

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

**Το στρατιωτικό σώμα των Πελταστών την κλα-
σική εποχή (5^{ος} αιώνας π.Χ. έως το 349 π.Χ.)**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Κόττος Δημήτριος

Αθήνα 2023

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

**Το στρατιωτικό σώμα των πελταστών την κλα-
σική εποχή (5^{ος} αιώνας π.Χ. έως το 349 π.Χ.)**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Κόττος Δημήτριος

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Επιβλέπουσα: κ. Ψωμά Σελήνη-Ελένη

Μέλος: κ. Μπουραζέλης Κωνσταντίνος

Μέλος: κ. Ανεζίρη Σοφία

Αθήνα 2023

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Επιβλέπουσα: κ. Ψωμά Σελήνη-Ελένη
Μέλος: κ. Μπουραζέλης Κωνσταντίνος
Μέλος: κ. Ανεζίρη Σοφία

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή

Επιβλέπων: Αντικατάσταση του Χ από τον καθηγητή Ψ με βάση την απόφαση της Συνέλευσης του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας (συνεδρίαση...), σύμφωνα με παρ. 2 και 3, άρθρο 41, Ν.4485/2017)

Μέλος: κ.Γιαννακόπουλος Νικόλαος
Μέλος: κ. Κεφαλίδου Ευρυδίκη
Μέλος: κ. Παπαθωμά Αμφιλόχιο
Μέλος: κ. Παρισάκη Γαβριέλλα Μαρία

Αθήνα 2023

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας

Πίνακας Περιεχομένων.....	1
Πίνακας	1
1 Εισαγωγή	4
2 Αξιολόγηση των γραμματειακών πηγών που σχετίζονται με το στρατιωτικό σώμα των πελταστών	7
3 Ο Ομηρικός κόσμος	11
3.1 Οι ασπίδες του ομηρικού έπους	13
3.2 Τα κράνη του ομηρικού έπους.....	25
3.3 Τα δόρατα του ομηρικού έπους	36
3.4 Ο τρόπος μάχης στον Ομηρικό κόσμο	40
4 Η εμφάνιση των πελταστών κατά την Κλασική περίοδο.....	48
4.1 Η μάχη στη Σπάρτωλο	49
4.2 Οι Στρατιωτικές επιχειρήσεις του Δημοσθένους στην Αιτωλία και την Ακαρνανία.....	52
4.3 Η παρουσία του Δημοσθένους στην Πύλο.....	59
4.4 Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του Δημοσθένους στην περιοχή των Μεγάρων και η αποτυχημένη επίθεση στη Βοιωτία	65
4.5 Η μάχη στο Δήλιον	69
4.6 Ο Βρασιδάς στη Θράκη: Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του στην ευρύτερη περιοχή.....	73
4.7 Η δράση του Δημοσθένους στη Σικελική Εκστρατεία	83
4.8 Ο Θράσυλλος και η εμπλοκή του στον Ιωνικό πόλεμο.....	87
4.9 Η περίπτωση του Θρασυβούλου.....	94
5 <i>Κόρου Ανάβασις</i> και Πελταστές.....	99
5.1 Η σύνθεση του εκστρατευτικού σώματος του Κόρου.....	99

5.2	Από τα Κούναξα έως τη διάβαση των Καρδουχείων ορέων	103
5.3	Αντιμέτωποι με τους Καρδούχους	112
5.4	Η εξέλιξη της εκστρατείας στην περιοχή της Αρμενίας	118
5.5	Το εκστρατευτικό σώμα των Μυρίων στην Κολχίδα.....	121
5.6	Η πορεία των Μυρίων στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας	123
5.7	Η διάσπαση του εκστρατευτικού σώματος των Μυρίων σε επιμέρους ομάδες 129	
5.8	Ο ερχομός στην Ευρώπη.....	135
5.9	Συμπεράσματα για τη συμβολή των πελταστών στην εκστρατεία του Κύρου. 139	
6	Η δράση των πελταστών κατά τη διάρκεια του 4 ^{ου} αιώνα.....	145
6.1	Η δράση των Σπαρτιατών στη Μικρά Ασία (400-394).....	145
6.2	Έναρξη Κορινθιακού πολέμου (395-394)	151
6.3	Η μάχη στο Λέχαιο (390).....	156
6.4	Στρατιωτικές επιχειρήσεις πελταστών από το 389 έως το 387	163
6.4.1	Η περίπτωση της Ακαρνανίας (389)	163
6.4.2	Η περίπτωση της Αβύδου (388).....	164
6.4.3	Η αντικατάσταση του Ιφικράτους από τον Χαβρία και η περίπτωση της Αίγινας (387) 166	
6.5	Η εκστρατεία του Τελευτία εναντίον της Ολύνθου (382).....	169
6.6	Ο Θηβαϊκός πόλεμος (379/8-371)	173
6.7	Οι μεταρρυθμίσεις του Ιφικράτους.....	184
6.8	Η εκστρατεία του Μνασίππου στην Κέρκυρα	197
6.9	Η περίπτωση των Λεόκτρων (371)	200
6.10	Η περίπτωση της Μαντινείας και του Ορχομενού (370)	201
6.11	Η περίπτωση του Αστυφίλου η ιδιόρρυθμη ιστορία ενός μισθοφόρου;.....	204
6.12	<i>Πελτασταί</i> υπό τον Τιμόθεο στη Σάμο και την Όλυνθο.....	212

6.13	Η εκστρατεία των Αθηναίων στην Όλυνθο (349)	213
6.14	Συμπεράσματα για την δράση των πελταστών κατά τη διάρκεια του 4 ^{ου} αιώνα	215
7	Οι απεικονίσεις των πελταστών σε αγγεία	227
8	Συμπεράσματα.....	236
9	Χρονολόγιο με τα σημαντικότερα γεγονότα του Πελοποννησιακού πολέμου και της πρώτης πεντηκονταετίας του 4 ^{ου} αιώνα	257
10	Κατάλογος σημαντικότερων μαχών με τη συμμετοχή πελταστών/ακοντιστών	260
11	Κατάλογος Αγγείων/οστράκων Αγγείων που φέρουν απεικόνιση <i>πέλτης</i> και εικόνες πελταστών και πελτών	261
12	Επιγραφικές Πηγές	269
13	Γραμματειακές πηγές.....	270
13.1	Αρχαίες Ελληνικές πηγές	270
13.2	Λατινικές πηγές	275
14	Βιβλιογραφία	276

1 Εισαγωγή

Η παρούσα διδακτορική διατριβή χρησιμοποιεί το βιβλιογραφικό σύστημα του Harvard 12th edition και έχει ως αντικείμενο την ενδελεχή μελέτη των στρατιωτικών σωμάτων πελταστών και ακοντιστών από την στιγμή που εμφανίστηκαν στα πεδία των μαχών έως τα μέσα του 4^{ου} αιώνα. Η μελέτη της συμβολής των πελταστών στην τελική έκβαση της μάχης στο Λέχαιο το 390 αποτέλεσε το ερέθισμα για την περαιτέρω ενασχόληση με το συγκεκριμένο στρατιωτικό σώμα. Αυτό το πρώτο ερέθισμα συνδυάστηκε με τις ελάχιστες παραπομπές που υπάρχουν στη βιβλιογραφία για το συγκεκριμένο ζήτημα. Αναλυτικότερα για το σώμα των πελταστών είχε γράψει ο Otto Lippelt το 1910 στο πλαίσιο της διατριβής του με τίτλο «Die griechischen Leichtbewaffneten bis auf Alexander den Großen». Η διατριβή αυτή αριθμεί μόλις ογδόντα τέσσερις (84) σελίδες και οι πελταστές αποτελούν μόλις ένα από τα πολλά στρατιωτικά σώματα ελαφρών οπλισμένων με τα οποία ασχολείται ο συγγραφέας. Ως εκ τούτου δεν υπάρχει ενδελεχής εξέταση του στρατιωτικού σώματος των πελταστών. Εν τούτοις ορισμένες από τις διαπιστώσεις του είναι καίριες και ευφείς. Ο δεύτερος ερευνητής που έχει ασχοληθεί με το στρατιωτικό σώμα των πελταστών είναι ο Jan Best. Στη μονογραφία που έγραψε το 1969 με τίτλο «Thracian peltasts and their influence on Greek Warfare» παρουσιάζει ενδελεχώς τη δράση των πελταστών τον 5^ο και το πρώτο μισό του 4^{ου} αιώνα. Ωστόσο, παραλείπει κάποιες περιπτώσεις συμμετοχής πελταστών σε μάχες της ίδιας χρονικής περιόδου, ενώ την ίδια στιγμή οι διαπιστώσεις του περιορίζεται σε επιμέρους ζητήματα, χωρίς να γενικεύει τα συμπεράσματά του. Επιπροσθέτως η επιμέρους βιβλιογραφία την οποία χρησιμοποιεί είναι περιορισμένη.

Η παρούσα διατριβή έχει τους παρακάτω στόχους: Πρώτον, την αναζήτηση και τον εντοπισμό πολεμιστών προγενέστερων περιόδων οι οποίοι είχαν τη ρίψη των ακοντίων ως βασική δραστηριότητα στο πλαίσιο του πολέμου. Ταυτόχρονα θα γίνει απόπειρα αντιπαραβολής της εξάρτυσης και του οπλισμού αυτών με την αντίστοιχη εξάρτυση και οπλισμό των πελταστών για να εντοπιστούν τυχόν ομοιότητες μεταξύ αυτών, τηρουμένων των αναλογιών. Επί πλέον πρόκειται να μελετηθεί το πότε, που και γιατί οι αρχαίοι Έλληνες άρχισαν να πολεμούν με το συγκεκριμένο τρόπο. Αυτή η προσέγγιση θα γίνει με τη χρήση γραμματειακών μαρτυριών, όπου σώζονται, αλλά και τη χρήση αρχαιολογικών ευρημάτων, ούτως ώστε να διασταυρωθούν αυτές οι πληροφορίες, αν είναι δυνατόν. Δεύτερον, θα γίνει η ενδελεχής παρουσίαση των μαχών στις οποίες συμμετείχαν οι πελταστές, για να αξιολογηθεί η συνεισφορά των πελταστών στην τελική έκβαση των συγκεκριμένων μαχών. Θα εξεταστεί με άλλα λόγια η αποτελεσματικότητα και η επιρροή των πελταστών στα πεδία των μαχών. Τρίτον, θα εξεταστεί η

συνεισφορά των πελταστών στην εξέλιξη της τακτικής και στρατηγικής προσέγγισης των αρχαίων Ελλήνων στον πόλεμο. Επηρέασε η συμμετοχή των πελταστών τις μάχες την τακτική και στρατηγική αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων; Με ποιο τρόπο έγινε αυτό και κάτω από ποιες προϋποθέσεις συνέβη κάτι τέτοιο; Αυτά είναι ορισμένα από τα ερωτήματα που θα τεθούν. Τέταρτον, θα αναζητηθεί η εθνολογική προέλευση των συμμετεχόντων στα στρατιωτικά σώματα των πελταστών όπου αυτό μπορεί να καταστεί εφικτό, για να εξακριβωθεί αν τα στρατιωτικά σώματα των πελταστών ήταν σώματα μισθοφόρων ή ήταν στρατιωτικά σώματα αποτελούμενα από τους πολίτες των ελληνικών πόλεων κρατών. Πέμπτον, θα διερευνηθεί η συμβολή των πελταστών στην ανάπτυξη της αρχαίας ελληνικής στρατιωτικής τεχνολογίας με την ανάπτυξη νέων όπλων αλλά και ασπίδων που σχετίζονται αποκλειστικά με το στρατιωτικό σώμα των πελταστών. Αυτό θα μπορούσε να γίνει με τη χρήση τόσο γραμματειακών μαρτυριών όσο και αρχαιολογικών ευρημάτων ούτως, ώστε να διασταυρωθούν τα ευρήματα στο μέτρο του δυνατού.

Η παρούσα διδακτορική διατριβή περιλαμβάνει οκτώ(8)κεφάλαια συμπεριλαμβανομένης και της εισαγωγής όπου αναλύονται τα παραπάνω, ενώ υπάρχουν και άλλα έξι (6) κεφάλαια τα οποία περιλαμβάνουν χρονολόγιο, καταλόγους, καθώς και τη βιβλιογραφία. Αρχικά γίνεται αξιολογική ιεράρχηση των γραμματειακών μαρτυριών που σχετίζονται με το στρατιωτικό σώμα των πελταστών και των ακοντιστών. Αμέσως μετά ακολουθεί ένα κεφάλαιο αφιερωμένο στον Ομηρικό κόσμο, γιατί σε αυτήν την περίοδο εντοπίζεται για πρώτη φορά η χρήση τηλεβόλων όπλων, όπως το ακόντια των πελταστών, ενώ ταυτόχρονα σώζονται γραπτές μαρτυρίες της ίδιας περιόδου. Τα έπη του Ομήρου σε συνδυασμό με τα αρχαιολογικά ευρήματα της περιόδου προσφέρουν αρκετές πληροφορίες τόσο για την εξάρτυση των Ομηρικών ηρώων όσο και για τον τρόπο μάχης αυτών. Έτσι στο τέλος του συγκεκριμένου κεφαλαίου γίνεται μία αντιπαραβολή με την εξάρτυση και τον οπλισμό των πελταστών αλλά και τον τρόπο μάχης αυτών, για να αναγνωριστούν τα κοινά στοιχεία μεταξύ ομηρικών πολεμιστών και πελταστών. Το επόμενο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην παρουσία των πελταστών στις μάχες του Πελοποννησιακού πολέμου. Παρουσιάζονται αυτές ενδελεχώς, καθώς σώζονται γραμματειακές μαρτυρίες με τις περιγραφές αυτών. Αμέσως μετά εξετάζεται ο ρόλος των πελταστών, καθώς και η συμβολή αυτών στην έκβαση της κάθε μάχης. Εκτός από τα παραπάνω, εξετάζεται η εθνολογική προέλευση αυτών για όσες περιπτώσεις υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία ούτως ώστε, εάν είναι δυνατό να εξαχθούν συμπεράσματα και από αυτό το γεγονός. Μετά την παράθεση όλων των μαχών του Πελοποννησιακού πολέμου όπου συμμετείχαν σώματα ακοντιστών και πελταστών γίνεται μία απόπειρα αποτίμησης της συμβολής των πελταστών στην εξέλιξη της

πολεμικής τέχνης των Ελλήνων τον 5^ο αιώνα, αλλά και της συμβολής τους στην εξέλιξη της τακτικής και στρατηγικής τέχνης των αρχαίων Ελλήνων.

Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι μάχες που έδωσαν οι πελταστές στο πλαίσιο της εκστρατείας του Κύρου. Κατ' αρχάς παρουσιάζεται η αριθμητική αναλογία των στρατιωτών που συμμετείχαν σε αυτήν. Εν συνεχεία καταγράφεται η εθνολογική σύνθεση των πελταστών και η σύνδεση αυτών με περιοχές της Ελλάδος. Αμέσως μετά παρατίθεται κάθε μάχη στην οποία συμμετείχαν οι πελταστές. Εν συνέχεια καταγράφεται ο ρόλος τους σε αυτές και η συμβολή τους στην τελική έκβαση της μάχης. Μετά την ολοκλήρωση της παρουσίασης των μαχών που σχετίζονται με τους πελταστές το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη συνολική αποτίμηση της συνεισφοράς των πελταστών στην εκστρατεία των Μυρίων.

Το έκτο κεφάλαιο καταπιάνεται με τη δραστηριότητα των πελταστών κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 4^{ου} αιώνα. Και αυτό το κεφάλαιο έχει παρόμοια δομή με τα δύο προηγούμενα παρουσίαση των μαχών και του ρόλου των πελταστών σε αυτές και τέλος αξιολογείται η συμβολή των πελταστών στην έκβαση αυτών. Επιπροσθέτως σε αυτό το κεφάλαιο περιλαμβάνεται μία αναλυτική παρουσίαση και αξιολόγηση των μεταρρυθμίσεων του Ιφικράτους αλλά και η μοναδική περίπτωση του Αστυφίλου ενός μισθοφόρου ο οποίος είναι πιθανόν να συμμετείχε σε εκστρατείες ως πελταστής.

Το έβδομο κεφάλαιο επικεντρώνεται στις απεικονίσεις πελταστών σε αγγεία. Αναλύονται οι αιτίες αυτού του φαινομένου, παρουσιάζονται όλες οι πιθανές παραλλαγές του εικονογραφικού τύπου των πελταστών, οι οποίες στο σύνολό τους συνδέονται με τη περιοχή της Θράκης, στην οποία εμφανίστηκε το στρατιωτικό σώμα των πελταστών. Τέλος στο όγδοο κεφάλαιο συνάγονται τα τελικά συμπεράσματα σχετικά με τους πελταστές. Καταγράφονται οι αντικειμενικές δυσκολίες που ανέκυψαν κατά τη διάρκεια της επιστημονικής έρευνας και προτείνονται κατευθύνσεις για μελλοντική έρευνα.

2 Αξιολόγηση των γραμματειακών πηγών που σχετίζονται με το στρατιωτικό σώμα των πελταστών

Στο σύνολο της αρχαίας ελληνικής γραμματείας απαντούν συχνά περιγραφές μαχών στις οποίες συμμετέχουν σώματα ελαφρά οπλισμένων. Σε καμιά περίπτωση όμως δεν έχουν όλες οι μαρτυρίες την ίδια αξία, καθώς κάθε συγγραφέας ή ποιητής του αρχαίου κόσμου, όπως είναι εύλογο, παραθέτει τα στοιχεία με τέτοιο τρόπο ούτως, ώστε να αναδείξει το βασικό θέμα του έργου του. Η δράση ενός επικουρικού στρατιωτικού σώματος δεν αποτελούσε προτεραιότητα για την πλειονότητα των συγγραφέων και των ποιητών της αρχαιότητας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην έχουμε πάρα πολλές πληροφορίες για την δράση αυτών των σωμάτων στο πεδίο της μάχης, αφού σε πολλές περιπτώσεις οι αρχαίοι συγγραφείς περιορίζονται απλά σε μια τυπική αναφορά στην ύπαρξη σωμάτων ελαφρών οπλισμένων που έδρασαν επικουρικά στο πλαίσιο μίας μάχης.

Ο πρώτος ποιητής χρονολογικά που μας παραθέτει πληροφορίες για μάχη εκ του μακρόθεν είναι ο Όμηρος. Η *Ιλιάδα* βρίθεται μονομαχιών μεταξύ των ηρώων στις οποίες κυρίαρχο ρόλο έχει η ρίψη ακοντίων ενδεικτικά (Ομ. *Ιλ* 4.419)¹. Σε κάθε περίπτωση όμως θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί σχετικά με το περιεχόμενο των επών, καθώς ο Όμηρος υπήρξε ποιητής και όχι ιστορικός. Κατά την αρχαϊκή περίοδο υπάρχουν τα ποιήματα των λυρικών ποιητών στα οποία αποτυπώνονται κάποιες μεμονωμένες σκηνές πολεμικών δραστηριοτήτων όσο και η συναισθηματική αποτύπωση αυτών στους ποιητές. Αν και έγραψαν αρκετοί τέτοιου είδους λυρική ποίηση (Αλκαίος, Αρχίλοχος, Καλλίνος, Στησίχορος και ο Τυρταίος) εν τούτοις έχουν σωθεί ελάχιστα αποσπάσματα αυτών. Κάποια στοιχεία για την συγκεκριμένη περίοδο αντλούμε και από τις περιγραφές του Πausανία στο έργο του *Ελλάδος Περιήγησις* με τις οποίες πρέπει να είμαστε αρκετά προσεκτικοί καθώς έχουν γραφεί πολύ μεταγενέστερα (2^{ος} αιώνας μ.Χ.²).

Από τον 5^ο αιώνα και εξής τόσο η ποιότητα όσο και το πλήθος των πηγών αυξάνεται δραματικά. Αυτό το γεγονός δεν είναι τυχαίο καθώς σε αυτόν τον αιώνα τέθηκαν οι βάσεις για την ιστοριογραφία συμβάλλοντας έτσι στη βελτίωση των πληροφοριών που προέρχονται από τις γραμματειακές πηγές. Ο συγγραφέας που διακρίνεται από τους υπολοίπους, επειδή ακριβώς παραθέτει πάρα πολλές λεπτομέρειες είναι ο Ξενοφών. Το ενδιαφέρον του για τη στρατιωτική

¹ Όλες οι συντομογραφίες ακολουθούν το ‘*A Greek-English Lexicon*’ των H.G. Lidell & R. Scott 1996⁸.

² Όλες οι ημερομηνίες που αναφέρονται είναι π.Χ. εκτός αν δηλώνεται κάτι διαφορετικό με την χρήση της πρέπουσας συντομογραφίας, όπως στην προκειμένη περίπτωση.

τέχνη ήταν το πρωταρχικό κίνητρό του για την παράθεση πολλών και εντυπωσιακών λεπτομερειών από τις επιχειρήσεις σωμάτων πελταστών. Χαρακτηριστικότερη περίπτωση αποτελεί η περιγραφή της σύγκρουσης μεταξύ μίας σπαρτιατικής μώρας και ενός σώματος πελταστών υπό τον Ιφικράτη στο Λέχαιο το 389 (Ξ. Έλλ. 4.4.17 κ.ε.). Επιπροσθέτως το έργο του, *Κύρου Ανάβασις* αναδεικνύει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τον σημαντικό ρόλο που άρχισε να διαδραματίζει το σώμα των πελταστών ήδη από το τέλος του 5^{ου} αιώνα³.

Δεν είναι όμως μόνο ο όγκος των πληροφοριών που παραθέτει ο Ξενοφών για τους πελταστές που τον καθιστούν σημαντικό, αλλά πρωτίστως η αξιοπιστία αυτών, καθώς έλαβε μέρος και ο ίδιος ως αξιωματικός στην εκστρατεία του Κύρου εναντίον του αδελφού του Αρταξέρξη Β΄ και συμμετείχε και σε σημαντικές μάχες που έλαβαν χώρα στον ελλαδικό χώρο βλ. μάχη της Κορώνειας (Ξ. Άγησ. 2.9.4 κ.ε.: Ξ. Έλλ. 4.3.16 κ.ε.).

Η ιστορία του Θουκυδίδου είναι και αυτή πολύτιμη καθώς η χρήση των πελταστών γενικεύτηκε κατά την περίοδο του Πελοποννησιακού πολέμου. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πρώτη αναφορά σε πελταστές κατά την διάρκεια του πολέμου έγινε το 429 στη μάχη στη Σπάρταλο (Θουκ. 2.79), ενώ οι πελταστές ήταν παρόντες σε όλες τις σημαντικές μάχες του πολέμου⁴. Μάλιστα παραθέτει εντυπωσιακές λεπτομέρειες για την δράση των πελταστών στο πολεμικό μέτωπο της Θράκης (Θουκ. 4.111, 4.123, 4.129, 5.6 κ.ά.), στο οποίο δραστηριοποιήθηκε και ο ίδιος όντας στρατηγός των Αθηναίων για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα στην ευρύτερη περιοχή, πριν απομακρυνθεί για είκοσι χρόνια από την Αθήνα (Θουκ. 5.26.5). Θα πρέπει να υπογραμμίσουμε πως ο Θουκυδίδης παραθέτει εντυπωσιακότατες πληροφορίες αναφορικά με την δράση μισθοφόρων πελταστών ακόμα και σε περιπτώσεις που δεν συμμετείχαν σε μάχη, αλλά σε βιαιοπραγίες εναντίον του άμαχου πληθυσμού. Χαρακτηριστικότερη περίπτωση είναι οι Θράκες που εισέβαλαν στην Βοιωτική πόλη της Μυκαλησσού το καλοκαίρι του 413 και προέβησαν σε ανείπωτες φρικαλεότητες εναντίον του άμαχου πληθυσμού της πόλης (Θουκ. 7.29.4)

Υπάρχουν και άλλοι συγγραφείς, αρχής γενομένης, από τον 5^ο αιώνα και εξής που παραθέτουν μαρτυρίες για το σώμα των πελταστών αλλά αυτές είναι μεμονωμένες και αποσπασματικές. Τέτοιες είδους μαρτυρίες απαντούν στον Αριστοφάνη (*Αρ. Αυσ.* 563) και τον Ευρι-

³ Στην εκστρατεία του Κύρου εναντίον του αδελφού του Αρταξέρξη Β΄ στην οποία συμμετείχε και ο Ξενοφών ο ρόλος των πελταστών ήταν πολύ σημαντικός, καθώς το σύνολο του εκστρατευτικού σώματος πέρασε από ορεινές περιοχές στις οποίες ανέκαθεν οι πελταστές λόγω του ελαφρού οπλισμού τους ξεχώριζαν στο πεδίο της μάχης πρβλ. Lippelt 1910, 8.

⁴ Βλ. ενδεικτικά μάχη του Δηλίου (Θουκ. 4.93)

πίδη (*E. Ρη.* 311) όπου θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν ως αναφορές των πελταστών σε λογοτεχνικά έργα. Επιπροσθέτως υπάρχουν αρκετές αναφορές στα έργα των ρητόρων τόσο του Δημοσθένους και του Λυσία αλλά όσο και του Ισοκράτους. Οι τελευταίες είναι αποσπασματικές και δεν μας αποκαλύπτουν νέες πτυχές της δράσης των πελταστών⁵ Στο έργο του Ηρόδοτου περιγράφεται για πρώτη φορά η εξάρτηση των Θρακών πελταστών γεγονός αξιοσημείωτο (*Ηδτ.* 7.75.1). Σε κάθε περίπτωση ιδιαίτερης μνείας χρήζει το έργο του Διοδώρου του Σικελιώτου στο οποίο, αν και υπάρχουν πάρα πολλές αναφορές του σώματος των πελταστών, εν τούτοις απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή στην προσέγγιση των χωρίων του, καθώς ο συγκεκριμένος ιστορικός δεν φημίζεται για την αξιοπιστία του⁶.

Μία άλλη ξεχωριστή ομάδα κειμένων αποτελούν οι συλλογές των στρατηγημάτων του Αινείου του Τακτικού του Φροντίνου και του Πολυαίνου όπου μέσω μικρών αφηγήσεων παρουσιάζονται στρατιωτικά τεχνάσματα που αποδίδουν έως ένα βαθμό την ιδιαίτερη τακτική του κάθε στρατιωτικού σώματος, αν και πρωτίστως παρουσιάζουν την ευφυΐα του επικεφαλής των στρατιωτικών δυνάμεων.

Σημαντική πηγή πληροφοριών για στρατιωτικά σώματα με παρόμοιο τρόπο δράσης με αυτή των πελταστών αποτελεί το έργο του Αρριανού, *Αλεξάνδρου Ανάβασις*, στην οποία απαντούν πολλά και ενδιαφέροντα χωρία που μας αποκαλύπτουν ιδιαίτερες λεπτομέρειες για την δράση αυτών των σωμάτων. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί η αναφορά του Αρριανού για τον κομβικό ρόλο που είχε στη μάχη στα Γαυγάμηλα (331) το σώμα των Μακεδόνων ακοντιστών υπό τον Βάλακρο (*Αρρ. Άν.* 4.24.10) αλλά και η καταλυτική παρουσία των Αγριάνων ήδη από την πρώτη στιγμή ανάρρησης του Αλεξάνδρου στο μακεδονικό θρόνο ενδεικτικά (*Αρρ. Άν.* 1.6.6).

Μετά το πέρας της κλασικής περιόδου η ιστορία του Πολυβίου είναι ιδιαίτερος σημαντική, λόγω της πληθώρας των αναφορών σε σώματα ελαφρά οπλισμένων με δόρατα τον καθιστά ιδιαίτερος σημαντικό για την εξαγωγή ορθών συμπερασμάτων σχετικά με αυτούς. Χρησιμοποιούν ιδιαίτερης αναφοράς οι πληροφορίες που παραθέτει για το σώμα των ευζώνων που απαντά στην ελληνιστική περίοδο και πολεμά με τον ίδιο τρόπο όπως και οι πελταστές. Ο ρόλος τους στη μάχη της Σελλασίας ήταν ιδιαίτερος σημαντικός, καθώς αποτελούσαν επίλεκτο σώμα

⁵Υπάρχει η περίπτωση του Αστυφίλου ενός Αθηναίου πολίτη μισθοφόρο που πιθανόν να σχετίζεται με το στρατιωτικό σώμα των πελταστών και αναφέρεται στα ρητορικά κείμενα σε ένα λόγο του Ισαίου βλ. *Ισ.* 9.

⁶ Ο Lippelt κατηγορεί τον Διόδωρο για τις αφηγήσεις που έχουν επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από μία από τις κύριες πηγές του τον Έφορο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα αυτές να μην είναι ιδιαίτερος αξιόπιστες πρβλ. Lippelt 1910, 7. Αυτή η άποψη πλέον θεωρείται αναχρονιστική, καθώς νέα στοιχεία σχετικά με την αξιοπιστία του έργου του Έφορου έχουν ανακύψει μέσω της συστηματικής έρευνας των σπαραγμάτων που μας έχουν σωθεί και αποδίδονται σε αυτόν πρβλ. Luraghi 2014, 133-151 ιδ. 147-148.

του στρατού των Σπαρτιατών που ήταν μία από τις αντίπαλες παρατάξεις στη συγκεκριμένη μάχη (Πλβ. 2.67.2 κ.ε.).

3 Ο Ομηρικός κόσμος

Η πρώτη αναφορά σε πελταστές απαντά σε ένα χωρίο του Ηροδότου όπου ο ιστορικός απαριθμεί τις δυνάμεις των Περσών στο πλαίσιο της εκστρατείας του Ξέρξη εναντίον των Ελλήνων. Μεταξύ των άλλων εθνοτήτων που συμμετείχαν σε αυτήν την εκστρατεία ήταν παρόντες και οι Θράκες. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο έφεραν ως ασπίδα την περίφημη *πέλτην* και είχαν πολύ ελαφρύ οπλισμό, δεν έφεραν θώρακα αλλά χιτώνα και φορούσαν πέδιλα από δέρμα ελαφιού, τα όπλα τους ήταν μικρά ακόντια και εγχειρίδια ενώ τέλος κάλυπταν το κεφάλι τους με δορά αλεπούς εν είδει κράνους (Ηδτ. 7.75.1) . Παρόμοια είναι και μία αναφορά του Ξενοφώντος στο έργο του *Κύρου Ανάβασις* (7.4.4). Ο εξοπλισμός αυτός ήταν ιδιαίτερος ελαφρύς, για να διατηρούν οι πελταστές το πλεονέκτημα της ταχύτητας, η *πέλτη* τους ζύγιζε ένα κιλό περίπου⁷, το βάρος του κάθε ακοντίου που έφεραν ανερχόταν στα ίδια επίπεδα. Ο αριθμός των ακοντίων που έφεραν μαζί τους οι πελταστές μπορούσε να φθάσει μέχρι τον αριθμό των τριών⁸. Επί πλέον οι πελταστές χρησιμοποιούσαν και ένα μεγάλο σε μήκος ξίφος⁹ το βάρος του οποίου ανερχόταν περίπου στο ενάμισο (1,5) κιλό¹⁰. Το βάρος της υπόλοιπης εξάρτυσης των πελταστών ανερχόταν περίπου στα πέντε (5) κιλά¹¹.

Υπάρχουν δύο διακριτές χρονολογικές φάσεις κατά τις οποίες χρονολογείται η διαμόρφωση των ομηρικών επών. Η πρώτη ορίζεται στο β' μισό του 8^{ου} αιώνα. Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης εδράζουν την πεποίθησή τους στη διάδοση στίχων της *Ιλιάδος* και της *Οδύσσειας* εκείνη την εποχή, την έναρξη απεικόνισης σκηνών από το έπος και τον μύθο σε αγγεία την ίδια περίοδο, αλλά και παρατηρήσεις που σχετίζονται με τις γλωσσικές ομοιότητες της γλώσσας των επών με τη γλώσσα εκείνης της εποχής¹². Η δεύτερη προτεινόμενη ημερομηνία είναι το πρώτο μισό του 7^{ου} αιώνα. Αυτή αποτελεί την πλέον διαδεδομένη μεταξύ των ερευνητών και εδράζεται στην πεποίθηση ότι η υιοθέτηση από την πλευρά των Ελλήνων του

⁷ Lee 2007, 116.

⁸ ό.π., 116.

⁹ Σχετικά με το είδος του συγκεκριμένου ξίφους οι γνώμες των ειδημόνων δίστανται. Ο Sekunda υποστηρίζει ότι οι πελταστές έφεραν πιθανότατα τα συνήθη σε μήκος ελληνικά ξίφη που ήταν μακρύτερα από τα βραχεία ξίφη των Λακεδαιμονίων βλ. Sekunda 2007, 328· Ο Best από την άλλη πλευρά ταυτίζει το ξίφος των πελταστών με τη θρακική ρομφαία και όχι με την θρακική μάχαιρα που ήταν ένα ξίφος πιο βραχύ και το χρησιμοποιούσαν και οι οπλίτες (Ξ. Αν. 7.4.16) πρβλ. Best 1969, 104. Ο Sekunda με την σειρά του ταυτίζει τη ρομφαία με το ελληνικό δορυδρέπανο θεωρώντας ότι αυτή στο πεδίο της μάχης χρησιμοποιήθηκε από τους Θράκες και είχε πολύ μεγάλη συμβολή ως αποτρεπτικό όπλο ενάντια στη δράση του ιππικού την ελληνιστική κυρίως περίοδο πρβλ. Sekunda 1983, 275-288

¹⁰ Lee 2007, 117.

¹¹ ό.π., 120.

¹² Heubeck 1974, 231-228· Kirk 1985, vol. I, 1-10· Latacz 1996, 56-65.

φοινικικού αλφαβήτου έγινε μόλις το 800. Μάλιστα η γλωσσική ποικιλία που εμφανίζεται στα γλωσσικά έπη δια μέσου των πολλών διαφορετικών ελληνικών διαλέκτων απαιτεί ένα χρονικό διάστημα δύο ή και τριών γενεών ούτως ώστε αυτή να μπορούσε να αποτυπωθεί σε γραπτή μορφή. Επιπροσθέτως ένα άλλο επιχείρημα των ερευνητών που υποστηρίζουν τη συγκεκριμένη άποψη είναι ότι μόλις τα τέλη του 8^{ου} αιώνα εντατικοποιούνται οι εμπορικές επαφές μεταξύ των λαών που έχουν εγκατασταθεί στα παράλια της Μεσογείου και τον Εύξεινο Πόντο¹³.

Αν και οι πρώτες αναφορές σε σώματα πελταστών προέρχονται από την κλασική εποχή, εν τούτοις ήδη σε προγενέστερες περιόδους απαντούν πολεμιστές που χρησιμοποιούν παρόμοιες τεχνικές μάχης, οι ομηρικοί ήρωες ήταν οι πρώτοι μεταξύ αυτών. Αρχικά λοιπόν θα γίνει η παράθεση του εξοπλισμού των πελταστών και εν συνεχεία αναλύοντας τα χωρία των μαχών που περιγράφει ο Όμηρος θα γίνει προσπάθεια να βρεθούν τα κοινά σημεία μεταξύ των πελταστών και των συμμετεχόντων στις ομηρικές μάχες αναφορικά με τον οπλισμό αλλά και τον τρόπο διεξαγωγής των μαχών.

Τα έπη του Ομήρου δεν συνιστούν σε καμία περίπτωση ιστορική πηγή, έχουμε εν τούτοις περιγραφές πολλών σκηνών μάχης μεταξύ των αντιπάλων¹⁴. Αυτές οι περιγραφές μας παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με τις πολεμικές εξαρτήσεις των πολεμιστών καθώς και τον τρόπο διεξαγωγής των μαχών στον ομηρικό κόσμο.

¹³ Taplin 1992, 33-35· van Wees 1992, 54-58· Crielaard 1995, 201-288.

¹⁴ Μεταξύ των σκηνών μάχης οι ατομικές μονομαχίες αποτελούν τις πλέον αξιοσημείωτες στο πλαίσιο της πολεμικής δραστηριότητας του ομηρικού κόσμου, αλλά σε καμία περίπτωση δεν ήταν το σύνολο αυτής πρβλ. Albracht 1886, 28· Strasburger 1954, 43-48, 67-68· Latacz 1977, 68-74, 83-85· Kirk 1990, 22· Finley 1978, 74. Αυτές οι μονομαχίες δεν εμφανίζονται μόνο στον Όμηρο αλλά απαντούν και στη Βίβλο βλ. Μονομαχία Δαβίδ εναντίον Γολιάθ πρβλ. Pritchett 1985, 16. Κατά συνέπεια οι μονομαχίες αποτελούσαν μία πρώιμη μορφή της πολεμικής δραστηριότητας που απαντά σε πρώιμες φάσεις ανάπτυξης πολιτισμών της ανατολικής Μεσογείου. Για επιπρόσθετες αναφορές σε μονομαχίες τόσο στο πλαίσιο της ελληνικής μυθολογίας αλλά και στην πρώιμη φάση εξέλιξης της ελληνικής πολεμικής δραστηριότητας πρβλ. Pritchett 1985, 16-20.

3.1 Οι ασπίδες του ομηρικού έπους

Κατ' αρχάς οι πολεμιστές έφεραν συνήθως μία ασπίδα¹⁵. Αυτή έφερε το όνομα *σάκος* ή *άσπις*¹⁶ και ήταν συνήθως κυκλική¹⁷ όπως μαρτυρούν τα επίθετα που απαντούν στην *Ίλιάδα*: *εΰκυκλος* (Ομ. *Ύλ* 5.453· 12.426· 13.715· 14.428· 5.797·), *πάντοσε ἴσος* (ενδεικτικά Ομ. *Ύλ* 3.347, 356· 5.300· 7.250· 11.61· 13.803·)¹⁸ καθώς και ο όρος *κύκλοι* (Ομ. *Ύλ* 11.32-37· 12.294-297). Αλλά επίθετα που συνοδεύουν τα προαναφερθέντα ονόματα είναι το *όμφαλόεσσα* το οποίο δεν θα πρέπει να το συνδέσουμε υποχρεωτικά με ασπίδες κυκλικού σχήματος, καθώς οι ομφαλοί είναι δυνατόν να αποτυπώνονται στην επιφάνεια κάθε σχήματος¹⁹. Επιπροσθέτως υπάρχουν χωρία στα οποία τα επίθετα που συνοδεύουν τους όρους που σχετίζονται με τις ασπίδες υποδηλώνουν την κάλυψη ολόκληρου του σώματος των πολεμιστών²⁰, όπως το χαρακτηριστικό επίθετο *άμφίβροτη* (Ομ. *Ύλ* 2.389· 11.32· 12.402· 20.281) το επίθετο *ποδηνεκής* (Ομ. *Ύλ* 15.645-646) αλλά και το επίθετο *τερμιόεσσα* (Ομ. *Ύλ* 16.803).

Αυτά τα επίθετα έχουν ερμηνευθεί ποικιλοτρόπως από τους ερευνητές. Ο Rüstow και ο Köchly ήταν οι πρώτοι που διέκριναν τις ασπίδες που περιγράφονται στην *Ίλιάδα* σε δύο

¹⁵ Σχετικά με την αρχική (εναρκτήρια) χρήση της ασπίδας υπάρχουν πολλές και διαφορετικές παραδόσεις. Σύμφωνα με τον (Ψευδο) Απολλόδορο (Απολλοδ. Κεφ. 2 παρ. 24) και τον Πausανία (Πaus. 2.25.7) την ασπίδα εφηύραν δύο μυθικοί ήρωες του Άργους ο Ακρίσιος και ο Προίτος. Αυτοί την χρησιμοποίησαν για πρώτη φορά σε μάχη που έγινε μεταξύ τους για την κατοχή του βασιλικού θρόνου του Άργους. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (Ηδτ. IV, 180) οι Έλληνες παρέλαβαν τη χρήση της ασπίδας από τους Αιγυπτίους. Ο Πλάτωνας (Πλ. *Τιμ.* 24b.) από την άλλη πλευρά υποστηρίζει ότι οι Έλληνες έμαθαν την χρήση της ασπίδας από τους κατοίκους της Ασίας. Σύμφωνα με τα ομηρικά χωρία οι ασπίδες ήταν κατασκευασμένες από διάφορα πολυτελή υλικά όπως μας μαρτυρούν τα επίθετα που συνοδεύουν τους συγκεκριμένους όρους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ασπίδα του Νέστορος που είχε κατασκευαστεί από χρυσό βλ. Ομ. *Ύλ* 8.192-193. Μία τέτοια ασπίδα προφανώς δεν θα ήταν λειτουργική λόγω του τεράστιου βάρους της. Υπάρχουν και άλλες τέτοιες ασπίδες που περιγράφονται με έντονο το στοιχείο της φαντασίας και της πολυτέλειας βλ. Ομ. *Ύλ* 18.479-481· 20.268-72.

¹⁶ Δεν υπήρχε διάκριση μεταξύ των δύο ονομάτων σε συγκεκριμένες κατηγορίες ασπίδων. Λειτουργούσαν ως συνώνυμες λέξεις βλ. Ομ. *Ύλ* 18.458, 478. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τον Borchhardt, ο όρος *σάκος* χρησιμοποιείται αποκλειστικά από τους ήρωες των Αχαιών με εξαίρεση δύο περιπτώσεις βλ. Ομ. *Ύλ* 12.339· 13.342·, ενώ ο όρος *άσπις* αναφέρεται στον εξοπλισμό πολεμιστών και των δύο παρατάξεων πρβλ. Borchhardt, 1977, 3-5. Αναφορικά με την ετυμολογική προέλευση των δύο συγκεκριμένων όρων και την χρήση τους και σε άλλα ποιητικά έργα της αρχαιότητας πρβλ. Trümper, 1950, 28-32.

¹⁷ Υπάρχουν και οι ασπίδες που αναφέρονται στον Όμηρο με τον όρο *λαισήϊα* βλ. Ομ. *Ύλ* 5.453· 12.426· Σύμφωνα με αναφορά που απαντά στον Ηρόδοτο αντικαθιστούσαν τις ασπίδες και κατασκευάζονταν από ωμό δέρμα βοδιού βλ. Ηδτ. 7.91· Σχετικά με το σχήμα των συγκεκριμένων ασπίδων –το πιθανότερο ήταν αυτές οι ασπίδες να μην είχαν κυκλικό σχήμα-, αναφορικά με τον συγκεκριμένο όρο και τις πιθανές ερμηνείες του πρβλ. Lorimer 1950, 194-196· Borchhardt 1977, 52-53.

¹⁸ Τα υπόλοιπα χωρία είναι τα κάτωθι: Ομ. *Ύλ* 11.434· 12.294· 13.157· 13.160· 13.405· 13.803· 17.7· 17.43· 17.517· 20.274· 21.581· 23.818· Επί πλέον, σύμφωνα με τον Borchhardt, η χρήση αυτών των επιθέτων δεν αποτελεί σαφή ένδειξη σχετικά με το σχήμα των ομηρικών ασπίδων πρβλ. Borchhardt 1977, 2-4.

¹⁹ Ο ποιητής χρησιμοποιεί το συγκεκριμένο όρο για να αποδώσει τις ομφαλοειδείς ασπίδες αλλά και για να τονίσει τις ασπίδες επιμέρους ηρώων βλ. Ομ. *Ύλ* 4.448 = 8.162· 12.161· 13.264· 19.360 (Γενικά)· 6.118· 22.111 (Έκτορας)· 11.32-37, 259, 424, 457,

²⁰ Πρβλ. Reichel 1901, 18.

διαφορετικές ομάδες. Η πρώτη περιλάμβανε τις λεγόμενες «μεγάλες διπλές ασπίδες²¹» που κάλυπταν όλο το σώμα του πολεμιστή τέτοιες ήταν αυτές που έφεραν τα παραπάνω επίθετα, οι οποίες χρησιμοποιούνταν σε μάχες εκ του σύνεγγυς σύμφωνα με τους προαναφερθέντες συγγραφείς. Η δεύτερη ομάδα περιλάμβανε τις κυκλικές ασπίδες και αποτέλεσαν κατά τους Rüstow και Köchly το πρότυπο για την κατασκευή των μεταγενέστερων ασπίδων των πελταστών²². Ο Helbig²³ παραθέτοντας χαρακτηριστικά αποσπάσματα της *Ιλιάδας* απέδειξε, ότι οι στρογγυλές χάλκινες ασπίδες δεν θα μπορούσαν να καλύπτουν ολόκληρο τον πολεμιστή, επειδή σε αυτήν την περίπτωση δεν θα επέτρεπαν τις κινήσεις των ηρώων που περιγράφονται στην *Ιλιάδα*²⁴.

Οι ασπίδες κατασκευάζονταν από επάλληλες στρώσεις δέρματος βοδιού μαζί με μία τελευταία επίστρωση από χαλκό (Ομ. *Ύλ* 13.406· 13.803· 17.492·). Αυτές είχαν πάντοτε έναν ιμάντα (τελαμών) τον οποίο οι ήρωες της *Ιλιάδας* έφεραν είτε στον αριστερό ώμο είτε στο δεξιό (Ομ. *Ύλ* 5.795-8· 14.404-5· 11.38-9· 12.401-2· 16.802-3· 18.480·), αλλά και μία εξωτερική περίμετρο (στεφάνη) διπλή ή και τριπλή μεταλλική. Αυτή ήταν η περίφημη *ἄντυξ* (Ομ. *Ύλ* 6.117-118· 14.412· 15.645· 18.479-480· 20.275-6·). Επί πλέον έφεραν τους κανόνες κάθετες ξύλινες ράβδους στο πίσω μέρος της ασπίδας για την ενίσχυση αυτής, ενώ ήταν δυνατόν να τοποθετηθεί πάνω σε αυτές μία λαβή για την διευκόλυνση του πολεμιστή. Οι κανόνες εμφανίζονται μόνο στις ασπίδες του Νέστορος²⁵ και του Ιδομενέως (Ομ. *Ύλ* 8.192-3· 13.405-407·)²⁶. Ο τρόπος κατασκευής των ασπίδων παρουσίαζε σχετική ποικιλία²⁷.

²¹ Ο όρος που χρησιμοποιούν οι δύο ερευνητές στη γερμανική γλώσσα είναι *große Dualschild* πρβλ. Rüstow & Köchly 1852, 15.

²² Πρβλ. ό.π., 1852, 15-17. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα παρατίθενται και στατιστικά στοιχεία σχετικά με το μέγεθος και το βάρος των ασπίδων που περιγράφονται στην *Ιλιάδα*. Επιπροσθέτως σώζεται από την υστεροελλαδική περίοδο III ο κρατήρας (αγγείο) των πολεμιστών ο οποίος ανακαλύφθηκε στην οικία του κρατήρα των πολεμιστών στις Μυκήνες. Μεταξύ άλλων σε αυτόν αναπαρίστανται κάποιοι μαχητές οι οποίοι φέρουν μία ασπίδα που ομοιάζει πολύ με εκείνη των χρονικά μεταγενέστερων πελταστών Lorimer 1950, 147.

²³ Helbig 1884, 222-224.

²⁴ Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Αίας ο Τελαμώνιος, ο οποίος πηδάει από το ένα κατάστρωμα πλοίου στο άλλο, σαν επιδέξιος αναβάτης ίππων, ο οποίος αφού ζέγει 4 άλογα πηδάει από το ένα στο άλλο βλ. Ομ. *Ύλ* 15.676-686· Τα υπόλοιπα παραδείγματα που παραθέτει ο Helbig είναι τα εξής: Ομ. *Ύλ* 6.514· 11.465 κ.ε.· 13.754-755· 17.119, 189, 257. Επί πλέον, ο Helbig παραθέτει κάποιες σκηνές της *Ιλιάδας* στις οποίες οι ήρωες την στιγμή που δέχονται κάποιο χτύπημα και αφήνουν την ασπίδα τους δεν καλύπτουν το σύνολο του σώματος τους με αυτό. Κάποιοι κάλυπταν με αυτή την κοιλιακή χώρα βλ. Ομ. *Ύλ* 11.424· άλλοι κάλυπταν το στήθος βλ. Ομ. *Ύλ* 16.312, 400· ορισμένοι τα πλευρά βλ. Ομ. *Ύλ* 4.468· είτε άλλοι τέλος το τμήμα του σώματος πάνω από το στήθος δηλαδή τον τράχηλο και τον αυχένα βλ. Ομ. *Ύλ* 14.412.

²⁵ Σύμφωνα με το χωρίο του Ομήρου όλη η ασπίδα του Νέστορα είναι χρυσή βλ. Ομ. *Ύλ* 8.192-193.

²⁶ Η λέξη *κανών* δεν ήταν ελληνική προελεύσεως αλλά πιθανότατα σουμεριακής πρβλ. Lorimer 1950, 192-194.

²⁷ Στην *Ιλιάδα* παρατίθενται δύο διαφορετικοί τρόποι κατασκευής των ομηρικών ασπίδων. Στην πρώτη περίπτωση η ασπίδα του Σαρπηδόνα κατασκευάστηκε από οπλοουργό ο οποίος αφού έφτιαξε την εξωτερική μεταλλική χάλκινη επιφάνεια εν συνεχεία προσέθεσε τα επιμέρους στρώματα που είχαν κατασκευαστεί με δέρματα και τέλος διαμόρφωσε το ενιαίο σώμα της ασπίδας με την χρήση χρυσών καρφιών βλ. Ομ. *Ύλ* 12.294-297· Η

Ορισμένες ασπίδες που περιγράφονται στην *Ιλιάδα* δεν μπορούν να ταξινομηθούν στις δύο προαναφερθείσες κατηγορίες, καθώς είτε φέρουν χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν και στις δύο είτε είναι εντελώς αταξινόμητες λόγω της ιδιαίτερης φύσης τους και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που τους αποδίδει στις περιγραφές του ο Όμηρος. Στην πρώτη κατηγορία ανήκει εκείνη του Έκτορα η οποία παρουσιάζεται ως στρογγυλή κατασκευασμένη με δέρμα βοδιού και χαλκό (Ομ. *Ίλ* 13.803-4) αλλά και ως ασπίδα που καλύπτει τον Έκτορα από τον λαιμό μέχρι τον αστράγαλο (Ομ. *Ίλ* 6.117-118). Στη δεύτερη κατηγορία ανήκει η ασπίδα του Αίαντα που παρομοιάζεται με πύργο²⁸ (Ομ. *Ίλ* 11.485, 527). Αυτές οι ασπίδες δεν θα μπορούσαν να είναι λειτουργικές στο πεδίο της μάχης λόγω του όγκου τους και των προβλημάτων που απορρέουν από αυτόν. Οι πολεμιστές θα ήταν βραδυκίνητοι, ενώ θα έπρεπε να είχαν τεράστια σωματική δύναμη για να τις μεταφέρουν. Η χρήση αυτών των δύο ασπίδων από τους πιο προσφιλείς μαχητές των Ελλήνων²⁹ και των Τρώων αντιστοίχως πιθανόν να υποδηλώνει την πρόθεση του Ομήρου να υπερτονίσει την σωματική ρώμη των δημοφιλέστερων ηρώων των δύο αντίπαλων στρατοπέδων αλλά και την υπεροχή τους σε σχέση με τους υπόλοιπους πολεμιστές της *Ιλιάδας* μέσω υπερφυσικών δυνάμεων που αποδίδονται σε αυτούς³⁰.

Μετά την παράθεση των βασικών χαρακτηριστικών των ασπίδων, όπως αυτές παρουσιάζονται από τον Όμηρο στην *Ιλιάδα* κρίνεται σκόπιμο να γίνει η εξέταση και των αρχαιολογικών ευρημάτων, για να διαπιστωθεί, αν υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ αυτών ή εάν τα τελευταία παρουσιάζουν μία εντελώς διαφορετική εικόνα³¹. Η πλέον δημοφιλής παραλλαγή της ασπίδας που προστατεύει το σύνολο του σώματος ταυτίζεται από τους ειδήμονες με την περίφημη οκτώσχημη ασπίδα της Μινωικής και της Μυκηναϊκής εποχής³². Αυτή η ασπίδα απεικονίζεται σε πολλά και διαφορετικά ευρήματα των προαναφερθέντων περιόδων. Πρώτον ως διακοσμητικό σχέδιο σε σπάραγμα χάλκινου ελάσματος ξίφους μήκους 38,5 εκ. που βρέθηκε

ασπίδα του Αίαντα είχε κατασκευαστεί από ένα βυρσοδέψη, καθώς είχε αλλεπάλληλα στρώματα δέρματος βοδιού επτά (7) τον αριθμό και εν συνεχεία ο ίδιος σφυρηλάτησε την τελική μεταλλική επιστρωση βλ. Ομ. *Ίλ* 7.219-223.

²⁸ Ανάλογες παραστάσεις παρόμοιων ασπίδων με εκείνη του Αίαντα έχουν διασωθεί σε διάφορα έργα τέχνης από τη Μινωική και τη Μυκηναϊκή περίοδο και μάλιστα είναι γνωστές με το όνομά πυργοειδείς βλ. παρούσα εργασία, 19-20.

²⁹ Ο Αχιλλέας στο μεγαλύτερο μέρος της *Ιλιάδας* απέχει από το πεδίο της μάχης λόγω της οργής του. Μάλιστα και αυτός σε έκτακτη περίπτωση χρησιμοποιεί μόνο την ασπίδα του Αίαντος βλ. Ομ. *Ίλ* 18.193.

³⁰ Πρβλ. van Wees 1992, 19

³¹ Το σύνολο των καλλιτεχνικών αναπαραστάσεων των ασπίδων που παρουσιάζονται στην παρούσα εργασία έχουν ταξινομηθεί και χρονολογηθεί από τον Vonhoff (2008, 211-217).

³² Υπήρχαν πολλές παραλλαγές του βασικού τύπου της συγκεκριμένης ασπίδας πρβλ. Δανηλίδου Δ., 1998, Η οκτώσχημη ασπίδα στο Αιγαίο της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ., Αθήνα, 68. Σχετικά με την προέλευση αυτών των ασπίδων οι ερευνητές δεν μπορούν να διαμορφώσουν μία απολύτως τεκμηριωμένη θέση λόγω της αμφισημίας των ευρημάτων. Τα ευρήματα από την Μινωική περίοδο είναι προγενέστερα απεικονίζουν όμως την συγκεκριμένη ασπίδα μόνο ως διακοσμητικό μοτίβο πρβλ. Δανηλίδου 1998, 48-51.

στις Μυκίνες στον 4^ο λακκοειδή τάφο και χρονολογείται στην Ύστεροελλαδική περίοδο I³³. Επί πλέον έχει βρεθεί και μια μικρογραφία της συγκεκριμένης ασπίδας κατασκευασμένη από χρυσό μόλις 4,2 εκατοστών σε θολωτό τάφο κοντά στην Πύλο που χρονολογείται γύρω στα 1450³⁴. Τα υπόλοιπα ευρήματα περιλαμβάνουν ένα χρυσό περιλαίμιο το οποίο διακοσμείται από την μορφή της οκτώσχημης ασπίδας στην Έγκωμη το οποίο χρονολογείται στο μέσον του 14^{ου} αιώνα. Μια σφραγίδα που φέρει ένα πολεμιστή με οκτώσχημη ασπίδα από την Κνωσσό και χρονολογείται την ύστερη μινωική εποχή I/II και τέλος η οκτώσχημη ασπίδα χρησιμοποιείται ως τεχνοτροπικό μοτίβο στη μυκηναϊκή αγγειογραφία³⁵.

Η ασπίδα αυτή κατασκευαζόταν από δέρμα³⁶, λόγω μεγέθους και ζύγιζε τουλάχιστον 10 κιλά³⁷. Μία ασπίδα με τέτοιο όγκο και αυτό το βάρος δεν θα ήταν εύκολο να την χειριστεί κάποιος. Ακριβώς λόγω της ιδιαίτερης φύσης της δεν μας προκαλεί εντύπωση ότι χρησιμοποιήθηκε στο πεδίο της μάχης μόνο κατά την διάρκεια του 16^{ου} και 15^{ου} αιώνα³⁸. Εκτός όμως από το πεδίο της μάχης φαίνεται πως χρησιμοποιήθηκε και σε περιπτώσεις θήρας λιονταριού. Αυτό υποδηλώνουν οι σχετικές παραστάσεις που σώζονται στους λακκοειδείς τάφους III και IV³⁹ αλλά και η περιγραφή του Ομήρου (βλ. Ομ. Ύλ 8.266) ενώ απέκτησε λειτουργικό - θρησκευτικό χαρακτήρα ιδιαίτερος κατά την Ύστεροελλαδική περίοδο III⁴⁰. Ως θέμα τοιχογραφιών και της αγγειογραφίας παρέμεινε σε χρήση μέχρι την ύστερη μυκηναϊκή περίοδο⁴¹.

Παραλλαγές της οκτώσχημης ασπίδας απεικονίζονται στην αγγειογραφία του ογδόου (8^{ου}) και εβδόμου (7^{ου}) αιώνα⁴². Δυστυχώς δεν διασώζεται κανένα αρχαιολογικό εύρημα. Κατά

³³ Borchhardt 1977a, 7

³⁴ ό.π., 7

³⁵ ό.π., 7

³⁶ Για μια ενδελεχή ανάλυση σχετικά με τα υλικά και τον τρόπο κατασκευής των οκτώσχημων ασπίδων πρβλ. Δανηλίδου 1998, 52-66.

³⁷ Borchhardt 1977a, 8

³⁸ ό.π., 11

³⁹ Σύμφωνα με την Lorimer οι παραστάσεις αυτές δεν προσθέτουν κάτι ουσιαστικό στις γνώσεις μας για τις συγκεκριμένες ασπίδες πρβλ. Lorimer 1950, 141. Ο Rehak υποστηρίζει ότι λόγω του μεγέθους της η οκτώσχημη ασπίδα δεν ήταν η καταλληλότερη για το κυνήγι άγριων και ταχέων ζώων πρβλ. Rehak 1999, 232.

⁴⁰ Borchhardt 1977a, 11-15. Ο Rehak υποστηρίζει επίσης, ότι η οκτώσχημη ασπίδα έχει και θρησκευτική σημασία καθώς αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα για την γυναικεία πολεμική θεότητα της Μυκηναϊκής περιόδου πρβλ. Rehak 1999, 232-234.

⁴¹ Borchhardt 1977a, 11

⁴² Οι παλαιότεροι μελετητές τις ονόμαζαν “Ασπίδες τύπου Διπύλου”, επειδή εικονίζονταν σε αρκετά γεωμετρικά αγγεία από το νεκροταφείο του Διπύλου, στον Κεραμεικό. Ο όρος έχει πλέον εν πολλοίς καταργηθεί. Σχετικά με τις εικόνες από τις παραστάσεις των αγγείων που απεικονίζουν τις συγκεκριμένες ασπίδες πρβλ. Schweitzer 1969, 44 εικ. 13· 50 εικ. 16· 75 εικ. 36· 92· 120 εικ. 90· 146 abb. 13· 208· 227 εικ. 124· Εκτός από τα συγκεκριμένα αγγεία απαντά καθ’ όλη την διάρκεια του 8^{ου} αιώνα και τις αρχές του 7^{ου} ως διακοσμητικό μοτίβο στην αγγειογραφία, ως κόσμημα αλλά και ως προσθήκη σε διάφορα εργαλεία στον τομέα της γλυπτικής πρβλ. Borchhardt 1977, 22.

συνέπεια οι ερευνητές βασίζονται αποκλειστικά στις παραστάσεις της αγγειογραφίας, οι οποίες εκ φύσεως δεν είναι απολύτως αξιόπιστες καθώς αποτελούν καλλιτεχνικές δημιουργίες. Η ασπίδα αυτή δεν κάλυπτε ολόκληρο το σώμα καθώς έφθανε πάνω από το γόνατο του πολεμιστή. Κατασκευαζόταν από δέρμα και κλαδιά δένδρων⁴³.

Το αξιοσημείωτο με τις συγκεκριμένες ασπίδες είναι ότι δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για την επίλυση ενός μείζονος ζητήματος, εάν δηλαδή αποτελούν τον εξοπλισμό των οπλιτών της ίδιας περιόδου ή απλά αποτελούν την αναπαράσταση ασπίδων της ηρωικής εποχής. Ο Ahlberg υποστηρίζει ότι οι ασπίδες αυτές χρησιμοποιούνταν στα σύγχρονα πεδία μάχης, διότι αποτυπώνονται σε σκηνές μάχης και όχι σε νεκρικές σκηνές⁴⁴. Από την άλλη πλευρά ο Fittschen υποστηρίζει ότι οι ασπίδες αυτές είναι ηρωικά όπλα βασιζόμενος στην πολεμική τεχνική και τον πολεμικό εξοπλισμό των πολεμιστών που αποτυπώνεται στα αγγεία, αλλά και τις ιστορικές προϋποθέσεις που είχαν διαμορφωθεί τον 8^ο αιώνα και ήταν ευνοϊκές για μία τέτοια πρωτοβουλία εκ μέρους των αγγειογράφων⁴⁵. Η απουσία αρχαιολογικών ευρημάτων καθιστά και τις δύο υποθέσεις επισφαλείς, αν και η άποψη του Fittschen έχει επικρατήσει πλέον.

Η λεγόμενη Βοιωτική ασπίδα απεικονίζεται και αυτή μόνο στην αγγειογραφία⁴⁶ και δεν έχει διασωθεί κανένα αρχαιολογικό της εύρημα. Η συγκεκριμένη ασπίδα απαντά πιο συχνά στα μελανόμορφα αγγεία αντιθέτως απαντά πιο σπάνια στα ερυθρόμορφα αγγεία του αυστηρού ρυθμού με συγκεκριμένους ήρωες τον Αίαντα τον Ηρακλή αλλά και τον Αχιλλέα. Επί πλέον απεικονίζεται ως έμβλημα της Βοιωτικής ομοσπονδίας ήδη από τον 6ο αιώνα⁴⁷.

Η προσαρμογή του συνόλου της ασπίδας στον κατά μήκος άξονα υποδηλώνει κατά την Lorimer ότι η συγκεκριμένη ασπίδα είχε καθαρά τελετουργικό χαρακτήρα και δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ στο πεδίο της μάχης⁴⁸. Ο Snodgrass όπως και ο Webster επισημαίνουν ότι η Βοιωτική ασπίδα όσο και η ασπίδα του Διτύλου αποτελούν εικονογραφικούς αναχρονισμούς

⁴³ Borchhardt 1977a, 18

⁴⁴ Βλ. Παρούσα εργασία, 18 υπ. 54

⁴⁵ Fittschen 1969, 32-38.

⁴⁶ Εκτός από την αγγειογραφία υπάρχουν και κάποιες ιδιόρρυθμες περιπτώσεις εντοπισμού της "βοιωτικής" ασπίδας σε αρχαιολογικά ευρήματα. Ο Higgins ήταν ο πρώτος που εντόπισε απεικόνιση της "βοιωτικής" ασπίδας σε εποχή που δεν δικαιολογείται. Μελετώντας έναν θησαυρό από την περιοχή της Αίγινας κατάφερε να εντοπίσει ότι μία "βοιωτική" ασπίδα απεικονίζεται σε ένα σπάραγμα δακτυλιδιού που βρέθηκε μεταξύ των ευρημάτων του προαναφερθέντος θησαυρού και φέρει τυπικά χαρακτηριστικά μυκηναϊκών και μινωικών δακτυλιδιών τόσο στο σχήμα όσο και στην τεχνική και τα υλικά κατασκευής. Χρονολογεί μάλιστα το συγκεκριμένο εύρημα τη μέση Μινωική περίοδο 1700 – 1550. Ως επικρατέστερη εξήγηση για την απεικόνιση της Βοιωτικής ασπίδας θεωρεί την σύμπτωση, κατά την προσαρμογή της απεικόνισης μίας οκτώσχημης ασπίδας από την πλευρά του καλλιτέχνη στο ωοειδές σχήμα του δακτυλιδιού. Πρβλ. Higgins 1957, 51-52. Ο Borchhardt υποστηρίζει επίσης ότι δεν έχουμε καμία ένδειξη για την ύπαρξη της προαναφερθείσας ασπίδας ήδη από την Μινωική περίοδο πρβλ. Borchhardt 1977a, 15-16.

⁴⁷ Borchhardt 1977a, 24

⁴⁸ Lorimer 1950, 166-167.

της οκτώσχημης ασπίδας και δεν χρησιμοποιήθηκαν ποτέ στο πεδίο της μάχης της αρχαϊκής εποχής. Ο Snodgrass θεωρεί ότι αυτές οι ασπίδες είχαν χρησιμοποιηθεί σε προγενέστερες χρονικές περιόδους λαμβάνοντας υπ' όψιν ως επιχείρημα ότι σε διαφορετική περίπτωση το χρονικό διάστημα χρήσης της οκτώσχημης ασπίδας θα ήταν πάρα πολύ μεγάλο ⁴⁹. Η χρήση της όμως ως έμβλημα της Βοιωτικής ομοσπονδίας μεταξύ άλλων και στα νομίσματα αυτής μέχρι και τον 4^ο αιώνα⁵⁰ αλλά και η ομοιότητά τους με τις ασπίδες των Περσών σωματοφυλάκων που έχουν σωθεί από τα ανάγλυφα της Περσέπολης και τα οποία χρονολογούνται τον 6^ο/5^ο αιώνα⁵¹ αλλά και με τις απεικονίσεις των Αιγυπτίων των ασπίδων των Χετταίων υποδηλώνουν ότι η χρήση τέτοιων ασπίδων στην Ανατολή ήταν ευρέως διαδεδομένη από την ύστερη εποχή του Χαλκού μέχρι και τον 5^ο αιώνα⁵², ενώ η χρήση τους στον ελλαδικό χώρο κατά την αρχαϊκή εποχή είναι πολύ πιθανή⁵³.

Οι παραπάνω ασπίδες αν και ήταν κατά πολύ μεγαλύτερες σε μέγεθος από εκείνες των πελταστών ομοιάζαν ως προς αυτές λόγω της ύπαρξης ημικυκλικών απολήξεων και στις δύο πλευρές στον κάθετο άξονα. Η *πέλτη* διέθετε μόνο μία τέτοια ημικυκλική απόληξη στον οριζόντιο άξονα. Οι ημικυκλικές απολήξεις έδιναν την δυνατότητα στους πολεμιστές που έφεραν είτε την οκτώσχημη ασπίδα και τις παραλλαγές της είτε την *πέλτην* να ρίχνουν ανεμπόδιστα τα ακόντιά τους εκ του μακρόθεν, αν και το μέγεθός της οκτώσχημης ασπίδας και των παραλλαγών της δεν ήταν αμελητέο.

Εκτός όμως από την οκτώσχημη ασπίδα υπάρχει και η λεγόμενη μικηνναϊκή ημικυλινδρική ασπίδα ή πυργοειδής⁵⁴. Φέρει τελαμώννα που περνούσε στον αριστερό ώμο. Ήταν τετράπλευρη, το σχήμα της ήταν ορθογώνιο, έφερε ημικυλινδρική τομή και συνήθως ένα ημικυκλικό εξόγκωμα (ομφαλός⁵⁵) στο επάνω μέρος για την καλύτερη προστασία του κεφαλιού, ενώ κάλυπτε ολόκληρο το σώμα⁵⁶. Ο τρόπος κατασκευής της ήταν όμοιος με εκείνον της οκτώσχημης

⁴⁹ Snodgrass 1964, 168 κ.ε. .

⁵⁰ Τα νομίσματα αυτά ήταν στατήρες (αργυρά δίδαχμα) που ακολουθούσαν τον αιγινήτικο σταθμητικό κανόνα και κάποια εξ αυτών είχαν κοπεί, όταν ήταν Βοιωτάρχης ο Επαμεινώνδας πρβλ. Herworth R. 1998, 61-89· Επιπροσθέτως η Βοιωτική ασπίδα απεικονίζεται ως σύμβολο στα νομίσματα της Βοιωτικής ομοσπονδίας από το 550 – 288. Κατά την περίοδο του 3^{ου} αιώνα η Βοιωτική ασπίδα λειτουργούσε ως σύμβολο του τοπικού νομισματοκοπίου, ενώ τα νομίσματα ακολουθούσαν τους τύπους των νομισμάτων του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Απαντά όμως και στα χάλκινα νομίσματα της Σαλαμίνας της περιόδου 350 – 318 πρβλ. Lorimer 1950, 158· Barclay, 1981, 43.

⁵¹ Πρβλ. Ghirshman 1964, εικόνες 211, 238, 254

⁵² Borchhardt 1972, 24

⁵³ Ο Ahlberg αναφέρει ότι οι ασπίδες αυτές (Διπύλου και Βοιωτική) χρησιμοποιούνταν στο πεδίο της μάχης της γεωμετρικής εποχής, επειδή ακριβώς απεικονίζονταν σε αγγεία με σκηνές μάχης της ίδιας εποχής πρβλ. Ahlberg 1971, 59-70.

⁵⁴ Η ονομασία αυτή αποδόθηκε στη συγκεκριμένη ασπίδα από τον Reichel λόγω του σχήματός της πρβλ. Reichel 1905, 4. Η χρήση του ονόματος πυργοειδής προέρχεται από την ασπίδα του Αίαντα πρβλ. Borchhardt 1977, 25 υπ. 210.

⁵⁵ Σχετικά με την ερμηνεία και την χρήση του Ομφαλού στις ασπίδες πρβλ. Δανηλίδου 1998, 62-63.

⁵⁶ Δανηλίδου 1998, 36.

ασπίδας. Υπήρχαν δύο διαφορετικοί τύποι ο απλός παραλληλόγραμμος και αυτός με την ημικυκλική προεξοχή στο επάνω μέρος⁵⁷. Έχει σωθεί αναθηματική ασπίδα τέτοιου είδους με διακόσμηση από χρυσό. Τα σωζόμενα παραδείγματα προέρχονται ως επί το πλείστον από τους θολωτούς τάφους IV και V των Μυκηνών, ενώ έχει αποτυπωθεί και σε ένα σωζόμενο σπάρραγμα τοιχογραφίας από την Τίρυνθα⁵⁸. Εμφανίζεται και στην Κρήτη, όταν αυτή πλέον βρισκόταν κάτω από την επιρροή των Μυκηναίων κατά την υστεροελλαδική III περίοδο⁵⁹. Τέτοιες ασπίδες απαντούν στους λαούς της Ανατολής ήδη από την 3^η χιλιετία⁶⁰. Κατά την γεωμετρική περίοδο απεικονίζεται σε ορισμένα αγγεία μία μικρότερη ορθογώνια ασπίδα (2^ο μισό του 8^{ου} αιώνα) αλλά δεν διαθέτουμε κάποιο στοιχείο για την χρήση της συγκεκριμένης ασπίδας την ίδια χρονική περίοδο στο πεδίο της μάχης⁶¹.

Η χρήση της συγκεκριμένης ασπίδας στο πεδίο της μάχης ήταν βραχύβια καθώς το πολύ μεγάλο πλάτος της περιόριζε τις κινήσεις του χεριού, κατά συνέπεια ήδη από τα μέσα του 16^{ου} αιώνα σταμάτησε να χρησιμοποιείται, ενώ η επιτυχής χρήση της βασιζόταν εν πολλοίς σε έναν μοναδικό συνδυασμό μυϊκής ευρωστίας και τεχνικής επιδεξιότητας. Από την άλλη πλευρά το μεγάλο μέγεθός της εξασφάλιζε την απόλυτη προστασία του πολεμιστή από τα χτυπήματα των αντιπάλων του⁶². Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση όλων των παραλλαγών των πυργοειδών ασπίδων γίνεται εύκολα κατανοητό πως οι συγκεκριμένες ασπίδες δεν έχουν κανένα κοινό με τις ασπίδες των πελταστών, καθώς έχουν μεγαλύτερο όγκο και βάρος καθιστώντας τους πολεμιστές πιο δυσκίνητους στο πεδίο της μάχης, ενώ λόγω της μορφής τους η ρίψη ακοντίου ήταν σχεδόν ακατόρθωτη λόγω του μεγάλου όγκου τους που περιόριζαν κατά πολύ το οπτικό πεδίο του πολεμιστή όσο και την ευκινησία του.

Στα έπη του Ομήρου όμως, όπως ήδη έχει αναφερθεί, περιγράφεται και μία ασπίδα κυκλικού σχήματος η οποία δεν καλύπτει ολόκληρο το σώμα των πολεμιστών. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα ευρήματα υπάρχουν αρκετές διαφορετικές ασπίδες που συνδέονται με αυτήν. Η πρώτη εξ αυτών διακρίνεται στην κυκλική ασπίδα με μία μόνο χειρολαβή και ένα τελαμώνα

⁵⁷ Δανηλίδου 1998, 35.

⁵⁸ Borchhardt 1977, 25.

⁵⁹ Borchhardt 1977, 26. Ο Matz και η Lorimer υποστηρίζουν ότι η Μυκηναϊκή ημικυλινδρική ασπίδα διαμορφώθηκε στη Μινωική Κρήτη όμως τα ευρήματα από την συγκεκριμένη περιοχή είναι πολύ λιγότερα σε σχέση με τα αντίστοιχα των Μυκηνών, για να γίνει αποδεκτή μία τέτοια επιστημονική υπόθεση. Επιπροσθέτως βασίζονται και οι δύο σε μία αναπαράσταση ασπίδας από «τον ναό των αποθέσεων» η οποία διαφέρει αισθητά από την Μυκηναϊκή ημικυλινδρική ασπίδα πρβλ. Matz 1962, 41-42· Lorimer 1950, 137.

⁶⁰ Οι Σουμέριοι ήταν αυτοί οι οποίοι χρησιμοποίησαν ήδη από την 3^η χιλιετία την ημικυλινδρική ασπίδα. Η χρήση μίας μικρότερης παραλλαγής της ίδιας ασπίδας έγινε από τους Συριακούς πληθυσμούς το 15^ο αιώνα αλλά και οι Χετταίοι χρησιμοποιούσαν τον 13^ο αιώνα μία επίπεδη τετράγωνη ασπίδα. Τέλος οι Ασσύριοι την χρησιμοποίησαν κατά τον 9^ο και 8^ο αιώνα παράλληλα με την κυκλική ασπίδα πρβλ. Borchhardt 1977, 26.

⁶¹ Borchhardt 1977, 27

⁶² Δανηλίδου 1998, 36-37.

και σε αυτή που φέρει εκτός από την χειρολαβή μία επιπλέον στον ώμο άνευ τελαμώνος. Η χρήση της πρώτης ήταν ιδανική για το ιππικό αλλά και για τους στρατιώτες που χρησιμοποιούσαν ως κύριο όπλο την ρίψη ακοντίων. Οι τελευταίοι έφεραν συνήθως δύο δόρατα για αυτό ο τελαμώνας ήταν πολύ σημαντικός για αυτούς. Ο δεύτερος τύπος της συγκεκριμένης ασπίδας αφορούσε πολεμιστές που πολεμούσαν εκ του σύνεγγυς. Η έλλειψη αρχαιολογικών τεκμηρίων σχετικά με αυτές δεν επιτρέπει την διατύπωση έστω και κάποιας υπόθεσης σχετικά με την πιθανή ανατολίτικη επιρροή των συγκεκριμένων ασπίδων⁶³. Εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι δεν υπάρχει κάποια ένδειξη χρήσης αυτών των ασπίδων στην Κύπρο και τη Μινωική Κρήτη⁶⁴. Λόγω αυτού του γεγονότος θα εξετάσουμε τις κυκλικές ασπίδες της ύστερης εποχής του χαλκού και της ύστερης μυκηναϊκής περιόδου ξεχωριστά.

Αρχικά η κυκλική ασπίδα της ύστερης εποχής του χαλκού απαντά στην Αίγυπτο σε ένα ανάγλυφο που χρονολογείται επί βασιλείας Ραμσή Β' (1290 – 1224) στο ναό του Άμμωνος στο Λούξορ. Αυτό απεικονίζει την προγενέστερη κατάληψη ενός οχυρού από τους Χετταίους. Μάλιστα η χρήση αυτής της ασπίδας συνδέεται με μια συγκεκριμένη ομάδα στρατιωτών (Shardana) που παραμένει ενεργή ακόμη και την εποχή του Ραμσή Γ' (1184-1153)⁶⁵. Την ίδια ασπίδα φαίνεται πως χρησιμοποιούσαν και οι Φιλισταίοι που συγκαταλέγονταν στους λαούς της θάλασσας που προσπάθησαν να καταλάβουν την Αίγυπτο την ίδια εποχή⁶⁶. Η συγκεκριμένη ασπίδα κατασκευαζόταν μάλλον από δέρμα και το πιθανότερο είναι να είχε έναν ξύλινο σκελετό πάνω στο οποίο τοποθετούνταν τα δέρματα σε επάλληλες στρώσεις.

Η ασπίδα αυτή απαντά στο μυκηναϊκό κόσμο την υστεροελλαδική ΙΙΙ περίοδο. Απαντά ως τεχνοτροπικό μοτίβο σε αγγεία που έχουν βρεθεί στις Μυκήνες και τη Τίρυνθα αλλά και σε καθρέπτες με λαβή από ελεφαντόδοντο στην Έγκωμη και τα Κούκλια στην Κύπρο. Οι ασπίδες που προέρχονται από την εικονογραφία των αγγείων στη Τίρυνθα είναι πάρα πολύ μικρές. Τα παραδείγματα από τις Μυκήνες διακρίνονται σε δύο διαφορετικές ομάδες. Η πρώτη περιλαμβάνει μικρότερες ασπίδες που καλύπτουν μόνο τον κορμό του πολεμιστή, ενώ η δεύτερη πε-

⁶³ Borchhardt 1977, 28.

⁶⁴ Lorimer 1950, 191-192. Εν τούτοις πάνω στο δίσκο της Φαιστου έχουν επισημανθεί δύο σύμβολα τα οποία μοιάζουν με τις προαναφερθέντες ασπίδες. Η Lorimer πιστεύει ότι ο συγκεκριμένος δίσκος μάλλον προέρχεται από την περιοχή της Λυκίας πρβλ. Lorimer 1950, 150.

⁶⁵ Η συγκεκριμένη ασπίδα συνδέεται άμεσα με τους λαούς της θάλασσας, καθώς έχουν ανακαλυφθεί πλάκες από ελεφαντόδοντο με απεικονίσεις αυτής της ασπίδας στην αρχαία πόλη Μεγιδδώ η οποία βρίσκεται στα βορειοδυτικά της Παλαιστίνης πρβλ. Loud 1939, εικόνες 4.32.33. Σχετικά με την προέλευση και την εξάπλωση των λαών της θαλάσσης πρβλ. Mull 2017, 166-201.

⁶⁶ Borchhardt 1977a, 28-29.

ριλαμβάνει ασπίδες που καλύπτουν τον πολεμιστή μέχρι το μέσον της κνήμης. Όλες οι παραπάνω ασπίδες έφεραν ιμάντα και είχαν μόνο μία χειρολαβή. Επιπροσθέτως είχαν πιθανότατα κατασκευαστεί από δέρμα⁶⁷.

Άλλη μία παραλλαγή της κυκλικής ασπίδας απαντά την ίδια χρονική περίοδο (Υστεροελλαδική ΙΙΙ) σε έναν χρονολογημένο κρατήρα που βρέθηκε στις Μυκίνες και είναι γνωστό ως το αγγείο (κρατήρας) των πολεμιστών⁶⁸. Σε αυτό το αγγείο έχουμε την αναπαράσταση πολεμικής πομπής στην οποία οι πολεμιστές φέρουν πλήρη εξάρτυση. Μεταξύ άλλων και μία μεγάλη στρογγυλή ασπίδα. Λόγω της γωνίας την οποία επέλεξε ο καλλιτέχνης, για να απεικονίσει της μορφές δεν είναι εύκολο να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με την χειρολαβή της ασπίδας ή την χρήση ιμάντα. Το μέγεθός της ήταν αρκετό μεγάλο και έφθανε μέχρι το άνω μέρος των ποδιών (τετρακεφάλους) των πολεμιστών⁶⁹. Τέτοιες ασπίδες στην ηπειρωτική Ελλάδα και την Κύπρο ήταν ευρέως διαδεδομένες⁷⁰.

Ορισμένες κυκλικές ασπίδες έφεραν έναν ιδιαίτερος έντονο κυκλικό ομφαλό παρατίθενται στη σχετική βιβλιογραφία και ως φάλαρα και έχουν βρεθεί ευρήματα αυτών σε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα, τα νησιά του Αιγαίου την Κρήτη, αλλά και την Κύπρο σε μια χρονική περίοδο από την ύστερη μυκηναϊκή εποχή έως και την γεωμετρική εποχή⁷¹. Σχετικά με την χρήση αυτών έχουν προταθεί πολλές και διαφορετικές λειτουργίες, οι οποίες είναι αποδεκτές όχι για το σύνολο των ευρημάτων αλλά η καθεμία για ένα μέρος αυτών. Η πρώτη υπόθεση σχετικά με την χρήση των συγκεκριμένων ασπίδων που είχε προταθεί από τους ερευνητές ήταν εκείνη του κυβάλου⁷². Άλλοι υποστήριξαν ότι είχαν καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα ως φάλαρα των ίππων είτε ως κοσμήματα ρούχων είτε και ως τμήματα πόρπης⁷³. Κάποιες από τις ευρεθείσες ασπίδες χρησιμοποιούνταν και για πολεμικούς σκοπούς⁷⁴. Η απόδειξη της χρήσης των συγκεκριμένων ασπίδων στο πολεμικό μέτωπο είναι η ομοιότητά τους με τις ασπίδες που χρησιμοποιούνταν ήδη σε αυτό, αλλά και τα υπόλοιπα ευρήματα μαζί με τα οποία

⁶⁷ Borchhardt 1977a, 31-32.

⁶⁸ Tsountas, & Manatt 1897, 191.

⁶⁹ Borchhardt 1977a, 33.

⁷⁰ *ό.π.*, 34.

⁷¹ Το σύνολο των ευρημάτων παρατίθενται από τον Snodgrass πρβλ. Snodgrass 1964, 39-41.

⁷² Furtwängler 1890, 70· Snodgrass 1964, 42·

⁷³ Σύμφωνα με τον Boardman έχουν σωθεί στη σπηλιά του Ιδαίου Άντρου χάλκινοι δίσκοι με τρύπες στις άκρες τους, οι οποίοι είχαν μάλλον διακοσμητικό χαρακτήρα στα ενδύματα των κατοίκων της περιοχής πρβλ. Boardman 1962, 49-51.

⁷⁴ Σύμφωνα με τον Coles και τον Desborough χρησιμοποιούνται κυκλικές ασπίδες στην Κρήτη ήδη από το 1200 όπως φαίνεται από έναν κρατήρα που βρέθηκε σε έναν τάφο στα Μουλιανά, αλλά η παραγωγή τέτοιων ασπίδων συνεχίστηκε μέχρι και το 1000 όπως αποκαλύπτει η αναπαράστασή της στην ασπίδα του κυνηγού που έχει σωθεί στο Βουνό Ίδη/Ψηλορείτη της Κρήτης πρβλ. Coles 1962, 173· Desborough 1964, 65-66.

ανευρέθησαν από τους αρχαιολόγους⁷⁵. Οι συγκεκριμένες ασπίδες έχουν μεγαλύτερες διαστάσεις από τις υπόλοιπες, η διάμετρός τους φθάνει έως τα 30 εκ.⁷⁶ και είχαν διαμορφωθεί με ομοιόμορφο τρόπο⁷⁷. Η εμφάνιση των ασπίδων με τον έντονο ομφαλό αποδεικνύει την αδιάλειπτη χρήση της κυκλικής ασπίδας σε διάφορες παραλλαγές αυτής στην Ελλάδα από την υστερομυκηναϊκή περίοδο μέχρι και την γεωμετρική εποχή⁷⁸.

Στην γεωμετρική εποχή εμφανίζονται τρεις διαφορετικές παραλλαγές της κυκλικής ασπίδας. Η πρώτη περιλαμβάνει την κυκλική ασπίδα με κωνικό, κυρτό ή κυλινδρικό ομφαλό. Η πρώτη εμφάνιση αυτής χρονολογείται κατά την περίοδο της βασιλείας του Ασσυρίου βασιλιά Ασσυρμπανιπάλ Β' (883-859). Σε ένα ανάγλυφο του παλατιού του στην περιοχή της Νιμρούντ απεικονίζεται ένας Ασσύριος πολεμιστής να φέρει αυτή την ασπίδα⁷⁹. Την ίδια ασπίδα χρησιμοποιούσαν την ίδια χρονική περίοδο και οι Χετταίοι όπως φαίνεται από τα ανάγλυφα που σώζονται από την τοποθεσία Τελ Χαλάφ. Σε αυτά παρουσιάζεται ένας ιππέας να φέρει την συγκεκριμένη ασπίδα⁸⁰. Υπάρχουν πολλά και διαφορετικά ευρήματα από τον τομέα της μικρογραφίας στον ευρύτερο ελληνικό χώρο, όπως η απεικόνισή της σε μία πόρπη από την Θήβα⁸¹. Αυτές οι ασπίδες είναι πιθανόν να είχαν μια εξωτερική μεταλλική (χάλκινη) επένδυση, ενώ το βασικό πλαίσιο της ασπίδας πρέπει να κατασκευαζόταν από ξύλο ή δέρμα⁸². Η χρήση των ασπίδων αυτών άρχισαν να εξαπλώνεται από το τέλος της εποχής του Χαλκού σχεδόν ταυτόχρονα σε ένα πολύ μεγάλο μέρος του τότε γνωστού κόσμου (Βόρεια και Κεντρική Ευρώπη, Ασσυρία, Ηπειρωτική Ελλάδα, περιοχή του Αιγαίου κ.ά.). Αυτό είναι πιθανόν να υποδηλώνει την κοινή προέλευση της ασπίδας, μολονότι η φθαρτή φύση των υλικών κατασκευής της δεν μας επιτρέπει να εξαγάγουμε ένα βέβαιο συμπέρασμα⁸³.

Οι τελευταίες παραλλαγές της κυκλικής ασπίδας περιλαμβάνουν αυτές με τα εγχάρακτα γεωμετρικά διακοσμητικά μοτίβα, αλλά και εκείνες με τις ζωόμορφες διακοσμήσεις⁸⁴. Η

⁷⁵ Πρβλ. Borchhardt 1977, 35

⁷⁶ Πρβλ. Snodgrass 1964, 45

⁷⁷ Πρόκειται για ασπίδες που βρέθηκαν στον Κεραμεικό την Ολυμπία αλλά και σε έναν τάφο της νεκρόπολης Καλοριζίκης στο Κούριο της Κύπρου πρβλ. Snodgrass 1964, 39 A3-5· A 7· 40 A 35· 47· Υπάρχουν και κάποιες άλλες ασπίδες της ίδιας κατηγορίας που μας σώζονται στις περιοχές της Σκύρου και του Βροκάστρου αλλά δεν συνοδεύονται από άλλα όπλα κατά την πρωτογεωμετρική και την γεωμετρική εποχή πρβλ. Snodgrass 1964, 39 A10·40 24· 47·

⁷⁸ Η Lorimer θεωρεί ότι η έλλειψη απεικονίσεων και ευρημάτων από το τέλος της Υστερομυκηναϊκής περιόδου μέχρι την υστερογεωμετρική περίοδο υποδηλώνει ότι η προέλευση της κυκλικής ασπίδας της γεωμετρικής εποχής προέρχεται από τις αντίστοιχες ασπίδες της Εγγύς Ανατολής πρβλ. Lorimer 1950, 167.

⁷⁹ Borchhardt, 1977, 36.

⁸⁰ Moortgat 1955, Tell Halaf vol. III, 48 εικόνα A.3.33

⁸¹ Για την αναλυτική παράθεση όλων των ευρημάτων πρβλ. Borchhardt 1977, 38

⁸² Σχετικά με όλες τις πιθανές υποθέσεις αναφορικά με τα υλικά και τον τρόπο κατασκευής των ασπίδων πρβλ. Borchhardt 1977a, 38.

⁸³ ό.π., 39.

⁸⁴ Schauer 1980, 226.

πρώτη ομάδα στον ελλαδικό χώρο περιλαμβάνει ασπίδες που φέρουν ως διακοσμητική παράσταση πάνω στην εξωτερική τους επιφάνεια το ελληνικό γράμμα Λ, ενώ στην κεντρική και Βόρεια Ευρώπη φέρουν ως διακοσμητική παράσταση το γράμμα U⁸⁵ στην ίδια επιφάνεια. Έχουν βρεθεί ευρήματα της συγκεκριμένης παραλλαγής τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο⁸⁶. Οι ασπίδες αυτές καλύπτουν χρονολογικά την περίοδο από το δεύτερο μισό του 8^{ου} αιώνα μέχρι το πρώτο μισό του 7^{ου} αιώνα⁸⁷ χωρίς όμως οι ερευνητές να είναι απολύτως βέβαιοι για την χρονολόγηση αυτών⁸⁸. Αυτή η αβεβαιότητα που επικρατεί σχετικά με τις χρονολογήσεις έχει ως αποτέλεσμα την αντιδικία των ερευνητών σχετικά με την περιοχή όπου διαμορφώθηκαν για πρώτη φορά οι συγκεκριμένες ασπίδες. Ο Sprockhoff υποστήριξε ότι η χρήση αυτών έγινε για πρώτη φορά στην Κεντρική Ευρώπη⁸⁹ την ίδια άποψη ενστερνίζεται και ο Schauer ο οποίος υποστηρίζει ότι η χρήση των στρογγυλών ασπίδων από οργανικά υλικά με χάλκινη ενίσχυση ξεκίνησε από την περιοχή Ίστρου του Δούναβη στη μετάβαση από την Μεσοελλαδική στην Υστεροελλαδική⁹⁰. Αντιθέτως ο Coles υποστήριξε ότι η συγκεκριμένη ασπίδα συνδέεται άρρηκτα με την περιοχή του Αιγαίου, καθώς αποτελεί τυπική μορφή κυκλικής ασπίδας που απαντά συχνά στην συγκεκριμένη περιοχή⁹¹.

Από την άλλη πλευρά η ασπίδα που έφερε στην εξωτερική της επιφάνεια προτομή ζώου δεν απαντά στην Ελλάδα αλλά μόνο σε περιοχές όπου άνθισε ο πολιτισμός των Ασσυρίων όπου μας σώζονται αρκετά παραδείγματα αυτής. Πρόκειται για μια βαριά ασπίδα εξαιτίας της κεφαλής ζώου που φέρει την οποία δεν θα μπορούσαν να κουβαλούν οι στρατιώτες καθ' όλη την διάρκεια των στρατιωτικών πορειών.

Οι παραπάνω κυκλικές ασπίδες δεν έφεραν απολήξεις παρόμοιες με τις οκτώσχημες ασπίδες, αλλά είχαν κατά πολύ μικρότερη διάμετρο από αυτές. Επί πλέον ήταν κατασκευασμένες από δέρμα όπως και οι οκτώσχημες. Η μικρότερη διάμετρό τους τις καθιστά ελαφρότερες και επομένως θα τις χρησιμοποιούσαν πρωτίστως οι στρατιώτες που θα είχαν ως σκοπό τον αιφνιδιασμό του αντιπάλου με την χρήση εκηβόλων όπλων όπως τα ακόντια, καθώς το

⁸⁵ Schauer 1980, 196-248.

⁸⁶ Έχει βρεθεί μία ασπίδα στην Παλαίπαφο και άλλη μία στο Ιδάλιον της Κύπρου, μία ασπίδα στους Δελφούς τρεις μικρές αναθηματικές ασπίδες στην Ιαλυσό της Ρόδου, καθώς και κάποια σπαράγματα από ασπίδες στην Ολυμπία και τους Δελφούς πρβλ. Borchhardt 1977, 41.

⁸⁷ Αυτό υποδηλώνει ότι οι συγκεκριμένες ασπίδες συνυπήρχαν για κάποιο χρονικό διάστημα με τις ασπίδες της οπλιτικής φάλαγγας δηλαδή τα όπλα πρβλ. Borchhardt 1977, 43-44.

⁸⁸ Borchhardt 1977, 42.

⁸⁹ Sprockhoff E., 1954, 74

⁹⁰ Schauer 1980, 227.

⁹¹ Coles 1962, 158.

μικρότερο μέγεθος τους τα καθιστούσε ιδανικά για την χρήση τους από στρατιώτες με ειδικευση στην ρίψη αυτών.

Από την άλλη πλευρά η ασπίδα των πελταστών η περίφημη *πέλτη* δεν διέθετε περίμετρο (*ἴτυν*), ήταν κατασκευασμένη από δέρμα κατσίκας ή παρόμοιο και όχι από δέρμα βοδιού, ενώ δεν είχε και χάλκινη επίστρωση (Αριστ. *Fr.* 498). Η διαφοροποίηση αυτής της *πέλτης* σε σχέση με τις ασπίδες του ομηρικού έπους δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει καθώς διαμορφώθηκε σε μεταγενέστερη χρονική περίοδο, για τις δεδομένες ανάγκες στρατιωτικών σωμάτων ελαφρά οπλισμένων που ήθελαν να έχουν και μία επιπρόσθετη προστασία σε περίπτωση σύγκρουσής εκ τους σύνεγγυς με οπλίτες.

Κοντολογίς, οι ομηρικές ασπίδες διακρίνονταν σε δύο μεγάλες κατηγορίες: Η πρώτη περιλάμβανε αυτές που κάλυπταν το σύνολο του σώματος των πολεμιστών. Αυτές διακρίνονταν στις οκτώσχημες ασπίδες και τις διάφορες παραλλαγές αυτών οι οποίες φέρουν παρόμοιες ημικυκλικές απολήξεις με τις *πέλτες* δίνοντας την δυνατότητα εύκολης ρίψης ακοντίων από την πλευρά των πολεμιστών. Η δεύτερη υποκατηγορία περιλαμβάνει τις λεγόμενες πυργοειδείς οι οποίες δεν έχουν κάποιο κοινό γνώρισμα με τις *πέλτες*, καθώς ήταν μεγαλύτερων διαστάσεων βαρύτερες και δεν ήταν ιδανικές για την ρίψη ακοντίων λόγω του μεγέθους τους. Η δεύτερη κατηγορία περιλάμβανε τις κυκλικές ασπίδες. Οι τελευταίες ήταν ελαφριές, όπως και οι *πέλτες*, προσδίδοντας στους κατόχους τους το πλεονέκτημα της ευκινησίας, ενώ ταυτόχρονα ήταν κατασκευασμένες από σχετικά ανθεκτικά επεξεργασμένα δέρματα ζώων προσφέροντας ικανοποιητική προστασία από τα βλήματα των αντιπάλων.

3.2 Τα κράνη του ομηρικού έπους

Η υπόλοιπη εξάρτυση των ομηρικών ηρώων περιλάμβανε εκτός των άλλων και *κράνος*. Αυτό ήταν είτε μεταλλικό (Ομ. *Ύλ* 3.316· 12.183)⁹² είτε σε κάποιες άλλες περιπτώσεις το υλικό κατασκευής ήταν δέρματα ζώων (Ομ. *Ύλ* 10.257, 335)⁹³. Ο Όμηρος χρησιμοποιεί τέσσερις διαφορετικές λέξεις, οι οποίες υποδηλώνουν το κράνος: α) *κόρυς*⁹⁴ (ενδεικτικά Ομ. *Ύλ* 3.316) β) *κυνέη* (ενδεικτικά Ομ. *Ύλ* 10.257) γ) *τρυφάλεια* (ενδεικτικά Ομ. *Ύλ* 3.372) δ) *καταϊτωξ* (Ομ. *Ύλ* 10.258)⁹⁵. Αν και έχουμε τέσσερις βασικούς διαφορετικούς όρους για το κράνος στην *Ιλιάδα* δεν είναι δυνατό να διακριθούν 4 διαφορετικοί τύποι κρανών στο ομηρικό έπος, καθώς σε πολλές περιπτώσεις για ένα κράνος αναφέρονται δύο διαφορετικοί όροι⁹⁶. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα επίθετα που συνοδεύουν τους συγκεκριμένους όρους υποδηλώνουν το υλικό κατασκευής π.χ. φαεινός (Ομ. *Ύλ* 10.156· 12.151· 15.538· 21.54·), την ύπαρξη διακοσμητικών στοιχείων στο κράνος π.χ. ἵππουρις (Ομ. *Ύλ* 6.495·19.382) ενώ υπάρχουν και κάποια επίθετα για τα οποία οι γνώμες των ειδημόνων δίστανται. Τέτοια ήταν τα επίθετα *ἀμφίφαλος* (Ομ. *Ύλ* 5.743· 11.41) και *τετράφαλος* (Ομ. *Ύλ* 12.384)⁹⁷. Ο πρώτος όρος υποδηλώνει αμφίπλευρές

⁹² Το μεταλλικό κράνος στα έπη του Ομήρου στην πλειονότητα των περιπτώσεων έφερε το όνομα *κόρυς*. Το ίδιο το όνομα αλλά και η σημασία των επιθέτων που χρησιμοποιούνταν μαζί με το συγκεκριμένο όνομα υποδηλώνουν την μεταλλική του κατασκευή. Μερικά από τα πιο χαρακτηριστικά ήταν τα εξής: χαλκήρης (Ομ. *Ύλ* 3.316) και χρυσεή (Ομ. *Ύλ* 5.743-744) πρβλ. Borchhardt 1977, 58· Σε κάθε περίπτωση στην *Ιλιάδα* παρατηρούνται περιπτώσεις όπου τα κράνη των ίδιων ομηρικών ηρώων σε έναν στίχο αναφέρονται ως *κόρυς* και στον επόμενο ως *κυνέη* και αντίστροφα βλ. Ομ. *Ύλ* 3.336·3. 362· 12.183-184. Τα πρώτα δύο χωρία αναφέρονται στην ασπίδα του Πάρη ενώ τα δύο επόμενα στην ασπίδα του Δαμάσου. Επί πλέον υπάρχει και η περίπτωση του Αχιλλέα το κράνος του οποίου αναφέρεται και αυτό με δύο διαφορετικούς όρους *τρυφάλεια* και *κόρυς*. Η Θέτις παρακαλεί τον Ήφαιστο να δημιουργήσει για τον Αχιλλέα μία καινούρια *τρυφάλεια* (Ομ. *Ύλ* 18.458). Ο Ήφαιστος θα κατασκευάσει μία *κόρυς* (Ομ. *Ύλ* 18.611) ενώ ο ίδιος ο Αχιλλέας προς το τέλος του έπους θα παρουσιαστεί ενώπιον των υπολοίπων Αχαιών έχοντας ως κράνος μία *τρυφαλία* (Ομ. *Ύλ* 23.799). Επομένως θα ήταν δυνατό να συσχετιστεί και ο όρος *τρυφαλία* με τα χάλκινα κράνη. Σχετικά με την δυνατότητα ταύτισης των όρων που σχετίζονται με τα κράνη που περιγράφονται στην *Ιλιάδα* λόγω της συχνής εναλλαγής μεταξύ τους πρέπει να είμαστε πολύ επιφυλακτικοί πρβλ. Borchhardt 1972, 13· Trümper 1950, 49-51.

⁹³ Τα κράνη που κατασκευάζονταν από δέρμα στα ομηρικά έπη συνήθως έφεραν το όνομα *κυνέη*. Μάλιστα ο όρος αυτός συνοδεύεται από διαφορετικά επίθετα που υποδήλωναν τον διαφορετικό τύπο δέρματος από το οποίο κατασκευάζονταν κάθε φορά όπως αιγείη (Ομ. *Ύδ.* 24.231) ταυρείη (Ομ. *Ύλ* 10.258) ακόμα και δέρμα κουναβιού κτιδέη *κυνέη* (Ομ. *Ύλ* 10.335·458).

⁹⁴ Ο όρος *κόρυς* είναι λέξη προελληνική χωρίς να γνωρίζουμε την ακριβή ετυμολογική της προέλευση πρβλ. Beekes 2010, λημ. *κόρυς* 757.

⁹⁵ Εκτός από τους 4 βασικούς όρους έχουμε την παρουσία δύο όρων που ενώ αρχικά χρησιμοποιούνταν, για να δηλώσουν μέρος του κράνους χρησιμοποιήθηκαν από τον Όμηρο ως *als pars pro toto*. Οι όροι αυτοί είναι η *πήληξ* και η *στεφάνη*. Επιπροσθέτως έχουμε και άλλους επτά όρους που χρησιμοποιούνται για επιμέρους τμήματα του κράνους. Αυτοί είναι οι κάτωθι: *όχευς*, *κύμβαχος*, *πίλος*, *λόφος*, *ίμας*, *φάλαρρον*, *φάλος* Αναλυτικά στατιστικά στοιχεία σχετικά με την χρήση του κάθε όρου στην *Ιλιάδα*, αλλά και την σύνδεση του κάθε όρου με συγκεκριμένα επίθετα πρβλ. Borchhardt 1972, 7-12· King 1970, 148-157

⁹⁶ Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί το κράνος του Έκτορα, το οποίο στην 11^η ραψωδία φέρει δύο διαφορετικά ονόματα. το όνομα *κόρυς* αλλά και το όνομα *τρυφάλεια* βλ. Ομ. *Ύλ* 11.351-352·

⁹⁷ Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες η ίδια η ασπίδα περιγράφεται ως *τετραφάληρος* και *ἀμφίφαλος* (Ομ. *Ύλ* 5.743· 11.41) και αυτό αποτελεί τον πυρήνα των προβλημάτων σχετικά με την σημασία και την ερμηνεία των

κερατοειδείς απολήξεις, ενώ ο δεύτερος υποδηλώνει τέσσερις κερατοειδείς απολήξεις⁹⁸. Όλες οι παραπάνω γραμματειακές μαρτυρίες σχετίζονται με το κράνος στον Ομηρικό κόσμο και παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με αυτό. Επιπροσθέτως χρήζει αναφοράς η εύρεση κάποιων ομηρικών όρων για το κράνος σε πινακίδες με κείμενα σε Γραμμική Β⁹⁹.

Τα κράνη των ομηρικών ηρώων φέρουν ένα κοινό χαρακτηριστικό με εκείνα των πελταστών (Ηδτ. 7.75.1) ότι στην πλειονότητα των περιπτώσεων ήταν κατασκευασμένα από επεξεργασμένα δέρματα ζώων¹⁰⁰. Δεν αναφέρεται βέβαια δορά αλεπούς αλλά σε κάθε περίπτωση το υλικό κατασκευής ήταν παρόμοιο με εκείνο των πελταστών κάποιο άλλο επεξεργασμένο δέρμα ζώου όπως π.χ. βοδιού ή κουναβιού. Από τα δέρματα των συγκεκριμένων ζώων είχαν κατασκευαστεί τα κράνη του Μηριόνη και του Δόλωνα αντίστοιχα (Ομ. Ίλ 10.258· 10.335). Η χρήση τέτοιων κρανών από τους ομηρικούς ήρωες δεν προκαλεί έκπληξη καθώς η πλειονότητα των μαχών γινόταν εκ του μακρόθεν¹⁰¹. Κατά συνέπεια ο περιορισμός του βάρους της εξάρτησης διευκόλυνε την κίνηση των πολεμιστών στο πεδίο της μάχης.

συγκεκριμένων λέξεων αλλά και του όρου τετράφαλος την σύγχρονη εποχή πρβλ. Borchhardt 1972, 11-12. Ο όρος φάλος από τον οποίο προέρχονται και οι δύο σύνθετες λέξεις αμφίφαλος και τετράφαλος είναι αγνώστου ετυμολογικής προέλευσης πιθανότατα μία λέξη που έχει προελληνικό παρελθόν πρβλ. Beekes 2010, vol. 2, λήμ. Φάλος, 1550.

⁹⁸Ο Reichel ήταν ο πρώτος ερευνητής που έκανε την συσχέτιση αυτή μεταξύ των συγκεκριμένων όρων και της ύπαρξης κερατοειδών απολήξεων στα κράνη πρβλ. Reichel 1901, 98-99· 107-108· Από την άλλη πλευρά η Lorimer υιοθέτησε την άποψη ότι ο όρος τετράφαλος δεν υποδηλώνει την ύπαρξη κράνους με τέσσερις κερατοειδείς απολήξεις αλλά είναι απόρροια της σύγχυσης του ποιητή σχετικά με τους όρους φάλος και φάλαρον. Η Lorimer συνδέει αυτούς τους όρους με μεταλλικές πλάκες που συναποτελούσαν επένδυση στον εμπρόσθιο τμήμα του κράνους πρβλ. Lorimer 1950, 241· Ο Trümper υποστηρίζει ότι ο όρος τετράφαλος δεν προέρχεται από τον όρο φάλον καθώς από εκεί προέρχεται ο όρος τρυφάλεια και θεωρεί ότι χρησιμοποιείται ελλειπτικά όπως ο όρος κυνέη χωρίς όμως να παραθέτει μία συγκεκριμένη ερμηνεία για αυτόν τον όρο πρβλ. Trümper 1950, 43-44· Ο Wace και ο Stubbings υποστηρίζουν ότι οι δυσκολίες στην ερμηνεία αυτών των επιθέτων υπήρχε ήδη στην αρχαιότητα, επειδή πιθανότατα τα δύο συγκεκριμένα επίθετα υποδηλώνουν ιδιότητες κρανών που ανάγονται σε προϊστορικές περιόδους και κατά συνέπεια ούτε οι αρχαίοι γνώριζαν πολλές λεπτομέρειες για αυτά πρβλ. Wace & Stubbings 1962, 514-515.

⁹⁹Οι παρακάτω όροι έχουν βρεθεί σε πήλινες πινακίδες των ανακτόρων της Πύλου και της Κνωσσού. Ο όρος KO-RU ταυτίζεται με την ομηρική λέξη κόρυς και έμμεσα αφού υπάρχουν παραστάσεις ασπίδων που δικαιολογούν την συγκεκριμένη ταύτιση. Οι λέξεις O-PA-WO-TA, E-PI-KO-RU-SI-JA δεν έχουν καθοριστεί με απόλυτη σαφήνεια στη Γραμμική Β' ίσως να σχετίζονται με τον αριθμό επιστρώσεων δερμάτων για την κατασκευή του κράνους. Τέλος ο όρος PA-RA-WA-JO σχετίζεται με ένα επίμετρο τμήμα του τις παραγναθίδες πρβλ. Borchhardt 1972, 4-5.

¹⁰⁰Ο Reichel υποστηρίζει ότι τα ομηρικά κράνη κατασκευάζονταν ως επί το πλείστον από δέρμα. Οι συχνές αναφορές του Ομήρου σε χάλκινα κράνη οφείλονται εν πολλοίς στο γεγονός ότι ως πιο σπάνια αποτέλεσαν σημείο αναφοράς στις ποιητικές περιγραφές του Ομήρου (Ομ. Ίλ 12.184· 20.398· 18.378· 22.102). Ακόμη και σε αυτήν την περίπτωση ο Reichel τονίζει ότι τα κράνη αυτά δεν ήταν από χαλκό εξ ολοκλήρου αλλά ήταν επίχαλκα. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγει παραθέτοντας όπλα και εξαρτήσεις τα οποία, αν και γνωρίζουμε ότι δεν κατασκευάζονταν εξ ολοκλήρου από χαλκό ο Όμηρος τα παρουσιάζει ως χάλκινα (ενδεικτ. Ομ. Ίλ 4.469· 5.145· 6.3·) πρβλ. Reichel 1901, 100· Ο Borchhardt επισημαίνει από την πλευρά του πως το επίθετο πάγγαλκος που θα μπορούσε να προσδιορίζει ένα αντικείμενο αποκλειστικά κατασκευασμένο από χαλκό απαντά μονάχα στη νεότερη Οδύσσεια πρβλ. Borchhardt 1972, 7· Την ακριβώς αντίθετη άποψη προσβύει ο Helbig. Αυτός διατείνεται ότι η πλειονότητα των ομηρικών κρανών είναι κατασκευασμένη από χαλκό χρησιμοποιώντας ως επιχείρημα την χρήση των επιθέτων που σχετίζονται με τον χαλκό. πρβλ. Helbig 1887, 295.

¹⁰¹ Βλ. παρούσα εργασία, 37 υπ. 172, 173· 42.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα σχετικά με τα κράνη συντελούν στη διαμόρφωση μίας πιο ολοκληρωμένης εικόνας σχετικά με αυτά. Το κράνος που αποτέλεσε το πρότυπο μοντέλο πάνω στο οποίο εξελίχθηκαν όλα τα υπόλοιπα στον χώρο του Αιγαίου είναι το λεγόμενο κτιστό κράνος (γερμ. όρος *Zonenhelm*)¹⁰². Έχει απλή μορφή και κυψελοειδές σχήμα. Φέρει το όνομα αυτό καθώς έφερνε διακριτές ζώνες ή στρώματα λωρίδων δερμάτων ή άλλων συμπιεσμένων υλικών τα οποία και αποτελούσαν την βάση για να επικαθήσει το δέρμα ή τσόχα που αποτελούσαν τα υπόλοιπα υλικά κατασκευής του¹⁰³. Το συγκεκριμένο κράνος απαντά ως επί το πλείστον σε καλλιτεχνικές δημιουργίες που προέρχονται από την Μινωική Κρήτη και από εκεί πέρασε στην ηπειρωτική Ελλάδα. Σε πολλές σωζόμενες καλλιτεχνικές παραστάσεις του από την μινωική Κρήτη¹⁰⁴ το συγκεκριμένο κράνος απαντά σε συνδυασμό με την οκτώσχημη ασπίδα. Σύμφωνα με αυτές ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιλογή για την διαμόρφωση πλατύτερων παραγναθίδων για αποτελεσματικότερη προστασία της γνάθου και των αυτιών των πολεμιστών καθώς και η διαμόρφωση των επαόρτων σε τρία διαφορετικά μέρη για την αποτελεσματικότερη προστασία του αυχένα. Απαντούν πολλές διαφορετικές παραλλαγές του συγκεκριμένου κράνους με λόφο στην κορυφή χωρίς λόφο με την ύπαρξη κεράτων ή με μία απλή απόληξη¹⁰⁵. Σε κάθε περίπτωση η απουσία ευρημάτων από τα κράνη αυτά καθ' αυτά λόγω των φθαρτών υλικών κατασκευής τους δεν επιτρέπει την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων.

Το κράνος που αποτελεί μετεξέλιξη του κτιστού κράνους και έχει κυρίαρχη θέση μεταξύ των αρχαιολογικών ευρημάτων είναι το οδοντόφρακτο κράνος. Αυτό υποδηλώνει την κυρίαρχη θέση του συγκεκριμένου κράνους καθ' όλη την διάρκεια της μυκηναϊκής περιόδου, αν και απαντά μόλις μία φορά στην *Ιλιάδα* του Ομήρου (Ομ. *Ιλ* 10.260 κ.ε.). Στο συγκεκριμένο χωρίο ο Όμηρος περιγράφει ένα οδοντόφρακτο¹⁰⁶ κράνος το οποίο ο Μηριόνης χαρίζει στον Οδυσσέα, για να το χρησιμοποιήσει στο πεδίο της μάχης¹⁰⁷. Υπάρχουν ευρήματά του τόσο

¹⁰² Η Lorimer το ονομάζει built up κράνος πρβλ. Lorimer 1950, 219.

¹⁰³ Borchhardt 1972, 16.

¹⁰⁴ Τα καλλιτεχνήματα αυτά σχετίζονται κυρίως με το ανάκτορο της Κνωσού και χρονολογούνται από την Μ.Μ. ΙΙΙ/Υ. Μ. Ι έως Υ.Μ. ΙΙΙ β πρβλ. Borchhardt 1972, 45· 1977, 61·

¹⁰⁵ Αναφορικά με το σύνολο των ευρημάτων που σχετίζονται με το συγκεκριμένο κράνος πρβλ. Borchhardt 1972, 16-17· 45-47· Βαρβαρήγος 1981, Το οδοντόφρακτο μυκηναϊκό κράνος, 52-53.

¹⁰⁶ Για την κατασκευή των οδοντοφράκτων κρανών απαιτούνταν τα επίλεκτα μέρη των οδόντων αγριόχοιρων πρβλ. Βαρβαρήγος 1981, 42-44· πρβλ. Borchhardt 1972, 25.

¹⁰⁷ Η Lorimer υποστηρίζει ότι οι ποιητές του 8^{ου} αιώνα δεν είχαν δει ποτέ κάποιο πρωτότυπο οδοντόφρακτο κράνος και βασίζονταν αποκλειστικά στην ποιητική παράδοση για την περιγραφή του. Επί πλέον στηριζόμενη και σε άλλα αποσπάσματα της *Ιλιάδας* (Κ 266· Κ269-270) όπου αρχικά κλέβει ο Αυτόλυκος το συγκεκριμένο κράνος από την Βοιωτία. Εν συνεχεία ο Αυτόλυκος το δωρίζει στον Αμφιδάμαντα που ζούσε στο λιμάνι της Σκανδεΐας στα Κύθηρα και αυτός με την σειρά του το χάρισε στο Μόλο πατέρα του Μηριόνη. Υποστηρίζει ότι

στην ηπειρωτική Ελλάδα όσο και στην Κρήτη¹⁰⁸. Αυτού του τύπου τα κράνη χρησιμοποιούνταν ευρέως στην ηπειρωτική Ελλάδα και λιγότερο στην Κρήτη γεγονός που πιθανότατα υποδηλώνει την πιο πρόωμη χρήση της συγκεκριμένης ασπίδας στην Ηπειρωτική Ελλάδα ¹⁰⁹. Το συμπέρασμα αυτό συνάγεται πρωτίστως από την συντριπτικά μεγαλύτερη ποσότητα χαυλίων αγριόχοιρων που έχουν βρεθεί στην Ηπειρωτική Ελλάδα σε σχέση με την Κρήτη¹¹⁰ αλλά και την σπανιότερη απεικόνιση σκηνών θήρας αγριόχοιρου στην περιοχή της Κρήτης¹¹¹.

Ο μεγαλύτερος όγκος των ευρημάτων προέρχεται από την ΥΕ I και II αλλά και κατά την πρώτη φάση της ΥΕ III. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει την ευρεία χρήση του συγκεκριμένου κράνους την προαναφερθείσα περίοδο. Λιγότερα ευρήματα απαντούν κατά την ΜΕ II-III. Συνεπώς η συγκεκριμένη περίοδος ως προγενέστερη είναι εύλογα η περίοδος έναρξης χρήσης του συγκεκριμένου κράνους¹¹². Ο τρόπος κατασκευής των συγκεκριμένων κρανών ήταν αρκετά περίπλοκος έφεραν διπλή εσωτερική επένδυση (υπόρραμμα). Η πρώτη η λεγόμενη *κυνέη* προερχόταν από δέρμα ζώου και πάνω σε αυτήν έραβαν τους χαυλίους των αγριόχοιρων. Η δεύτερη εσωτερική επένδυση ο λέγομενος *πίλος* αποτελούνταν από μάλλινες (έριες) τρίχες, οι

το οδοντόφρακτο κράνος θα πρέπει να εμφανίστηκε στην Ηπειρωτική Ελλάδα και δια μέσου των Κυθήρων να πέρασε στην Κρήτη, επειδή τα Κύθηρα αποτελούσαν ένα τόπο με αποδεδειγμένες εμπορικές σχέσεις με την Κρήτη πρβλ. Lorimer 1950, 214. Τα διασωθέντα ευρήματα επιβεβαιώνουν την συγκεκριμένη άποψη της βλ. παρούσα εργασία, 28 υπ. 109, 111.

¹⁰⁸ Μεταξύ άλλων είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι ο μεγαλύτερος αριθμός οδόντων αγριόχοιρων έχουν βρεθεί στην περιοχή της Μεσσηνίας. Ενδεικτικά στις τοποθεσίες της Μάλθης, του Άνω Εγκλιανού στην Περιστεριά κ.ά. Ακόμη και σήμερα στις συγκεκριμένη περιοχή ζουν πάρα πολλοί αγριόχοιροι. Εκτός από την εύρεση χαυλίων έχουν σωθεί και παραστάσεις κρανών σε διάφορα καλλιτεχνήματα όπως χρυσά κοσμήματα αγγεία αλλά και τοιχογραφίες. Για την αναλυτική περιγραφή όλων των ευρημάτων που αφορούν τα οδοντόφρακτα κράνη με εκτενή ανάλυση αυτών πρβλ. Βαρβαρήγος 1981, 71-127· Borchhardt 1972, 31-37

¹⁰⁹ Το πρωιμότερο οδοντόφρακτο κράνος που σώζεται από την Ηπειρωτική Ελλάδα αλλά και την Κρήτη προέρχεται από έναν θολωτό τάφο που βρέθηκε στην Κολώνα της Αίγινας και χρονολογείται στην Μέση Ελλαδική II περίοδο. Η χρονολόγησή του βασίζεται στην μεγάλη ποικιλία των σχημάτων, των διαστάσεων των οδόντων των αγριόχοιρων αλλά και στην θέση των διατρήσεων αυτών. Τα παραπάνω στοιχεία υποδηλώνουν ένα πρώιμο στάδιο διαμόρφωσης του οδοντοφράκτου κράνους, όταν δεν είχαν καθοριστεί με σαφήνεια τα στοιχεία αυτά πρβλ. Kilian-Dirlmeier 1997, 47. Τα πρωιμότερα ευρήματα παραστάσεων με το οδοντόφρακτο κράνος τόσο στην Ηπειρωτική Ελλάδα όσο και στην Κρήτη είναι σύγχρονα. Πρόκειται για έναν αργυρό κρατήρα από τον τέταρτο τάφο του Α΄ ταφικού περιβάλλοντος των Μυκηνών και μία πινακίδα από τα Μάλλια της Κρήτης. Το πρώτο χρονολογείται την Μέση Ελλαδική III περίοδο, ενώ και το δεύτερο εύρημα χρονολογείται στη Μέση Μινωική III περίοδο πρβλ. Βαρβαρήγος 1981, 53. Σε κάθε περίπτωση τα ευρήματα του ελλαδικού χώρου είναι πολυπληθέστερα αλλά δεν εμφανίζεται χρονολογική απόκλιση παρά μόνον στον εντοπισμό του πρώτου οδοντοφράκτου κράνους. Η πρώτη εμφάνιση του συγκεκριμένου τύπου κράνους σύμφωνα με τον Borchhardt είχε γίνει την νεολιθική περίοδο στην περιοχή της Μαριούπολης στην Αζοφική Θάλασσα. Από την συγκεκριμένη περιοχή φαίνεται πως εξαπλώθηκε η χρήση του συγκεκριμένου κράνους στον ελλαδικό χώρο πρβλ. Borchhardt 1972, 26-29(με περαιτέρω βιβλιογραφία). Από την άλλη πλευρά η Kilian-Dirlmeier υποστηρίζει ότι το οδοντόφρακτο κράνος αποτελεί εφεύρεση των κατοίκων του Αιγαίου πρβλ. Kilian-Dirlmeier 1997, 50.

¹¹⁰ Οι χαυλίοι αγριόχοιρων που έχουν βρεθεί στην Κρήτη είναι ελάχιστοι, ενώ κάποιιοι από αυτούς δεν γνωρίζουμε, αν όντως χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή οδοντοφράκτων κρανών. Η χρονολόγηση των ευρημάτων ξεκινά από τη Μέση Μινωική II περίοδο (1800-1750) έως την Ύστερη Μινωική III A περίοδο (1700-1650) πρβλ. Βαρβαρήγος 1981, 110-112.

¹¹¹ Στην Κρήτη έχει βρεθεί μία μόνο παράσταση με σκηνή θήρας κάπρου πρβλ. Βαρβαρήγος 1981, 55.

¹¹² Πρβλ. Βαρβαρήγος 1981, 53· Borchhardt 1972, 32-37.

οποίες συμπιέζονταν. Αυτή η επένδυση είχε άμεση επαφή με το κεφάλι του πολεμιστή¹¹³. Σύμφωνα με τον Όμηρο οι χαλίοι ράβονταν σε σιγμοειδή διάταξη πάνω στην *κυνή* (Ομ. *Ύλ* 10.263-265). Η πλειονότητα των ευρημάτων επιβεβαιώνει την άποψη του Ομήρου¹¹⁴. Η διάταξη αυτή δεν είχε επιλεχθεί τυχαία αλλά προσέφερε την πιο αποτελεσματική προστασία στον πολεμιστή, καθώς με αυτόν τον τρόπο περιορίζονταν οι πιθανότητες θανάσιμου τραυματισμού του τόσο σε πιθανά κάθετα αλλά και οριζόντια χτυπήματα των αντιπάλων¹¹⁵.

Τα οδοντόφρακτα κράνη μετά το τέλος της ΥΕ ΙΙΙ Γ¹¹⁶ δεν απαντούν σε κανένα έργο τέχνης της εποχής, ενώ δεν έχουν βρεθεί άλλα ευρήματα αυτού του τύπου κράνους που να χρονολογούνται σε μεταγενέστερη χρονική περίοδο γεγονός που λειτουργεί ως *argumentio ex silentio* ότι ο συγκεκριμένος τύπος κράνους εγκαταλείφθηκε ενώ άρχισαν να αποτυπώνονται στα έργα τέχνης καινούριες μορφές κρανών¹¹⁷.

Επιπροσθέτως υπήρχε και μία άλλη παραλλαγή του οδοντοφράκτου κράνους για την οποία διαθέτουμε αρχαιολογικά ευρήματα είναι ο λεγόμενος μεικτός τύπος με μεταλλικές παραγναθίδες. Η πλέον χαρακτηριστική περίπτωση είναι εκείνη την οποία αποκατέστησαν οι αρχαιολόγοι και ανήκει στο λεγόμενο τάφο της Πανοπλίας στην περιοχή των Δένδρων στην Αργολίδα¹¹⁸. Αυτό το κράνος παρουσιάζεται σε πολλές και διαφορετικές εκδοχές σε πολλές παραστάσεις τόσο στη μινωική Κρήτη όσο και στην μυκηναϊκή Ελλάδα¹¹⁹. Η χρήση των μεταλλικών ενισχύσεων κάνει το συγκεκριμένο κράνος ανθεκτικότερο αλλά ταυτόχρονα βαρύτερο. Η μορφή του συγκεκριμένου κράνους δεν έχει αποσαφηνιστεί πλήρως από τους ερευνητές¹²⁰.

¹¹³ Πρβλ. Βαρβαρήγος 1981, 129.

¹¹⁴ Εξαιρέσεις αποτελούν η απεικόνισή του σε έναν αμφορέα που βρέθηκε στον Κατσαμπά Κρήτης και μια σειρά σφραγίδων που βρίσκονται σήμερα στην Ελβετία πρβλ. Βαρβαρήγος 1981, 133

¹¹⁵ Πρβλ. Βαρβαρήγος 1981, 133. Δεν συμφωνούν όλοι οι ερευνητές με την άποψη αυτή ο Μυλωνάς υποστηρίζει ότι η χρήση των χαλίων επί των κρανών είχε μόνο διακοσμητικό χαρακτήρα πρβλ. Μυλωνάς 1972, Ο ταφικός κύκλος Β των Μυκηνών τομ. Α, 163. Το διακοσμητικό στοιχείο της επένδυσης αυτής δεν μπορεί να αποκλειστεί, αλλά η χρήση τους υπηρετούσε πρωτιστώ έναν σαφή στόχο την αποτελεσματικότερη προστασία τους ενάντια στα χτυπήματα του αντιπάλου.

¹¹⁶ Τα τελευταία ευρήματα στα οποία απεικονίζεται οδοντόφρακτη ασπίδα είναι οι τοιχογραφίες της Πύλου και το εύρημα από την Καλλιθέα στην Αχαΐα πρβλ. Βαρβαρήγος 1981, 54.

¹¹⁷ Η Lorimer υποστηρίζει ότι η απουσία των οδοντοφράκτων κρανών από τον κρατήρα των πολεμιστών δείχνει ξεκάθαρα τον παραγκωνισμό τους σε συνδυασμό με την απουσία ευρημάτων από τις σημαντικές υπερπόντιες εγκαταστάσεις των Μυκηναίων στην περιοχή της Ρόδου, της Κύπρου και της Αιγύπτου την ίδια περίοδο πρβλ. Lorimer 1950, 218-219.

¹¹⁸ Πρβλ. Βερδελής 1967, 42-44· Βαρβαρήγος 1981, 53.

¹¹⁹ Ευρήματα έχουν βρεθεί μεταξύ άλλων στη Ζάκρο την Κνωσό και τον θολωτό τάφο ΙV των Μυκηνών. Στη Ζάκρο μία σφραγίδα στην οποία απεικονίζεται το συγκεκριμένο κράνος. Στην Κνωσό βρέθηκε μορφή του συγκεκριμένου κράνους κατασκευασμένο από ελεφαντόδοντο, ενώ στον θολωτό τάφο ΙV των Μυκηνών απεικονίζεται το συγκεκριμένο κράνος πάνω σε ένα χρυσό δακτυλίδι πρβλ. Borchhardt 1977, 63.

¹²⁰ Δεν έχει αποσαφηνιστεί εάν φέρουν ένα ζεύγος κερατοειδών απολήξεων ή απλά υπάρχει πάνω στο κράνος ένα διογκωμένο τμήμα πρβλ. Borchhardt 1977, 64.

Τα κτιστά κράνη αλλά και τα οδοντόφρακτα κράνη παρουσίαζαν αρκετές ομοιότητες με εκείνα των πελταστών. Τόσο τα κτιστά όσο και τα οδοντόφρακτα κράνη κατασκευάζονται με την χρήση δερμάτων ζώων. Στην περίπτωση των οδοντοφράκτων κρανών χρησιμοποιούνται επιπροσθέτως οι χαύλιοι των αγριόχοιρων. Σε κάθε περίπτωση τα κράνη αυτά ήταν ιδιαίτερος ελαφρά καθώς δεν είχαν καθόλου μεταλλικά μέρη όπως ακριβώς και των πελταστών. Επιπροσθέτως δεν περιόριζαν την ακουστική και οπτική αντίληψη των πολεμιστών, καθώς ακόμα και οι παραγναθίδες των οδοντοφράκτων κρανών είχαν διαμορφωθεί με τέτοιο τρόπο ούτως, ώστε να μην τις επηρεάζουν. Κατά συνέπεια θα μπορούσαν να εξοπλιστούν με αυτά πολεμιστές οι οποίοι χρησιμοποιούσαν αγχέμαχα όπλα όπως π.χ. ακόντια, τόξα, γιατί η χρήση τέτοιων όπλων στο πεδίο της μάχης απαιτούσε την οξεία ακουστική και οπτική αντίληψη αλλά και την συνεχή εγρήγορση των πολεμιστών, καθώς σε περίπτωση εμπλοκής τους σε μάχη εκ του σύνεγγυς ήταν ιδιαίτερος ευάλωτοι. Το περίφημο οδοντόφρακτο κράνος από την περιοχή των Δένδρων με τις χάλκινες παραγναθίδες αποτελεί δείγμα μιας φυσιολογικής τεχνολογικής προόδου στον τομέα κατασκευής κρανών με την χρήση υλικών που παρέχουν μεγαλύτερη ασφάλεια στους πολεμιστές και έχουν εκ φύσεως μεγαλύτερη αντοχή βλ. χαλκός. Ολοκληρώνοντας σημειωθήτω ότι έχει σωθεί ένας σημαντικός αριθμός ακέραιων οδοντοφράκτων κρανών¹²¹ τα οποία αποτελούν μία στέρεη βάση για την εξαγωγή συμπερασμάτων, καθώς την μινωική και μυκηναϊκή περίοδο κάτι τέτοιο δεν είναι αυτονόητο λόγω του τεράστιου χρονικού χάσματος με την σημερινή εποχή και την εύλογη φθορά των υλικών κατασκευής οποιουδήποτε αντικειμένου.

Εκτός όμως από το οδοντόφρακτο κράνος και τις παραλλαγές του έχουν βρεθεί και άλλα είδη κρανών μεταξύ αυτών και το κράνος σκούφος (γερμ. όρος: *Haubenhelm*¹²²). Το συγκεκριμένο κράνος θεωρείται πάρα πολύ λειτουργικό και κάλυπτε αρτιότερα τις ανάγκες των πολεμιστών της μινωικής και μυκηναϊκής εποχής¹²³. Το πρώτο εύρημα αυτού του τύπου κράνους βρέθηκε στο ανάκτορο στην Αγία Τριάδα Ηρακλείου κοντά στα ανάκτορα της Φαιστού. Πρόκειται για ένα ρυτό¹²⁴ με τη μορφή κέρατος από μαύρο στεατίτη, πάνω σε αυτό είχε χαραχθεί μορφή στρατιώτη με το συγκεκριμένο κράνος. Ο τύπος αυτός ταυτοποιήθηκε από

¹²¹ Σχετικά με την ενδελεχή παρουσίαση των ευρημάτων που αφορούν τα οδοντόφρακτα κράνη πρβλ. Βαρβαρήγος 1981, 71-126

¹²² Borchhardt 1972, 53

¹²³ Kukahn 1936, 2 ·Borchhardt 1972, 53· 1977, 65.

¹²⁴ Πρόκειται για αγγείο πόσης με τη μορφή είτε μονού είτε διπλού κέρατος ή μορφές ζώων. Το συγκεκριμένο είδος αγγείων χρησιμοποιήθηκε ως επί το πλείστον σε θρησκευτικές τελετουργίες βλ. Χοές. Ο τύπος αυτός των αγγείων ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στη Μινωική Κρήτη. Το συγκεκριμένο ρυτό είναι γνωστό ως ρυτό των θεριστών. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα ρυτά πρβλ. Real Encyclopädie (RE) Suppl. 6, λημ. ρυτόν 643-646.

μία αναπαράστασή του σε μία μικρή χρυσή χάντρα διαμέτρου μόλις 2εκ. η οποία βρέθηκε στο δωμάτιο 97 του μυκηναϊκού ανακτόρου στην Πύλο¹²⁵ ομοιάζει με σκούφο και φέρει παραγναθίδες. Δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία σχετικά με την προέλευση αυτού του κράνους. Η διάδοση της χρήσης του ξεκίνησε στην ύστερη εποχή του χαλκού τόσο στην Κρήτη όσο και στην ηπειρωτική Ελλάδα. Το οδοντωτό περίφραγμα που υπάρχει στις απεικονίσεις του συγκεκριμένου κράνους ερμηνεύεται ως απόδειξη για τον τρόπο ενίσχυσης (πιθανότατα μεταλλικής) του εσωτερικού του¹²⁶, αν και δεν μας έχει διασωθεί κάποιο σπάραγμα ενός τέτοιου κράνους ούτως, ώστε να επιβεβαιώσουμε την συγκεκριμένη ερμηνεία¹²⁷. Η προέλευσή τους κατά τον Borchhardt ανάγεται στην περιοχή της Μέσης Ανατολής όπου οι Σουμέριοι ήδη το 1700 είχαν διαμορφώσει ένα κράνος με κάποια παρόμοια μορφολογικά στοιχεία πρωτίστως έχοντας παρόμοιο λοφίο¹²⁸.

Ο επόμενος τύπος κράνους είναι το κωνικό κράνος (γερμ. όρος Kegelhalm), ευρήματα του συγκεκριμένου κράνους έχουν βρεθεί σε έναν τάφο στην Κνωσό¹²⁹. Μεταξύ των ευρημάτων υπάρχει και ένα μικρός δίσκος από μόλυβδο. Η μία πλευρά του καλύπτεται από μία λεπτή χάλκινη επίστρωση. Η σύνδεση του με την ασπίδα αποδεικνύεται από την θέση στην οποία εντοπίστηκε το συγκεκριμένο εύρημα¹³⁰. Αυτό το εύρημα έχει ερμηνευτεί ποικιλοτρόπως από τους ερευνητές. Ο Hood υποστήριξε ότι αυτό λειτουργούσε ως βαρίδι το οποίο είχε προσαρμοστεί πάνω στα επάορτα με την χάλκινή του όψη να είναι ορατή. Από την άλλη πλευρά ο Borchhardt συνδέει το συγκεκριμένο εύρημα με μια αναπαράσταση αιγυπτιακού κράνους και θεωρεί ότι αποτελεί διακόσμηση της θυσάνου του λοφίου του κράνους¹³¹. Σε κάθε περίπτωση καμία από τις δύο προταθείσες υποθέσεις δεν μπορεί να επαληθευθεί έως ότου νέα αρχαιολογικά τεκμήρια έλθουν στο φως και προσφέρουν περισσότερα στοιχεία για το συγκεκριμένο αινιγματικό εύρημα.

Το προαναφερθέν αλλά και τα υπόλοιπα ευρήματα που σχετίζονται με το συγκεκριμένο κράνος χρονολογούνται στην Ύστερη μινωική περίοδο¹³². Η παρουσία του συγκεκριμένου κράνους στον δίσκο της Φαιστού σε τοιχογραφία του Μεγάλου των Μυκηνών, σε μία

¹²⁵ Borchhardt 1972, 53.

¹²⁶ Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να μιλήσουμε για ένα κράνος αποκλειστικά φτιαγμένο από μέταλλο. Το πρώτο κράνος τέτοιου είδους χρονολογείται στην Ύστερη Μινωική εποχή II αρκετά μεταγενέστερα πρβλ. Borchhardt 1972, 53

¹²⁷ Borchhardt 1977, 65.

¹²⁸ Borchhardt 1972, 53.

¹²⁹ Borchhardt 1977, 65.

¹³⁰ Borchhardt 1972, 56.

¹³¹ ό.π., 56

¹³² Υπάρχει και ένα νέο σχετικό εύρημα που προέρχεται από ιδιωτική συλλογή και συνδυάζει στοιχεία της συγκεκριμένης κατηγορίας κρανών και των οδοντοφράκτων κρανών πρβλ. Matthäus & Wiener 2010, 135-209.

σφραγίδα από την Ζάκρο, καθώς και ως ιδεόγραμμα κράνους σε μια πινακίδα της Γραμμικής Β από την Κνωσό μετατοπίζουν την χρονολογική αφετηρία του συγκεκριμένου κράνους ήδη από την Μέση Μινωική περίοδο ΙΙΙ, ενώ η χρήση του συνεχίστηκε μέχρι την Ύστερη Ελλαδική ΙΙΙ δηλαδή από το 1600-1400¹³³. Επί πλέον ο τύπος αυτός αποτέλεσε πρότυπο για την ανάπτυξη των κωνικών κρανών αλλά και των λεγόμενων κωδωνόσχημων (γερμ. όρος Glockenhelm)¹³⁴ στην κεντρική Ευρώπη¹³⁵.

Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελούν οι απεικονίσεις των κρανών στο περίφημο αγγείο των πολεμιστών. Σε αυτό διακρίνονται τέσσερις διαφορετικοί τύποι κρανών. Ο επικεφαλής των πολεμιστών (στρατιωτών) που απεικονίζονται στο οπίσθιο μέρος του αγγείου φέρει ένα κράνος με τη μορφή σκούφου με λοφίο (γερμ. όρος Kammhelm mit gerundeter Haube). Αυτό είναι πιθανό να έχει κατασκευαστεί είτε από επεξεργασμένο δέρμα σκαντζόχοιρου¹³⁶ είτε μεταλλο¹³⁷ είτε με την χρήση δύο στρωμάτων δέρματος η ραφή των οποίων γινόταν στο κέντρο διαμορφώνοντας ένα λοφίο¹³⁸. Το ίδιο κράνος έχει αναγνωριστεί σε έναν πολεμιστή από ένα όστρακο αγγείου που βρέθηκε στις Μυκήνες¹³⁹ αλλά και στον οπίσθιο απεικονιζόμενο πολεμιστή από ένα όστρακο κρατήρα που βρέθηκε στην Ιωλκό¹⁴⁰.

Ο επικεφαλής πολεμιστής από το όστρακο της Ιωλκού αλλά και ο οπίσθιος πολεμιστής από όστρακο ιδιωτικής συλλογής¹⁴¹ φέρουν μια παραλλαγή του λεγόμενου “Kammhelm” με άνοιγμα στο μέτωπο. Και αυτή η παραλλαγή φαίνεται να έχει ανατολίτικη επιρροή¹⁴².

Οι στρατιώτες που ακολουθούν τον επικεφαλής στο οπίσθιο μέρος του αγγείου των πολεμιστών, τέσσερις τον αριθμό, φέρουν κράνος το οποίο σώζεται ακέραιο στον ένα εξ αυτών

¹³³ Borchhardt 1972, 58-59.

¹³⁴ Ο όρος στο πρωτότυπο γερμανικό κείμενο είναι Glockenhelm πρβλ. Borchhardt 1977, 66

¹³⁵ Borchhardt 1972, 56-60· 1977, 66

¹³⁶ Furumark 1941, 240 υπ. 5.

¹³⁷ Borchhardt 1972, 39· Η πιθανή μεταλλική φύση των κρανών του κρατήρα των πολεμιστών είχε διατυπωθεί και από την Gray, αν και δεν την θεωρεί την πλέον πιθανή πρβλ. Gray 1954, 6

¹³⁸ Lorimer 1950, 227.

¹³⁹ Borchhardt 1972, πιν. 18, 4

¹⁴⁰ ο. π. πιν. 18, 3

¹⁴¹ Borchhardt 1972, πιν. 18, 1

¹⁴² ό.π., 38-39. Υπάρχει και μία άλλη παραλλαγή του συγκεκριμένου κράνους το konische Kammhelm, το οποίο απαντά σε διάφορα χάλκινα ευρήματα από την Κρήτη. Σε όλες τις περιπτώσεις το κράνος αυτό αναπαρίσταται σε σκηνές που σχετίζονται με το κνήγι. Σχετικά με την προέλευση του συγκεκριμένου τύπου δεν υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των ερευνητών. Η επικρατέστερη υπόθεση θέλει το συγκεκριμένο κράνος να έχει δεχθεί χεττιτικές επιρροές πρβλ. Borchhardt 1972, 68· πιν. 25. Στα ίδια ευρήματα μας μεταφέρουν έναν ακόμη τύπο κράνους το λεγόμενο Raupenhelm. Η κορυφή του συγκεκριμένου κράνους έχει κλίση προς τα εμπρός διαμορφώνοντας μεγαλύτερη επιφάνεια για το λοφίο, ενώ εξυπηρετούσε και τις αμυντικές ανάγκες του πολεμιστή. Ο ίδιος τύπος κράνους εμφανίζεται σε ανάγλυφο της υστεροχεττιτικής περιόδου πρβλ. Borchhardt 1972, 68-69· πιν. 27.

και απεικονίζεται αιωρούμενο τόσο στο μπροστινό όσο και στο οπίσθιο μέρος χωρίς την ύπαρξη λοφίου¹⁴³. Αυτά τα χαρακτηριστικά σύμφωνα με τον Borchhardt δεν απαντούν στα κράνη που αναπτυχθήκαν στο χώρο του Αιγαίου αλλά φέρουν χαρακτηριστικά ανατολίτικης προέλευσης¹⁴⁴. Κράνη με ανάλογα χαρακτηριστικά έχουν βρεθεί στη στήλη των πολεμιστών στις Μυκήνες αλλά και στο θραύσμα από την προαναφερθείσα ιδιωτική συλλογή¹⁴⁵.

Τέλος όλοι οι στρατιώτες της εμπρόσθιας πλευράς του αγγείου των πολεμιστών φέρουν κράνος με κέρατα, λοφίο και ανοίγματα στην εμπρόσθια όψη του κράνους και την περιοχή των αυτιών για πιο αποτελεσματική χρήση του. Η ημικυκλική μορφή του συγκεκριμένου κράνους προστατεύει αποτελεσματικότερα τον αυχένα και το μέτωπο. Η τεράστια λαβή του κράνους ομοιάζει με τις λαβές οδοντοφράκτων κρανών της Ύστερης Ελλαδικής III Β περιόδου που βρέθηκαν στα Σπάτα και τις Μυκήνες αντίστοιχα, ενώ τα ανοίγματα του κράνους στην περιοχή των αυτιών και του μετώπου αποτελούν απόρροια ανατολίτικων επιρροών¹⁴⁶. Αυτά τα ανοίγματα ειρήσθω εν παρόδω βελτιώνουν κατά πολύ την αντιληπτική ικανότητα των πολεμιστών βελτιώνοντας την ακουστική τους ικανότητα αλλά και διευρύνοντας το οπτικό τους πεδίο, αν και περιορίζουν την προστατευτική ικανότητα των κρανών αφήνοντας ακάλυπτο το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλιού. Σε κάθε περίπτωση το σύνολο των κρανών που αναπαρίστανται στο αγγείο των πολεμιστών επιδέχονται πολλαπλές ερμηνείες καθώς δεν υπάρχουν αρχαιολογικά και φιλολογικά τεκμήρια. Ο Borchhardt συνδέει την εμφάνιση αυτών με την προσπάθεια των Μυκηναίων να εκσυγχρονίσουν τον εξοπλισμό τους απέναντι σε μία νέα εξωτερική απειλή ή την απόπειρα των Μυκηναίων να αναπαραστήσουν τον εξοπλισμό των πολεμιστών αυτών που ήταν υπαίτιοι για τις προκληθείσες αναταραχές¹⁴⁷. Η Lorimer ταυτιζόμενη εν μέρει με τον Borchhardt από την άλλη συνδέει τα κράνη αυτά με την εμφάνιση του αιχμηρού σπαθιού στη Μεσόγειο περί το 1300 π.Χ. υποστηρίζοντας ότι αποτέλεσαν την αναγκαία προσαρμογή του αμυντικού εξοπλισμού στο εξελιγμένο επιθετικό όπλο¹⁴⁸. Οι παραπάνω υποθέσεις δεν δύναται να επιβεβαιωθούν λόγω της προαναφερθείσας παντελούς έλλειψης αποδεικτικών στοιχείων τόσο αρχαιολογικών όσο και φιλολογικών.

¹⁴³ Borchhardt 1972, πίν. 16, 3.

¹⁴⁴ ό.π., 39

¹⁴⁵ Borchhardt 1977, 66

¹⁴⁶ Borchhardt 1972, 37-38· Σε κάθε περίπτωση αυτά τα ανοίγματα βελτιώνουν κατά πολύ την αντιληπτική ικανότητα των πολεμιστών βελτιώνοντας την ακουστική τους ικανότητα αλλά και διευρύνοντας το οπτικό τους πεδίο.

¹⁴⁷ Borchhardt 1972, 39

¹⁴⁸ Lorimer 1950, 227.

Όλα τα παραπάνω κράνη, το κράνος σκούφος (Haubenhelm), το κωνικό κράνος (Kegelhelm) καθώς και όλα τα κράνη που αναπαρίστανται στον κρατήρα των πολεμιστών έχουν ένα κοινό στοιχείο, το οποίο περιορίζει κατά πολύ την δυνατότητά να διερευνήσουμε έτι περαιτέρω την φύση αλλά και την χρήση των συγκεκριμένων κρανών. Αυτό είναι η παντελής έλλειψη αρχαιολογικών ευρημάτων για αυτά. Οι πληροφορίες μας σχετικά με αυτά προέρχονται αποκλειστικά από καλλιτεχνικές παραστάσεις. Ως απόρροια του συγκεκριμένου δεδομένου δεν μπορούμε να προχωρήσουμε σε ενδελεχή ανάλυση σχετικά με αυτά, καθώς η καλλιτεχνική δημιουργία είναι πιθανό σε πολλές περιπτώσεις να αποτελεί προϊόν της φαντασίας των καλλιτεχνών που είτε να μην έχει καμία σχέση με την πραγματικότητα είτε να τη διαστρεβλώνει. Σε κάθε περίπτωση όμως ακόμα και αυτή η καλλιτεχνική αναπαράσταση βοηθά στη διαμόρφωση μίας γενικής άποψης για τα κράνη που αντικατέστησαν τα οδοντόφρακτα στο πεδίο της μάχης. Όλα τα παραπάνω κράνη προσέφεραν ευρύ οπτικό πεδίο στους πολεμιστές που τα φορούσαν γεγονός που θα καθιστούσε ευκολότερη τη ρίψη ακοντίων. Δυστυχώς όμως δεν γνωρίζουμε τίποτα για τα υλικά κατασκευής τους, καθώς όπως προαναφέρθηκε δεν έχει σωθεί ούτε ένα σπάραγμα από τα συγκεκριμένα κράνη. Κατά συνέπεια κάθε απόπειρα σύγκρισής τους με τα κράνη των πελταστών κρίνεται παρακινδυνευμένη.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως από την μυκηναϊκή περίοδο έχουν διασωθεί σπαράγματα μόνο από ένα κράνος στην περιοχή της Τίρυνθας που έχει κατασκευαστεί εξ ολοκλήρου από χαλκό¹⁴⁹ και έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον πολλών ερευνητών. Τα ευρήματα που έχουν βρεθεί είναι τα εξής: Δύο παραγναθίδες, δύο τριγωνικά χάλκινα σπαράγματα που συναποτελούσαν το κύριο μέρος του κράνους αλλά και ένα μεταλλικό κομμάτι (γερμ. όρος Band) που λειτουργούσε ως αρμός για την ιδεατή σύνδεση των προαναφερθέντων κύριων τμημάτων του κράνους¹⁵⁰. Η τεχνική κατασκευής του συγκεκριμένου κράνους δεν απαντά κατά την εποχή του χαλκού στην περιοχή του Αιγαίου και την Ανατολή¹⁵¹. Αποτελεί το πρωιμότερο τεκμήριο για την χρήση της συγκεκριμένης τεχνικής στον ελλαδικό χώρο στις αρχές του 11^{ου} αιώνα.

Ο διάκοσμός του έχει ως κυρίαρχο στοιχείο τους ομφαλούς οι οποίοι εμφανίζονται και σε κράνη της Κεντρικής Ευρώπης, αν και αυτά προέρχονται από πολλές διαφορετικές χρονικές περιόδους. Σε κάθε περίπτωση όμως το πρωιμότερο εύρημα αυτών που έχει βρεθεί στο Σάλτςμπουργκ της Αυστρίας προηγείται χρονολογικά σε σχέση με το κράνος που έχει βρεθεί στην

¹⁴⁹ Η αναλυτική δημοσίευση των ευρημάτων έχει γίνει από τον κ. Βερδελή πρβλ. Βερδελής 1963, 17-24.

¹⁵⁰ Βερδελής 1963, 17

¹⁵¹ Borchhardt 1972, 43

Τίρυνθα¹⁵². Η μορφή του κράνους υποδηλώνει επιρροές από την Ανατολή, καθώς δεν έχει βρεθεί κάτι ανάλογο στην ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου. Επιπροσθέτως οι παραγναθίδες του παρουσιάζουν ομοιότητες με αυτές του μικτού τύπου του οδοντοφράκτου κράνους. Το κράνος αυτό βρέθηκε σε θαλαμοειδή τάφο στα Δένδρα και χρονολογείται την ύστερη ελλαδική ΙΙ περίοδο αλλά και με παραγναθίδες κράνους που χρονολογείται την ίδια χρονική περίοδο και βρέθηκε στην Κνωσό¹⁵³.

Κατά την πρώιμη εποχή του σιδήρου εμφανίστηκαν κάποια κράνη που μπορούν να συσχετιστούν με κράνη της μυκηναϊκής και της μινωικής εποχής. Το πρώτο εξ αυτών είναι το λεγόμενο Bügelhelm που φέρει αρκετές ομοιότητες με το κωνικό κράνος και το οποίο πήρε το όνομα του από το χαρακτηριστικό πέταλο που διακοσμεί την κορυφή του. Έχει και αυτό το σχήμα του κώνου, ενώ φέρει και παραγναθίδες. Το κράνος αυτό βρέθηκε στο Άργος¹⁵⁴ ενώ υπάρχουν και άλλες παραστάσεις του τόσο στην αγγειογραφία όσο και στην μικροτεχνία, αλλά και πολλά κράνη που προέρχονται από την Ολυμπία¹⁵⁵ και δεν μπορούμε να εντοπίσουμε τον ακριβή τόπο κατασκευής αυτών. Σε κάθε περίπτωση κοιτίδα των συγκεκριμένων κρανών φαίνεται να είναι η Πελοπόννησος, αφού τα ευρήματά μας περιορίζονται στο συγκεκριμένο γεωγραφικό διαμέρισμα. Επί πλέον η χρονολογική ταξινόμηση των πρωιμότερων ευρημάτων τόσο του ελλαδικού χώρου όσο και της Ανατολής δεν αποκαλύπτει κάποιο χρονικό προβάδισμα των ευρημάτων της Ανατολής¹⁵⁶. Το κράνος κατασκευαζόταν με την συναρμογή 6 διαφορετικών τμημάτων χαλκού¹⁵⁷ τα οποία προσέδιδαν το χαρακτηριστικό του σχήμα¹⁵⁸.

¹⁵² Το κράνος που βρέθηκε στο Σάλτζμπουργκ χρονολογείται τον 13^ο-12^ο αιώνα πρβλ. Borchhardt 1972, 44 Verdelis 1963, 22.

¹⁵³ Borchhardt 1972, 44 και πιν. 37.1· Βερδελής 1963, 23-24.

¹⁵⁴ Βερδελής 1963, πιν. 33, 1-3.

¹⁵⁵ ό.π., πιν. 34, 1-3.

¹⁵⁶ Τα παλαιότερα παραδείγματα των ασσυριακών Bügelhelm προέρχεται από παραστάσεις τους στο κεντρικό παλάτι της Νίμρουκ επί βασιλείας Tiglatpilears III, (745-727). Τα ελληνικά ευρήματα χρονολογούνται το β' μισό του 8^{ου} αιώνα πρβλ. Borchhardt 1972, 64. Ο Snodgrass υποστηρίζει ότι τα Bügelhelm της Ασσυρίας σε σχέση με αυτά της Ελλάδας είχαν διακριτές διαφορές που πιθανόν υποδηλώνουν διαφορετικές φάσεις ανάπτυξης του συγκεκριμένου κράνους αλλά και τις διαφορετικές ανάγκες στα πολεμικά πεδία των συγκεκριμένων περιοχών πρβλ. Snodgrass 1964, 14-15.

¹⁵⁷ Σχετικά με την αναλυτική περιγραφή της διαδικασίας αυτών των τμημάτων μετάλλου πρβλ. Borchhardt 1972, 63.

¹⁵⁸ Για την αναλυτική περιγραφή του τρόπου κατασκευής του συγκεκριμένου κράνους αλλά και αναλυτική παράθεση του συνόλου των ευρημάτων πρβλ. Borchhardt 1972, 63, 65.

3.3 Τα δόρατα του ομηρικού έπους

Μετά την παρουσίαση των βασικών αμυντικών όπλων των ομηρικών ηρώων σειρά παίρνουν τα επιθετικά όπλα τους. Στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων οι πολεμιστές της Ιλιάδος στις μάχες χρησιμοποιούσαν το δόρυ¹⁵⁹. Όπως έχει ήδη προαναφερθεί το δόρυ αποτελούσε το κύριο όπλο των ηρώων της *Ιλιάδος*¹⁶⁰. Στην *Ιλιάδα* του Ομήρου χρησιμοποιούνται πολλοί και διαφορετικοί όροι σχετικά με το δόρυ. Αυτοί είναι οι κάτωθι: *αίχμη* (Ομ. *Ύλ* 5.282), *αίγανέη*¹⁶¹, *άκων*¹⁶² (Ομ. *Ύλ* 15.282), *έγχείη* (Ομ. *Ύλ* 20.279), *μελίη* (Ομ. *Ύλ* 20.277), *ξυστόν* (Ομ. *Ύλ* 15.677) *δόρυ/δουρί*¹⁶³ (Ομ. *Ύλ* 4.490), *έγχος*¹⁶⁴ (Ομ. *Ύλ* 5.616) . Οι όροι *έγχείη*, *μελίη* και *ξυστόν* λειτουργούν ως *pars pro toto* και υποδηλώνουν τις περισσότερες φορές το δόρυ είτε ένα όπλο πολλαπλών χρήσεων για χρήση τόσο εκ του μακρόθεν όσο και εκ του σύνεγγυς¹⁶⁵. Την ίδια λειτουργία έχει και ο όρος *αιχμή* αλλά υποδηλώνει αποκλειστικά τα ακόντια, όταν χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με το ρήμα *άκοντίζω* (Ομ. *Ύλ* 12.44). Ο όρος *δόρυ* συνδέεται με την μάχη εκ του σύνεγγυς όσο και με την μάχη εκ του μακρόθεν¹⁶⁶ και αποτελεί έναν εκ των δύο βασικών όρων που χρησιμοποιεί ο Όμηρος για την λεκτική απόδοση του δόρατος και του ακοντίου. Τέλος ο άλλος βασικός όρος είναι (το) *έγχος*¹⁶⁷ χρησιμοποιείται αποκλειστικά στον ποιητικό λόγο και υποδηλώνει στη συντριπτική πλειονότητα των παραδειγμάτων το δόρυ καθώς συνοδεύεται από ρήματα που έχουν τη σημασία του χτυπώ¹⁶⁸.

¹⁵⁹ Σύμφωνα με τον Van Wees ο οποίος εξέτασε όλες τις σκηνές μάχης που έχουμε στην *Ιλιάδα* και αναγνωρίζεται το όπλο που χρησιμοποιείται η πρωτοκαθεδρία του δόρατος είναι αδιαμφισβήτητη. Σε σύνολο διακοσίων έξι (206) επεισοδίων μάχης στα εκατόν εξήντα τρία (163) χρησιμοποιείται το δόρυ. Από αυτές στις ογδόντα επτά (87) έχουμε ρίψη, ενώ στις υπόλοιπες εβδομήντα έξι (76) υπάρχει μάχη εκ του σύνεγγυς πρβλ. van Wees, 1994, πιν. 1, 144

¹⁶⁰ Το δόρυ αποτελούσε το κύριο όπλο όλων των πολιτισμών που αναπτύχθηκαν στην ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου ήδη από το μέσον της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ. κ.ε. πρβλ. ArchHom. E.1.3., 2010, 114.

¹⁶¹ Η χρήση του όρου αυτού στην *Ιλιάδα* φαίνεται να περιορίζεται σε ρίψεις επίδειξης βλ. Ομ. *Ύλ* 2.774· Στην *Ιλιάδα* απαντά άλλη μία φορά και δηλώνει την απόσταση που υπάρχει μεταξύ των δύο στρατευμάτων Αχαιών και Τρώων βλ. Ομ. *Ύλ*, 16.589.

¹⁶² Το συγκεκριμένο ουσιαστικό αναφέρεται αποκλειστικά σε περιπτώσεις όπου έχουμε ρίψη ακοντίου. Πέρα από το ενδεικτικό παράδειγμα υπάρχουν και οι κάτωθι περιπτώσεις: 16.361,709· 20.413,486· 21.590.

¹⁶³ Ο Trümper υποστηρίζει ότι ο όρος *δόρυ/δουρί* σχετίζεται ετυμολογικά με τη λέξη *δρῦς*. Συνεπώς το ξύλινο τμήμα του δόρατος ίσως να κατασκευαζόταν από ξύλο βελανιδιάς και για αυτό το λόγο έδωσε το όνομα στο συγκεκριμένο όπλο πρβλ. Trümper 1950, 53.

¹⁶⁴ Σύμφωνα με τον Trümper ο όρος *έγχος* απαντά μόνο στα ποιητικά έργα πρβλ. Trümper 1950, 53.

¹⁶⁵ Höckmann 1980, 314.

¹⁶⁶ Ο όρος δόρυ συνδυάζεται με ρήματα που δηλώνουν τόσο τη μάχη εκ του σύνεγγυς όσο και τη μάχη εκ του μακρόθεν πρβλ. Trümper 1950, 91·101·103·106-107.

¹⁶⁷ Ο όρος *έγχος* χρησιμοποιείται αποκλειστικά για τα δόρατα της Αθηνάς και του Άρεως ενώ υπερτερεί σε σχέση με τον όρο δόρυ αναφορικά με τα δόρατα του Αχιλλέα και του Διομήδη πρβλ. Trümper 1950, 53.

¹⁶⁸ Höckmann 1980, 313-314.

Οι παραπάνω όροι συνοδεύονται από μια πλειάδα επιθέτων που δηλώνουν πολλά από τα χαρακτηριστικά τους όπως το μέγεθός τους το υλικό κατασκευής και άλλα σημαίνοντα χαρακτηριστικά τους¹⁶⁹.

Στην *Ιλιάδα* του Ομήρου ο ικανός πολεμιστής χαρακτηρίζεται ως *δουρικλειτός/δουρικλυτός*, γεγονός που υποδηλώνει ότι η χρήση του δόρατος ταυτίζεται με αυτόν (Ομ. *Ύλ* 5.55· 5.578· 10.230· 11.333· 5.45· 11.396· 13.210· 13.467· 13.476· 16.26· 16.472· 16.619· 21.233). Στην *Ιλιάδα* αυτή διακρίνεται σε δύο μεγάλες ομάδες. Η πρώτη περιλαμβάνει τις ρίψεις ακοντίων και έχουμε στη διάθεσή μας ογδόντα τέσσερα (84) τέτοια παραδείγματα¹⁷⁰, ενώ η δεύτερη περιλαμβάνει την χρήση του δόρατος ως όπλο σε μάχη εκ του σύνεγγυς και αριθμεί εξήντα οκτώ (68) παραδείγματα¹⁷¹.

Από τα αριθμητικά αυτά δεδομένα μπορεί εύκολα να διαπιστωθεί πως η χρήση του δόρατος ως εκηβόλου όπλου ήταν η πρώτη επιλογή των πολεμιστών στο πλαίσιο των μαχών της *Ιλιάδας*. Το πλέον όμως εντυπωσιακό στοιχείο το οποίο συνάγεται από τα προηγηθέντα στατιστικά στοιχεία είναι η ταυτόχρονη χρήση του δόρατος τόσο σε μάχη εκ του σύνεγγυς όσο και σε μάχη εκ του μακρόθεν. Αυτό υποδηλώνει ότι η ρίψη του ακοντίου ως στοιχείο της πολεμικής κουλτούρας των Ελλήνων είχε μακραίωνη παράδοση. Αυτό είναι φυσιολογικό καθώς η συνεχής κίνηση των εμπλεκομένων στις πολεμικές συγκρούσεις όπως θα δούμε παρακάτω ευνοούσε την ρίψη των δοράτων, καθώς οι πολεμιστές δεν είχαν ακόμη μία προκαθορισμένη θέση εντός του πλαισίου της διαμορφωμένης παράταξης των μεταγενέστερων εποχών. Εντυπωσιακό είναι επίσης το γεγονός πως με αυτήν την παράδοση δεν σχετίζονται μόνο οι πλέον άσημοι και φτωχοί πολεμιστές, αλλά οι πλέον φημισμένοι και ικανοί (Ομ. *Ύλ* 4.480-482·

¹⁶⁹ Ορισμένα από τα επίθετα αυτά είναι τα εξής: μακρόν (ενδεικτ. Ομ. *Ύλ* 5.664), χάλκεον (ενδεικτ. Ομ. *Ύλ* 4.481) ἄλκιμον (ενδεικτ. Ομ. *Ύλ* 3.338) ὄξυδεν (ενδεικτ. Ομ. *Ύλ* 7.11). Ο Höckmann παραθέτει το σύνολο των επιθέτων αλλά και ποια επίθετα απαντούν με ποιους όρους πρβλ. Höckmann 1980, 313-314.

¹⁷⁰ Επιτυχημένες ρίψεις βλ. Ομ. *Ύλ* 4.457-462, 473, 480-482, 490, 501-504, 527-530· 5.17-19, 38-42, 65-68, 72-75, 145, 290-296, 533-540, 615-616, 655-668 (2)· 6.5-11· 7.11-12, 14-16· 8.118-121, 257-259· 11.107-108, 143-144, 320-321, 446-449, 576-578· 12.182-186, 188-189· 13.183-186, 370-372, 387-388, 402-412, 506-508, 516-520, 567-575, 593-595· 14.449-452, 461-468· 15.341-342, 419-421, 15.429-435, 540-545, 573-578· 16.284-290, 307-311, 399-401, 462-465, 479-481, 504-505, 603-607, 805-815· 17.304-311, 347-351, 516-524, 575-581, 597-600, 608-619· 20. 386-393, 413-418, 457-458, 486-487· 21-162-168. Αποτυχημένες ρίψεις βλ. Ομ. *Ύλ* 3.346-349, 355-360· 5.15, 280· 7.244-248, 248-250· 11.233, 349-360· 13.159-162, 502, 605· 14.402-408· 16.335-336, 477-479, 608-615· 17.525-529, 605-608· 20.273-283, 438-441· 21.169-172, 500-594· 22.273-276, 289-293· 23.884-897·

¹⁷¹ Επιτυχημένα χτυπήματα με δόρυ εκ του σύνεγγυς βλ. Ομ. *Ύλ* 4.467-469, 525· 5.45-46, 55-57, 336, 578-579, 858-859· 6.63-65· 7.144-146, 260-262· 11.94-98, 251-253, 259-260, 338-339, 420-421, 423-425, 426, 434-438· 12.394-396, 427· 13.177-178, 396-397, 438-440, 528-533, 545-549· 14.442-447, 476-477, 489-495, 516-519· 15.523-524, 649-651, 745-746· 16.311-312, 313-316, 317-319, 321-325, 342-344, 345-350, 401-410, 597-600, 818-862· 17.45-50, 293-303, 312-315, 344-345, 601-604· 20.395-400, 401-406, 455-456, 472-474, 478-480, 487-489· 22.326-330. Ανεπιτυχή χτυπήματα με δόρυ εκ του σύνεγγυς 7.258-259· 11.235· 12.404-405· 13.561-562, 606-609· 15.528-529, 535-538· 16.319-321, 466-469· 17.43-45· 20.259-272, 441-446· 21.402· 23.798-825.

11.107-108). Αυτό το γεγονός είναι αξιοσημείωτο, καθώς στις μεταγενέστερες εποχές η ρίψη ακοντίου θα συνδεθεί με εκείνους οι οποίοι δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να γίνουν μέλη της οπλικής φάλαγγας (Τυρτ. 11D.35). Κατά συνέπεια η χρήση του δόρατος στην πλειονότητα των περιπτώσεων ομοιάζει με την χρήση του δόρατος από τους πελταστές, καθώς οι τελευταίοι στο πλαίσιο της τακτικής που εφαρμόζαν στο πεδίο της μάχης προχωρούσαν σε ρίψεις ακοντίων. Εν αντιθέσει όμως με τον ομηρικό κόσμο οι πελταστές δεν είχαν την ίδια κοινωνική αποδοχή (Ξ. Έλλ. 5.4.42). Σε κάθε περίπτωση το σημαντικότερο στοιχείο είναι πως οι ομηρικοί πολεμιστές είχαν ως κύριο όπλο το δόρυ το οποίο στις πλείστες των περιπτώσεων το χρησιμοποιούσαν ως ακόντιο. Αυτά τα χαρακτηριστικά των ομηρικών πολεμιστών έχουν πολλά κοινά στοιχεία με τους πελταστές, καθώς και στις δύο περιπτώσεις κύριο επιθετικό όπλο των πολεμιστών και των δύο προαναφερθέντων κατηγοριών είναι το ακόντιο ρίψης, ενώ όπως έχουμε ήδη δει υπάρχουν αρκετές ομοιότητες τηρουμένων των αναλογιών και στην υπόλοιπη βασική εξάρτυσή τους (ασπίδα, κράνος). Άρα ο τρόπος μάχης τόσο των Ομηρικών πολεμιστών όσο και των πελταστών πρέπει να ομοιάζει, καθώς ο παρόμοιος εξοπλισμός επιτάσσει παρόμοια τακτική στο πεδίο της μάχης για την ανάδειξη των δεδομένων πλεονεκτημάτων τους αλλά και την κάλυψη των δεδομένων μειονεκτημάτων τους.

Μετά την ενδελεχή παρουσίαση των αποσπασμάτων του Ομήρου που σχετίζονται με τα δόρατα, κρίνεται σκόπιμο να εξεταστούν και τα αρχαιολογικά ευρήματα. Αυτά στη συντριπτική τους πλειονότητα περιλαμβάνουν μόνο τις αιχμές καθώς τα ξύλινα στελέχη των δοράτων και των ακοντίων στις πλείστες των περιπτώσεων δεν ήταν δυνατό να σωθούν, καθώς το ξύλο αποτελεί ένα υλικό που δεν έχει ιδιαίτερες μεγάλες αντοχές. Ως εκ τούτου είναι δύσκολο να γίνει διάκριση μεταξύ ακοντίων και δοράτων με βάση μόνο την μεταλλική αιχμή¹⁷². Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την πληθώρα των αιχμών που υπάρχουν καθιστά την ενδελεχή παρουσίαση των αιχμών στην παρούσα διατριβή αδύνατη. Αναλυτική παρουσίαση των αρχαιολογικών ευρημάτων σχετικά με τα δόρατα της ομηρικής εποχής έχει κάνει ο Olaf Höckmann¹⁷³, ενώ τα νεότερα ευρήματα από τις ταφές στο χώρο του Αιγαίου μελετά ο Steinmann¹⁷⁴.

Σε κάθε περίπτωση γίνεται αντιληπτό ότι οι ήρωες της Ιλιάδος έφεραν πολυτελέστερη αλλά ταυτόχρονα βαρύτερη εξάρτυση σε σχέση με τους πελταστές. Αυτό είναι φυσιολογικό λόγω της αριστοκρατικής καταγωγής τους η οποία τους εξασφάλιζε μεγαλύτερα εισοδήματα

¹⁷² Höckmann 1980, 275.

¹⁷³ ό.π., 275-319.

¹⁷⁴ Steinmann 2012, 40-51.

αλλά και λόγω προβολής της ιδιαίτερης θέσης τους στο πλαίσιο της ομηρικής κοινωνίας. Σε κάθε περίπτωση αναφορικά με την εξάρτηση των ομηρικών ηρώων στην παρούσα εργασία παρουσιάστηκαν μόνο εκείνα τα μέρη αυτής που μπορούν να συσχετιστούν άμεσα με την εξάρτηση των πελταστών (βλ. κράνος , ασπίδα δόρυ). Τα υπόλοιπα μέρη της εξάρτησης περιλαμβάνουν τον θώρακα¹⁷⁵, την ζώνη¹⁷⁶, τις κνημίδες¹⁷⁷ και το σπαθί¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Catling 1977, 74-118.

¹⁷⁶ Brandenburg 1977, 119-143.

¹⁷⁷ Catling 1977, 143-159.

¹⁷⁸ Foltiny 1980, 231-274.

3.4 Ο τρόπος μάχης στον Ομηρικό κόσμο

Μετά την σύγκριση των επιμέρους μερών της πολεμικής εξάρτυσης των ομηρικών ηρώων με εκείνη των πελταστών και την ανάδειξη των ομοιοτήτων και των διαφορών που υπάρχουν μεταξύ τους, έπεται η ανάλυση του τρόπου μάχης των ομηρικών ηρώων και η αναπόφευκτη σύγκρισή του με εκείνου των πελταστών. Ο τρόπος μάχης των πολεμιστών στον ομηρικό κόσμο είναι ένα ζήτημα ιδιαίτερος αμφίσημο. Κατ' αρχάς οι πληροφορίες που αντλούνται από την *Ιλιάδα* είναι εν πολλοίς αντιφατικές και σε πολλές περιπτώσεις υπερτονίζεται το υπερφυσικό μη φυσιολογικό στοιχείο στην παρουσίαση των μαχών με την χρήση υπερβολικά μεγάλων δοράτων και ασπίδων από τους πολεμιστές του ομηρικού κόσμου (Ομ. *Ύλ* 6.117-118· 7.222-223· 7.245-246· 11.485· 11.527·13.803-804· 16.140), με την υπερφυσική τους δύναμη (Ομ. *Ύλ* 12.445-449) τις αριστείες αυτών (Ομ. *Ύλ* 16.692) αλλά και τις παρεμβάσεις των Θεών (Ομ. *Ύλ* 16.788-796). Όλα τα παραπάνω δεν αναιρούν την πεποίθηση των ερευνητών πως ο κόσμος των επών στον πυρήνα του διαπνέεται από κάποιες ρεαλιστικές νόρμες¹⁷⁹.

Τα έπη του Ομήρου, όπως ήδη έχει αναφερθεί δεν συνιστούν αυτούσια ιστορική πηγή¹⁸⁰, έχουμε εν τούτοις περιγραφές πολλών σκηνών μάχης μεταξύ των αντιπάλων. Η πλειονότητα εξ αυτών αφορά προσωπικές μονομαχίες καθώς ο ποιητής ενδιαφέρεται πρωτίστως για τις μονομαχίες των επιφανών ανδρών¹⁸¹. Οι μονομαχίες αποτελούσαν μια ιστορική πραγματικότητα για τους μεσογειακούς λαούς σε ένα πρώιμο στάδιο ανάπτυξης της πολεμικής τέχνης¹⁸², επειδή δεν είχαν αναπτυχθεί ακόμη στην πλήρη τους μορφή πολεμικές τακτικές που θα κυριαρχήσουν στα πολεμικά πεδία μεταγενέστερα, όπως εκείνης της οπλιτικής φάλαγγας. Αυτό ήταν κάτι απολύτως φυσιολογικό καθώς οι τελευταίες ήταν απόρροια πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών μεταγενέστερων εποχών. Οι περιγραφές του Ομήρου παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για τον τρόπο διεξαγωγής των μαχών. Σύμφωνα με αυτές οι μάχες στον ομηρικό

¹⁷⁹ Η Irene de Jong θεωρεί ότι ο Ομηρικός κόσμος όπως περιγράφεται από τον Όμηρο είναι αληθοφανής για τους εξής λόγους: Πρώτον η κοινωνία που περιγράφει αντιστοιχεί σε μία υπαρκτή κοινωνία. Δεύτερον έχει περιορίσει την παρουσία του υπερφυσικού χωρίς όμως να το έχει εξαλείψει εντελώς. Τρίτον υπάρχει περιγραφικός ρεαλισμός αλλά και μία «πειστική ρεαλιστική» καθημερινότητα των ηρώων πρβλ. De Jong 2005, 1-22.

¹⁸⁰ Σε κάθε περίπτωση η ενδελεχής μελέτη του Ομηρικού κειμένου μπορεί να οδηγήσει στην εξαγωγή σημαντικών στοιχείων για την αρχαϊκή κοινωνία σε συνδυασμό πάντα με τα διαθέσιμα αρχαιολογικά ευρήματα πρβλ. Crielaard 2008, 349-372.

¹⁸¹ Ο van Wees θεωρεί ότι ο Όμηρος παρουσιάζει τις συγκρούσεις στα έπη όπως θα έκανε ένας σύγχρονος σκηνοθέτης επικεντρώνοντας τη ματιά του στις μονομαχίες των ηρώων, ενώ διεξάγεται στο παρασκήνιο γενικευμένη μάχη την οποία παρουσιάζει σε μεμονωμένες στιγμές, για να μην υπάρχει η ψευδαίσθηση της απομόνωσης των ηρώων πρβλ. van Wees 1997, 673-674· Σύμφωνα με τον Latacz ο Όμηρος επιλέγει να παρουσιάσει την μάχη μέσα από πολλές και διαφορετικές οπτικές με απώτερο στόχο διαμέσου των προσωπικών μονομαχιών να αναδείξει το συναίσθημα των ηρώων πρβλ. Latacz 1977, 139.

¹⁸² Πρβλ. Pritchett 1985, 21.

κόσμο μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις μάχες εκ του σύνεγγυς (Ομ. *Ύλ* 4.467-469). Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τις μάχες εκ του μακρόθεν με ρίψεις ακοντίων και βλημάτων (Ομ. *Ύλ* 4.457-462) ενώ η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τη γενικευμένη σύγκρουση του συνόλου των στρατιωτών και των δύο αντίπαλων παρατάξεων (Ομ. *Ύλ* 4.446-449· 16.276-277).

Οι περιγραφές των σκηνών μάχης είναι υπερβολικά εκτενείς, ασαφείς και διαρκώς επαναλαμβανόμενες¹⁸³, καθώς χρησιμοποιούνται από τον Όμηρο στερεοτυπικές σκηνές μάχης που τις αντλεί από το σύνολο της επικής παράδοσης¹⁸⁴. Αυτό είναι απολύτως φυσιολογικό, καθώς ο ποιητής προσπαθεί να αποδώσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο οπτικές εικόνες γεμάτες κίνηση, όπως είναι οι πολεμικές.

Οι συμμετέχοντες στις μάχες αυτές διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες τους προμάχους και το πλήθος. Στην πρώτη κατηγορία στρατιωτών περιλαμβάνονται και οι ήρωες (Ομ. *Ύλ* 17.316). Οι πρόμαχοι όπως αποκαλύπτει και η ονομασία τους είναι η εμπροσθοφυλακή τόσο των Τρώων όσο και των Ελλήνων. Η θέση τους στο πεδίο της μάχης υποδηλώνει και την σημασία τους¹⁸⁵. Ορισμένοι ερευνητές αμφισβητούν ακόμη και την ύπαρξή τους θεωρώντας ότι είναι αποκύημα της φαντασίας του ποιητή στην προσπάθειά του να εμπλουτίσει την αφήγησή των μαχών του και ίσως να αποτελεί αντικατοπτρισμό της εικόνας της λατρείας των ηρώων¹⁸⁶.

Στην δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονται οι υπόλοιποι ανώνυμοι πολεμιστές. Ο Όμηρος χρησιμοποιεί για αυτούς τους όρους *πληθός* (Ομ. *Ύλ* 2.278· 15.305) και *ἔθνος ἐτάρων* (Ομ. *Ύλ* 7.115). Υπάρχει και ο όρος *λαός/λαοὶ* που ορίζει το σύνολο των πολεμιστών (ενδεικτ. Ομ.

¹⁸³ Ο Pritchett παρουσιάζει με κάθε λεπτομέρεια το σύνολο της πολεμικής δραστηριότητας που απαντά στην *Ύλ* *πρβλ.* Pritchett 1985, 11-15.

¹⁸⁴ Hellmann 2000, 91.

¹⁸⁵ Ο Latacz θεωρεί ότι οι πρόμαχοι πολεμούν στην πρώτη γραμμή της μάχης και αποτελούν την ελίτ καθώς συνδέει το όνομά τους με τον όρο προμάχεσθαι. Υποστηρίζει δηλαδή πως ο όρος αυτός υποδηλώνει τόσο την θέση των συγκεκριμένων στρατιωτών εντός του στρατεύματος, αλλά και την ανωτερότητά τους στο πεδίο της μάχης *πρβλ.* Latacz 1977, 140, 159-160, 170· Ο Pritchett θεωρεί ότι οι πρόμαχοι αποτελούν μία επίλεκτη ομάδα στρατιωτών στην οποία περιλαμβάνονται και οι ήρωες, αλλά δεν είναι απαραίτητο να πολεμούν συνεχώς στην πρώτη γραμμή της μάχης *πρβλ.* Pritchett 1985, 26· Ο Franz υποστηρίζει ότι οι άριστοι πολεμούν ως πρόμαχοι. Μάλιστα διατείνεται πως σε αυτές τις δύο περικλειστές ομάδες δεν εισέρχεται κάποιος μόνο με την απόδοσή του στη μάχη, αλλά και με βάση την κοινωνική του καταγωγή *πρβλ.* Franz 2002, 83· Ο van Wees με τη σειρά του υποστηρίζει ότι ο όρος πρόμαχοι έχει καθαρά τοπική σημασία και υποδηλώνει εκείνους τους μαχητές που πολεμούν στην εμπροσθοφυλακή ανεξαρτήτως πολεμικής εξάρτυσης και καταγωγής, καθώς σε αυτήν μπορούν να συμμετάσχουν και πολεμιστές από το πλήθος. Ως απόδειξη του ισχυρισμού του παραθέτει χωρία της *Ύλ* *πρβλ.* van Wees 1997, 689. Από την άλλη πλευρά ο Hellmann ταυτίζει τους άριστους στρατιώτες με την φράση οί ἄριστοι ἐνὶ στρατῷ (Ομ. *Ύλ* 15.296), ενώ στους προμάχους αποδίδει το ρόλο των ακολούθων των ἀρίστων *πρβλ.* Hellmann 2000, 120-121.

¹⁸⁶ *Πρβλ.* Bowden 1993, 52-60· Raaflaub 1993, 45-46, 53-54·

Ήλ 13.495)¹⁸⁷. Κατά την διάρκεια των μαχών οι πολεμιστές δεν πολεμούν σε μια σταθερή θέση εντός του στρατεύματος αλλά μετακινούνται συνεχώς. Γεγονός που υποδηλώνει την χαλαρή μορφή των σχηματισμών που απαντούν στο ομηρικό κείμενο και αναφέρονται στους πολεμιστές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα πολεμιστή που πολεμάει με αυτόν τον τρόπο είναι ο Έκτορας ο οποίος μετακινείται συνεχώς αλλάζοντας θέση στο πεδίο της μάχης (Ομ. Ήλ 11.354-60· 11.498· 11.523-42). Επιπροσθέτως σε ορισμένες περιπτώσεις η ύπαρξη προσωπικών σχέσεων μεταξύ των στρατιωτών αποτέλεσε την αφορμή για την οργάνωση μικρών χαλαρών στρατιωτικών σχηματισμών εντός των αντιπάλων στρατοπέδων¹⁸⁸. Σε κάθε περίπτωση όμως είναι πολύ δύσκολο να προσδιορίσουμε με ακρίβεια τον αριθμό των μαχητών που ακολουθούσαν τους ήρωες της *Ιλιάδας* κάθε δεδομένη χρονική στιγμή¹⁸⁹. Μεταξύ των προμάχων και του πλήθους είναι απολύτως φυσικό να υπάρχουν διαφορές ως προς την πολεμική τους εξάρτυση καθώς οι πρώτοι έφεραν βαρύ οπλισμό (Ομ. Ήλ 11.17-42), ενώ το πλήθος περιλάμβανε ελαφρά οπλισμένους πολεμιστές. Η συνήθης εξάρτυση των τελευταίων περιλάμβανε τόξο ή σφενδόνη, ενώ δεν έφεραν κράνος ή θώρακα (Ομ. Ήλ 13.712-722)¹⁹⁰.

Το σημαντικότερο στοιχείο όμως της τακτικής που επιλέγουν να ακολουθήσουν οι ομηρικοί ήρωες στο πεδίο της μάχης είναι το στοιχείο του αιφνιδιασμού κατά το πρώτο χτύπημά τους σε συνδυασμό με την έγκαιρη φυγή τους από το πεδίο της μάχης (αγγλ. όρος hit and run). Μάλιστα το φαινόμενο αυτό είναι τόσο συχνό, ώστε στην *Ιλιάδα* να περιγράφονται συντριπτικά περισσότερες μονομερείς επιθέσεις παρά μονομαχίες¹⁹¹, καθώς ο ένας εκ των πρωταγωνιστών της πολεμικής δράσης δεν αντιδρά στο χτύπημα του αντιπάλου του. Είναι χαρακτηριστικό πως σε σύνολο 170 πολεμικών συγκρούσεων που περιγράφει ο Όμηρος αλλά και 130

¹⁸⁷ Στον Όμηρο έχουμε περιπτώσεις κατά τις οποίες με την χρήση του συγκεκριμένου όρου δεν περιλαμβάνονται μόνο οι πεζοί στρατιώτες αλλά και το ιππικό. Ενδεικτικά βλ. Ομ. Ήλ 2.809-810·

¹⁸⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν ο Αχιλλέας, ο Πάτροκλος, ο Αυτομέδων και ο Άλκιμος οι οποίοι έχουν ιδιαίτερες σχέσεις μεταξύ τους, καθώς συνοδεύουν ο ένας τον άλλο στη μάχη διατηρώντας διακριτούς ρόλους σε αυτήν ανάλογα με την παρουσία του καθενός στη μάχη βλ. Ομ. Ήλ 18.81-82· 24.574-75· 16.145-46· 17.427· 24.472-75. Οι προαναφερθέντες τοποθετούνται πάνω από τους Μυρμιδόνες που ορίζονται είτε ως θεράποντες είτε ως εταίροι βλ. Ομ. Ήλ 16.272· 17.165· 1.179-180. Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις συνεργάζονται στη μάχη μεταξύ τους αδέλφια όπως ο Έκτορας με τον Κεβρίονη και ο Αίας με τον Τεύκρο βλ. Ομ. Ήλ 8.316-319· 11.101-103. Οι παραπάνω σχηματισμοί λειτουργούν ως επίλεκτες ομάδες στρατιωτών. Αυτοί δραστηριοποιούνται μέσω ανθόρμητων αποφάσεων του επικεφαλής στο πεδίο της μάχης που περιλαμβάνουν τυχαία κίνητρα όπως την παροχή βοήθειας σε κάποιον φίλο που κινδυνεύει, την εκδίκηση κ.τ.λ. πρβλ. Hellmann 2000, 119-121

¹⁸⁹ Van Wees 1997, 673

¹⁹⁰ Σχετικά με την ενδυμασία των μελών του πλήθους πρβλ. Franz 2002, 71-72.

¹⁹¹ Πολλοί ερευνητές αποδίδουν την σύντομη περιγραφή των μαχών στον Όμηρο σε άλλες αιτίες. Ο Griffin υποστηρίζει ότι ο Όμηρος ενδιαφέρεται πρωτίστως για την περιγραφή του θανάτου και όχι της μάχης των ηρώων πρβλ. Griffin 1980, 90-95. Σύμφωνα με τον Mueller ο Όμηρος διακατέχεται με την εμμογή καταγραφής του θανατηφόρου χτυπήματος στο πλαίσιο των περιγραφόμενων μονομαχιών στην *Ιλιάδα* πρβλ. Mueller 2009², 80-86. Τέλος ο Edwards υπογραμμίζει πως ο Όμηρος περιορίζει την έκταση της περιγραφής των μαχών μεταξύ των ηρώων, για να αποφύγει την ανία των ακροατών του πρβλ. Edwards M. 1987, 78-81.

αναφορών σε άλλες πολεμικές συγκρούσεις μόνο οι 18 περιλαμβάνουν πάνω από ένα χτύπημα και αυτές ανήκουν στη χορεία των μονομαχιών μεταξύ των ηρώων¹⁹². Οι ήρωες της Ιλιάδος είναι απολύτως κυνικοί και δεν διστάζουν να εκμεταλλευτούν το πρόσκαιρο πλεονέκτημά τους ασχέτως κάτω από ποιες συνθήκες είχε αυτό διαμορφωθεί¹⁹³. Ο συγκεκριμένος τρόπος μάχης θυμίζει εν πολλοίς την τακτική των πελταστών στο πεδίο της μάχης οι οποίοι πραγματοποιούσαν ελιγμούς φυγής μετά την ρίψη των ακοντίων, για να μην δεχθούν χτυπήματα εκ του σύνεγγυς από τους οπλίτες. Αυτοί ήταν πετυχημένοι λόγω της ελαφριάς πολεμικής τους εξάρτυσης που τους καθιστούσε γρηγορότερους και πιο ευέλικτους από τους οπλίτες. Χαρακτηριστική περίπτωση εφαρμογής τέτοιας τακτικής από την πλευρά των πελταστών αποτελεί η μάχη στη Σπάρτωλο στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου (Θ. 2.79.2-7) την οποία θα σχολιάσουμε στο οικείο κεφάλαιο.

Ο συγκεκριμένος τρόπος μάχης των πολεμιστών στον ομηρικό κόσμο σε συνδυασμό με την μεγάλη κινητικότητα εντός των παρατάξεων επέτρεπε στους μαχητές να πολεμούν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (Ομ. *Ιλ* 8.66-67) καθώς δεν βρίσκονταν συνεχώς στην πρώτη γραμμή της μάχης¹⁹⁴. Αυτό ήταν αναγκαστική επιλογή των πολεμιστών της ομηρικής εποχής, τουλάχιστον των προμάχων, καθώς η πολεμική εξάρτυσή τους όπως ήδη έχει αναλυθεί ήταν ιδιαίτερος ογκώδης και βαριά καθιστώντας απαραίτητη αυτή την εναλλαγή για την ξεκούραση των πολεμιστών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Ιδομενεύς ο οποίος μετακινείται από τα αριστερά της παρατάξεως (Ομ. *Ιλ* 11.498-501) στην οπισθοφυλακή, για να μεταφέρει έναν τραυματία συμπολεμιστή του (Ομ. *Ιλ* 13.210-215). Εν συνεχεία αφού συναντήσει στα μετόπισθεν τον Μηριόνη επιστρέφουν στην αριστερή πλευρά της εμπροσθοφυλακής (Ομ. *Ιλ* 13.307-327).

Ο σχηματισμός των πολεμιστών στο πεδίο της μάχης αποτέλεσε πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ των ερευνητών. Ο van Wees υποστηρίζει ότι ιδεατός σχηματισμός της παράταξης για τους ομηρικούς ήρωες ήταν η πυκνή αδιαμόρφωτη παράταξη του συνόλου των στρατιωτών, αν και οι πολεμιστές δεν διατηρούσαν μια σταθερή θέση μέσα σε αυτή, καθώς οι μετακινήσεις

¹⁹² Τα περισσότερα από αυτά τα χτυπήματα ήταν θανατηφόρα κατά τον Όμηρο, ενώ επιδείκνυαν την φυσική δύναμη των ομηρικών ηρώων πρβλ. Van Wees 1996, 38-39.

¹⁹³ Αιφνιδιαστική επίθεση τοξοτών βλ. Ομ. *Ιλ* 8.266-279· 11.369-379· Δολοφονημένοι κατά την λαφυραγώγηση πτώματος βλ. Ομ. *Ιλ* 4.467-469· 15.524-529· 17.288-294· Θάνατος ενώ ο ήρωας αφιππεύει βλ. Ομ. *Ιλ* 11.423· Επίθεση από τρίτο πολεμιστή βλ. Ομ. *Ιλ* -15.539-541· 16.319-325· Επίθεση από τα νότια του αντιπάλου βλ. Ομ. *Ιλ* 11.251-252· Θάνατος ενώ το θύμα βρίσκεται σε κατάσταση καταπληξίας βλ. Ομ. *Ιλ* 13.434-444· 16.401-410· 16.806-821·

¹⁹⁴ Ο Raaflaub υποστηρίζει ότι η μεγάλη χρονική διάρκεια των μαχών στην *Ιλιάδα* οφείλεται εν πολλοίς στην απόπειρα του ποιητή να προσθέσει στην μάχη αυτή καθ' αυτή καλλωπιστικά, λογοτεχνικά μη ρεαλιστικά στοιχεία κατά την διάρκεια υποχώρησης του ενός εκ των δύο στρατευμάτων, όπως οι αριστείες που εξυμνούν τους ήρωες η παρέμβαση των Θεών κ.ά. πρβλ. Raaflaub 2008, 482.

εντός αυτής ήταν συχνές¹⁹⁵. Οι ομηρικοί στρατοί αποτελούνταν από πολλές μικρές ομάδες στρατιωτών με χαλαρή δομή που βασίζονταν σε σχέσεις υποταγής και συντροφικότητας. Στις μάχες συμμετείχε το σύνολο του στρατεύματος, ενώ κατά την διάρκεια αυτών το μεγαλύτερο μέρος του στρατεύματος βρισκόταν σε απόσταση από τον αντίπαλο. Υπήρχε μεγάλη κινητικότητα μεταξύ των γραμμών της μάχης (οπισθοφυλακή και εμπροσθοφυλακή). Τα παραπάνω χαρακτηριστικά στοιχεία της ομηρικής μάχης προσιδιάζουν σε πρωτόγονες μορφές πολεμικής δραστηριότητας¹⁹⁶.

Την συγκεκριμένη υπόθεση του van Wees δεν την ενστερνίζονται όλοι οι σύγχρονοι ερευνητές. Ορισμένοι διαπρεπείς ερευνητές όπως ο Latacz, και ο Pritchett υποστηρίζουν ότι ήδη στο πλαίσιο του ομηρικού κόσμου είχε αναπτυχθεί στην πλήρη της μορφή η οπλική φάλαγγα, ενώ οι πολεμιστές σε πολλές περιπτώσεις σύμφωνα με τον Latacz χρησιμοποιούν προηγμένες τεχνικές μάχης¹⁹⁷. Την ίδια άποψη ενστερνίζεται και ο Bowden ο οποίος οδηγήθηκε σε αυτό το συμπέρασμα αφού πρώτα συνέκρινε τον τρόπο μάχης της οπλικής φάλαγγας κατά την κλασική περίοδο με τις μάχες που περιγράφονται στον Όμηρο¹⁹⁸.

Είναι σχεδόν απίθανο ένας τόσο πολύπλοκος στρατιωτικός σχηματισμός όπως η οπλική φάλαγγα να είχε τελειοποιηθεί σε μία τόσο πρόωμη φάση εξέλιξης της πολεμικής δραστηριότητας των Ελλήνων. Επιπροσθέτως δεν ικανοποιούνται κάποιοι βασικοί όροι για την υιοθέτηση αυτής της άποψης. Πρώτον δεν παρατηρείται ομοιομορφία στην εξάρτυση των ομηρικών πολεμιστών. Όλοι ανεξαιρέτως οι οπλίτες μεταγενέστερων εποχών έφεραν ως εξοπλισμό το δόρυ και την ασπίδα τους (*ὄπλον*). Στην *Ιλιάδα* παρατηρείται τεράστια ποικιλομορφία στον εξοπλισμό των ηρώων. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα του Πεισάνδρου ο οποίος φέρει *πέλεκυν* στη μάχη του με τον Μενέλαο (Ομ. *Ύλ* 13.611-613), αλλά και στη μάχη πολλών ανώνυμων πολεμιστών που είναι εξοπλισμένοι με *πελέκεις* σε μάχη εκ του σύνεγγυς (Ομ. *Ύλ* 15.708-712). Η χρήση τέτοιων όπλων δεν επέτρεπε την διαμόρφωση ενιαίας τακτικής στο πεδίο της μάχης, καθώς το κάθε όπλο απαιτεί διαφορετική τακτική προσέγγιση στη μάχη¹⁹⁹. Δεύτερον η παρουσία πολεμικών αρμάτων στις ομηρικές μάχες υποδηλώνει τη χαλαρή συνοχή

¹⁹⁵ Van Wees 1997, 675, 689.

¹⁹⁶ Van Wees 1986, 285-303 ιδίως 296-297· van Wees 1994 1-18, 131-155·ιδίως 1,8·

¹⁹⁷ Ο Latacz αναφέρεται πέρα από την ύπαρξη της φάλαγγας στην τεχνική του συνασπισμού την οποία σύμφωνα με τον ίδιο χρησιμοποιούσαν οι φαλαγγίτες για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων τακτικών στόχων πρβλ. Latacz 1977, 45-67· Ο Pritchett με τη σειρά του θεωρεί ότι η ομηρική μάχη είναι μία μάχη που περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό πολεμιστών με τη μορφή της οπλικής φάλαγγας να δεσπόζει πρβλ. Pritchett 1985, 21-33.

¹⁹⁸ Σύμφωνα με τον Bowden είναι ξεκάθαρο πως ο Όμηρος σε πολλά χωρία του (Ομ. *Ύλ* 4.422-429· 446-449·) περιγράφει την αρχή μίας μάχης μεταξύ οπλικών φαλάγγων. Σε κάθε περίπτωση δεν λαμβάνει καθόλου υπόψιν του χωρία του Ομήρου που υποδηλώνουν έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης στην δράση των Ομηρικών ηρώων. Για αυτό το λόγο η άποψη του κρίνεται ως μονομερής πρβλ. Bowden 1993, 52-54.

¹⁹⁹ Hellmann 2000, 109

της παράταξης, καθώς σε κάθε περίπτωση υπήρχε διαχωρισμός των αρμάτων από τους πεζούς στρατιώτες²⁰⁰. Τρίτον δεν υπάρχουν ακριβείς αναφορές στο έργο του Ομήρου για τον αριθμό των πολεμιστών που διαμορφώνουν τη φάλαγγα²⁰¹. Σύμφωνα με τον Hellmann η έλλειψη αριθμητικών στοιχείων υποδηλώνει την χρήση της φάλαγγας από μικρές ομάδες στρατιωτών οι οποίες δρουν συντονισμένα για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού διαμορφώνοντας μία φάλαγγα αποτελούμενη από μικρό αριθμό πολεμιστών²⁰². Κατά τον Hellmann η χρήση τέτοιων τακτικών γινόταν μόνο σε περιπτώσεις ύψιστης ανάγκης όπως την αποφυγή μίας ολοκληρωτικής ήττας. Αυτή η υπόθεση υποδηλώνει υψηλό επίπεδο ανάπτυξης τακτικών μάχης αλλά και αυστηρής στρατιωτικής εκπαίδευσης για την επιτυχή εφαρμογή των απαιτούμενων ελιγμών. Μία τέτοια διαδικασία απαιτεί εξειδικευμένη εξάσκηση και προετοιμασία η οποία θα ήταν αμφίβολη σε μία τόσο πρόωμη εποχή.

Ο Raaflaub με τη σειρά του υποστηρίζει ότι η φάλαγγα δεν είχε διαμορφωθεί πλήρως την ομηρικό κόσμο, αν και η πρώτη γραμμή της μάχης ήταν αρκετά συμπαγής. Ουσιαστικά κατά τον Raaflaub αυτή αποτέλεσε τον πυρήνα γύρω από τον οποίο αναπτύχθηκε συν τω χρόνω η οπλιτική φάλαγγα. Ως απόδειξη της θεωρίας του παρουσιάζει το συχνό φαινόμενο των άστοχων βολών που κατέληγαν να χτυπούν τον διπλανό πολεμιστή (Ομ. *Ιλ* 4.489-493· 8.300-302· 13.183-186, 410-411, 516-520· 14.460-468). Αυτό υποδήλωνε ότι οι πολεμιστές πολεμούσαν έχοντας σε κοντινή απόσταση τους συμπολεμιστές τους εν είδει συμπαγούς σχηματισμού μάχης. Αναγνωρίζει όμως, ότι αυτό δεν αποτελεί επαρκές στοιχείο για την απόδειξη πλήρους διαμορφωμένης φάλαγγας στον ομηρικό κόσμο, καθώς παρουσιάζονται στον Όμηρο ισχυρές αντενδείξεις. Τέτοιες είναι η χρήση ακοντίων από τους ομηρικούς πολεμιστές, οι συχνές μετακινήσεις των ηρώων σε διαφορετικές θέσεις του στρατεύματος, οι ατομικές μονομαχίες, αλλά και η παρουσία τοξοτών και σφενδονητών²⁰³.

Ένας άλλος ερευνητής που έχει ασχοληθεί ενδελεχώς με το θέμα, ο Singor θεωρεί ότι στις πολεμικές σκηνές της *Ιλιάδας* έχουμε τον συγκεκριισμό δύο εντελώς διαφορετικών τρόπων μάχης. Από τη μία πλευρά έχουμε τον τρόπο μάχης των προμάχων που αναλώνονται σε ατομικές μονομαχίες και μάχες μεταξύ μικρών ομάδων πολεμιστών και συνδέεται με την μυκηναϊκή εποχή. Από την άλλη πλευρά έχουμε μαζικές μάχες που περιλαμβάνουν πολλούς πολεμιστές και συνδέονται με την εποχή του Ομήρου²⁰⁴. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι πρόμαχοι

²⁰⁰ Hellmann 2000, 144

²⁰¹ ό.π., 110

²⁰² ό.π., 121

²⁰³ Raaflaub 2008, 478-9

²⁰⁴ Singor 1995, 193-199.

φαίνεται πως χρησιμοποιούν τακτικές της οπλιτικής φάλαγγας όπως συνάγεται από τις παραινέσεις του Αίαντα προς τους Έλληνες να διατηρήσουν τη θέση τους στη μάχη που διεξάγεται για την περισυλλογή του πτώματος του Πατρόκλου (Ομ. Ύλ 17.248-268· 17.354-359). Ο Singor καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι πρόμαχοι παρατάσσονται με την διάταξη της οπλιτικής φάλαγγας σε μία όμως σειρά ακολουθούμενοι από τους υπόλοιπους πολεμιστές *πληθύς/ἔθνος ἑτάρων*, ενώ ισχυρίζεται ότι αυτοί αποτέλεσαν τον πυρήνα της μεταγενέστερης οπλιτικής φάλαγγας²⁰⁵.

Σε κάθε περίπτωση η συμπεριφορά των ανθρώπων της ομηρικής εποχής στο πεδίο της μάχης διέφερε ριζικά από την συμπεριφορά ανθρώπων μεταγενέστερων εποχών, καθώς οι ρίψεις ακοντίων ήταν πιο δημοφιλείς από τις συγκρούσεις εκ του σύνεγγυς με δόρυ. Αυτό υποδηλώνει ότι ακόμη και αν υπήρχε μία πρώιμη μορφή της οπλιτικής φάλαγγας την εξεταζόμενη περίοδο αυτή θα λειτουργούσε με εντελώς διαφορετικό τρόπο από την οπλιτική φάλαγγα της κλασικής περιόδου λόγω των διαφορετικών αναγκών στο πεδίο της μάχης. Το πιθανότερο σενάριο είναι οι ομηρικοί πολεμιστές να πολεμούσαν χωριζόμενοι σε μικρές, ολιγομελείς ομάδες, καθώς όπως αναφέρθηκε παραπάνω η χρήση της οπλιτικής φάλαγγας τον ομηρικό κόσμο προσκρούει στις ισχυρές αντενδείξεις που απαντούν στο ίδιο το ομηρικό κείμενο. Οι ομάδες αυτές είχαν χαλαρούς δεσμούς μεταξύ των μελών, ενώ παρατηρείται συνεχής κίνηση των πολεμιστών στο πεδίο της μάχης. Σε οριακές καταστάσεις της μάχης προκρινόταν η συνεργασία τους κατά την διάρκεια της οποίας οι συμμετέχοντες εφαρμόζουν υπό την πίεση των περιστάσεων εν αγνοία τους τακτικές που θα ταυτιστούν αργότερα με την οπλιτική φάλαγγα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διαμάχη των Ελλήνων με τους Τρώες για το πτώμα του Πατρόκλου (Ομ. Ύλ 17.1-761). Η επιλογή αυτή των ανθρώπων της ομηρικής εποχής βασίστηκε πέραν όλων των άλλων και στο μικρό βεληνεκές τόσο των αγγεμάχων αλλά και των εκηβόλων όπλων²⁰⁶. Εάν υπήρχε όντως οπλιτική φάλαγγα το βεληνεκές των όπλων θα άφηνε αλώβητους την πλειονότητα των πολεμιστών αμφοτέρων των παρατάξεων.

Συμπερασματικά η συμπεριφορά των ομηρικών πολεμιστών στο πεδίο της μάχης παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με την αντίστοιχη των πελταστών, καθώς κυριαρχεί η ρίψη ακοντίων εκ του μακρόθεν. Ο παρόμοιος τρόπος μάχης αμφοτέρων των πολεμιστών είναι απόρροια των ομοιοτήτων που παρατηρούνται στη βασική πολεμική τους εξάρτηση τηρουμέ-

²⁰⁵ Singor 1995, 196-197.

²⁰⁶ Το βεληνεκές των αγγεμάχων όπλων δεν υπερέβαινε τα 2 μέτρα, ενώ το βεληνεκές των εκηβόλων όπλων τα 35 μέτρα πρβλ. Franz 2002, 85

νων βέβαια των αναλογιών λόγω αφενός μεν, της χρονολογικής απόστασης που υπάρχει μεταξύ της δράσης τους στα πεδία των μαχών αφετέρου δε, των τεχνολογικών εξελίξεων που απορρέουν από αυτήν. Αναλυτικότερα αναφορικά με τα κράνη παρουσιάζονται ομοιότητες μεταξύ των οδοντόφρακτων κρανών και αυτών των πελταστών. Επί πλέον τόσο οι πελταστές όσο και οι ομηρικοί πολεμιστές χρησιμοποιούσαν ακόντια ως εκηβόλα όπλα. Επίσης η οκτώσχημη ασπίδα φέρει παρόμοια χαρακτηριστικά με εκείνα της ασπίδας των πελταστών για την διευκόλυνση της ρίψης των ακοντίων, τις περίφημες ημικυκλικές απολήξεις, ενώ και η στρογγυλή ασπίδα της ομηρικής εποχής προσφέρει ευρύ οπτικό πεδίο για την πετυχημένη ρίψη ακοντίων.

4 Η εμφάνιση των πελταστών κατά την Κλασική περίοδο

Το όνομα πελταστής αποδιδόταν ήδη στην κλασική εποχή σε αυτούς που έφεραν την *πέλτην* (Πλ. Πρτ. 350a). Η πρώτη αναφορά στο σώμα των πελταστών κατά την κλασική περίοδο γίνεται στον Θουκυδίδη, όταν αυτός αναφέρεται στη συμμαχία που έκαναν οι Αθηναίοι με τους Θράκες (Θουκ. 2.29.5). Η συμμαχία αυτή παρουσιάζει κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία. Κατ' αρχάς οι Αθηναίοι έδωσαν το δικαίωμα του Αθηναίου πολίτη στον γιό του Σιτάλκου τον Σάδοκο²⁰⁷ ενώ παράλληλα κομβικό ρόλο για τη σύναψη της συμμαχίας έπαιξε ο Νυμφόδωρος²⁰⁸, ο οποίος υποσχέθηκε επιπροσθέτως το τέλος των εχθροπραξιών στην περιοχή της Θράκης αλλά και την αποστολή ενός εκστρατευτικού σώματος Θρακών αποτελούμενο από πελταστές και ιππείς, για να βοηθήσουν τους Αθηναίους (Θουκ. 2.29.5). Οι Θράκες είχαν μακραίωνη παράδοση στη χρήση των πελταστών, καθώς σύμφωνα με τον Ευριπίδη, τον Ξενοφώντα αλλά και τον ιστορικό της Οξυρρύγχου ήταν οι πρώτοι που χρησιμοποίησαν την *πέλτην* (Ε. Άλκ. 498, απ. 369· Ξ. Άπομ. 3.9.2·).

²⁰⁷ Η απόδοση των δικαιωμάτων μνημονεύεται και από τον Αριστοφάνη βλ. Αρ. Αχ. 145-147. Δεν είναι απολύτως βέβαιο, αν η απόδοση του δικαιώματος του Αθηναίου πολίτη στον Σιτάλκη προηγήθηκε, για να επηρεάσει θετικά την απόφαση του Σιτάλκη για την συμμαχία με την Αθήνα ή υπήρξε αποτέλεσμα αυτής της συμφωνίας, πρβλ. Osborne 1983, 22

²⁰⁸ Σχετικά με την δράση του Νυμφοδώρου στη Θράκη πρβλ. Isaac 1986, 99-104· Walbank 1978, 167-168.

4.1 Η μάχη στη Σπάρτωλο

Αυτή ήταν η πρώτη αναφορά των πελταστών στο έργο του Θουκυδίδου. Η δεύτερη αναφορά σχετίζεται με μία σημαντική σύγκρουση στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου. Αυτή η μάχη δεν ήταν άλλη από τη μάχη στη Σπάρτωλο (Θουκ. 2.79.1 κ.ε.)²⁰⁹ μεταξύ Αθηναίων και του συνασπισμού Χαλκιδέων της Θράκης και Βοττιαίων η οποία έλαβε χώρα το 429. Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη η μάχη έλαβε χώρα κατά την περίοδο συγκομιδής του σιταριού (*ἀκμάζοντος τοῦ σίτου*), η οποία ταυτίζεται με τις τελευταίες δέκα ημέρες του Μαΐου²¹⁰ και συμμετείχε ένα εκστρατευτικό σώμα Αθηναίων που περιλάμβανε δύο χιλιάδες (2.000) οπλίτες και διακόσιους (200) ιππείς. Επικεφαλής των αθηναϊκών δυνάμεων ήταν ο Ξενοφών του Ευριπίδου²¹¹, ο Έστιόδωρος του Ἀριστοκλείδου²¹² και ο Φανόμαχος του Καλλιμάχου²¹³ (Θουκ. 2.79.1). Κατά την διάρκεια αυτής της μάχης σύμφωνα με την περιγραφή του Θουκυδίδου οι οπλίτες των Αθηναίων κατάφεραν να απωθήσουν τους οπλίτες των Χαλκιδέων προς την πόλη της Σπαρτώλου, ενώ οι ιππείς και οι ψιλοί των Αθηναίων ηττήθηκαν από τους αντίστοιχους Χαλκιδείς. Μεταξύ των τελευταίων υπήρχαν και κάποιοι πελταστές από την περιοχή της *Κρουσίδος γῆς*²¹⁴ (Θουκ. 2.79.3-4).

²⁰⁹ Η Σπάρτωλος ήταν η κύρια πόλη των Βοττιαίων και είχε διαμορφωθεί γύρω της αμυντικό τείχος. Η περιοχή στην οποία υπαγόταν ονομαζόταν Βοττική και συνόρευε βόρεια με τη Μακεδονία, δυτικά με την Κρουσίδα γη, ανατολικά με την Χαλκιδική αλλά και νότια με την περιοχή της Ποτιδαίας πρβλ. Flensted-Jensen 2004, 811, 843-844.

²¹⁰ Ο Gomme υποστηρίζει ότι η περίοδος αυτή ταυτίζεται με τις τελευταίες δέκα ημέρες του Μαΐου θεωρώντας ότι ο Θουκυδίδης αναφέρεται στην περίοδο συγκομιδής του σιταριού στην Αττική και όχι στην περίοδο συγκομιδής του σιταριού στην χερσόνησο της Χαλκιδικής όπου ξεκινά τρεις εβδομάδες αργότερα πρβλ. Gomme, Andrewes, and Dover 1986, (HCT) vol. II, 212-213.

²¹¹ Το όνομά του απαντά για πρώτη φορά στο μέσο του 5^{ου} αιώνα σε μία επιγραφή στη βάση ενός μνημείου για ιππείς το οποίο σώζεται στην Ακρόπολη και φέρει τον τίτλο του *ιπάρχου* βλ. IG I² 400. Λίγο αργότερα απαντά ως στρατηγός στην εκστρατεία του Περικλή εναντίον των Σαμίων (441-440) βλ. FGtH 324 Ανδροτίων F38. Επιπροσθέτως παρουσιάζεται τον χειμώνα του 430/429 να αποδέχεται την ανακωχή που προτείνουν οι Ποτιδαείς μαζί με τους άλλους δύο στρατηγούς τον Εστιόδωρο και τον Φανόμαχο βλ. Θουκ. 2.70. Επί πλέον υπάρχει μία αναφορά σε ένα απόσπασμα του Κρατίνου που ίσως να συσχετίζεται με τον αναφερόμενο στρατηγό βλ. Κρατιν. Απ. 53. Τέλος υπάρχει μία αναφορά στον Λυσία, στην οποία γίνεται αναφορά στο ήθος του αλλά και το γεγονός πως ανέλαβε το αξίωμα του στρατηγού, από τον πελάτη του Λυσία, καθώς η μητέρα του ήταν κόρη του Ξενοφώντος βλ. Λυσ. 19.14. Για το σύνολο των αναφορών που σχετίζονται με τον Ξενοφώντα πρβλ. Gärtner 1967, RE Bd 19 λημ. Ξενοφών υιός του Ευριπίδη, 1567-1568· αλλά και Kirchner 1901, Prosopographia Attica (PA), Berlin, PA 11313.

²¹² Για τον Εστιόδωρο οι μόνες πηγές που υπάρχουν είναι οι δύο αναφορές του στον Θουκυδίδη βλ. Θουκ. 2.70, 79. Για την σταδιοδρομία του πρβλ. RE λημ. Εστιόδωρος και PA 5207.

²¹³ Το όνομα του Φανομάχου απαντά μόνο στην διήγηση του Θουκυδίδου μαζί με τα ονόματα των άλλων δύο στρατηγών καθώς και από την διήγηση του Διοδώρου. Τα ονόματα του Ξενοφώντος και του Φανομάχου επιβεβαιώνονται και από την διήγηση του Διοδώρου (Δ.Σ. 12.47.3). Στην διήγηση του Θουκυδίδου τα ονόματα αυτά παρατίθενται λίγο νωρίτερα κατά την στιγμή που οι Ποτιδαείς υπογράφουν μία ανακωχή με τους Αθηναίους στρατηγούς λόγω των δυσκολιών που ανακύπτουν κατά την χειμερινή περίοδο (Θουκ. 2.70.1). Ο Πλούταρχος στους βίους του αναφέρεται στον Ξενοφώντα και τον Καλλιμάχη βλ. Πλου. Νικ. 6.3.

²¹⁴ Η περιοχή αυτή έχει ταυτιστεί με την δυτική ακτή της Χαλκιδικής χερσονήσου πρβλ. Flensted-Jensen 2004, 811.

Στη δεύτερη φάση της μάχης συμμετείχαν και πελταστές από την Όλυνθο που ήρθαν αμέσως μετά την πρώτη φάση της μάχης, για να συνδράμουν τις δυνάμεις των Χαλκιδέων και των Βοττιαίων (Θουκ. 2.79.4). Στο πλαίσιο αυτής το σύνολο των ψιλών και των ιπέων των Χαλκιδέων και των Βοττιαίων επιτέθηκε εναντίον των Αθηναίων οπλιτών. Οι Αθηναίοι υποχώρησαν προς το απόσπασμά τους που είχε αναλάβει την προστασία των αποσκευών τους. Οι Βοττιαίοι και οι Χαλκιδείς είχαν το πλεονέκτημα, καθώς οι Αθηναίοι δεν είχαν την κάλυψη του ιππικού τους που είχε ηττηθεί. Κατά συνέπεια σε κάθε απόπειρα επίθεσης των Αθηναίων εκείνοι οπισθοχωρούσαν και εν συνεχεία όταν οι Αθηναίοι οπισθοχωρούσαν εκείνοι πλησίαζαν και τους πετούσαν ακόντια (Θουκ. 2.79.5-6). Η ήττα τους θα επισφραγιστεί από την απηνή καταδίωξη των Χαλκιδέων ιπέων. Φονεύτηκαν πολλοί Αθηναίοι [τετρακόσιοι τριάντα (430) τον αριθμό] μεταξύ των οποίων και όλοι οι στρατηγοί (Θουκ. 2.79.6-7)²¹⁵.

Η μαρτυρία του Θουκυδίδου για την συγκεκριμένη μάχη είναι πολύ σημαντική, καθώς αποτυπώνεται για πρώτη φορά ο τρόπος μάχης των πελταστών εναντίον της οπλιτικής φάλαγγας. Αυτή περιλάμβανε οργανωμένη οπισθοχώρηση σε κάθε επίθεση της οπλιτικής φάλαγγας

²¹⁵ Οι εργασίες για την διάνοιξη του δικτύου μητροπολιτικού σιδηροδρόμου στην Αττική το 2000 έφεραν στο φως μία ανεπίγραφη στήλη από πεντελικό μάρμαρο. Αυτή εντοπίστηκε στο φρέαρ Παλαιολόγου. Σε αυτήν καταγράφονται τα ονόματα των πεσόντων Αθηναίων ιπέων σύμφωνα με επιγραφή από την μάχη της Σπαρτώλου (429) αλλά και από την μάχη της Τανάγρας (426). Βλ. Θουκ. 3.91.5. Αυτή η περίπτωση είναι ιδιόμορφη, καθώς κάτι τέτοιο δεν θεωρείται συχνό φαινόμενο στις ανεπίγραφες στήλες. Ο Παπαζαρκάδας πιστεύει πως θα πρέπει να αποδοθούν και οι δύο μάχες τον ίδιο χρόνο είτε το 426 ή το 429. πρβλ. Papazarkadas 2009, 67-88. Μεταξύ των πεσόντων έχουμε και το όνομα του Μενεξένου από την Πανδιονίδα φυλή. Ο Ματθαίου τον ταυτίζει με τον Μενέξενο που αναφέρεται στο λόγο του Ισαίου Περί τοῦ Δικαιογένους κλήρου. Εκεί αναφέρεται ένας Μενέξενος που ήταν φύλαρχος και τραυματίστηκε θανάσιμα στη μάχη της Σπαρτώλου, ο οποίος ανήκε και εκείνος στην Πανδιονίδα φυλή. Βλ. Ισ. 5.42. Το πρόβλημα με το συγκεκριμένο όνομα είναι ότι έχει καταγραφεί με την χρήση της ιωνικής γραφής, όπως και κάποια άλλα ονόματα δώδεκα (12) τον αριθμό, ενώ τα υπόλοιπα ονόματα είναι γραμμένα με την χρήση του αττικού αλφαβήτου. Σύμφωνα με τον Ματθαίου το όνομα του Μενέξενου αλλά και τρία (3) από τα υπόλοιπα ονόματα τουλάχιστον μπορούν να συνδεθούν επίσης με τη μάχη της Σπαρτώλου. Τα ονόματα αυτά είναι τα εξής: Αστέιος, [Στ]ησα[γ]όρας και Ήλειος καθώς υπάρχουν ανάλογες περιπτώσεις στις οποίες τα ονόματα των πεσόντων προηγούνται της αναφοράς της μάχης. Μάλιστα τα προαναφερθέντα ονόματα συνδέονται κατά τον Ματθαίου με επιφανείς προσωπικότητες της αθηναϊκής πολιτικής ζωής, αν και τα επιχειρήματά του δεν είναι το ίδιο ισχυρά όπως στην περίπτωση του Μενεξένου. Η χρήση του ιωνικού αλφαβήτου κατά τον Ματθαίου δεν θα πρέπει να προβληματίζει, καθώς η χρήση του είχε ξεκινήσει ήδη νωρίτερα πρβλ. Ματθαίου 2011, 83-91 ιδ. 86-87, 89-91·Matthaiou 2009, 201-212. Η Παρλαμά από την άλλη πλευρά δεν συμφωνεί με την άποψη αυτή αποδίδοντας τους νεκρούς που έχουν καταγραφεί με τη χρήση της ιωνικής γραφής σε μία μάχη μεταξύ Αθηναίων και Μεγαρέων που χρονολογεί ο Διόδωρος το 409 και δεν μνημονεύεται από άλλον αρχαίο συγγραφέα βλ. Δ.Σ. 13.65.1-2. Η συσχέτισή της αυτή βασίζεται εν πολλοίς σε ένα υπερκείμενο τετράστιχο στο οποίο γίνεται αναφορά στα τείχη της μεγαρικής ακρόπολης του Αλκάθου αλλά και στην πεποίθησή της πως οι Αθηναίοι χρησιμοποιούσαν το ιωνικό αλφάβητο την τελευταία δεκαετία του 5^{ου} στις επιγραφές δημοσίου χαρακτήρα. Πρβλ. Παλαρμά 2000, 452.Μαρμάρινη στήλη θανόντων 420-400, στο Η πόλη κάτω από την πόλη, επιμ. Σταμπολίδης & Παρλαμά, 396-399. Μία γενική αναφορά για την συγκεκριμένη πηγή έχει κάνει και ο Stroud πρβλ. SEG XLVIII 83. Η υπόθεση της Παρλαμά δεν ευσταθεί καθώς ο Αλκαθος συνδέεται και με την πόλη της Σπαρτώλου, καθώς υπήρχε φρούριο στην πόλη με το ίδιο όνομα. Μάλιστα ο ομώνυμος ήρωας φαίνεται να είχε δεσμούς με την συγκεκριμένη πόλη και τον Απόλλωνα όπως φανερώνουν κάποια νομίσματα που αποδίδονται στη συγκεκριμένη πόλη πρβλ. Psoma 2018, The Bottiaens Again: An Unknown Mint in Thrace, an Attic Funerary Stele and a Note on Greek Colonisation, in Βορειοελλαδικά: Tales from the lands of the ethnē. Essays in honour of Miltiades B. Hatzopoulos. Proceedings of the International Conference held in Athens (February 2015), eds. Κалаϊτζή Μ., Πασχίδης Π., Antonetti C., Guimier-Sorbets A. M. .

ούτως ώστε να βρίσκονται εκτός του βεληνεκού των δοράτων των οπλιτών, ενώ όταν οι τελευταίοι κουράζονταν προχωρούσαν σε ταχύτατες αντεπιθέσεις και ρίψη ακοντίων. *Mutatis mutandis* ήταν μια μορφή αστραπιαίου πολέμου (*Blitzkrieg*) της αρχαιότητας. Η τακτική αυτή ήταν εξόχως αποτελεσματική καθώς η εξάρτηση των πελταστών ήταν κατά πολύ ελαφρύτερη από εκείνη των οπλιτών δίνοντάς τους πλεονέκτημα στον τομέα της ταχύτητας κάτι το οποίο ήταν πάρα πολύ σημαντικό. Στην περίπτωση της μάχης της Σπαρτώλου καταλυτικό ρόλο έπαιξε και η ταυτόχρονη χρήση του ιππικού μαζί με τις δυνάμεις των ελαφρά οπλισμένων πολεμιστών. Επιπροσθέτως ακόμα πιο εντυπωσιακό είναι το γεγονός πως η νικηφόρα μάχη για τις ελαφρά οπλισμένες μονάδες εναντίον των οπλιτών δεν έγινε σε ορεινό έδαφος αλλά σε ομαλό πεδινό έδαφος στο οποίο η οπλιτική φάλαγγα υπερτερούσε²¹⁶.

²¹⁶ Gomme 1986, vol II, 213.

4.2 Οι Στρατιωτικές επιχειρήσεις του Δημοσθένους στην Αιτωλία και την Ακαρνανία

Το καλοκαίρι του 426 απαντούν και πάλι σύμφωνα με την διήγηση του Θουκυδίδου ακοντιστές στα πεδία των μαχών. Κατόπιν παραινέσεως των Μεσσηνίων της Ναυπάκτου ο Δημοσθένης θα εισβάλει στην περιοχή των Αιτωλών (Θουκ. 3.94.3). Η πολεμική εξάρτυση των τελευταίων ήταν ελαφριά. Η ιδιαίτερη πολεμική εξάρτυση των Αιτωλών²¹⁷ κατά τους Μεσσηνίους θα έδινε ξεκάθαρο προβάδισμα στους Αθηναίους (Θουκ. 3.94.4). Εν τέλει τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν με αίσιο τρόπο για τους Αθηναίους. Λόγω των παραινέσεων των Μεσσηνίων ο Δημοσθένης αποφάσισε να ξεκινήσει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις του εναντίον των Αιτωλών χωρίς να περιμένει την σύμπραξη των συμμάχων του Οζόλων Λοκρών οι οποίοι ήταν γείτονες των Αιτωλών, και είχαν την ίδια πολεμική εξάρτυση με αυτούς, ενώ γνώριζαν επίσης πολύ καλά την ευρύτερη περιοχή (Θουκ. 3.95.3). Αυτή έμελλε να είναι η μοιραία τακτική επιλογή του Δημοσθένους για την αίσια έκβαση των επιχειρήσεων στην Αιτωλία. Οι Αθηναίοι αρχικά επιτέθηκαν εναντίον του Αιγητίου²¹⁸ προσπαθώντας να το καταλάβουν (Θουκ. 3.97.2). Οι Αιτωλοί κατόρθωσαν καιρία χτυπήματα στον αθηναϊκό στρατό χρησιμοποιώντας προς ίδιον όφελος την ορεινή μορφή του γεωγραφικού αναγλύφου της περιοχής. Η στρατηγική τους εν πολλοίς βασίστηκε στο ίδιο δόγμα με εκείνων των Χαλκιδέων και Βοττιαίων στη μάχη της Σπαρτώλου. Εξαπέλυαν δηλαδή διαδοχικές επιθέσεις με ρίψεις ακοντίων εκμεταλλευόμενοι και την διαφορά υψομέτρου που υπήρχε μεταξύ των θέσεων των δύο στρατών. Επιπροσθέτως σε κάθε απόπειρα επίθεσης των Αθηναίων υποχωρούσαν οργανωμένα, για να εξαπολύσουν μετά από λίγο νέα αντεπίθεση (Θουκ. 3.97.3).

Οι Αθηναίοι κατάφεραν να αντιτάξουν αντίσταση έως ότου σώθηκαν τα βέλη των τοξοτών τους, καθώς οι Αιτωλοί δεν μπορούσαν να πλησιάσουν, ενώ βάλλονταν από βέλη, αν και λόγω της ελαφριάς εξάρτυσής τους κατόρθωσαν πολύ εύκολα να βρεθούν εκτός του βεληνεκούς των βελών των Αθηναίων τοξοτών και να περιορίσουν έτσι στο ελάχιστο τις απώλειές τους (Θουκ. 3.98.1). Η απώλεια του τοξάρχου από την πλευρά των Αθηναίων σηματοδότησε την άτακτη φυγή τους από το πεδίο της μάχης. Οι Αιτωλοί όντας ελαφρύτεροι και ταχύτεροι σκότωσαν πολλούς Αθηναίους κατά την καταδίωξή τους (Θουκ. 3.98.2). Άλλοι έπεσαν στις

²¹⁷ Σε κάθε περίπτωση οι Αιτωλοί θεωρούνταν εξαιρετικοί ρίπτες ακοντίων. Αυτό αποτυπώνεται και σε ένα απόσπασμα από τις Φοίνισσες του Ευριπίδη βλ. Ε.Φ. 133-140.

²¹⁸ Το Αιγίτιο αναφέρεται μόνο σε αυτό το χωρίο. Δεν έχουμε καμία άλλη αναφορά για αυτό. Πιθανότατα ήταν ένας μικρός οχυρωμένος οικισμός, ενώ οι ερευνητές διαφωνούν για το καθεστώς του. Αν είχε δηλαδή το καθεστώς της πόλης ή όχι. Για περισσότερες πληροφορίες αλλά και αναλυτική παρουσίαση των διαφορετικών απόψεων που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς πρβλ. Freitag, Funke & Moustakis 2004, 382.

χάραδρες της περιοχής, καθώς δεν γνώριζαν επαρκώς τα μονοπάτια της, ενώ άλλοι παγιδεύτηκαν από τους Αιτωλούς σε δασώδη περιοχή στην οποία οι Αιτωλοί έβαλαν φωτιά με αποτέλεσμα να καούν (Θουκ. 3.98.2). Οι απώλειες των Αθηναίων έφθασαν τους εκατόν είκοσι (120) άνδρες²¹⁹ μεταξύ αυτών και ένας εκ των δύο στρατηγών τους ο Προκλής²²⁰. Επιπροσθέτως πέθαναν και πολλοί σύμμαχοι χωρίς όμως να αναφέρεται συγκεκριμένος αριθμός. Οι Αθηναίοι τέλος παρέλαβαν τους νεκρούς τους από τους Αιτωλούς κατόπιν σπονδών, ενώ ο Δημοσθένης παρέμεινε στην περιοχή της Ναυπάκτου φοβούμενος τις αντιδράσεις των Αθηναίων λόγω της ήττας του από τις δυνάμεις των Αιτωλών (Θουκ. 3.98.3).

Η δράση των Αιτωλών κατέδειξε ακόμα μία φορά την αδυναμία των οπλιτών να αντισταθούν αποτελεσματική άμυνα απέναντι σε σώματα ελαφρά οπλισμένων ιδίως σε ορεινές περιοχές όπως αυτές της Αιτωλίας. Το ορεινό ανάγλυφο της περιοχής στην οποία διεξήχθη η μάχη περιόριζε εξ αρχής τις δυνατότητες ελιγμού των οπλιτών. Η αποτελεσματικότητα των Αιτωλών ακοντιστών ήταν παροιμιώδης. Η τραυματική εμπειρία του Δημοσθένους αποτέλεσε για αυτόν οδηγό για τις μεταγενέστερες στρατιωτικές επιχειρήσεις του στην ευρύτερη περιοχή.

Η επόμενη στρατιωτική επιχείρηση του Δημοσθένους στην ευρύτερη περιοχή θα λάβει χώρα στην περιοχή της Ακαρνανίας. Το χειμώνα του 426/25 οι Αμβρακιώτες εισβάλουν στο Άργος το Αμφιλοχικό με 3000 οπλίτες και έχοντας ως στόχο την κατάληψη της ομώνυμης πόλης, δηλαδή του Άργους²²¹. Με την εισβολή τους στην προαναφερθείσα περιοχή κατέλαβαν το οχυρωμένο χωριό των Ολπών όπου υπήρχε το κοινό δικαστήριο όλων των Αργείων και

²¹⁹ Οι απώλειες των Αθηναίων ήταν δυσανάλογες σε σχέση με το συνολικό μέγεθος των δυνάμεων τους 120 νεκροί σε σύνολο 300. Επιπροσθέτως το σύνολο των νεκρών προερχόταν από την ίδια ηλικιακή ομάδα. Ο Θουκυδίδης χαρακτηρίζει τους άνδρες αυτούς ως άριστους, αν και οι επιβάται προέρχονται από την τάξη των θητών βλ. Θουκ. 6.43. Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες οπλίτες γίνονται επιβάτες, για να αντιμετωπίσουν συγκεκριμένες προκλήσεις όπως τις επιδρομές σε εδάφη της Πελοποννήσου βλ. Θουκ. 3.16.1 αλλά και την επάνδρωση πλοίων για την υλοποίηση χερσαίων επιχειρήσεων στο νησί της Χίου βλ. Θουκ. 8.24.3. Ο Gomme θεωρεί ότι η αφήγηση του Θουκυδίδη στο συγκεκριμένο χωρίο είναι προβληματική πρβλ. Gomme 1986, vol. II, 407-408· Ο Hornblower με την σειρά του αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο να ήταν ενδεχομένως και οπλίτες πρβλ. Hornblower 1991, A Commentary on Thucydides vol. I, 514. Δεν μπορούμε να αποκλείσουμε κανένα ενδεχόμενο καθώς ο Θουκυδίδης είναι πολύ φειδωλός στις αναφορές του για το συγκεκριμένο εκστρατευτικό σώμα (Θουκ. 3.91.1, 3.94.1, 3.95.2).

²²⁰ Ο Προκλής του Θεοδώρου θα πρέπει να ήταν νέος στην αρχή της στρατιωτικής του σταδιοδρομίας. Ο τρόπος παρουσίασης των νεκρών στις συγκρούσεις των Αθηναίων με τους Αιτωλούς από τον Θουκυδίδη υποδηλώνει ότι μάλλον καταγόταν από μία αριστοκρατική οικογένεια. Αυτό επιβεβαιώνεται εν μέρει και από το όνομα του πατέρα του. Δυστυχώς όμως δεν μπορεί να ταυτιστεί με έναν από τους πολλούς Αθηναίους της ίδιας περιόδου που φέρουν αυτό το όνομα. Ίσως ο γιός του να ήταν μεταξύ των ιεροφαντών του έτους 408, ο οποίος αρνήθηκε την άρση του αφορισμού εναντίον του Αλκιβιάδη πρβλ. Schaefer 1957, RE Bd 23.1, 180.

²²¹ Ήταν μία από τις σημαντικότερες πόλεις της ευρύτερης περιοχής. Η ευρύτερη περιοχή άλλοτε έφερε το όνομα Αμφιλοχία (Θουκ. 3.105.2) και άλλοτε το όνομα Αργεία (Θουκ. 3.105.1, 3.106.3) εντοπίζεται γεωγραφικά στον ίδιο χώρο με την Αμφιλοχία της σύγχρονης Ελλάδας. Βρίσκεται δηλαδή μεταξύ της Ακαρνανίας και της Ηπείρου IG IV²1, 95.33. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ίδρυση της αλλά και την διάρθρωσή της σαν πόλη πρβλ. Gehrke & Wirbelauer 2004, 357-358.

βρισκόταν σε απόσταση περίπου 25 σταδίων από την πόλη του Άργους (3.105.1). Οι Ακαρνάνες προσέφεραν την βοήθειά τους στην πόλη του Άργους, ενώ εγκατέστησαν φρουρά στο χωριό Κρήναι που βρισκόταν στο Αμφιλοχικό Άργος. και στρατοπέδευσαν στην περιοχή, για να μην μπορέσουν οι Λακεδαιμόνιοι να συνενώσουν τις δυνάμεις τους με τους Αμβρακιώτες (Θουκ. 3.105.2). Επιπροσθέτως έστειλαν αγγελιαφόρους τόσο στον Δημοσθένη²²² να τεθεί επικεφαλής της παράταξης τους αλλά και στα είκοσι (20) Αθηναϊκά πλοία που έτυχε να βρίσκονται στην περιοχή της Πελοποννήσου με επικεφαλής τον Αριστοτέλη του Τιμοκράτους²²³ και τον Ιεροφώντα του Αντιμνήστου²²⁴ (Θουκ. 3.105.3). Την ίδια στιγμή απέστειλαν αγγελιαφόρο οι Αμβρακιώτες στην πόλη τους, για να αποστείλουν οι άρχοντες της το σύνολο των δυνάμεών τους²²⁵, καθώς φοβούνταν μήπως οι Σπαρτιάτες δεν μπορέσουν να ξεπεράσουν το εμπόδιο της φρουράς των Ακαρνάνων στις Κρήνες και έτσι είτε αναγκαστούν να πολεμήσουν απομονωμένοι είτε να οπισθοχωρήσουν επειδή δεν θα βρίσκονταν σε μέρος ασφαλές (Θουκ. 3.105.4).

²²² Ο Gomme υποστηρίζει ότι η χρήση της μετοχής αορίστου στρατηγήσαντος δεν υποδηλώνει ότι ο Δημοσθένης είχε χάσει το αξίωμά του αμέσως μετά την συντριβή του στην Αιτωλία αλλά απλά ότι δεν εκλέχθηκε και πάλι στρατηγός την άνοιξη του 425. Η άποψη του αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι λίγο παρακάτω στο κείμενο του Θουκυδίδου παρουσιάζεται να διευθύνει Μεσσηνίους οπλίτες και Αθηναίους τοξότες (Θουκ. 3.107.1). Ως επιπρόσθετο επιχείρημα παραθέτει την περίπτωση ενός Αθηναίου στρατηγού του επόμενου χρόνου που φέρει το όνομα Σιμωνίδης, ο οποίος θα ηγηθεί ενός στρατιωτικού σώματος αποτελούμενο από Αθηναίους αλλά και συμμάχους στην περιοχή της Θράκης (Θουκ. 4.7) πρβλ. Gomme 1986, vol II, 417. Επί πλέον η ανακήρυξή του σε *ήγεμόνα* από τους συμμάχους λίγο αργότερα καθιστά πιθανότερη την παραπάνω υπόθεση (Θουκ. 3.107.2). Θα ήταν άραγε δυνατό ένας ιδιώτης να τεθεί επικεφαλής ενός εκστρατευτικού σώματος, ενώ υπήρχαν στην περιοχή Αθηναίοι στρατηγοί; Η πιθανότερη εξήγηση είναι πως ο Δημοσθένης ήταν εν ενεργεία στρατηγός και τέθηκε επικεφαλής χάρη στην πρότερη εμπειρία του στην ευρύτερη περιοχή. Οι περισσότεροι ερευνητές δεν αποδέχονται αυτή την θέση υποστηρίζοντας πως ο Δημοσθένης είχε καθαιρεθεί από το αξίωμά του αμέσως μετά την αιτωλική εκστρατεία, θεωρώντας πως αυτή η εκδοχή ταιριάζει απόλυτα στην αφήγηση του Θουκυδίδου πρβλ. Fornara 1971, 56-57· Pritchett 1940, 472· Treu 1956, 427· Develin 1989, 127. Ο Lewis από την άλλη πλευρά υποστηρίζει ότι ο Δημοσθένης είχε εκλεγεί στρατηγός και το έτος 426/25 πρβλ. Lewis 1961, 119-122.

²²³ Ο Αριστοτέλης του Τιμοκράτους είναι πιθανόν να ταυτίζεται με έναν ελληνοταμία του έτους 421/420. Στην επιγραφή IG I³ 366 στίχος 6 υπάρχει αναφορά σε έναν Αριστοτ[έ]λει Θορα[ι]εῖ. Αυτός προέρχεται από την ίδια φυλή με τον αναφερόμενο στρατηγό. Σε κάθε περίπτωση όμως θα πρέπει να είμαστε ιδιαίτερος επιφυλακτικοί πρβλ. Develin 1989, 127, 141· Wilken 1895, RE Bd 2 Hbd 2.1, 1011. Επιπροσθέτως, στο πολύτομο έργο του Traill *Persons of Ancient Athens* ο προαναφερθείς σχετίζεται με επιφύλαξη με τον Αριστοτέλη που παρουσιάζεται ως πολιτικός εξόριστος στην Λακεδαίμονα (Ξ. Έλλ. 2.2.18, 2.3.2, 2.3.46, 2.3.13) πρβλ. Traill 1995, 202-203, 205.

²²⁴ Εκτός από την συγκεκριμένη αναφορά δεν έχουμε τίποτα άλλο για τον συγκεκριμένο στρατηγό, PA 7515

²²⁵ Η Αμβρακία είχε ήδη αποστείλει σύμφωνα με το κείμενο του Θουκυδίδου για την επίθεση στο Αμφιλοχικό Άργος ένα απόσπασμα τριών χιλιάδων (3.000) οπλιτών. Αυτό υποδηλώνει ότι το σύνολο των στρατιωτών της ήταν μεγαλύτερο και θα μπορούσε να φθάνει το αριθμό των πέντε χιλιάδων (5.000) οπλιτών. Σημειωθήτω ότι τέτοια δύναμη οπλιτών διέθετε η Κόρινθος την εποχή της μάχης των Πλαταιών το 479 (Hdt. 5.3), η οποία αποτελούσε και τη μητρόπολη της Αμβρακίας (Θουκ. 2.80.3). Ο συγκεκριμένος αριθμός οπλιτών αν είναι ακριβής την καθιστούσε την μεγαλύτερη πόλη στην ευρύτερη περιοχή. Ο Διόδωρος στην δίκη του αφήγηση αναφέρει πως το απόσπασμα των Αμβρακιωτών ήταν μόλις χίλιοι (1.000) οπλίτες. Βλ. Δ.Σ. 12.60.4. Η αφήγησή όμως του Διοδώρου δεν είναι ξεκάθαρη στο συγκεκριμένο σημείο σύμφωνα με τον Gomme πρβλ. Gomme 1986, vol II, 418.

Οι Πελοποννήσιοι υπό τον Ευρύλοχο αντέδρασαν πολύ γρήγορα και κατάφεραν σε σύντομο χρονικό διάστημα να διασχίσουν όλη την Ακαρνανία και διαμέσου της γης των Αργαίων και του όρους Θυάμου να περάσουν ανάμεσα από την πόλη του Άργους και την φρουρά που υπήρχε στην τοποθεσία των Κρηνών κατά την διάρκεια της νύχτας εκμεταλλευόμενοι το σκοτάδι χωρίς να γίνουν αντιληπτοί και να συνενωθούν με τις δυνάμεις των Αμβρακιωτών στην τοποθεσία των Ολπών (Θουκ. 3.106). Το κοινό στρατόπεδο Αμβρακιωτών και Πελοποννησίων θα εγκατασταθεί στην περιοχή της Μητροπόλεως²²⁶. Στην περιοχή όμως κατέφθασαν τόσο το ναυτικό των Αθηναίων με είκοσι (20) πλοία, αλλά και ο Δημοσθένης με διακόσιους (200) Μεσσηνίους οπλίτες και εξήντα (60) Αθηναίους τοξότες²²⁷. Μάλιστα τα καράβια των Αθηναίων προχώρησαν αμέσως στον αποκλεισμό των Ολπών από την πλευρά της θάλασσας, αν και αυτός ο αποκλεισμός ήταν ανούσιος²²⁸.

Ο Δημοσθένης αφού ανακηρύχθηκε *ήγερμόνας* από τους συμμάχους όπως προαναφέρθηκε θα δώσει την εντολή στο στράτευμά του να πλησιάσει τις Όλπες. Τα στρατόπεδα των δύο αντιπάλων χωρίζονταν μεταξύ τους με μία χαράδρα. Αυτό ίσως αποτέλεσε την αφορμή, για να μην γίνει μάχη για πέντε ημέρες, καθώς οι δύο αντίπαλες παρατάξεις προσπαθούσαν να αποκτήσουν το πλεονέκτημα έναντι της άλλης. Την έκτη ημέρα παρατάχθηκαν οι δύο στρατοί, για να γίνει η μάχη. Η αριθμητική υπεροχή των Πελοποννησίων ανάγκασε τον Δημοσθένη να εφαρμόσει δόλιες τακτικές²²⁹ για να απαλείψει την πιθανότητα περικύκλωσης του στρατεύματός του. Έστησε λοιπόν ενέδρα σε ένα κοίλο και θαμνώδες πέρασμα τοποθετώντας εκεί περί τους τετρακοσίους οπλίτες και ψιλούς²³⁰ με την εντολή να επιτεθούν μόλις ξεκινήσει η μάχη στα νότια του αντιπάλου στο σημείο όπου θα εκδηλωνόταν η υπερφαλάγγιση του εχθρού (Θουκ. 3.107.3).

Σύμφωνα με την αφήγηση του Θουκυδίδου το δεξί κέρασ της παρατάξης του Δημοσθένους είχε επικεφαλής τον ίδιο και συμπεριλάμβανε τους Μεσσηνίους οπλίτες αλλά και λίγους

²²⁶ Δεν έχει καθορισθεί η τοποθεσία του αλλά και η λειτουργία του, καθώς ο Θουκυδίδης στην αφήγησή του περιγράφει μόνο την ονομασία της τοποθεσίας. Δεν υπάρχει καμία άλλη αναφορά για την Μητρόπολη στην αρχαία ελληνική γραμματεία πρβλ. Gehrke & Wirbelauer, 2004, 353.

²²⁷ Ο Θουκυδίδης δεν αναφέρει πως ο Δημοσθένης έφθασε στην περιοχή από την χερσαία ή θαλάσσια οδό. Επιπροσθέτως είναι μία από τις σπάνιες περιπτώσεις χρήσης του σώματος των Αθηναίων τοξοτών. Υπάρχει άλλη μία αναφορά στον Θουκυδίδη (Θουκ. 2.13.8) πρβλ. Gomme 1986, vol. II, 418

²²⁸ Οι Σπαρτιάτες και οι Αμβρακιώτες θα μπορούσαν να ανεφοδιαστούν σε κάθε περίπτωση από την περιοχή της Αμβρακίας ανεμπόδιστα πρβλ. Gomme 1986, vol. II, 419.

²²⁹ Είναι εντυπωσιακό το γεγονός πως η συγκεκριμένη μάχη είναι η μοναδική του Πελοποννησιακού πολέμου στην οποία εμπλέκονται οπλίτες και η νίκη κρίνεται από μία ενέδρα. Ο Pritchett στο δεύτερο τόμο του έργου του "Greek State at war" παραθέτει όλες τις περιπτώσεις ενεδρών που παρατίθενται στις γραμματειακές πηγές από την εποχή του Ομήρου έως και την ελληνιστική εποχή πρβλ. Pritchett 1974, 177-189, ιδ. 184-185.

²³⁰ Υπάρχει και η μαρτυρία του Πολύαινου όπου γίνεται λόγος για τριακόσιους οπλίτες και ψιλούς βλ. Πολύαιν. 3.1.2.

Αθηναίους πιθανότατα τους τοξότες²³¹. Το άλλο κέρασ περιλάμβανε τους Ακαρνάνες και τους Αμφιλόχιους ακοντιστές²³² που ήταν παρόντες. Ο Δημοσθένης φρόντισε οι οπλίτες του να κλύπτονται αυτή την φορά από σώματα ελαφρά οπλισμένων. Το γεωγραφικό ανάγλυφο της περιοχής ήταν τέτοιο που υποχρέωνε τον Δημοσθένη να διαμορφώσει με αυτόν τον τρόπο την παράταξή του. Οι Πελοποννήσιοι μαζί με τους Αμβρακιώτες είχαν παραταχθεί σύμμεικτα. Διακριτή θέση είχαν μόνο οι Μαντινείς οι οποίοι βρίσκονταν στο αριστερό κέρασ της παράταξης, αν και στο απώτατο άκρο αυτού βρισκόταν ο Ευρύλοχος με την φρουρά του απέναντι ακριβώς από τον Δημοσθένη και τους Μεσσηνίους.

Με την έναρξη της μάχης οι Πελοποννήσιοι λόγω της αριθμητικής τους υπεροχής άρχισαν να υπερφαλαγγίζουν το δεξιό κέρασ των αντιπάλων όπου βρισκόταν ο Δημοσθένης. Η ξαφνική όμως επίθεση των Ακαρνάνων²³³ στα νώτα του αριστερού κέρατος των Πελοποννησίων που επιχειρούσε την υπερφαλάγγιση είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη κατάρρευση του μετώπου τους. Στην καταδίωξη που ακολούθησε σκοτώθηκε ο Ευρύλοχος. Οι Αμβρακιώτες και το δεξί κέρασ των Πελοποννησίων κατάφεραν να απωθήσουν τους Ακαρνάνες και τους Αμφιλόχιους και να τους καταδιώξουν προς την πλευρά του Άργους του Αμφιλοχικού (Θουκ. 3.107.4). Στην επιστροφή τους όμως θα έρθουν αντιμέτωποι με τους Ακαρνάνες και θα υποχωρήσουν με δυσκολία πάλι προς το Άργος, ενώ πολλοί εξ αυτών σκοτώθηκαν. Μόνο οι Μαντινείς από την πλευρά των Πελοποννησίων κατάφεραν να αποχωρήσουν οργανωμένα από το πεδίο της μάχης (Θουκ. 3.107.4)²³⁴.

Η συγκεκριμένη μάχη έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τη μάχη που διεξήχθη στην Αιτωλία μεταξύ Αιτωλών και Αθηναίων. Η ορεινή φύση του εδάφους, η καλά οργανωμένη ενέδρα αλλά και η πολύτιμη συνεισφορά των ελαφρά οπλισμένων τμημάτων που είχε στην διάθεσή του ο Δημοσθένης έπαιξαν σημαίνοντα ρόλο στην έκβαση της μάχης. Σίγουρα μεταξύ αυτών υπήρχαν ακοντιστές η δράση των οποίων στο πεδίο της μάχης ομοιάζει με εκείνη των

²³¹ Ο Gomme θεωρεί ότι οι τοξότες των Αθηναίων περιλαμβάνονταν μεταξύ των τετρακοσίων *όπλιτων* και *ψιλών* που είχαν τοποθετηθεί από τον Δημοσθένη στην τοποθεσία για την ενέδρα (Θουκ. 3.107.3). Αυτό δεν είναι πολύ πιθανό από την στιγμή που ο Δημοσθένης είχε την τραυματική εμπειρία στην Αιτωλία όπου άφησε τους οπλίτες χωρίς την κάλυψη ελαφρά οπλισμένων σωμάτων πρβλ. Gomme 1986, vol II, 420.

²³² Τόσο οι Ακαρνάνες όσο και οι Αμφιλόχιοι διακρίνονταν ως ακοντιστές βλ. Θουκ. 7.31.5· 3.107.3· 3.112.6.

²³³ Δεν γνωρίζουμε αν το σύνολο των τετρακοσίων ανδρών που βρίσκονταν στο πέρασμα ήταν Ακαρνάνες. Το πιθανότερο είναι πως οι ψιλοί θα ήταν Ακαρνάνες μάλλον, καθώς είχαν παράδοση στη χρήση όπλων ελαφρά οπλισμένων και ιδίως σφενοδιτών και ακοντιστών βλ. Θουκ. 2.81.8· 7.31.5· 33.3-4· 35.1· Ο Lippelt υποστηρίζει ότι η εκτεταμένη χρήση ακοντίων από τους Ακαρνάνες συσχετιζόταν με την καθημερινότητά τους, και την συχνή συμμετοχή τους στο κυνήγι άγριων ζώων, το ψάρεμα αλλά και την κτηνοτροφία πρβλ. Lippelt 1910, 53-54.

²³⁴ Στην αφήγηση του Θουκυδίδου παρατηρούνται κάποιες αντιφάσεις με κυριότερη την αναφορά του για τους Μαντινείς, καθώς λίγο νωρίτερα αναφέρεται στην κατάρρευση του αριστερού μετώπου των Πελοποννησίων στο οποίο πολεμούσαν και οι Μαντινείς πρβλ. Gomme 1986, vol. II, 421.

πελταστών²³⁵. Επιπροσθέτως κατά τον Lippelt η συγκεκριμένη μάχη αποτέλεσε την αφορμή για την αναγνώριση του σημαντικού ρόλου που είχαν στη μάχη τα στρατιωτικά σώματα των ελαφρά οπλισμένων, τα οποία έως τότε αναλάμβαναν δευτερεύουσες δραστηριότητες στο πλαίσιο των μαχών²³⁶.

Οι επιχειρήσεις του Δημοσθένους στην ευρύτερη περιοχή δεν είχαν ολοκληρωθεί. Αμέσως μετά την περήφανη νίκη του γνωστοποιήθηκε στον ίδιο και τους Ακαρνάνες πως οι Αμβρακιώτες με όλες τους τις δυνάμεις κατευθύνονταν προς τις Όλπες. Ο Δημοσθένης διέταξε ένα τμήμα του στρατού του να στήσει ενέδρες και να προκαταλάβει τις οχυρές θέσεις, ενώ το υπόλοιπο στράτευμα προετοιμαζόταν για τη επερχόμενη σύγκρουση. Οι Αμβρακιώτες επέλεξαν να διανυκτερεύσουν στην περιοχή της Ιδομενής²³⁷ στην οποία υπήρχε ένας μικρός και ένας μεγάλος λόφος. Ο μεγάλος λόφος είχε καταληφθεί από τις αθηναϊκές δυνάμεις που είχε στείλει ο Δημοσθένης, ενώ ο μικρός από τους Αμβρακιώτες οι οποίοι αγνοούσαν την ύπαρξη των Αθηναίων στην ευρύτερη περιοχή. Ο Δημοσθένης αμέσως μετά το δείπνο θα χωρίσει το στράτευμά του σε δύο αποσπάσματα τα οποία κινήθηκαν εναντίον των Αμβρακιωτών. Το πρώτο απόσπασμα με επικεφαλής τον ίδιο κατευθύνθηκε απευθείας προς την Ιδομενή, ενώ το δεύτερο ακολούθησε διαφορετική διαδρομή δια μέσου των βουνών της Αμφιλοχίας. Οι δυνάμεις των Αθηναίων έφθασαν στην Ιδομενή το ξημέρωμα καταλαμβάνοντας εξαπίνης τους Αμβρακιώτες. Μάλιστα ο Δημοσθένης έθεσε επικεφαλής τους Μεσσηνίους οι οποίοι μιλούσαν και αυτοί την δωρική διάλεκτο για να μην γίνουν αντιληπτοί.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοί τους σκότωσαν πάρα πολλούς Αμβρακιώτες και έτρεψαν τους υπόλοιπους σε φυγή προς τα βουνά. Αυτοί που τράπηκαν σε φυγή είχαν οικτρό τέλος, καθώς περνούσαν από τις ενέδρες που είχε εγκαταστήσει ο Δημοσθένης. Οι Αμφιλόχιοι γνωρίζοντας άριστα την περιοχή αλλά και λόγω του ελαφρού οπλισμού τους²³⁸ διαδραμάτισαν καίριο ρόλο στην νίκη αυτή των δυνάμεων του Δημοσθένους, καθώς

²³⁵ Lippelt 1910, 49-50· Best 1969, 20· Επί πλέον υπάρχει η αναφορά του Πλουτάρχου στο βίο του Αλκιβιάδου σε Θράκες ακοντιστές και όχι πελταστές βλ. Πλουτ. *Αλκ.* 37.3. . Αυτή η αναφορά μπορεί να αποτελείσει ένδειξη για την υιοθέτηση της άποψης του Best και του Lippelt σύμφωνα με την οποία ο τρόπος προσέγγισης της μάχης των πελταστών έχει πολλά κοινά στοιχεία με τον αντίστοιχο των ακοντιστών.

²³⁶ Lippelt 1910, 50· Είναι χαρακτηριστικό πως ο Νικίας σε δύο αποσπάσματα του Θουκυδίδη αναφερόμενος στο πρώτο στις προετοιμασίες των εχθρικών για την Αθήνα ελληνικών πόλεων της Μεγάλης Ελλάδας κάνει αναφορά και για τον μεγάλο αριθμό ακοντιστών που διαθέτουν, το ίδιο συμβαίνει και στο δεύτερο, όπου οι Αθηναίοι μαθαίνουν τις εξελίξεις στο σικελικό μέτωπο κάνει αναφορά και στον μεγάλο αριθμό ακοντιστών των πόλεων αυτών. Οι αναφορές αυτές υποδηλώνουν την διαρκώς αυξανόμενη σημασία της συμμετοχής των ακοντιστών στα πεδία των μαχών. Βλ. Θουκ. 6.20.4· 7.11.2

²³⁷ Η Ιδομενή βρισκόταν στην περιοχή της Αμφιλοχίας βόρεια του Αμφιλοχικού Άργους. Βρισκόταν μεταξύ των σημερινών κοινοτήτων Παλιοκούλια και Αλωνάκι πρβλ. Gehrke & Wirbelauer 2004, 353.

²³⁸ Μεταξύ αυτών θα υπήρχαν σίγουρα και ακοντιστές, οι οποίοι έχουν την ιδανική εξάρτηση για καταδίωξη σε ορεινές και δασώδεις περιοχές. Άλλωστε οι ίδιοι οι Αμφιλόχιοι πολεμούν ως ακοντιστές στην μάχη των Ολπών βλ. Θουκ. 3.107.4

ανέλαβαν την καταδίωξη των Αμβρακιωτών σε εδάφη που γνώριζαν. Πολλοί από αυτούς σκοτώθηκαν πέφτοντας στις άγνωστες για αυτούς χαράδρες της περιοχής. Η απελπισία τους ήταν τόσο μεγάλη ώστε πολλοί προτίμησαν να κατευθυνθούν προς τη θάλασσα που βρισκόταν σε μικρή απόσταση εκεί όμως φονεύτηκαν από τα πληρώματα των αθηναϊκών πλοίων και όχι από τους θανάσιμους εχθρούς τους δηλαδή τους Ακαρνάνες (Θουκ. 3.112).

Τέλος οι πολεμικές επιχειρήσεις τόσο στη Αιτωλία όσο και στην Αμφιλοχία κατέδειξαν την αδυναμία της φάλαγγας να ανταπεξέλθει στις ιδιόμορφες τακτικές μάχης των ελαφρά οπλισμένων σωμάτων στις ορεινές περιοχές όπου τα μέλη της φάλαγγας δεν μπορούσαν να έχουν αποτελεσματικές αντιδράσεις απέναντι στις αστραπιαίες και απρόβλεπτες αντιδράσεις των ελαφρά οπλισμένων. Οι περιοχές στις οποίες η φάλαγγα δεν μπορούσε να αναπτυχθεί στην πλήρη της μορφή εγκυμονούσαν για αυτήν τους μεγαλύτερους κινδύνους. Ο Δημοσθένης προσπάθησε στις νικηφόρες εκστρατείες του να απαλείψει αυτά τα μειονεκτήματα της φάλαγγας με την αυξημένη χρήση ελαφρά οπλισμένων σωμάτων μεταξύ αυτών και ακοντιστών αλλά και μεθόδων που απαντούν στον λεγόμενο ανορθόδοξο πόλεμο.

4.3 Η παρουσία του Δημοσθένους στην Πύλο

Ο Δημοσθένης μετά τις στρατιωτικές επιχειρήσεις που συντόνισε τόσο στην Αιτωλία όσο και στην Αμφιλοχία εμφανίζεται το επόμενο έτος (425) στην Πύλο ως *ιδιώτης* μαζί με στόλο σαράντα (40) τριήρων υπό τους στρατηγούς Ευρυμέδοντα και Σοφοκλή²³⁹. Μία πιθανή εξήγηση θα μπορούσε να είναι ότι ο Δημοσθένης κέρδισε αυτό το δικαίωμα λόγω της εξαιρετικής του αποτελεσματικότητας στην εκστρατεία που έλαβε χώρα στην περιοχή της Αμφιλοχίας τον προηγούμενο χρόνο. Το σύνολο των πλοίων που βρίσκονταν υπό τις διαταγές του Δημοσθένους αν και κατευθύνονταν προς την περιοχή της Κέρκυρας λόγω κακοκαιρίας αναγκάστηκαν να ελλιμενιστούν στο φυσικό λιμάνι της Πύλου (Θουκ. 4.3.1). Τότε ο Δημοσθένης διαβλέποντας τα πλεονεκτήματα της συγκεκριμένης τοποθεσίας, όπως η πληθώρα πρώτων υλών, η φυσική οχύρωσή της, το γεγονός ότι δεν υπήρχε καμία εγκατάσταση κοντά στην περιοχή, το φυσικό λιμάνι της περιοχής²⁴⁰, αλλά και η εγγύτητα προς την Σπάρτη, θέλησε να προχωρήσει στην οχύρωση της (Θουκ. 4.3.2-3). Σίγουρα οι επαφές του Δημοσθένους με τους Μεσσηνίους έπαιξαν σημαίνοντα ρόλο στην απόφασή του αυτή²⁴¹. Η ενέργειά του αυτή, αν και αντιμετωπίστηκε αρχικά με δυσπιστία εν τέλει έγινε αποδεκτή από το σύνολο του εκστρατευτικού σώματος, αν και υπήρχαν δυσκολίες λόγω έλλειψης εργαλείων (Θουκ. 4.4.1-2). Στην περιοχή παρέμειναν για να τη φρουρούν ο Δημοσθένης με 5 πλοία. Τα υπόλοιπα πλοία συνέχισαν την πορεία τους προς την Κέρκυρα. Η επιτυχής ολοκλήρωση του τείχους στην Πύλο ανάγκασε τους Σπαρτιάτες να αποσύρουν το εκστρατευτικό τους σώμα από την Αττική όπου βρισκόταν μόλις για 15 ημέρες. Αυτή η κίνηση αποκαλύπτει την στρατηγική σκέψη του Δη-

²³⁹ Ο Gomme υποστηρίζει ότι ο Δημοσθένης μετά την επιστροφή του από την Ακαρνανία δεν είχε κάποιο πολιτειακό αξίωμα, καθώς δεν επανεξελέγη στις εκλογικές διαδικασίες την άνοιξη του 425 στρατηγός πρβλ. Gomme 1981, vol. III, 437-438. Η παραπάνω άποψη φαίνεται να είναι και ορθή, καθώς συνδέεται αρμονικά με τα χωρία του Θουκυδίδου που περιγράφουν τα τεκταινόμενα βλ. Θουκ. 4.2.4. Επιπροσθέτως και ο Διόδωρος στην δική του αφήγηση δεν αναφέρεται σε κάποιο αξίωμα του Δημοσθένους βλ. Δ.Σ. 12.61 κ.ε.. Ο Hornblower υποστηρίζει από την πλευρά του πως ο Δημοσθένης βρισκόταν εν αναμονή της ανάληψης των καθηκόντων του ως στρατηγός για το έτος 425 και του είχε δοθεί πρωτοφανής ελευθερία κινήσεων με ένα άγημα αθηναϊκών πλοίων πρβλ. Hornblower 1996, vol. II, 152. Η παραπάνω άποψη στηρίζεται στην λανθασμένη διαπίστωση πως ο Δημοσθένης είχε απωλέσει το αξίωμά του αμέσως μετά την εκστρατεία του στην Αιτωλία, κάτι το οποίο δεν ισχύει βλ. Παρούσα εργασία, 55 υπ. 226.

²⁴⁰ Σύμφωνα με τον Gomme θα μπορούσε να μετατραπεί σε έναν λιμάνι ανάλογο με εκείνο της Ναυπάκτου Gomme 1981⁶, vol. III, 439.

²⁴¹ Ο Treu υποστηρίζει ότι ο Δημοσθένης εξαρχής είχε αντιληφθεί την στρατηγική σημασία της περιοχής. Σίγουρα σημαίνοντα ρόλο έπαιξε και η επαφή του Δημοσθένους με τους Μεσσηνίους της Ναυπάκτου οι οποίοι γνώριζαν πολύ καλά την περιοχή πρβλ. Treu 1956, 429. Ο Gomme είναι βέβαιος πως οι κινήσεις του Δημοσθένους στην περιοχή της Πύλου έγιναν κατόπιν παραινήσεων των Μεσσηνίων που γνώριζαν με ακρίβεια την τοπογραφία της περιοχής πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III, 488-489.

²⁴¹ Gomme 1981⁶, vol. III, 470-471.

μοσθένους, ο οποίος κατάφερε να απαλλάξει προσωρινά την Αθήνα από την ετήσια καταστροφική εισβολή των Πελοποννησίων στην Αττική. Επιπροσθέτως η κρίσιμη κατάσταση ανάγκασε τους Σπαρτιάτες να αποσύρουν από την περιοχή της Κέρκυρας έναν στόλο εξήντα (60) πλοίων που είχε σταλεί, για να βοηθήσει τους φυγάδες που δημιουργούσαν προβλήματα στους Κερκυραίους (Θουκ. 4.2.3·4.8.2).

Η χρήση των πελταστών στην ευρύτερη περιοχή θα λάβει χώρα στη δεύτερη φάση των εχθροπραξιών μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών μετά την ανάληψη από τον Δημοσθένη του αξιώματος του στρατηγού λόγω της μεγαλοφυούς σύλληψης αλλά και υλοποίησης του σχεδίου του για την διαμόρφωση οχυρού στην περιοχή της Πύλου (Θουκ. 4.8.6)²⁴². Μάλιστα ο Δημοσθένης φαίνεται να έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στην επιλογή των στρατιωτών που απέστειλαν οι Αθηναίοι στην περιοχή (Θουκ. 4.30.4)²⁴³, οι οποίοι περιλάμβαναν έναν σεβαστό αριθμό ελαφρά οπλισμένων. Συγκεκριμένα απέστειλαν οπλίτες από τη Λήμνο και την Ίμβρο, πελταστές από την περιοχή της Αίνου αλλά και 400 τοξότες²⁴⁴. Μάλιστα πριν την αποβίβασή τους προηγήθηκε μία εντυπωσιακή νυχτερινή επιχείρηση των Αθηναίων οπλιτών με το σύνολο των δυνάμεων για την διασφάλιση της αποβίβασής τους (Θουκ. 4.31.1). Το έργο των αθηναϊκών δυνάμεων αποδείχθηκε ιδιαίτερος εύκολο καθώς οι δυνάμεις των Λακεδαιμονίων κατελήφθησαν εξαπίνης (Θουκ. 4.29.1 κ.ε.) .

Η δράση των ελαφρών σωμάτων που κατέφθασαν στην περιοχή ήταν καταλυτική. Σημαντικό ρόλο σε αυτό έπαιξε και η πυρκαγιά που ξέσπασε λίγο πριν από την άφιξή τους σε

²⁴² Gomme 1981⁶, vol. III, 470-471.

²⁴³ Τόσο ο Gomme όσο και ο Best θεωρούν ότι υποκείμενο στο ρήμα ήτήσαντο είναι ο Δημοσθένης. Ο Δημοσθένης είχε ήδη στείλει την αναφορά του για την αποστολή περισσότερων στρατιωτών βλ. Θουκ. 4.27.4. Η συγκεκριμένη επιλογή του δεν θα πρέπει να μας προκαλεί απορίες καθώς γνώριζε πόσο σημαντικό ήταν για την αίσια έκβαση των πολεμικών του επιχειρήσεων στην Πύλο η χρήση σωμάτων ελαφρά οπλισμένων πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III, 473· Best 1969, 21.

²⁴⁴ Ο Θουκυδίδης καταγράφει τον τόπο προέλευσής τους των περισσότερων στρατιωτών αναφέρει συγκεκριμένα πως προέρχονταν από την Λήμνο και την Ίμβρο αλλά και την περιοχή της Αίνου (Θράκη) βλ. Θουκ. 4.28.4. Η Λήμνος ήδη από τις αρχές περίπου του 5^{ου} αιώνα βρισκόταν υπό την κατοχή των Αθηναίων βλ. Ηδτ. 6.136.2. Η πλειονότητα των ερευνητών θεωρεί ότι οι κάτοικοι της Λήμνου ήταν κληρούχοι. Ο Berne όμως υποστηρίζει ότι οι Λήμνιοι δεν ήταν Αθηναίοι κληρούχοι πρβλ. Berne 1937, 44-56. Επίσης είναι γνωστό πως οι πελταστές εμφανίστηκαν πρώτη φορά ως στρατιωτικό σώμα στην Θράκη. Επομένως η παρουσία ενός σώματος πελταστών από την περιοχή της Θράκης δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει. Ακόμη και τώρα μετά την λαμπρή νίκη των ελαφρά οπλισμένων σωμάτων του Δημοσθένους στην Αμφιλοχία οι ελαφρά οπλισμένοι δεν έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης από τους Αθηναίους, καθώς η πλειονότητα αυτών δεν γνώριζαν την αποτελεσματικότητά τους σε συγκεκριμένες συνθήκες μάχης. Ως εκ τούτου δεν θα πρέπει να προκαλεί απορίες το γέλιο των Αθηναίων στην συνέλευση της εκκλησίας του δήμου μόλις άκουσαν τον Κλέωνα να τους ανακοινώνει ότι θα νικήσει τους Λακεδαιμονίους χρησιμοποιώντας ως επί το πλείστον ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες βλ. Θουκ. 4.28.5.

δάσος που προστάτευε τους Λακεδαιμονίους και η οποία με την βοήθεια του ανέμου κατεύθυνε το δάσος που υπήρχε στη Σφακτηρία (Θουκ. 4.30.2)²⁴⁵. Αυτό αποτελούσε αποτρεπτικό παράγοντα για την αποβατική επιχείρηση των Αθηναίων, καθώς σύμφωνα με τον Δημοσθένη θα μπορούσαν να το εκμεταλλεύονταν το συγκεκριμένο δάσος στο έπακρο οι Λακεδαιμόνιοι οπλίτες οι οποίοι θα μπορούσαν να παρακολουθούν τις κινήσεις των Αθηναίων και των Μεσσηνίων χωρίς να γίνονται αντιληπτοί, και να εξαπολύουν αιφνιδιαστικές επιθέσεις κατά το δοκούν προς όλες τις κατευθύνσεις (Θουκ. 4.29.3-4). Η φωτιά αυτή ασχέτως αν οφειλόταν ή όχι στον ανθρώπινο παράγοντα βοήθησε στην επιτυχή επίθεση των Αθηναίων, καθώς αποκάλυψε τον αριθμό και τις θέσεις των Λακεδαιμονίων αλλά έκανε και πιο εύκολη την απόβαση των αθηναϊκών δυνάμεων (Θουκ. 4.30.3). Το πιθανότερο σενάριο επομένως είναι ο Δημοσθένης να μην άφησε στην τύχη την επιτυχή ολοκλήρωση της εκστρατείας του αλλά να έδωσε ο ίδιος την εντολή για τον εμπρησμό του δάσους.

Ο ερχομός των ενισχύσεων τόνωσε την αυτοπεποίθηση των Αθηναίων και των συμμάχων τους²⁴⁶, καθώς γνώριζαν πολύ καλά τις πολύ μεγάλες δυνατότητες των πελταστών και των ακοντιστών έναντι των οπλιτών υπό συγκεκριμένες συνθήκες. Ο Δημοσθένης πήρε την απόφαση να αιφνιδιάσει τους αντιπάλους οργανώνοντας μια νυχτερινή επιχείρηση που είχε ως βασικό στόχο την εξουδετέρωση μίας φρουράς αποτελούμενης από τριάντα άτομα που βρισκόταν στο πρώτο οχυρό της νήσου Σφακτηρίας²⁴⁷. Αυτή έλαβε χώρα το επόμενο βράδυ μετά την ημέρα άφιξης των ενισχύσεων. Σε αυτήν την επιχείρηση συμμετείχε το σύνολο των οπλιτών οκτακόσιοι (800) τον αριθμό. Η επιχείρηση αυτή ήταν επιτυχής καθώς οι Λακεδαιμόνιοι κατελήφθησαν εξαπίνης και δεν κατάφεραν να αντιτάξουν ισχυρή αντίσταση (Θουκ. 4.30.4-

²⁴⁵ Η φωτιά προήλθε από ένα στρατιώτη των Αθηναίων την ώρα του μεσημεριανού γεύματος κατά την οποία οι Αθηναίοι στρατιώτες συνωστίζονταν στην ακρογιαλιά της Σφακτηρίας- χωρίς ο Θουκυδίδης να του αποδίδει δόλο. Θεωρεί ότι το περιστατικό οφειλόταν στην στενοχωρία του τόπου (Θουκ. 4.30.2). Ο Θουκυδίδης παρουσιάζει στην περιγραφή των γεγονότων που σχετίζονται με την Πύλο τον παράγοντα τύχη να έχει υπέρμετρη επιρροή στην τελική έκβαση των επιχειρήσεων υπέρ των Αθηναίων. Ο Gomme υποστηρίζει ότι κάτι τέτοιο γινόταν στις πλείστες των περιπτώσεων, για να μειώσει την συμμετοχή στην επιτυχία αυτή του Δημοσθένους. Η τύχη κατά τον Gomme - έπαιξε τον ρόλο της μόνο σε δύο περιπτώσεις. Η πρώτη ήταν το ξέσπασμα της καταγίδας στην αρχή των επιχειρήσεων αλλά και στο ξέσπασμα της φωτιάς στο νησί της Σφακτηρίας πρβλ. Gomme 1981⁶, 488-489. Ο Best από την πλευρά του δεν θεωρεί ότι η φωτιά στο νησί της Σφακτηρίας ήταν τυχαία, επειδή εξυπηρετούσε τα στρατηγικά σχέδια των Αθηναίων για την απόβασή τους στο νησί της Σφακτηρίας. Ένας στρατηγός του διαμετρήματος του Δημοσθένους δεν θα άφηνε μία τόσο σημαντική παράμετρο της μάχης στο έλεος της τύχης. Άλλωστε ήταν πολύ πρόσφατη η τραυματική εμπειρία του ίδιου του Δημοσθένους στην Αιτωλία από την εκδήλωση πυρκαγιάς σε δασώδη περιοχή πρβλ. Best 1969, 21-22.

²⁴⁶ Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Κλέων αμέσως μετά την άφιξη του στην περιοχή θα προτείνει στους Λακεδαιμονίους της νήσου Σφακτηρίας να παραδοθούν αυτοί και τα όπλα τους βλ. Θουκ. 4.30.4.

²⁴⁷ Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη οι δυνάμεις των Λακεδαιμονίων στο νησί της Σφακτηρίας είχαν διαιρεθεί σε τρία τμήματα. Το πρώτο τμήμα αποτελούσαν οι 30 οπλίτες του συγκεκριμένου φρουρίου. Το δεύτερο τμήμα που περιλάμβανε τους περισσότερους οπλίτες είχε εγκατασταθεί στο μέσο του νησιού με αρχηγό τον Επιτάδα. Τέλος υπήρχε και μία μικρή φρουρά σε μία ιδιαίτερος οχυρωμένη τοποθεσία στην πλευρά του νησιού που έβλεπε την Πύλο. Βλ. Θουκ. 4.31.2.

32.1). Μετά την επιτυχή αυτή απόπειρα των Αθηναίων το ξημέρωμα της επόμενης ημέρας πραγματοποίησε απόβαση το σύνολο του αθηναϊκού στρατεύματος και των συμμάχων τους. Μεταξύ αυτών υπήρχαν 800 τοξότες και άλλοι 800 πελταστές τουλάχιστον, ενώ συνεπικουρούσαν οι βοηθητικοί των Μεσσηνίων, αλλά και οι άλλοι διαθέσιμοι άνδρες πλην των φρουρών του τείχους της Πύλου (Θουκ. 4.32.1-2).

Γνωρίζοντας ο Δημοσθένης τον τρόπο μάχης των πελταστών και των τοξοτών, χώρισε τους διαθέσιμους στρατιώτες του αρχικά σε ομάδες των 200 ατόμων περίπου και εν συνέχεια τους έδωσε εντολή να καταλάβουν τα γύρω υψώματα διαμορφώνοντας έτσι έναν ασφυκτικό κλοιό γύρω από τους Λακεδαιμονίους. Η μοίρα των Λακεδαιμονίων ήταν ήδη προδιαγεγραμμένη καθώς σύμφωνα με το σχέδιο του Δημοσθένους τα νότια των Λακεδαιμονίων θα ήταν εκτεθειμένα σε επιθέσεις των ελαφρά οπλισμένων ανά πάσα στιγμή και από τις τέσσερις κατευθύνσεις. Οι ψιλοί μεταξύ αυτών και οι πελταστές όντας ακροβολισμένοι ανάλογα με την κίνηση των Λακεδαιμονίων είτε θα προχωρούσαν σε ρίψεις ακοντίων, τόξων αλλά και πετρών είτε θα οπισθοχωρούσαν δίνοντας την δυνατότητα στους υπόλοιπους ψηλούς να δράσουν με αποτελεσματικότητα. Οι Λακεδαιμόνιοι υπό την ηγεσία του Επιτάδου μόλις αντιλήφθηκαν την καταστροφή του πρώτου οχυρού του νησιού συντάχθηκαν για να συγκρουστούν με την οπλική φάλαγγα των Αθηναίων, όμως κάτι τέτοιο δεν κατέστη εφικτό λόγω της αποτελεσματικής δράσης των ελαφρά οπλισμένων από την πλευρά των Αθηναίων, η οποία εξάντλησε τους Λακεδαιμονίους σωματικά και δεν τους επέτρεψε να πλησιάσουν και να συγκρουστούν με την οπλική φάλαγγα των Αθηναίων. Αυτό συνέβη, επειδή οι στρατιώτες των Λακεδαιμονίων έχοντας βαρύτερη εξάρτυση αναλώνονταν στην καταδίωξη των ελαφρά οπλισμένων αθηναϊκών σωμάτων με αποτέλεσμα τη σωματική εξάντλησή τους, καθώς οι Αθηναίοι εκμεταλλευόμενοι την τραχύτητα του εδάφους αλλά και την ευκινησία τους, λόγω της ελαφριάς εξάρτυσής τους κατάφερναν συνεχώς να βρίσκονται σε ασφαλή απόσταση από τους Λακεδαιμονίους (Θουκ. 4.32-33).

Ο Δημοσθένης γνωρίζοντας την αποτελεσματικότητα των ψιλών αλλά και θέλοντας να περιορίσει στο ελάχιστο τις απώλειες των Αθηναίων δεν χρησιμοποίησε τους δικούς του οπλίτες στο πλαίσιο της μάχης. Ουσιαστικά οι Λακεδαιμόνιοι οπλίτες είχαν εγκλωβιστεί σε μία θανάσιμη παγίδα στην οποία πρωταγωνιστικό ρόλο είχαν ελαφρά οπλισμένοι στρατιώτες μεταξύ αυτών και πελταστές. Όταν εξαντλήθηκαν οι Λακεδαιμόνιοι, οι Αθηναίοι ψιλοί επιτέθηκαν με μεγάλη αυτοπεποίθηση εναντίον των Λακεδαιμονίων οι οποίοι αφενός μεν, δεν είχαν συνηθίσει σε αυτόν τον τρόπο πολέμου αφετέρου δε, το ηθικό τους δεν βρισκόταν στη καλύ-

τερη δυνατή κατάσταση. Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη οι Λακεδαιμόνιοι κατελήφθησαν εξαπίνης, καθώς δεν περίμεναν πως θα τους επιτεθούν ποτέ ελαφρά οπλισμένοι στρατιώτες. Οι ρίψεις των Αθηναίων ήταν πολύ αποτελεσματικές, επειδή εκμεταλλεύτηκαν και το σύννεφο στάχτης που υπήρχε από την πρόσφατη πυρκαγιά στο δάσος της Σφακτηρίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην βλέπουν οι Λακεδαιμόνιοι καθόλου τα βλήματα των Αθηναίων. Επιπροσθέτως ο συνδυασμός της στάχτης μαζί με τα βλήματα καθιστούσε κάθε απόπειρα των Λακεδαιμονίων να δουν τον ορίζοντα μάταιη. Η αμυντική εξάρτηση των Λακεδαιμονίων²⁴⁸ δεν τους προστάτευε ικανοποιητικά από τις ρίψεις των Αθηναίων με αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλοί τραυματίες, ενώ και η οχλοβοή των ελαφρά οπλισμένων δεν επέτρεπε σε αυτούς να ακούν τα παραγγέλματα. Λαμβάνοντας υπόψιν όλα τα παραπάνω μάλλον αποτελεί άθλο το πως οι Λακεδαιμόνιοι καταφέραν να υποχωρήσουν οργανωμένα προς το τελευταίο οχυρό τους πάνω στο νησί. Όσοι από αυτούς δεν κατάφεραν εγκαίρως να υποχωρήσουν με το κύριο σώμα του στρατεύματος συνελήφθησαν και σκοτώθηκαν από τους Αθηναίους (Θουκ. 4.34-35.2).

Οι Αθηναίοι δεν πτοήθηκαν, ακολούθησαν τους Λακεδαιμονίους και προσπάθησαν να τους απωθήσουν από την οχυρή τοποθεσία κάνοντας επιθέσεις κατά μέτωπο. Οι απόπειρες τους αυτές όμως δεν ήταν πετυχημένες, καθώς οι δυνάμεις των Λακεδαιμονίων βρίσκονταν σε ψηλότερο σημείο, ενώ ταυτόχρονα δεν υπήρχε ο φόβος της κυκλώσεως από τα πλάγια (Θουκ. 4.35.3). Η μάχη κρίθηκε από την υπερφαλάγγιση των Λακεδαιμονίων από ένα μικτό σώμα τοξοτών και ψιλών²⁴⁹ υπό την καθοδήγηση του Κόμωνος²⁵⁰, ο οποίος ήταν αρχηγός των Μεσσηνίων. Το συγκεκριμένο σώμα κατάφερε να καταλάβει ένα ύψωμα που βρισκόταν στην πίσω πλευρά του οχυρού των Λακεδαιμονίων και το οποίο ήταν αφύλακτο, καθώς η περιοχή ήταν δυσπρόσιτη²⁵¹. Η επιτυχής αυτή επιχείρηση έφερε τους Λακεδαιμονίους σε πολύ δύσκολη θέση καθώς δέχονταν πλέον βλήματα και από τις δύο πλευρές, ενώ την ίδια στιγμή ήταν σωματικά εξαντλημένοι λόγω της σιτοδείας. Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη η κατάληψη αυτή του υψώματος είχε καταλυτική σημασία στην έκβαση της μάχης καθώς την παραλληλίζει με την

²⁴⁸ Στο συγκεκριμένο χωρίο ο Θουκυδίδης δεν παραθέτει ουσιώδεις λεπτομέρειες. Ο *πίλος* ήταν η χαρακτηριστική μεταλλική περικεφαλαία των Σπαρτιατών σύμφωνα με τον Gomme πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. II, 475. Οι αιχμές των ακοντίων είναι πιθανότερο πως έσπαγαν στις πανοπλίες των Λακεδαιμονίων για τις οποίες ο Θουκυδίδης δεν αναφέρει το παραμικρό. Ο Μάριος ο στρατηγός των Ρωμαίων είχε χρησιμοποιήσει τεχνολογικές καινοτομίες στην στήριξη της αιχμής πάνω στο ξύλινο στέλεχος ούτως ώστε η αιχμή του ακοντίου να τρυπά την πανοπλία των αντιπάλων και να παραμένει εκεί. Αυτό έγινε σε μία μάχη εναντίον των Κίμβρων σύμφωνα με την αφήγηση του Πλουτάρχου βλ. Πλουτ. *Μαρ.* 25.2. Η μάχη αυτή ήταν η περίφημη μάχη των Βερκέλλων κατά την οποία η ήττα των Κίμβρων ήταν συντριπτική βλ. Πλουτ. *Μαρ.* 25.5 κ.ε.

²⁴⁹ Ο Πausanίας αναφέρει ότι σε αυτό το σώμα συμμετείχαν μόνο σφενδονήτες. Βλ. Πaus. 4.26.1.

²⁵⁰ Το όνομά του μνημονεύεται μόνο από τον Πausanία. Βλ. Πaus. 4.26.2.

²⁵¹ Ο Δημοσθένης είχε χρησιμοποιήσει και πάλι τακτική κύκλωσης εναντίον των αντιπάλων του. Πρόκειται για την μάχη που έλαβε χώρα στις Όλπες. Βλ. Θουκ. 3.108.1

κατάληψη της Ανοπαίας ατραπού²⁵² από τους Πέρσες στη μάχη των Θερμοπυλών (Θουκ. 4.36). Ο Δημοσθένης και ο Κλέων θέλοντας να αιχμαλωτίσουν και όχι να σκοτώσουν τους εγκλωβισμένους Λακεδαιμονίους διέταξαν την προσωρινή ανακωχή (Θουκ. 4.37). Μετά από διαπραγματεύσεις μεταξύ Λακεδαιμονίων και Αθηναίων, οι πρώτοι παραδόθηκαν στους Αθηναίους (Θουκ. 4.38).

Το εντυπωσιακό στοιχείο της συγκεκριμένης μάχης είναι ο τρόπος με τον οποίο τα σώματα των ελαφρά οπλισμένων επιτέθηκαν κατά μέτωπο προς τους Λακεδαιμονίους οπλίτες έστω και αν οι τελευταίοι είχαν καταβληθεί από την κούραση. Στην επίθεση αυτή οι πελταστές θα είχαν τεθεί επικεφαλής, καθώς είναι το μοναδικό σώμα ελαφρά οπλισμένων στρατιωτών τα μέλη του οποίου έφεραν ασπίδα, την *πέλτην*. Μάλιστα είναι η μοναδική περίπτωση επίθεσης πελταστών κατά μέτωπο εναντίον οπλιτών²⁵³. Όλες οι λεπτομέρειες της επιχείρησης των Αθηναίων στην περιοχή συντείνουν στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη επιχείρηση ήταν πολύ προσεχτικά σχεδιασμένη και δεν βασίστηκε σε τυχαία γεγονότα. Ο Δημοσθένης χρησιμοποίησε επιτυχημένες τακτικές στο πεδίο των μαχών τις οποίες φαίνεται να είχε επαναλάβει σε προγενέστερες φάσεις της στρατιωτικής του σταδιοδρομίας. Τέλος ο ρόλος των πελταστών στη συγκεκριμένη μάχη ήταν καίριος όπως προαναφέρθηκε, καθώς τους ευνοούσε τόσο το είδος της μάχης αλλά και το γεωγραφικό ανάγλυφο της περιοχής. Χρήζει ιδιαίτερης μνείας το θάρρος που επέδειξαν οι πελταστές στην κατά μέτωπο επίθεσή τους εναντίον των οπλιτών. Αυτή η επίθεση μαρτυρά τόσο την υψηλή στρατιωτική τους κατάρτιση αλλά και το υψηλό φρόνημα των πελταστών, καθώς το εγχείρημά τους ακόμη και κάτω από τις ιδιαίτερες συνθήκες που πραγματοποιήθηκε ήταν πρωτοφανές και ως εκ τούτου πολύ δύσκολο στην υλοποίησή του.

²⁵² Σχετικά με την χρήση του όρου *άτραπος* πρβλ. Gomme 1981⁵, vol. II, 477

²⁵³ Lippelt 1910, 43.

4.4 Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του Δημοσθένους στην περιοχή των Μεγάρων και η αποτυχημένη επίθεση στη Βοιωτία

Ο Δημοσθένης δεν θα διστάσει να χρησιμοποιήσει και πάλι τους ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες του σε αιφνιδιαστικές επιχειρήσεις ενάντια στους αντιπάλους του το καλοκαίρι του 424. Λίγο αργότερα θα τεθεί επικεφαλής μαζί με τον Ιπποκράτη²⁵⁴ ενός εκστρατευτικού σώματος αποτελούμενο τόσο από οπλίτες εξακοσίους (600) τον αριθμό²⁵⁵ αλλά και ελαφρά οπλισμένους και περιπόλους²⁵⁶. Το εκστρατευτικό αυτό σώμα δραστηριοποιήθηκε στην περιοχή των Μεγάρων²⁵⁷ (Θουκ. 4.67.1-2). Σύμφωνα με την εξιστόρηση του Θουκυδίδου οι Αθηναίοι εκστράτευαν εναντίον των Μεγαρέων δύο φορές κάθε χρόνο²⁵⁸ (Θουκ. 4.66.1). Η δημοκρατική παράταξη των Μεγαρέων που βρισκόταν στην εξουσία εκείνη την περίοδο, αντιμετώπιζε

²⁵⁴ Ο Ιπποκράτης ήταν γιός του Αρίφρονος και ανιψιός του Περικλή. Διετέλεσε δύο φορές στρατηγός κατά τα έτη 426/5 (IG I 273) και 424/3 (Θουκ. 4.66.3· Δ.Σ. 12.66.2). Συμμετείχε και στη μάχη του Δηλίου που δεν είχε αίσια έκβαση για τους Αθηναίους (Θουκ. 4.77.1, 4.89, 4.90, 4.93, 4.94, 4.101.2· Δ.Σ. 12.69.2 κ.ε.: Πλου. Νικ. 6· Ξ. Απομ. 3.5.4.). Τα παιδιά του Τελέσιππος, Δημοφών και Περικλής αναφέρονται στα σχόλια δύο κωμωδιών του Αριστοφάνους τις Νεφέλες και τις Θεσμοφοριάζουσες. Το σχόλιο στις Νεφέλες του Αριστοφάνους είναι πολύ δηκτικό, καθώς υπονοεί πως τα παιδιά του Ιπποκράτους δεν ήταν και τα πλέον ευφυή. Βλ. Αρ. Νεφ. 1001· Θ. 273· Επιπροσθέτως σώζεται ένα απόσπασμα προοιμίου από δικανικό λόγο του Λυσία και σύμφωνα με αυτό τα παιδιά του Ιπποκράτους κατηγορούν τον διαχειριστή της περιουσίας του προφανώς για ατασθαλίες. Ο Λυσίας είχε αναλάβει να συγγράψει τον λόγο υπεράσπισης του διαχειριστή της περιουσίας. Βλ. Λυσ. Απ. 22 .Πρβλ. Sundwall 1913, RE Bd 8 Hb. 8.2, 1777. PA 7640· Trail 2000, Ιπποκράτης αρ. 538615.

²⁵⁵ Ο Διόδωρος αναφέρει ότι οι Αθηναίοι στα Μέγαρα είχαν στείλει μόνο 600 στρατιώτες χωρίς να αποσαφηνίζει σε ποιο στρατιωτικό σώμα ανήκαν βλ. Δ.Σ. 12.66.1. Ο Διόδωρος αφηγείται ολόκληρη την επιχείρηση των Αθηναίων στα Μέγαρα παραθέτοντας όμως λιγότερες λεπτομέρειες συγκριτικά με τον Θουκυδίδη βλ. Δ.Σ. 12.66.1-5.

²⁵⁶ Δεν έχουμε πολλές πληροφορίες σχετικά με το συγκεκριμένο στρατιωτικό σώμα. Υπάρχει άλλη μία αναφορά του συγκεκριμένου σώματος στον Θουκυδίδη, στην οποία επισημαίνεται η δολοφονία του Φρυνίχου από ένα μέλος της περιπόλου χωρίς όμως να παραδίδεται κάποιο άλλο στοιχείο βλ. Θουκ. 8.92.5.. Ο Λυσίας στο λόγο του κατά Αγοράτου ένδειξως υποστηρίζει ότι αυτοί που διέπραξαν την δολοφονία του Φρυνίχου δεν ήταν ημεδαποί. Άρα κατά συνέπεια υποδηλώνεται εμμέσως πως οι περίπολοι δεν ήταν υποχρεωτικό να ήταν Αθηναίοι πολίτες. Στο έργο του Αριστοφάνους Ορνιθες παρουσιάζονται τόσο οι περίπολοι όσο και οι ιπποτοξότες να προέρχονται από την τάξη των Αθηναίων πολιτών. Βλ. Αρ. Ορν. 1174-1179. Οι υπόλοιπες μαρτυρίες που έχουμε μέχρι και τα μέσα του 4^{ου} αιώνα δεν επιβεβαιώνουν τον ισχυρισμό του Λυσία. Βλ. Αισχιν. 2.167· Ξ. Πόρ. 4.47, 52· Αριστ. Άθ. 42.4. Ο Αισχίνης στον λόγο του περί Παραπρεσβείας υποστηρίζει πως ως έφηβος υπηρέτησε για δύο χρόνια ως περίπολος τής χώρας. Στην Αθηναίων Πολιτεία αναφέρεται πως ως έφηβοι περιπολούσαν τα σύνορα της Αττικής μόνο κατά τον δεύτερο χρόνο του θεσμού της εφηβείας. Από την άλλη πλευρά ο Ξενοφών στο έργο του περί προσόδων υποστηρίζει πως οι περίπολοι σε συνδυασμό με το ιππικό των Αθηναίων ήταν σε θέση να αποτρέψουν επιδρομές στρατευμάτων από την Βοιωτία στην περιοχή του Λαυρίου. Συσχετισμό των περιπόλων με άλλο στρατιωτικό σώμα παρατηρείται και σε ένα απόσπασμα του Ευπόλεως σύμφωνα με το οποίο οι περίπολοι συνδέονται με τις φρουρές των φρουριών της Αττικής. Βλ. Ευπ., Απ. 341. Όπως είναι φανερό οι περίπολοι μπορούν να συνδεθούν με τον θεσμό της εφηβείας. Σχετικά με τον συγκεκριμένο θεσμό πρβλ. Naquet 1983, 160-185· Pelekides 1962, 35-44.

²⁵⁷ Για τα Μέγαρα πρβλ. Legon 2004, 463-465. Για μία ευσύνοπτη παρουσίαση της πόλης των Μεγάρων από την ελληνιστική περίοδο μέχρι και σήμερα πρβλ. Scheer 1989, 413-415.

²⁵⁸ Δεν είναι η πρώτη φορά που αναφέρει ο Θουκυδίδης επιθετικές κινήσεις των Αθηναίων στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου σε ετήσια βάση εναντίον των Μεγαρέων. Η πρώτη αναφορά γίνεται στο 2^ο βιβλίο όπου γίνεται λόγος στην εκστρατεία του Περικλή εναντίον των Μεγαρέων με την συμμετοχή πολυπληθούς εκστρατευτικού σώματος. Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι οι Αθηναίοι συνέχισαν τις ετήσιες επιδρομές στη Μεγαρίδα, έως ότου καταληφθεί η Νίσαια. Βλ. Θουκ. 2.31. Συν τοις άλλοις αμέσως μετά την υποταγή της Λέσβου ο Νικίας

σημαντικές δυσκολίες. Αφενός μεν πιέζονταν, από τις επιθέσεις των Αθηναίων αφετέρου δε, από μία ομάδα εξόριστων που διενεργούσε ληστρικές επιδρομές εναντίον των κατοίκων της πόλης και είχε ως έδρα τις Παγαί²⁵⁹ (Θουκ. 4.66.1). Οι Μεγαρείς του δημοκρατικού κόμματος αποφάσισαν μετά από μυστικές συνεννοήσεις²⁶⁰ να βοηθήσουν τους Αθηναίους να καταλάβουν τα μακρά τείχη της πόλης τους, παρά να επιστρέψουν στην πόλη τους οι εξόριστοι, καθώς σε μία τέτοια περίπτωση πιθανότατα να λάμβαναν χώρα εντός των Μεγάρων βιαιοπραγίες εναντίον των μελών της δημοκρατικής παράταξης. Η επιχείρηση των Αθηναίων έλαβε χώρα και πάλι κατά την διάρκεια της νύχτας ενώ συμμετείχαν στην επιχείρηση και συνωμότες Μεγαρείς που βοήθησαν τους Αθηναίους (Θουκ. 4.67.3-4). Οι οπλίτες υπό την καθοδήγηση του Ιπποκράτους έπλευσαν κατά την διάρκεια της νύχτας στο νησί που βρίσκεται κοντά στα Μέγαρο της Μινώα εντός ενός ορύγματος, ενώ την ίδια στιγμή οι ψιλοί υπό την επίβλεψη του Δημοσθένους βρίσκονταν στο ιερό μάλλον του Ενωαλίου²⁶¹ ακριβώς έξω από την πόλη των

εκστράτευσε εναντίον των Μεγάρων και κατάφερε να καταλάβει το νησί Μινώα ακριβώς απέναντι από τα Μέγαρο (427), την οποία και οχύρωσε, για να αποτρέψει την ανεμπόδιστη ναυσιπλοΐα των Μεγαρέων. Βλ. Θουκ. 3.51. Ο Hornblower υποστηρίζει ότι ο Θουκυδίδης παρουσιάζει σταδιακά την αυξημένη επιθετικότητα των Αθηναίων ενάντια στους Μεγαρείς. Δεν ήταν πρόθυμος να παρουσιάσει εξ αρχής την κλίμακα των επιθέσεων των Αθηναίων εναντίον των Μεγαρέων. Στο συγκεκριμένο χωρίο με την αναφορά σε διπλή εισβολή των Αθηναίων στην περιοχή των Μεγάρων αποκαλύπτει την πραγματικότητα την όποια βίωναν οι Μεγαρείς ήδη από την αρχή του πολέμου. Για αυτό τον λόγο οι Μεγαρείς είχαν αποδυναμωθεί και πεινούσαν πρβλ. Hornblower 1996, 230-231.

²⁵⁹ Δεν γνωρίζουμε παρά ελάχιστα πράγματα σχετικά με την εξέλιξη της εσωτερικής πολιτικής σκηνής των Μεγάρων και ως εκ τούτου δεν είναι δυνατή η ανασύνθεση των εσωτερικών πολιτικών εξελίξεων αλλά ούτε και η αναγνώριση της πολιτικής τους ταυτότητας. Σύμφωνα με τον Gomme η αναφορά του Θουκυδίδου σε πλήθος υποδηλώνει την παρουσία ενός δημοκρατικού πολιτεύματος στα Μέγαρο. Οι φυγάδες ήταν πιθανότατα ολιγαρχικών πεποιθήσεων. Πρβλ. Gomme 1981⁶, HCT vol. III, 528 Την αντίθετη άποψη ενστερνίζεται ο de Ste Croix ο οποίος υποστηρίζει ότι οι φυγάδες ήταν ακραίοι Ολιγαρχικοί, ενώ το πολίτευμα των Μεγάρων την δεδομένη χρονική στιγμή ήταν ολιγαρχικό βασιζόμενος στην αναφορά του Αριστοφάνους για την ύπαρξη προβούλων στην πόλη των Μεγάρων το έτος 426/5. Βλ. Αρ. Αχ. 755. Πρβλ. de Ste Croix 2005, 382. Ο θεσμός των προβούλων συνδέεται με ολιγαρχικά καθεστώτα σύμφωνα με τον Αριστοτέλη βλ. Αριστ. *Πολ.* 1298^b 26-29· 1299^b 30-38· 1322^b 16· 1323^a 7-9. Αυτό που γνωρίζουμε με βεβαιότητα είναι ότι οι Πηγές ήταν *sui generis* περίπτωση καθώς πιθανότατα ήταν κόμη των Μεγάρων αλλά συνάμα ανεξάρτητη πόλη εντός των ορίων των Μεγάρων πρβλ. Legon 2004, λημ. Πηγαί, Nielsen, 465.

²⁶⁰ Η απόφασή τους αυτή υποδηλώνει πως η πλειοψηφία των Μεγαρέων ήθελε η πόλη τους να παραμείνει πραγματικά ανεξάρτητη και να μην αποτελεί δορυφόρο ούτε της Σπάρτης ούτε της Αθήνας. Γνωρίζοντας την επικρατούσα τάση οι ηγέτες της δημοκρατικής παράταξης υιοθέτησαν την λύση της συνωμοτικής σύμπραξης με τους Αθηναίους πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III, 528· Hornblower 1996, 231-232.

²⁶¹ Το συγκεκριμένο ιερό δεν έχει εντοπιστεί. Χρήζει αναφοράς η απουσία του συγκεκριμένου ναού από τα οικοδομήματα των Μεγάρων που παραθέτει ο Πausanias. Βλ. Πaus. 1.39-44. Σχετικά με το επίθετο Ενωάλιος απαντά ήδη από την Μυκηναϊκή εποχή ως θεός του πολέμου ως μία εναλλακτική μορφή του Άρεως. Οι Έλληνες μισθοφόροι που ακολούθησαν τον Κύρο, πριν τη μάχη τραγουδούσαν έναν παιάνα προς τιμήν του Ενωαλίου. Βλ. Ξ. Άν. 1.8.18, 5.2.14. Στην *Ιλιάδα* ο όρος Ενωάλιος λειτουργούσε είτε ως επιθετικός προσδιορισμός του Άρεως είτε τον αντικαθιστούσε αναφερόμενος σε αυτόν. Βλ. Ομ. *Ιλ* 17.211, 20.69, 21.391. Στην Ειρήνη του Αριστοφάνους φαίνεται να υπάρχει μία διαφοροποίηση μεταξύ των δύο ονομάτων βλ. Αρ. *Eip.* 457-58. Σύμφωνα με τον Burkert μόνο στην εποχή της ύστερης αρχαιότητας γίνεται μία απόπειρα διαφοροποίησης του Ενωαλίου και του Άρεως. Πρβλ. Burkert 1985, 171· Για την παράθεση όλων των γραμματειακών και επιγραφικών πηγών πρβλ. Jessen 1905, RE Bd 10, λημ. Ενωάλιος, 2651-2653.

Μεγάρων²⁶². Οι συνωμότες Μεγαρείς είχαν πείσει τον αρχηγό της φρουράς να ανοίγει την πύλη το βράδυ για μεγάλο χρονικό διάστημα, καθώς μετέφεραν μία μικρή βάρκα επάνω σε μία άμαξα έξω από την πόλη με την πρόφαση ότι επιχειρούν πειρατικές επιδρομές εναντίον των Αθηναίων που βρίσκονταν στη νήσο Μίνωα, ενώ τα ξημερώματα ξανάνοιγαν την πύλη για να περάσουν την βάρκα έχοντας ως πρόφαση να μην γίνουν αντιληπτοί από την φρουρά των Αθηναίων στη νήσο Μινώα (Θουκ. 4.67.3). Αυτό αποτελούσε την πρόφαση, για να βρουν οι Αθηναίοι ανοιχτή την πύλη της πόλης τη νύχτα που θα επιχειρούσαν να επιτεθούν.

Το βράδυ που επέλεξαν να επιτεθούν οι Αθηναίοι έχοντας συνεννοηθεί με τους συνωμότες την στιγμή που άνοιξε η πύλη ο Δημοσθένης με τους στρατιώτες του (Πλαταιείς περιπόλους, ψιλούς) που βρίσκονταν πολύ κοντά στην πύλη, στον ναό του Ενυαλίου έτρεξαν πρώτοι προς την πύλη, ενώ την ίδια στιγμή οι συνωμότες σκότωσαν τα μέλη της φρουράς. Οι Πλαταιείς κατάφεραν να απωθήσουν τους Πελοποννησίους που έρχονταν προς την πύλη βοηθώντας στην εδραίωση της θέσης των Αθηναίων, ενώ την ίδια στιγμή κατέφθαναν και οι Αθηναίοι οπλίτες (Θουκ. 4.67.5). Μετά το σύνολο του Αθηναϊκού στρατεύματος κατευθύνθηκε προς το τείχος. Αρχικά οι Πελοποννήσιοι αμύνθηκαν αλλά πολύ γρήγορα υποχώρησαν και κατέφυγαν στη Νίσαια. Αυτό συνέβη αφενός μεν, λόγω της απρόσμενης ώρας εκδήλωσης της επίθεσης και αφετέρου δε, επειδή τους είχε δημιουργηθεί η εντύπωση πως όλοι οι Μεγαρείς είχαν ταχθεί με τους Αθηναίους (Θουκ. 4.68.1-2). Η κατάληψη του τείχους εκ μέρους των Αθηναίων ήταν πλέον γεγονός.

Οι στρατηγικές ικανότητες του Δημοσθένους για μία ακόμη φορά έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην αίσια έκβαση της συγκεκριμένης επιχείρησης. Η επιλογή των στρατευμάτων με την ισόρροπη συμμετοχή πολλών και διαφορετικών στρατιωτικών σωμάτων μεταξύ αυτών και ψιλών, ικανών να ανταποκριθούν σε διαφορετικά είδη μάχης αλλά και ο χρόνος έναρξης της επιχείρησης δεν άφησαν κανένα περιθώριο αντίδρασης στους αντιπάλους του. Αντιθέτως επέτειναν το στοιχείο του αιφνιδιασμού του εχθρού, καθώς δεν ήταν σε θέση οι εχθροί του να καταλάβουν τι ακριβώς γινόταν. Οι νυχτερινές επιθέσεις προκαλούσαν πανικό στους αντιπάλους. Την ίδια στιγμή η χρήση ψιλών δεν ήταν τυχαία, καθώς η ταχύτητά τους ήταν πολύτιμη για την επίτευξη του αιφνιδιασμού του εχθρού²⁶³. Σε αυτήν την στρατιωτική επιχείρηση του Δημοσθένους δεν αναφέρεται στην αφήγηση του Θουκυδίδου η συμμετοχή σώματος πελτα-

²⁶² Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη ο Δημοσθένης μαζί με τις στρατιωτικές δυνάμεις που είχε τεθεί επικεφαλής έφθασε στον συγκεκριμένο ναό δια μέσου της ξηράς από την Ελευσίνα, αν και θα ήταν πολύ δύσκολο να μην γίνει αντιληπτός από κανέναν στην πορεία του αυτή πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III, 529-530

²⁶³ Best 1969, 27.

στών, αν και η τακτική αντίληψη του Δημοσθένους δεν έχει αλλάξει. Κατά συνέπεια η παρουσία τους κρίνεται πολύ πιθανή, καθώς η εξάρτυσή τους ήταν ιδανική για τέτοιου είδους τακτικές, καθώς μπορούσαν να συνδυάσουν τις ταχύτατες αντιδράσεις με την δυνατότητα εμπλοκής σε μάχη εκ του σύνεγγυς.

Λίγο αργότερα (πάλι το καλοκαίρι του 424) κατόπιν παρότρυνσης ενός φυγάδα από την Θήβα του Πτοιოდώρου οι Αθηναίοι θα προσπαθήσουν να εγκαθιδρύσουν δημοκρατικά καθεστώτα σε κάποιες Βοιωτικές πόλεις μεταξύ αυτών και στην πόλη των Σιφών²⁶⁴ (Θουκ. 4.76.2-4). Το σχέδιο των Αθηναίων προέβλεπε ταυτόχρονη δράση τόσο του Δημοσθένους όσο και του Ιπποκράτους²⁶⁵. Ο Δημοσθένης προσπάθησε να φέρει σε πέρας μία πολύ δύσκολη αποστολή την ανατροπή του ολιγαρχικού καθεστώτος στην βοιωτική πόλη των Σιφών με την συνδρομή Ακαρνάνων²⁶⁶, οι οποίοι πολεμούσαν εξαιρετικά ως ακοντιστές και σφενδονήτες. Η αποστολή όμως αυτή του Δημοσθένους δεν στέφθηκε με επιτυχία καθώς δεν συγχρονίστηκαν απολύτως η στρατιωτική επιχείρηση του Δημοσθένους με εκείνη του Ιπποκράτους στην περιοχή του Δηλίου. Ταυτόχρονα οι Βοιωτοί έλαβαν γνώση της επικείμενης επίθεσης των Αθηναίων εναντίον της πόλης των Σιφών από τον Νικόμαχο από την Φωκίδα (Θουκ. 4.89.1-2). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, όταν προσέγγισε ο Δημοσθένης με τα πλοία του την περιοχή, είχαν ήδη συγκεντρωθεί εκεί όλοι οι Βοιωτοί. Επιπροσθέτως είχαν προλάβει να καταλάβουν την πόλη των Σιφών αλλά και την Χαιρώνεια επωφελούμενοι και από την χρονική καθυστέρηση του Ιπποκράτους (Θουκ. 4.89.2). Η συμμετοχή ελαφρά οπλισμένων σε μία τέτοια επιχείρηση δεν θα πρέπει να προβληματίζει, καθώς συνάδει με την στρατιωτική προσέγγιση του Δημοσθένους, σύμφωνα με την οποία ελαφρά οπλισμένοι έχουν καίριο ρόλο στις ριψοκίνδυνες αποστολές που αναλάμβανε ενίοτε.

²⁶⁴ Η πόλη αυτή αναφέρεται και στον Πausanία αλλά φέρει το τοπωνύμιο Τίφα. Βλ. Πaus. 9.32.4. Η πόλη των Σιφών σύμφωνα με τον Fossey ταυτίζεται με την σύγχρονη κοινότητα της Αλυκής πρβλ. Fossey 1988, vol. I, 167-175.

²⁶⁵ Οι ενέργειες αυτές των Αθηναίων έγιναν κατόπιν συνεννοήσεως των δύο στρατηγών τους, του Δημοσθένους και του Ιπποκράτους. Στην απόπειρα ανατροπής των πολιτευμάτων στις βοιωτικές πόλεις συμμετείχαν και φυγάδες από τον Ορχομενό, οι οποίοι δεν είχαν πάντα τις καλύτερες σχέσεις με τους Θηβαίους. Πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III, 538

²⁶⁶ Ο Δημοσθένης αμέσως μετά την επιχείρηση των Αθηναίων στην περιοχή των Μεγάρων με 40 πλοία βρέθηκε στη Ναύπακτο. Εκεί στρατολόγησε τους Ακαρνάνες. Βλ. Θουκ. 4.76.1

4.5 Η μάχη στο Δήλιον

Η αποτυχία συγχρονισμού των εκστρατευτικών σωμάτων των Αθηναίων είχε ως αποτέλεσμα η τελική έκβαση της εισβολής των Αθηναίων στην Βοιωτία να κριθεί από την διεξαγωγή μίας μάχης στην οποία συμμετείχε το σύνολο του στρατού των Βοιωτών²⁶⁷. Αυτή η μάχη έλαβε χώρα στο Δήλιον το χειμώνα του 424/23²⁶⁸ και ενώ οι Αθηναίοι είχαν φροντίσει τις προηγούμενες ημέρες να οχυρώσουν το ιερό του Απόλλωνα θέλοντας πιθανότατα να χρησιμοποιήσουν το συγκεκριμένο οχυρό, όπως την Πύλο, για επιδρομές ενάντια στις γειτονικές Βοιωτικές πόλεις²⁶⁹. Οι Βοιωτοί στη μάχη αυτή χρησιμοποίησαν έναν πολύ μεγάλο αριθμό ψιλών πάνω από δέκα χιλιάδες σύμφωνα με την αφήγηση του Θουκυδίδου, ενώ χρησιμοποιήσαν στο πεδίο της μάχης και πεντακόσιους (500) πελταστές²⁷⁰. Το υπόλοιπο στράτευμα αποτελούνταν από επτά χιλιάδες (7.000) οπλίτες αλλά και χίλιους (1.000) ιππείς (Θουκ. 4.93.3). Οι ελαφρά οπλισμένοι και οι ιππείς είχαν παραταχθεί στο τέλος των δύο πτερύγων. Την δεξιά πτέρυγα είχαν οι Θηβαίοι και οι σύμμαχοί τους, στο κέντρο βρίσκονταν οι Αλιάρτιοι, οι Κορωναίοι και οι Κωπαιείς, αλλά και οι άλλοι που κατοικούσαν γύρω από τη λίμνη, ενώ στην αριστερή πλευρά παρατάχθηκαν οι Θεσπιείς, οι Ταναγραίοι και οι Ορχομένιοι (Θουκ. 4.93.4). Από την άλλη πλευρά οι Αθηναίοι είχαν παρατάξει ίσο αριθμό οπλιτών ενώ το ιππικό βρισκόταν στις άκρες και των δύο πτερύγων²⁷¹. Ο Θουκυδίδης επισημαίνει πως οι Αθηναίοι δεν είχαν

²⁶⁷ Οι Αθηναίοι σύμφωνα με τον Gomme δεν επιθυμούσαν την διεξαγωγή μίας μάχης με το σύνολο των δυνάμεων των Βοιωτών για αυτό τον λόγο είχαν σχεδιάσει την ταυτόχρονη εισβολή δύο εκστρατευτικών σωμάτων στη Βοιωτία από διαφορετική γεωγραφική κατεύθυνση ούτως ώστε να διασπάσουν τις δυνάμεις των Βοιωτών. Μάλιστα το Δήλιον μετά την οχύρωσή του από τους Αθηναίους θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως ορμητήριο των Αθηναίων εναντίον των Βοιωτικών πόλεων. Πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III, 538-539.

²⁶⁸ Στο Δήλιον υπήρχε ιερό του Απόλλωνα βλ. Θουκ. 4.76.4-5, 4.90.2· Στρ. 9.2.7· Στ. Βυζ. *Εθν.* 4.60· Ψευδοσκύλαξ *Περ.* 59· Επιπροσθέτως ο Ηρόδοτος αναφέρεται σε ένα απόσπασμά του για ένα κλεμμένο επίχρυσο άγαλμα του Απόλλωνα από το ιερό του Απόλλωνα στο Δήλιον βλ. Ηδτ. 6.118.2-10. Σύμφωνα με τον Pritchett ο ναός του Απόλλωνα βρισκόταν στο ύψωμα (λόφο) 37 που βρίσκεται στη σημερινή κοινότητα του Δηλεσίου πρβλ. Pritchett 1980, 295-297. Την σύνδεση του Δηλίου με το σημερινό Δήλεσι προτείνει και ο Fossey στηριζόμενος μεταξύ άλλων τόσο σε γεωγραφικές παρατηρήσεις σχετικά με την τοποθεσία του ιερού αλλά και την σύνδεση των δύο ονομάτων. Πρβλ. Fossey 1988, 62-66. Το ιερό του Δηλίου Απόλλωνος είτε είχε στενές σχέσεις με την Δήλο είτε ιδρύθηκε από τους κατοίκους της. Πρβλ. Schachter 1981, vol. I, 44-45.

²⁶⁹ Gomme 1981⁶, vol. III, 539.

²⁷⁰ Είναι η πρώτη φορά που περιλαμβάνονται ημεδαποί πελταστές σε εκστρατευτικό σώμα πόλεως κράτους της νοτίου Ελλάδος. Προγενέστερα συμμετείχαν στη μάχη της Σπαρτώλου πελταστές ένα μέρος των οποίων προερχόταν από την Ολυνθο. Η καταγωγή των υπολοίπων δεν μπορεί να οριστεί με βεβαιότητα καθώς ο Θουκυδίδης απλά αναφέρει πως προέρχονται από την Κρουσίδα γη. Βλ. Θουκ. 2.79.4.

²⁷¹ Οι Αθηναίοι πιθανότατα παρατάχθηκαν στη βόρεια πλευρά του ιερού όπου υπάρχει μία λοφώδης περιοχή η οποία δεν ήταν απόκρημνη και απότομη και υπήρχε ο απαιτούμενος χώρος για την ανάπτυξη της οπλιτικής τους φάλαγγας. Ο Θουκυδίδης κατά τον Gomme περιγράφει με ακρίβεια την τοποθεσία χωρίς όμως να παραθέσει τις απαιτούμενες λεπτομέρειες για την αποκρυπτογράφηση των λεπτομερειών της μάχης πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III 567. Μεταξύ των Αθηναίων που πολέμησαν στη συγκεκριμένη μάχη συμπεριλαμβάνονται οι κάτωθι: Ο Σωκρατής, ο Λάχης και ο Αλκιβιάδης. Ο τελευταίος συμμετείχε ως ιππέας στη μάχη. Βλ. Πλ. Απ. 28 Ε· *Λαχ.* 181 Α· *Συμπ.* 221 Α· Πλουτ. *Άλκ.* 7.6· Μάλιστα ο Σωκράτης σύμφωνα με τον Πλούταρχο έσωσε και τον Πυριλάμην

καθόλου ψιλούς στρατιώτες, καθώς δεν υπήρχαν τότε στην Αθήνα τέτοια σώματα στρατού²⁷². Η έλλειψη ψιλών στρατιωτών από την πλευρά των Αθηναίων, αλλά και ο ιδιόρρυθμος τρόπος παράταξης των Θηβαίων οι οποίοι παρατάχθηκαν σε βάθος εικοσιπέντε (25) στοίχων²⁷³ εναντίον με τους Αθηναίους που παρατάχθηκαν με βάθος οκτώ στοίχων σε όλη τους την παράταξη (Θουκ. 4.93.4, 4.94.1)²⁷⁴ αποτέλεσαν καίριους παράγοντες για την τελική επικράτηση των Βοιωτών. Επιπροσθέτως σημαντικό ρόλο έπαιξε και το ιππικό των Βοιωτών, καθώς παρενέβη στην πιο καθοριστική στιγμή της μάχης και έτρεψε σε φυγή τους Αθηναίους (Θουκ. 4.96.5).

Η μάχη ξεκίνησε με πρωτοβουλία των Θηβαίων. Οι Αθηναίοι μόλις κατάλαβαν την επίθεση των Θηβαίων άρχισαν και εκείνοι να κατευθύνονται εναντίον τους με αποτέλεσμα οι δύο παρατάξεις να συγκρουστούν τρέχοντας. Σύμφωνα με την αφήγηση του Θουκυδίδου η μάχη διεξήχθη με τις δύο παρατάξεις να χρησιμοποιούν τον ωθισμό²⁷⁵. Εξαιρεση αποτέλεσαν τα στρατιωτικά σώματα που βρίσκονταν στα έσχατα άκρα και των δύο παρατάξεων τα οποία δεν συνεπλάκησαν, καθώς υπήρχαν στην περιοχή φυσικά εμπόδια (ρέματα) τα οποία δεν μπορούσαν να υπερβούν (Θουκ. 4.96.1-3). Αυτή η πληροφορία που μας δίνει ο Θουκυδίδης καθίσταται πολύτιμη για τον ρόλο που είχαν οι ψιλοί και οι πελταστές των Βοιωτών. Η ύπαρξη των ρευμάτων διευκόλυνε το έργο τους, καθώς τους προστάτευε από την εκ του σύνεγγυς

στην συγκεκριμένη μάχη. Βλ. Πλουτ. *Hθ. Fr.* 581 D· Ο Στράβωνας παρουσιάζει μία άλλη εκδοχή σύμφωνα με την οποία ο Σωκράτης σώθηκε από τον Ξενοφώντα κατά την υποχώρηση μετά την μάχη του Δηλίου. Βλ. Στρ. 9.2.7. Ο Αθηναίος από την πλευρά του προχώρησε ακόμα περισσότερο θεωρώντας ότι η συμμετοχή του Σωκράτους τόσο στη μάχη του Δηλίου αλλά και σε αυτές της Αμφίπολης και της Ποτίδαιας ήταν επινοήσεις του Πλάτωνος. Βλ. Αθ. 5.55.25 κ.ε.. Ο Gomme θεωρεί ότι ο Σωκράτης δεν συμμετείχε σε καμία από τις τρεις μάχες στις οποίες μνημονεύεται η συμμετοχή του, ενώ παράλληλα θεωρεί πάρα πολύ ενδιαφέρον ότι δεν αναφέρεται η συμμετοχή του σε καμία εκστρατεία των Αθηναίων τις δεκαετίες του 440 και του 430. Πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III 638.

²⁷² Στην παράταξη των Αθηναίων περιλαμβάνονταν και άοπλοι Αθηναίοι μεταξύ των οποίων ήταν και μέτοικοι και ξένοι. Αυτοί σύμφωνα με τον Θουκυδίδη ήταν περισσότεροι από τους ψιλούς του εχθρού αλλά δεν αναφέρει συγκεκριμένους αριθμούς. Υπάρχουν άλλες δύο παρόμοιες αναφορές στο έργο του. Βλ. Θουκ. 4.94.1· 2.13.7· 3.87.3.

²⁷³ Στη μάχη του Δηλίου χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους Θηβαίους η περίφημη λοξή φάλαγγα. Βλ. Ξ. Έλλ. 6.4.12·

²⁷⁴ Αυτή η διάταξη αποτελούσε τον κανόνα στα στρατεύματα όλων των ελληνικών πόλεων κρατών. Βλ. Θουκ. 5.68.3· 6.67.1.

²⁷⁵ Ο ωθισμός ερμηνεύεται ποικιλοτρόπως από τους σύγχρονους ερευνητές. Οι περισσότεροι υποστηρίζουν ότι αποτελούσε τον πυρήνα της μάχης μεταξύ των εχθρικών οπλιτικών φαλάγγων. Μάλιστα λάμβανε χώρα με την ώθηση που έδιναν οι πολεμιστές από τον δεύτερο στοίχο και πίσω στους οπλίτες της πρώτης σειράς. Ο τρόπος ώθησης διαφοροποιεί τους ερευνητές αυτής της πρώτης ομάδας. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι αυτό γινόταν με ώθηση της πλάτης των οπλιτών της πρώτης γραμμής πρβλ. Lazenby 1991, 97· Hanson 1989, 174-175· Holladay 1982, 94-103· Pritchett 1985, 65-73. Άλλοι πάλι υποστηρίζουν ότι η ώθηση δεν δινόταν στην πλάτη αλλά στα πλευρά και τον ώμο, καθώς σε μία τέτοια περίπτωση θα έχαναν την ισορροπία τους οι πολεμιστές της πρώτης γραμμής πρβλ. Luginbill 1994, 51-61. Από την άλλη πλευρά ο Krentz δεν θεωρεί ότι ο ωθισμός ολόκληρης της φάλαγγας αποτελούσε τον πυρήνα της μάχης των οπλιτικών φαλάγγων την κλασική εποχή πρβλ. Krentz 1985, 50-61. Τέλος ο Cawkwell υποστηρίζει ότι ο ωθισμός ήταν ένα από τα βασικά συστατικά της μάχης χωρίς όμως να είναι το μοναδικό πρβλ. Cawkwell 1989, 375-389.

μάχη, ενώ οι δυνάμεις αυτές των Βοιωτών έδρασαν επικουρικά προχωρώντας σε ρίψεις από απόσταση με ασφάλεια εναντίον των Αθηναίων οπλιτών. Η θέση τους στην παράταξη στα έσχατα άκρα αυτής πιθανότατα δεν ήταν τυχαία, καθώς ο Παγώνδας θα είχε μελετήσει το γεωγραφικό ανάγλυφο της περιοχής. Με αυτόν τον τρόπο κατάφερε να αυξήσει στο έπακρο την αποτελεσματικότητα τους εξασφαλίζοντας ένα φυσικό ανάχωμα σε μία ενδεχόμενη επιδρομή των Αθηναίων οπλιτών²⁷⁶. Αυτός ήταν άλλωστε ο συνήθης τρόπος δράσης αυτών των στρατιωτικών σωμάτων με μοναδική προφανή εξαίρεση τη μάχη στη νήσο Σφακτηρία. Η μάχη αρχικά ήταν εξαιρετικά αμφίροπη καθώς στην αριστερή πτέρυγα κέρδιζαν οι Αθηναίοι, ενώ στη δεξιά οι Θηβαίοι. Η μάχη κρίθηκε από τον αιφνιδιασμό των Αθηναίων της δεξιάς πτέρυγας, όταν αντίκρυσαν δύο (2) ίλες ιππικού που είχε στείλει ο Παγώνδας για να ενισχύσουν την δική του πιεζόμενη αριστερή πτέρυγα. Σημειωθήτω ότι οι Αθηναίοι δεν αντιλήφθηκαν αυτή την μετακίνηση, επειδή οι ιππείς μετακινήθηκαν πίσω από έναν λόφο που περιόριζε το οπτικό τους πεδίο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι Αθηναίοι να καταληφθούν από πανικό και να οδηγηθούν σε άτακτη υποχώρηση θεωρώντας ότι ένα καινούριο στράτευμα κατευθυνόταν εναντίον τους (Θουκ. 4.96.5-6)²⁷⁷. Ο ρόλος των ελαφρά οπλισμένων Βοιωτών μεταξύ αυτών και των πελταστών, αν και δεν παραθέτει καμία πληροφορία ο ίδιος ο Θουκυδίδης στην αφήγησή του, θα πρέπει να ήταν καίριος. Ο συνδυασμός ιππικού με ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες όπως στην περίφημη μάχη της Σπαρτώλου δεν θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί εύκολα από την πλευρά των οπλιτών της οπλικής φάλαγγας των Αθηναίων.

Οι Βοιωτοί μάλιστα χρησιμοποίησαν ακοντιστές και κατά την επιχείρησή τους που ακολούθησε μετά την μάχη για την κατάληψη του οχυρού του Δηλίου, το οποίο κατείχαν ακόμα οι Αθηναίοι. Σύμφωνα με την αφήγηση του Θουκυδίδου στην επιχείρηση αυτή συμμετείχαν και ακοντιστές και σφενδονήτες από την περιοχή του Μαλιακού κόλπου (*ἐκ τε τοῦ Μηλιῶς κόλπου*) που ήρθαν με καθυστέρηση μετά την ολοκλήρωση της μάχης του Δηλίου. Επίσης συμμετείχαν δύο χιλιάδες Κορίνθιοι οπλίτες, αλλά και οι Πελοποννήσιοι της φρουράς των Μεγάρων και Μεγαρείς. Η πολιορκία είχε αίσια έκβαση για τους Βοιωτούς με την χρήση μίας

²⁷⁶Ο Ιπποκράτης δεν προσπάθησε με κάποιο τρόπο να ισοσκελίσει το προφανές πλεονέκτημα που είχαν την δεδομένη στιγμή στη μάχη οι Βοιωτοί πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III 566.

²⁷⁷ Η περιγραφή του Διοδώρου ταιριάζει σε εκείνη του Θουκυδίδου δίνοντας όμως δύο επιπρόσθετες πληροφορίες για τις οποίες θα πρέπει να διατηρήσουμε τις επιφυλάξεις μας ως προς την αξιοπιστία τους. Κατ' αρχάς στην περιγραφή του Διοδώρου προηγείται της μάχης μία υπομαχία μεταξύ Αθηναίων και Θηβαίων την οποία νικούν οι Αθηναίοι. Επιπροσθέτως γίνεται αναφορά σε ένα σώμα 300 επιλέκτων οι οποίοι ονομάζονται ηνίοχοι ή παραβάται και σύμφωνα με τον Gomme παραπέμπουν στον Όμηρο. Πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III 568.

ιδιαίτερης πολιορκητικής μηχανής που λειτουργούσε ως φλογοβόλο (Θουκ. 4.100)²⁷⁸. Ο Θουκυδίδης δεν κάνει καμία αναφορά σχετικά με το ρόλο των ακοντιστών στη μάχη. Ένα πολύ πιθανό σενάριο θα ήταν να προστατεύουν τις άμαξες που μετακίνησαν τη μηχανή που λειτούργησε ως φλογοβόλο κοντά στο τείχος του οχυρού, ούτως ώστε να αποθαρρύνουν πιθανή επιδρομή των Αθηναίων που βρίσκονταν στο Δήλιον. Οι αποσπασματικές πληροφορίες που παρατίθενται δεν μπορούν ούτε να επιβεβαιώσουν αλλά ούτε και να απορρίψουν το συγκεκριμένο ενδεχόμενο.

²⁷⁸ Σε πολλές περιπτώσεις ο Θουκυδίδης δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη χρήση της τεχνολογίας στο πεδίο της μάχης. Βλ. Θουκ. 2.77.3-6· 4.115.

4.6 Ο Βρασίδης στη Θράκη: Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του στην ευρύτερη περιοχή

Δεν ήταν όμως μόνο οι Βοιωτοί εκείνοι που θέλησαν να ακολουθήσουν τις τακτικές επιλογές του Δημοσθένους στα πεδία των μαχών με την αυξημένη χρήση ελαφρά οπλισμένων και πελταστών. Το ίδιο ακριβώς έκανε και ο Βρασίδης κατά την εκστρατεία του στην περιοχή της Θράκης μεταξύ του Αξιού και του Στρυμόνα²⁷⁹ το 423. Στην περίπτωση του τελευταίου σημαίνοντα ρόλο έπαιξε η συμμετοχή του στις πολεμικές επιχειρήσεις στην περιοχή της Πύλου, όπου διαπίστωσε ιδίως όμμασι την αποτελεσματικότητα των σωμάτων αυτών (Θουκ. 4.11-12· Δ.Σ. 12.62.1-5), άλλωστε η παρουσία του στην περιοχή της Θράκης ήταν απόρροια των επιτυχημένων επιχειρήσεων των Αθηναίων στην περιοχή της Πύλου (Θουκ.4.80). Η πρώτη φορά που ο Βρασίδης χρησιμοποίησε ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες και πελταστές κατά την διάρκεια των οργανωμένων επιχειρήσεων στην περιοχή της Θράκης ήταν κατά την επιτυχή απόπειρα κατάληψης της Τορώνης η οποία κατεχόταν από τους Αθηναίους (Θουκ. 4.110.1) . Στην επιχείρηση αυτή οι ψιλοί και οι πελταστές έπαιξαν σημαντικό ρόλο για την υλοποίηση του στόχου την κατάληψη δηλαδή της Τορώνης με τις μικρότερες δυνατές απώλειες. Στην επιχείρησή του αυτή συνέπραξαν και κάποιοι πολίτες της Τορώνης που πρόδωσαν τις αρχές της πόλης τους για την ικανοποίηση σκοπών τους²⁸⁰ (Θουκ. 4.110.1).

²⁷⁹ Η σύγχρονη Μακεδονία δεν ταυτίζεται εδαφικά απολύτως με την Αρχαία Μακεδονία η οποία είχε σαφώς μικρότερη έκταση πρβλ. Flensted-Jensen 2004, 810-853.

²⁸⁰ Σίγουρα δεν αποτελούσαν την πλειοψηφία του πληθυσμού υπήρχαν όμως προφανείς αιτίες για την στάση των συγκεκριμένων πολιτών. Πρώτον η ύπαρξη αθηναϊκής φρουράς στην πόλη. Οι Αθηναίοι είχαν εγκαταστήσει πολλές φρουρές σε διάφορες πόλεις όπως μαρτυρεί το απόσπασμα της ομιλίας του Περικλή λίγο πριν από την έναρξη του πολέμου. Βλ. Θουκ. 2.13.6. Ένας άλλος παράγοντας ήταν η υπέρμετρη αύξηση του φόρου που αναλογούσε στους πολίτες της στο πλαίσιο της Α' αθηναϊκής συμμαχίας από δώδεκα (12) τάλαντα το 430 σε δεκαπέντε (15) πιθανότατα το 425. Το έτος αυτό έγινε μία γενική αναθεώρηση του ύψους των φόρων στο σύνολο των πόλεων που συμμετείχαν στην Α' Αθηναϊκή συμμαχία. Το ύψος των προσδοκώμενων εσόδων για τους Αθηναίους σύμφωνα με τους υπολογισμούς των Meiggs and Lewis ξεπερνούσαν το ποσό των χιλίων τετρακοσίων εξήντα (1460) ταλάντων. Οι πόλεις που έχουν καταγραφεί στους καταλόγους του συγκεκριμένου έτους υπερέβαιναν κατά πολύ σε αριθμό οποιοδήποτε άλλο έτος από τους φορολογικούς καταλόγους που μας σώζονται. Με βάση τα παραπάνω στοιχεία μπορούμε να υποθέσουμε πως η υπέρογκη αύξηση οφειλόταν στα τρέχοντα έξοδα του πολέμου, αν και ο υπερβολικά μεγάλος αριθμός πόλεων που καταγράφεται τριακόσιες σαράντα μία (341) υποδηλώνει μία υπερβολική αισιοδοξία από την πλευρά των Αθηναίων για την απρόσκοπτη καταβολή των φόρων των πολιτών των πόλεων μελών της Α' αθηναϊκής συμμαχίας εν μέσω πολεμικών εχθροπραξιών. Πρβλ. IG I³ 71· Meiggs & Lewis 1988², 188-199. Ο Zahrnt από την πλευρά του υποστηρίζει ότι η υπέρμετρη αύξηση της φορολογίας στην πόλη της Τορώνης εξώθησε τους ολιγαρχικούς να συνωμοτήσουν, για να παραδώσουν την πόλη τους στον Βρασίδα. Πρβλ. Zahrnt 1971, 249. Αυτή η ανακατανομή των φορολογικών εσόδων των Αθηναίων δεν μνημονεύεται από τον Θουκυδίδη, αν και σε άλλες περιπτώσεις ο Θουκυδίδης έκανε συχνές αναφορές σε φορολογικά ζητήματα της Αθηναϊκής συμμαχίας (Θουκ. 1.96.2· 2.13.3· 3.19.1). Επιπροσθέτως δεν υπάρχει καμία αναφορά στο έργο του Αριστοφάνους *Ιππείς*, το οποίο παίχθηκε για πρώτη φορά στα Λήναια την άνοιξη του ίδιου έτους αμέσως μετά την αναφερθείσα αύξηση των εισφορών. Η απουσία αναφορών από τις σύγχρονες γραμματειακές

Αρχικά ο Βρασίδας με το στράτευμά του έφθασε τα ξημερώματα στο ιερό των Διόσκουρων που απείχε περίπου τρία (3) στάδια από την πόλη της Τορώνης δηλαδή εξακόσια (600) περίπου μέτρα (Θουκ.4.110.1). Κάποιοι από τους συνωμότες²⁸¹ βγήκαν από τα τείχη και τους περίμεναν χωρίς να γίνουν αντιληπτοί. Εν συνεχεία οδήγησαν μία ομάδα επτά ελαφρά οπλισμένων²⁸² έχοντας επικεφαλής τον Λυσίστρατο τον Ολύνθιο εντός των τειχών, ενώ ταυτόχρονα τους εξόπλισαν με εγχειρίδια. Η μικρή ομάδα υπό τον Λυσίστρατο εισέβαλλε στην πόλη δια μέσου του τείχους που έβλεπε στο πέλαγος²⁸³. Κατάφεραν να φθάσουν σε αυτήν χωρίς να γίνουν αντιληπτοί από τους φρουρούς της ψηλότερης σκοπιάς, επειδή η πόλη ήταν κτισμένη σε λόφο, και κατάφεραν να σκοτώσουν τους φρουρούς και να ανοίξουν την πύλη που οδηγεί στο Καναστραίο (Θου. 4.110.2) που αποτελεί το ανατολικότερο ακρωτήριο της χερσονήσου της Παλλήνης που βρίσκεται δυτικά της Τορώνης και ακριβώς απέναντι από αυτήν²⁸⁴.

Στην εξέλιξη της επιχείρησης ανέλαβαν δράση οι πελταστές²⁸⁵ που στάλθηκαν από τον Βρασίδα, για να επιτεθούν πρώτοι μόλις άνοιγε κάποια πύλη και δινόταν το προκαθορισμένο σύνθημα. Αρχικά μία μικρή ομάδα πελταστών εισήλθε στην πόλη με την βοήθεια των συνωμοτών και των επτά ελαφρά οπλισμένων μέσω μίας μικρής πύλης που άνοιξαν οι συνωμότες. Εν συνεχεία κατόρθωσαν να ανοίξουν και τις κεντρικές πύλες της αγοράς κόβοντας το δοκάρι που τις στήριζε, θέλοντας να πετύχουν τον πλήρη αιφνιδιασμό των αντιπάλων με την ταυτόχρονη επίθεση από δύο διαφορετικά σημεία. Μετά έδωσαν το σύνθημα με τη φωτιά, για να εισέλθουν από την πύλη της αγοράς και οι υπόλοιποι πελταστές (Θουκ. 4.111.2). Ο Βρασίδας μαζί με το υπόλοιπο στράτευμα μόλις αντιλήφθηκε το σήμα, άρχισε να κινείται με τις δυνάμεις του εναντίον της πόλης, ενώ οι στρατιώτες κραύγαζαν προκαλώντας πανικό στις τάξεις των

πηγές έκανε τους σύγχρονους ερευνητές να διατηρήσουν μία πολύ επιφυλακτική στάση απέναντι σε αυτήν πρβλ. Blamire 2001, 110-112· Gomme 1981⁶, vol. III, 500-505·

²⁸¹ Ο Βρασίδας είχε χρησιμοποιήσει και πάλι τέτοιες τακτικές σε μάχη σε προγενέστερο χρόνο κατά την εκστρατεία του εναντίον της Αμφίπολης κατά την οποία υπήρχαν συνωμότες εντός της πόλης. Βλ. Θουκ. 4.103.2.

²⁸² Σύμφωνα με την αφήγηση του Θουκυδίδου για τη συγκεκριμένη αποστολή είχαν επιλεγεί αρχικά είκοσι (20) ελαφρά οπλισμένοι αλλά οι δεκατρείς (13) λιποψύχησαν. Βλ. Θουκ. 4.110.2.

²⁸³ Είναι απορίας άξιο πως οι Τορωναίοι γνωρίζοντας τις προθέσεις του επικεφαλής των Λακεδαιμονίων Βρασίδα δεν προχώρησαν σε ολική ανακατασκευή του τείχους της πόλης τους. Την άποψη αυτή στηρίζουν τόσο ο Gomme όσο και ο Hornblower πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III 589· Hornblower 1996, 351. Το εντυπωσιακότερο στοιχείο όμως είναι η επιλογή του Βρασίδα να εισέλθει στην πόλη από τα τείχη που έβλεπαν στη θάλασσα, καθώς σύμφωνα με την αφήγηση του Θουκυδίδου στο λιμάνι της Τορώνης υπήρχαν δύο αθηναϊκά πλοία βλ. Θουκ. 4.110.2. Πιθανότατα θα ήθελε να αιφνιδιάσει τους κατοίκους της Τορώνης, όπως φαίνεται από την τακτική προσέγγισή του κατά την επιχείρησή του για την κατάληψή της.

²⁸⁴ Hornblower 1996, 351· Gomme 1981⁵, vol. III, 590· Talbert 2000, 57.

²⁸⁵ Η συμμετοχή πολλών πελταστών στις στρατιωτικές επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα στην περιοχή της Θράκης υποδηλώνει ότι τόσο οι Σπαρτιάτες, όσο και οι Αθηναίοι προσαρμόστηκαν στο διαθέσιμο ανθρώπινο δυναμικό της περιοχής, όπου οι πελταστές είχαν κυρίαρχο ρόλο. Πρβλ. Best 1969, 31.

πολιτών της Τορώνης (Θουκ. 4.111-112.1). Οι στρατιώτες του δεν κινήθηκαν προς μία κατεύθυνση. Άλλοι όρμησαν αμέσως προς τις πύλες, ενώ ορισμένοι κινήθηκαν προς τα τείχη εκμεταλλευόμενοι ξύλινες κατασκευές που είχαν τοποθετηθεί για την επισκευή τους. Η πλειονότητα όμως των στρατιωτών, ακολούθησε τον Βρασίδα στα υψώματα της πόλης με απώτερο στόχο την κατάληψη της ακρόπολης, για να διασφαλίσει με αυτόν τον τρόπο την κατοχή της πόλης. Τέλος ο υπόλοιπος στρατός του Βρασίδα διασκορπίστηκε μέσα στην πόλη (Θουκ. 4.112.2-3). Στην αγορά της Τορώνης βρίσκονταν πενήντα (50) περίπου Αθηναίοι οπλίτες. Οι περισσότεροι από αυτούς αντιλήφθηκαν έγκαιρα την εισβολή των δυνάμεων του Βρασίδα και κατέφυγαν στο φρούριο της Ληκύθου²⁸⁶. Εκεί κατέφυγαν και όσοι Τορωναίοι διάκεινταν φιλικά απέναντι στους Αθηναίους (Θουκ. 4.113).

Η επιτυχής επιχείρηση του Βρασίδα για την κατάληψη της Τορώνης έχει πολλά κοινά στοιχεία με την κατάληψη των μακρών τειχών των Μεγάρων από τον Δημοσθένη (Θουκ. 4.66.3-4.68.4). Κεντρικός στόχος στην τακτική και των δύο ήταν η κατάληψη των κεντρικών πυλών των δύο πόλεων. Στα Μέγαρα ο Δημοσθένης χρησιμοποίησε για την υλοποίηση του σχεδίου του ελαφρά οπλισμένους, ενώ ο Βρασίδας στηρίχθηκε περισσότερο στη δράση των πελταστών. Οι ομοιότητες των δύο επιχειρήσεων υποδηλώνουν ότι ο Βρασίδας ακολούθησε σε πολλές περιπτώσεις τακτικές παρόμοιες με εκείνες του Δημοσθένη στις επιχειρήσεις του στην περιοχή της Θράκης προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες συνθήκες της περιοχής²⁸⁷. Η σύνδεση αυτών των δύο επιχειρήσεων γίνεται και από τον Θουκυδίδη, καθώς η επιχείρηση ανακατάληψης των Μακρών Τειχών από τους Μεγαρείς εξιστορείται από αυτόν, πριν από την έναρξη της αφήγησης της επιχείρησης του Βρασίδα στην Τορώνη (Θουκ. 4.79· 4.109.1).

Η δράση των πελταστών ήταν καίριας σημασίας για την αίσια έκβαση της επιχείρησης στην Τορώνη. Η κατάληψη των κεντρικών πυλών της πόλης που βασίστηκε εν πολλοίς στους πελταστές έδωσε την δυνατότητα στον Βρασίδα με την πλειονότητα των στρατευμάτων του να εισέλθει στην πόλη. Ο καίριος ρόλος των πελταστών στη συγκεκριμένη επιχείρηση αποδεικνύεται από την λεπτομερή αφήγηση που παραθέτει ο Θουκυδίδης σχετικά με τον ρόλο τους στην επιχείρηση κάτι το οποίο δεν συνηθίζει στην αφήγησή του²⁸⁸. Η συγκεκριμένη επιτυχής αποστολή που έφεραν σε πέρας οι πελταστές μπορεί να συγκριθεί *mutatis mutandis* με την δράση των σύγχρονων μονάδων των ειδικών δυνάμεων που φέρουν σε πέρας πολύ δύσκολες

²⁸⁶ Πρόκειται για ένα προεξέχον ακρωτήριο το οποίο συνδεόταν με την ηπειρωτική Ελλάδα δια μέσου ενός στενού ισθμού. Πρβλ. Gomme 1981⁶, Vol. III 591. Σχετικά με την κατάληψη του φρουρίου της Ληκύθου από τον Βρασίδα με την χρήση εντυπωσιακής πολιορκητικής μηχανής βλ. Θουκ. 4.115-116.

²⁸⁷ Best 1969, 32.

²⁸⁸ Αντιπροσωπευτική περίπτωση είναι η αφήγηση του για την μάχη του Δηλίου στην οποία δεν κάνει καμία αναφορά για τον ρόλο των Θηβαίων πελταστών στη μάχη. Βλ. Θουκ. 4.93.4· 4.96.1-5.

στρατιωτικές αποστολές, για να καταστήσουν αποτελεσματικότερη την δράση των συμβατικών μονάδων του στρατού σε μεταγενέστερο χρόνο²⁸⁹. Στην προκειμένη περίπτωση η δράση των πελαστών ουσιαστικά παρέδωσε την Τορώνη στα χέρια των στρατιωτών του Βρασίδα.

Η Τορώνη θα παραμείνει υπό τον έλεγχο των Σπαρτιατικών δυνάμεων για ένα μόλις χρόνο, καθώς ο Κλέων εκμεταλλευόμενος την απουσία τόσο του Βρασίδα όσο και αξιόμαχης φρουράς θα καταλάβει την πόλη μετά από συνδυασμένη επίθεση από ξηρά και θάλασσα το καλοκαίρι του 422 (Θουκ. 5.2-3). Στο μεσοδιάστημα ο Βρασίδας προχώρησε σε μία στρατιωτική επιχείρηση με την συνεργασία του Μακεδόνα βασιλιά Περδίκκα εναντίον του Αρραβαίου στην περιοχή της Λυγκηστίδος (καλοκαίρι του 423)²⁹⁰. Αν και αρχικά κατάφεραν να νικήσουν τον Αρραβαίο η εμφάνιση των Ιλλυριών²⁹¹ στο πλευρό του μετέβαλε τις ισορροπίες αναγκάζοντας τόσο τους Μακεδόνες όσο και τον Βρασίδα να αποχωρήσουν από την περιοχή της Λυγκηστίδος (Θουκ. 4.124-125.1). Η οπισθοχώρηση αυτή όμως δεν έγινε οργανωμένα καθώς οι Μακεδόνες οπισθοχώρησαν νωρίτερα από τους άνδρες του Βρασίδα²⁹² με αποτέλεσμα ο τελευταίος, για να καταφέρει να διαφύγει να χρησιμοποιήσει τους οπλίτες σε έναν τετράγωνο σχηματισμό και στο κέντρο του να τοποθετήσει τους ψιλούς. Μάλιστα διέταξε τους νεότερους οπλίτες να λειτουργούν ως ακροβολιστές, κάνοντας επιδρομές εκτός της τετράγωνης παράταξης σε περίπτωση επίθεσης των αντιπάλων, ενώ ο ίδιος μαζί με τριακόσιους έμπειρους οπλίτες βρέθηκε στο τέλος της παράταξης για να μπορεί η παράταξή του να αμύνεται αποτελεσματικά καθώς υποχωρούσε απέναντι στις επιθέσεις των αντιπάλων τους (Θουκ. 4.125.2-3).

Οι τακτικές επιλογές του Βρασίδα είχαν ως αποτέλεσμα την απώθηση των βαρβάρων, καθώς οι τελευταίοι δεν μπόρεσαν να διασπάσουν την γραμμή άμυνας των στρατιωτών του Βρασίδα. Στη δεύτερη φάση της μάχης ο Βρασίδας με τους τριακοσίους επίλεκτους οπλίτες κατόρθωσε να αποτρέψει την απόπειρα των εχθρών να τους κυκλώσουν στο μοναδικό πέρασμα που υπήρχε προς την πλευρά της Μακεδονίας (Θουκ. 4.128). Οι ψιλοί προστατευμένοι

²⁸⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δράση των Γερμανών αλεξιπτωτιστών στην εισβολή του Χίτλερ στο Βέλγιο στο πλαίσιο του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, με την οποία διασφάλισαν τον έλεγχο όλων των κεντρικών αρτηριών της χώρας, για τη διέλευση των υπολοίπων τμημάτων του στρατού. Πρβλ. Weinberg 1994, 126.

²⁹⁰ Ο Θουκυδίδης δεν αναφέρει με ποιον τρόπο έπεισε ο Περδίκκας τον Βρασίδα να εγκαταλείψει τον σύμμαχό του Αρραβαίο μετά από ένα μόλις χρόνο. Η πιθανότερη εικασία είναι ο εξαναγκασμός του Βρασίδα λόγω των περιορισμένων εφοδίων με τα οποία προμήθευε ο Περδίκκας το στράτευμα των Λακεδαιμονίων να τον οδήγησαν στην απόφαση αυτή. Βλ. Θουκ. 4.83.

²⁹¹ Ο Θουκυδίδης δεν αναφέρει από πού ήλθαν οι Ιλλυριοί. Η πιθανότερη εκδοχή είναι πως ήλθαν από τα βορειοδυτικά πέρα από τις λίμνες διαμέσου της Λυγκηστίδος (σημερινής πεδιάδας του Μοναστηρίου). Αυτός είναι ο ευκολότερος δρόμος για να μπορέσει κάποιος να φθάσει στην Εορδαία και τη Μακεδονία από τον Βορρά. πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III 613.

²⁹² Αυτό οφειλόταν εν πολλοίς στη διχογνωμία που ανέκυψε μεταξύ των δύο συμμάχων, καθώς είχαν διαφορετικούς στόχους μετά την αρχική επιτυχία τους εναντίον του Αρραβαίου. Ο Περδίκκας ήθελε να συνεχίσουν την επιδρομή τους στα εδάφη του Αρραβαίου, ενώ από την άλλη πλευρά ο Βρασίδας ανησυχούσε για την τύχη της Μένδης. Βλ. Θουκ. 4.124.3-125.2).

απολύτως από τους οπλίτες βοήθησαν πιθανότατα στην διατήρηση της γραμμής άμυνας των ανδρών του Βρασίδα με την ρίψη βλημάτων. Δυστυχώς όμως ο Θουκυδίδης σε μία ακόμη περίπτωση δεν αναφέρει λεπτομέρειες για τον ρόλο των ψιλών στη συγκεκριμένη μάχη, ενώ επιπροσθέτως δεν γνωρίζουμε ούτε τον ακριβή αριθμό τους. Οι ελάχιστες πληροφορίες που διαθέτουμε δεν μας επιτρέπουν να διαμορφώσουμε μία πλήρη άποψη για την επιρροή τους στην αίσια έκβαση της μάχης. Η απουσία αναφορών για τον ρόλο τους στη μάχη αποτελεί ένδειξη ότι χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για βοηθητικούς ρόλους και δεν αποτέλεσαν καίριο παράγοντα για την αίσια έκβαση της.

Αμέσως μετά ο Κλέων έχοντας ως ορμητήριο την Ηίονα θα προσπαθήσει ανεπιτυχώς να καταλάβει την Στάγιο αποικία των Ανδρίων²⁹³. Ωστόσο, μπόρεσε να αποκτήσει τον έλεγχο της Γαληψού, αποικίας της Θάσου (Θουκ. 5.6.1-2). Ο στρατηγικός στόχος αυτών των επιχειρήσεων ήταν η διασφάλιση της Ηίονας που λειτουργούσε ως βάση για τις επιχειρήσεις του Κλέωνος εναντίον της Αμφίπολης²⁹⁴. Προκείμενου να ενισχύσει το στράτευμά του ο Κλέων έστειλε πρέσβεις τόσο στον Περδίκκα από τον οποίο ζήτησε ενισχύσεις σύμφωνα με τις συμμαχικές του υποχρεώσεις, αλλά και στον Πολλήν βασιλιά των Οδομάντων, για να του αποστείλει όσο το δυνατόν περισσότερους Θράκες μισθοφόρους (Θουκ. 5.6.2), ενώ ο ίδιος παρέμεινε στην περιοχή της Ηίονας.

Την ίδια στιγμή ούτε ο Βρασίδας παρέμεινε άπραγος αφού ενημερώθηκε για τις κινήσεις του αντιπάλου του, κατέλαβε ένα στρατηγικό ύψωμα στο όρος Κερδύλιο²⁹⁵. Αυτό βρισκόταν στη χώρα των Αργιλίων η οποία βρισκόταν στα δυτικά αμέσως μετά τον Στρυμόνα και δεν απείχε πολύ από την Αμφίπολη²⁹⁶. Από το σημείο αυτό ο Βρασίδας μπορούσε να εποπτεύει την ευρύτερη περιοχή, καθώς και τις κινήσεις του στρατού του Κλέωνος. Επιπροσθέτως

²⁹³ Σύμφωνα με τον Διόδωρο τον Αλικαρνασσία η Στάγιος είχε ιδρυθεί από Χαλκιδείς βλ. Δ. Αλ. Αμμ. 1.5. Ήταν αποικία των Ανδρίων.

²⁹⁴ Ο ίδιος ο Θουκυδίδης είχε χρησιμοποιήσει ως βάση των επιχειρήσεών του στην περιοχή τη Θάσο δύο χρόνια νωρίτερα. Βλ. Θουκ. 4.105.1. Ο Gomme υποστήριξε ότι η Ηίονα ήταν ανεπαρκής ως βάση επιχειρήσεων του Κλέωνος λόγω της δυσφορίας που επέδειξε το στράτευμά του λίγο αργότερα (Θουκ. 5.7.2). Πρβλ. Gomme 1981⁶, vol III 635.

²⁹⁵ Ο Pritchett υποστηρίζει ότι το όρος Κερδύλιο αναφέρεται σε μία πόλη αλλά και στο ομώνυμο βουνό. Πρβλ. Pritchett 1980, SAGT vol. III, 323-324. Σύμφωνα με την Flensted – Jensen το τείχος και η πύλη που έχουν βρεθεί στα περίχωρα των Νέων Κερδυλίων ανήκουν στην πόλη του Κερδυλίου πρβλ. Flensted-Jensen 2004, 814. Την ίδια άποψη ενστερνίζεται και ο Isaac πρβλ. Isaac 1986, 53 υπ. 276.

²⁹⁶ Σύμφωνα με τον Gomme υπάρχουν δύο λόφοι στην περιοχή που ήταν ιδανικοί για το στράτευμα του Βρασίδα. Πρώτον ένας λόφος στη δυτική όχθη του Στρυμόνα κοντά στο ποτάμι και βορειοδυτικά της Αμφίπολης που απείχε αρκετά από την Ηίονα αλλά παρείχε εξαιρετική ορατότητα για ολόκληρη την περιοχή. Η δεύτερη εναλλακτική ήταν ένας λόφος που βρισκόταν δυτικά της γέφυρας του Στρυμόνα σε απόσταση 3-4 χλμ. Η χρήση της φράσης από τον Θουκυδίδη (πέραν του ποταμού) υποδηλώνει ότι χρησιμοποιήθηκε ως οπτική γωνία θέασης είτε η Αμφίπολη είτε τα αθηναϊκά στρατεύματα στην αριστερή όχθη του ποταμού, χωρίς να μπορεί να αποκλεισθεί και του ίδιου του Θουκυδίδου, του οποίου η περιουσία βρισκόταν ανατολικά του ποταμού. Πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III 636.

κάλεσε χίλιους πεντακόσιους (1500) μισθοφόρους Θράκες, όλους τους Ηδωνούς πελταστές και ιπείς και χίλιους πελταστές από την Μύρκινο²⁹⁷ και τη Χαλκιδική. Ο Βρασίδας μαζί με χίλιους πεντακόσιους (1500) στρατιώτες βρισκόταν στο Κερδύλιο όρος, ενώ οι υπόλοιποι στρατιώτες βρίσκονταν στην Αμφίπολη υπό τον Κλεαρίδα. Ο Βρασίδας επέλεξε αυτή την τακτική, γιατί πίστευε πως ο Κλέων θα προχωρούσε προς το εσωτερικό και την Αμφίπολη (Θουκ. 5.6.3-5) και ήθελε να έχει τη δυνατότητα άμεσης αντίδρασης σε μία τέτοια επιχείρηση του αντιπάλου του. Η θέση που κατείχε εξυπηρετούσε όλους τους στρατηγικούς στόχους του.

Ο Κλέων αναγκάστηκε να ακολουθήσει την πορεία προς το εσωτερικό που είχε υποθέσει ο Βρασίδας, καθώς στην Ηίονα οι στρατιώτες του δυσανασχετούσαν, επειδή παρέμεναν άπραγοι για μεγάλο χρονικό διάστημα²⁹⁸, περιμένοντας τις στρατιωτικές ενισχύσεις από τον Περδίκκα και τον Πολλή (Θουκ. 5.6.3). Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο Κλέων προχώρησε στην κατάληψη οχυρού λόφου μπροστά από την Αμφίπολη²⁹⁹, διακρίνοντας τους βάλτους που σχηματίζονταν ένθεν κακείθεν του Στρυμόνος αλλά και την γεωγραφική θέση της πόλης. Σε κάθε περίπτωση δεν ήταν διατεθειμένος να εμπλακεί σε ένοπλη σύγκρουση με τις δυνάμεις του Βρασίδα, πριν από τον ερχομό των αναμενόμενων ενισχύσεων πιστεύοντας πως τα στρατεύματά του θα μπορούσαν να υποχωρήσουν οποιαδήποτε στιγμή χωρίς μάχη, καθώς δεν υπήρχε κανένας στα τείχη της πόλης και οι πύλες της ήταν ερμητικά κλειστές (Θουκ. 5.7.3-5). Μάλιστα ο Θουκυδίδης παρουσιάζει τον Κλέωνα να έχει μετανιώσει για την επιλογή του να

²⁹⁷ Η Μύρκινο είχε προσχωρήσει στο στρατόπεδο του Βρασίδα μετά την κατάληψη από τον τελευταίο της Αμφίπολης λόγω της δολοφονίας του βασιλιά των Ηδωνών Πιττακού από του γιό του Γοάξιο και την γυναίκα του Βραυρώ. Βλ. Θουκ. 4.107.3.

²⁹⁸ Ο Θουκυδίδης αναφέρει πως οι στρατιώτες του Κλέωνος θεωρούσαν ότι αυτός ήταν άπειρος στα στρατιωτικά θέματα, ενώ ο Βρασίδας είχε σημαντική στρατιωτική εμπειρία. Ταυτόχρονα οι ίδιοι τον ακολουθούσαν χωρίς την θέλησή τους. Βλ. Θουκ. 5.7.2. Όλα αυτά υποδηλώνουν ότι ο Κλέων δεν κατόρθωσε να εμπνεύσει αυτοπεποίθηση στους στρατιώτες του αλλά και να ανταποκριθεί στην αυξανόμενη αναταραχή στο στρατόπεδό του. Συνεπώς ο Κλέων δεν κατάφερε να ανταποκριθεί στις αυξημένες απαιτήσεις του αξιώματος του στρατηγού πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III 638.

²⁹⁹ Η τοποθεσία αυτού του λόφου έχει γίνει αντικείμενο διένεξης μεταξύ των ερευνητών. Ο Pritchett υποστηρίζει ότι ο λόφος αυτός βρίσκεται βόρεια, αφού και η πόλη της Αμφίπολης έχει αντίστοιχο προσανατολισμό. Ο Pritchett προτείνει τον λόφο 133 ως τον επικρατέστερο για την εγκατάσταση των Αθηναίων στην περιοχή. Αυτός ο λόφος είχε στρατηγική θέση και προσέφερε πανοραμική άποψη στην πόλη της Αμφίπολης αλλά και τα περίχωρα αυτής. Πρβλ. Pritchett 1980, SAGT vol. III, 331-333. Ο Kromayer θεωρεί ότι ο λόφος αυτός βρισκόταν στα βορειοανατολικά (ύψωμα 338 ή λόφος του μακεδονικού τάφου). Πρβλ. Kromayer 1903, 205. Ο Pritchett με την σειρά του υποστηρίζει πως η οπτική των Αθηναίων από την συγκεκριμένη θέση θα ήταν περιορισμένη, καθώς δεν θα μπορούσαν να έχουν οπτική επαφή με τις δύο πύλες της πόλης. Επιπροσθέτως τα τείχη της Αμφίπολης που διατηρούνται στην ανατολική πλευρά έφθαναν τα 7,5 μέτρα. Συνεπώς τα τείχη αυτά θα εμπόδιζαν έτι περαιτέρω την οπτική των Αθηναίων προς την πόλη της Αμφίπολης. Τέλος ο Pritchett υποστηρίζει ότι μεγάλο ύψος αυτού του λόφου σχεδόν 400 μέτρα καθιστά αδύνατη οποιαδήποτε κατά μέτωπον επιτυχημένη επίθεση των οπλιτών, όπως αυτή των Σπαρτιατών εναντίον των Αθηναίων οπλιτών (Θουκ. 5.10.9). Μία τέτοια στρατιωτική επιχείρηση δεν θα είχε προηγούμενο στο πλαίσιο των πολεμικών συγκρούσεων των αρχαίων Ελλήνων. Κατά συνέπεια προκρίνεται η άποψη του Pritchett. Πρβλ. Pritchett 1980, 332-333.

μην πάρει μαζί του και πολιορκητικές μηχανές καθώς θεωρούσε, ότι θα μπορούσε να καταλάβει πολύ εύκολα την Αμφίπολη, αφού του είχε δοθεί η εντύπωση πως η πόλη της Αμφίπολης ήταν εντελώς έρημη (Θουκ. 5.7.5). Ο Βρασίδης κατόρθωσε με την απόκρυψη των δυνάμεών του να επιφέρει τον πλήρη εφησυχασμό του Κλέωνος, ενώ ο τελευταίος βρισκόταν σε απόσταση βολής από τα στρατεύματά του.

Η τακτική του Κλέωνος ομοιάζει με εκείνη του Δημοσθένους, πριν από την επίθεση στη νήσο Σφακτηρία με μία όμως κρίσιμη διαφορά ο Κλέων δεν μπόρεσε να προβλέψει πως θα μπορούσε να δεχθεί επίθεση από τις εχθρικές δυνάμεις, ενώ περίμενε ενισχύσεις και ενώ βρισκόταν σε απόσταση βολής από την πόλη της Αμφίπολης³⁰⁰. Αυτό οφείλεται εν πολλοίς στο άρτια εκτελεσμένο σχέδιο μάχης των Σπαρτιατών που ήθελαν να δώσουν την εντύπωση στον Κλέωνα ότι η πόλη της Αμφίπολης ήταν έρημη και ότι δεν κινδύνευε σε καμία περίπτωση από μία αιφνιδιαστική επίθεση των εχθρών. Η απεισκευία του αυτή σε συνδυασμό με την υιοθέτηση του σχεδίου μάχης του Δημοσθένους στη Σφακτηρία επιβεβαιώνουν την κρίση του Θουκυδίδου σχετικά με τις περιορισμένες στρατηγικές ικανότητες του Κλέωνος (Θουκ. 5.7.3), καθώς υποδηλώνει την αδυναμία του να προσαρμοστεί στα διαφορετικά δεδομένα κάθε στρατιωτικής επιχείρησης³⁰¹. Ένας ικανός στρατηγός προσαρμόζει την τακτική του με βάση τις δεδομένες συνθήκες που επικρατούν κάθε δεδομένη στιγμή στο πεδίο της μάχης.

Ο Βρασίδης από την πλευρά του μόλις αντιλήφθηκε την κίνηση των Αθηναίων προς την Αμφίπολη κατέβηκε από το Κερδύλιο και εισήλθε με όλα τα στρατεύματά του σε αυτήν. Δεν θέλησε να βγει από την πόλη και να αντιπαραταχθεί με τα στρατεύματα των Αθηναίων καθώς θεωρούσε ότι τα δικά του στρατεύματα υστερούσαν ως προς την επιχειρησιακή τους ικανότητα σε σχέση με τα αθηναϊκά. Αυτά περιελάμβαναν οπλίτες που προέρχονταν από την Αθήνα αλλά και τους καλύτερους οπλίτες από την Ίμβρο και τη Λήμνο (Θουκ. 5.8.1-2)³⁰², ενώ τα δικά του στρατεύματα περιλάμβαναν πολλούς πελταστές και ιππείς οι οποίοι σε μάχη εκ του σύνεγγυς υστερούσαν σε σχέση με τους οπλίτες. Όντας επιδέξιος στρατηγός ο Βρασίδης

³⁰⁰ Best 1969, 33

³⁰¹ ό.π., 33.

³⁰² Ο Θουκυδίδης στην αφήγησή του δεν δηλώνει με σαφήνεια το στρατιωτικό σώμα στο οποίο υπηρετούν τόσο οι Αθηναίοι όσο και οι κληρούχοι της Ίμβρου και της Λήμνου. Με βάση τους όρους που χρησιμοποιεί «τῶν γὰρ Αθηναίων ὅπερ ἐστράτευε καθαρὸν ἐξῆλθε καὶ Λημνίων καὶ Ἰμβρίων τὸ κράτιστον» πρόκειται μάλλον για οπλίτες. Δεν είναι η πρώτη φορά που οι Αθηναίοι κληρούχοι από τα νησιά της Ίμβρου και της Λήμνου συμμετέχουν στις πολεμικές επιχειρήσεις στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το εκστρατευτικό σώμα των Αθηναίων στην Πύλο στο οποίο συμμετείχαν κληρούχοι τόσο από τη Λήμνο όσο και από την Ίμβρο. Βλ. Θουκ. 4.28.4.

προσάρμοσε την στρατηγική του στις δεδομένες συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί. Αφού επέλεξε εκατόν πενήντα (150) οπλίτες³⁰³, για να τον ακολουθήσουν έθεσε το υπόλοιπο στράτευμα υπό τις διαταγές του Κλεαρίδα. Θέλησε να επιτεθεί αιφνιδιαστικά στις συγκεντρωμένες δυνάμεις του Κλέωνος, ενώ οι δυνάμεις υπό τον Κλεαρίδα που ήταν στη μεγάλη τους πλειοψηφία πελταστές και ιππείς θα τον ακολουθούσαν από τις λεγόμενες Θρακικές πύλες³⁰⁴. Η αιφνιδιαστική επίθεση θα μπορούσε να εκτελεστεί από τα συγκεκριμένα σώματα με πολύ μεγάλη επιτυχία (Θουκ. 5.10.1)³⁰⁵.

Το σχέδιο του Βρασίδα ήταν ιδιοφυές, καθώς οι δυνάμεις του Κλέωνος είχαν έλθει κοντά στα τείχη της Αμφίπολης, ούτως ώστε να προχωρήσουν σε αναγνώριση των εχθρικών μονάδων (Θουκ. 5.10.2)³⁰⁶. Αυτό έδωσε την ευκαιρία στις δυνάμεις των Σπαρτιατών να επιτεθούν αιφνιδιαστικά, πριν προλάβουν οι ενισχύσεις των Αθηναίων να φθάσουν στην περιοχή και μεταβάλουν την ισορροπία δυνάμεων. Ο Κλέωνας με την σειρά του μετά την αναγνώριση των εχθρικών μονάδων θεωρώντας ότι είχε αρκετό χρόνο στη διάθεσή του διέταξε την οπισθοχώρηση των μονάδων του (Θουκ. 5.10.3). Αυτή πραγματοποιήθηκε με την αριστερή πτέρυγα να τίθεται επικεφαλής της παράταξής του και να έχει κατεύθυνση προς την Ηίονα. Επειδή όμως ο Κλέωνας είχε την πεποίθηση πως η υποχώρηση των στρατιωτών του γινόταν με αργό ρυθμό ζήτησε από τους στρατιώτες της δεξιάς πτέρυγας να κινηθούν έχοντας αριστερή κλίση. Κατά αυτόν τον τρόπο οι οπλίτες της δεξιάς πτέρυγας άφησαν εκτεθειμένη την δεξιά πλευρά

³⁰³ Ο Gomme υποστηρίζει ότι ο αριθμός των στρατιωτών που ακολούθησαν τον Βρασίδα μπορεί να ήταν ενδεχομένως και λίγο μεγαλύτερος πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III, 645.

³⁰⁴ Οι Θρακικές πύλες τοποθετούνται από τον κ. Λαζαρίδη που ανέσκαψε την πόλη της Αμφίπολης στη βορειοανατολική πλευρά της. Την άποψη αυτή ενστερνίζεται τόσο ο Pritchett όσο και ο Hornblower. Ο Gomme από την άλλη υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη πύλη θα μπορούσε να βρισκόταν είτε στην ανατολική πλευρά του τείχους είτε στην βορειοανατολική την οποία θεωρεί επικρατέστερη λόγω της φυσικής ροής του ποταμού Στρυμόνα αλλά και το σχέδιο μάχης που εφάρμοσαν οι Σπαρτιάτες χωρίς όμως να έχει στη διάθεσή του τα πορίσματα από τις ανασκαφές του Λαζαρίδη. Η διατυπωθείσα υπόθεση σχετικά με την ύπαρξη πύλης στην ανατολική πλευρά του τείχους φαίνεται να εγκαταλείφθηκε μετά από τις ανασκαφές του Λαζαρίδη. Πρβλ. Gomme 1981⁶, vol. III, 646· Pritchett 1980, SAGT vol. III, 299,340, εικ. 14 304. Στις αρχαίες πόλεις δεν υπάρχει κάποια σταθερά σχετικά με τον αριθμό των πυλών της κάθε πόλης πρβλ. Pritchett 1980, SAGT vol. III, 303 υπ. 7.

³⁰⁵ Οι περισσότερες επιτυχίες των πελταστών εναντίον οπλιτών στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου εμπεριείχαν και το στοιχείο του αιφνιδιασμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δράση των πελταστών στην κατάληψη της Τορώνης από τους Σπαρτιάτες κατά την οποία συνέλαβαν πενήντα (50) οπλίτες των Αθηναίων κυριολεκτικά στον ύπνο. Βλ. Παρούσα εργασία, 75-78.

³⁰⁶ Δεν είναι η πρώτη φορά στον αρχαίο κόσμο όπου η αναγνώριση των εχθρικών θέσεων γίνεται από το σύνολο ενός εκστρατευτικού σώματος. Αυτό συνέβαινε, επειδή οι αρχαίοι Έλληνες δεν είχαν διαμορφώσει εξειδικευμένα σώματα ανιχνευτών. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί το εκστρατευτικό σώμα των Ελλήνων στην περιοχή της Θεσσαλίας κατά την περίοδο των Περσικών πολέμων υπό την ηγεσία του Ευαινέτου, το οποίο παρακολούθησε τις κινήσεις των Περσών στη Μακεδονία και έφυγε πριν οι τελευταίοι φθάσουν στη Θεσσαλία. Βλ. Ηδτ. 7.173. Σχετικά με άλλες περιπτώσεις όπου παρατηρείται το ίδιο φαινόμενο στα πεδία των μαχών της αρχαιότητας πρβλ. Pritchett 1980, SAGT vol. III, 330-331.

τους στον εχθρό (Θουκ. 5.10.4), η οποία ήταν και αυτή που βρισκόταν πιο κοντά στον εχθρό³⁰⁷. Το τακτικό αυτό σφάλμα του Κλέωνος κατάφερε να εκμεταλλευθεί στο έπακρον ο Βρασίδας.

Το σχέδιο του Βρασίδα είχε εξαιρετικά αποτελέσματα. Ο Βρασίδας με τους οπλίτες επιτέθηκε κατά μέτωπο στο κέντρο της παράταξης των Αθηναίων, ενώ ο Κλεαρίδας με τους ιπείς και τους πελταστές επιτέθηκε δια μέσου των Θρακικών πυλών στα νότια του δεξιού τμήματος της παράταξης των Αθηναίων. Εν συνεχεία ο Βρασίδας στράφηκε και αυτός προς το δεξί τμήμα (Θουκ. 5.10.6-8). Οι Αθηναίοι αιφνιδιάστηκαν και προκλήθηκε πανικός σε αυτούς. Το αριστερό τμήμα της παράταξης τους αποκόπηκε από την υπόλοιπη παράταξη ενώ κατευθύνονταν προς την Ηίονα και υποχώρησε προς τα εκεί. Οι Αθηναίοι εν τούτοις δεν παραδόθηκαν αμαχητί, αντιθέτως στο πλαίσιο της οπισθοχώρησής τους τραυματίστηκε ο Βρασίδας χωρίς όμως να γίνει αντιληπτό από αυτούς, ώστε να εκμεταλλευτούν το γεγονός αυτό. Οι συμπολεμιστές του τον μετέφεραν γρήγορα εκτός του πεδίου της μάχης (Θουκ. 5.10.8). Πέθανε λίγο αργότερα, όταν η έκβαση της μάχης υπέρ των Λακεδαιμονίων ήταν οριστική (Θουκ. 5.10.11). Την ίδια στιγμή ο Κλέωνας, ενώ προσπαθούσε να συντονίσει την οπισθοχώρηση του στρατεύματος του σκοτώθηκε από το ακόντιο ενός Μυρκινίου πελταστή (Θουκ. 5.10.9).

Οι οπλίτες των Αθηναίων που βρίσκονταν στο δεξί μέρος της παράταξης δεν παραδόθηκαν αμαχητί. Αντιθέτως ανασυντάχθηκαν πάνω στο λόφο³⁰⁸ και απέκρουσαν τρεις διαδοχικές επιθέσεις του Κλεαρίδα προτού οι ιπείς από την Μύρκινο και την Χαλκιδική, αλλά και οι πελταστές τους με τις ρίψεις ακοντίων τους αναγκάσουν να υποχωρήσουν προς την Ηίονα στην οποία έφθασαν με μεγάλη δυσκολία μέσω ορεινών περασμάτων έχοντας μεγάλες ανθρωπίνες απώλειες τόσο από την μάχη εκ του σύνεγγυς όσο και από την καταδίωξή τους από τους πελταστές και τους ιπείς (Θουκ. 5.10.9-10).

Η δράση των πελταστών στο σχέδιο μάχης των Λακεδαιμονίων ήταν αξιοσημείωτη. Αφενός μεν ένας εξ αυτών ήταν εκείνος που σκότωσε τον Κλέωνα, αφετέρου δε, στη δεύτερη φάση της μάχης οι ρίψεις των ακοντίων τους έπαιξαν σημαίνοντα ρόλο για την οπισθοχώρηση των Αθηναίων οπλιτών που αντιστέκονταν ακόμα και μετά τον θάνατο του Κλέωνα. Επιπροσθέτως συμμετείχαν ενεργά και με αξιοσημείωτη αποτελεσματικότητα στην καταδίωξη των Αθηναίων οπλιτών μετά την διάσπαση της παράταξής τους. Η καθοριστική συμβολή των πελταστών επιβεβαιώνεται και από την εκτενή αυτή τη φορά αναφορά του Θουκυδίδου, καθώς οι

³⁰⁷Best 1969, 34. Ο Hornblower αμφιβάλλει αν ήταν πιο αποτελεσματική με αυτό τον τρόπο η υποχώρηση των δυνάμεων των Αθηναίων πρβλ. Hornblower 1996, 446.

³⁰⁸Ο λόφος αυτός κατά τον Pritchett είναι ο ίδιος με τον λόφο που είχαν στρατοπεδεύσει οι Αθηναίοι εμπρός από την Αμφίπολη πρβλ. Pritchett 1980, SAGT vol. III,333.

αναφορές του στα σώματα των πελταστών τις περισσότερες φορές ήταν λακωνικές χωρίς λεπτομέρειες για τον στρατιωτικό τους ρόλο κατά την διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων. Στην περίπτωση όμως της μάχης της Αμφίπολης ο Θουκυδίδης αντιλαμβανόμενος την καθοριστική παρουσία των πελταστών στη συγκεκριμένη μάχη παραθέτει πολλές λεπτομέρειες αναφορικά με την δράση και τις αντιδράσεις τους σε αυτήν.

Ανακεφαλαιώνοντας η παρουσία των πελταστών στο βορειότερο μέτωπο του Πελοποννησιακού πολέμου υπήρξε σημαντική και καθοριστική για την τελική έκβαση των στρατιωτικών επιχειρήσεων σε αυτό. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στις οποίες συμμετείχαν διαφέρουν μεταξύ τους. Διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην καλά οργανωμένη επιχείρηση του Βρασίδα για την κατάληψη της Τορώνης (Θουκ. 4.110.2-4.113), αλλά και στη μάχη που διεξήχθη έξω από τα τείχη της Αμφίπολης (Θουκ. 5.10.6-10). Το *sui generis* στρατιωτικό δυναμικό της περιοχής σίγουρα έπαιξε το ρόλο του για την συχνότερη χρήση των πελταστών στο συγκεκριμένο πολεμικό μέτωπο. Συν τοις άλλοις οι επικεφαλής των δύο αντίπαλων παρατάξεων είχαν υιοθετήσει τις τακτικές του Δημοσθένους καθώς ήταν παρόντες στην περιοχή της Πύλου, όπου οι πελταστές έκαναν αισθητή την παρουσία τους. Κοντολογίς η επιτυχημένη χρήση των πελταστών στα πεδία των στρατιωτικών επιχειρήσεων του Πελοποννησιακού πολέμου αύξανε συν τω χρόνω την φήμη τους αλλά και την επιρροή τους σε αυτά, καθώς ο τρόπος δράσης τους προσειδίαζε στο γεωγραφικό ανάγλυφο της ανατολικής Μεσογείου.

Η δράση των πελταστών αλλά και των παρεμφερών στρατιωτικών σωμάτων στην Ιστορία του Θουκυδίδου συνεχίζεται στο πλαίσιο της Σικελικής εκστρατείας. Ο πρώτος που θα χρησιμοποιήσει ακοντιστές ήταν ο Γύλιππος³⁰⁹ στις επιθέσεις εναντίον του φρουρίου των Επιπολών που είχαν καταλάβει οι Αθηναίοι. Η πρώτη επίθεση θα αποτύχει λόγω της μη συμμετοχής του ιππικού σε αυτήν, επειδή πραγματοποιήθηκε μεταξύ των τειχισμάτων (Θουκ. 7.5.2). Στη δεύτερη όμως επίθεση κατόρθωσε να συντρίψει τις δυνάμεις των Αθηναίων, αφού χρησιμοποίησε τους ακοντιστές και τους ιππείς, για να πλαγιοκοπήσουν τους Αθηναίους οπλίτες (Θουκ. 7.6.2-3). Ο συνδυασμός ακοντιστών ιππέων ήταν καθοριστικός για την εύκολη επικράτηση εναντίον των οπλιτών, καθώς οι τελευταίοι δεν μπορούσαν να αμυνθούν αποτελεσματικά στις πλαγιοκοπήσεις. Επιπροσθέτως η χρήση αυτών των δύο σωμάτων εναντίον των οπλιτών υπήρξε καθοριστική ήδη από την αρχή του Πελοποννησιακού πολέμου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μάχη στη Σπάρτωλο (Θουκ. 2.79.3 κ.ε.), στην οποία όμως, συμμετείχαν πελταστές αντί των ακοντιστών.

³⁰⁹ Σχετικά με την υπόλοιπη στρατιωτική καριέρα του Γυλίππου πρβλ. Niese 1912, RE Bd 7 Hb 7.2, 1967-1969· Poralla 1985², 38-39.

4.7 Η δράση του Δημοσθένους στη Σικελική Εκστρατεία

Το καλοκαίρι του 413 θα καταφθάσουν στην Αθήνα 1300 Θράκες πελταστές οι οποίοι θα συνόδευαν τον Δημοσθένη στην Σικελία. Ο Δημοσθένης όμως είχε επισπεύσει την αναχώρησή του, γιατί η κατάσταση στη Σικελία ήταν κρίσιμη³¹⁰. Αυτοί εν τέλει θα αναγκαστούν να εγκαταλείψουν την Αθήνα, επειδή οι οικονομικές τους απαιτήσεις (ημερομίσθιο μία (1) δραχμή την ημέρα) κρίθηκαν υπερβολικές³¹¹. Την απόφαση αυτή αναγκάστηκαν να τη λάβουν οι Αθηναίοι λόγω της οικονομικής τους δυσπραγίας εξαιτίας της αποτελεσματικής δράσης των Πελοποννησίων στην περιοχή της Δεκέλειας (Θουκ. 7.27.1-4). Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη οι συγκεκριμένοι πελταστές ήταν μαχαιροφόροι. Είναι η πρώτη φορά που χρησιμοποιείται ο συγκεκριμένος προσδιορισμός για τους πελταστές³¹².

Σημειωθήτω ότι οι συγκεκριμένοι πελταστές μετά την αποχώρησή τους από την Αθήνα εισήλθαν στη βοιωτική πόλη της Μυκαλησσού (η σημερινή Ριτσώνα)³¹³ έχοντας ως συνοδό τον Διειτρέφη³¹⁴. Αυτοί προέβησαν σε ακραίες πράξεις εναντίον του άμαχου πληθυσμού της

³¹⁰ Ο Νικίας γνωστοποίησε μέσω δύο επιστολών του, που έστειλε στους Αθηναίους, την δύσκολη θέση στην οποία είχε περιέλθει το αθηναϊκό εκστρατευτικό σώμα στην Σικελία (Θουκ. 7.11.2· 7.15.2). Ο Δημοσθένης για αυτό το λόγο αναχώρησε νωρίτερα, αν και περίμενε τις ενισχύσεις αγκυροβολώντας για άγνωστο χρονικό διάστημα στην περιοχή της Αίγινας (Θουκ. 7.20.3).

³¹¹ Η αμοιβή των ναυτών στο πλαίσιο της συγκεκριμένης Σικελικής εκστρατείας ήταν ίδια, δηλαδή μία δραχμή την ημέρα βλ. Θουκ. 6.31.3· Αργότερα στο πλαίσιο του Ιωνικού πολέμου οι Πέρσες, αν και αρχικά δίνουν το μισθό της μίας δραχμής στα πληρώματα των Λακεδαιμονίων εν συνεχεία τον περικόπτουν βλ. Θουκ. 8.29.1· Σύμφωνα με τον Gomme το ποσό αυτό ήταν ιδιαίτερα υψηλό για αυτό το αναφέρει ο Θουκυδίδης. Ο συνήθης μισθός για τους ναύτες ανερχόταν στους τρεις (3) οβολούς ανά ημέρα υπηρεσίας πρβλ. Gomme 1970, 293, 8.45.2· Ο Max Treu έχει διατυπώσει την άποψη πως οι ίδιοι οι Αθηναίοι υπονόμευσαν την προσπάθεια του Δημοσθένους αρνούμενοι να πληρώσουν τα χρήματα που απαιτούνταν για τους Θράκες μισθοφόρους. Πρβλ. Treu 1956, 435. Ο Hornblower συνδέει ευθέως την αδυναμία πληρωμής των μισθών των Θρακών πελταστών με την ζημιά που προκάλεσε στους Αθηναίους η κατάληψη της Δεκελείας από τους Σπαρτιάτες. Πρβλ. Hornblower 2008, Commentary on Thucydides vol. III, 589.

³¹² Στο έργο του Θουκυδίδου υπάρχει μία ακόμα αναφορά σε Θράκες που έφεραν μάχαιρες και ήταν αυτόνομοι μαχαιροφόροι και αυτόνομοι. Πρόκειται για αυτόνομα φύλα Θρακών “*Λῆοι*” που κατοικούσαν στη Ροδόπη βλ. Θουκ. 2.96.2. Σε κάθε περίπτωση δεν θα πρέπει να συγχέονται με τους Διής που αποστάτησαν από τους Αθηναίους στην περιοχή της χερσονήσου του Άθω στη Χαλκιδική και δεν είχαν θρακική καταγωγή βλ. Θουκ. 5.82.1· 4.109.3.

³¹³ Η πόλη της Μυκαλησσού βρισκόταν κοντά στην πόλη της Τανάγρας. Για περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με αυτήν πρβλ. Hansen 2004, 446.

³¹⁴ Ο Διειτρέφης είχε εκλεγεί στρατηγός των Αθηναίων την ίδια χρονιά (414/413). Την άποψη αυτή ενστερνίζεται ο Kirchner, ο Fornara αλλά και ο Develin. Από την άλλη πλευρά ο Traill είναι επιφυλακτικός. Πρβλ. Kirchner 1901, PA 3755· Fornara 1971, 66 κ.ε., Develin 1989, 153, 160· Traill 1996, vol. 5, 306. Ο Θουκυδίδης δεν αναφέρει πουθενά πως ο Διειτρέφης ήταν στρατηγός την στιγμή που τέθηκε επικεφαλής των Θρακών, αλλά σύμφωνα με τον Hornblower υποθέτει κάτι τέτοιο. Πρβλ. Hornblower 2008, 597. Σε κάθε περίπτωση φαίνεται να έχει ιδιαίτερες σχέσεις με την Θράκη, καθώς με την ανατροπή του πολιτεύματος στην Αθήνα το 411 θα αναλάβει ως στρατηγός την διοίκηση της Χίου και των περιοχών της Θράκης που ελέγχονταν από τους Αθηναίους. Βλ. Θουκ. 8.64.2. Επιπροσθέτως σύμφωνα με τα σχόλια του έργου Όρνιθες του Αριστοφάνους ο Διειτρέφης ήταν φτωχός ασχολήθηκε με την κατασκευή φλασκίων και εν συνεχεία κατάφερε να βγάλει πολλά χρήματα αναλαμβάνοντας τα αξιώματα του φυλάρχου και του υπάρχου. Βλ. Αρ. Σχολ. Ορν., 798f. Τέλος μνημονεύεται ένας χάλκινος ανδριάντας του Διειτρέφους από τον Πausanias στον οποίο αναπαρίσταται να τον χτυπούν βέλη. Βλ. Paus.

πόλης χωρίς καμία διάκριση. Έφθασαν στο σημείο να σκοτώσουν ακόμη και τις γυναίκες και τα παιδιά της πόλης, ενώ ταυτόχρονα λεηλάτησαν τα ιερά και τα σπίτια αυτής (Θουκ. 7.29.3-5). Τη δολοφονική δράση των Θρακών θα τερματίσουν οι Θηβαίοι οι οποίοι θα έρθουν αντιμετώπι με αυτούς και θα σκοτώσουν διακόσιους σαράντα (240) εξ αυτών. Οι απώλειες των Θηβαίων ήταν περίπου 20 οπλίτες και ιππείς μεταξύ των οποίων όμως ένας εκ των Βοιωτάρχων ο Σκιρφώνδας³¹⁵ (Θουκ. 7.30.1-3). Η απεχθής δράση των συγκεκριμένων πελταστών θα έπρεπε να έκανε ιδιαίτερος αρνητική εντύπωση στους σύγχρονους Έλληνες της εποχής, καθώς αποτελεί ένα από τα πλέον απεχθή επεισόδια στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου. Οι λεηλασίες στις οποίες προέβησαν έχουν λογική εξήγηση, καθώς ήθελαν να εξασφαλίσουν τα χρήματα που απαιτούνταν για το ταξίδι επιστροφής στην πατρίδα τους, αφού δεν μπορούσαν να αντλήσουν χρήματα με κανέναν άλλο τρόπο.

Εν τούτοις ο Δημοσθένης, αν και δεν κατάφερε να ενισχύσει το στράτευμά του με τους Θράκες πελταστές φρόντισε να συμπεριλάβει άλλους ελαφρά οπλισμένους καθ' οδόν προς την Σικελία. Κατ' αρχάς συγκέντρωσε σφενδονήτες και ακοντιστές από την περιοχή της Ακαρνανίας (Θουκ. 7.31.5). Η ιδιαίτερη σχέση μεταξύ του Δημοσθένους και των Ακαρνάνων, λόγω της προγενέστερης σύμπραξής τους κατά το έτος 426/25 (Θουκ.3.107.4), αλλά και η συμμαχία των τελευταίων με τους Αθηναίους έπαιξαν καθοριστικό ρόλο για την αποστολή του συγκεκριμένου στρατιωτικού αποσπάσματος (Θουκ. 7.57.10-11). Επιπροσθέτως προσέθεσε στο στράτευμά του εκατόν πενήντα (150) Ιάπυγες ακοντιστές από τις Χοιράδες νήσους³¹⁶ και άλλους τριακόσιους (300) Μεταπόντιους ακοντιστές (Θουκ. 7.33.4-5). Τέλος οι Θούριοι ενίσχυσαν το στράτευμά του με άλλους τριακόσιους (300) ακοντιστές αλλά και με επτακόσιους οπλίτες (700) (Θουκ. 7.35.1). Η απόπειρα του Δημοσθένους να συγκεντρώσει μεγάλο αριθμό ακοντιστών δεν ήταν τυχαία, καθώς η διεξαγωγή μαχών εντός του οικιστικού ιστού της πόλης των Συρακουσών δεν ευνοούσε την δράση των οπλιτών. Απαιτούνταν ευέλικτες μονάδες για την επιτυχή πορεία των επιχειρήσεων.

Ο Δημοσθένης μόλις έφθασε στις Συρακούσες προσπάθησε να αιφνιδιάσει τις δυνάμεις των Συρακοσίων και των συμμάχων του εξαπολύοντας αιφνιδιαστική επίθεση εναντίον του φρουρίου των Επιπολών, το οποίο στο μεσοδιάστημα είχε περιέλθει στα χέρια των Συρακοσίων με την βοήθεια του Γυλίππου. Στις επιχειρήσεις αυτές συμμετείχαν και οι ακοντιστές. Ο

1.23.3. Αν και δεν ξέρουμε που πότε και πως πέθανε ο Διειτρέφης η απεικόνιση των βελών υποδεικνύει μία πιθανή σχέση του ανδριάντα του Διειτρέφους με τη θητεία του δίπλα στους Θράκες στη Μυκάλησο που χρησιμοποιούσαν τα τόξα ως όπλο πρβλ. Gomme 1970, 409.

³¹⁵ Για τον συγκεκριμένο Βοιωτάρχη δεν γνωρίζουμε κάτι άλλο. Πρβλ. Κουμανούδης 1979, 188.

³¹⁶ Σύμφωνα με τον Gomme τα νησιά αυτά βρίσκονται στην έξοδο του λιμανιού του Τάραντα. Πρβλ. Gomme 1970⁶, vol. IV, 413

Δημοσθένης θα επιχειρήσει δύο φορές να καταλάβει το φρούριο των Επιπολών. Στην πρώτη απόπειρά του κατά την διάρκεια της ημέρας οι Συρακούσιοι θα κατακαύσουν τις πολιορκητικές του μηχανές³¹⁷, ενώ παράλληλα θα αποκρούσουν την επίθεση και των υπόλοιπων μονάδων του στρατεύματος του Δημοσθένη (Θουκ. 7.43.1). Η δεύτερη απόπειρα του Δημοσθένη για την κατάληψη του φρουρίου των Επιπολών θα γίνει με μία οργανωμένη νυχτερινή επιχείρηση, κατά την οποία αν και οι Αθηναίοι αρχικά θα προωθηθούν αρκετά εν τούτοις θα ηττηθούν λόγω της σθεναρής αντίστασης των Βοιωτών αλλά και της δικής τους αταξίας στο πεδίο της μάχης (Θουκ. 7.43.4-7)³¹⁸. Δυστυχώς δεν έχουμε καμία αναφορά του Θουκυδίδου σχετικά με την δράση των ακοντιστών στις επιχειρήσεις αυτές του αθηναϊκού εκστρατευτικού σώματος. Η ευελιξία των ακοντιστών θα ήταν υπερπολύτιμη στην προσπάθεια του Δημοσθένη να αιφνιδιάσει τους αντιπάλους του.

Μετά την δεύτερη αποτυχία κατάληψης των Επιπολών οι Αθηναίοι θα βρεθούν σε πολύ δύσκολη θέση. Ο Δημοσθένης θα προτείνει την άμεση απόσυρση των Αθηναίων από τις Συρακούσες (Θουκ. 7.47.3) αλλά δεν θα εισακουστεί η γνώμη του από τον Νικία (Θουκ. 7.49.2-4). Στην τελευταία απόπειρα των Αθηναίων να υπερκεράσουν τον θαλάσσιο αποκλεισμό των Συρακουσίων, θα χρησιμοποιηθούν και οι Ακαρνάνες ακοντιστές στα καταστώματα των Αθηναϊκών πλοίων (Θουκ. 7.60.4). Η απόφαση των Αθηναίων για την συμμετοχή των ακοντιστών στη ναυμαχία ήταν αναμενόμενη λόγω της έλλειψης χώρου και του πλήθους των πλοίων που ουσιαστικά διαμόρφωσε την ναυμαχία σε μία ιδιόμορφη πεζομαχία (Θουκ. 7.70-72.1· ιδιαιτέρως 7.70.3-6). Οι ακοντιστές στην προκειμένη περίπτωση χρησιμοποιούσαν τα ακόντιά τους ως εκηβόλα όπλα, για να σκοτώσουν ή να τραυματίσουν ναύτες και επιβάτες εχθρικών πλοίων (Θουκ. 7.70.5). Αυτή η χρήση των ακοντιστών είναι σπάνια και αναδεικνύει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την απελπισία στην οποία είχαν περιέλθει οι Αθηναίοι την δεδομένη στιγμή. Ακόμη όμως και αυτή η τακτική καινοτομία δεν μπόρεσε να αλλάξει την τελική έκβαση της ναυμαχίας η οποία ήταν αρνητική για τους Αθηναίους (Θουκ. 7.72.1).

³¹⁷ Σύμφωνα με τον Αινεία τον Τακτικό για την πυρπόληση των πολιορκητικών μηχανών οι Έλληνες χρησιμοποιούσαν ένα πολύ εύφλεκτο μείγμα από πίσσα θειάφι και χονδρές ίνες από λινάρι ή κάνναβη με το οποίο εμβάπτιζαν δεμάτια από κλαριά τα οποία αποτελούσαν ιδανική καύσιμη ύλη για την καύση των πολιορκητικών μηχανών βλ. Αιν. Τακτ. 33.1.

³¹⁸ Σημαντικό ρόλο έπαιξε η αναταραχή που προκλήθηκε στο αθηναϊκό εκστρατευτικό σώμα για δύο λόγους. Πρώτον οι εχθροί έμαθαν το συνθηματικό της παράταξης των Αθηναίων με αποτέλεσμα να ξεφεύγουν από αυτούς, ενώ επιπροσθέτως ο παιανισμός των Δωριέων συμμάχων των Αθηναίων (Κερκυραίων και Αργείων) ομοίαζε πάρα πολύ με τον παιανισμό των Συρακουσίων και των Σπαρτιατών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα σε κάποιες περιπτώσεις οι Αθηναίοι να στραφούν εναντίον των συμμάχων τους. Βλ. Θουκ. 7.44.4-8. Οι συγκυρίες αυτή την φορά δεν ήταν με το μέρος του Δημοσθένη, όπως στην περίπτωση της Ιδομενής όπου οι Μεσσηνίοι σύμμαχοι των Αθηναίων κατάφεραν να αιφνιδιάσουν τους Αμβρακιώτες οι οποίοι μίλαγαν την ίδια διάλεκτο. Βλ. Θουκ. 3.112.4.

Οι Αθηναίοι αποφάσισαν να υποχωρήσουν προς το εσωτερικό του νησιού³¹⁹. Στην πορεία τους προς το εσωτερικό του νησιού οι Συρακούσιοι και οι σύμμαχοί τους θα ακολουθήσουν παρόμοιες τακτικές με εκείνες του Δημοσθένη χρησιμοποιώντας μεγάλο αριθμό ιππέων και ακοντιστών. Θέλοντας να αναγκάσουν τους Αθηναίους να παραδοθούν με τις μικρότερες δυνατές απώλειες. Σε κάθε απόπειρα αντεπίθεσης των Αθηναίων οπλιτών αυτοί υποχωρούσαν, χωρίς να μπορούν οι Αθηναίοι να τους προφθάσουν. (Θουκ. 7.78.3· 78.6· 7.79.5-6). Εν τέλει τόσο το στρατιωτικό σώμα του Δημοσθένη όσο και εκείνο του Νικία θα αναγκαστούν να παραδοθούν, αφού και στις δύο περιπτώσεις η τακτική των Συρακουσίων αποδείχθηκε εξαιρετική (Θουκ. 7.82.2-3· 7.84-85.1). Το εντυπωσιακό στοιχείο της υπόθεσης είναι ότι ο Δημοσθένης ηττήθηκε από τις τακτικές τις οποίες χρησιμοποίησε αυτός καθ' όλη την διάρκεια της σταδιοδρομίας του και οι οποίες τον ανέδειξαν σε εξάίρετο στρατηγό. Επιπροσθέτως αναδείχθηκαν για μία ακόμη φορά οι αδυναμίες της οπλιτικής φάλαγγας απέναντι σε συνδυαστικές επιθέσεις ακοντιστών και ιππέων, οι οποίοι κατάφεραν να εκμεταλλευτούν για μία ακόμη φορά τα αδύναμα σημεία της δηλαδή, τα εκτεθειμένα πλευρά της αλλά και την βραδύτητά της ως σχηματισμού λόγω της ογκώδους εξάρτυσης την οποία έφεραν οι οπλίτες που συμμετείχαν σε αυτήν.

³¹⁹ Σύμφωνα με την αφήγηση του Θουκυδίδη το αθηναϊκό στράτευμα διακρίθηκε σε δύο επιμέρους ομάδες με επικεφαλής τον Νικία και τον Δημοσθένη αντίστοιχα (Θουκ. 7.78.2).

4.8 Ο Θράσυλλος και η εμπλοκή του στον Ιωνικό πόλεμο

Η τελευταία αναφορά που έχουμε από τους αρχαίους ιστορικούς για την χρήση πελταστών στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου προέρχεται από τον Ξενοφόντα και είναι αρκούτως εντυπωσιακή. Ο Θράσυλλος στο πλαίσιο του λεγόμενου Ιωνικού πολέμου το έτος 408³²⁰ προμηθεύτηκε πέντε χιλιάδες πέλτες ούτως ώστε οι ναύτες να μπορούν να πολεμούν και ως πελταστές (Ξ. Έλλ. 1.2.1). Ο Θράσυλλος³²¹ στην αρχή του καλοκαιριού με αυτούς μαζί με εκατό (100) οπλίτες και 50 τριήρεις³²² θα κατευθυνθεί αρχικά προς τη Σάμο όπου έμεινε για τρεις ημέρες και εν συνεχεία πέρασε απέναντι στα Πύγελα³²³, όπου λεηλάτησε την ύπαιθρο χώρα αλλά και επιτέθηκε στο τείχος της (Ξ. Έλλ. 1.2.2). Μάλιστα σε μάχη που ακολούθησε στην ύπαιθρο χώρα των Πυγέλων αρχικά οι Πυγελείς θα τρέψουν σε φυγή τους ψιλούς Αθηναίους. Εν συνεχεία οι Αθηναίοι οπλίτες και πελταστές³²⁴ θα αντεπιτεθούν και θα σκοτώσουν το σύνολο σχεδόν των Μιλησίων³²⁵ που είχαν σπεύσει προς αρωγή των Πηγελέων. Επιπροσθέτως πήραν περίπου 200 ασπίδες από αυτούς και έστησαν και τρόπαιο ως υπενθύμιση της νίκης τους (Ξ. Έλλ. 1.2.2-3). Ο ρόλος των πελταστών θα πρέπει να ήταν καίριος καθώς η σύγκρουση των αντίπαλων οπλικών φαλάγγων πιθανότατα θα έδωσε την ευκαιρία σε αυτούς

³²⁰ Σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφόντος το έτος κατά το οποίο προέβη στις ενέργειες αυτές ο Θράσυλλος είναι το έτος τέλεσης της 93^{ης} Ολυμπιάδας δηλαδή το έτος 408. Στην προκειμένη περίπτωση όμως η αφήγηση του Ξενοφόντος είναι προβληματική καθώς μεταξύ της ναυμαχίας στην Κύζικο το 410 και της ναυμαχίας στις Αργινούσες το 406 μεσολαβούν σύμφωνα με την αφήγησή του τρεις αναφορές σε αλλαγή χρόνου ή έναρξη καινούριας εκστρατευτικής περιόδου. Βλ. Ξ. Έλλ. 1.2.1· 1.3.1· 1.4.2· Κατά συνέπεια υπάρχουν δύο εκ διαμέτρου αντίθετες τάσεις μεταξύ των ερευνητών ούτως, ώστε να καλυφθεί το κενό αυτό. Η πρώτη ομάδα ερευνητών θεωρεί ότι το έτος που παραλείπει ο Ξενοφών θα πρέπει να μπει σε πρόωμη φάση του συγκεκριμένου χρονικού διαστήματός, ενώ η δεύτερη ομάδα ερευνητών θεωρεί ότι το εμβόλιμο έτος πρέπει να τοποθετηθεί στην ύστερη φάση της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Κανένας όμως σύγχρονος ερευνητής δεν δέχεται το έτος του Ξενοφόντος δηλαδή το 408. Άλλοι τοποθετούν τα γεγονότα αυτά το 410 και άλλοι το 409. Η θεωρία της «πρόωμης χρονολόγησης» παρουσιάζει συγκριτικά πλεονεκτήματα σε σχέση με τις διαφορετικές ύστερες χρονολογήσεις που έχουν προταθεί από διαφορετικούς ερευνητές. Πρβλ. Lewis & Andrewes 1992, 503-505· Thomas 2009, 331-339. Στην τελευταία σελίδα του παραρτήματος από το δεύτερο βιβλίο παρατίθεται σε ένα ευσύνοπτο σχεδιάγραμμα το σύνολο των θεωριών.

³²¹ Σχετικά με την υπόλοιπη δράση του Θρασύλλου πρβλ. Kirchner 1901, PA 7333· Traill 1994, Vol. IX, 347-350.

³²² Σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφόντος στο τέλος του προηγούμενου έτους η εκκλησία του Δήμου με ψήφισμά της διέθεσε αυτές ακριβώς τις δυνάμεις στον Θράσυλλο. Βλ. Ξ. Έλλ. 1.1.33. Όπως θα δούμε παρακάτω δεν θα πρέπει να ήταν το σύνολο των δυνάμεων που διέθετε ο Θράσυλλος, καθώς σε μία μάχη που έλαβε χώρα στην Έφεσο ο Ξενοφών αναφέρεται σε 100 νεκρούς Αθηναίους οπλίτες, αλλά και κάποιους άλλους οι οποίοι υποχώρησαν χωρίς να αναφέρεται σε συγκεκριμένο αριθμό βλ. Ξ. Έλλ. 1.2.8.

³²³ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την πόλη της Πυγέλας πρβλ. Rubinstein 2004, 1094.

³²⁴ Στην επιτυχία της μάχης αυτής σημαίνοντα ρόλο έπαιξε και η δυνατότητα των πελταστών να κινούνται ταχύτατα στο πεδίο της μάχης πρβλ. How 1919, 40-42.

³²⁵ Οι Μιλήσιοι ήταν μέλη της Αθηναϊκής συμμαχίας βλ. Θουκ. 7.57.4. Λίγο αργότερα όμως, αποστάτησαν και συμάχησαν με τους Σπαρτιάτες βλ. Θουκ. 8.17.4. Έκτοτε οι Αθηναίοι προσπάθησαν τρεις φορές να καθυποτάξουν τη Μίλητο αλλά δεν τα κατάφεραν βλ. Θουκ. 8.25.1-5· 8.30.2· 8.38.5.

να εκμεταλλευτούν τα αδύνατα σημεία της εχθρικής φάλαγγας³²⁶ δηλαδή, τα πλευρά και την βραδύτητα των οπλιτών. Συνεπώς μπορούμε να εικάσουμε ότι ο ρόλος των πελταστών στη συγκεκριμένη μάχη ήταν σημαντικός, αν και ο Ξενοφών όπως και ο Θουκυδίδης στις πλείστες των περιπτώσεων δεν αναφέρει επιμέρους λεπτομέρειες για τον ρόλο των πελταστών στη μάχη.

Την επόμενη ημέρα ο Θράσυλλος με το στράτευμά του θα κατευθυνθεί δια μέσου της θαλάσσιας οδού προς το Νότιο και από εκεί θα πορευθεί προς την Κολοφώνα. Αφού συμπορεύθηκαν και οι Κολοφώνιοι με το μέρος τους κινήθηκαν προς την περιοχή της Λυδίας την εποχή κατά την οποία το σιτάρι ήταν ώριμο. Έκαψαν πολλές κώμες της περιοχής συνέλαβαν πολλούς ως δούλους και πήραν και πολλά λάφυρα, αλλά και χρήματα σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος³²⁷ (Ξ. Έλλ. 1.2.4-5). Στις επιχειρήσεις αυτές οι πελταστές ως πιο ευέλικτο σώμα θα είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο στις κινήσεις του αθηναϊκού στρατεύματος. Άλλωστε οι πελταστές διακρίνονταν στη λαφυραγώγηση και την καταδίωξη των ηττηθέντων μονάδων των αντιπάλων λόγω της ελαφριάς πολεμικής εξάρτυσής τους (ενδ. Θου. 7.29.3-4) . Η ευκολία με την οποία έδρασε το αθηναϊκό εκστρατευτικό σώμα στην περιοχή της Λυδίας υποδηλώνει την απουσία ισχυρών περσικών στρατιωτικών δυνάμεων στην ευρύτερη περιοχή³²⁸. Σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος είχαμε την παρέμβαση των Περσών σε μία μικροσυμπλοκή, κατά την οποία σκοτώθηκαν επτά (7) Αθηναίοι (Ξ. Έλλ. 1.2.5).

Εν συνεχεία ο Θράσυλλος οδήγησε το εκστρατευτικό του σώμα στην θάλασσα με σκοπό να πλεύσουν προς την Έφεσο. Την παράτολμη αυτή επιχείρηση αντιλήφθηκε ο Τισσαφέρνης ο οποίος κατάφερε να συγκεντρώσει ένα μεγάλο εκστρατευτικό σώμα, ενώ παράλληλα έστειλε ιππείς να ενημερώσουν τους πάντες για να αποστείλουν βοήθεια στην περιοχή της Εφέσου για χάρη της Αρτέμιδος (Ξ. Έλλ. 1.2.6)³²⁹. Όταν ο Θράσυλλος δεκαεπτά ημέρες μετά

³²⁶ Ο Ξενοφών στην αφήγησή του δεν αναφέρει το είδος των στρατιωτικών σωμάτων που χρησιμοποίησαν στη μάχη οι Μιλήσιοι και οι Πυγελείς. Αυτό αποδεικνύεται εμμέσως από τις διακόσιες (200) ασπίδες που κατάφεραν να περισυνελλέξουν οι Αθηναίοι ως λάφυρα βλ. Ξ. Έλλ. 1.2.3. Ασπίδες έφεραν μόνο οι οπλίτες, ενώ αν περιλαμβάνονταν και πέλτες θα γινόταν ξεχωριστή αναφορά, ενώ οι ψιλοί δεν έφεραν κάποια ασπίδα. Συνεπώς η παρουσία οπλιτών υποδηλώνεται με έμμεσο τρόπο.

³²⁷ Η καταδρομική αυτή επιχείρηση των Αθηναίων αποκαλύπτει την έλλειψη εφοδίων που πιθανότατα υπήρχε στο στρατόπεδο των Αθηναίων πρβλ. Kapellos 2019, 25.

³²⁸ Kapellos 2019, 25· Επιπροσθέτως μας αποκαλύπτει μία απεχθή πτυχή της πραγματικότητας στον αρχαίο κόσμο που δεν ήταν άλλη από την νομιμοποίηση της λεηλασίας ως τρόπου απόκτησης οικονομικής δύναμης . Αυτή η διαδικασία ήταν ευρέως αποδεκτή από τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς βλ. Ομ. Όδ. 14.233-34· Αριστ. Πολ. 1256b 23·Πλ. Φδ. 66c.

³²⁹ Η επίκληση της Αρτέμιδος από την πλευρά του Τισσαφέρνη έγινε με σκοπό να συμπαρασύρει τη μεγάλη πλειονότητα των κατοίκων της Εφέσου με το μέρος του προβάλλοντας τους Αθηναίους ως ασεβείς εισβολείς πρβλ. Kapellos 2019, 26· Αυτή η επιχειρηματολογία του Τισσαφέρνη εδραζόταν εν πολλοίς στη θεοσεβή του στάση απέναντι στην Αρτεμη βλ. Θουκ. 8.109.1.

την επιδρομή στην Έφεσο αποβίβασε τους οπλίτες του στην περιοχή του Κορησσοῦ³³⁰ και τους ιππείς τους πελταστές και τους επιβάτες γύρω από ένα έλος στην άλλη πλευρά της πόλης. Το χάραμα της επόμενης ημέρας ηγήθηκε ο Θράσυλλος της επίθεσης και των δύο στρατιωτικών αποσπασμάτων εναντίον των στρατιωτών που υπερασπίζονταν την Έφεσο (Ξ. Έλλ. 1.2.7). Οι Εφέσιοι με την βοήθεια των συμμάχων τους οποίους κατεύθυνε ο Τισσαφέρνης αλλά και την πολύτιμη βοήθεια των Συρακουσίων και των Σελινουντίων που βρίσκονταν στην πόλη συνέτριψαν τις δυνάμεις των Αθηναίων (Ξ. Έλλ. 1.2.8). Αρχικά σκότωσαν περίπου εκατό (100) από τους οπλίτες που βρίσκονταν στον Κόρησσο, ενώ κατεδίωξαν τους υπολοίπους μέχρι τη θάλασσα. Αμέσως μετά ασχολήθηκαν με τις δυνάμεις των Αθηναίων γύρω από το έλος. Σκότωσαν περίπου τριακοσίους από αυτούς ενώ οι υπόλοιποι υποχώρησαν.

Μάλιστα και στις δύο περιπτώσεις οι Εφέσιοι έστησαν τρόπαιο, για να τους θυμίζει την περήφανη νίκη τους. Επιπροσθέτως απέδωσαν ομαδικούς και ατομικούς επαίνους στους γενναίότερους Συρακουσίους αλλά και τους Σελινουντίους μαζί με εξαιρετικά προνόμια όπως η δυνατότητα εγκατάστασης στην Έφεσο ατελώς (Ξ. Έλλ. 1.2.10). Οι Αθηναίοι αφού ζήτησαν και πήραν μετά από σπονδές τα σώματα των νεκρών πολεμιστών τους τα έθαψαν στην περιοχή του Νοτίου (Ξ. Έλλ. 1.2.11). Εν συνεχεία ο Θράσυλλος θα οδηγήσει το εκστρατευτικό του σώμα προς την περιοχή της Σηστοῦ στην οποία θα συνενωθεί με τις δυνάμεις του Αλκιβιάδου. Μάλιστα οι στρατιώτες του Αλκιβιάδου δυσανασχετούσαν για την υποχρεωτική συμπίορυσή τους με τους στρατιώτες του Θρασύλλου λόγω της ατυχούς κατάληξης της εκστρατείας στην οποία συμμετείχαν οι τελευταίοι (Ξ. Έλλ. 1.2.13).

Δυστυχώς ο Ξενοφών δεν αναφέρει λεπτομέρειες για τον ρόλο των πελταστών στη μάχη που διεξήχθη στην Έφεσο. Ο Θράσυλλος δεν κατάφερε να αιφνιδιάσει τις αντίπαλες δυνάμεις που ήταν επαρκώς πληροφορημένες για τις κινήσεις των Αθηναίων. Ως εκ τούτου το τελικό αποτέλεσμα της μάχης κρίθηκε από την ικανότητα του Τισσαφέρνη να εξασφαλίσει την υποστήριξη των κατοίκων της Εφέσου προβάλλοντας την εικόνα του ευσεβούς απέναντι στη θεά Αρτέμιδα. Σημαντικό ρόλο για την απόφασή τους αυτή έπαιξε πιθανότατα και η εκστρατεία του Θρασύλλου στην Λυδία κατά την οποία οι γηγενείς υπέφεραν (Ξ. Έλλ. 1.2.4-5).

Το εντυπωσιακό στοιχείο της περιγραφόμενης εκστρατείας είναι αναμφίβολα η χορήγηση πελών από τον Θράσυλλο στους ναύτες για να λειτουργήσουν αυτοί ταυτόχρονα και ως πελταστές σε χερσαίες μάχες. Δεν μας δίνονται περαιτέρω λεπτομέρειες από την πλευρά

³³⁰ Ο Κόρησσος ήταν λιμάνι της Εφέσου. Εκτός από τον Ξενοφώντα το αναφέρουν και ο Ηρόδοτος (5.100) και ο ιστορικός της Οξυρρύγχου βλ. Έλλ. Όξ. 1.1. Για αναλυτικότερες πληροφορίες σχετικά με την πόλη της Εφέσου γενικά πρβλ. Rubinstein 2004, 1070-1073

του Ξενοφώντος, όπως ποιος ανέλαβε να καλύψει το κόστος της κατασκευής των ασπίδων και αν υπήρχε εκείνη την εποχή στην Αθήνα κεντρική διαχείριση της επιμελητείας, αλλά και από πού αντλήθηκαν οι πρώτες ύλες για την κατασκευή των συγκεκριμένων ασπίδων³³¹ καθώς ο Ξενοφών δεν ενδιαφερόταν να δώσει απαντήσεις σε τέτοιου είδους θέματα. Αυτή η ενέργεια του Θρασύλλου θα μπορούσε να συσχετιστεί με την οικονομική στενότητα που υπήρχε στην Αθήνα αρχής γενομένης από την έναρξη του Δεκελειακού ή Ιωνικού πολέμου και εξής. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτής ήταν η άρνηση των Αθηναίων να πληρώσουν μισθό μίας (1) δραχμής την ημέρα στους Θράκες μισθοφόρους που είχαν έρθει στην Αθήνα, για να συνοδεύσουν τον Δημοσθένη στη Σικελία (Θουκ. 7.27.2). Η οικονομική αυτή στενότητα ήταν απόρροια της συντριπτικής ήττας των Αθηναίων στη Σικελία (Θουκ. 7.84-85.1) αλλά και εξαιτίας του χερσαίου αποκλεισμού που είχαν επιβάλει οι Λακεδαιμόνιοι στους Αθηναίους (Θουκ. 7.27.1-4). Μία επιπρόσθετη απόδειξη των οικονομικών δυσκολιών των Αθηναίων ήταν η απόφαση του Θρασύλλου να προβεί σε μία ληστρική επιδρομή στην περιοχή της Λυδίας γεγονός που υποδηλώνει εμμέσως πλην σαφώς πως οι Αθηναίοι δεν μπορούσαν να καλύψουν πλήρως τα έξοδα της εκστρατείας του Θρασύλλου στην περιοχή της Ιωνίας και ως εκ τούτου ο Θρασύλλος αναγκάστηκε εκ των πραγμάτων έστω και με αυτόν τον τρόπο για τους ημεδαπούς να εξασφαλίσει την τροφή και τα απαραίτητα εφόδια για τους στρατιώτες που συμμετείχαν στην εκστρατεία αυτή.

Ένα επιπρόσθετο πρόβλημα που παρατηρείται στη συγκεκριμένη αφήγηση του Ξενοφώντος είναι πως η χρήση του όρου πελταστής φαίνεται πως είναι γενική και ακαθόριστη, καθώς οι ναύτες στους οποίους χορηγήθηκαν οι πέλτες δεν είχαν σε καμία περίπτωση την εκπαίδευση αυτών. Σύμφωνα με τον Lippelt σε πολλές περιπτώσεις οι αρχαίοι συγγραφείς χρησιμοποιούν τον όρο πελταστές με ευρεία έννοια. Έτσι, φαίνεται να περιλαμβάνονται κατά τους αρχαίους συγγραφείς στην κατηγορία αυτή ακόμη και άνθρωποι που πολεμούσαν με ι-διόχειρες αυτοσχέδιες ασπίδες³³². Ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα αυτής της

³³¹ Σε μία περίοδο μεγάλων οικονομικών προβλημάτων οι Αθηναίοι θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν προς ίδιον όφελος την χλωρίδα της Αττικής. Σύμφωνα με τον Meiggs στην Αττική του 5^{ου} αιώνα ενδημούσε τόσο η φτελιά, όσο και η λεύκα. Το ξύλο των συγκεκριμένων δένδρων είναι ιδιαιτέρως ανθεκτικό και επομένως θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως πρώτη ύλη για την κατασκευή των συγκεκριμένων ασπίδων περιορίζοντας έτσι περαιτέρω το κόστος της δαπάνης. Πρβλ. Meiggs 1982, 190.

³³² Lippelt 1910, 44 υπ. 7· Best 1969, 41· Η ομοιομορφία των στρατιωτών και η απόκτηση κοινού εξοπλισμού για όλους τους στρατιώτες ενός αρχαίου στρατεύματος ήταν περισσότερο μία ιδεατή κατάσταση παρά μία πραγματική κατάσταση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι παραλλαγές της εξάρτησης των οπλιτών που έχουν βρεθεί σε παραστάσεις αγγείων αλλά και επιτύμβιων στήλων πρβλ. Franz 2002, 277-283. Συνεπώς η κατοχή ιδιόχειρων κατασκευασμένων ασπίδων από κάποιους πελταστές δεν αποτελεί απόδειξη για την υπαγωγή τους σε άλλες υποδεέστερες ομάδες πελταστών, όταν η ίδια κατάσταση υπήρχε και με τους οπλίτες.

τάσης είναι αναμφισβήτητη και αυτό το χωρίο του Ξενοφώντος. Η άποψη του Lippelt ενισχύεται από δύο άλλες μαρτυρίες. Πρώτον όταν ενώθηκαν οι στρατιώτες του Θρασύλλου με κείνους του Αλκιβιάδου απουσίαζαν οι πελταστές (Ξ. Έλλ. 1.2.13 κ.ε.), ενώ σε δεύτερη φάση ο ίδιος ο Αλκιβιάδης αναζήτησε πελταστές μεταξύ των Θρακών αλλά και των Ελλήνων στην ευρύτερη περιοχή των στενών και των παραλίων της Θράκης έναντι μισθού (Πλουτ. Άλλ. 30· Δ.Σ. 13.66.4· Ξ. Έλλ. 1.3.10-13)³³³. Πιθανότατα οι πελταστές του Θρασύλλου εκπλήρωναν τα καθήκοντά τους ως ναύτες τα οποία προφανώς και ήταν τα κύρια καθήκοντά τους και ως εκ τούτου δεν συμμετείχαν σε αυτές τις χερσαίες επιχειρήσεις.

Αυτή η εκστρατεία του Θρασύλλου ήταν η τελευταία επιχείρηση του Πελοποννησιακού πολέμου στην οποία συμμετείχαν πελταστές. Συνοψίζοντας έχουμε να πούμε τα εξής: Η χρήση πελταστών στις χερσαίες μάχες του πολέμου δεν υπήρξε γενικευμένη και σταδιακά παρουσίασε πρόοδο λόγω των ιδιαίτερων ικανοτήτων τους στο πεδίο της μάχης, αλλά και της εξαιρετικής αποτελεσματικότητάς τους. Οι πελταστές υπήρξαν αποτελεσματικοί, σε συνδυασμό με ιππείς εναντίον οπλιτών όπως συνέβη στη μάχη της Σπαρτώλου (Θουκ. 2.79). Αυτός ο συνδυασμός τους επέτρεπε να εκμεταλλευτούν όλες τις αδυναμίες της οπλιτικής φάλαγγας δηλαδή, την βραδύτητά των οπλιτών λόγω του βάρους της εξάρτυσής τους αλλά και την ελλιπή κάλυψη των πλευρών της. Οι πελταστές μπορούσαν επίσης να προκαλέσουν ανυπέρβλητες δυσκολίες στους οπλίτες σε δυσπρόσιτες ορεινές κατά βάση περιοχές. Έτσι διακρίθηκαν στο σύνολο των στρατιωτικών επιχειρήσεων που έλαβαν χώρα στην Αιτωλία και την Αμφιλοχία. Οι οπλίτες στις συγκεκριμένες περιοχές αντιμετώπιζαν τεράστια προβλήματα και λόγω της στενότητας του χώρου όπου λάμβαναν χώρα οι μάχες. Σε κάποιες μάχες στις συγκεκριμένες περιοχές καθοριστικό ρόλο είχε και η χρήση ακοντιστών σε ενέδρες που είχαν στήσει οι αντίπαλοι σε στενά περάσματα, βλ. περιπτώσεις Ιδομενής και Ολπών (Θουκ. 3.112·3.107.3).

Μία άλλη μορφή πολεμικών επιχειρήσεων που κλήθηκαν να φέρουν σε πέρας οι πελταστές στα πεδία των μαχών του Πελοποννησιακού πολέμου ήταν εκείνες των ειδικών αποστολών. Σε δύο περιπτώσεις τόσο στην περίπτωση των Μεγάρων όσο και σε εκείνης της Τορώνης κλήθηκαν με τη βοήθεια και συνωμοτών να καταλάβουν είτε ένας μέρος της πόλης στην πρώτη περίπτωση (Θουκ. 4.66-4.69) είτε ολόκληρη την πόλη στην δεύτερη (Θουκ. 4.110.1-

³³³ Σύμφωνα με την αφήγηση του Πλουτάρχου στην επιχείρηση του Αλκιβιάδου για την κατάληψη της Σηλυβρίας συμμετείχαν και είκοσι (20) πελταστές. Η επιχείρηση αυτή έχει πολλά κοινά σημεία με την επιχείρηση του Βρασιδίου για την κατάληψη της Τορώνης βλ. Θουκ. 4.110.1. Οι συνωμότες ειδοποίησαν το στράτευμα του Αλκιβιάδου, για να επιτεθεί με έναν αναμμένο πυρσό τα ξημερώματα. Το στράτευμα όμως, του Αλκιβιάδου ήταν ανέτοιμο και έτσι μόνο 50 στρατιώτες μεταξύ αυτών και 20 πελταστές κατευθύνθηκαν προς την πύλη της πόλεως, η οποία είχε ανοιχθεί από τους συνωμότες βλ. Πλουτ. Άλλ. 30.5-7. Εν τέλει δεν υπήρξε σύγκρουση μεταξύ των αντίπαλων δυνάμεων, απλά ο Αλκιβιάδης εγκατέστησε φρουρά στην πόλη πήρε και χρήματα από τους ημεδαπούς και αποχώρησε χωρίς να λεηλατήσει την πόλη βλ. Πλουτ. Άλλ. 30.8-10.

4.113). Τηρουμένων των αναλογιών οι πελταστές στις συγκεκριμένες περιπτώσεις λειτουργούσαν όπως οι ειδικές δυνάμεις των σύγχρονων στρατών προλείαναν το έδαφος για την είσοδο εντός των πόλεων και των υπολοίπων στρατιωτικών μονάδων χωρίς να υπάρξουν περαιτέρω απώλειες.

Η περίπτωση της νήσου Σφακτηρίας είναι εντελώς ιδιότυπη, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που υπήρχαν, δηλαδή την εξάντληση των Λακεδαιμονίων οπλιτών λόγω σιτοδείας, αλλά και την υποστήριξη που παρείχαν στους πελταστές οι Αθηναίοι οπλίτες. Οι πελταστές επιτέθηκαν κατά μέτωπο στους Λακεδαιμονίους οπλίτες, αφού πρώτα είχαν καταρρακώσει το ηθικό τους με τη συνεχή ρίψη ακοντίων από ασφαλείς θέσεις (Θουκ. 4.30.4 κ.ε.). Η ολοένα και αυξανόμενη επιρροή των πελταστών στη διαμόρφωση της πολεμικής τακτικής των αρχαίων Ελλήνων αντικατοπτρίζεται και στην συμμετοχή τους σε μία μάχη κλασικού οπλιτικού τύπου όπως αυτή που διεξήχθη στο Δήλιον. Οι Θηβαίοι χρησιμοποίησαν πεντακόσιους (500) πελταστές έχοντας διασφαλίσει λόγω του γεωγραφικού αναγλύφου της περιοχής πως δεν θα συγκρουστούν εκ του σύνεγγυς με τους οπλίτες (Θουκ. 4.94·4.96).

Η χρήση όμως πελταστών δεν σταμάτησε μετά το πέρας του Αρχιδάμειου πολέμου αντιθέτως κατά την διάρκεια της Σικελικής εκστρατείας, χρησιμοποιήθηκαν πελταστές και ακοντιστές, καθώς οι στρατηγοί και των δύο αντίπαλων συνασπισμών είχαν καταλάβει την σπουδαιότητα ύπαρξης τέτοιων μονάδων στα στρατεύματά τους, ούτως ώστε να μην βρεθούν σε δύσκολη θέση, όταν τους χρειαζόνταν ιδίως σε στενές τοποθεσίες όπως το εσωτερικό μίας πόλης. Έτσι τόσο ο Γύλιππος όσο και ο Δημοσθένης είχαν φροντίσει να διαθέτουν ακοντιστές στις μάχες που έλαβαν χώρα ως επί το πλείστον γύρω από την πόλη των Συρακουσών αλλά και εντός αυτής (Θουκ. 7.6.2-3· 7.31.5·7.33.4-5· 7.43).

Με την πάροδο του χρόνου και τις οικονομικές δυσκολίες που ανέκυψαν ιδίως στους Αθηναίους λόγω της αρνητικής εξέλιξης του πολέμου για αυτούς, οι πελταστές χρησιμοποιήθηκαν για λεηλασίες εχθρικών πόλεων και πληθυσμών ούτως, ώστε να βρεθούν «εναλλακτικοί» πόροι χρηματοδότησης του πολέμου. Η επιλογή αυτή δεν ήταν τυχαία καθώς οι πελταστές ήταν πιο ευκίνητοι λόγω ελαφρύτερης εξάρτησης από τους οπλίτες. Το καλοκαίρι του 413 έλαβε χώρα η εισβολή των Θρακών πελταστών στην πόλη της Μυκαλησσού, η οποία θα αποτελέσει ένα από τα μελανά σημεία του Πελοποννησιακού πολέμου. Αυτό συνέβη μετά την άρνηση των Αθηναίων να πληρώσουν τους μισθούς τους, στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν τα χρήματα για την επιστροφή τους στην πατρίδα (Θουκ. 7.29-30). Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εκστρατεία του Θρασύλλου στην ευρύτερη περιοχή της Ιωνίας

κατά την οποία οι Αθηναίοι προέβησαν στην λεηλασία της Λυδίας, για να εξασφαλίσουν τις δαπάνες που απαιτούνταν για την εκπλήρωση της εκστρατείας τους (Ξ. Έλλ. 1.2.2-9).

Η αύξηση της στρατιωτικής επιρροής των πελταστών δεν επήλθε τυχαία, αλλά ήταν απόρροια της εντατικοποίησης του πολέμου όπως αυτή έλαβε χώρα στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου. Η συνεχής ενασχόληση των Ελλήνων με τις πολεμικές δραστηριότητες οδήγησε στις απαιτούμενες προσαρμογές για την βελτιστοποίηση εξειδικευμένων μονάδων που ικανοποιούσαν τις ιδιαίτερες συνθήκες σε κάθε μία από τις περιοχές όπου έλαβαν χώρα οι πολεμικές δραστηριότητες. Οι περιοχές της Ακαρνανίας και της Αιτωλίας προσφέρονταν, για να δράσουν στρατιωτικά σώματα ανάλογα των πελταστών. Επί πλέον σημαίνοντα ρόλο διαδραμάτισαν σε κάποιες περιπτώσεις οι διαθέσιμες μονάδες που υπήρχαν στα διαφορετικά πεδία επιχειρήσεων Στην περιοχή της Θράκης μεταξύ Αξιού και Στρυμόνα υπήρχε μεγάλος αριθμός πελταστών καθώς οι Θράκες βρίσκονταν σε κοντινή απόσταση από τις ελληνικές πόλεις της περιοχής. Πρωτοπόροι στον τομέα αυτό ήταν οι Χαλκιδείς και οι Βοττιαίοι οι οποίοι χρησιμοποίησαν πρώτοι πελταστές στη μάχη της Σπαρτώλου το 429 (Θουκ. 2.79). Η διαρκώς αυξανόμενη επιρροή των πελταστών στα πεδία των μαχών ήταν απόρροια των τακτικών σχεδιασμών πρωτίστως του Δημοσθένους, ο οποίος συνειδητοποίησε σε πρώιμο στάδιο της σταδιοδρομίας του τον καίριο ρόλο που θα μπορούσαν να έχουν οι πελταστές σε περιπτώσεις ιδιόμορφων γεωγραφικών συνθηκών εναντίον της οπλιτικής φάλαγγας. Το παράδειγμα του Δημοσθένους ακολούθησαν και άλλοι στρατηγοί όπως ο Βρασίδας, έως ότου η χρήση τους να παγιωθεί.

Σε κάθε περίπτωση η χρήση τους στην πλειονότητα των περιπτώσεων ήταν επικουρική αλλά αναγκαία ούτως, ώστε να εξισορροπηθούν οι αδυναμίες της οπλιτικής φάλαγγας στα πεδία των μαχών. Δυστυχώς δεν διασώζονται στις αφηγήσεις του Θουκυδίδου αλλά και του Ξενοφώντος αναλυτικές λεπτομέρειες σχετικά με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις των πελταστών πλην ελαχίστων εξαιρέσεων. Αυτό συμβαίνει, γιατί και οι δύο προαναφερθέντες ιστορικοί επικεντρώνουν την προσοχή τους στις κινήσεις των οπλιτών στο πεδίο της μάχης και θέτουν στο περιθώριο της αφήγησής τους τα υπόλοιπα στρατιωτικά σώματα μεταξύ αυτών και των πελταστών.

4.9 Η περίπτωση του Θρασυβούλου

Αμέσως μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου (404-403) ο Θρασύβουλος θα τεθεί επικεφαλής των δημοκρατικών δυνάμεων στην Αθήνα και θα καταφέρει να διώξει τους Τριάκοντα από την εξουσία. Αρχικά κατάφερε να επανέλθει από την Θήβα στην Αθήνα μαζί με άλλους εβδομήντα (70) Αθηναίους εξόριστους πολιτικούς και να καταλάβει το σημαντικό φρούριο της Φυλής (Ξ. Έλλ. 2.4.2). Εν συνεχεία απώθησε τις δυνάμεις των Τριάκοντα που επιχειρήσαν να ανακαταλάβουν το φρούριο. Σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες που επικρατούσαν στην περιοχή (Ξ. Έλλ. 2.4.2-3). Εν συνεχεία έχοντας ως ορμητήριο αυτό το φρούριο ο Θρασύβουλος με τους στρατιώτες του, οι οποίοι ανέρχονταν πλέον στον αριθμό των εφτακοσίων (700) κατάφεραν με μία νυχτερινή επίθεση να αιφνιδιάσουν τους στρατιώτες των Τριάκοντα και να σκοτώσουν περισσότερους από εκατόν είκοσι (120) οπλίτες, αλλά και τρεις ιππείς εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα ως λάφυρα πολλά όπλα και σκεύη των στρατιωτών των Τριάκοντα (Ξ. Έλλ. 2.4.5-7).

Τα όπλα και οι εξαρτήσεις των στρατιωτών των Τριάκοντα ήταν εξαιρετικά χρήσιμα για τους στρατιώτες του Θρασυβούλου, καθώς οι Τριάκοντα είχαν κατασχέσει όλα τα όπλα των Αθηναίων πολιτών. Εξαιρούνταν τρεις χιλιάδες (3.000) οι οποίοι ήταν πιστοί του καθεστώτος των Τριάκοντα (30) (Ξ. Έλλ. 2.3.20). Αμέσως μετά από αυτή την νίκη οι στρατιώτες του Θρασυβούλου, οι οποίοι είχαν αυξηθεί σε χίλιους (1.000) μετά την τελευταία επιτυχή στρατιωτική επιχείρηση κατέλαβαν και τον λόφο της Μουνιχίας στον Πειραιά μετά από νέα αιφνιδιαστική επίθεση κατά τη διάρκεια της νύχτας (Ξ. Έλλ. 2.4.11). Η επιλογή αυτή του Θρασυβούλου σχετιζόταν με τον τακτικό αιφνιδιασμό των αριθμητικά κατά πολύ υπέρτερων στρατιωτών των Τριάκοντα.

Οι στρατιώτες των Τριάκοντα μαζί με τη σπαρτιατική φρουρά κινήθηκαν προς την μοναδική οδό που συνέδεε τον λόφο της Μουνιχίας με τον υπόλοιπο Πειραιά και περνούσε από τα ιερά της Αρτέμιδος και της Βένιδος. Ο Θρασύβουλος παρέταξε τους στρατιώτες του ως εξής: Στην πρώτη γραμμή τοποθέτησε τους οπλίτες με βάθος 10 ασπίδων, εν συνεχεία τοποθέτησε τους πελτοφόρους και τους ψιλούς ακοντιστές και στο τέλος ακολουθούσαν οι πετροβόλοι. Στη μάχη που ακολούθησε η νίκης τους ήταν εύκολη καθώς εκμεταλλεύτηκαν στο έπακρον την υψομετρική διαφορά που τους χώριζε με τις δυνάμεις των Τριάκοντα. Από τους

τελευταίους σκοτώθηκαν περίπου εβδομήντα πέντε (75) στρατιώτες. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονταν επιφανή μέλη των Τριάκοντα όπως ο Κρίτιας³³⁴ και ο Ιππόμαχος³³⁵ αλλά και ο Χαρμίδης του Γλαύκωνος³³⁶ που συγκαταλεγόταν μεταξύ των αρχόντων του Πειραιά (Ξ. Έλλ. 2.4.19). Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα οι άνδρες του Θρασυβούλου πήραν τα όπλα των νεκρών χωρίς ωστόσο, να πειράζουν τα ενδύματα των νεκρών (Ξ. Έλλ. 2.4.19).

Ο ρόλος τόσο των ακοντιστών, των πελτοφόρων, αλλά και των πετροβόλων θα ήταν καθοριστικός σε αντίστοιχες περιπτώσεις αφού οι ρίψεις από ψηλότερο σημείο ήταν πάντα αποτελεσματικές (Θουκ. 3.97.3). Την υπόθεση αυτή επιβεβαιώνει ο ίδιος ο Θρασύβουλος στη δημηγορία του πριν από τη μάχη σύμφωνα με την οποία οι πελτοφόροι οι ακοντιστές και οι πετροβόλοι θα μπορούσαν να πετύχουν καίρια χτυπήματα στους αντιπάλους τους χάριν της υψομετρικής διαφοράς που υπήρχε μεταξύ του λόφου της Μουνιχίας σε σχέση με το κατωφερές τμήμα της οδού που συνέδεε τη Μουνιχία με τον υπόλοιπο Πειραιά και το οποίο κατείχαν οι δυνάμεις των Τριάκοντα (Ξ. Έλλ. 2.4.15).

Αμέσως μετά από αυτήν τη σημαντική στρατιωτική επιτυχία ο Θρασύβουλος κατάφερε να διαμορφώσει έναν αξιόμαχο στρατό³³⁷. Στην προσπάθεια του αυτή σημαίνοντα ρόλο θα έπαιζαν και οι πολίτες οι οποίοι, αν και δεν μπορούσαν λόγω σωματικής αναπηρίας να συμμετάσχουν στις πολεμικές επιχειρήσεις προσέφεραν σημαντικά χρηματικά ποσά για τις δαπάνες αγοράς εξάρτυσης και όπλων των υπόλοιπων Αθηναίων (Λυσ. 31.15-16). Κατασκευάστηκαν ξύλινες ασπίδες κάποιες εξ αυτών από ξύλο λυγαριάς, ενώ την ίδια στιγμή αυτές βάφτηκαν λευκές, για να ξεχωρίζουν οι στρατιώτες του Θρασυβούλου από τους αντιπάλους τους. Η χρήση ξύλου λυγαριάς ή πλεγμάτων λυγαριάς συνδέεται με τις ασπίδες ελαφρά οπλισμένων ήδη από την εποχή του στρατηγού Δημοσθένους ο οποίος είχε δώσει ανάλογες ασπίδες στους ναύτες τους (Θουκ. 4.9.1). Κατ' αναλογία και οι στρατιώτες του Θρασυβούλου που έφεραν αυτές τις ασπίδες πιθανότατα ανήκαν στους ελαφρά οπλισμένους. Λίγο αργότερα προστέθηκαν στο στράτευμα του Θρασυβούλου εβδομήντα (70) ιππείς.

Η κατάσταση θα γίνει πιο περίπλοκη αμέσως μετά την παρέμβαση των Σπαρτιατών με επικεφαλής τον Σπαρτιάτη βασιλιά Πausανία. Αυτός με τη συνοδεία δύο μορών Λακεδαιμονίων οπλιτών αλλά και τους ιππείς των Αθηναίων από τρεις φυλές κινήθηκε προς τον Πειραιά. Στην πρώτη σύγκρουση με τους ελαφρά οπλισμένους του Θρασυβούλου στην περιοχή του

³³⁴ PA 8792.

³³⁵ PA 7650.

³³⁶ PA 15512.

³³⁷ Best 1969, 42.

κωφού λιμένα κατάφεραν να σκοτώσουν περίπου τριάντα (30) από αυτούς και να καταδιώξουν τους υπολοίπους ως το θέατρο του Διονύσου που βρισκόταν στις υπώρειες του λόφου της Μουνιχίας (Ξ. Έλλ. 2.4.32-3). Εκεί βρίσκονταν ο Θρασύβουλος με τις υπόλοιπες στρατιωτικές δυνάμεις. Στην πρώτη φάση της μάχης θα εμπλακούν οι πελταστές, οι ακοντιστές, οι τοξότες και οι πετροβόλοι. Οι ρίψεις όλων αυτών ανάγκασαν τους Λακεδαιμόνιους να υποχωρήσουν, ενώ ταυτόχρονα είχαν πολλούς τραυματίες. Επιπροσθέτως σκοτώθηκαν επιφανείς Σπαρτιάτες μεταξύ των οποίων δύο πολέμαρχοι ο Χαίρων και ο Θίβραχος αλλά και ο Λακράτης που ήταν Ολυμπιονίκης (Ξ. Έλλ. 2.4.33). Αυτό δεν θα πρέπει να προκαλεί έκπληξη αφού οι ελαφρά οπλισμένοι στρατιώτες των Αθηναίων εκμεταλλεύτηκαν για μία ακόμα φορά την υψομετρική διαφορά. Οι Σπαρτιάτες από την άλλη πλευρά δεν μπορούσαν να επέμβουν δυναμικά, γιατί ήταν παρόντες και οι οπλίτες που είχαν ταχθεί με τον Θρασύβουλο. Έτσι οι Λακεδαιμόνιοι αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν.

Ο Θρασύβουλος αποφάσισε τότε να εμπλακούν στη μάχη με τις δυνάμεις των Σπαρτιατών και οι οπλίτες του αποσύροντας τους ελαφρά οπλισμένους πίσω από τις γραμμές των οπλιτών οι οποίοι είχαν παραταχθεί σε βάθος οκτώ (8) ανδρών. Οι Σπαρτιάτες υπό τον Πausανία κατάφεραν να υποχωρήσουν σε ένα λόφο και εκεί να ενωθούν κατόπιν διαταγής του με τις υπόλοιπες δυνάμεις των Σπαρτιατών αλλά και των συμμάχων τους και να ανασυνταχθούν δίνοντας μεγάλο βάθος στη φάλαγγά του (Ξ. Έλλ. 2.4.34). Αμέσως μετά την ανασύνταξη του στρατεύματός του ο Πausανίας επιτέθηκε εναντίον της στρατιωτικής παράταξης του Θρασυβούλου και κατάφερε να διασπάσει τη συνοχή των οπλιτών του Θρασυβούλου, ενώ οι απώλειες μεταξύ αυτών ανέρχονταν σε εκατόν πενήντα (150) οπλίτες.

Κατά την διάρκεια της συμπλοκής των δυνάμεων του Θρασυβούλου με αυτές των Τριάκοντα αναδείχθηκε ο καίριος ρόλος των ελαφρά οπλισμένων, καθώς οι ρίψεις τους ήταν εύστοχες και προστατεύονταν αποτελεσματικά από τους οπλίτες οι οποίοι βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή της μάχης. Στην αποτελεσματική δράση αυτών συνέβαλλε και η τοποθεσία στην οποία έλαβαν χώρα οι συγκρούσεις καθώς ο λόφος της Μουνιχίας εξασφάλιζε σε αυτούς μία υψομετρική διαφορά και τους έδινε μεγάλο πλεονέκτημα σε σχέση με τους οπλίτες των Σπαρτιατών, που δεν ήταν δυνατό να τους αντιμετωπίσουν εκ του σύνεγγυς και να τους προκαλέσουν βαριές απώλειες³³⁸. Επί πλέον η δράση των πελταστών στο εσωτερικό των πόλεων, αν και απαντά και σε προγενέστερη χρονική περίοδο δεν ήταν συχνή. Οι πελταστές ήταν ιδιαίτε-
τέρως ικανοί και στις εχθροπραξίες εντός των οικισμών καθώς μπορούσαν να εκμεταλλευθούν

³³⁸ Το πλεονέκτημα αυτό το είχε επισημάνει και στη δημηγορία του ο Θρασύβουλος πριν από τις συμπλοκές που ακολούθησαν βλ. Ξ. Έλλ. 2.4.15.

προς όφελος τους τις ιδιομορφίες του αστικού περιβάλλοντος όπως την ανάπτυξη των στρατιωτών σε στενούς δρόμους. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η δράση των πελταστών του Βρασίδου στην κατάληψη της Τορώνης (Θουκ. 4.110-112). Οι τακτικές που ακολούθησε ο Θρασύβουλος δεν ήταν καινοτόμες. Αθηναίοι στρατηγοί όπως ο Δημοσθένης είχαν χρησιμοποιήσει παρόμοιες τακτικές, για να κατισχύσουν των αντιπάλων τους. Η ιδιαιτερότητα των τακτικών ελιγμών του Θρασυβούλου έγκειται στο γεγονός ότι οι πελτοφόροι ήταν και αυτοί Αθηναίοι όπως και οι οπλίτες. Στις προηγούμενες περιπτώσεις οι πελταστές ήταν είτε αλλοεθνείς είτε δεν υπάρχουν διαθέσιμες πληροφορίες για την προέλευσή τους. Αυτό δεν αποτέλεσε συνειδητή επιλογή του Αθηναίου στρατηγού αλλά προέκυψε εξ ανάγκης καθώς η έλλειψη όπλων στο στρατόπεδο του Θρασυβούλου τον ανάγκασε να εκμεταλλεύεται ακόμα και τα όπλα και τις εξαρτήσεις των εχθρών. Ως εκ τούτου η ευρεία χρήση σωμάτων ελαφρά οπλισμένων ήταν απόρροια της ένδειας πολεμικού υλικού στο στρατόπεδο του Θρασυβούλου.

Αν και οι πελτοφόροι του Θρασυβούλου σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος ήταν Αθηναίοι που έφεραν *πέλτην* και χρησιμοποιούσαν τις ίδιες τακτικές μάχης με τους πελταστές (Ξ. Έλλ. 2.4.32-33), ο Best υποστηρίζει ότι οι *πελτοφόροι* που αναφέρονται στον Ξενοφώντα είναι σώματα οπλιτών που φέρουν είτε την ασπίδα πελταστών είτε την ασπίδα άλλων σωμάτων ελαφρά οπλισμένων³³⁹.

Η άποψη του αυτή στήριζεται στην ασαφή ορολογία που χρησιμοποιεί ο Ξενοφών για τους πελταστές και τους ελαφρά οπλισμένους στην περιγραφή των μαχών που συμμετείχαν οι πελτοφόροι. Στο πρώτο απόσπασμα (Ξ. Έλλ. 2.4.12) οι στρατιώτες του Θρασυβούλου ταξινομούνται ως εξής: *βάθος δὲ οὐ πλέον ἢ εἰς δέκα ὀπλίτας ἔγνοντο. ἐτάχθησαν μέντοι ἐπ' αὐτοῖς πελτοφόροι τε καὶ ψιλοὶ ἄκοντισταί*. Ο Best διατείνεται πως ο όρος *πελτοφόροι* χρησιμοποιείται ως επίθετο και όχι ως ουσιαστικό. Ακόμα και αν αναφέρεται ως επίθετο προσδιορίζει τους όρους *ἄκοντισταί*. Η σύνδεση του όρου αυτού με τον όρο *ὀπλίτας* δεν είναι εφικτή, καθώς βρίσκονται σε διαφορετική πτώση και δεν μπορεί ο όρος *πελτοφόροι* να λειτουργεί ως επιθετικός προσδιορισμός σε αυτόν. Αν όντως αναφέρεται στον όρο *ἄκοντισταί* η ταύτιση των πελτοφόρων με το σώμα των πελταστών είναι προφανής. Επί πλέον ο Ξενοφών στις αφηγήσεις των μαχών μεταξύ των Τριάκοντα και του Θρασυβούλου περιγράφει με σαφή τρόπο τον τρόπο εμπλοκής τους στις μάχες. Αυτοί συμμετείχαν στις μάχες με τη ρίψη ακοντίων (Ξ. Έλλ. 2.4.33). Αυτός ο τρόπος μάχης, όπως έχει ήδη προαναφερθεί αποτελεί τον συνηθέστερο τρόπο συμμετοχής των πελταστών σε αυτές. Τέλος δεν υπάρχει καμία αναφορά μάχης εκ του σύνεγγυς

³³⁹ Best 1969, 44.

στην οποία συμμετείχαν οι πελτοφόροι. Συνεπώς κρίνεται σκόπιμο να μην υιοθετηθεί η άποψη του Best σχετικά με την ταύτιση των πελτοφόρων με σπλίτες που φέρουν *πέλτην*, καθώς δεν υπάρχει καμία ένδειξη ή τεκμήριο που να δικαιολογεί αυτή την ταύτιση.

5 Κύρου Ανάβασις και Πελταστές

5.1 Η σύνθεση του εκστρατευτικού σώματος του Κύρου

Ο Πελοποννησιακός πόλεμος προκάλεσε με τη μακρά διάρκειά του σημαντικές στρατιωτικές και κοινωνικές αλλαγές. Αφενός μεν, ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού ασχολήθηκε σχεδόν για όλο τον εργασιακό του βίο με τις πολεμικές δραστηριότητες λησιμονώντας απολύτως τον ειρηνικό τρόπο ζωής αφετέρου δε, η συνεχής αυτή ενασχόληση με τις πολεμικές δραστηριότητες, όπως προαναφέρθηκε, είχε ως συνέπεια τη στρατιωτική εξειδίκευση³⁴⁰. Έτσι στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο αμέσως μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου υπήρχε πεπειραμένο και εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό έτοιμο για νέες πολεμικές προκλήσεις (Δ. Σ. 14.23.4). Αυτό το στρατιωτικό δυναμικό εκμεταλλεύτηκε ο Κύρος στην προσπάθειά του να εκθρονίσει τον αδελφό του Αρταξέρξη³⁴¹. Στο πλαίσιο της εκστρατείας των Μυρίων ο Κύρος μίσθωσε τις υπηρεσίες δέκα χιλιάδων εξακοσίων οπλιτών (10.600) και χιλίων εξακοσίων πελταστών (1.600) (Ξ. Άν. 1.2.9)³⁴². Οι πελταστές προέρχονταν από πολλές διαφορετικές περιοχές της Ηπειρωτικής Ελλάδας αλλά και της Θράκης. Αναλυτικότερα ο Πρόξενος έφερε μαζί του πεντακόσιους (500) γυμνήτες³⁴³ (Ξ. Άν. 1.2.3). Ο Πασίων είχε μεταξύ των στρατιωτών τριακόσιους πελταστές χωρίς όμως να αναφέρεται ο τόπος προέλευσής τους (Ξ. Άν. 1.2.3). Επιπροσθέτως ο Μένων είχε στη διάθεσή του πεντακόσιους (500) πελταστές Δόλοπες Αινιάνες και Ολυνθίους (Ξ. Άν. 1.2.6), και ο Κλέαρχος οκτακόσιους (800) πελταστές από την περιοχή της Θράκης (Ξ. Άν. 1.2.9).

³⁴⁰ Lippelt 1910, 59.

³⁴¹ Ο Κύρος υιοθέτησε για τους επίλεκτους στρατιώτες που τον πλαισίωναν τους θώρακες και τα ξίφη με τα οποία ήταν εξοπλισμένοι οι Έλληνες βλ. Δ.Σ.14.22.6· Ξ. Άν. 1.8.7. Επιπροσθέτως ο Κύρος ήταν ο πρώτος Πέρσης επικεφαλής στρατεύματος ο οποίος χρησιμοποίησε τόσο εκτεταμένα στρατιωτικά σώματα μισθοφόρων στο πλαίσιο κάποιας εκστρατείας πρβλ. Briant 2002, 620.

³⁴² Οι αριθμοί που αναφέρει ο Ξενοφών είναι λίγο διαφοροποιημένοι ένδεκα χιλιάδες (11.000) οπλίτες και περίπου (2.000) δύο χιλιάδες πελταστές. Ο Lendle προσθέτοντας τα αγήματα που συναποτελούσαν το μισθοφορικό στράτευμα του Κύρου καταλήγει στους προαναφερθέντες αριθμούς. Θεωρεί πως ο Ξενοφών έκανε ένα λάθος στην καταμέτρηση των στρατιωτών. Δεν προσμετρά στους παρόντες τους φυγάδες από την Μίλητο που παρουσιάστηκαν στις Σάρδεις και οι οποίοι είχαν ενσωματωθεί στο στράτευμα υπό την διοίκηση του Πασίονος και του Σωκράτους πρβλ. Lendle 1995, 18. Βλ. Ξ. Άν. 1.2.2.

³⁴³ Οι γυμνήτες δεν περιλάμβαναν μόνο πελταστές αλλά και στρατιώτες από τα υπόλοιπα σώματα των ελαφρά οπλισμένων. Η χρήση του όρου από τον Ξενοφώντα προκαλεί σύγχυση, καθώς σε κάθε χωρίο λαμβάνει διαφορετική σημασία. Στην προκειμένη περίπτωση πιθανότητα να υποδηλώνει εμφατικά την αντίθεση των ελαφρά οπλισμένων σε σχέση με την βαρύτερη εξάρτυση των οπλιτών. Υπάρχει άλλη μία περίπτωση κατά την οποία οι πελταστές περιλαμβάνονται στους γυμνήτες στην Κύρου Ανάβαση κατ' αντιδιαστολή σε σχέση με τους οπλίτες βλ. Ξ. Άν. 4.1.6. Ο Lippelt είχε διατυπώσει την άποψη πως οι γυμνήτες χρησιμοποιούσαν ως βασικό τους όπλο το ακόντιο, ενώ διαφοροποιούνταν από τους πελταστές καθώς δεν χρησιμοποιούσαν την περίφημη *πέλιη*. Η θέση τους στη μάχη βρισκόταν μεταξύ του ακανόνιστου πλήθους πρβλ. Lippelt 1910, 62. Ένα χωρίο όμως αντικρούει την άποψη αυτή του Lippelt καθώς σε αυτό γίνεται αναφορά στο όπλο κρούσης των γυμνητών που δεν είναι άλλο από τις ρίψεις πετρών βλ. Ξ. Άν. 5.2.12.

Ο Ξενοφών στο κείμενό του αναφέρεται σε περίπου δύο χιλιάδες πελταστές *πελτασται* δὲ ἀμφὶ τοὺς δισχιλίους (Ξ. Ἀν. 1.2.9), για να φθάσουμε σε αυτόν τον αριθμό θα πρέπει να συμπεριλάβουμε τόσο τους γυμνήτες του Προξένου όσο και τους διακόσιους (200) Κρήτες τοξότες που βρίσκονταν υπό την διεύθυνση του Κλεάρχου. Την άποψη αυτή υιοθέτησε ο Lendle, ο Lippelt αλλά και ο Best³⁴⁴, για να γεφυρώσουν το αριθμητικό χάσμα μεταξύ των αριθμητικών δεδομένων που παραδίδονται από τον Ξενοφώντα. Η υπόθεσή τους αυτή είναι εύλογη, καθώς ο Ξενοφών δεν αναφέρεται καθόλου στον αριθμό των ψιλών στρατιωτών που συμμετείχαν στην εκστρατεία. Δεν είναι το μοναδικό χωρίο του Ξενοφώντος όπου παρατηρείται αυτή η ομαδοποίηση όλων των επιμέρους στρατιωτικών τμημάτων ελαφρά οπλισμένων υπό τον όρο *πελτασται*. Υπάρχουν άλλα τρία σχετικά χωρία (Ξ. Ἀν. 1.8.5· 1.10.7· 6.2.16·). Η επιλογή αυτή του Ξενοφώντος ίσως να οφείλεται στην αποτελεσματική δράση των πελταστών ήδη από την εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου και την επακόλουθη ομαδοποίηση άλλων στρατιωτικών ομάδων με το όνομα *πελτασται* του ονόματος των πελταστών, επειδή ακριβώς ήταν τότε το πλέον δημοφιλές σώμα ελαφρά οπλισμένων, ενώ η χρήση του συγκεκριμένου σώματος είχε αυξηθεί κατακόρυφα³⁴⁵.

Επικεφαλής	Πελταστές	Γυμνήτες	Τοξότες
Πασίων	300		
Πρόξενος		500	
Μένων	500		
Κλέαρχος	800		200
Σύνολο	2300		
Πελταστών			

Δυστυχώς ο Ξενοφών εκτός από την αμφίσημη χρήση του όρου των πελταστών δεν παραθέτει αναλυτικά τον τόπο προέλευσης όλων αυτών με εξαίρεση την περιοχή της Δολοπίας αλλά και της Αινίδος³⁴⁶. Μέχρι το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου δεν υπήρχαν μαρτυρίες για τη χρήση πελταστών στις συγκεκριμένες περιοχές. Η Δολοπία βρίσκεται μεταξύ της Οροσειράς Πίνδου και του όρους Τυμφρηστού και σε γειτνίαση με την Αιτωλία και την

³⁴⁴ Lendle 1995, 18· Lippelt 1910, 61 υπ. 6, 62 υπ. 1· Best 1969, 46.

³⁴⁵ Best 1969, 46-47.

³⁴⁶ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την Αινίδα πρβλ. Decourt & Nielsen & Bruno 2004, 683-684.

Ακαρνανία³⁴⁷, περιοχές όπου υπήρξε αξιοσημείωτη δράση ακοντιστών κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο³⁴⁸. Τα εδάφη των Αινιάνων συνόρευαν βόρεια με εκείνα της Δολοπίας και της Αχαΐας Φθιώτιδας νότια με την Αιτωλία και ανατολικά με τους Οιταίους και τους Μαλιείς³⁴⁹. Επί πλέον το γεωγραφικό ανάγλυφο και των δύο περιοχών ήταν κατ' εξοχήν ορεινό γεγονός που ευνοούσε την χρήση στρατιωτικών μονάδων πελταστών. Τέλος η μισθοφορική δράση των Αινιάνων επιβεβαιώνεται και από εγχάραξη στην πυραμίδα της Γκίζας στην Αίγυπτο (SEG 8.513)³⁵⁰. Ως μισθοφόροι εμφανίζονται και οι Δόλοπες κάτι το οποίο δεν εκπλήσσει³⁵¹. Επιπροσθέτως ο αριθμός των πελταστών που προέρχονται από την Ελλαδική ενδοχώρα και ο Ξενοφών παραθέτει τον τόπο καταγωγής τους είναι σχεδόν ίσος με εκείνο των Θρακών. Αυτό είναι φυσιολογικό καθώς η χρήση των πελταστών στα στρατεύματα των Ελληνικών πόλεων εδραιώθηκε ήδη από τη συχνή χρήση τους στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου.

Χρήζει αναφοράς επίσης το γεγονός πως οι αριθμοί των πελταστών είναι ιδιαίτερα αυξημένοι, αν και οι Πέρσες πάντα είχαν έναν σημαντικό αριθμό ψιλών στα στρατεύματά τους³⁵². Αυτό πιθανότατα υποδήλωνε την υψηλή μαχητική αξία των πελταστών που συμμετείχαν στην εκστρατεία, αλλά και την εδραιωμένη παρουσία τους στις πολεμικές επιχειρήσεις που χρονο-

³⁴⁷ Η Δολοπία συνόρευε ανατολικά με την Αχαΐα Φθιώτιδα, νότια με την Αινίδα και βορειοδυτικά με την Αθμανία. Τα ακριβή γεωγραφικά όρια της περιοχής δεν είναι οριοθετημένα με απόλυτη ακρίβεια καθώς η περιοχή της Δολοπίας είναι μερικώς μελετημένη πρβλ. Gehrke & Wirbelauer 2004, 683· Talbert 2000, 55ος Χάρτης, Αχαΐα Φθιώτιδα C2-D2· RE Pthia, 957.

³⁴⁸ Στην περίπτωση της Αιτωλίας ο Ευριπίδης στην τραγωδία του Φοίνισαι κάνει αναφορές σε χρήση ασπίδας από τους Αιτωλούς. Συνεπώς η διαφοροποίησή τους από τους πελταστές ως προς τον βασικό εξοπλισμό έγκειται μόνο στο σχήμα της ασπίδας. Παρόμοιες περιπτώσεις θα μπορούσαν να ήταν κάλλιστα τόσο οι Δόλοπες όσο και οι Αινιάνες. Βλ. Ε. Φοιν. 139-140 "σακεσφόροι γάρ πάντες Αίτωλοί, τέκνον, λόγχαις τ' άκοντιστήρες εύστοχώτατοι" 1165-1167 "παραπιστάς πυκνοὺς Αίτωλίσιν λόγχαισιν εἰς ἄκρον στόμα πύργων άκοντίζοντας". Ο Best θεωρεί πως αυτός είναι ο κύριος λόγος για τον οποίο ο Ξενοφών συμπεριλαμβάνει υπό τον όρο πελταστές το σύνολο των ελαφρά οπλισμένων που έφεραν ασπίδα έστω και διαφορετικού σχήματος σύμφωνα με τις προαναφερθείσες αναφορές του Ευριπίδου.

³⁴⁹ Η Αινίς περιλάμβανε τις λεκάνες του μέσου και ανώτερου τμήματος της κοιλάδας του Σπερχειού και τον βασικό παραπόταμό του Ίναχο πρβλ. Gehrke & Wirbelauer 2004, 684.

³⁵⁰ Σύμφωνα με τον Launey στην προκειμένη περίπτωση η επιγραφή αναφέρεται σε απλό στρατιώτη με καταγωγή από την Αινίδα. Αυτή χρονολογείται ακόμη και νωρίτερα από το 323 βλ. SEG 8.513 *Λεωνίδας Αινιάν*. Η πρωιμότερη αναφορά μισθοφόρων Αινιάνων απαντά σε κατάλογο μισθοφόρων της Αθήνας που χρονολογείται στο τέλος του 4^{ου} αιώνα. Μεταξύ αυτών αναφέρονται ως Αινιάνες επτά (7) από τους εκατόν πενήντα (150) βλ IG Π² 1956, 82-88 *Αινιάνες: Αγέμαχος, Αρίστων, Αμύντας, Δικαίαρχος, Δράκων, Ίππίας* 172-173 *Αινιάνες: Ανδρέας*. Η μισθοφορική δράση των Αινιάνων δεν περιορίζεται μόνο στη συγκεκριμένη περίπτωση καθώς πολλοί αξιωματικοί με καταγωγή από την συγκεκριμένη περιοχή βρίσκονταν στις τάξεις του στρατού του Αλεξάνδρου αλλά και των ελληνιστικών βασιλείων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Φύλων που είχε τεθεί επικεφαλής των εξεργεμένων Ελλήνων στρατιωτών στις Άνω Σατραπείες μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου βλ. Δ.Σ. 18.7.2. Για αναλυτική παρουσίαση όλων των περιπτώσεων πρβλ. Launey 1949, 173-176

³⁵¹ Launey 1949, 210

³⁵² Βλ. Τα στρατιωτικά σώματα που συμμετείχαν στην εκστρατεία του Ξέρξου εναντίον των Ελλήνων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι ίδιοι οι Πέρσες και οι Σκύθες, αλλά και η πλειονότητα των στρατιωτικών σωμάτων που συμμετείχαν στην εκστρατεία αυτή έφερε ανάλογες εξαρτήσεις βλ. Ηδτ. 7.61- 7.99.

λογούνται από το τελευταίο τρίτο του 5^{ου} αιώνα και εξής. Η πρώτη απόπειρα χρήσης των πελταστών δεν αφορούσε κάποια επιθετική ενέργεια του Κύρου αλλά μία παρ' ολίγον σύγκρουση μεταξύ των στρατιωτών του Κλέωνος και του Μένωνος, όταν το στράτευμα του Κύρου βρισκόταν στην πόλη της Θαψάκου στη δυτική όχθη του Ευφράτη (Ξ. Άν. 1.14.1). Η αιτία ήταν ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο ανδρών για την εξασφάλιση της εύνοιας του Κύρου (Ξ. Άν. 1.3·4·13-17). Η αφορμή για την παρ' ολίγον σύρραξη μεταξύ των δύο στρατηγών δόθηκε, όταν ο Κλέαρχος πέρασε έφιππος μπροστά από τους στρατιώτες του Μένωνος και δέχθηκε την λεκτική επίθεση τους αλλά και την ρίψη ενός τσεκουριού προς το μέρος του από έναν στρατιώτη του Μένωνος (Ξ. Άν. 1.5.12). Αμέσως μετά ο Κλέαρχος αφού έφθασε στο σημείο όπου είχαν συγκεντρωθεί οι στρατιώτες του έθεσε σε ετοιμότητα τους οπλίτες, και με τους πελταστές και τους ιπείς του κινήθηκε απειλητικά εναντίον των στρατιωτών του Μένωνος. Η σύρραξη μεταξύ των φίλιων δυνάμεων αποφεύχθηκε μετά την ψύχραιμη και καίρια παρέμβαση του Προξένου που ήταν παρών (Ξ. Άν. 1.5.13-14.1). Η απόπειρα του Κλεάρχου να χρησιμοποιήσει τους πελταστές μαζί με ιπείς εναντίον των οπλιτών του Μένωνος τονίζει την εμπειρία του ως στρατηγού, καθώς κάτι τέτοιο είχε εξαιρετικά αποτελέσματα σε μάχες του Πελοποννησιακού πολέμου βλ. την περίπτωση της Σπαρτώλου (Θουκ. 2.79)

5.2 Από τα Κούναξα έως τη διάβαση των Καρδουχείων ορέων

Στη μάχη στα Κούναξα³⁵³ που έλαβε χώρα λίγο αργότερα το καλοκαίρι του 401 οι Έλληνες μισθοφόροι βρίσκονταν στο δεξί άκρο της παράταξης του Κύρου. Εντός αυτής αριστερά είχαν τοποθετηθεί οι οπλίτες του Μένωνος στο κέντρο εκείνοι του Προξένου, ενώ την τιμητική δεξιότερη θέση είχαν οι οπλίτες του Κλεάρχου. Οι πελταστές των Ελλήνων³⁵⁴ αλλά και ένα σώμα χιλίων ιππέων από την Παφλαγονία βρίσκονταν δεξιότερα από την ελληνική οπλιτική φάλαγγα καλύπτοντας τα πλευρά αυτής (Ξ. Άν. 1.8.4-1.8.5.1). Στους Έλληνες πελταστές σύμφωνα με την περιγραφή του Ξενοφώντος επιτέθηκε ένα σώμα ιππέων υπό τον Τισσαφέρνη, το οποίο όχι μόνο κατάφεραν να το απωθήσουν αλλά και να προκαλέσουν σημαντικές απώλειες σε αυτό. Οι πελταστές υπό την ηγεσία του Επισθένης οργανωμένα δημιούργησαν τα απαραίτητα διαστήματα μεταξύ τους, για να περάσουν ανάμεσά τους οι ιππείς του Τισσαφέρνου χωρίς να τους προξενήσουν απώλειες, ενώ την ίδια στιγμή χρησιμοποιώντας τα δόρατά τους, εμπόδιζαν την προέλασή τους και προκάλεσαν σημαντικές απώλειες σε αυτούς είτε με χτυπήματα εκ του σύνεγγυς είτε με πετυχημένες ρίψεις εναντίον είτε των ίππων είτε των αναβατών³⁵⁵. Αυτό ανάγκασε τον Τισσαφέρνη να στραφεί στα νότια των στρατιωτών του Κύρου, για να μην έρθει αντιμέτωπος και πάλι με τους πελταστές (Ξ. Άν. 1.8.9· 1.10.7-8· 2.3.19·). Οι Θράκες πελταστές στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου είχαν υιοθετήσει έξυπνες τακτικές, για να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τους ιππείς, όπως την περικύκλωση αυτών αλλά και τις αστραπιαίες επιθέσεις εναντίον τους σε συνδυασμό με την έγκαιρη υποχώρησή τους (Θουκ. 2.100.5·7.30.2). Αυτές τις τακτικές των Θρακών φαίνεται να ακολούθησε και ο Επισθένης στα Κούναξα. Αυτό αναδεικνύει την ικανότητα και την εμπειρία του ως αρχηγού του σώματος των πελταστών. Επιπροσθέτως η χρήση των πελταστών και των ιππέων στα πλευρά των οπλιτών υποδηλώνει τις ικανότητες των αξιωματικών τους οι οποίοι με αυτόν τον τρόπο

³⁵³ Υπάρχουν τρεις αφηγήσεις αρχαίων ιστορικών σχετικά με την μάχη στα Κούναξα. Αυτοί που κατέγραψαν τη συγκεκριμένη μάχη ήταν οι κάτωθι: Ξενοφών (1.8.1-1.10.19), Κτησίας (FGrH 688 F18-22) και Διόδωρος Σικελιώτης (14.19.2-24). Υπάρχει και το έργο του Σοφαινέτου, σχετικά με την εκστρατεία του Κύρου, το οποίο σώζεται σε αποσπάσματα, αν και δε σώζεται η περιγραφή της μάχης (FGrH 109). Σύμφωνα με τον Bigwood η πιο αξιόπιστη περιγραφή είναι εκείνη του Ξενοφώντος ενώ οι υπόλοιπες προσθέτουν σε αυτή ελάχιστα στοιχεία καθώς μας έχουν σωθεί αποσπασματικά πρβλ. Bigwood 1983, 356. Σχετικά με την αξιολόγηση κάθε αφήγησης ξεχωριστά πρβλ. Bigwood 1983, 340-357.

³⁵⁴ Επειδή δεν υπάρχει καμία εξειδικευμένη αναφορά στους οκτακοσίους (800) Θράκες πελταστές και τους σαράντα (40) Θράκες ιππείς στην αφήγηση του Ξενοφώντος είναι λογικό να εικάσουμε πως αυτοί περιλαμβάνονταν μεταξύ των Ελλήνων πελταστών. Αυτό επιβεβαιώνεται και από άλλα χωρία του ίδιου έργου βλ. Ξ. Άν. 1.8.5·6.5.26. Ο Best θεωρεί πως πολέμησαν στο πλευρό των οπλιτών του Κλεάρχου χωρίς όμως να αιτιολογεί επαρκώς την θέση του αυτή. Δεν υπάρχει κάποια αναφορά του Ξενοφώντος που να επιβεβαιώνει κάτι τέτοιο πρβλ. Best 1969, 57.

³⁵⁵ Πρβλ. Lendle 1995, 87.

κατάφεραν να καλύψουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την σημαντικότερη αδυναμία της οπλικής φάλαγγας που δεν είναι άλλη από τις επιθέσεις στα πλευρά της. Η εμπειρία και το αξιόμαχο των Ελλήνων μισθοφόρων αποδεικνύεται από τις ελάχιστες απώλειες τις οποίες είχαν στο πεδίο της μάχης.

Αμέσως μετά την δολοφονία των Ελλήνων στρατηγών από τον Τισσαφέρνη (Ξ. Αν. 2.5.31-33), οι Έλληνες θα αναγκαστούν να πάρουν δρακόντεια μέτρα, ύστερα από τις παροτρύνσεις του Ξενοφώντος, για να διασφαλιστεί η επιβίωση των υπόλοιπων Ελλήνων μισθοφόρων. Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα θα έπρεπε οι στρατιώτες να είναι ιδιαίτερος ευκίνητοι, να διατηρηθεί η πειθαρχία με κάθε θυσία και τέλος να διαμορφωθεί ένας σχηματισμός με τον οποίο να προστατεύονται τόσο οι άμαχοι που συνόδευαν το σώμα των Ελλήνων μισθοφόρων αλλά και τα ζώα που μετέφεραν τις πλέον απαραίτητες αποσκευές τους³⁵⁶. Τα παραπάνω τα πέτυχαν οι Έλληνες με τις παρακάτω ενέργειες, πρώτον, έκαψαν τις σκηνές τους αλλά και τις άμαξες με τις περιττές αποσκευές, για να μην μειώνεται ο ρυθμός κίνησης των στρατιωτών εξ αιτίας αυτών. Δεύτερον, ορίστηκαν αυστηρότατες ποινές για φαινόμενα απειθαρχίας, για να περιοριστούν αυτά στα ελάχιστα δυνατά. Τέλος καθ' υπόδειξη του Ξενοφώντος τόσο οι άμαχοι³⁵⁷ όσο και τα ζώα που μετέφεραν τις πλέον απαραίτητες αποσκευές βρέθηκαν στο κέντρο ενός τετράγωνου σχηματισμού, για να μη μπορούν να δεχθούν επιθέσεις από το ιππικό των Περσών (Ξ. Αν. 3.2.27-38)³⁵⁸. Ο Ξενοφών και ο Τιμασίων ως νεότεροι στρατηγοί είχαν αναλάβει την διεύθυνση της οπισθοφυλακής ενώ ο Σοφαίνετος και ο Φιλήσιος³⁵⁹ είχαν υπό την διοίκησή τους την εμπροσθοφυλακή ως οι πλέον έμπειροι (Ξ. Αν. 3.2.37-38).

Μετά την υιοθέτηση των θέσεων του Ξενοφώντος ο στρατός των Μυρίων διέβη τον ποταμό Ζαπάτα τον Μεγάλο³⁶⁰ έχοντας τον σχηματισμό που πρότεινε ο Ξενοφών και επιθυμώντας να φθάσουν σε κάποιες κώμες που βρίσκονταν σε κοντινή απόσταση περίπου τέσσερα

³⁵⁶ Σύμφωνα με τον Lendle οι περιττές αποσκευές περιλάμβαναν τα λάφυρα των Ελλήνων αλλά και πολλά προσωπικά είδη των στρατιωτών που δεν κρίνονταν αναγκαία. Μεταξύ των απαραίτητων αποσκευών κατά τον ίδιο περιλαμβάνονται τα όπλα αντικατάστασης οι λελογισμένες προμήθειες νερού και τροφίμων καθώς και τα απαραίτητα σκεύη για αυτά πρβλ. Lendle 1995, 161.

³⁵⁷ Μεταξύ των αμάχων περιλαμβάνονταν μάντιες, γιατροί, πόρνες έμποροι, άρρωστοι αλλά και σκλάβοι πρβλ. Lendle 1995, 163.

³⁵⁸ Η τακτική αυτή που θέλησε να χρησιμοποιήσει ο Ξενοφών, την είχε χρησιμοποιήσει ο Βρασίδης, μετά τις επιχειρήσεις εναντίον των Λυγκηστών κατά την επιστροφή του στη Μακεδονία βλ. Θουκ. 4.125.2. Ο σχηματισμός αυτός απαιτούσε σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Lendle έκταση ίση με 87.600 τ.μ., για να αναπτυχθεί το σύνολο των στρατιωτών του σώματος των Μυρίων πρβλ. Lendle 1995, 163.

³⁵⁹ Υπάρχουν και άλλες αναφορές στο έργο του Ξενοφώντος όπου οι συγκεκριμένοι στρατηγοί αναφέρονται ως *οί πρεσβύτατοι* βλ. Ξ. Αν. 5.3.1· 6.5.13·

³⁶⁰ Η διάβαση του ποταμού δεν θα πρέπει να ήταν καθόλου εύκολη υπόθεση για τους μισθοφόρους του Κύρου, αν λάβουμε υπόψη τις μαρτυρίες ταξιδιωτών νεότερων εποχών οι οποίοι αναφέρουν σημαντικά προβλήματα κατά τη διάβαση του συγκεκριμένου ποταμού στο ταξίδι τους προς την Μοσούλη. Η περίοδος κατά την οποία οι Έλληνες αποπειράθηκαν να περάσουν το ποτάμι (Ιανουάριος/ Φεβρουάριος) ευνοούσε μία τέτοια απόπειρα, καθώς τα νερά του ποταμού δεν βρίσκονταν στο ψηλότερο σημείο όπως τον Μάρτιο πρβλ. Lendle 1995, 166-168.

(4) χιλιόμετρα³⁶¹ από αυτόν και από τις οποίες θα εξασφαλιζόνταν τα απαραίτητα εφόδια για το στράτευμα. Ενώ βρίσκονταν καθ' οδόν, η οπισθοφυλακή θα δεχθεί την επίθεση του Μιθριδάτου³⁶² με ένα στρατιωτικό απόσπασμα που περιλάμβανε διακόσιους (200) περίπου ιππείς και τετρακόσιους (400) τοξότες και σφενδονήτες. Η επίθεση αυτή προκάλεσε τεράστια προβλήματα καθώς τα βλήματα των Περσών τοξοτών είχαν μεγαλύτερο βεληνεκές από εκείνο των Κρητών τοξοτών, ενώ το βεληνεκές των Περσών σφενδονητών ήταν μεγαλύτερο από εκείνο των Ελλήνων ακοντιστών. Αυτό είχε ως συνέπεια οι ελαφρά οπλισμένοι των Μυρίων να αναζητήσουν την προστασία πίσω από τους οπλίτες. Επιπροσθέτως η παρουσία των Περσών ιππέων έκανε την κατάσταση πιο δύσκολη για το εκστρατευτικό σώμα των Ελλήνων.

Ο Ξενοφών αναγκάστηκε να δώσει διαταγή στους πελταστές και τους οπλίτες να καταδιώκουν τα ένοπλα σώματα των αντιπάλων, αλλά οι οπλίτες και οι πελταστές δεν ήταν ιδιαίτερος αποτελεσματικοί καθώς οι Πέρσες χρησιμοποίησαν με αριστοτεχνικό τρόπο την τακτική των αντεπιθέσεων λόγω της υπέρτερης ταχύτητας των μονάδων τους ιδίως του ιππικού (Ξ. Άν. 3.3.6-11). Μετά όμως την παρέμβαση των οπλιτών και των πελταστών οι Έλληνες απέφυγαν τα χειρότερα καθώς τη δεδομένη στιγμή δεν διέθεταν μονάδες ιππικού (Ξ. Άν. 2.2.7· 3.1.2). Η δράση των πελταστών σε συνδυασμό με τους οπλίτες κρίθηκε επιτακτική, καθώς σε διαφορετική περίπτωση η μεμονωμένη δράση των οπλιτών θα μπορούσε να δημιουργήσει μεγάλα προβλήματα στους Έλληνες καθώς δεν θα μπορούσαν να ανταποκριθούν επαρκώς στις ανάγκες της συγκεκριμένης πολεμικής επιχείρησης λόγω της βραδύτητάς τους, ενώ και σε αυτήν αναδείχθηκε ο καίριος ρόλος των πελταστών στην υποστήριξη της οπλιτικής φάλαγγας.

Όταν οι Έλληνες κατάφεραν εν τέλει να φθάσουν με πολύ μεγάλη δυσκολία λόγω των συνεχόμενων παρενοχλήσεων από τους Πέρσες στις κόμες για να ανεφοδιαστούν, ο Ξενοφών πήρε την πρωτοβουλία για την διαμόρφωση δύο (2) νέων μονάδων στο εκστρατευτικό σώμα των Μυρίων. Πρώτον γνωρίζοντας πως υπάρχουν Ρόδιοι στη στρατιά, προχώρησε στη διαμόρφωση σώματος σφενδονητών. Οι Ρόδιοι ήταν δεινοί σφενδονήτες που χρησιμοποιούσαν αντί για λίθινες σφαίρες μολύβδινες οι οποίες είχαν μεγαλύτερο βεληνεκές από το αντίστοιχο των Περσών³⁶³ (Ξ. Άν. 3.3.16-18). Το σώμα αυτό εν τέλει διαμορφώθηκε εθελοντικά από διακόσιους (200) Ροδίους, οι οποίοι ανέλαβαν καθήκοντα σφενδονητών (Ξ. Άν. 3.3.20). Δεύτερον εκμεταλλεύτηκε τα άλογα που άφησαν πίσω τους οι αυτόμολοι Θράκες ιππείς του Κλεάρχου,

³⁶¹ Ο Ξενοφών κάνει λόγο για απόσταση όχι μεγαλύτερη των είκοσι (20) σταδίων. Αν λάβουμε υπόψη πως *τὸ στάδιον* ισούται με 200 μέτρα περίπου (= 195,15 μέτρα) η διανυθείσα απόσταση από τους Μυρίους θα ήταν περίπου 4 χιλιόμετρα βλ. Ξ. Άν. 3.2.35.

³⁶² Ο Μιθριδάτης σύμφωνα με τον Ξενοφώντα ήταν πιστός φίλος του Κύρου βλ. Ξ. Άν. 2.5.35.

³⁶³ Σύμφωνα με τον Lendle το βεληνεκές των βολών των Ροδίων σφενδονητών ήταν περίπου τετρακόσια (400) μέτρα. Αριθμός εντυπωσιακός για τα μέτρα της εποχής πρβλ. Lendle 1995, 169.

για να διαμορφώσει ένα σώμα ιππέων αποτελούμενο από πενήντα (50) ιππείς έχοντας ως επικεφαλής τον Λύκιο τον Αθηναίο (Ξ. Άν. 3.3.19-20). Οι πρωτοβουλίες αυτές του Ξενοφώντος ήταν σημαντικές για την περαιτέρω θωράκιση του εκστρατευτικού σώματος εναντίον μονάδων ελαφρά οπλισμένων. Κλείνοντας χρήζει αναφοράς η προσαρμογή των στρατιωτών σε νέους ρόλους και στρατιωτικά σώματα, ενώ οι στρατιωτικές επιχειρήσεις βρίσκονταν εν εξελίξει. Αυτό αποδεικνύει πως τα μέλη του εκστρατευτικού σώματος ήταν έμπειρα και είχαν αναλάβει κατά την διάρκεια της στρατιωτικής τους σταδιοδρομίας πολλούς και διαφορετικούς μεταξύ τους ρόλους³⁶⁴.

Οι Έλληνες διανυκτέρευσαν στις κόμεις αυτές και την επόμενη μέρα ξύπνησαν πολύ νωρίς επειδή έπρεπε να περάσουν μία χαράδρα και φοβούνταν νέα επίθεση από την πλευρά του Μιθριδάτου. Μόλις κατάφεραν οι Έλληνες να περάσουν τη χαράδρα εμφανίστηκε ο Μιθριδάτης σε μικρή απόσταση (οκτώ σταδίων) από αυτούς, αυτή τη φορά με χίλιους (1000) ιππείς και τέσσερις χιλιάδες (4000) σφενδονήτες (Ξ. Άν. 3.4.2-3). Ο Ξενοφών έδωσε εντολή σε ένα απόσπασμα αποτελούμενο από πελταστές οπλίτες και τους ιππείς του στρατεύματος να επιτεθούν στις δυνάμεις των Περσών. Οι Πέρσες, αν και υπέρτεροι αριθμητικά αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν προς τη χαράδρα από την οποία ήλθαν. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μετρήσουν πολλές απώλειες πεζών³⁶⁵, ενώ συνελήφθησαν και 18 ιππείς (Ξ. Άν. 3.4.3-5). Η άτακτη υποχώρηση των Περσών δημιουργεί πολλά ερωτηματικά καθώς αριθμητικά ήταν καταφανέστατα υπέρτεροι³⁶⁶. Η μαχητικότητα και το θάρρος που επέδειξαν οι Έλληνες μισθοφόροι στη μάχη στα Κούναξα σίγουρα έπαιξε κάποιο ρόλο, αλλά δεν μπορεί να δικαιολογήσει επαρκώς την τελική έκβαση της συγκεκριμένης μάχης. Χρήζει αναφοράς η ταυτόχρονη χρήση στη συγκεκριμένη επιχείρηση ιππικού οπλιτών και πελταστών. Με αυτόν τον τρόπο οι οπλίτες είχαν διασφαλίσει πλήρως την κάλυψη των ευάλωτων πλευρών τους γεγονός που τους καθιστούσε περισσότερο αποτελεσματικούς. Η ταυτόχρονη χρήση πολλών και διαφορετικών σωμάτων στις επιθέσεις των Περσών αποτελεί τον κανόνα για το εκστρατευτικό σώμα των Μυρίων και σίγουρα αποτελεί και έναν από τους καίριους λόγους για την επιτυχή ολοκλήρωση του δύσκολου εγχειρήματός τους, καθώς με αυτόν τον τρόπο περιορίζονταν οι επιμέρους αδυναμίες

³⁶⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το εκστρατευτικό σώμα του Θρασύλλου στο οποίο οι στρατιώτες του είχαν αναλάβει διττό ρόλο. Από την μία πλευρά υπηρετούσαν ως ναύτες αλλά ο Θρασύλλος τους χρησιμοποίησε και ως πελταστές βλ. Ξ. Έλλ. 1.2.1

³⁶⁵ Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα οι νεκροί των Περσών κακοποιήθηκαν από τους Έλληνες χωρίς να έχει δοθεί τέτοια εντολή από τους Έλληνες αξιωματικούς προφανώς, για να αποθαρρύνουν τους Πέρσες από ανάλογες επιθετικές πρωτοβουλίες βλ. Ξ. Άν. 3.4.5.

³⁶⁶ Η σύγκριση των αντιπάλων παρατάξεων είναι ενδεικτική. Οι Έλληνες είχαν στη διάθεσή τους μόλις πενήντα (50) ιππείς έναντι χιλίων (1000) ιππέων των Περσών, ενώ σύμφωνα με τον Lendle οι Έλληνες οπλίτες που συμμετείχαν στη μάχη ήταν περίπου 1200 οπλίτες και μερικές εκατοντάδες πελταστές πρβλ. Lendle 1995, 171

των μεμονωμένων σωμάτων και η αποτελεσματικότητα των τακτικών τους ήταν ιδιαίτερος αυξημένη. Το τέλος της συγκεκριμένης ημέρας θα βρει τους Έλληνες στον Τίγρη ποταμό και την πόλη Λάρισα (δηλαδή την Νιμρούντ των Ασσυρίων)³⁶⁷ (Ξ. Άν. 3.4.6-7).

Οι Έλληνες στην πορεία τους κατά την διάρκεια των επόμενων ημερών δεν αντιπαρατάχθηκαν σε ανοιχτή μάχη με τους Πέρσες³⁶⁸ όμως θέλησαν να αλλάξουν τον τετράγωνο σχηματισμό που χρησιμοποιούσαν καθώς είχε αποδειχθεί ανεπαρκής σε περιπτώσεις στενών περασμάτων αλλά και κατά την διάβαση γεφυρών, αφού σε αυτήν την περίπτωση είχαμε την πρόκληση αναταραχής στο στράτευμα. Για αυτό τον λόγο διαμόρφωσαν έξι λόχους οι οποίοι θα κινούνταν κατά το δοκούν εντός της παράταξης, για την καλύτερη προσαρμογή της παράταξης των Ελλήνων στις διαφορετικές προκλήσεις που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν. Με αυτό τον τρόπο ο σχηματισμός των Ελλήνων γινόταν πιο γρήγορος στις αντιδράσεις του κάτι ιδιαίτερος σημαντικό για τις συνθήκες των μαχών στις οποίες συμμετείχαν και την ποικιλομορφία του γεωγραφικού αναγλύφου των περιοχών στις οποίες κινούνταν οι Έλληνες στρατιώτες (Ξ. Άν. 3.4.19-21).

Οι Έλληνες συνέχισαν με αυτήν την τροποποίηση στον σχηματισμό τους για τους επόμενους τέσσερις σταθμούς. Καθ' οδόν προς τον πέμπτο και ενώ είδαν στον ορίζοντα ένα από τους βασιλικούς σταθμούς³⁶⁹ και γύρω του άλλες κόμεις ένιωσαν ανακούφιση, όταν αντιλήφθηκαν πως για να φθάσουν εκεί θα ακολουθούσαν μία λοφώδη διαδρομή, γιατί πίστευαν πως το ιππικό των Περσών δεν θα μπορούσε να τους βλάψει. Αρχικά ανέβηκαν τον πρώτο λόφο εν συνέχεια στην προσπάθειά τους να ανέβουν τον δεύτερο λόφο εμφανίστηκαν οι Πέρσες από το υψηλότερο σημείο αυτού και άρχισαν τη ρίψη λίθων και βελών, ενώ μαστιγώνονταν πιθανότατα από τους αξιωματικούς τους (Ξ. Άν. 3.4.24-25). Αυτή η εικόνα αν και είναι παράταιρη αποτελούσε μία συνήθεια των Περσών (Ηδτ. 7.22.1· 7.56.1· 7.223.3). Οι Έλληνες αντιμετώπισαν τεράστιες δυσκολίες: αφενός μεν, οι σφενδονήτες και οι τοξότες δεν μπορούσαν λόγω της ανωφέρειας να επιφέρουν πλήγματα στους Πέρσες, και αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν προς το εσωτερικό της παράταξης αφετέρου δε, οι οπλίτες, ήταν εξαιρετικά δυσκίνητοι σε

³⁶⁷ Η συγκεκριμένη πόλη είχε μακράιωνη ιστορία και η δυτική πλευρά της ήταν σε άμεση γειτνίαση με τον Τίγρη. Η πόλη είχε ιδρυθεί από τον Ασσυρνασιπάλ Β' (883-859) και ο Ξενοφών ήταν ο τελευταίος που την περιέγραψε μέχρι την εποχή των πρώτων ανασκαφών που έγιναν στην περιοχή το 19^ο αιώνα. Εντύπωση προκαλεί πως οι αρχαιολόγοι θεώρησαν την περιγραφή του Ξενοφώντος εξαιρετικά ακριβή πρβλ. Lendle 1995, 172.

³⁶⁸ Ο Τισσαφέρνης με τη συνοδεία μεγάλου εκστρατευτικού σώματος θα προσπαθήσει να παρενοχλήσει την οπισθοφυλακή και τα πλευρά του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος με ρίψη βλημάτων αλλά και ακοντίων. Η έγκαιρη παρέμβαση των Ροδίων σφενδονητών αλλά και των τοξοτών θα αναγκάσει σε υποχώρηση τους Πέρσες βλ. Ξ. Άν. 3.4.13-15.

³⁶⁹ Η ύπαρξη των βασιλικών σταθμών στην βασιλική οδό επιβεβαιώνεται και από άλλα έργα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας βλ. Ηδτ. 5.52.1-3· Ξ. Οίκ. 4.5-6.

ορεινές και ημιορεινές περιοχές. Οι απόπειρες καταδίωξης των ελαφρά οπλισμένων Περσών από τους Έλληνες οπλίτες ήταν αποτυχημένες. Οι Πέρσες κάθε φορά που οι Έλληνες διενεργούσαν επίθεση υποχωρούσαν εγκαίρως και όταν οι Έλληνες υποχωρούσαν έκαναν πετυχημένες αντεπιθέσεις. Για αυτό τον λόγο οι Έλληνες είχαν αρχικά πολλές απώλειες. Αφού πέρασαν τους δύο (2) επόμενους λόφους χωρίς να αλλάξουν τη στρατηγική τους συνειδητοποίησαν πως δεν θα μπορούσαν να συνεχίσουν με τόσες πολλές απώλειες. Για αυτό ακριβώς το λόγο οι επικεφαλής των πελταστών έδωσαν διαταγή στους πελταστές της δεξιάς πλευρά του τετράγωνου σχηματισμού των Ελλήνων³⁷⁰ να σκαρφαλώσουν στην κορυφή των λόφων που ήταν σε παράλληλη θέση με την πορεία του υπόλοιπου στρατεύματος. Επειδή βρίσκονταν σε ψηλότερη θέση από τους Πέρσες οι τελευταίοι φοβούμενοι επίθεση και από τις δύο πλευρές σταμάτησαν τις επιθέσεις και αποσύρθηκαν (Ξ. Άν. 3.4.28-30).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση η τακτική των Περσών ανέδειξε μία από τις μεγαλύτερες αδυναμίες της οπλικής φάλαγγας. Αυτή δεν ήταν άλλη από την διάβαση ορεινών ή ημιορεινών περιοχών κατά τη διάρκεια της οποίας οι οπλίτες αποτελούσαν τα εύκολα θύματα των ελαφρά οπλισμένων σωμάτων για δύο λόγους αφενός μεν, λόγω της βαριάς εξάρτυσής τους αφετέρου δε, λόγω της διάσπασης της φάλαγγας ως αποτέλεσμα του περιορισμένου διαθέσιμου χώρου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ενέδρα των Αιτωλών στους Αθηναίους οπλίτες στην Αιτωλία (Θουκ. 3.97.2-3.98.3). Από την άλλη πλευρά στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές αναδεικνύεται η σημασία του στρατιωτικού σώματος των πελταστών. Η εξάρτυσή τους είναι αποτελεσματικότερη από την εξάρτυση τόσο των οπλιτών όσο και των ελαφρά οπλισμένων σωμάτων, επειδή είναι ελαφρύτερη σε σχέση με την εξάρτυση των πρώτων δίνοντας τους τη δυνατότητα να κινούνται ταχύτερα και αποτελεσματικότερα, ενώ σε σχέση με την εξάρτυση των ελαφρά οπλισμένων μπορούσε να ανταποκριθεί καλύτερα σε διαφορετικά είδη πολεμικών συγκρούσεων ιδίως σε μάχες εκ του σύνεγγυς.

Στην προκειμένη περίπτωση η παρέμβαση των πελταστών ήταν καθοριστική για την επιτυχία και χωρίς περαιτέρω απώλειες πορεία των Μυρίων προς τον βασιλικό σταθμό, καθώς σε διαφορετική περίπτωση δεν θα μπορούσε να αποκλειστεί ακόμη και η συντριβή των Ελλήνων δεδομένων των συνθηκών που επικρατούσαν στο πεδίο της μάχης. Οι πολλές μέχρι τότε

³⁷⁰ Σύμφωνα με τον Best αυτοί ήταν οι πεντακόσιοι (500) πελταστές που είχαν τεθεί υπό την διεύθυνση του Φιλησίου που είχε αντικαταστήσει τον Μένωνα μετά την δολοφονία του τελευταίου (Ξ. Άν. 3.1.47).

απώλειες τους³⁷¹ σε συνδυασμό με την κόπωση των οπλιτών προκαλούσαν μεγάλα προβλήματα στους Έλληνες. Κινούμενοι αστραπιαία κατέλαβαν τις κορυφές των λόφων παράλληλα προς την πορεία του υπόλοιπου εκστρατευτικού σώματος εξαναγκάζοντας τους Πέρσες σε απόσυρση. Οι πελταστές στην προκειμένη περίπτωση αποτέλεσαν την γραμμή κρούσης των Μυρίων αποδεικνύοντας τον καθοριστικό τους ρόλο σε εδάφη ημιορεινά και ορεινά. Η καίρια αυτή συμβολή των πελταστών επιβεβαιώνει για μία ακόμη φορά την εξέχουσα θέση τους στα στρατεύματα της εποχής. Μάλιστα όταν οι γεωγραφικές συνθήκες το επέτρεπαν όπως στην παραπάνω περίπτωση αναδεικνύονταν σε πρωταγωνιστές των μαχών αφήνοντας στο περιθώριο ακόμη και τους οπλίτες. Κάτι τέτοιο είχε επαναληφθεί πολλάκις στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου.

Όταν οι Έλληνες κατόρθωσαν να φθάσουν στο βασιλικό σταθμό και τις γύρω κόμεις περιέθαλψαν τους πολλούς τραυματίες που υπήρχαν, ενώ ταυτόχρονα ενίσχυσαν σε μεγάλο βαθμό τις προμήθειες τους εξασφαλίζοντας μεγάλες ποσότητες κριθαριού για τα άλογα αλλά και αλευριού και κρασιού για τους εαυτούς τους (Ξ. Άν. 3.4.31). Από τον βασιλικό σταθμό και τις γύρω κόμεις μαζί με τα εφόδια και τους τραυματίες οι Έλληνες άρχισαν να κατηφορίζουν προς την πεδιάδα που σχηματίζεται στον ποταμό Χαβώρα³⁷² (Πτολ. Γεωγρ. 5.18.3·6.1.1) που είναι ο μεγαλύτερος παραπόταμος του Ευφράτη. Στην πρώτη κόμη της πεδιάδας αναγκάστηκαν να κατασκηνώσουν λόγω του μεγάλου αριθμού των ανθρώπων που δεν ήταν σε θέση να πολεμήσουν, τους “*ἀπομάχους*” και των τραυματιών. Η απόφαση αυτή των Ελλήνων λήφθηκε αφ’ ότου ο Τισσαφέρνης επιτέθηκε για μία ακόμη φορά στο ελληνικό στράτευμα και οι Έλληνες έκριναν σκόπιμο πως κάτω από αυτές τις περιστάσεις δεν θα μπορούσαν να πορεύονται ενώ ταυτόχρονα πολεμούν. Οι Έλληνες απώθησαν εύκολα τους στρατιώτες του Τισσαφέρνου, οι οποίοι περιορίστηκαν σε ακροβολισμούς μέχρι το απόγευμα της ίδιας ημέρας και ύστερα αποσύρθηκαν³⁷³ (Ξ. Άν. 3.4.32-33).

³⁷¹ Λέγοντας απώλειες σε αυτόν τον αριθμό συμπεριλαμβάνονται και οι τραυματίες που αναγκάστηκαν να αποσυρθούν από τη μάχη. Μάλιστα οι τελευταίοι δημιουργούσαν έτι περαιτέρω επιπλοκές στους ενεργούς στρατιώτες, καθώς κάποιοι εξ αυτών αναγκάζονταν να ασχοληθούν με την πρόχειρη φροντίδα τους αλλά και τη μετακίνησή τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον έτι περαιτέρω περιορισμό των ενεργών στρατιωτών. Σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος μόλις έφθασαν στις κόμεις και καταμετρήθηκαν οι τραυματίες αυτοί ήταν πολλοί βλ. Ξ. Άν. 3.4.30

³⁷² Στην αρχαία ελληνική γραμματεία το συγκεκριμένο ποτάμι απαντά επίσης, με άλλες δύο ονομασίες. Στον Στράβωνα και τον Προκόπιο ως *Αβόρρας*, ενώ ως *Αβώρας* απαντά στον Ζώσιμο. Πιθανότητα παραφθορές του ίδιου ονόματος. Βλ. Στρ. 16.127· Προκοπ. *Περσ.* 2.5.2· *Κτισμ.* 2.6.1· Ζωσ. 3.12.3, 13.1. Στον Στράβωνα επίσης απάντα και μία αναφορά στον ίδιο ποταμό με άλλη ορθογραφία (*Αβόρας*) βλ. Στρ. 16.57.2. Η ίδια γραφή απαντά στον Ευάγριο και στον Νικηφόρο Καλλίστο Ξανθόπουλο βλ. Ευαγρ. 204.17· Νικ. Καλλ. 17.38.13

³⁷³ Σύμφωνα με τον Lendle η στάση αυτή των Περσών είχε λογική εξήγηση καθώς ο Τισσαφέρνης δεν ήθελε να εμπλακεί σε μάχη μεγαλύτερης κλίμακας μόνο με τους ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες του και ενίοτε τους ιππείς, αλλά ήθελε να αποκτήσουν οι στρατιώτες πολύτιμες εμπειρίες από τα πεδία των μαχών, για να είναι ετοιμοπόλεμοι πρβλ. Lendle 1995, 183.

Μετά από τέσσερις ημέρες οι Έλληνες θα έρθουν και πάλι αντιμέτωποι με τον στρατό των Περσών. Σε αυτήν την περίπτωση οι Πέρσες είχαν καταλάβει τις υπώρειες ενός βουνού από τις οποίες περνούσε ένα μονοπάτι που οδηγούσε και πάλι στην πεδιάδα. Αυτή η θέση τους ήταν στρατηγικής σημασίας, γιατί οι Έλληνες θα έπρεπε να καταλάβουν την κορυφή του βουνού, για να πιέσουν τους Πέρσες να αποσυρθούν. Ταυτόχρονα εμφανίστηκαν και οι δυνάμεις του Τισσαφέρνους οι οποίες θα μπορούσαν κάλλιστα να περικυκλώσουν τις δυνάμεις του εκστρατευτικού σώματος των Μυρίων (Ξ. Άν. 3.4.37- 3.4.39). Η απόπειρα αυτή των Περσών έχει πολλά κοινά στοιχεία με την αντίστοιχη των Ιλλυριών να κυκλώσουν τον Βρασίδα (Θουκ. 4.127-128). Οι Έλληνες στρατηγοί (Ξενοφών – Χειρίσοφος) αποφάσισαν σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος να σταλεί ο πρώτος με ένα σώμα πελταστών από την εμπροσθοφυλακή αλλά και 300 επίλεκτους οπλίτες να καταλάβουν την κορυφή του βουνού ούτως, ώστε να εξωθήσουν τους Πέρσες σε αποχώρηση από τις θέσεις που είχαν καταλάβει σε χαμηλότερο υψόμετρο (Ξ. Άν. 3.4.39 – 3.4.43). Όταν οι Πέρσες αντιλήφθηκαν το σχέδιο των Ελλήνων άρχισαν και αυτοί να τρέχουν προς την κορυφή του βουνού. Οι Έλληνες ωστόσο, κατάφεραν να φθάσουν πρώτοι στη κορυφή αναγκάζοντας τους Πέρσες να αποσυρθούν τόσο από τις υπώρειες του λόφου όσο και από τις θέσεις που κατείχαν πίσω από το στράτευμα των Μυρίων (Ξ. Άν. 3.4.44- 3.5.1). Για μία ακόμη φορά οι πελταστές συμμετείχαν σε μία ειδική αποστολή η οποία έλαβε χώρα σε δυσπρόσιτες ορεινές περιοχές. Στην προκειμένη όμως περίπτωση αφενός μεν, υπήρχε σημαντική παρουσία οπλιτών τριακόσιοι τον αριθμό αφετέρου δε, δεν υπήρξε σύγκρουση μεταξύ των αντιπάλων δυνάμεων. Ουσιαστικά ήταν ένας ιδιότυπος αγώνας δρόμου μεταξύ των δύο παρατάξεων. Κατά συνέπεια δεν μπορεί να αξιολογηθεί περαιτέρω στρατιωτικά η συγκεκριμένη επιχείρηση των Μυρίων. Αμέσως μετά το τέλος της συγκεκριμένης επιχείρησης οι Έλληνες θα σταθμεύσουν σε κώμες στην περιοχή του σημερινού Cizre (ελληνιστί Σιρνάκ)³⁷⁴, στις όχθες του Τίγρητος, στην οποία υπήρχαν όλα τα απαραίτητα εφόδια, για να συνεχίσουν οι Έλληνες απρόσκοπτα την εκστρατεία τους, αν και ο Τισσαφέρνης προσπάθησε να ανακόψει τον ανεφοδιασμό των Ελλήνων, εν τέλει δεν πέτυχε τον αντικειμενικό του στόχο (Ξ. Άν. 3.5.2-3).

³⁷⁴ Lendle 1995, 188.

Οι Έλληνες αποφάσισαν να συνεχίσουν την πορεία τους δια μέσου των Καρδουχείων ορέων. Αυτή η επιλογή τους ήταν ως ένα βαθμό αναγκαστική λόγω των περιστάσεων³⁷⁵. Αφενός μεν, ο Τίγρης δεν ήταν διαβατός (Ξ. Άν. 4.1.2) περιορίζοντάς τους κατά πολύ τις διαθέσιμες επιλογές τους αφετέρου δε, οι Καρδούχοι δεν βρίσκονταν υπό την άμεση εποπτεία των Περσών (Ξ. Άν. 3.5.16) δίνοντας με αυτό τον τρόπο μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων στο εκστρατευτικό σώμα των Ελλήνων. Εκτός από την απόφασή τους αυτή οι Έλληνες εν όψει των δυσκολιών που θα αντιμετώπιζαν στα ορεινά περάσματα προέβησαν σε κάποιες αλλαγές στο σχηματισμό τους. Όλοι οι πελταστές μεταφέρθηκαν στην εμπροσθοφυλακή υπό την διοίκηση του Χειρισόφου, μαζί με το σύνολο των ελαφρά οπλισμένων³⁷⁶, ενώ η οπισθοφυλακή την οποία συνέχιζε να διοικεί ο Ξενοφών περιλάμβανε αποκλειστικά πλέον οπλίτες. Σύμφωνα με τον Lendle αυτός ο μετασχηματισμός της παράταξης των Ελλήνων έγινε έτσι, ώστε οι Έλληνες να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις δυσκολίες που θα ανέκυπταν στις ορεινές διαδρομές ιδίως στον τομέα της ιχνηλάτησης των διαδρομών και της αναζήτησης της ιδανικής τοποθεσίας για τον προσωρινό καταυλισμό του στρατεύματος. Οι πελταστές με την ελαφρύτερη τους εξάρτυση θα μπορούσαν να ανταποκριθούν καλύτερα στα καθήκοντα αυτά. Από την άλλη πλευρά με αυτόν τον τρόπο η οπισθοφυλακή γινόταν εξαιρετικά δυσκίνητη. Οι επιλογές αυτές των Ελλήνων έδειχναν την έλλειψη εμπειρίας τους στις ιδιαίτερες συνθήκες μάχης που διαμορφώνονται εναντίον ευέλικτων αντάρτικων ομάδων κατά την οποία η ταχύτητα όλων των επιμέρους τμημάτων του εκστρατευτικού σώματος αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα αντίδρασης στις επιθέσεις τέτοιων ομάδων³⁷⁷.

³⁷⁵ Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα οι Έλληνες εξέτασαν όλες τις διαθέσιμες επιλογές τους. Αυτές ήταν οι εξής: Πρώτον να κινηθούν δυτικά προς τη Λυδία και την Ιωνία αφού περνούσαν τον ποταμό Τίγρη. Δεύτερον να κινηθούν ανατολικά προς τα Σούσα και τα Εκβάτανα. Τρίτον θα μπορούσαν να κινηθούν προς το νότο και τη Βαβυλώνα από την οποία ήρθαν. Τέλος θα μπορούσαν να κινηθούν προς τα Όρη των Καρδούχων βλ. Ξ. Άν. 3.5.14-18.

³⁷⁶ Ο Ξενοφών χαρακτηρίζει στο συγκεκριμένο απόσπασμα όλους τους ελαφρά οπλισμένους ως “*γυμνήτας*” κάτι το οποίο δεν απαντά συχνά στο έργο του βλ. Ξ. Άν. 4.1.6. Για περαιτέρω πληροφορίες βλ. παρούσα εργασία, 103 υπ. 347.

³⁷⁷ Lendle 1995, 191.

5.3 Αντιμέτωποι με τους Καρδούχους

Οι Έλληνες με αυτόν τον σχηματισμό άρχισαν να πορεύονται την ανηφορική οδό προς τα Όρη των Καρδούχων. Οι οδοί που ακολουθούσαν οι Έλληνες λόγω της στενότητάς τους δεν επέτρεπαν την ορθή ανάπτυξη του στρατεύματος. Το πλάτος του δρόμου σύμφωνα με τον Lendle επέτρεπε την ταυτόχρονη πορεία τριών (3) ή τεσσάρων (4) ανδρών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία μίας ανθρώπινης αλυσίδας μήκους τριών (3) με τεσσάρων (4) χιλιομέτρων για το στράτευμα δώδεκα χιλιάδων ανδρών (12.000). Επομένως τόσο η καθοδήγηση ολόκληρου του στρατεύματος όσο και η επικοινωνία μεταξύ της εμπροσθοφυλακής και της οπισθοφυλακής ήταν δύσκολη εκ προοιμίου³⁷⁸. Οι Καρδούχοι είχαν εγκαταλείψει τις κόμμες τους που βρίσκονταν στα όρη αυτά. Οι Έλληνες ανενόχλητοι έπαιρναν τις απαραίτητες προμήθειες³⁷⁹ χωρίς όμως να καταδιώκουν τους αμάχους είτε να λαφυραγωγούν τις οικίες τους ελπίζοντας πως οι Καρδούχοι θα κρατούσαν ευνοϊκή στάση απέναντί τους. Στο τέλος της πρώτης ημέρας συγκεντρώθηκαν κάποιοι Καρδούχοι και επιτέθηκαν στην οπισθοφυλακή των Ελλήνων με τη ρίψη λίθων και βελών. Από την επίθεση αυτοί σκοτώθηκαν λίγοι οπλίτες της οπισθοφυλακής. Οι Έλληνες πέρασαν το βράδυ τους στις κόμμες των Καρδούχων (Ξ. Άν. 4.1.7-11).

Την επομένη οι επιθέσεις των Καρδούχων με λίθους και με βέλη ήταν ακόμη πιο αποτελεσματικές με αποτέλεσμα οι απώλειες της οπισθοφυλακής των Ελλήνων να ήταν ακόμη μεγαλύτερες. Οι οπλίτες της οπισθοφυλακής προσπαθούσαν να καταδιώξουν τους Καρδούχους αλλά οι απόπειρες δεν είχαν αίσια έκβαση, καθώς δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν τον ρυθμό των ελαφρά οπλισμένων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι απώλειες των Ελλήνων στο σύνολο της δεύτερης ημέρας να ήταν περισσότερες. Αυτές οφείλονται εν πολλοίς σε μία λανθασμένη αντίδραση της εμπροσθοφυλακής που άφησε εκτεθειμένη την οπισθοφυλακή η οποία παρ' ολίγο να υποχωρήσει ατάκτως καθώς οι οπλίτες αυτής ήταν εξαιρετικά ευάλωτοι στις επιθέσεις των ελαφρά οπλισμένων Καρδούχων χωρίς την υποστήριξη των φίλιων ελαφρά οπλισμένων στρατιωτών (Ξ. Άν. 4.1.15-18).

Η αντίδραση αυτής της εμπροσθοφυλακής δεν έγινε αναίτια αλλά αντιθέτως υπήρχε σοβαρός λόγος ο Χειρίσοφος κινήθηκε προς τη μοναδική δίοδο που ήταν διαθέσιμη και από

³⁷⁸ Lendle 1995, 193.

³⁷⁹ Η συνεχής αναζήτηση εκ μέρους των Μυρίων των εφοδίων αποκαλύπτει το μεγαλύτερο πρόβλημα των εκστρατευτικών σωμάτων της αρχαιότητας την εποχή του Ξενοφώντος που δεν είναι άλλο από την επιμελητεία τους πρβλ. Lendle 1995, 195.

την οποία έπρεπε να περάσει το εκστρατευτικό σώμα των Μυρίων ούτως, ώστε να τη καταλάβει. Ωστόσο, αυτή τη δίοδο την είχαν ήδη καταλάβει οι Καρδούχοι που ήξεραν σαφώς καλύτερα τα περάσματα της ευρύτερης περιοχής (Ξ. Άν. 4.1.20-21). Έτσι οι Έλληνες είχαν περιέλθει σε αδιέξοδο. Στην κρίσιμη αυτή περίπτωση μεταξύ των οπλιτών, των πελταστών και των λοχαγών βρέθηκαν δύο χιλιάδες (2.000) εθελοντές ως επί το πλείστον νέοι, οι οποίοι σύμφωνα με το σχέδιο των Ελλήνων θα έπρεπε κινούμενοι από άλλη οδό να βρεθούν στα νώτα των αντιπάλων³⁸⁰ (Ξ. Άν. 4.1.17-28). Οι Έλληνες κατάφεραν να καταλάβουν το πέρασμα ύστερα από μία αποτελεσματική έφοδο των δύο χιλιάδων εθελοντών. Οι Καρδούχοι επειδή δεν περίμεναν επίθεση από τα νώτα τους δεν αντέταξαν αντίσταση αλλά τράπηκαν σε φυγή³⁸¹ ήταν εϋζωνοί δηλαδή ελαφρά οπλισμένοι. Σημειωθήτω ότι οι καιρικές συνθήκες ήταν ιδιαίτερες δύσκολες έβρεχε καταρρακτωδώς, ενώ η οπισθοφυλακή με επικεφαλής τον Ξενοφώντα η οποία έκανε αντιπερισπασμό επιτιθέμενοι από την κύρια οδό αντιμετώπισε πολύ μεγάλα προβλήματα από την ιδιαίτερος αποτελεσματική άμυνα των Καρδούχων που δεν δίστασαν να χρησιμοποιήσουν την ρίψη μεγάλων λίθων εκμεταλλευόμενοι την υψομετρική διαφορά που υπήρχε με τους Έλληνες (Ξ. Άν. 4.2.2-8). Για μία ακόμη φορά παρατηρούμε τον καίριο ρόλο των πελταστών στην υλοποίηση παράτολμων στρατιωτικών επιχειρήσεων κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες. Ωστόσο, στη συγκεκριμένη επιχείρηση συμμετείχαν και πολλοί οπλίτες διαμορφώνοντας ένα άγημα που είχε τη δυνατότητα να ανταπεξέλθει επαρκώς σε οποιαδήποτε πρόκληση εμφανιζόταν στο δρόμο τους, ενώ στην πραγματικότητα δεν είχαμε την διεξαγωγή κάποιας μάχης. Αυτό συνέβη γιατί οι εθελοντές έπιασαν εξαπίνης τους Καρδούχους ως εκ τούτου δεν έλαβαν χώρα εκτεταμένες εχθροπραξίες.

Αμέσως μετά ο Χειρίσοφος και η εμπροσθοφυλακή συνέχισαν την πορεία τους δια μέσου της οδού στην οποία μόλις είχαν καταφέρει να αποκτήσουν πρόσβαση. Από την άλλη πλευρά ο Ξενοφών με την οπισθοφυλακή ακολουθούσε άλλη διαδρομή ιδανικότερη για τα υποζύγια. Κατά μήκος αυτής οι Καρδούχοι είχαν καταλάβει κάποιους υπερκείμενους λόφους. Μετά την κατάληψη του πρώτου λόφου ο Ξενοφών θα αφήσει ένα μικρό άγημα στον πρώτο

³⁸⁰ Σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος ο ίδιος πρότεινε το συγκεκριμένο σχέδιο αφού πρώτα πληροφορήθηκε την ύπαρξη εναλλακτικού περάσματος από ένα στρατιώτη του βλ. Ξ. Άν. 4.1.24. Επιπροσθέτως μεταξύ των εθελοντών ήταν και ένας ταξιαρχος από τους γυμνήτες ο *Αριστέας ό Χίος* βλ. Ξ. Άν. 4.1.28. Σύμφωνα με τον Lendle ο Αριστέας ανήκε στο σώμα των πελταστών και κατά τη διάρκεια της εκστρατείας ανέλαβε και άλλες επικίνδυνες αποστολές βλ. Ξ. Άν. 4.6.20. Επιπροσθέτως υπογραμμίζει πως το κίνητρο των εθελοντών είναι η προσωπική αναγνώριση και η αύξηση της επιροής τους εντός του στρατεύματος, ενώ οι “εθελοντές” πιθανότατα εξαναγκάστηκαν να ακολουθήσουν τους λοχαγούς τους που δήλωσαν εθελοντικά συμμετοχή στην επιχείρηση αυτή πρβλ. Lendle 1995, 199-200.

³⁸¹ Σύμφωνα με τον Lendle αυτό ήταν απόρροια της ευρύτερης στρατηγικής αντίληψης των Καρδούχων για αποφυγή των μαχών εκ του σύνεγγυς όπου οι Έλληνες είχαν το συγκριτικό πλεονέκτημα λόγω της δεδομένης εξάρτησης των οπλιτών πρβλ. Lendle 1995, 202.

αυτό λόφο με επικεφαλής τον Κηφισόδωρο, τον Αμφικράτη και τον Αρχαγόρα (Ξ. Άν. 4.2.13). Οι δύο πρώτοι κατάγονταν από την Αθήνα, ενώ ο τελευταίος καταγόταν από το Άργος. Εν συνεχεία κατέλαβαν και άλλους δύο λόφους που βρίσκονταν σε μικρή απόσταση. Αμέσως μετά οι Καρδούχοι αντεπιτέθηκαν ανακαταλαμβάνοντας τον πρώτο λόφο και προκαλώντας σημαντικές απώλειες στο άγημα των Ελλήνων που βρισκόταν εκεί (Ξ. Άν. 4.2.13-18). Όταν ο Ξενοφών πήρε την απόφαση να κατέβει από τον τρίτο λόφο προς τον δρόμο που βρισκόταν και το υπόλοιπο στράτευμα, δέχθηκε την επίθεση των Καρδούχων οι οποίοι είχαν βρεθεί στο μεταξύ στην κορυφή του συγκεκριμένου λόφου. Οι επιθέσεις των Καρδούχων περιελάμβαναν ακόμη και τη ρίψη μεγάλων λίθων από τις πλαγιές του λόφου. Αυτές είχαν ιδιαίτερη αποτελεσματικότητα προκαλώντας απώλειες μεταξύ των Ελλήνων, αλλά και μόνιμους σοβαρούς τραυματισμούς που εμπόδιζαν την απρόσκοπτη μετακίνηση των στρατιωτών δημιουργώντας ακόμα μεγαλύτερη σύγχυση μεταξύ των Ελλήνων στρατιωτών (Ξ. Άν. 4.2.20).

Μετά την ένωση των δύο αγημάτων οι Έλληνες αντιμετώπισαν και πάλι προβλήματα από τις ευκίνητες μονάδες των Καρδούχων³⁸². Κάτω από αυτές τις συνθήκες η δράση των Κρητών τοξοτών, όπως και των πελταστών ήταν πολύτιμη (Ξ. Άν. 4.2.24-26· 28). Οι τελευταίοι ανέπτυξαν παρόμοια δράση με εκείνη που είχαν αναπτύξει κατά των δυνάμεων του Τισσαφέρνους προγενέστερα (Ξ. Άν. 3.4.28-30) καλύπτοντας ουσιαστικά την αδυναμία των οπλιτών να εφαρμόσουν ένα αποτελεσματικό σχέδιο μάχης απέναντι σε ευέλικτες στρατιωτικές μονάδες σε ορεινό έδαφος. Η αгаστή συνεργασία μεταξύ της εμπροσθοφυλακής και της οπισθοφυλακής των Ελλήνων είχε ως αποτέλεσμα την κατίσχυσή τους απέναντι στις στρατιωτικές δυνάμεις των Καρδούχων. Κάθε φορά οι Έλληνες προσπαθούσαν να φθάσουν σε μεγαλύτερο υψόμετρο από τους αντιπάλους τους ούτως, ώστε να αναγκάσουν τους Καρδούχους είτε να σταματήσουν τις επιθέσεις στην οπισθοφυλακή είτε να εγκαταλείψουν τις οδούς που εμπόδιζαν την κίνηση της εμπροσθοφυλακής. Σε κάθε περίπτωση αναλάμβανε δράση αυτό το τμήμα από το εκστρατευτικό σώμα των Μυρίων που δεν δεχόταν την πίεση των Καρδούχων (Ξ. Άν. 4.2.25-28). Το ταξίδι των Ελλήνων στη χώρα των Καρδούχων συνολικά κράτησε επτά ημέρες αλλά λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούσαν στις περιοχές αυτές οι απώλειες των Ελλήνων ήταν κατά πολύ μεγαλύτερες σε σχέση με τις μάχες των Ελλήνων εναντίον του Μεγάλου Βασιλέως και του Τισσαφέρνους (Ξ. Άν. 4.3.2).

³⁸² Οι Καρδούχοι σύμφωνα με τον Ξενοφώντα είχαν μόνο σώματα σφενδονητών και τοξοτών βλ. Ξ. Άν. 4.2.27. Οι τελευταίοι μάλιστα ήταν εξαιρετικοί και είχαν ένα ιδιότυπο τρόπο χρήσης του τόξου ανάλογο με εκείνων των Αιθίοπων και των Ινδών που ήταν επίσης εξαιρετικοί τοξότες. Σύμφωνα με αυτόν οι προαναφερθέντες χρησιμοποιούσαν το αριστερό τους πόδι για να εφαρμόσουν την απαιτούμενη αντίσταση στο μεγαλύτερο σε μέγεθος τόξο τους εξασφαλίζοντάς μεγαλύτερο βεληνεκές στα βέλη τους βλ. Δ.Σ. 3.8.4· Αρρ. Ίνδ. 16.6.

Το εκστρατευτικό σώμα των Μυρίων θα κατορθώσει να φθάσει στον ποταμό Κεντρίτη που αποτελούσε το φυσικό σύνορο των εδαφών των Καρδούχων. Αν και πίστευαν εις μάτην πως είχαν καταφέρει να ξεπεράσουν τις μεγάλες δυσκολίες θα έρθουν αντιμέτωποι με νέες, σημαντικές προκλήσεις. Αφενός μεν, ο ποταμός ήταν δύσβατος, ενώ το πλάτος του έφθανε τα εξήντα μέτρα περίπου (Ξ. Άν. 4.3.1). Αφετέρου δε, οι Πέρσες είχαν συγκεντρώσει μισθοφορικές δυνάμεις Χαλδαιών, Αρμενίων και Μάρδων με επικεφαλής τον Ορόντη³⁸³ και τον Αρτούχα³⁸⁴ στην απέναντι όχθη του ποταμού. Οι Έλληνες προσπάθησαν κατ' αρχάς να περάσουν το ποτάμι ακολουθώντας το μονοπάτι που είχαν κατασκευάσει και χρησιμοποιήσει οι μισθοφόροι των Περσών. Η απόπειρά τους αυτή απέτυχε καθώς το ύψος της στάθμης του νερού βρισκόταν πάνω από το στήθος των στρατιωτών περιορίζοντας κατά πολύ τις κινήσεις τους, ενώ στο βυθό του ποταμού υπήρχαν ολισθηρές πέτρες που έκαναν την κατάσταση ακόμη πιο δύσκολη (Ξ. Άν. 4.3.6). Εν συνεχεία οι Έλληνες στρατοπέδευσαν δίπλα στο ποτάμι, ενώ την ίδια στιγμή δυνάμεις των Καρδούχων συγκεντρώνονταν στα νώτα τους, για να τους επιτεθούν (Ξ. Άν. 4.3.7). Η κατάσταση για τους Έλληνες ήταν ιδιαίτερος δύσκολη και κρίσιμη.

Οι Έλληνες την επόμενη ημέρα εντόπισαν ένα σημείο του ποταμού το οποίο επέτρεπε την πρόσβαση προς την απέναντι όχθη. Η εμπροσθοφυλακή υπό τον Χειρίσοφο πέρασε από εκεί στην απέναντι όχθη, ενώ ο Ξενοφών με τους ελαφρύτερα οπλισμένους οπλίτες της οπισθοφυλακής αποπειράθηκε να επαναλάβει το εγχείρημα από το σημείο που είχαν αποπειραθεί να περάσουν μία ημέρα πριν, ως κίνηση αντιπερισπασμού, για να τραβήξουν προς το μέρος τους το ιππικό των Περσών το οποίο και κατάφεραν. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μόλις οι δυνάμεις του Χειρισόφου πέρασαν στην αντίπερα όχθη ανάγκασαν τους ιππείς να στραφούν προς την αντίθετη κατεύθυνση και να υποχωρήσουν εξαιτίας της ενδεχόμενης περικύκλωσης λόγω της κίνησης αντιπερισπασμού του Ξενοφώντος (Ξ. Άν. 4.3.20-21). Οι πελταστές και οι ιππείς του Χειρισόφου³⁸⁵ κατεδίωξαν τους Πέρσες ιππείς, ενώ οι οπλίτες κατεδίωξαν τους πεζούς

³⁸³ Ο Ορόντης ήταν άτομο στον πολύ στενό κύκλο του Αρταξέρξου Β'. Ήταν γαμπρός του, συνόδευσε τον Τισσαφέρνη με δικές του στρατιωτικές μονάδες εναντίον των Ελλήνων μέχρι το πλάτωμα ανατολικά του Τίγρητος βλ. Ξ. Άν. 2.4.8· 2.5.40· 3.4.13· Επί πλέον ήταν διοικητής της σατραπείας της Ανατολικής Αρμενίας η οποία στο έργο του Ηροδότου λογίζεται ως η 18^η σατραπεία της Περσικής Αυτοκρατορίας επί Δαρείου Α' βλ. Στρ. 11.14.15.1-18· Ηδτ. 3.94.1. Ο Ορόντης μάλιστα σε μεταγενέστερο χρόνο (365-350) θα προχωρήσει σε κοπές μεγάλου αριθμού νομισμάτων τόσο αργυρών όσο και χρυσών στατήρων. Μάλιστα τα τελευταία θα χρησιμοποιηθούν σε ευρεία κλίμακα και είναι εξαιρετικής τεχνοτροπίας. Σχετικά με τα νομίσματα του Ορόντου και τους νομισματικούς τύπους αυτών γίνονται αναφορές σε ένα άρθρο της Troxell και ένα του Alram πρβλ. Troxell 1981, 27-39· Alram 2012, 75-76· Müseler 2018, 47-129.

³⁸⁴ Ο Αρτούχας αναφέρεται μόνο στην *Ανάβαση* του Ξενοφώντος σύμφωνα με τον Lendle ήταν μάλλον ο διοικητής των Χαλδαιών καθώς οι υπόλοιπες στρατιωτικές δυνάμεις βρίσκονταν υπό τη διοίκηση του Ορόντου πρβλ. Lendle 1995, 209.

³⁸⁵ Επικεφαλής των ιππέων ήταν ο Λύκιος ενώ των πελταστών ο Αισχίνης ο οποίος καταγόταν από την Ακαρνανία και ήταν επικεφαλής των Αρκάδων πελταστών της εκστρατείας. Η καταγωγή του δεν προκαλεί έκπληξη, καθώς

Πέρσες οι οποίοι με τη σειρά τους υποχώρησαν και αυτοί μιμούμενοι τους Πέρσες ιππείς³⁸⁶ (Ξ. Άν. 4.3.22-23).

Οι Μύριοι δεν είχαν εξουδετερώσει όλες τις απειλές εναντίον τους. Ο Ξενοφών αφού είδε πως η επιχείρηση του Χειρισόφου ήταν επιτυχής γρήγορα εγκατέλειψε την κίνηση αντιπερισπασμού, γιατί οι Καρδούχοι είχαν ξεκινήσει με στόχο την επίθεση στο τμήμα του εκστρατευτικού σώματος που βρισκόταν υπό την διοίκηση του Ξενοφώντος. Αυτός αντιλήφθηκε εγκαίρως τις κινήσεις τους για αυτό προχώρησε στις απαραίτητες ενέργειες, για να είναι πανέτοιμο το τμήμα του στρατεύματος που βρισκόταν υπό τη διοίκησή του σε ενδεχόμενη επίθεση (Ξ. Άν. 4.3.24). Μεταξύ άλλων ο Χειρισόφος έστειλε ως ενίσχυση τα σώματα των ελαφρά οπλισμένων (πελταστών, τοξοτών και σφενδονητών). Ο Ξενοφών ζήτησε από τα συγκεκριμένα σώματα να μην διαβούν το ποτάμι, αλλά να παραμείνουν εντός αυτού μέχρι ενός συγκεκριμένου ορίου ένθεν κακειθεν στα πλευρά της φάλαγγας του Ξενοφώντος και να συμμετέχουν στην άμυνα εναντίον των Καρδούχων με τη ρίψη βλημάτων και ακοντίων. Η τοποθέτησή τους σε αυτό το σημείο εξυπηρετούσε την αποτελεσματικότερη δράση τους στο πεδίο της μάχης. Αφενός μεν, η θέση τους αυτή εξασφάλιζε ελεύθερο οπτικό πεδίο, το οποίο ήταν καθοριστικό για την επιτυχή ρίψη των βλημάτων, αφετέρου δε ελευθερία κίνησης σε όλα τα επιμέρους τμήματα της οπισθοφυλακής δίνοντας την δυνατότητα στον Ξενοφώντα πολλών τακτικών ελιγμών³⁸⁷. Επιπροσθέτως παρέμειναν σε κατάσταση επιφυλακής έτοιμοι να δράσουν με το ανάλογο σύνθημα θυμίζοντας την πολεμική ετοιμότητα σύγχρονων μονάδων καταδρομέων (Ξ. Άν. 4.3.27-31)³⁸⁸. Οι οπλίτες επιτέθηκαν αμέσως στους Καρδούχους οι οποίοι υποχώρησαν καθώς ο εξοπλισμός τους δεν ήταν κατάλληλος για μάχη εκ τους σύνεγγυς (Ξ. Άν. 4.3.32). Αμέσως μετά την επιτυχή αυτή εκδήλωση του συγκεκριμένου αντιπερισπασμού οι Έλληνες άλλαξαν το μέτωπό τους και κινήθηκαν προς το ποτάμι για να ολοκληρώσουν τη διέλευση αυτού. Οι Καρδούχοι προσέγγισαν και πάλι τις ελληνικές δυνάμεις και προκάλεσαν κάποιες απώλειες στους Έλληνες με τις ρίψεις τους. Μεταξύ των απωλειών ήταν κυρίως κάποιοι ελαφρά οπλισμένοι οι οποίοι παράκουσαν την εντολή του Ξενοφώντος να προωθηθούν στο ποτάμι μέχρι ενός σημείου (Ξ. Άν. 4.3.32-34).

ήδη από την εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου σώματα ακοντιστών είχαν αναπτύξει σημαντική δράση στην περιοχή, ενώ η παράδοση αυτή συνεχίστηκε και τον 4^ο αιώνα βλ. Ξ. Άν. 4.8.18· Θουκ. 7.31.5· Ξ. Έλλ. 4.6.7. Επιπροσθέτως ο Λύκιος μαζί με ένα μικρό άγημα υπέεν κατάφερε να πάρει πολύτιμα λάφυρα από τους ατάκτους υποχωρούντες Πέρσες. Μεταξύ των οποίων υπήρχαν ποτήρια και ρούχα. Βλ. Ξ. Άν. 4.3.25.

³⁸⁶ Μαζί με τις δυνάμεις του Χειρισόφου πέρασαν στην απέναντι όχθη *τὰ ὑπόζυγια καὶ ὁ ὄχλος* και ενώ η οπισθοφυλακή του Ξενοφώντος κάλυπτε τις κινήσεις τους βλ. Ξ. Άν. 4.3.15. Ο Lendle παραθέτει έναν αναλυτικό χάρτη με τις κινήσεις των Ελλήνων στρατιωτών κατά την διάβαση του ποταμού Κεντρίτη πρβλ. Lendle 1995, 212.

³⁸⁷ Lendle 1995, 219

³⁸⁸ Δεν είναι η πρώτη φορά στην *Ανάβαση* όπου παρατηρείται κάτι τέτοιο βλ. Ξ. Άν. 4.2.28· 5.2.12

Στην συγκεκριμένη αποστολή ο ρόλος των πελταστών ήταν επικουρικός αλλά όχι ήσσονος σημασίας. Αρχικά μαζί με τους ιππείς κατεδίωξαν το ιππικό των Περσών, ενώ στη δεύτερη φάση της μάχης υποστήριξαν τη δράση της φάλαγγας καλύπτοντας τα πλευρά της χωρίς ωστόσο, να περιορίζει τη δυνατότητα ελιγμών αυτής. Στην συγκεκριμένη επιχείρηση το γεωγραφικό ανάγλυφο της περιοχής δεν θα επέτρεπε σε καμία περίπτωση σε ένα μεμονωμένο σώμα οπλιτών να φέρει σε πέρας τη συγκεκριμένη αποστολή, καθώς οι Καρδούχοι γνώριζαν παρά πολύ καλά τα μονοπάτια μεταξύ των ορεινών όγκων της πατρίδας τους, ενώ η ελαφρύτερη εξάρτυσή τους έδινε ένα προφανές πλεονέκτημα έναντι των οπλιτών στις δεδομένες συνθήκες. Οι στρατηγοί των Μυρίων γνώριζαν πως η επιτυχής επιστροφή του εκστρατευτικού σώματος στην Ελλάδα στηριζόταν εν πολλοίς στη συνεργασία όλων των επιμέρους σωμάτων που περιλαμβάνονταν στο εκστρατευτικό σώμα, καθώς οι απαιτήσεις της εκστρατείας τους ήταν πολυποίκιλες και απαιτούνταν εκ μέρους των στρατιωτών ικανότητες σε πολλά διαφορετικά είδη πολέμου.

5.4 Η εξέλιξη της εκστρατείας στην περιοχή της Αρμενίας

Μετά την διάβαση του ποταμού Κεντρίτη οι Έλληνες πέρασαν στην Αρμενία. Η πορεία τους σε αυτήν δεν ήταν εύκολη και περιλάμβανε τη διάβαση πολλών παραποτάμων του Τίγρητος³⁸⁹. Στην πορεία τους αυτή συνέλαβαν έναν Πέρση αιχμάλωτο³⁹⁰ ο οποίος τους πληροφόρησε για τα σχέδια του Τιριβάζου³⁹¹. Αυτός σκόπευε να επιτεθεί στους Έλληνες σε ένα στενό πέρασμα από το οποίο έπρεπε να περάσουν υποχρεωτικά, για να συνεχίσουν το ταξίδι τους (Ξ. Άν. 4.4.16-18). Μόλις πληροφορήθηκαν την επικείμενη επίθεση από την πλευρά των Περσών αποφάσισαν να τους αιφνιδιάσουν. Αφού άφησαν ένα μικρό μέρος του στρατεύματος πίσω με επικεφαλής τον Σοφαινέτο, για να φυλάει το στρατόπεδό τους, κινήθηκαν προς το στρατόπεδο των Περσών. Στην επίθεση αυτή ηγήθηκαν οι πελταστές τρέχοντας και βγάζοντας πολεμικές κραυγές ανάγκασαν τους Πέρσες σε άτακτη υποχώρηση. Η κίνηση αυτή υποδηλώνει πως οι πελταστές δεν ήλθαν αντιμέτωποι με τον κύριο όγκο του στρατεύματος του Τιριβάζου, γιατί σε διαφορετική περίπτωση θα ήταν ευάλωτοι σε μία αντεπίθεση των αντιπάλων³⁹². Κάποιοι εκ των Περσών περίπου είκοσι (20) τον αριθμό δεν πρόλαβαν να διαφύγουν και σκοτώθηκαν από τους πελταστές. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι Έλληνες να πάρουν πολλά και πολύτιμα λάφυρα από τις προμήθειες που εγκατέλειψαν οι Πέρσες μεταξύ αυτών άλογα απαραίτητα για τη διατήρηση μονάδων ιππικού αλλά και σημαντικής αξίας αντικείμενα που βρέθηκαν μέσα στην σκηνή του Τιριβάζου όπως ανάκλιντρα με αργυρά πόδια «*κλῖναι ἀργυρόποδες*». Αμέσως μετά από αυτήν την επιχείρηση οι Έλληνες επέστρεψαν αμέσως στο στρατόπεδό τους, γιατί υπήρχε ο φόβος αντιποίνων από την πλευρά του Τιριβάζου. (Ξ. Άν. 4.4.19-22). Αυτή η επιχείρηση θέτει εν αμφιβόλω την διάθεση του Τιριβάζου να επιτεθεί στους Έλληνες, καθώς όπως είδαμε η πολεμική ετοιμότητα των Περσών ήταν χαμηλότατη, ταυτόχρονα δεν είχαμε τη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού στρατιωτών, ενώ δεν είχαν παρθεί τα απαραίτητα μέτρα προφύλαξης

³⁸⁹ Lendle 1995, 222

³⁹⁰ Το εντυπωσιακό στοιχείο σχετικά με τον Πέρση αιχμάλωτο είναι το γεγονός ότι χρησιμοποιεί *την σάγαριν* η οποία αποτελεί μία παραλλαγή του διπλού πελέκεως. Αυτή χρησιμοποιούσαν πολλοί λαοί της Ανατολής όπως οι Πέρσες οι Σάκες-Σκύθες κ.ά. βλ. Ηδτ. 7.64· Ξ. Άν. 4.4.17. Ο Ξενοφών επικεντρώθηκε στην περιγραφή του εξοπλισμού του συγκεκριμένου Πέρση, καθώς διαφοροποιείται κατά πολύ από τις εξαρτήσεις των Ελλήνων. Εξάλλου η σύγκριση με την εξάρτυση των Αμαζόνων ήταν εύλογη, επειδή ο Ξενοφών αναγνώριζε την εξάρτυση αυτή από τις καλλιτεχνικές παραστάσεις των Αμαζόνων σε διάφορα έργα τέχνης που βρίσκονταν στην Αθήνα πρβλ. Lendle 1995, 229.

³⁹¹ Το στρατεύματά τους αποτελούνταν από Χάλυβες και Ταόχους. Οι πρώτοι ήταν ένας λαός εγκατεστημένος στη Βόρεια Αρμενία. Θεωρούνταν ιδιαίτερος χειροδύναμοι και διακρίνονταν στη μάχη εκ του σύνεγγυς βλ. Ξ. Άν. 4.5.34· 4.7.16. Οι Τάοχοι δεν ήταν υποτελείς στο Μεγάλο Βασιλιά βλ. Ξ. Άν. 4.7.1.

³⁹² Lendle 1995, 230.

του στρατοπέδου. Όλα τα παραπάνω αποδεικνύουν πως ο Τιρίβαζος δεν είχε ως στόχο να επιτεθεί στους Έλληνες³⁹³. Από την άλλη πλευρά οι Έλληνες έπρεπε να εξασφαλίσουν τις απαραίτητες προμήθειες και ένα στρατόπεδο με ελλιπή μέτρα προφύλαξης ήταν ιδεατός στόχος για αυτούς.

Η δράση των πελταστών στην συγκεκριμένη επιχείρηση δεν ξεφεύγει από τα τετριμμένα. Οι πελταστές ανέλαβαν μία γρήγορη απροειδοποίητη επίθεση εναντίον των Περσών, όταν αντιλήφθηκαν πως οι συνθήκες ήταν ιδεατές για την πραγματοποίηση μίας τέτοιας επιχείρησης, καθώς δεν υπήρχε μεγάλος αριθμός στρατιωτών εκ μέρους των Περσών. Οι πελταστές μπόρεσαν να φέρουν εις πέρας αυτή την αποστολή, καθώς είχαν ελαφρύτερη εξάρτυση από τους οπλίτες και επομένως μπορούσαν να κινούνται με μεγαλύτερη ταχύτητα και ευκολία.

Οι Έλληνες θα αντιμετωπίσουν και πάλι παρόμοια προβλήματα στα ορεινά περάσματα της Αρμενίας όπου οι Χάλυβες είχαν καταλάβει ένα πέρασμα³⁹⁴ στα βουνά της περιοχής. Οι Έλληνες κατάφεραν να υπερκεράσουν και αυτή την τακτική επιλογή των αντιπάλων τους αιφνιδιάζοντάς τους για μία ακόμη φορά. Βρήκαν τα μονοπάτια τα οποία χρησιμοποιούνταν από τα αιγοπρόβατα και τα χρησιμοποίησαν τη νύχτα, ώστε να μην γίνουν αντιληπτοί από τη φρουρά των εχθρών, για να καταλάβουν την κορυφή του βουνού³⁹⁵. Αυτή η επιχείρηση έγινε πάλι ύστερα από την προτροπή του Ξενοφώντος από ένα μικτό σώμα εθελοντών αποτελούμενο από οπλίτες και πελταστές με επικεφαλής τον Αριστώνυμο τον Μεθυδριέα για τους οπλίτες³⁹⁶, και επικεφαλής τον Αριστεά τον Χίο αλλά και τον Νικόμαχο τον Οιταίο για τους πελταστές (Ξ. Αν. 4.6.20-27). Μετά την κατάληψη της κορυφής από την ομάδα των Ελλήνων εθελοντών, οι Χάλυβες μόλις αντιλήφθηκαν την κατάληψη των υψωμάτων από τους Έλληνες έστειλαν ένα απόσπασμα να τους αντιμετωπίσει. Το σώμα όμως των Ελλήνων εθελοντών τους απώθησε και τους κατεδίωξε, ενώ οι πελταστές που βρίσκονταν υπό τη διοίκηση του Χειρισόφου στην πεδιάδα αμέσως μετά κινήθηκαν προς τους υπερασπιστές του περάσματος χωρίς να περιμένουν ούτε την υποστήριξη των οπλιτών της εμπροσθοφυλακής. Οι Χάλυβες που είχαν αναλάβει την προάσπιση των περασμάτων του όρους βλέποντας την ατυχή κατάληξη της επιχείρησής τους εναντίον των Ελλήνων που βρίσκονταν στα υψώματα υποχώρησαν χωρίς να

³⁹³ Lendle 1995, 230

³⁹⁴ Το πέρασμα αυτό είναι το “Deve-boyun” ελληνιστί ο λαιμός της καμήλας που συνδέει το οροπέδιο του Ερζερούμ με το οροπέδιο του Pasin. Στην ίδια περιοχή σύμφωνα με τον Lendle έλαβε χώρα (στις 2 Νοεμβρίου του 1877) μάχη μεταξύ Ρώσων και Τούρκων στο πλαίσιο του Ρωσοτουρκικού πολέμου του 1877 πρβλ. Lendle 1995, 258.

³⁹⁵ Σύμφωνα με τον Lendle δεν θα ήταν απαραίτητο να καταλάβουν την κορυφή του βουνού θα μπορούσαν απλά να βρίσκονται σε ένα σημείο στο ίδιο ύψος με τους Χάλυβες πρβλ. Lendle 1995, 250.

³⁹⁶ Το Μεθύδριον βρισκόταν στην περιοχή ης Αρκαδίας και συνδεόταν στενά με τον Ορχομενό πρβλ. Nielsen 2004, 522-523. Ο ίδιος ο Αριστώνυμος έφερε το αξίωμα του λοχαγού βλ. Ξ. Αν. 4.7.9.

συμπλακούν με τους πελταστές. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να περιοριστούν στο ελάχιστο οι έμψυχες απώλειές τους, δεν συνέβη το ίδιο με τις υλικές απώλειες που ήταν σημαντικές, καθώς δεν πρόλαβαν να πάρουν μαζί τους το σύνολο του εξοπλισμού τους³⁹⁷.

Οι πελταστές στην συγκεκριμένη επιχείρηση έπαιξαν σημαίνοντα ρόλο και στα δύο μέτωπα των επιχειρήσεων. Συμμετείχαν τόσο στην κατάληψη των υψωμάτων σε μία μεικτή ομάδα όπου συμμετείχαν και οπλίτες έχοντας αναλάβει την κάλυψη αυτών στα δύσβατα μονοπάτια, αλλά και στην καταδίωξη των Χαλύβων που είχαν αναλάβει την φύλαξη των στενών. Η χρήση σωμάτων πελταστών για τέτοιου είδους στρατιωτικές επιχειρήσεις αποτελούσε κοινό τόπο ήδη από την εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου, όπου είχε επισημανθεί η αξία τους για τέτοιου είδους επιχειρήσεις.

³⁹⁷ Εκτός από τις ασπίδες που αναφέρει ο Ξενοφών θα υπήρχαν και άλλα λάφυρα πρβλ. Lendle 1995, 259.

5.5 Το εκστρατευτικό σώμα των Μυρίων στην Κολχίδα

Μία παρόμοια κατάσταση κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν και πάλι οι Έλληνες στην περιοχή της Κολχίδος. Οι Κόλχοι³⁹⁸ είχαν παραταχθεί στις υπώρειες ενός βουνού το οποίο ήταν προσβάσιμο, για να εμποδίσουν τους Έλληνες να συνεχίσουν την πορεία τους με τελικό προορισμό την Τραπεζούντα (Ξ. Άν. 4.8.22). Αρχικά οι Έλληνες είχαν παραταχθεί με τον σχηματισμό της φάλαγγας. Το στράτευμα των μυρίων ύστερα από παρότρυνση του Ξενοφώντος άλλαξε την μορφή της παράταξης, για να ανταπεξέλθει στις ιδιαίτερες απαιτήσεις της μάχης. Η οπλική φάλαγγα διαιρέθηκε σε ογδόντα (80) λόχους των εκατό (100) ανδρών ο καθένας οι οποίοι είχαν κάθετη διάταξη, ενώ οι πελταστές διαιρέθηκαν σε τρία τμήματα των εξακοσίων (600) πελταστών το καθένα (Ξ. Άν. 4.8.15). Τα δύο τμήματα κάλυψαν αντίστοιχα την δεξιά και την αριστερή πλευρά της παράταξης των οπλιτών, ενώ το τρίτο τμήμα τοποθετήθηκε από τον Ξενοφώντα εμπρός από το κεντρικό τμήμα των οπλιτών.

Τα τμήματα των πελταστών που κάλυπταν αμφοτέρες τις πλευρές βρίσκονταν υπό τη διοίκηση του Ξενοφώντος και του Χειρισόφου γεγονός που υποδηλώνει την σημασία τους σώματος στην εξέλιξη της συγκεκριμένης επιχείρησης. Το τρίτο σώμα των πελταστών διοικούνταν από τον Αισχίνη τον Ακαρνάνα³⁹⁹. Οι πελταστές που βρίσκονταν στα πλευρά της παράταξης επιχείρησαν κυκλωτική κίνηση, η οποία ανάγκασε το κέντρο των Κόλχων να κινηθεί προς τις δύο πτέρυγες τους, για να υποστηρίξει τους στρατιώτες που βρίσκονταν εκεί. Αυτή η κίνηση ωστόσο, είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί στο κέντρο της παράταξης των Κόλχων ένα μεγάλο κενό. Βλέποντας αυτό το κενό οι πελταστές του Αισχίνου κινήθηκαν τρέχοντας προς το βουνό νομίζοντας πως οι αντίπαλοι υποχωρούσαν. Τους πελταστές του Αισχίνου συνόδευσαν στην επιθετική κίνησή τους οι οπλίτες των Αρκάδων⁴⁰⁰ οι οποίοι στον σχηματισμό των Ελλήνων ακολουθούσαν τους πελταστές του Αισχίνου. Οι Κόλχοι μόλις είδαν τους Έλληνες να έρχονται με ορμή προς το μέρος τους δεν αντέταξαν αντίσταση αλλά τράπηκαν σε φυγή (Ξ. Άν. 4.8.19).

³⁹⁸ Οι Κόλχοι σύμφωνα με τον Ηρόδοτο δεν ήταν φόρου υποτελείς στους Πέρσες αντιθέτως έστελναν με την θέλησή τους ως δώρα στον Μεγάλο Βασιλιά κάθε πέμπτο έτος εκατό (100) αγόρια και εκατό (100) κορίτσια βλ. Ηδτ. 3.97.4 – 15. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, μάλιστα συμμετείχαν στην εκστρατεία που έκανε ο Ξέρξης στην ελλαδική χερσόνησο. Το άγημα των Κόλχων περιλάμβανε στρατιώτες που έφεραν ξύλινα κράνη μικρές ασπίδες κατασκευασμένες από δέρμα βοδιού, μικρό δόρυ αλλά και ένα μικρό εγχειρίδιο βλ. Ηδτ. 7.79.2. Οι Έλληνες είχαν την εσφαλμένη εντύπωση πως οι Κόλχοι θα τους έδιναν αναίμακτα τις απαραίτητες προμήθειες για την επιβίωσή τους λόγω των εχθρικών σχέσεων που είχαν εκείνη την περίοδο με τον Μέγα Βασιλέα των Περσών βλ. Ξ. Άν. 4.1.8-9.

³⁹⁹ Οι Ακαρνάνες όπως και τα γειτονικά φύλα χρησιμοποιούσαν σώματα πελταστών βλ. Ξ. Έλλ. 4.6.7.

⁴⁰⁰ Επικεφαλής αυτών ήταν ο Κλεάνωρ ο Ορχομένιος βλ. Ξ. Άν. 4.8.19.

Το στράτευμα των Μυρίων στηρίχτηκε για μία ακόμη φορά στην αποτελεσματικότητα των πελταστών⁴⁰¹. Η ταχύτητά τους εξασφάλισε την τακτική υπεροπλία στη μάχη που έλαβε χώρα. Οι αντιδράσεις τους ήταν τόσο γρήγορες που οι Κόλχοι σε καμία περίπτωση δεν μπόρεσαν να αντιδράσουν, ενώ αυτοί εκμεταλλεύτηκαν κάθε ευκαιρία που τους δόθηκε, για να νικήσουν τους αντιπάλους τους. Η απόπειρα περικύκλωσης των άκρων των Κόλχων από τους πελταστές του Ξενοφώντος και του Χειρισόφου είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία ανισοροπίας στο στράτευμα των Κόλχων το οποίο εκμεταλλεύτηκαν επαρκώς οι πελταστές των Ελλήνων που βρίσκονταν στο κέντρο της παράταξης υπό τον Αισχίνη και οδήγησαν στην κατάρρευση των Μυρίων με σχετική ευκολία.

⁴⁰¹ Best 1969, 64.

5.6 Η πορεία των Μυρίων στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας

Όταν οι Έλληνες κατόρθωσαν να φθάσουν στα παράλια της Μαύρης θάλασσας άλλαξε άρδην ο τακτικός στόχος τους. Δεν εμπλέκονταν πλέον σε μάχες, για να μπορέσουν να συνεχίσουν την πορεία τους εν μέσω δυσπρόσιτων ορεινών οδών, αλλά εμπλέκονταν σε μάχες για την εξασφάλιση των απαραίτητων προμηθειών⁴⁰² από τους ημεδαπούς για την εξασφάλιση της επιβίωσής τους (Ξ. Άν. 5.1.17-2.32). Οι Μύριοι θέλησαν να εκστρατεύσουν εναντίον των Δριλών που ήταν η πιο πολεμική φυλή στην περιοχή του Πόντου. Στην εκστρατεία αυτή συμμετείχε το μισό στράτευμα, ενώ το υπόλοιπο μισό είχε επιφορτιστεί με τη φύλαξη του στρατοπέδου (Ξ. Άν. 5.2.1-2). Οι Έλληνες αντιμετώπισαν μεγάλες δυσκολίες στην εκστρατεία τους αυτή. Όταν οι *Δριλαιοί* έμαθαν σχετικά με την επικείμενη εκστρατεία των Μυρίων και την παρουσία τους στα ορεινά εδάφη της περιοχής τους πυρπόλησαν τις κώμες στις οποίες κατοικούσαν και κινήθηκαν όλοι μαζί προς την «μητρόπολή» τους (Ξ. Άν. 5.2.2-3). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι Μύριοι να μην μπορέσουν να αποκομίσουν εφόδια από αυτά, ενώ η μητρόπολη των Δριλών βρισκόταν σε πολύ οχυρή θέση και είχε άριστη αμυντική οχύρωση. Μεταξύ άλλων περιλάμβανε τάφρο πασσάλους οχύρωσης αλλά και πύργους (Ξ. Άν. 5.2.5). Οι πελταστές που βρίσκονταν περίπου ένα χιλιόμετρο μπροστά από το υπόλοιπο στράτευμα μαζί και με άλλους ελαφρά οπλισμένους⁴⁰³ από το εκστρατευτικό σώμα, αφού κατάφεραν να κινηθούν δια μέσου της χαράδρας που αποτελούσε την φυσική οχύρωση της μητρόπολης των Δριλών αντιλήφθηκαν πως υπάρχει πλούσια λεία και αποπειράθηκαν να κινηθούν χωρίς την υποστήριξη των οπλιτών για την κατάληψη της⁴⁰⁴. Η απόπειρα αυτή των πελταστών δεν ήταν πετυχημένη, καθώς δεν μπόρεσαν να καταλάβουν την οχυρωμένη τοποθεσία με την πλούσια λεία ταυτόχρονα

⁴⁰² Οι κυριότερες προμήθειες των Μυρίων ήταν το σιτάρι και το κριθάρι το οποίο χρησιμοποιούσαν για την παρασκευή χυλού ή ψωμιού ανάλογα με το χρονικό περιθώριο που είχαν στη διάθεσή τους, ενώ η διαφορετική μορφή τους επηρέαζε την χρονική διάρκεια συντήρησής τους, καθώς το ψωμί μπορούσε να συντηρηθεί για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Το κρέας ήταν αρκετά σπάνιο αλλά δημοφιλές γεύμα μεταξύ των στρατιωτών, όπως και το κρασί πρβλ. Lee 2007, 208-231.

⁴⁰³ Ο όρος που χρησιμοποιεί ο Ξενοφών για αυτούς τους ελαφρά οπλισμένους είναι «*δορυφόροι*». Βλ. Ξ. Άν. 5.2.4. Αν και ο όρος υποδηλώνει στρατιώτες που φέρουν δόρατα σύμφωνα με τον Lendle είχαν ανάλογο ρόλο με τους σκευοφόρους, ενώ πιθανότατα δεν είχαν καθόλου εξοπλισμό και δρούσαν υπό την προστασία των εξοπλισμένων στρατιωτών. Πρβλ. Lendle 1995, 301. Μάλιστα ο Ξενοφών σε άλλο χωρίο της Αναβάσεως παρουσιάζει τον εξοπλισμό μίας τέτοιας ομάδας των Μυρίων που προσπαθούσε να εξασφαλίσει προμήθειες και περιλάμβανε τα κάτωθι: αγγεία δερμάτινους σάκους «*άσκους*» και «*θυλάκους*» αλλά και δοράτια βλ. Ξ. Άν. 6.4.23. Σύμφωνα με τον Lee οι στρατιώτες των Μυρίων έφεραν μαζί τους σάκους αλλά δεν έφεραν ογκώδη σακίδια εκστρατείας πρβλ. Lee 2007, 124-126. Σε κάθε περίπτωση ο *γυλιός* που μαρτυρείται σε αρχαία κείμενα είχε μέγεθος αντίστοιχο με ένα σύγχρονο μεγάλο κάνιστρο φαγητού βλ. Αρ. Άχ. 1097· 1138· Αθ. 6.18.26· 11.47.9· Φιλίμ. απ.35.

⁴⁰⁴ Η απόπειρα αυτή των πελταστών να καταλάβουν μόνοι τους την μητρόπολη των Δριλών υποδηλώνει δύο πράγματα. Αφενός μεν την ένδεια εφοδίων που υπήρχε στο ελληνικό στρατόπεδο, αλλά και την απόπειρα των πελταστών να πάρουν μεγαλύτερο μερίδιο από τα λάφυρα, αφού δεν θα συμμετείχαν στην επιχείρηση αυτή οι οπλίτες πρβλ. Lendle 1995, 301.

όμως, η αποχώρηση από την περίμετρο της μητρόπολης ήταν εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση καθώς μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο δια μέσου ενός περάσματος από την χαράδρα (Ξ. Άν. 5.2.6).

Οι πελταστές προσέτρεξαν για βοήθεια στον Ξενοφόντα ο οποίος ήταν επικεφαλής των οπλιτών. Ο Ξενοφών μαζί με τους λοχαγούς πέρασαν μέσω του μονοπατιού την χαράδρα, για να δουν την διαμορφωθείσα κατάσταση ιδίως όμμασι, και να πάρουν έτσι την βέλτιστη απόφαση για την εξέλιξη της συγκεκριμένης στρατιωτικής επιχείρησης. Εν τέλει, ο Ξενοφών εξετάζοντας όλες τις παραμέτρους αποφάσισε ότι μία ενδεχόμενη αποχώρηση των πελταστών θα είχε σημαντικές απώλειες. Για αυτό το λόγο έστειλε τους λοχαγούς να φέρουν το σύνολο των οπλιτών, ενώ την ίδια στιγμή ζήτησε από τους πελταστές, αλλά και τα υπόλοιπα σώματα ελαφρά οπλισμένων να ακροβολιστούν. Οι οπλίτες μόλις εμφανίστηκαν εμπρός από την οχυρωμένη μητρόπολη των Δριλών διατάχθηκαν να παραταχθούν σε ημικυκλική παράταξη (Ξ. Άν. 5.2.10-13).

Όταν δόθηκε το σύνθημα για την έναρξη των εχθροπραξιών οι πελταστές και οι υπόλοιποι ελαφρά οπλισμένοι πέταξαν τόσα πολλά δόρατα, βέλη και λίθους ώστε ανάγκασαν τους υπερασπιστές των τειχών της μητρόπολης των Δριλών σε άτακτη υποχώρηση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι οπλίτες να καταφέρουν να σκαρφαλώσουν στα τείχη και να καταλάβουν το χωρίο⁴⁰⁵. Τότε οι πελταστές εισήλθαν εντός των τειχών, για να εξασφαλίσουν τις απαραίτητες για αυτούς προμήθειες μέσω της λαφυραγώγησης⁴⁰⁶. Οι Δρίλες ελέγχοντας ακόμη τα υψώματα γύρω από τα τείχη θα αντεπιτεθούν και θα απωθήσουν τους πελταστές των Ελλήνων που θα υποστούν απώλειες (Ξ. Άν. 5.2.17).

Τότε ο Ξενοφών θα παρέμβει με τους οπλίτες τους και θα εξωθήσει και πάλι τους υπερασπιστές των Δριλών προς την ακρόπολη (Ξ. Άν. 5.2.18). Στην συνέχεια και οι οπλίτες συμμετείχαν στη λαφυραγώγηση η οποία ήταν εκτεταμένη, ενώ το σύνολο των λαφύρων μεταφέρθηκαν από τους Έλληνες έξω από τις πύλες των τειχών. Επιπροσθέτως οι Μύριοι κατέλαβαν τα τείχη αλλά και τον δρόμο που οδηγούσε προς την ακρόπολη (Ξ. Άν. 5.2.19). Η επιστροφή τους όμως δεν θα ήταν απολύτως ασφαλής, εάν δεν μπορούσαν να καταλάβουν την ακρόπολη

⁴⁰⁵ Σύμφωνα με τον Ξενοφόντα αυτός που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην κατάληψη των τειχών δεν ήταν άλλος από τον Αγασία τον Στυμφάλιο που είχε σημαίνοντα ρόλο στις στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον των Ταόχων βλ. Ξ. Άν. 4.7.11.

⁴⁰⁶ Τα σώματα με ελαφριά εξάρτυση πρωταγωνιστούσαν στη λαφυραγώγηση των εχθρικών τοποθεσιών. Αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό, καθώς η ελαφρύτερη τους εξάρτυση τους επιτρέπει να συγκεντρώσουν και να μεταφέρουν μεγαλύτερο αριθμό λαφύρων βλ. Θουκ. 7.29-30· Ξ. Έλλ. 1.22.9.

των Δριλών, καθώς οι τελευταίοι θα μπορούσαν να αντεπιτεθούν ανά πάσα στιγμή δυσχεραίνοντας την αναχώρηση των Ελλήνων προκαλώντας τους μάλιστα και σημαντικές απώλειες. Ύστερα από παρατήρηση των δεδομένων ο Ξενοφών και οι λοχαγοί αντιλήφθηκαν πως η κατάληψή της δεν ήταν εφικτό να γίνει με τις στρατιωτικές δυνάμεις που είχαν στην διάθεσή τους (Ξ. Άν. 5.2.20).

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη στιγμή που οι Έλληνες άρχισαν την αποχώρησή τους οι Δρίλες να αντεπιτεθούν καταλαμβάνοντας τις οροφές των σπιτιών που υπήρχαν ένθεν κακείθεν κατά μήκος της οδού που οδηγούσε από την ακρόπολη στην πύλη των τειχών και πετώντας από τις οροφές στους Έλληνες ξύλα. Δημιουργώντας μία πάρα πολύ δύσκολη κατάσταση για τους Έλληνες είτε επέλεγαν να υποχωρήσουν είτε επέλεγαν να παραμείνουν εκεί. Από τυχαίο γεγονός θα ξεσπάσει φωτιά σε οικία από την δεξιά πλευρά του δρόμου αναγκάζοντας τους Δρίλες να υποχωρήσουν⁴⁰⁷. Ο Ξενοφών έβαλε τότε φωτιά και στα ξύλινα σπίτια που υπήρχαν στην αριστερή πλευρά κατά μήκος του δρόμου, ενώ για να καθηλώσει τον στρατό των Δριλών έβαλε φωτιά στο τείχος και στα σπίτια που υπήρχαν κατά μήκος αυτού την στιγμή που οι Έλληνες βρέθηκαν εκτός των τειχών. Η φωτιά αυτή κατέστρεψε το σύνολο της πόλης εκτός βέβαια από την ακρόπολη (Ξ. Άν. 5.2.25-27) επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα να καθηλώσει το στράτευμα των Δριλών (Ξ. Άν. 5.2.27).

Την επόμενη ημέρα οι Έλληνες ενώ βρίσκονταν καθ' οδόν προς την Τραπεζούντα λόγω της κατωφέρειας αλλά και της στενότητας του μονοπατιού φοβούνταν ενέδρα των Δριλών, για να προστατεύσουν το στράτευμα επιχείρησαν έναν πετυχημένο αντιπερισπασμό. Ένας Μύσος από το στράτευμα με τη συνοδεία δέκα (10) Κρητών⁴⁰⁸ κρύφτηκαν σε μία θαμνώδη έκταση και προσποιούνταν ότι προσπαθούσαν να κρυφθούν από τους εχθρούς. Την ίδια στιγμή οι πέλτες που έφεραν αντανακλούσαν το ηλιακό φως με αποτέλεσμα να γίνουν αντιληπτοί από τους Δρίλες, οι οποίοι όμως, δεν πραγματοποίησαν επίθεση φοβούμενοι ενέδρα των Ελλήνων διατηρώντας ασφαλή απόσταση από το εκστρατευτικό σώμα των Μυρίων. Με αυτόν τον τρόπο διασφαλίστηκε η ομαλή πορεία του εκστρατευτικού σώματος των Μυρίων προς την Τραπε-

⁴⁰⁷ Δεν είναι η πρώτη φορά στην *Άναβαση* του Ξενοφώντος όπου ένα θεϊκό σημάδι δείχνει τον δρόμο στη στρατιά των Μυρίων. Σε άλλο απόσπασμα της *Άναβάσεως* η Τύχη έπαιξε σημαίνοντα ρόλο για την πορεία των Μυρίων βλ. Ξ. Άν. 2.2.13.

⁴⁰⁸ Οι Κρήτες ήταν οι πλέον κατάλληλοι, για μία τέτοια αποστολή, αφού φημίζονταν ως δρομείς αποστάσεων βλ. Ξ. Άν. 4.8.27. Αυτοί οι εθελοντές Κρήτες πιθανότατα προέρχονταν από το σώμα των διακοσίων (200) Κρητών τοξοτών που βρίσκονταν αρχικά υπό τη διοίκηση του Κλεάρχου ενώ δεν φαίνεται πως διέθεταν στην εξάρτησή τους *πέλη* βλ. Ξ. Άν. 1.2.9· 3.3.7. Ο Lendle υποστηρίζει πως οι πέλτες που κατείχαν οι συγκεκριμένοι Κρήτες τοξότες ήταν δανεικές πιθανότατα από πελταστές του εκστρατευτικού σώματος, για να εκπληρώσουν τους στόχους της συγκεκριμένης στρατιωτικής επιχείρησης πρβλ. Lendle 1995, 309.

ζούντα. Όταν κοινοποιήθηκε σε αυτούς το ανάλογο σήμα ο Μύσος μαζί με τους Κρήτες άρχισαν να τρέχουν προ το εκστρατευτικό σώμα των Ελλήνων. Ο Μύσος όμως, τραυματίστηκε αλλά οι Κρήτες τον περιέθαλψαν σε ένα μικρό αλσύλλιο στην κοιλάδα ενός ποταμού όπου είχαν βρει προσωρινό καταφύγιο. Εν συνεχεία κατάφεραν να φθάσουν στο ελληνικό στρατόπεδο ανταποδίδοντας καθ' όλη τη διάρκεια της πορείας τους τα βλήματα που δέχονταν από τους Δρίλες (Ξ. Άν. 5.2.28-32).

Η επιχείρηση αυτή των Ελλήνων κατέστησε σαφές πως η συγκεκριμένη εκστρατεία των Μυρίων πέτυχε επειδή υπήρχε αγαστή συνεργασία μεταξύ των επιμέρους τμημάτων του εκστρατευτικού σώματος. Οι πελταστές στην προκειμένη περίπτωση δεν μπόρεσαν να εκπληρώσουν τους τακτικούς στόχους τους. Αφενός μεν, να καταλάβουν τα τείχη της μητρόπολης των Δριλών αφετέρου δε, να προχωρήσουν στη λαφυραγώγηση αυτής της περιοχής μετά την κατάληψή της από τους οπλίτες. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός πως δεν διέθεταν τη στρατιωτική ισχύ των οπλιτών που ήταν απαραίτητη στις παραπάνω περιπτώσεις, για να ανταπεξέλθουν στις συγκρούσεις τους με τους Δρίλες, αν και ο Ξενοφών δεν κάνει καμία σχετικά αναφορά σχετικά με την εξάρτηση των Δριλών αυτή θα πρέπει να ήταν βαρύτερη από εκείνη των πελταστών, για να καταφέρουν να τους απωθήσουν σε μάχη εκ του σύνεγγυς. Τέλος οι δέκα εθελοντές Κρήτες τοξότες επιτέλεσαν την αποστολή τους στο ακέραιο προκαλώντας με τον αντιπερισπασμό τους την ματαίωση μίας πιθανής επίθεσης των Δριλών εναντίον των Ελλήνων που θα μπορούσε να προκαλέσει πολλά θύματα κατά την αποχώρηση των τελευταίων. Στο πλαίσιο της αγαστής συνεργασίας των επιμέρους σωμάτων των Μυρίων χρήζει αναφοράς η χρήση των πελών από τους Κρήτες εθελοντές, για να επιτύχουν στην αποστολή αντιπερισπασμού που ανέλαβαν.

Οι Έλληνες στην πορεία τους από την Κερασούντα προς τα Κοτύορα κατάφεραν να εκμεταλλευτούν τις διαφορές των Μοσσυνοίκων συμμαχώντας με εκείνους οι οποίοι ήταν ευνοϊκά διακείμενοι απέναντι τους για τους δικούς τους ιδιοτελείς σκοπούς με την βοήθεια ενός Τραπεζούντιου που ήταν πρόξενος των Μοσσυνοίκων, του Τιμησιθέου⁴⁰⁹. Μάλιστα αυτοί προσχώρησαν στο στρατιωτικό σώμα των Μυρίων μετά τη σύναψη της συμμαχίας⁴¹⁰ (Ξ. Άν. 5.4.1-3· 12-13). Η εξάρτηση των Μοσσυνοίκων περιγράφεται με κάθε λεπτομέρεια από τον Ξενοφώντα. Αυτή περιλάμβανε το *γέρρον*, που ήταν επιμήκη ασπίδα από δέρμα βοδιού, ως βασικό όπλο έφεραν ελαφρύ δόρυ που έφεραν και οι Πέρσες *ιπείς* το *παλτόν*, το μήκος του έφθανε

⁴⁰⁹ Σύμφωνα με τον Lendle ο κύριος ρόλος του Τιμησιθέου ήταν αυτός του διερμηνέα πρβλ. Lendle 1995, 323.

⁴¹⁰ Οι Δυτικομοσσυνοίκοι σύναψαν τη συμμαχία με τους Έλληνες, ενώ οι Ανατολικομοσσυνοίκοι δεν επέτρεψαν την διέλευση των Μυρίων από τις περιοχές που ήλεγχαν πρβλ. Lendle 1995, 324.

μέχρι τα δύο μέτρα και εβδομήντα εκατοστά (2,70) μήκος ενώ διέθετε μεταλλικό έλασμα πάνω στο οποίο μπορούσε να ακούμπησει στο έδαφος ο χειριστής του, τον λεγόμενο *σαυρωτήρα* με σφαιρικό σχήμα (Ξ. Άν. 4.7.16). Επί πλέον έφεραν λινό χιτώνα μέχρι πάνω από το γόνατο και κράνη δερμάτινα ανάλογα με τα κράνη των Παφλαγόνων (Ξ. Άν. 5.2.22) με *κρωβύλον* (Θουκ. 1.6.3) στο μέσον και ομοιάζαν με τις περσικές Τιάρες. Τέλος ήταν εξοπλισμένοι με την *σάγαριν*, *πέλεκυ* που έφεραν οι Πέρσες (Ξ. Κυρ. 2.1.9). Αμέσως μετά τον ερχομό των συμμάχων Μοσσυνοίκων⁴¹¹, οι ίδιοι μαζί με κάποιους Έλληνες από το εκστρατευτικό σώμα, ως επί το πλείστον σκευοφόρους και πιθανόν λίγους πελταστές, κινήθηκαν κατευθείαν προς τον κυριότερο οικισμό της περιοχής οι οποίοι βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των εχθρικών Μοσσυνοίκων. Η λαφυραγώγηση αυτού του οικισμού θα έπαιξε σημαίνοντα ρόλο στην απόφαση ορισμένων Ελλήνων να συμμετέχουν. Πιθανότατα αυτοί που συμμετείχαν σε αυτές τις επιχειρήσεις να ανήκαν στο σώμα των πελταστών το οποίο είχε μεγάλη σχετική εμπειρία από τη συμμετοχή του σε τέτοιες επιχειρήσεις (Ξ. Άν. 3.4.4-5· 4.4.20-22· 5.2.4· 5.2.16· 6.5.25· Άγησ. 1.32)⁴¹². Η απόπειρα τους αυτή εν τέλει δεν ήταν πετυχημένη, καθώς οι εχθρικοί Μοσσυνοίκοι έτρεψαν σε υποχώρηση τους Μοσσυνοίκους αλλά και τους Έλληνες που τους ακολούθησαν σκοτώνοντας πολλούς από αυτούς. Επιπροσθέτως επιδείκνυαν στους Έλληνες τα κομμένα κεφάλια από τα άψυχα σώματα των νεκρών συμπολεμιστών τους (Ξ. Άν. 5.4.15-19).

Την επόμενη ημέρα οι Έλληνες και οι Μοσσυνοίκοι αντεπιτέθηκαν με τους τελευταίους να καταλαμβάνουν την αριστερή πλευρά της παράταξης, ενώ οι πελταστές και οι τοξότες βρίσκονταν ανάμεσα στους λόχους των οπλιτών, για να κρατήσουν τους ελαφρά οπλισμένους των εχθρών σε απόσταση. Οι οπλίτες διατηρούσαν κανονικό ρυθμό στο βάδισμά τους και προχωρούσαν προς τους εχθρούς. Η εμπροσθοφυλακή των πελταστών συγκρούστηκε αρχικά με τους εχθρούς, ενώ όταν κατέφθασε και το σώμα των οπλιτών χωρισμένο κατά λόχους οι Μοσσυνοίκοι αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν προς την Μητρόπολη, ενώ οι πελταστές συνέχισαν την καταδίωξή τους. Οι Μοσσυνοίκοι άρχισαν τότε την ρίψη ακοντίων μεταξύ των οποίων και πελτών αλλά χρησιμοποίησαν και δόρατα για να απωθήσουν τους αντιπάλους τους. Αυτό δεν κατέστη εφικτό, καθώς οι Έλληνες και οι Μοσσυνοίκοι σύμμαχοί τους δεν υποχώρησαν αναγκάζοντας τους εχθρικούς Μοσσυνοίκους να υποχωρήσουν, εγκαταλείποντας τη

⁴¹¹ Οι Έλληνες ένωσαν μεγάλη έκπληξη για το μεταφορικό μέσο που επέλεξαν να χρησιμοποιήσουν για την μεταφορά των στρατιωτών οι Μοσσυνοίκοι που ήταν τα μονόζυλα, αν και δεν ήταν σπάνια η χρήση τους εν είδει ποταμοπλοίου βλ. Στρ. 3.2.3. Σύμφωνα με τον Höckmann υπάρχει απεικόνιση μονόζυλων σε μωσαϊκό στην αρχαία πόλη του Αλθιβούρου που βρίσκεται στην σημερινή Τυνησία. Στο μωσαϊκό αυτό απεικονίζονται είκοσι πέντε τέτοια πλοία πρβλ. Höckmann 1985, 63, 70.

⁴¹² Την άποψη αυτή ενστερνίζονται και οι σύγχρονοι ερευνητές. Ο Lendle υποστηρίζει πως είναι πιθανό αυτοί οι στρατιώτες που συμμετείχαν να ήταν Πελταστές, ενώ ο Lendle θεωρούσε πως στην επιχείρηση αυτή ήταν πιθανόν να συμμετέχουν και σκευοφόροι εκτός από τους ελαφρά οπλισμένους πρβλ. Best 1969, 66· Lendle 1995, 327.

Μητρόπολη και αφήνοντας στις οικίες τους πλούσιες προμήθειες τόσο σε φαγητό όσο και σε κρασί⁴¹³ (Ξ. Άν. 5.4.22-29). Οι Έλληνες αφού δείπνησαν και πήραν τις προμήθειες που ήθελαν παρέδωσαν τη Μητρόπολη στους συμμάχους τους Μοσσυνοίκους, αλλά και τα υπόλοιπα οχυρά των εχθρικών Μοσσυνοίκων τα οποία είτε είχαν εγκαταλειφθεί οικειοθελώς από αυτούς είτε οι κάτοικοί τους συνεργάστηκαν με ευχαρίστηση με αυτούς. Η δεύτερη κατηγορία αποτελούσε την πλειονότητα των περιπτώσεων (Ξ. Άν. 5.4.31).

Σε μία ακόμη επιχείρηση της εκστρατείας των Μυρίων οι πελταστές πρωτοστάτησαν στις επιχειρήσεις εναντίον ημεδαπών πολεμιστών. Οι επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα κατά των Μοσσυνοίκων ήταν ένα ακόμη χαρακτηριστικό παράδειγμα επιχείρησης καταδίωξης και λαφυραγώγησης που απαντούν στο πλαίσιο της εκστρατείας των Μυρίων. Σε κάθε περίπτωση αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό του εκστρατευτικού σώματος ήταν η αρμονική συνεργασία μεταξύ των οπλιτών και των πελταστών η οποία αφενός μεν, περιόριζε τις απώλειες των στρατιωτών στο ελάχιστο δυνατό αφετέρου δε, έδινε τη δυνατότητα στο εκστρατευτικό σώμα να συνεχίζει απρόσκοπτα την πορεία του που ήταν και το ζητούμενο. Οι οπλίτες καλύφθηκαν εξάίρετα από τους πελταστές, όταν οι εχθροί προσπάθησαν να τους απειλήσουν με τη χρήση εκηβόλων όπλων, ενώ από την άλλη πλευρά οι οπλίτες παρείχαν την αναγκαία δύναμη πυρός στις συγκρούσεις εκ του σύνεγγυς περιορίζοντας τις απώλειες των πελταστών σε αυτή την περίπτωση.

⁴¹³ Μεταξύ των άλλων τροφίμων που βρήκαν οι Έλληνες στη Μητρόπολη ήταν και κρέας δελφινιού κομμένο σε κομμάτια αλλά και λίπος από το ίδιο ζώο. Η χρήση του τελευταίου στην καθημερινότητα των Μοσσυνοίκων ήταν ανάλογη με τη χρήση του ελαιολάδου από τους Έλληνες. Τα δελφίνια ήταν ιδιαίτερα αγαπητά στους Έλληνες θεωρούνταν ιερά ζώα για αυτούς πρβλ. Lendle 1995, 328-30. Μεταξύ των βαρβάρων η αλίευση δελφινιών ήταν δημοφιλής. Τέλος σύμφωνα με τον Αριστοτέλη τα δελφίνια του Εύξεινου Πόντου ήταν μικρότερα από τα δελφίνια των ελληνικών θαλασσών βλ. Αριστ. Ίστ. Ζ. 598b2.

5.7 Η διάσπαση του εκστρατευτικού σώματος των Μυρίων σε επιμέρους ομάδες

Οι Έλληνες μετά από ένα θαλάσσιο ταξίδι κατά μήκος των παράλιων ακτών θα φθάσουν στην πόλη της Ηράκλειας (ή *ἐν τῷ Πόντῳ* Αριστ. Μετ. 367a) στα σύνορα Παφλαγονίας – Βιθυνίας (Ξ. Άν. 6.2.1). Εκεί λόγω διαφωνιών το στράτευμα διαιρέθηκε σε τρεις επιμέρους ομάδες. Οι Αρκάδες και οι Αχαιοί του εκστρατευτικού σώματος αποτέλεσαν τη μία ομάδα ήταν όλοι τους οπλίτες και ήταν παραπάνω από τέσσερις χιλιάδες (4000+). Η ομάδα του Χειρίσοφου αποτελούνταν από χίλιους τετρακοσίους (1400) οπλίτες και εφτακόσιους περίπου (700) πελταστές⁴¹⁴, ενώ εκείνη του Ξενοφώντος αποτελούνταν από χίλιους εφτακοσίους οπλίτες (1700) τριακοσίους πελταστές περίπου (300) και άλλους σαράντα ιππείς (40) περίπου.

Το πρώτο απόσπασμα που περιλάμβανε μόνο οπλίτες (τους Αρκάδες και τους Αχαιούς) ταξίδεψε με πλοία από την Ηράκλεια προς το λιμάνι της Κάλπης το οποίο βρίσκεται στη Θράκη. Οι Έλληνες αφού αποβιβάστηκαν εκεί βράδυ επιτέθηκαν αμέσως σε κάποιες κώμες της Βιθυνίας που απείχαν 30 στάδια⁴¹⁵ από την ακτή χωρισμένοι σε λόχους με επικεφαλής τους στρατηγούς τους. Οι Βιθυνοί Θράκες αιφνιδιάστηκαν και οι Έλληνες κατάφεραν να συγκεντρώσουν μεγάλες ποσότητες προμηθειών μεταξύ αυτών και πολλά πρόβατα αλλά και να συλλάβουν πολλούς αιχμαλώτους (Ξ. Άν. 6.2.17· 6.3.1-2). Οι Έλληνες συγκεντρώθηκαν σε έναν λόφο της περιοχής, για να προστατευθούν από την δράση των Θρακών αλλά και για να επιτηρούν τις κινήσεις των αντιπάλων τους. Οι Θράκες όμως αφού αρχικά δεν μπόρεσαν να

⁴¹⁴ Οι Θράκες πελταστές του Κλεάρχου (Ξ. Άν. 1.2.9) άλλαξαν διοικητή μετά την εκτέλεση των στρατηγών από τους Πέρσες. Αποτέλεσαν μέρος της οπισθοφυλακής (Ξ. Άν. 3.2.37). Ο νέος επικεφαλής τους ήταν ο Τιμασίων που αντικατέστησε τον δολοφονηθέντα Κλεάρχο (Ξ. Άν. 3.2.47). Εν συνεχεία τη διοίκηση αυτών ανέλαβε ο Χειρίσοφος (Ξ. Άν. 4.1.6). Ο αριθμός των πελταστών ήταν μεταβαλλόμενος σύμφωνα με τον Ξενοφώντα. Από τους αρχικούς οκτακόσιους (800) οι τριακοσίοι (300) λιποτάκτησαν προς τους Πέρσες (Ξ. Άν. 2.2.7). Αργότερα στην αφήγηση της Αναβάσεως ο Ξενοφών κάνει λόγο για εφτακόσιους (700) Θράκες πελταστές (Ξ. Άν. 6.2.16). Το πιθανότερο ενδεχόμενο είναι να προστέθηκαν στο σώμα των Θρακών πελταστών 200 Κρήτες τοξότες που βρίσκονταν αρχικά υπό τη διοίκηση του Κλεάρχου (Ξ. Άν. 1.2.9). Οι πληροφορίες και τα αριθμητικά δεδομένα που παραθέτει ο Ξενοφών στην Ανάβαση είναι πολλές φορές αντιφατικές μεταξύ τους. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η οπισθοφυλακή των Μυρίων. Αρχικά αναφέρει πως αποτελείται μόνο από οπλίτες (Ξ. Άν. 4.1.6). Λίγο αργότερα ωστόσο, φαίνεται πως υπήρξαν αλλαγές και εμφανίζονται να συμμετέχουν στην οπισθοφυλακή τόσο πελταστές όσο και στρατιώτες από άλλα σώματα ελαφρών οπλισμένων (Ξ. Άν. 4.5.20· 6.17· 7.3). Σε ένα εκστρατευτικό σώμα που μετακινείται διαρκώς προκύπτουν συνεχώς νέες προκλήσεις στις οποίες οι επικεφαλής του καλούνται να υπερκεράσουν. Τα παραπάνω είναι απολύτως φυσιολογικά απλά ο Ξενοφών δεν κατέγραψε επιμελώς τις αλλαγές αυτές.

⁴¹⁵ Σύμφωνα με τον Lendle η απόσταση αυτή καλύφθηκε από τους Αρκάδες εντός μιάμισης-δύο ωρών πρβλ. Lendle 1995, 381.

αντιδράσουν εν συνεχεία υποχώρησαν και συγκέντρωσαν δυνάμεις ως επί το πλείστον πελταστές κατάφεραν να αντεπιτεθούν. Αρχικά σκότωσαν το σύνολο των ανδρών του λόχου⁴¹⁶ των Ελλήνων που είχε τεθεί υπό την διοίκηση του Σμίκρητος καθώς η μαχητική ικανότητα αυτών είχε περιοριστεί κατά πολύ καθώς έφεραν τα λάφυρα μαζί τους και παγιδεύτηκαν σε μία χαράδρα. Επιπροσθέτως ένας άλλος λόχος εκείνου του Ηγησάνδρου υπέστη και αυτός συντριπτικές απώλειες. Από το σύνολο των ανδρών του λόχου επέζησαν μόλις οκτώ. Οι υπόλοιποι λόχοι των Ελλήνων κατάφεραν να συγκεντρωθούν στον προκαθορισμένο λόφο είτε απωθώντας κατά την πορεία τους τους Θράκες είτε όχι (Ξ. Άν. 6.3.3-6).

Οι Θράκες αντιλαμβανόμενοι εγκαίρως τα μεγάλα μειονεκτήματα της παράταξης των Ελλήνων κυρίως την παντελή έλλειψη ελαφρά οπλισμένων στρατιωτών (τοξοτών και ακοντιστών) αλλά και ιππέων από το στράτευμά τους θα τους φέρουν σε ιδιαίτερος δύσκολη θέση. Κατά τη διάρκεια της νύχτας συγκεντρώθηκαν περισσότεροι Θράκες ιππείς και πελταστές γύρω από τον λόφο που είχαν εγκατασταθεί οι Έλληνες και το πρωί τους κατάφεραν κυκλωτική κίνηση εναντίον των Ελλήνων. Κινούνταν εναντίον τους πραγματοποιώντας ρίψεις ακοντιών και αποφεύγοντας εντέχνως τις αντεπιθέσεις των Ελλήνων στηριζόμενοι στην μεγαλύτερη ευελιξία τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον τραυματισμό πολλών Ελλήνων, ενώ από την πλευρά των Θρακών δεν υπήρχε καμιά απώλεια. Η κατάσταση των Ελλήνων θα γίνει ακόμα πιο απελπιστική όταν οι Θράκες θα εμποδίσουν την πρόσβαση αυτών σε νερό, μη έχοντας καμία δυνατότητα διαφυγής από τον λόφο στον οποίο βρίσκονταν με αποτέλεσμα να ζητήσουν ανακωχή και επιστροφή των ομήρων. Το τελευταίο αίτημα δεν έγινε δεκτό από τους Θράκες (Ξ. Άν. 6.3.6-9).

Η δεινή θέση στην οποία βρέθηκαν οι Αρκάδες και οι Αχαιοί οπλίτες στη συγκεκριμένη περίπτωση καταδεικνύει τον σημαίνοντα ρόλο του σώματος των πελταστών εν γένει στην εκστρατεία αφού χωρίς αυτούς οι οπλίτες ήταν εξαιρετικά. Οι Αχαιοί και οι Αρκάδες δεν θα είχαν καμία ελπίδα σωτηρίας, εάν δεν εμφανίζονταν τα αποσπάσματα του Χειρισόφου και του Ξενοφώντος. Ο Χειρισόφος μαζί με τους στρατιώτες του ακολουθώντας την χερσαία διαδρομή κατά μήκος της ακτής έφθασε από την Ηράκλεια στο λιμάνι της Κάλπης. Ο Ξενοφών από την πλευρά του με τους στρατιώτες του αρχικά ταξιδεύοντας με πλοίο από την Ηράκλεια μέχρι τα σύνορα της Θράκης⁴¹⁷ και εν συνεχεία συνέχισαν το ταξίδι τους ακολουθώντας την χερσαία

⁴¹⁶ Το στράτευμά των Ελλήνων είχε χωριστεί σε 10 λόχους οι οποίοι είχαν κατά μέσο όρο τετρακόσιους (400) άνδρες ο καθένας. Ο Ξενοφών ονομάζει τους επικεφαλής αυτών στρατηγούς βλ. Ξ. Άν. 6.3.4. Στην πραγματικότητα όμως είναι λοχαγοί με βάση τα στοιχεία που διαθέτουμε πρβλ. Lendle 1995, 381.

⁴¹⁷ Σύμφωνα με τον Lendle ο Ξενοφών και οι στρατιώτες του αποβιβάστηκαν στις εκβολές του Σαγγαρίου ποταμού και εν συνεχεία κατευθύνθηκαν νοτιοδυτικά για να φθάσουν εξ Ανατολών προς το Βυζάντιο. Την τρίτη μέρα

οδό δια μέσου του εσωτερικού της Βιθυνίας (Ξ. Άν. 6.2.19· 6.3.10), έμαθε τα δυσάρεστα γεγονότα σχετικά με το σώμα των Αρκάδων και των Αχαιών από ιππείς ιχνηλάτες σε συνάντησή τους με υπερήλικες της περιοχής. Τους συγκεκριμένους υπερήλικες ο Ξενοφών τους κράτησε ως ομήρους, για να τους χρησιμοποιήσει ως οδηγούς στην ευρύτερη περιοχή, αν χρειαζόταν (Ξ. Άν. 6.3.10-11).

Δεδομένου του αποκλεισμού Αρκάδων και Αχαιών και της εκ τούτου κρισιμότητας της κατάστασης για την επιβίωση του εκστρατευτικού σώματος, ο Ξενοφών πρότεινε στους στρατιώτες την άμεση εφαρμογή ενός σχεδίου για την έγκαιρη σωτηρία τους (Ξ. Άν. 6.3.12-14). Σύμφωνα με αυτό, οι ιππείς και οι πελταστές από τα άκρα θα προπορεύονταν και θα έβαζαν φωτιές σε οτιδήποτε μπορούσε να καεί. Θα ακολουθούσαν οι οπλίτες οι οποίοι θα αποτελείωναν το έργο των υπόλοιπων σωμάτων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το στράτευμα του Ξενοφώντος να φαίνεται πολύ μεγαλύτερο από αυτό που ήταν στην πραγματικότητα λόγω του υπερβολικού αριθμού εστιών που είχαν ανάψει (Ξ. Άν. 6.3.19). Επιπροσθέτως όταν στρατοπέδευσαν πάνω σε λόφο από όπου ήταν ορατές οι φωτιές των αντιπάλων αφού το στρατόπεδό τους απείχε μόλις σαράντα (40) στάδια, άναψαν και πάλι πολλές φωτιές με σκοπό να προκαλέσουν και πάλι σύγχυση, τοποθέτησαν φρουρές και κοιμήθηκαν (Ξ. Άν. 6.3.20-21).⁴¹⁸

Την επόμενη μέρα το πρωί οι στρατιώτες του Ξενοφώντος σε σχηματισμό μάχης βάδιζαν προς το στρατόπεδο των Θρακών. Οι ιππείς υπό τον Τιμασίωνα που προπορεύονταν όμως, δεν βρήκαν τους Θράκες οι οποίοι είχαν εγκαταλείψει το στρατόπεδό τους. Από ορισμένους υπέργηρους Θράκες που βρίσκονταν στο σημείο πληροφορήθηκαν πως οι Θράκες είχαν αποχωρήσει το προηγούμενο απόγευμα και οι Έλληνες είχαν αποχωρήσει αμέσως μετά χωρίς να γνωρίζουν προς τα που κατευθύνονται (Ξ. Άν. 6.3.22-23). Τότε αποφάσισε το εκστρατευτικό σώμα του Ξενοφώντος να κινηθεί στην οδό με κατεύθυνση προς την Κάλπη. Κατά την διάρκεια της πορείας είδαν τους Αρκάδες και τους Αχαιούς με τους οποίους χαιρετήθηκαν ιδιαίτερα θερμά. Η πορεία και των δύο σωμάτων προς ένα λιμάνι δεν ήταν τυχαία καθώς η εξωτερική επικοινωνία που αυτό προσέφερε περιοριζε τους εν δυνάμει κινδύνους που υφίστανται κατά την πορεία εκστρατευτικού σώματος σε εχθρική ενδοχώρα. Η επανένωσή τους αύξησε τις πιθανότητες επιβίωσης και των δύο.

της πορείας τους έμαθαν τα νέα σχετικά με τη δύσκολη θέση στην οποία είχαν περιέλθει οι Αρκάδες και οι Αχαιοί και αποφάσισαν να αλλάξουν τη πορεία τους πρβλ. Lendle 1995, 383.

⁴¹⁸ Οι κινήσεις αυτές του Ξενοφώντος έκαναν τους αντιπάλους αφενός μεν να υποθέσουν πως έχουν να αντιμετωπίσουν ένα τεράστιο προς τον αριθμό εκστρατευτικό σώμα αφετέρου δε, ότι πιθανόν θα διενεργούσε επίθεση αυτό κατά τη διάρκεια της νύχτας πρβλ. Lendle 1995, 384.

Αφού στρατοπέδευσαν στο λιμάνι της Κάλπης (Ξ. Άν. 6.4.1), αναζητούσαν εφόδια τα οποία ήταν δυσεύρετα. Έτσι, βρέθηκαν πάλι σε δύσκολη θέση. Τότε ο Νέων που είχε αντικαταστήσει τον Χειρίσοφο ως στρατηγό μετά τον θάνατο του τελευταίου (Ξ. Άν. 6.4.11) έχοντας πληροφορίες που πήρε από γηγενή επεδίωξε με τη συνδρομή δύο χιλιάδων (2.000) ανδρών να λεηλατήσει άλλες κώμες της ευρύτερης περιοχής με πλούσια εφόδια. Η απόπειρά αυτή δεν πέτυχε, καθώς στην περιοχή εμφανίστηκε απόσπασμα ιππικού του Φαρναβάζου το οποίο σε συνδυασμό με τις δυνάμεις των Βιθυνών εξολόθρευσε πάνω από πεντακόσιους (500) Έλληνες⁴¹⁹, ενώ οι υπόλοιποι στράφηκαν στα γειτονικά όρη, για να γλυτώσουν. Οι ιππείς του Φαρναβάζου εμφανίστηκαν στην περιοχή, για να αποτρέψουν μία πιθανή εισβολή των Ελλήνων στην περιοχή της Φρυγίας (Ξ. Άν. 6.4.23-25).

Ο Ξενοφών μετά την ενημέρωσή του από κάποιον επιζώντα κινητοποίησε όλους τους στρατιώτες που είχε στη διάθεσή του έως τριάντα (30) ετών και με αυτόν τρόπο κατάφερε να φέρει στο στρατόπεδο σώους και αβλαβείς όλους τους Έλληνες που είχαν καταφύγει στα βουνά. Μετά το δείπνο δέχθηκαν την επίθεση των Βιθυνών που είχαν ως ορμητήριό τους μία θαμνώδη έκταση και δεν έγιναν άμεσα αντιληπτοί⁴²⁰. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ορισμένοι από τους προφύλακες να δολοφονηθούν ενώ οι υπόλοιποι υποχώρησαν προς το στρατόπεδο. Οι υπόλοιποι Έλληνες στρατιώτες αφού πήραν τα όπλα τους, παρέμειναν σε κατάσταση επιφυλακής όλο το βράδυ, ενώ τα μέτρα προστασίας του στρατοπέδου εκείνο το βράδυ ήταν αυξημένα καθώς η τοποθεσία του στρατοπέδου τους περιβαλλόταν από δασώδεις περιοχές (Ξ. Άν. 6.4.26-27).

Την επόμενη ημέρα οι Έλληνες προμηθεύθηκαν πολύτιμα εφόδια έκαναν κάποιες καθιερωμένες θυσίες και άφησαν στο στρατόπεδο όλους τους στρατιώτες άνω των σαράντα πέντε (45) ετών για να φρουρούν το στρατόπεδο αλλά και *τὰ ἀνδραποδα και τὸν ὄχλο* (Ξ. Άν. 6.5.2-4). Οι υπόλοιποι Έλληνες στρατιώτες με επικεφαλής τον Ξενοφώντα εξήλθαν του στρατοπέδου, για να αντιμετωπίσουν τις στρατιωτικές δυνάμεις των εχθρών και όταν δίστασαν να διασχίσουν μία χαράδρα ο Ξενοφών τους επισήμανε τους κινδύνους μίας ενδεχόμενης στροφής του στρατεύματος προς τα πίσω: στην πεδιάδα θα γίνονταν εύκολος στόχος του ιππικού των εχθρών, ενώ στην περιοχή δεν υπήρχαν πλοία και τροφή (Ξ. Άν. 6.5.19-20).

⁴¹⁹ Οι περισσότεροι εξ αυτών ήταν απλοί δούλοι και αχθοφόροι μέλη μίας ακολουθίας που συνόδευαν μία μικρή ομάδα κρούσης στρατιωτών. Η τελευταία δεν μπόρεσε να αντιτάξει καμία αντίσταση απέναντι στην αιφνίδια επίθεση των ιππέων του Φαρναβάζου πρβλ. Lendle 1995, 395.

⁴²⁰ Η επίθεση των Βιθυνών αποκαλύπτει πόσο επικίνδυνη και δύσκολη ήταν η επιχείρηση του Ξενοφώντος για την διάσωση των Ελλήνων που είχαν καταφύγει στα γειτονικά όρη πρβλ. Lendle 1995, 395-396.

Οι Έλληνες εν τέλει έχοντας τους πελταστές στα άκρα της παράταξης και τους οπλίτες στο κέντρο αποφάσισαν να διαβούν τη χαράδρα σε μία ενιαία γραμμή. Οι πελταστές ωστόσο, όντας πιο ευκίνητοι αλλά και πιο απείθαρχοι καθώς πλησίαζαν τους αντιπάλους άρχισαν να τρέχουν προς αυτούς χωρίς να έχει δοθεί τέτοια διαταγή από τους αξιωματικούς. Οι αντίπαλοι ιππείς και οι ελαφρά οπλισμένοι Βιθυνοί τους επιτέθηκαν και τους απώθησαν. Η κατάσταση άλλαξε, όταν ενεπλάκησαν στη μάχη οι οπλίτες οι οποίοι ανάγκασαν τους αντιπάλους να υποχωρήσουν καθώς δεν μπορούσαν να αντισταθούν στη στρατιωτική ισχύ της οπλιτικής φάλαγγας. Τότε οι λιγοστοί Έλληνες ιππείς με επικεφαλής τον Τιμασίωνα κατεδίωξαν τους εχθρούς και σκότωσαν όσους μπορούσαν. Η αριστερή πτέρυγα των εχθρών η οποία καταδιώχθηκε από τους ιππείς δεν κατάφερε να ανασυνταχθεί.

Αντιθέτως η δεξιά πτέρυγα των εχθρών επειδή δεν υπέστη καταδίωξη κατάφερε να ανασυνταχθεί σε έναν λόφο, όμως η έγκαιρη επέμβαση των οπλιτών την απώθησε και στη συνέχεια καταδιώχθηκε από τους πελταστές οι οποίοι πέτυχαν την αμετάκλητη υποχώρησή της χωρίς όμως να κατορθώσουν να σκοτώσουν πολλούς από τους ελαφρά οπλισμένους Βιθυνούς λόγω του φόβου επέμβασης των Βιθυνών ιππέων (Ξ. Αν. 6.5.26-29). Στην τελευταία φάση της μάχης οι Έλληνες οπλίτες ανέλαβαν το δύσκολο εγχείρημα απώθησης των ιππέων του Φαρναβάζου αλλά και των Βιθυνών ιππέων που συνενώθηκαν μαζί τους κάτι το οποίο τελικά κατάφεραν⁴²¹. Οι Έλληνες εν συνεχεία έστησαν τρόπαιο στο πεδίο της μάχης και αποχώρησαν προς το στρατόπεδο το οποίο απείχε περίπου εξήντα (60) στάδια (Ξ. Αν. 6.5.30-32). Οι Έλληνες μετά την συγκεκριμένη μάχη δεν αντιμετώπισαν περαιτέρω αντίσταση προμηθεύθηκαν τρόφιμα,⁴²² και κατά την διάρκεια του ταξιδιού τους δια μέσου της Βιθυνίας λαφυραγώγησαν την ευρύτερη περιοχή και έφθασαν εν τέλει στη Χρυσούπολη φορτωμένοι με πολλά λάφυρα τα οποία και πούλησαν σε αυτήν (Ξ. Αν. 6.6.1-4· 6.37-38).

Στην συγκεκριμένη επιχείρηση των Ελλήνων επιβεβαιώνεται για μία ακόμη φορά η πεποίθηση πως η επιτυχία της εκστρατείας των Μυρίων βασίστηκε στην αγαστή συνεργασία μεταξύ των επιμέρους στρατιωτικών τμημάτων. Στη συγκεκριμένη επιχείρηση κύρια μονάδα κρούσης ήταν οι οπλίτες ενώ οι πελταστές και οι λιγοστοί ιππείς αναλώθηκαν σε δευτερεύοντες ρόλους, όπως η καταδίωξη των εχθρικών δυνάμεων μετά την αρχική απώθησή τους από

⁴²¹ Η αφήγηση του Ξενοφώντος παραθέτει ένα σπάνιο περιστατικό καθώς η υποχώρηση των ιππέων απέναντι σε οπλίτες δεν ήταν συνήθης εικόνα. Αυτό οφειλόταν στο έδαφος που δεν ήταν ευνοϊκό για την δράση του ιππικού. Οι χαράδρες και τα φαράγγια δεν αποτελούσαν πεδίο δράσης των ιππέων. Το γεωγραφικό αυτό ανάγλυφο κατέστησε τους ιππείς αβοήθητους απέναντι στην επίθεση των οπλιτών πρβλ. Lendle 1995, 401-402.

⁴²² Σύμφωνα με τον Lendle η ποικιλία των καλλιεργούμενων καρπών που περιγράφεται από τον Ξενοφώντα υποδηλώνει εμμέσως πλην σαφώς την ύπαρξη ευνοϊκότατων συνθηκών για την ίδρυση μίας αποικίας στην ευρύτερη περιοχή πρβλ. Lendle 1995, 401.

τους οπλίτες. Σε κάθε περίπτωση όλες οι μονάδες επιτέλεσαν με άριστο τρόπο το καθήκον τους και έδωσαν τη δυνατότητα στους Έλληνες να επικρατήσουν σε μία μάχη όπου ο αντίπαλος διέθετε αξιόμαχες δυνάμεις. Μοναδική παραφωνία αποτέλεσε η αρχική μεμονωμένη επίθεση των πελταστών προς τους εχθρούς η οποία ωστόσο, δεν στοίχησε στις ελληνικές δυνάμεις. Αυτό το φαινόμενο είχε παρατηρηθεί και σε προηγούμενες μάχες του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος (Ξ. Άν. 5.2.17).

5.8 Ο ερχομός στην Ευρώπη

Όταν οι Έλληνες πέρασαν στην Ευρώπη ο Ξενοφών ήρθε σε διπλωματικές επαφές με τον Σεύθη, για να θέσει τις δυνάμεις των Ελλήνων υπό την διοίκηση του τελευταίου (Ξ. Άν. 7.1.5-6· 2.10· 2.23-3.14)⁴²³. Η προσθήκη των Ελλήνων στις στρατιωτικές δυνάμεις του Σεύθου ήταν κομβικής σημασίας, καθώς εκείνος διέθετε, έως τότε αποτελούνταν από σχετικά λίγους πελταστές και ιππείς⁴²⁴, και αυτό δεν του επέτρεπε να κάνει μεγαλεπήβολα σχέδια για επέκταση της επιρροής του προς την περιοχή των Θυνών⁴²⁵ (Ξ. Άν. 7.2.18-22). Μετά την προσθήκη των Ελλήνων κατέστη δυνατή η εδαφική επέκταση του κράτους του Σεύθου.

Η πρώτη ενέργεια του Σεύθου μετά την προσθήκη των Μυρίων στο στράτευμά του ήταν μία αιφνιδιαστική επίθεση εναντίον των Θυνών. Κατά τη διάρκεια της νυχτερινής πορείας που προηγήθηκε κατόπιν παραίνεσως του Ξενοφώντος τέθηκε επικεφαλής της παράταξης του Σεύθου η οπλιτική φάλαγγα ακολουθούμενη από πελταστές και στο τέλος της παράταξης τοποθετήθηκαν οι ιππείς υπό τον Σεύθη (Ξ. Άν. 7.3.40). Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα η διάταξη αυτή περιόριζε τις πιθανότητες διάσπασης της παράταξης αλλά και των φαινομένων λιποταξίας των στρατιωτών κατά τη διάρκεια της νύχτας⁴²⁶ (7.3.37-38).

Κατά τη σύντομη αναγνώριση της ευρύτερης περιοχής από το ιππικό υπό τον Σεύθη στην οποία δεν βρέθηκαν ίχνη στο φρέσκο χιόνι των οδών της (Ξ. Άν. 7.3.42). Ο Σεύθης ακολούθως και με βάση την απουσία εχθρικών δυνάμεων στην περιοχή πρότεινε την λαφυραγώγηση των γειτονικών πλούσιων κωμών. Κατ' αρχάς οι ιππείς του θα έκαναν μία πρώτη επίθεση, για να αποκλείσουν την πιθανότητα απόπειρας ενημέρωσης των εχθρών από κάποιον ημεδαπό. Εν συνεχεία θα ακολουθούσαν τα υπόλοιπα στρατιωτικά σώματα (πελταστές και

⁴²³ Οι Θράκες αποτέλεσαν τον τρίτο πόλο εξουσίας με τον οποίο σχετίστηκε η εκστρατεία των Μυρίων οι άλλοι δύο ήταν η Σπάρτη και η Περσία πρβλ. Lendle 1995, 412.

⁴²⁴ Οι στρατιώτες των Ελλήνων σύμφωνα με μεταγενέστερο απόσπασμα της Ανάβασης μετά την τον ερχομό τους στην Ευρώπη δεν υπερέβαιναν τους έξι χιλιάδες (6.000) άνδρες βλ. Ξ. Άν. 7.7.23. Κατά την διάρκεια της εκστρατείας του Σεύθου στην περιοχή του θρακικού Δέλτα οι Θράκες ήταν περισσότεροι από τους Έλληνες στο στράτευμά του βλ. Ξ. Άν. 7.5.15. Αμέσως μετά την υποταγή των Θυνών ο αριθμός των Θρακών είχε τριπλασιαστεί στο στράτευμα βλ. Ξ. Άν. 7.4.21. Από τα παραπάνω συνάγεται πως ο αρχικός αριθμός των Θρακών στο στράτευμά του δεν θα πρέπει να υπερέβαινε τον αριθμό των δύο χιλιάδων (2.000).

⁴²⁵ Οι Θυνοί πιθανότατα ήταν ως επί το πλείστον πελταστές. Αυτό συνάγεται από δύο αποσπάσματα της *Αναβάσεως* του Ξενοφώντος βλ. Ξ. Άν. 7.4.15· 4.18).

⁴²⁶ Οι πορείες των στρατιωτικών σωμάτων στην Ανάβαση ξεκινούσαν συνήθως τις πρώτες πρωινές ώρες και σποραδικά μόνο όταν υπήρχαν συγκεκριμένοι λόγοι είχαμε στρατιωτικές πορείες που ξεκινούσαν τις τελευταίες νυχτερινές ώρες βλ. Ξ. Άν. 4.1.6· 7.4.6· 7.8.20. Η μόνη πραγματική ολονύχτια στρατιωτική πορεία που περιγράφεται στην Ανάβαση έγινε για συγκεκριμένους λόγους, για να επιμηκύνουν οι Μύριοι την απόστασή που τους χώριζε από τους Πέρσες που τους ακολουθούσαν στην περιοχή του σημερινού Κουρδιστάν βλ. Ξ. Άν. 3.4.37. Τέλος είχαμε και κάποιες νυχτερινές επιχειρήσεις οι οποίες διακρίνονται από τις νυχτερινές πορείες βλ. Ξ. Άν. 4.2.1-2· 4.6.22.

οπλίτες) τα ίχνη των υπέων (Ξ. Άν. 7.3.43). Οι ιππείς θα αναλάμβαναν την επιδρομή στην πεδιάδα, ενώ οι πελταστές την ίδια στιγμή θα ενεργούσαν έφοδο στις κόμες και οι οπλίτες θα ακολουθούσαν για να συντρίψουν κάθε πιθανή αντίσταση από μέρους των ημεδαπών. Αμέσως μετά ο Σεύθης με τη συνοδεία και του ελληνικού ιππικού υπό τον Τιμασίωνα αναχώρησε για να ξεκινήσει η επίθεση. Ο Ξενοφών τότε διέταξε τους νέους οπλίτες έως τριάντα ετών να έρθουν στις πρώτες γραμμές της φάλαγγας και τους διέταξε να ξεκινήσουν την έφοδο προς τις κόμες τροχάδην, ενώ οι υπόλοιποι οπλίτες θα ακολουθούσαν υπό την διεύθυνση του Κλεάνωρος (Ξ. Άν. 7.3.46). Όταν έφθασαν στις κόμες τα στρατιωτικά σώματα των Μυρίων ανακοινώθηκε σε αυτούς από τον Σεύθη πως η επίθεση ήταν επιτυχημένη, αν και φοβόταν πιθανή αντεπίθεση των εχθρών. Για αυτό τον λόγο θα έπρεπε κάποιοι από το στρατό του Σεύθου να παραμείνουν στις κόμες. Οι οπλίτες του Ξενοφώντος κατέλαβαν τις κορυφές των βουνών, ενώ οι οπλίτες του Κλεάνωρος ανέπτυξαν τον σχηματισμό της φάλαγγας κοντά στις κόμες (Ξ. Άν. 7.3.47-48).

Την επόμενη ημέρα ο Σεύθης διέταξε να πυρπολήσουν τις κατειλημμένες κόμες των Θυνών ως προειδοποίηση για τους υπόλοιπους Θυνούς, εάν αρνούνταν να παραδοθούν. Οι Θυνοί υποχώρησαν προς τα όρη της περιοχής, ενώ το στράτευμα του Σεύθου στρατοπέδευσε στην πεδιάδα⁴²⁷ (Ξ. Άν. 7.4.1-2). Ο Σεύθης τότε απείλησε πως θα κάψει και τις υπόλοιπες κόμες των Θυνών και τις προμήθειές τους, εάν αυτοί παρέμεναν στα όρη⁴²⁸. Η απειλή του λιμού εν μέσω μάλιστα δυσμενέστατων καιρικών συνθηκών ανάγκασε τα παιδιά τις γυναίκες και τους γηραιότερους από τους Θυνούς να επιστρέψουν πίσω στους οικισμούς τους. Οι νεότεροι Θυνοί όμως δεν τους ακολούθησαν και είχαν συγκεντρωθεί στις κόμες στις υπώρειες των ορέων (Ξ. Άν. 7.4.5). Ο Σεύθης διέταξε τότε τον Ξενοφώντα χρησιμοποιώντας τους νεότερους οπλίτες να επιτεθεί αιφνιδιαστικά στους Θυνούς⁴²⁹. Αυτοί ξεκίνησαν κατά τη διάρκεια της νύχτας και έφθασαν στις θέσεις των Θυνών τα χαράματα. Όσους Θυνές συνέλαβαν ο Σεύθης τους εκτέλεσε χωρίς οίκτο (Ξ. Άν. 7.4.6). Ο Ξενοφών με τους νεαρούς οπλίτες κατέλαβε την

⁴²⁷ Η μοναδική εύφορη περιοχή που κατείχαν οι Θυνοί βρισκόταν μεταξύ των λιμνών του Τσεκμετζέ και της λίμνης της Δελκού στην σημερινή επαρχία της Τσατλάτζας. Σε αυτήν την περιοχή στρατοπέδευσε ο Σεύθης σύμφωνα με τον Lendle πρβλ. Lendle 1995, 447.

⁴²⁸ Ο Σεύθης ουσιαστικά προσπάθησε να ανακηρυχθεί ως κύριος της περιοχής χωρίς πολεμική σύγκρουση πρβλ. Lendle 1995, 448.

⁴²⁹ Ο Lendle θεωρεί πως στην συγκεκριμένη επιχείρηση ίσως να συμμετείχαν και οι ελαφρά οπλισμένοι των Ελλήνων αλλά το απόσπασμα στην *Ανάβαση* του Ξενοφώντος δεν αναφέρει τη συμμετοχή τους στην επιχείρηση πρβλ. Lendle 1995, 448.

κωμή που βρισκόταν στο ψηλότερο σημείο του όρους⁴³⁰, ενώ οι υπόλοιποι Έλληνες στρατοπέδευσαν και αυτοί σε κοντινή απόσταση, ενώ ο Σεύθης με τους στρατιώτες του στρατοπέδευσε και πάλι στην πεδιάδα (Ξ. Άν. 7.4.11).

Μετά από λίγες ημέρες οι Θυνοί προσήλθαν στον Σεύθη, για να διαπραγματευθούν μία συμφωνία ανακωχής και παράδοσης των νεκρών τους. Ο Ξενοφών διαμαρτυρήθηκε στον Σεύθη, επειδή η θέση του στρατεύματος ήταν ιδιαίτερος ευάλωτη σε περίπτωση επίθεσης των Θυνών που βρίσκονταν στα γειτονικά όρη. Επιπροσθέτως επέμενε πως οι στρατιώτες θα έπρεπε να παραμείνουν σε οχυρές θέσεις και όχι εντός των σπιτιών της κώμης. Ο Σεύθης προσπάθησε να τον καθησυχάσει υπογραμμίζοντας πως οι όμηροι των Θυνών σε περίπτωση επίθεσης των τελευταίων θα αποτελούσαν εχέγγυο διασφάλισης της επιβίωσής τους. Μία άλλη ομάδα των Θυνών απευθύνθηκε στον ίδιο τον Ξενοφώντα φαινομενικά για να συμπράξει και αυτός στη σύναψη *σπονδής* στην πραγματικότητα όμως αυτό το οποίο έκανε ήταν η κατασκόπευση της κατάστασης εντός της κώμης (Ξ. Άν. 7.4.12-13).

Το επόμενο βράδυ οι Θυνοί επιτέθηκαν στις κώμες με οδηγούς τους *δεσπότας* της κάθε οικίας, διότι θα ήταν ανέφικτο εν μέσω σκότους να εντοπίσουν τα σπίτια τους στις κώμες με διαφορετικό τρόπο. Αυτό ήταν εν μέρει και απόρροια της ιδιόρρυθμής αρχιτεκτονικής τους, καθώς το κάθε σπίτι διέθετε περίφραξη με μεγάλους πασσάλους για τα οικόσιτα ζώα της κάθε οικογένειας⁴³¹. Οι Θυνοί έφεραν ακόντια αλλά και ρόπαλα τα οποία χρησιμοποίησαν, για να σπάσουν τις αιχμές των δοράτων των Ελλήνων οπλιτών, ενώ προχώρησαν και σε ρίψεις ακοντιών (Ξ. Άν. 7.4.14-15). Κάποιοι Θυνοί έβαλαν φωτιά στις οικίες τους, για να αναγκάσουν τους Έλληνες να βγουν από αυτά, αν δεν ήθελαν να καούν ζωντανοί. Όταν οι Θυνοί έβαλαν φωτιά στην οροφή του σπιτιού εντός του οποίου βρισκόταν ο Ξενοφών και κάποιοι άλλοι συμπολεμιστές του με πλήρη εξάρτυση (ασπίδα, μάχαιρα και κράνος) ο Σιλανός από την Μάκιστο έδωσε το σύνθημα με τη σάλπιγγα να βγουν όλοι οι Έλληνες έξω από τις οικίες στις οποίες βρίσκονταν με τα ξίφη τους στα χέρια⁴³². Οι Θυνοί δεν περίμεναν τέτοια ψύχραιμη και οργανωμένη αντίδραση των Ελλήνων και άρχισαν να υποχωρούν. Κάποιοι ωστόσο, εξ αυτών

⁴³⁰ Η θέση αυτή που επιλέχθηκε για την εγκατάσταση των επίλεκτων στρατιωτών του Ξενοφώντος ήταν επικίνδυνη και οι ίδιοι στρατιώτες εκτεθειμένοι στον εχθρό πρβλ. Lendle 1995, 449.

⁴³¹ Υπάρχουν ομοιότητες μεταξύ των κατοικιών των Θυνών που περιγράφονται στην Ανάβαση του Ξενοφώντος και τα σπίτια των Δακών όπως παρουσιάζονται στη Στήλη του Τραϊανού πρβλ. Lendle 1995, 450.

⁴³² Το σύνθημα που έδωσε με την σάλπιγγα ο Σιλανός όχι μόνο έδωσε το έναυσμα για την αντεπίθεση των Ελλήνων και ουσιαστικά τους έσωσε αλλά επί πλέον θα έθεσε σε κατάσταση ετοιμότητας και τους στρατιώτες του Σεύθου που είχαν στρατοπεδεύσει σε κοντινή απόσταση πρβλ. Lendle 1995, 451.

συνελήφθησαν από τους Έλληνες είτε γιατί η *πέλτη* όπως την έφεραν στην πλάτη τους εγκλωβίζονταν στους πασσάλους των φρακτών που είχαν φτιάξει οι ίδιοι οι Θυνοί⁴³³ είτε έχασαν τον δρόμο τους και δεν κατάφεραν να εντοπίσουν τις εξόδους από την κόμη. Αυτοί θανατώθηκαν όλοι. Οι Έλληνες συνέχισαν την καταδίωξη των Θυνών εκτός της κόμης. (Ξ. Άν. 7.4.17). Το εντυπωσιακό στοιχείο είναι πως από τους Έλληνες δεν πέθανε κανένας στρατιώτης παρά μόνο δύο τραυματίστηκαν από ρίψη ακοντίων οι λοχαγοί Θεογένης και Ιερώνυμος⁴³⁴. Στην επιχείρηση αυτή έσπευσε να βοηθήσει και ο Σεύθης μαζί με άλλους επτά (7) ιππείς και έναν σαλπικτή, όταν έφθασαν όμως στην κόμη ή μάχη είχε ολοκληρωθεί. Σε κάθε περίπτωση όμως, ο ήχος της σάλπιγγας, ο οποίος ακουγόταν καθ' όλη τη διάρκεια της διαδρομής έβαλε σε δεύτερες σκέψεις τους Θυνούς⁴³⁵ οι οποίοι όπως είδαμε υποχώρησαν. Την επομένη οι Θυνοί αναγκάστηκαν να παραδοθούν, καθώς ο συσχετισμός ισχύος με τις δυνάμεις του Σεύθου⁴³⁶ δεν τους άφηνε περιθώρια για οποιαδήποτε άλλη επιλογή. Η τύχη τους κρίθηκε από τον Ξενοφώντα ο οποίος δεν θέλησε να πάρει εκδίκηση για τη νυχτερινή επίθεση των Θυνών εναντίον των δυνάμεών του (Ξ. Άν. 7.4.21-24).

Ο ρόλος των πελταστών στις παραπάνω πολεμικές επιχειρήσεις φαίνεται να ήταν περιορισμένος ενώ τον πρωταγωνιστικό ρόλο σε αυτές διατηρούν οι οπλίτες. Ως εκ τούτου δεν μπορούν να συναχθούν ασφαλή συμπεράσματα για την συνεισφορά τους στην τελική επικράτηση των στρατιωτικών δυνάμεων του Σεύθου. Από την άλλη πλευρά οι Θυνοί πολεμούσαν ως πελταστές. Για μία ακόμη φορά παρατηρείται η αδυναμία των Θυνών πελταστών να αντιμετωπίσουν εκ του σύνεγγυς την οπλική φάλαγγα. Σε όσες περιπτώσεις κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν τους οπλίτες υποχώρησαν χωρίς να μπορέσουν να αντιτάξουν σθεναρή αντίσταση (Ξ. Άν. 7.4.6· 7.4.14-15· 7.4.17).

⁴³³ Η τακτική αυτή των πελταστών τους επέτρεπε να έχουν διαθέσιμα και τα δύο τους χέρια, ώστε να μπορούν να οπισθοχωρούν εγκαίρως για να καλύψουν τα νώτα τους σε περιπτώσεις κινδύνου όπως στην συγκεκριμένη όπου αντιμετώπιζαν μονάδες καλύτερα εξοπλισμένες για μάχη εκ του σύνεγγυς πρβλ. Lendle 451.

⁴³⁴ Ο Θεογένης αναφέρεται μόνο σε αυτό το απόσπασμα. Ο Ιερώνυμος πιθανότατα μπορεί να συσχετιστεί με τον Ιερώνυμο τον Ήλειο τον γηραιότερο από τους λοχαγούς του Προξένου, αλλά δυστυχώς δεν σώζεται το εθνικό του το οποίο θα μπορούσε να επιβεβαιώσει αυτή την υπόθεση βλ. Ξ. Άν. 3.1.34· 6.4.10· 7.1.32.

⁴³⁵ Σύμφωνα με τον Best ο ήχος της σάλπιγγας έκανε τους Θυνούς να υποθέσουν πως ερχόταν μία μεγάλη εκστρατευτική δύναμη, για να βοηθήσουν τους Έλληνες και ήταν ένας από τους βασικούς λόγους για την υποχώρησή τους πρβλ. Best 1969, 72.

⁴³⁶ Σύμφωνα με τον Best και τον Lendle οι στρατιωτικές δυνάμεις που είχε στη διάθεσή του ο Σεύθης υπερέβαιναν τον αριθμό των δέκα χιλιάδων ανδρών πρβλ. Best 1969, 70 υπ. 154· Lendle 1995, 452.

5.9 Συμπεράσματα για τη συμβολή των πελταστών στην εκστρατεία του Κύρου.

Αυτή ήταν η τελευταία στρατιωτική επιχείρηση των Μυρίων στην οποία συμμετείχε το στρατιωτικό σώμα των πελταστών. Οι επιχειρήσεις στις οποίες συμμετείχαν οι πελταστές ήταν διαφορετικές μεταξύ τους. Η ομαδοποίηση τους είναι σημαντική για την αποτίμηση της συμβολής τους. Η πρώτη ομάδα περιλάμβανε την κατάληψη υψωμάτων είτε αποκλειστικά από πελταστές (Ξ. Άν. 3.4.28-30) είτε και με τη συνδρομή και άλλων σωμάτων κυρίως ομάδων οπλιτών (Ξ. Άν. 3.4.39-3.5.1). Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτών των επιχειρήσεων είναι πως στις πλείστες των περιπτώσεων δεν έλαβαν χώρα εκτεταμένες εχθροπραξίες καθώς οι αντίπαλες δυνάμεις των Ελλήνων σε αυτές τις περιπτώσεις, μετά την κατάληψη των υψωμάτων από τους πελταστές ή τα μεικτά σώματα των Ελλήνων βρίσκονταν σε προφανή δυσχερή θέση και επέλεξαν να εγκαταλείψουν το πεδίο της μάχης χωρίς να υποστούν περαιτέρω απώλειες με μία μόνο εξαίρεση⁴³⁷. Η συμβολή των πελταστών σε αυτού του είδους τις επιχειρήσεις ήταν σημαντική, καθώς διεξάγονταν σε ορεινά εδάφη στα οποία η ελαφρύτερη εξάρτυση τους έδινε προφανές πλεονέκτημα σε σχέση με τους οπλίτες, καθώς η ταχύτητα των πελταστών και η δυνατότητα ευκολότερης αναρρίχησης τους συνέβαλαν σημαίνοντα ρόλο στην επιτυχή ολοκλήρωση αυτών των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η παρουσία και μικτών σωμάτων (πελταστών και οπλιτών) στις επιχειρήσεις αυτές αποκαλύπτει την πρόθεση των επικεφαλής των Ελλήνων να δημιουργήσουν αγήματα τα οποία θα εξισορροπούσαν τα μεμονωμένα μειονεκτήματά των επιμέρους σωμάτων μέσω της αγωγής συνεργασίας μεταξύ τους με τελικό στόχο την επιτυχή ολοκλήρωση των στρατιωτικών επιχειρήσεων που τους ανατέθηκαν με τις λιγότερες δυνατές απώλειες.

Το σώμα των πελταστών συμμετείχε επίσης, σε επιχειρήσεις λαφυραγώγησης. Αυτό ήταν απολύτως φυσιολογικό καθώς για αυτές τις στρατιωτικές επιχειρήσεις η ελαφρύτερη εξάρτυση των πελταστών ήταν ιδανική, καθώς τους προσέδιδε τα πλεονεκτήματα της αυξημένης ταχύτητας του αιφνιδιασμού, και της δυνατότητας μεταφοράς περισσότερων λαφύρων. Η πρώτη εξ αυτών έλαβε χώρα εναντίον των τμημάτων του στρατεύματος του Τιριβάζου ήταν ιδιαίτερος επιτυχημένη αφού εξασφάλισε στους Μυρίους πολλά και πολύτιμα εφόδια από το στρατόπεδο του τελευταίου (Ξ. Άν. 4.4.19-21). Υπήρξαν όμως και περιπτώσεις όπου τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα όπως στην απόπειρα λαφυραγώγησης της πόλης των

⁴³⁷ Εξαίρεση αποτέλεσε η κατάληψη των υψωμάτων από τους Έλληνες στην ορεινή Αρμενία όπου οι Χάλυβες αντιπετίθηκαν με σκοπό να ανακαταλάβουν τα υψώματα αυτά (Ξ. Άν. 4.6.20-27).

Δριλών καθώς οι τελευταίοι θα αντιτάξουν αποτελεσματική αντίσταση διατηρώντας καίριες θέσεις στα υψώματα της πόλης τους (Ξ. Άν. 5.2.17). Η λαφυραγώγηση αυτή καθ' εαυτή ήταν ζωτικής σημασίας για την επιβίωση του εκστρατευτικού σώματος των Μυρίων, καθώς δεν μπορούσαν να εξασφαλίσουν με άλλο τρόπο την επιβίωσή τους σε εχθρικό περιβάλλον⁴³⁸. Συνεπώς η ανάληψη τέτοιων αποστολών από την πλευρά των πελταστών ήταν καίριας σημασίας για την επιβίωση ολόκληρου του εκστρατευτικού σώματος. Επιπροσθέτως οι πελταστές είχαν αποδείξει την αποτελεσματικότητά τους σε τέτοιου είδους επιχειρήσεις ήδη από την εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου (Θουκ. 7.29-30). Επομένως, η συμμετοχή τους σε τέτοιες επιχειρήσεις ήταν αναμενόμενη λόγω των συγκριτικών πλεονεκτημάτων που είχαν.

Τέλος, οι πελταστές είχαν συμμετάσχει και σε στρατιωτικές επιχειρήσεις σε αργαστή συνεργασία με τα υπόλοιπα στρατιωτικά σώματα των Μυρίων πραγματοποιώντας συνεχείς και πετυχημένους τακτικούς ελιγμούς. Στην πρώτη εξ αυτών των επιχειρήσεων εναντίον των Καρδούχων και των Περσών στην περιοχή του ποταμού Κεντρίτη ουσιαστικά συμμετείχε το σύνολο του στρατεύματος των Μυρίων στην προσπάθειά του να ξεφύγει από την ενέδρα των αντιπάλων τους. Οι πελταστές στην συγκεκριμένη μάχη μαζί με το ιππικό των Μυρίων απώθησαν το ιππικό των Περσών ενώ στην συνέχεια των εχθροπραξιών κάλυψαν τα πλευρά της οπλιτικής φάλαγγας και συμμετείχαν στην εξέλιξη της μάχης με τη ρίψη ακοντίων (Ξ. Άν. 4.3.20-21· 4.3.27-31).

Η δεύτερη επιχείρηση στην οποία υπήρξε αργαστή συνεργασία μεταξύ οπλιτών και πελταστών ήταν η σύγκρουση των Μυρίων με τους Κόλχους. Σε αυτήν την μάχη ένας ιδιόμορφος σχηματισμός με την παράταξη των οπλιτών σε λόχους και των πελταστών σε τρία επιμέρους τμήματα οδήγησε σε μία νίκη εναντίον των Κόλχων. Οι πελταστές πρωτοστάτησαν στη συγκεκριμένη μάχη αφού τα τρία τμήματα στα οποία είχαν χωριστεί βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή του πυρός (Ξ. Άν. 4.8.15). Η απόπειρα περικύκλωσης αμοτέρων των πλευρών των Κόλχων από τους πελταστές που κάλυπταν τις πλευρές είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία ανισορροπίας στο κέντρο της παράταξης των Κόλχων την οποία εκμεταλλεύτηκαν οι πελταστές που είχαν παραταχθεί στο κέντρο της παράταξης των Ελλήνων. Αυτοί σε συνδυασμό με τους οπλίτες που ακολουθούσαν, κατάφεραν να απωθήσουν με σχετική ευκολία τους Κόλχους

⁴³⁸ Ο Ο' Connor υποστηρίζει ότι τα ελληνικά στρατεύματα ανεφοδιάζονταν κυρίως μέσω της λαφυραγώγησης εχθρικών εδαφών αλλά και μέσω των αγορών φιλικών πόλεων. Από την άλλη πλευρά οι ιδιώτες έμποροι που συνόδευαν σε πολλές περιπτώσεις τα εκστρατευτικά σώματα δεν εμπορευόνταν τα βασικά είδη διατροφής (σιτάρι, κριθάρι) αλλά άλλα είδη σημαντικής πρόσθετης αξίας όπως το κρέας τα οποία τους εξασφάλιζαν ένα ποσοστό ικανοποιητικού κέρδους πρβλ. Ο' Connor 2015, 173-219. Σχετικά με τη βασική διατροφή των Ελλήνων στρατιωτών στις περιόδους εκστρατείας ο Ο' Connor υποστηρίζει πως αποτελούνταν πρωτίστως από χυλό κριθαριού 'άλφιτα' πρβλ. Ο' Connor 2013, 327-356.

(Ξ. Άν. 4.8.19). Ο συγχρονισμός και η αगाστή συνεργασία αποτέλεσαν και σε αυτήν την περίπτωση τον σημαντικότερο παράγοντα κατίσχυσης των Ελλήνων.

Παρόμοια εξέλιξη είχαν και οι επιχειρήσεις των Ελλήνων εναντίον των Μοσσυνοίκων στις οποίες οι οπλίτες συνεργαστήκαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο με τους πελταστές, έτσι ώστε να πετύχουν την απόθεση των τελευταίων (Ξ. Άν. 5.4.22-26). Η τελευταία επιχείρηση στην οποία συμμετείχαν διαφορετικά στρατιωτικά σώματα των Μυρίων μεταξύ των οποίων και πελταστές ήταν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον των Βιθυνών. Σε αυτές ο ρόλος των πελταστών ήταν λιγότερο επιτυχημένος καθώς παρατηρήθηκαν φαινόμενα απείθειας τα οποία είχαν ως αποτέλεσμα την υποχώρηση τους. Η εμπλοκή ωστόσο, των οπλιτών ανέτρεψε την ισορροπία των δυνάμεων (Ξ. Άν. 6.5.26-29).

Η ενδελεχής μελέτη και έρευνα των μαχών στις οποίες συμμετείχαν οι πελταστές αποτελεί βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση της δράσης τους και της επιρροής στο εκστρατευτικό σώμα των Μυρίων. Ο Lippelt θεωρεί πως η επιρροή τους στα πεδία των μαχών ήταν πολύ μικρή, ενώ ταυτόχρονα υποστηρίζει ότι το κύριο επιχειρησιακό τους πεδίο δεν ήταν τα πεδία των μαχών αλλά παράπλευρες δραστηριότητες όπως η λαφυραγώγηση, η καταδίωξη των εχθρών και η φύλαξη των διαβάσεων. Επιπροσθέτως διατεινόταν πως οι πελταστές αποτελούσαν μία χρήσιμη προσθήκη στο πλευρό των οπλιτών στα πεδία των μαχών χωρίς να αναγνωρίζει συγκεκριμένο ρόλο σε αυτούς. Επί πλέον θεωρούσε πως οι τακτικές προσεγγίσεις του Ξενοφώντος δεν ήταν καινοτόμες ενώ οι πελταστές έκαναν κατά μέτωπο επιθέσεις μόνο στους αλλοδαπούς εχθρούς και δεν αντιμετώπισαν ποτέ κατά μέτωπο τους Έλληνες οπλίτες⁴³⁹. Τέλος θεώρησε ως απόδειξη της περιορισμένης μαχητικής αξίας των πελταστών το γεγονός πως ο Ξενοφών τοποθέτησε στη νυχτερινή πορεία που έκανε το στράτευμα του Σεύθου επικεφαλής τους οπλίτες, ενώ έπονταν οι πελταστές μαζί με τους ιππείς (Ξ. Άν. 7.3.37-38).

Οι μαρτυρίες που σώζονται από τις γραμματειακές πηγές δεν δικαιώνουν τις διαπιστώσεις του Lippelt. Κατ' αρχάς οι πελταστές ήδη από την εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου χρησιμοποιούνταν σε τακτική βάση σε μεγάλο αριθμό στρατιωτικών επιχειρήσεων. Μάλιστα σε κάποιες από αυτές είχαν καταλυτικό ρόλο στην έκβαση της μάχης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μάχη στη Σπάρτωλο (Θουκ. 2.79). Η παρουσία τους στους στρατούς των ελληνικών πόλεων κρατών εδραιώθηκε επειδή μπορούσαν να καλύπτουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα προφανή μειονεκτήματα της οπλιτικής φάλαγγας τη βραδύτητά της αλλά και την αμυντική της ικανότητα σε επιθέσεις εναντίον των πλευρών της. Όταν τα δύο αυτά σώματα

⁴³⁹ Lippelt 1910, 63-64.

συνεργάζονταν με άριστο τρόπο ήταν πάρα πολύ δύσκολο οι αντίπαλοί τους να τους καταβάλουν. Ακόμα και οι υποδεέστερες επιχειρήσεις τις οποίες αναλάμβαναν οι πελταστές στο πλαίσιο της εκστρατείας των Μυρίων ήταν μείζονος σημασίας για την διασφάλιση της επιβίωσης των μελών του εκστρατευτικού σώματος. Η λαφυραγώγηση των αντιπάλων παραδείγματος χάριν εξασφάλιζε πολύτιμες προμήθειες για το σύνολο του στρατεύματος, καθώς προσπαθούσαν να διέλθουν μέσα από εδάφη αφιλόξενα και με κατοίκους με απροκάλυπτες εχθρικές διαθέσεις. Επί πλέον, αν και οι τακτικές του Ξενοφώντος δεν ήταν καινοτόμες⁴⁴⁰ βοήθησαν στην επίτευξη του τελικού στόχου των Μυρίων δηλαδή την επιστροφή σε φίλια εδάφη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η παράταξη των οπλιτών σε λόχους και όχι σε ενιαία φάλαγγα καθώς και η διάσπαση του σώματος των πελταστών σε τρία επιμέρους τμήματα. Η συγκεκριμένη διάταξη των στρατιωτικών τμημάτων ανταποκρινόταν καλύτερα στις δεδομένες συνθήκες που είχαν να αντιμετωπίσουν οι Έλληνες στα βάθη της Ασίας (Ξ. Άν. 4.8.15).

Η παρατήρηση του Lippelt πως οι πελταστές δεν αντιπαρατάχθηκαν ποτέ στο πεδίο της μάχης με οπλίτες σε μάχη εκ του σύνεγγυς έως την εκστρατεία των Μυρίων δεν είναι ορθή. Η μάχη της Σφακτηρίας είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας σύγκρουσης (Θουκ. 4.32-33). Επιπροσθέτως έχουμε τη σύγκρουση του Θρασυβούλου με τους ολιγαρχικούς και τους Σπαρτιάτες οπλίτες στον Πειραιά στην οποία συμμετείχαν οι περίφημοι πελτοφόροι (Ξ. Έλλ. 2.4.11-12). Ακόμη και στην αφήγηση της Αναβάσεως υπάρχει μία παρ'ολίγον τέτοια σύγκρουση μεταξύ των δυνάμεων του Κλεάρχου και του Μένωνος (Ξ. Άν. 1.5.13-14.1). Τέλος η παρουσία των πελταστών σε θέση ακολούθου των οπλιτών στη νυχτερινή πορεία του στρατεύματος του Σεύθου δεν αποτελεί δείγμα ανεπάρκειας των μαχητικών τους ικανοτήτων αλλά έγινε πρωτίστως για λόγους ασφαλείας όπως αναφέρει ο ίδιος ο Ξενοφών, καθώς οι επικεφαλής οπλίτες κινούνταν με βραδύτερο ρυθμό εξασφαλίζοντας τη συνοχή του στρατεύματος κατά τη διάρκεια της πορείας του εν μέσω σκότους (Ξ. Άν. 7..3.38).

Η τελευταία αυτή αναφορά που κάνει ο Ξενοφών υποδηλώνει πως οι πελταστές ως επίλεκτη στρατιωτική μονάδα ήταν πλήρως ενταγμένοι στους στρατούς των ελληνικών πόλεων κρατών ήδη από τα τέλη του 5^{ου} αιώνα⁴⁴¹. Αυτό δεν αποτελεί έκπληξη ανατρέχοντας στην καίρια επιρροή των πελταστών κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου. Οι πελταστές αποτέλεσαν ένα σημαντικότατο στρατιωτικό σώμα στην εκστρατεία των Μυρίων καθώς οι ικανότητες τους ήταν πολύτιμες λόγω της ιδιόμορφης εξαρτύσεως των αντιπάλων που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν αλλά και του γεωγραφικού ανάγλυφου των περιοχών δια μέσου

⁴⁴⁰ Best 1969, 73

⁴⁴¹ ο.π., 75.

των οποίων έφθασαν στον Εύξεινο Πόντο. Η πλειονότητα των οποίων περιλάμβανε διελεύσεις δια μέσου στενών περασμάτων και ορεινών όγκων. Η συμβολή τους στην επιτυχία της εκστρατείας των Μυρίων ήταν καθοριστική, καθώς τόσο η εξάρτηση των αντιπάλων όσο και το περιβάλλον στο οποίο κινούνταν προσιδιάζαν στις ικανότητές τους. Αυτό απορρέει και εμμέσως από τα αποτελέσματα μαχών στις οποίες δεν συμμετείχαν. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί η δυσχερής θέση στην οποία περιήλθε το απόσπασμα των Αρκάδων και Αχαιών οπλιτών αλλά και οι πολλές απώλειες που είχε χωρίς την υποστήριξη πελταστών. Μάλιστα οι συγκεκριμένοι οπλίτες παρέμειναν αποκλεισμένοι σε έναν λόφο από Θράκες ιππείς και πελταστές (Ξ. Άν. 6.3.6-9)⁴⁴². Σώθηκαν από βέβαιη καταστροφή μόνο, όταν τα υπόλοιπα ελληνικά αποσπάσματα ενημερώθηκαν τυχαία για την κατάσταση των Αρκάδων και των Αχαιών και προσέτρεξαν σε βοήθειά τους (Ξ. Άν. 6.3.19-21). Χωρίς την παρουσία των πελταστών η επιτυχής ολοκλήρωση της εκστρατείας των Μυρίων θα ήταν αδύνατη, καθώς ένα μεμονωμένο σώμα οπλιτών θα είχε συντριβεί, λόγω των προφανών μειονεκτημάτων του που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Η αγαστή συνεργασία μεταξύ όλων των επιμέρους τμημάτων του εκστρατευτικού σώματος μαζί με την αποτελεσματική διοίκηση των Ελλήνων στρατηγών είχε ως αποτέλεσμα η βελτίωση της μαχητικής αξίας του συνόλου υπερκεράζοντας τα μειονεκτήματα των επιμέρους σωμάτων και προβάλλοντας ταυτόχρονα τα πλεονεκτήματά τους. Ας σημειωθεί και ο αριθμός των απωλειών που υπέστησαν οι πελταστές σε σχέση με τις απώλειες των υπόλοιπων σωμάτων. Σύμφωνα λοιπόν με την αφήγηση του Ξενοφώντος, όταν ολοκληρώθηκε η στρατολόγηση από τον Κύρο ήταν παρόντες δέκα χιλιάδες τετρακόσιοι (10.400) οπλίτες και δύο χιλιάδες πεντακόσιοι (2.500) πελταστές (Ξ. Άν. 1.7.10), ενώ στην Ηράκλεια ο ελληνικός στρατός αριθμούσε επτά χιλιάδες εξακόσιους (7.600) οπλίτες και χίλιους (1.000) πελταστές (Ξ. Άν. 6.2.17). Οι απώλειες των πελταστών σύμφωνα με τα παραπάνω αριθμητικά στοιχεία υπερέβαιναν το πενήντα τοις εκατό (50%) του αρχικού τους αριθμού. Αντιθέτως οι απώλειες των οπλιτών στο ίδιο χρονικό διάστημα περιορίστηκαν στο είκοσι πέντα τοις εκατό (25%) της αρχικής τους δύναμης. Αυτό το αδιαμφισβήτητο γεγονός υποδεικνύει πως οι πελταστές βρίσκονταν συνεχώς στην πρώτη γραμμή της μάχης και για αυτό οι απώλειές τους ήταν τόσο συντριπτικές⁴⁴³. Στην αυξημένη θνησιμότητα τους κάποιο ρόλο θα διαδραμάτισε η ελλιπέστερη σε σχέση με τους

⁴⁴² Δεν ήταν η μοναδική περίπτωση κατά την διάρκεια της εκστρατείας των Μυρίων που οι οπλίτες απομονωμένοι υπέστησαν μεγάλες απώλειες βλ. Ξ. Άν. 3.4.25-30· 4.1.17-19.

⁴⁴³ Best 1969, 78.

οπλίτες αμυντική εξάρτηση αλλά και οι τάσεις απειθαρχίας που παρατηρούνταν κατά καιρούς μεταξύ των πελταστών (Ξ. Άν. 5.2.3-5).

Κοντολογίς το σώμα των πελταστών είχε καθοριστικό ρόλο στην επιτυχή ολοκλήρωση της εκστρατείας των Μυρίων. Η εξάρτηση των πελταστών ήταν συμβατή με την εξάρτηση των αντιπάλων αλλά και ιδεατή για το γεωγραφικό ανάγλυφο των περιοχών όπου διεξήχθησαν οι περισσότερες από τις συγκρούσεις. Επιπροσθέτως δεν αποτέλεσαν σε καμία περίπτωση απλά και μόνο ένα βοηθητικό σώμα στο πλευρό των οπλιτών αλλά ήταν ένα ισότιμο στρατιωτικό σώμα με τους οπλίτες. Αυτό φαίνεται αφενός μεν, από το μεγάλο αριθμό απωλειών που είχαν στις επιχειρήσεις που συμμετείχαν αφετέρου δε, από τις ήττες τις οποίες υπέστησαν οι οπλίτες εν τη απουσία τους.

6 Η δράση των πελταστών κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αιώνα

6.1 Η δράση των Σπαρτιατών στη Μικρά Ασία (400-394)

Στο τέλος της αφήγησης της *Αναβάσεως* ο Ξενοφών μας ενημερώνει πως όσοι είχαν απομείνει από το στράτευμα των Μυρίων ενσωματώθηκαν στο στράτευμα του Θίβρωνος που επιχειρούσε στην περιοχή της Μικράς Ασίας (Ξ. *Αν.* 7.8.24)⁴⁴⁴. Η παρουσία των Σπαρτιατών στην ευρύτερη περιοχή από το φθινόπωρο του έτους 400 ικανοποιούσε το αίτημα των ελληνικών πόλεων της περιοχής για την ματαίωση των επεκτατικών σχεδίων των Περσών οι οποίοι με επικεφαλής τον Τισσαφέρνη αποπειράθηκαν να επεκτείνουν την επιρροή τους στην ευρύτερη περιοχή (Ξ. *Ελλ.* 3.1.3-7). Η δράση του Θίβρωνος δεν ήταν ιδιαίτερος επιτυχημένη⁴⁴⁵ με αποτέλεσμα να αντικατασταθεί από τον Δερκυλίδα ένα χρόνο αργότερα και ενώ το στράτευμα κατευθυνόταν προς την Καρία (Ξ. *Ελλ.* 3.1.8). Ο τελευταίος στράφηκε εναντίον του Φαρναβάζου, με τον οποίο είχε προσωπικές διαφορές από την εποχή που ήταν αρμοστής στην Άβυδο (Θουκ. 8.61.1· Ξ. *Ελλ.* 3.1.9), αφού υπέγραψε αρχικά μία κατάπαυση των εχθροπραξιών με τον Τισσαφέρνη, για να μην εγκλωβιστεί σε μία ένοπλη σύγκρουση σε δύο μέτωπα (Ξ. *Ελλ.* 3.1.9-10). Ο Δερκυλίδας οδήγησε το στράτευμα για να διαχειμάσει στην περιοχή της Βιθυνίας αφενός μεν, γιατί είχε άριστες σχέσεις με τον Σεύθη (Ξ. *Ελλ.* 3.2.9) αφετέρου δε, επειδή δεν ήθελε να επιβαρύνει τις φίλιες πόλεις με τις δαπάνες σίτισης του στρατεύματός του (Ξ. *Ελλ.* 3.2.1-5). Επιπροσθέτως οι Βιθυνοί διατηρούσαν εχθρική στάση ενάντια στον Φαρναβάζο και είχαν σε πολλές περιπτώσεις εμπλακεί σε εχθροπραξίες εναντίον του (Ξ. *Ελλ.* 3.2.2).

Όταν εγκαταστάθηκε στη Βιθυνία το στράτευμα του Δερκυλίδου, ο Σεύθης έστειλε ως ενίσχυση διακόσιους (200) ιπείς και άλλους τριακόσιους (300) Οδρύσες πελταστές. Αυτοί εγκατέστησαν το στρατόπεδό τους σε κοντινή απόσταση από αυτό των Ελλήνων. Ζήτησαν μάλιστα οπλίτες από τους τελευταίους, για να φυλάξουν το στρατόπεδό τους, ενόσω αυτοί επιδίδονταν σε λαφυραγώγηση στην ευρύτερη περιοχή. Η συμπεριφορά τους αυτή εξόργισε τους Βιθυνούς οι οποίοι αφού συγκέντρωσαν επαρκείς δυνάμεις πελταστών και ιππέων επιτέθηκαν στο στρατόπεδο των Οδρυσών το οποίο φυλούσαν περίπου διακόσιοι (200) Έλληνες οπλίτες από τους οποίους επέζησαν περίπου (15) δεκαπέντε. Αυτοί εγκατέλειψαν εγκαίρως το

⁴⁴⁴ Ο αριθμός των Μυρίων που εν τέλει ενσωματώθηκαν στο εκστρατευτικό σώμα του Θίβρωνος θα πρέπει να ήταν μεταξύ πέντε και έξι χιλιάδων (5.000-6.000) ανδρών βλ. Ξ. *Αν.* 7.7.23· Δ. Σ. 14.37.1· Ισοκ. 4.146.

⁴⁴⁵ Ο Θίβρων μετά την επιστροφή του στην Σπάρτη θα κατηγορηθεί από τους συμμάχους πως επέτρεψε στους φίλους του να εκμεταλλευτούν το στράτευμά και θα καταδικαστεί σε εξορία βλ. Ξ. *Ελλ.* 3.1.8. Η αιτία δυσανασχέτησης των συμμάχων με τον Θίβωνα ήταν οικονομικής φύσεως. Οι σύμμαχοι στράφηκαν εναντίον του Θίβρωνος κυρίως, γιατί επωμίστηκαν σε μεγάλο βαθμό τα έξοδα σίτισης του στρατεύματος, τα οποία ήταν τεράστια βλ. Ξ. *Ελλ.* 3.2.1.

στρατόπεδο των Οδρυσών και κατέφυγαν στο στρατόπεδο των Ελλήνων. Η τακτική των Βιθυνών περιλάμβανε την περικύκλωση των οπλιτών και την αποτελεσματική τακτική των ρίψεων ακοντίων και των αστραπιαίων οπισθοχωρήσεων των πελταστών τις οποίες δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν οι οπλίτες λόγω της βαρύτερης εξάρτυσής τους. Αμέσως μετά οι Βιθυνοί σκότωσαν και τους Οδρύσες φύλακες. Απελευθέρωσαν ακόμη όλους τους αιχμαλώτους και εν συνεχεία αποχώρησαν (Ξ. Έλλ. 3.2.2-5). Οι Έλληνες και οι Οδρύσες, όταν επέστρεψαν αντίκρυσαν τους νεκρούς συμπολεμιστές τους, τους οποίους έθαψαν με τις αρμόζουσες τιμές και εν συνεχεία αφού εγκαταστάθηκαν όλοι μαζί στο στρατόπεδο των Ελλήνων επιδόθηκαν σε επιδρομές στη Βιθυνία (Ξ. Έλλ. 3.2.5).

Οι πελταστές των Βιθυνών εκμεταλλεύτηκαν την απουσία υποστηρικτικών σωμάτων στο πλευρό των Ελλήνων οπλιτών, ενώ οι Οδρύσες πελταστές αναλώθηκαν σε επιχειρήσεις λαφυραγωγής. Η μοίρα των οπλιτών σε τέτοιες περιπτώσεις ήταν προδιαγεγραμμένη, καθώς η κύκλωση από σώματα πελταστών που προχωρούσαν σε ρίψεις ακοντίων δεν μπορούσαν να αναχαιτιστούν από τους οπλίτες χωρίς την υποστήριξη άλλων στρατιωτικών σωμάτων υποστήριξης όπως μονάδες ιππικού ή ακοντιστών. Από την άλλη πλευρά οι πελταστές χρησιμοποιούνταν πάρα πολύ συχνά σε επιχειρήσεις λαφυραγωγής, όπως στην περίπτωση αυτή οι Οδρύσες πελταστές, καθώς η εξάρτυσή τους ευνοούσε τη συμμετοχή τους σε τέτοιου είδους επιχειρήσεις.

Τον επόμενο χρόνο ο Δερκυλίδας, αφού συμφώνησε μία ανακωχή λίγων μηνών με τον Φαρνάβαζο (Ξ. Έλλ. 3.2.9) πέρασε ο ίδιος και τα στρατεύματά του τον Ελλήσποντο και εγκαταστάθηκε στην περιοχή της Χερωννήσου. Εκεί κατασκεύασε σε σύντομο χρονικό διάστημα ένα τοίχος, για να αναχαιτίζει τις επιθέσεις των Θρακών. Το τείχος αποπερατώθηκε είτε στο τέλος του καλοκαιριού είτε το φθινόπωρο (Ξ. Έλλ. 3.2.10· Δ. Σ. 14.38.7). Αμέσως μετά ο ίδιος και το στράτευμά του επέστρεψαν στην Ιωνία. Τότε ήρθε σε σύγκρουση με τους εξόριστους Χίους οι οποίοι έχοντας ως ορμητήριο την πόλη του Αταρνέως⁴⁴⁶ προκαλούσαν καταστροφές σε όλα τα μήκη και πλάτη της Ιωνίας. Προχώρησε σε οκτάμηνη πολιορκία της συγκεκριμένης

⁴⁴⁶ Η παρουσία των Χίων εξορίστων στην πόλη του Αταρνέως δεν θα πρέπει να μας προβληματίζει, καθώς οι Χίοι είχαν συνδεθεί με τη συγκεκριμένη πόλη ήδη από τον 6^ο αιώνα. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο η πόλη του Αταρνέως παραδόθηκε στους Χίους από τους Πέρσες, επειδή οι Χίοι παρέδωσαν σε αυτούς έναν πολιτικό αντίπαλο του Κύρου τον Πακτύη τον οποίο απέσπασαν βίβια μέσα από ένα ιερό. Μάλιστα αυτή η πράξη ήταν η αιτία κατά τον Ηρόδοτο για την πενιχρή γεωργική παραγωγή της περιοχής, την χρονική περίοδο που έλαβε χώρα η συγκεκριμένη πράξη βλ. Ηδτ. 1.160. Την εποχή του Ξενοφώντος φαίνεται πως οι εξόριστοι από την Χίο είχαν αναπτύξει μία ανεξάρτητη κοινότητα οι κάτοικοι της οποίας δεν είχαν αγαστές σχέσεις με τη Χίο βλ. Ξ. Έλλ. 3.2.11. Η τοποθεσία της πόλης του Αταρνέως έχει εντοπιστεί στο σημερινό Καλέ Τεπέ στην Τουρκία πρβλ. Rubinstein 2004, 1039.

πόλης και μετά την επιτυχή έκβαση αυτής όρισε ως στρατιωτικό διοικητή σε αυτήν τον Δράκοντα τον Πελληνέα (Ξ. Έλλ. 3.2.11). Αυτός σύμφωνα με τον Ισοκράτη είχε συγκεντρώσει τρεις χιλιάδες (3.000) πελταστές και λεηλατούσε το σύνολο της πεδιάδας της Μυσίας (Ισοκ. 4.144). Λίγο αργότερα το 397 όταν ο Φαρνάβαζος και ο Τισσαφέρνης προσπάθησαν να δράσουν από κοινού εναντίον του εκστρατευτικού σώματος του Δερκυλίδου, η φήμη των Μυρίων⁴⁴⁷ έκανε τους Πέρσες -και κυρίως τον Τισσαφέρνη- πιο διαλλακτικούς απέναντι στο στράτευμα των Ελλήνων και ιδίως οι εμπειρίες του Τισσαφέρνου εναντίον τους (Ξ. Έλλ. 3.2.12-20).

Όταν γνωστοποιήθηκε από τον Ηρώδα τον Συρακούσιο στους Σπαρτιάτες πως οι Πέρσες κατασκεύαζαν έναν τεράστιο στόλο, ο Αγησίλαος με τη συνοδεία ενός εκστρατευτικού σώματος αποτελούμενου από τριάντα (30) Σπαρτιάτες δύο χιλιάδες (2.000) νεοδαμώδεις και έξι χιλιάδες (6.000) συμμάχους⁴⁴⁸ κινήθηκε προς την Μικρά Ασία, για να αναλάβει την αρχιστρατηγία το 396 (Ξ. Έλλ. 3.4.1-4). Την άνοιξη του 395 συγκέντρωσε το στράτευμα του στην Έφεσο και θέλοντας να εξασφαλίσει την ετοιμότητα του στρατεύματος του όρισε ξεχωριστά βραβεία για τις τάξεις εκείνες των οπλιτών που περιλάμβαναν τους οπλίτες με την καλύτερη σωματική διάπλαση, για τις τάξεις των ιππέων με τους ιππείς που ίππευαν με τον καλύτερο τρόπο και για τις τάξεις των πελταστών και ακοντιστών με τους πλέον επιδέξιους στρατιώτες στις ρίψεις, ούτως, ώστε να παρακινήσει το σύνολο των στρατιωτών να εξασκηθεί και να βελτιωθεί στις αναγκαίες δεξιότητες⁴⁴⁹ (Ξ. Έλλ. 3.4.16-25· Ξ. Αγησ. 1.25-35·).

Ο Αγησίλαος με αυτό το εκστρατευτικό σώμα αποφάσισε να εισβάλει στην περιοχή των Σάρδεων. Η απόφασή του αυτή αιφνιδίασε απολύτως τον Τισσαφέρνη που περίμενε επίθεση στην Καρία και είχε συγκεντρώσει εκεί τα πεζοπόρα τμήματα του στρατού του αλλά και

⁴⁴⁷ Είναι χαρακτηριστικό πως οι άνδρες του Δερκυλίδου χρησιμοποιούσαν ακόμα και την ίδια μορφή παράταξης με εκείνη των Μυρίων. Αυτό δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει αφού ο πυρήνας του στρατού του αποτελούνταν από τους Έλληνες μισθοφόρους των Μυρίων. Όπως έχουμε δει, η χρήση της οπλικής φάλαγγας στο κέντρο με την υποστήριξη των πελταστών και των ιππέων στις πλευρές της παρατάξεως είχε καθιερωθεί ήδη από την εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου και δεν ήταν κάποιου είδους καινοτομία των Μυρίων βλ. Θουκ. 4.93.3.

⁴⁴⁸ Στην πορεία προστέθηκε και ένα σύνταγμα μισθοφόρων τους οποίους ο Αγησίλαος προσέλαβε από πόλεις της Ασίας βλ. Ξ. Έλλ. 3.4.2. Ο Best θεωρεί πως το σύνολο των πελταστών και των ακοντιστών του στρατεύματος προέρχονταν από τις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας από τις περιοχές της Ιωνίας της Αιολίας και του Ελληνσπόντου τις οποίες θα βοηθούσε ο Αγησίλαος με την εκστρατεία του αυτή. Θα μπορούσαν όμως να προέρχονται και από κάποια πόλη μέλους της πελοποννησιακής συμμαχίας. Δεν μπορεί να αποκλειστεί αυτό το ενδεχόμενο, καθώς ο Ξενοφώντας δεν μας παραδίδει επιπρόσθετες πληροφορίες πρβλ. Best 1969, 81.

⁴⁴⁹ Στην αρχαία ελληνική γραμματεία υπάρχει μία ακόμα αναφορά στην προετοιμασία των πελταστών ούτως, ώστε να είναι επαρκώς προετοιμασμένοι στα πεδία των μαχών. Πρόκειται για ένα απόσπασμα των *Νόμων* του Πλάτωνα σύμφωνα με το οποίο οι πελταστές εξασκούνταν στο παγκράτιο το τόξο και την *πέλτην*. Ταυτόχρονα προχωρούσαν στη ρίψη ακοντίων και λίθων συναγωνιζόμενοι μεταξύ τους, για να βελτιώνουν την ικανότητά τους στις ρίψεις, η οποία αποτελούσε καίρια δεξιότητα για την μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητά τους στα πεδία των μαχών. Η ρίψη των λίθων γινόταν από τους πελταστές τόσο με τα χέρια όσο και με σφενδόνες βλ. Πλ. *Νόμ.* 834a.

στην πεδιάδα του Μαιάνδρου το ιππικό του⁴⁵⁰ (Ξ. Έλλ. 3.4.21). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το στράτευμα των Ελλήνων για τρεις ημέρες να κινείται ανενόχλητο στην περιοχή των Σάρδεων εξασφαλίζοντας πολύτιμες προμήθειες (Ξ. Έλλ. 3.4.20-21). Την τέταρτη ημέρα έκανε την εμφάνισή του το ιππικό των Περσών το οποίο αφού διέβη τον ποταμό Πακτωλό επιτέθηκε στους Έλληνες στρατιώτες που είχαν διασκορπιστεί επιδιδόμενοι στην λαφυραγώγηση της ευρύτερης περιοχής. Οι Πέρσες ιππείς κατάφεραν να σκοτώσουν πολλούς αντιπάλους. Ο Αγησίλαος έστειλε αμέσως τους ιππείς του να βοηθήσουν τους συμπολεμιστές τους. Το Περσικό ιππικό την ίδια στιγμή συγκεντρώθηκε και διατήρησε τις θέσεις του. Ο Αγησίλαος διείδε την ευκαιρία για επιτυχή επίθεση εναντίον των Περσών ιππέων, αφού το πεζικό των Περσών δεν είχε εμφανιστεί ακόμα. Έδωσε την διαταγή να επιτεθούν αρχικά οι ιππείς και εν συνεχεία οι πελταστές, και ακολουθούσαν οι νεαρότεροι από τους οπλίτες και τέλος ακολουθούσαν οι υπόλοιποι από τους οπλίτες. Οι Πέρσες αρχικά διατήρησαν τις θέσεις τους απέναντι στους Έλληνες ιππείς αλλά, όταν εμφανίστηκαν και οι Έλληνες στρατιώτες από τα υπόλοιπα σώματα υποχώρησαν. Ένας αριθμός εξ αυτών πνίγηκαν στο ποτάμι, ενώ οι υπόλοιποι αποχώρησαν. Οι πελταστές επιδόθηκαν στην λαφυραγώγηση της ευρύτερης περιοχής και έτσι συνελέγησαν πάρα πολλά λάφυρα (Ξ. Έλλ. 3.4.23-24· Ξ. Άγησ. 1.31-33· Πλουτ. Άγησ. 10.3).

Η παραπάνω εκδοχή της μάχης βασίζεται στις αφηγήσεις του Ξενοφώντος⁴⁵¹. Δεν υπάρχει όμως μόνο η συγκεκριμένη αφήγηση καθώς μας σώζονται οι αφηγήσεις του Ιστορικού της Οξυρρύγχου (Έλλ. Όξυρ. Β 11.4. κ.ε.) αλλά και του Διοδώρου, η οποία αντλεί πολλά στοιχεία από την πρώτη δια μέσου της αφήγησης του Εφόρου⁴⁵². Στις συγκεκριμένες αφηγήσεις καίριο ρόλο κατέχει ο Ξενοκλής⁴⁵³ ο οποίος με μία μικρή ομάδα στρατιωτών, αφού προωθήθηκε έστησε μία υποδειγματική ενέδρα και κατάφερε σε κάθε περίπτωση να αιφνιδιάσει τους Πέρσες και σε συνδυασμό με τους στρατιώτες του Αγησιλάου και των στρατιωτών του να συντρίψουν τις δυνάμεις των Περσών (Έλλ. Όξ. Β 11.4-5· Δ. Σ. 14.80.)⁴⁵⁴. Σύμφωνα με τις

⁴⁵⁰ Ο Τισσαφέρνης ήθελε με κάθε θυσία να προστατέψει την Καρία, την Μίλητο που θεωρούσε ιδανικό λιμάνι για να προσαράξει ο καινούριος στόλος των Περσών αλλά και τις Σάρδεις που αποτελούσαν το διοικητικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής πρβλ. De Voto 1988, 42-43.

⁴⁵¹ Οι περισσότερες μεταγενέστερες πηγές σχετικά με τη μάχη βασίζονται στην αφήγηση του Ξενοφώντος βλ. Πλουτ. Άγησ. 10.1-4· Πολυαιν. 2.19·

⁴⁵² De Voto 1988, 41

⁴⁵³ Ο Ξενοκλής συμμετείχε στην εκστρατεία του Αγησιλάου ως επικεφαλής των ιππέων βλ. Ξ. Έλλ. 3.4.20. Το καλοκαίρι του 394 κατά την επιστροφή από την Μικρά Ασία του εκστρατευτικού σώματος του Αγησιλάου συμμετείχε σε μία διπλωματική αποστολή που του ανατέθηκε στην περιοχή της Θεσσαλίας, στη Λάρισα βλ. Πλουτ. Άγησ. 16.

⁴⁵⁴ Η αφήγηση του Διοδώρου δεν ταυτίζεται απολύτως με εκείνη του ιστορικού της Οξυρρύγχου. Ο Διόδωρος αναφέρει πως ο Αγησίλαος πήρε πρωτοβουλία για την μεταβολή του αρχικού σχεδίου της ενέδρας βλ. Δ.Σ. 14.80.3.

παραπάνω αφηγήσεις οι Έλληνες συνέλαβαν πολλούς αιχμάλωτους⁴⁵⁵ αλλά και κατάσχεσαν πολλά πολύτιμα λάφυρα⁴⁵⁶. Τόσο όμως ο ιστορικός της Οξυρρύγχου όσο και ο Διόδωρος δεν παραθέτουν χρήσιμες πληροφορίες όπως την τοποθεσία του στρατοπέδου των Περσών αλλά και το χρονικό διάστημα που είχε παρέλθει μετά την έναρξη της πορείας των Ελλήνων μέχρι τη στιγμή της επίθεσής τους εναντίον των Περσών. Μεταξύ των ανδρών του Ξενοκλέους περιλαμβάνονται πεντακόσιοι (500) ελαφρά οπλισμένοι. Στην αφήγηση του Διοδώρου ο Ξενοκλής έχει υπό την διεύθυνσή του χίλιους τετρακόσιους (1400) στρατιώτες χωρίς να γίνεται αναφορά στα επιμέρους στρατιωτικά σώματα από τα οποία προέρχονταν (Δ.Σ. 14.80.2). Η αναφορά όμως του Ιστορικού της Οξυρρύγχου σε πεντακόσιους (500) ελαφρά οπλισμένους, και η αναφορά του σε οπλίτες χωρίς να σώζεται ο αριθμός τους (Ελλ. Όξ. Β 11.4.14) καθιστά σχεδόν βέβαιη την διάκριση των χιλίων τετρακοσίων (1.400) στρατιωτών σε ένα σώμα πεντακοσίων (500) ελαφρά οπλισμένων και εννιακοσίων (900) οπλιτών. Η εμπλοκή των πελταστών στη συγκεκριμένη επιχείρηση όπως αποκαλύπτεται από την αφήγηση του Ξενοφώντος δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει, καθώς οι πελταστές συμμετείχαν σε τέτοιου είδους επιχειρήσεις, αφού η εξάρτυσή τους ήταν ιδανική για τον αιφνιδιασμό των αντίπαλων δυνάμεων.

Το φθινόπωρο του 395 ο Αγησίλαος βάδισε εναντίον της Φρυγίας καίγοντας την ύπαιθρο χώρα και καταλαμβάνοντας πόλεις που βρέθηκαν στην πορεία του είτε με τη βία είτε εκούσια με τη συμμετοχή των πολιτών τους (Ξ. Έλλ. 4.1.1· Πλουτ. Αγησ. 11.1· Έλλ. Όξ. 21.3· 21.5-6). Ο Αγησίλαος κατάφερε με την διαμεσολάβηση ενός Πέρση ευγενούς του Σπιθριδάτου⁴⁵⁷ να λάβει την υποστήριξη του βασιλιά της Παφλαγονίας Ότους, ο οποίος ενίσχυσε τις στρατιωτικές του δυνάμεις με δύο χιλιάδες (2.000) πελταστές και χίλιους (1.000) ιππείς⁴⁵⁸. Αυτό του έδωσε τη δυνατότητα στον Αγησίλαο να διαχειμάσει στο Δασκύλειο στο οποίο είχε την έδρα του ο Φαρνάβαζος. Η ευρύτερη περιοχή έβριθε αγαθών και εφοδίων (Ξ. Έλλ. 4.1.15-

⁴⁵⁵ Δεν αναφέρεται ο ακριβής αριθμός αιχμαλώτων και στα δύο κείμενα παρά μόνον ότι ο αριθμός τους ήταν μεγάλος βλ. Έλλ. Όξ. Β.11.6· Δ. Σ. 14.80.4· Επιπροσθέτως σύμφωνα με τον Διόδωρο ο αριθμός των νεκρών Περσών υπερέβαινε τον αριθμό των έξι χιλιάδων (6.000) ανδρών βλ. Δ. Σ. 14.80.4. Κατά τον ιστορικό της Οξυρρύγχου αναφέρει πως ήταν περίπου εξακόσιοι (600) οι νεκροί των Περσών βλ. Έλλ. Όξ. Β.11.6.

⁴⁵⁶ Η αξία των λαφύρων έγινε γνωστή εμμέσως. Ο Αγησίλαος μετά την νίκη που πέτυχε στην Κορώνεια εναντίον του συνασπισμού των πόλεων κρατών που παρατάχθηκαν απέναντι στους Σπαρτιάτες το 394 απέδωσε στο ναό του Απόλλωνος στους Δελφούς ως δεκάτη των λαφύρων που είχε πωλήσει κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του στην Ασία το ποσό των εκατό (100) ταλάντων βλ. Πλουτ. Αγησ. 19.4· Ξ. Έλλ. 4.3.21· Ξ. Αγησ. 1.34.

⁴⁵⁷ Ο Πλούταρχος και ο ιστορικός της Οξυρρύγχου θεωρούν πως ο Σπιθριδάτης ήταν αποστάτης και αποτάθηκε στον Αγησίλαο για να του παράσχει προστασία. Ο Αγησίλαος παρείχε προστασία σε αυτόν επειδή είχε ερωτευτεί τον γόνο του, τον Μεγαβάτη. Ο Ξενοφών δεν αναφέρεται σε τέτοιες λεπτομέρειες βλ. Πλουτ. Αγησ. 11.2· Έλλ. Όξ. 21.4· Ξ. Έλλ. 4.1.2-12).

⁴⁵⁸ Ο Ξενοφών στην Ανάβαση αναφέρει πως το ιππικό των Παφλαγόνων ήταν πάρα πολύ αξιόμαχο, ενώ και οι πεζοί στο στράτευμά τους ήταν πολυάριθμοι βλ. Ξ. Άν. 5.6.8-9.

17). Ο τελευταίος αναγκάστηκε εκ των πραγμάτων να υποχωρήσει χρησιμοποιώντας τακτικές ανορθόδοξου πολέμου εντός της επικράτειάς του.

Όταν ο Σπιθριδάτης εντόπισε το στρατόπεδο του Φαρναβάζου σε μικρή απόσταση από το στρατόπεδο των Ελλήνων κοινοποίησε αυτή την πληροφορία στον Ηριπίδα. Αυτός με τη σειρά του ζήτησε την έγκριση από τον Αγησίλαο, για να επιτεθεί στο στρατόπεδο των Περσών κατά τη διάρκεια της νύχτας. Στην επιχείρηση αυτή προθυμοποιήθηκαν να συμμετάσχουν δύο χιλιάδες (2.000) οπλίτες άλλοι τόσοι πελταστές καθώς επίσης το ιππικό του Σπιθριδάτου και των Παφλαγόνων άλλα και όσοι πείστηκαν από τους Έλληνες ιππείς (Ξ. Έλλ. 4.1.20-21). Εν τέλει, όταν νύχτωσε, παρουσιάστηκαν μόλις οι μισοί από αυτούς. Ο Ηριπίδας δεν πτοήθηκε και επιτέθηκε στο στρατόπεδο του Φαρναβάζου το ξημέρωμα. Η επίθεση ήταν επιτυχής και κατά την διάρκεια αυτής σκοτώθηκαν πολλοί Μύσοι που ανήκαν στην ομάδα φύλαξης του στρατοπέδου. Το στρατόπεδο των Περσών λεηλατήθηκε και οι στρατιώτες που συμμετείχαν στην επιχείρηση βρέθηκαν στην κατοχή τους με πολλά λάφυρα. Ωστόσο, ο Ηριπίδας απαιτήσε από τους άνδρες του Σπιθριδάτου και τους Παφλαγόνες να παραδώσουν τα λάφυρα που είχαν εξασφαλίσει (Ξ. Έλλ. 4.1.24-26). Αυτό προκάλεσε την οργή τους και την αποχώρησή τους από το στράτευμα του Αγησιλάου. Εν τέλει εντάχθηκαν στο στράτευμα του Αριαίου στις Σάρδεις (Ξ. Έλλ. 4.1.26-27). Η απερίσκεπτη αυτή ενέργεια του Ηριπίδα είχε ως αποτέλεσμα ο Αγησίλαος να στερηθεί όλους τους πολύτιμους συμμάχους του στην εκστρατεία του. Ο Ξενοφών χαρακτηρίζει το γεγονός ως βαρύνουσα σημασία για την εξέλιξη αυτής “βαρύτερον” (Ξ. Έλλ. 4.1.28). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η ανακωχή μεταξύ του Φαρναβάζου και του Αγησιλάου⁴⁵⁹ και η απόσυρση των στρατιωτικών δυνάμεων του τελευταίου από την περιοχή της Φρυγίας αποτελούσαν φυσιολογική εξέλιξη των πραγμάτων (Ξ. Έλλ. 4.1.41). Οι ελλιπείς πληροφορίες που παραθέτει ο Ξενοφώντας σχετικά με την δράση του σώματος του Ηριπίδα δεν επιτρέπει περαιτέρω αξιολόγηση της δράσης του. Βασικές παράμετροι, όπως ο ακριβής αριθμός των στρατιωτών που συμμετείχαν σε αυτήν αλλά και η περιγραφή της μάχης δεν είναι ακριβείς.

⁴⁵⁹ Στην διαδικασία της ανακωχής καταλυτικό ρόλο είχε ο Απολοφάνης ο Κυζικηνός που διατηρούσε επαφές τόσο με τον Φαρνάβαζο όσο και με τον Αγησίλαο. Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα υπήρξε “ζένος” φιλοξενούμενος τόσο του Φαρναβάζου όσο και του Αγησιλάου βλ. Ξ. Έλλ. 4.1.29· Πλουτ. Άγησ. 12.1

6.2 Έναρξη Κορινθιακού πολέμου (395-394)

Ο Αγησίλαος αμέσως μετά την υποχώρηση του Φαρναβάζου συγκέντρωσε έναν πολύ μεγάλο αριθμό στρατιωτών με σκοπό να συνεχίσει την εκστρατεία του στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Ωστόσο, δεν κατάφερε να πραγματοποιήσει το σχέδιό του. Την ίδια στιγμή στην ελληνική ηπειρωτική χώρα έλαβαν χώρα σημαντικά γεγονότα που επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό τις αποφάσεις του Αγησιλάου. Η Κόρινθος, η Αθήνα και η Θήβα είχαν διαμορφώσει ένα ισχυρό μέτωπο εναντίον της Σπάρτης με την οικονομική ενίσχυση των Περσών. Έτσι ο Αγησίλαος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τα μεγαλεπήβολα σχέδιά του στη Μικρά Ασία και να επιστρέψει στην Ελλάδα σχεδόν με το σύνολο του στρατεύματός του το 394 (Ξ. Έλλ. 4.2.1-4). Η πρώτη σύγκρουση μεταξύ των δύο αντίπαλων σχηματισμών έγινε στην περιοχή του ποταμού Νεμέα στην Κόρινθο, πριν ακόμη επιστρέψει ο Αγησίλαος στην Ελλάδα.

Οι Σπαρτιάτες οπλίτες θα έχουν καταλυτικό ρόλο στη νίκη του ευρύτερου συνασπισμού των Σπαρτιατών στη μάχη αυτή. Μεταξύ των συμμαχικών δυνάμεων των Κορινθίων περιλαμβάνονταν και ένα άγημα ελαφρά οπλισμένων οι οποίοι προέρχονταν από τις περιοχές της Δυτικής Λοκρίδος⁴⁶⁰, την Ακαρνανία και τη Μηλίδα. Το άγημα αυτό σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος δεν είχε συμμετοχή στη μάχη που διεξήχθη, ενώ και οι Κορίνθιοι ελάχιστα ενεπλάκησαν στη μάχη και αποσύρθηκαν λίαν συντόμως (Ξ. Έλλ. 4.2.22). Η έλλειψη πληροφοριών στην αφήγηση του Ξενοφώντος σχετικά με τη δράση των σωμάτων αυτών στο πεδίο της μάχης δεν επιτρέπει καμία περαιτέρω αξιολόγηση της συμβολής τους στην τελική έκβαση της μάχης.

Η δεύτερη μάχη που ακολούθησε μετά την άφιξη του Αγησιλάου⁴⁶¹ έλαβε χώρα κοντά στην Κορώνεια. Οι δύο αντίπαλοι συνασπισμοί είχαν τον ίδιο αριθμό οπλιτών και ιππέων αλλά οι Σπαρτιάτες είχαν πολύ μεγαλύτερο αριθμό πελταστών. Αναλυτικότερα ο αντίπαλος συνασπισμός των Σπαρτιατών αποτελούνταν από μονάδες Βοιωτών, Αθηναίων, Αργείων, Κορινθίων, Αινιάνων, Ευβοέων και Λοκρών. Οι Αινιάνες και οι Λοκροί πιθανότατα αποτελούσαν

⁴⁶⁰ Ο Ξενοφών χρησιμοποιεί τον όρο "Ὀζόλαι Λοκροί" βλ. Ξ. Έλλ. 4.2.17. Αυτός ο όρος χρησιμοποιείται σε χωρία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας χαρακτηρίζοντας τους δυτικούς Λοκρούς από τα μέσα του 5^{ου} αιώνα κ.ε. πρβλ. Rousset 2005, 391-392

⁴⁶¹ Το στράτευμα που ακολούθησε τον Αγησίλαο από τη Μικρά Ασία ήταν επίλεκτο. Ο ίδιος ο Αγησίλαος χρησιμοποίησε για δεύτερη φορά ένα σύστημα βραβείων για τους καλύτερους οπλίτες, πελταστές, τοξότες και ιππείς. Αυτό είχε ως συνέπεια ο Αγησίλαος να συγκεντρώσει στο στράτευμά του τους καλύτερα εκπαιδευμένους διαθέσιμους στρατιώτες και να βρεθεί από την Χερσόνησο στη Βοιωτία μόλις σε ένα μήνα, ενώ ο Ξέρξης για την ίδια απόσταση σύμφωνα με τον Ξενοφώντα χρειάστηκε ένα έτος βλ. Ξ. Έλλ. 4.2.5-8· Ξ. Άγησ. 2.1.

την πλειονότητα των στρατιωτών που πολέμησαν ως πελταστές στο συγκεκριμένο συνασπισμό⁴⁶². Ο στρατός των Σπαρτιατών αποτελούνταν από τις δυνάμεις του Αγησιλάου που τοποθετήθηκαν στο κέντρο του δεξιού άκρου της παράταξης. Δίπλα σε αυτούς βρίσκονταν οι μισθοφόροι⁴⁶³ με επικεφαλής τον Ηριπίδα και στο έσχατο άκρο στα αριστερά της παράταξης τους Ορχομενίους. Τέλος την ακριβή θέση των Φωκέων μέσα στο στράτευμα δεν είναι εφικτό να την εντοπίσουμε εξαιτίας της ελλιπούς αφήγησης του Ξενοφώντος.

Στην πρώτη φάση της μάχης όταν οι δύο αντίπαλοι συνασπισμοί πλησίασαν μεταξύ τους στα διακόσια (200) μέτρα ξεκίνησαν την επίθεση οι Θηβαίοι. Εν συνεχεία, όταν οι αντίπαλοι συνασπισμοί έφθασαν σε απόσταση περίπου εκατό (100) μέτρων οι Σπαρτιάτες υπό την καθοδήγηση του Αγησιλάου κατευθύνθηκαν εναντίον των Αργείων που βρίσκονταν απέναντί τους. Ο Ηριπίδας ως επικεφαλής των μισθοφόρων μεταξύ των οποίων υπήρχαν παλαίμαχοι των Μυρίων, Λακεδαιμόνιοι αλλά και Ίωνες, Αιολείς και Ελλησπόντιοι (Ξ. Έλλ. 3.4.20· 4.3.17· Ξ. Άγησ. 2.11) ξεκίνησαν την επίθεση εναντίον των Αργείων⁴⁶⁴. Μεταξύ των στρατιωτών του συγκεκριμένου αποσπάσματος είναι πιθανό να υπήρχαν και πελταστές καθώς αυτοί αποτέλεσαν σημαντικότατο στρατιωτικό σώμα των Μυρίων. Η άτακτη υποχώρηση των Αργείων υποδηλώνει πιθανότατα πως έλαβε χώρα συνδυασμένη επίθεση οπλιτών και πελταστών εναντίον τους με απώτερο στόχο την διάσπαση της γραμμής κρούσης των Αργείων οπλιτών, ενώ οι οπλίτες του Αγησιλάου ερχόμενοι σε δεύτερο χρόνο θα ολοκλήρωναν τη συντριβή των δυνάμεων των Αργείων⁴⁶⁵. Τέτοιες καλά οργανωμένες επιθέσεις είχαν χρησιμοποιηθεί από τον Αγησίλαο ήδη στις στρατιωτικές του επιχειρήσεις στη Μικρά Ασία, όπως είδαμε (Ξ. Έλλ. 3.4.23).

Κατά τον Ξενοφώντα το στράτευμα του Αγησιλάου διέθετε μεγάλη υπεροπλία στους πελταστές. Σε μία τέτοια επίθεση ενδεχομένως θα μπορούσαν να συμμετείχαν και οι ιππείς οι οποίοι σύμφωνα τόσο κατά τον Ξενοφώντα όσο και κατά τον Διόδωρο είτε δεν συμμετείχαν καθόλου στη μάχη είτε η συμβολή τους σε αυτήν ήταν ανάξια αναφοράς (Ξ. Έλλ. 4.3.15-19·

⁴⁶² Ο Ξενοφών παραθέτει σύγχρονες μαρτυρίες για τη δράση αντίστοιχων στρατιωτικών σωμάτων από τις αντίστοιχες περιοχές (Λοκρίς και Αινίς). Στην πρώτη περίπτωση έχουμε αναφορά για ελαφρά οπλισμένους Λοκρούς που χρησιμοποιούσαν ακόντια βλ. Ξ. Έλλ. 4.2.17· 4.3.22. Στη δεύτερη περίπτωση γίνεται λόγος για Αινιάνες πελταστές βλ. Ξ. Άν. 1.2.6.

⁴⁶³ Κατά τον Ξενοφώντα στο σώμα αυτό περιλαμβάνονταν μισθοφόροι από τις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας αλλά και από όσες ελληνικές πόλεις πέρασε από την πορεία του από τον Ελλήσποντο μέχρι την Κορώνεια βλ. Ξ. Έλλ. 4.3.15.

⁴⁶⁴ Ο αριθμός των Αργείων οπλιτών θα ήταν περίπου αντίστοιχος με τους περίπου επτά χιλιάδες οπλίτες (7.000) που συμμετείχαν στη μάχη στον ποταμό Νεμέα. Δεν θα πρέπει να συμμετείχαν άλλα στρατιωτικά σώματα Αργείων στη μάχη της Κορώνειας, όπως και στον Νεμέα, καθώς οι δύο μάχες έλαβαν χώρα διαδοχικά η μία μετά την άλλη και δεν υπήρχε επαρκής χρόνος, για την αναδιάρθρωση του έμφυχου δυναμικού βλ. Ξ. Έλλ. 4.2.17. Την άποψη αυτή ενστερνίζεται και ο Best πρβλ. Best 1969, 84.

⁴⁶⁵ Best 1969, 85.

Ξ. *Αγησ.* 2.9-12· Δ. Σ. 14.84.1-2). Στη συνέχεια οι Λακεδαιμόνιοι στράφηκαν εναντίον των Θηβαίων και αναδείχθηκαν νικητές απέναντι στους Θηβαίους οπλίτες, οι οποίοι είχαν καταφέρει με τη σειρά τους να διασπάσουν την γραμμή των Ορχομενίων συμμάχων των Σπαρτιατών (Ξ. *Αγησ.* 2.9-11· Ξ. *Έλλ.* 4.3.17-19·). Σύμφωνα με τον Διόδωρο οι νεκροί των Θηβαίων και των συμμάχων τους υπερέβαιναν τους εξακόσιους (600) (Δ.Σ. 14.84.1-2)⁴⁶⁶. Στη συγκεκριμένη μάχη αν και γίνεται αναφορά κατά την παράθεση των αντίπαλων συνασπισμών και σε σώμα πελταστών που συμμετείχε στη μάχη στο πλευρό του Αγησιλάου, εν τούτοις δεν παρατίθεται το παραμικρό στοιχείο για την δράση του κατά την διάρκεια της μάχης (Ξ. *Έλλ.* 4.3.15). Είναι πιθανόν να συνετέλεσαν στην ταχεία διάσπαση της γραμμής των Αργείων οπλιτών σε συνδυασμό με την δράση ομάδας Λακεδαιμονίων οπλιτών. Γενικά υπήρχε μία τάση από τους στρατηγούς των ελληνικών πόλεων κρατών για χρήση πολλών και διαφορετικών στρατιωτικών σωμάτων ταυτόχρονα σε στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αιώνα. Τα πολλά διαφορετικά στρατιωτικά σώματα έδιναν τη δυνατότητα υιοθέτησης διαφορετικών τακτικών προσεγγίσεων στις μάχες, αλλά και αύξαναν κατά πολύ τις πιθανότητες επικράτησης της παράταξής τους, γιατί μπορούσαν να προσαρμοστούν καλύτερα στις επιθέσεις των εχθρών συνδυάζοντας τις ικανότητες όλων των διαφορετικών στρατιωτικών σωμάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του Αγησιλάου στη Μικρά Ασία (Ξ. *Έλλ.* 3.4.23-24· Ξ. *Αγησ.* 1.31-33· Πλουτ. *Αγησ.* 10.3).

Λίγο αργότερα έλαβε χώρα μία ακόμα στρατιωτική επιχείρηση στην οποία συμμετείχαν ακοντιστές. Μετά την νίκη του ο Αγησίλαος στην Κορώνεια θα αφήσει την διοίκηση του στρατεύματος στον Γύλι ο οποίος θα κατευθυνθεί προς την Φωκίδα και από εκεί θα εισβάλει στη Λοκρίδα όπου οι Σπαρτιάτες θα επιδοθούν σε λεηλασίες (Ξ. *Έλλ.* 4.3.22). Όταν ολοκλήρωσαν την επιχείρηση καθώς βράδιαζε και αποχωρούσαν και οι τελευταίοι Σπαρτιάτες οι Λοκροί τους ακολούθησαν και προχώρησαν στη ρίψη ακοντίων. Οι Σπαρτιάτες τους κατεδίωξαν και κατάφεραν να σκοτώσουν κάποιους από αυτούς (Ξ. *Έλλ.* 4.3.22). Οι Λοκροί αμέσως μετά

⁴⁶⁶ Αν και οι περισσότεροι σύγχρονοι ερευνητές θεωρούν πως η μάχη της Κορώνειας αποτελούσε μία περήφανη νίκη των Σπαρτιατών, ο Buckler υποστηρίζει πως η μάχη αυτή αποτελούσε μία στρατηγική νίκη των Θηβαίων. Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του αυτοί εμπόδισαν την περαιτέρω διείσδυση των Σπαρτιατών στην κεντρική και ανατολική Βοιωτία, ενώ την ίδια στιγμή η δύναμη των Θηβαίων και των συμμάχων τους παρέμεινε απaráλλαχτη. Αντιθέτως η δύναμη κρούσης των Σπαρτιατών μετά τη μάχη περιορίστηκε. Για να ενισχύσει έτι περαιτέρω την επιχειρηματολογία του χρησιμοποιεί και παραδείγματα άλλων στρατιωτικών μαχών από διαφορετικές χρονικές περιόδους πρβλ. Buckler 2008, 68-69. Σε κάθε περίπτωση ο Buckler σκολιμώς θέτει στο περιθώριο δύο σημαντικά στοιχεία που αποδεικνύουν πέραν πάσης αμφιβολίας τη νίκη των Σπαρτιατών. Πρώτον, οι Θηβαίοι ζήτησαν την άδεια από τους Σπαρτιάτες να συλλέξουν τους νεκρούς τους. Δεύτερον, ο Αγησίλαος διέταξε τον Γύλιν, τον πολέμαρχο να στήσει τρόπαιο στο πεδίο της μάχης βλ. Ξ. *Έλλ.* 4.3.20-21. Σχετικά με τα τρόπαια στον αρχαίο κόσμο πρβλ. Pritchett 1974, 246-275.

από αυτή τη συμπλοκή συνέχισαν την ρίψη ακοντίων αυτή τη φορά από υψώματα που βρίσκονταν στη δεξιά πλευρά του μονοπατιού που ακολουθούσαν οι Σπαρτιάτες. Οι τελευταίοι προσπάθησαν να προσεγγίσουν τα υψώματα αλλά εξαιτίας των δυσπρόσιτων μονοπατιών αλλά και της περιορισμένης ορατότητας η απόπειρά τους απέτυχε. Επιπροσθέτως κατά την διάρκεια της επιχείρησης αυτής σκοτώθηκαν δεκαοκτώ (18) Λακεδαιμόνιοι μεταξύ αυτών περιλαμβάνονταν ο Γύλις και ο Πέλλης. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Ξενοφώντα αν δεν επενέβαιναν Σπαρτιάτες οπλίτες από το στρατόπεδο τους θα μπορούσαν να είχαν σφαγιασθεί όλοι από τους Λοκρούς (Ξ. Έλλ. 4.3.23). Το περιστατικό αυτό επιβεβαιώνει για μία ακόμη φορά την δυσχερή θέση στην οποία βρίσκονταν οι οπλίτες, όταν αντιμετώπιζαν πελταστές σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές ιδίως, όταν δεν συνοδεύονταν από άλλα βοηθητικά στρατιωτικά σώματα. Η συγκεκριμένη περίπτωση ομοιάζει με την ατυχή εκστρατεία του Δημοσθένους στην Αιτωλία κατά την οποία οι Αθηναίοι υπέστησαν συντριπτική ήττα (Θουκ. 3.97.2-3.98.3).

Οι Σπαρτιάτες μετά την ήττα που υπέστησαν στη ναυμαχία που έλαβε χώρα στην Κνίδα (Ξ. Έλλ. 4.3.11 -12· Δ. Σ. 14.83.4-7) αναγκάστηκαν να αναπροσαρμόσουν τα σχέδια τους. Στο πλαίσιο αυτό όσοι δεν ήταν Σπαρτιάτες από το στράτευμα του Αγησιλάου επέστρεψαν στις πατρίδες τους (Ξ. Έλλ. 4.4.1). Μεταξύ αυτών ήταν πιθανότατα και οι πελταστές που συμμετείχαν στη μάχη της Κορώνειας. Αυτό συνέβη καθώς η ήττα τους στην Κνίδα είχε ως αποτέλεσμα οι σπαρτιατικές φρουρές που υπήρχαν σε πολλές πόλεις της Μικράς Ασίας να εκδιωχθούν από τις δυνάμεις του Κόνωνος και του Φαρναβάζου, ενώ οι επίσημες αρχές των πόλεων αυτών, αν και φιλικές στο παρελθόν απέναντι στον Αγησίλαο, επέλεξαν να αλλάξουν στρατόπεδο και να στραφούν σε εκείνο των νικητών. Μεταξύ των σημαντικότερων ήταν η Χίος, η Μυτιλήνη, η Σάμος και η Έφεσος κ.ά. (Δ. Σ. 14.84.3-4· Ξ. Έλλ. 4.8.1). Το μόνο που κατάφεραν οι Σπαρτιάτες ήταν να συντηρήσουν κάποιες μεμονωμένες θέσεις στην ευρύτερη περιοχή. Αναλυτικότερα ο Δερκυλίδας κατάφερε να κρατήσει υπό τον έλεγχο των Σπαρτιατών την Άβυδο, ενώ την ίδια στιγμή κατάφερε να παγιώσει την κυριαρχία του και στη Σηστό (Ξ. Έλλ. 4.8.1-5). Επομένως αν και ο Αγησίλαος είχε χρησιμοποιήσει επίλεκτα σώματα πελταστών στις στρατιωτικές επιχειρήσεις του στη Μικρά Ασία πλέον οι Σπαρτιάτες δεν είχαν πρόσβαση σε σημαντικές πόλεις της Μικράς Ασίας που διέθεταν αξιόλογο δυναμικό στρατιωτών, ενώ την ίδια

στιγμή αντιμετώπισαν σημαντικά εσωτερικά προβλήματα που περιορίζαν κατά πολύ τις επιλογές τους⁴⁶⁷. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην έχουμε μετά τη μάχη της Κορώνειας ευρεία συμμετοχή πελταστών στις μάχες στις οποίες συμμετείχε ο στρατός των Σπαρτιατών.

⁴⁶⁷ Από τις αρχές του 4^{ου} αιώνα υπήρχαν σημαντικά εσωτερικά προβλήματα στη Σπάρτη τα οποία περιορίζαν σημαντικά τις επιλογές των διοικούντων στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής. Μερικά από αυτά ήταν η ολιγαθροπία, η συγκέντρωση του πλούτου στα χέρια λίγων, το ιδιότυπο κληρονομικό σύστημα και τέλος η εγκαθίδρυση μίας πλουτοκρατικής ελίτ στη Σπάρτη. Όλα τα παραπάνω συνετέλεσαν στον περιορισμό του αριθμού των πολιτών και κατά επέκταση στον αριθμό των Σπαρτιατών στρατιωτών με ολέθριες συνέπειες για την επιρροή που μπορούσε να ασκήσει η Σπάρτη στο πεδίο της ηγεμονικής πολιτικής πρβλ. Hodkinson 2000, 386-428· Levy 2008, 387-410.

6.3 Η μάχη στο Λέχαιο (390)

Η επόμενη μάχη στην οποία παρατηρήθηκε εκτεταμένη συμμετοχή των πελταστών ήταν η μάχη στο Λέχαιο το 390⁴⁶⁸. Αρχικά οι Σπαρτιατικές δυνάμεις υπό τον Πραξίτα και την αμέριστη συμπαράσταση των Κορινθίων ολιγαρχικών θα καταφέρουν να καταλάβουν αμαχητί τα τείχη του Λεχαίου (Ξ. Έλλ. 4.4.7-9)⁴⁶⁹. Σημαντικό ρόλο στην επιτυχή αυτή επιχείρηση είχαν δύο Κορίνθιοι ολιγαρχικοί, ο Πασίμηλος και ο Αλκιμένης οι οποίοι ενημέρωσαν τον Πραξίτα ότι θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν την είσοδο των στρατευμάτων του Πραξίτου στα τείχη του Λεχαίου αμαχητί (Ξ. Έλλ. 4.4.7). Την επομένη έξω από τα τείχη του Λεχαίου συγκρούστηκαν τα στρατεύματα των αντίπαλων συνασπισμών. Στη μάχη αυτή συμμετείχαν και οι πελταστές⁴⁷⁰ του Ιφικράτους χωρίς όμως επιτυχία, καθώς απωθήθηκαν από τις συνασπισμένες δυνάμεις των Σικυωνίων, των Σπαρτιατών αλλά και των ολιγαρχικών Κορινθίων (Ξ. Έλλ. 4.4.9-13).

Αυτή ήταν η πρώτη και μοναδική αποτυχία των πελταστών του Ιφικράτους στις διαδοχικές στρατιωτικές επιχειρήσεις στην ευρύτερη περιοχή. Αμέσως μετά ο Ιφικράτης και οι πελταστές του προχώρησαν σε διαδοχικές επιτυχημένες επιδρομές στην ευρύτερη περιοχή της Αρκαδίας. Αυτές μάλιστα είχαν προκαλέσει τόσο μεγάλη εντύπωση στους Αρκάδες ώστε οι οπλίτες τους να παραμείνουν εντός των τειχών των πόλεων, επειδή ακριβώς φοβούνταν το ενδεχόμενο σύγκρουσης με τους πελταστές του Ιφικράτους (Ξ. Έλλ. 4.4.15-17). Από την άλλη πλευρά σύμφωνα με τον Ξενοφώντα οι πελταστές δεν διακινδύνευαν να εισέλθουν εντός του πεδίου δράσεως των Σπαρτιατών οπλιτών, καθώς ορισμένοι νεαροί Σπαρτιάτες οπλίτες κατάδίωξαν κάποιους πελταστές τους οποίους, αφού συνέλαβαν εν συνεχεία τους σκότωσαν στο πλαίσιο μικροσυμπλοκών. Αυτό είχε δημιουργήσει στους Σπαρτιάτες μία αίσθηση ανωτερότητας απέναντί τους αλλά και απέναντι στους σύμμαχούς τους που φοβούνταν τους πελταστές (Ξ. Έλλ. 4.4.16-17). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι οπλίτες της Μαντινείας οι

⁴⁶⁸ Konecny 2001, 83. Η ακριβής ημερομηνία της μάχης δεν μπορεί να διαπιστωθεί καθώς δεν υπάρχει ομοφωνία των ερευνητών σχετικά με την ημερομηνία έναρξης των Υακινθίων. Η θρησκευτική αυτή τελετή αποτέλεσε την αφορμή για την μάχη στο Λέχαιο και μπορεί να λειτουργήσει ως *terminus ante quem*. Ο Konecny παραθέτει τις διαφορετικές θέσεις των ειδημόνων επί του θέματος πρβλ. Konecny 2001, 95 υπ. 59.

⁴⁶⁹ Η κατάληψη των τειχών του Λεχαίου αλλά και του λιμανιού λίγο αργότερα (Ξ. Έλλ. 4.4.12) ήταν στρατηγικής σημασίας για τα στρατεύματα των Σπαρτιατών καθώς μπορούσαν να κινηθούν τόσο δια της χερσαίας οδού εναντίον των Αθηναίων και των Βοιωτών αλλά και δια της θαλασσίας οδού εναντίον της Αιγόςθρας σημαντικού λιμένα της βοιωτικής ομοσπονδίας απειλώντας ευθέως αυτήν. Με αυτόν τον τρόπο οι Σπαρτιάτες περιόριζαν κατά πολύ τις πιθανότητες επικράτησης του αντισπαρτιατικού συνασπισμού πρβλ. Konecny 2001, 82-84.

⁴⁷⁰ Οι πελταστές του Ιφικράτους ήταν μισθοφόροι και τις δαπάνες για τους μισθούς τους κάλυπταν πιθανότατα οι Πέρσες που είχαν ενισχύσει τον αντισπαρτιατικό συνασπισμό από την αρχή του Κορινθιακού πολέμου βλ. Ξ. Έλλ. 3.5.1.

οποίοι είχαν εξαναγκαστεί σε υποχώρηση από τις ρίψεις ακοντίων των πελταστών του Ιφικράτους σκοτώνοντας μάλιστα κατά την υποχώρησή τους κάποιους από αυτούς. Οι Σπαρτιάτες ενέπαιζαν τους Μαντινείς υποστηρίζοντας πως οι τελευταίοι φοβούνταν τους πελταστές όπως τα παιδιά τα φαντάσματα (Ξ Έλλ. 4.4.17).

Όταν ο Αγησίλαος βρέθηκε μαζί με τους στρατιώτες του έξω από την Κόρινθο οι Κορίνθιοι έστειλαν τον Ιφικράτη και τους περισσότερους από τους πελταστές να συνδράμουν φοβούμενοι πιθανή προδοσία εκ των έσω (Ξ. Έλλ. 4.5.3). Λίγο αργότερα θα λάβει χώρα η σημαντικότερη μάχη στο πλαίσιο του Κορινθιακού πολέμου. Η ευκαιρία για την επιτυχή δράση του Ιφικράτους και των πελταστών θα δοθεί, όταν οι Αμυκλαίοι θα αναγκαστούν να αποχωρήσουν από το στράτευμα του Αγησιλάου, για να συμμετάσχουν στη θρησκευτική γιορτή των Υακινθίων (Ξ. Έλλ. 4.5.11)⁴⁷¹. Οι Αμυκλαίοι από το Λέχαιο που βρίσκονταν κατευθύνθηκαν προς τη Σικυώνα που βρίσκεται σε απόσταση περίπου δεκαοκτώ (18) χιλιομέτρων. Αυτοί είχαν στρατιωτική συνοδεία εξακοσίων (600) οπλιτών όσο και εκατό (100) περίπου ιππέων⁴⁷². Οι οπλίτες δεν ακολούθησαν τους Αμυκλαίους μέχρι τη Σικυώνα αλλά αντίθετα διατάχθηκαν να επιστρέψουν στο Λέχαιο, όταν είχαν φθάσει σε απόσταση περίπου έξι (6) χιλιομέτρων από τη Σικυώνα. Αντιθέτως, οι Σπαρτιάτες ιππείς ακολούθησαν τους Αμυκλαίους μέχρι τη Σικυώνα (Ξ. Έλλ. 4.5.12)⁴⁷³. Μάλιστα στην πορεία τους αυτή πέρασαν δίπλα από την πόλη της Κορίνθου ‘*παρά τὴν πόλιν τῶν Κορινθίων τοὺς Ἀμυκλαιεῖς παρῆγεν*’ όπου βρίσκονταν οι Αθηναίοι οπλίτες του Καλλία αλλά και οι πελταστές του Ιφικράτους (Ξ. Έλλ. 4.5.11-12). Η επιλογή των Σπαρτιατών να οδηγήσουν τους Αμυκλαίους στην Σικυώνα, αν και εκ πρώτης όψεως φαίνεται ανορθόδοξη, αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για την διασφάλιση της πορείας των Αμυκλαίων, καθώς ο συντομότερος δρόμος δια μέσου των Κλεωνών περνούσε πάρα πολύ κοντά από το Άργος οι αρχές του οποίου συμμετείχαν στον αντισπαρτιατικό συνασπισμό. Επιπροσθέτως οι Σικυώνιοι ήταν σύμμαχοι των Σπαρτιατών και θα μπορούσαν να παράσχουν στρατιωτική βοήθεια (Ξ. Έλλ. 4.4.7).

⁴⁷¹ Η συμμετοχή στα Υακίνθια ήταν σημαντική για τους Σπαρτιάτες βλ. Ηδτ. 9.7· Πλουτ. *Αριστ.* 10· Πανσ. 4.19.3· 3.10.1· Ξ. *Αγησ.* 2.17.

⁴⁷² Ο αριθμός των οπλιτών παρατίθεται από τον Ξενοφόντα βλ. Ξ. Έλλ. 4.5.12. Το σύνολο των Σπαρτιατών ιππέων στη μάχη της Νεμέας ανέρχονταν σε εξακόσιους (600) βλ. Ξ. Έλλ. 4.2.16. Ο Veith και ο Kromayer υποστήριζαν πως αντιστοιχούσαν εκατό ιππείς ανά μόρα Λακεδαιμονίων οπλιτών πρβλ. Kromayer & Veith 1928, 36. Ο Konecny υπολογίζει τους ιππείς ανά μόρα σε εκατό (100) με εκατόν είκοσι (120) πρβλ. Konecny 2001, 93.

⁴⁷³ Το ταξίδι των Αμυκλαίων δεν θα σταματούσε εκεί αλλά θα συνεχιζόταν μέχρι τη Σπάρτη και τις Αμύκλες μετά από ταξίδι πέντε ή έξι ημερών πρβλ. Konecny 2001,96.

Οι Αθηναίοι έχοντας άριστη εποπτεία της ευρύτερης περιοχής αντιλήφθηκαν εγκαίρως τις κινήσεις των στρατιωτικών σωμάτων των Σπαρτιατών για την προστασία των Αμυκλαίων⁴⁷⁴. Η απουσία των Σπαρτιατών ιππέων διευκόλυνε τις αποφάσεις των Αθηναίων στρατηγών. Ο Ιφικράτης και ο Καλλίας θεώρησαν πως οι πελταστές θα είχαν το συγκριτικό πλεονέκτημα απέναντι στη μόρα των οπλιτών χωρίς την κάλυψη πελταστών και ιππέων, καθώς θα μπορούσαν να επιτεθούν χωρίς ιδιαίτερο κίνδυνο (Ξ. Έλλ. 4.5.13). Αυτή η απόφαση των Αθηναίων αξιωματικών ήταν αναμενόμενη καθώς οι προετοιμασίες των Σπαρτιατών είχαν γίνει αντιληπτές από τους Αθηναίους⁴⁷⁵. Επομένως, ήταν σε θέση να γνωρίζουν πως οι Σπαρτιάτες οπλίτες δεν καλύπτονταν τη συγκεκριμένη στιγμή από ιππικό ή πελταστές. Οι στρατηγοί των Αθηναίων έδωσαν το έναυσμα, για να αναπτυχθούν οι οπλίτες και οι πελταστές των Αθηναίων έξω από τα τείχη της Κορίνθου. Σύμφωνα με τον Κοπεσνυ αρχικά τα στρατιωτικά σώματα των Αθηναίων είχαν αναπτυχθεί στις πλαγίες του πρώτου λόφου δυτικά της πόλης. Έπειτα οι οπλίτες πήραν θέση στην πλαγιά του δρόμου που οδηγούσε στην Κόρινθο και ακριβώς δίπλα τοποθετήθηκαν οι πελταστές του Ιφικράτους έτοιμοι να επιτεθούν⁴⁷⁶. Αυτή η διάταξη δεν ήταν τυχαία καθώς σε περίπτωση αποτυχίας της επιθέσεως των πελταστών θα μπορούσαν να συνδράμουν άμεσα προς υποστήριξή τους οι οπλίτες.

Όταν διέταξε την επίθεση των πελταστών ο Ιφικράτης, αυτοί επιτέθηκαν με ιδιαίτερη σφοδρότητα. Ο Ξενοφών για να τονίσει το γεγονός αυτό επισημαίνει πως από την μόρα των Σπαρτιατών οπλιτών σώθηκαν μόνο οι υπασπιστές που μετέφεραν τους νεκρούς και τους τραυματίες στο Λέχαιο (Ξ. Έλλ. 4.5.14). Η πρώτη αυτή επίθεση ήταν ιδιαίτερος αποτελεσματική και είχε ως αποτέλεσμα εννέα (9) ή δέκα (10) Σπαρτιάτες οπλίτες να σκοτωθούν στο πεδίο της μάχης (Ξ. Έλλ. 4.5.15). Μετά από αυτήν ο πολέμαρχος διέταξε όλους τους οπλίτες ηλικίας είκοσι (20) έως τριάντα (30) ετών⁴⁷⁷ να καταδιώξουν τους πελταστές, αν και λόγω της βαρύτερης εξάρτυσής τους δεν το έκαναν αποτελεσματικά. Οι νεότεροι οπλίτες θα είχαν την καλύτερη φυσική κατάσταση και για αυτό επιλέχθηκαν με την ελπίδα πως θα κατάφερναν να ε-

⁴⁷⁴ Κοπεσνυ 2001, 89.

⁴⁷⁵ Ο Κοπεσνυ υποστηρίζει ότι η μεταφορά των Αμυκλαίων σχεδιάζόταν επί πολλές ημέρες και οι Αθηναίοι παρατηρούσαν τις κινήσεις των Σπαρτιατών από τα τείχη της Κορίνθου. Επομένως γνώριζαν τις κινήσεις του Σπαρτιατικού στρατού πρβλ. Κοπεσνυ 2001, 96 υπ. 66.

⁴⁷⁶ Κοπεσνυ 2001, 97.

⁴⁷⁷ Ο Κοπεσνυ υπολογίζει τους οπλίτες που ανήκαν σε αυτές τις τάξεις μεταξύ εκατόν πενήντα (150) και διακοσίων (200) ατόμων, καθώς οι στρατιώτες μεγαλύτερης ηλικίας είχαν μικρότερο μερίδιο συμμετοχής. Αυτή η αναλογία ήταν συνήθης, επειδή οι άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας δεν ήταν στο ίδιο επίπεδο φυσικής κατάστασης και ρόμης σε σύγκριση με τους νεότερους. Επιπροσθέτως μπορεί να έφεραν τραύματα από προηγούμενες μάχες που καθιστούσαν τη συμμετοχή τους σε μάχες αδύνατη πρβλ. Κοπεσνυ 2001, 98 υπ. 74.

γκλωβίσουν τους πελταστές σε μάχη εκ του σύνεγγυς. Οι πελταστές από την πλευρά τους αφού κατάφεραν να ξεφύγουν με ευκολία από την αντεπίθεση των Σπαρτιατών οπλιτών εξαπέλυσαν νέα επίθεση ακόμα πιο σφοδρή αυτή τη φορά⁴⁷⁸. Κατά την διάρκεια αυτής οι οπλίτες δέχθηκαν επίθεση και στις πλευρές της φάλαγγας που ήταν εντελώς ακάλυπτες και αποτελούσαν την αχίλλειο πτέρνα της. Ο πολέμαρχος των Σπαρτιατών διέταξε και πάλι την καταδίωξη των πελταστών. Αυτή τη φορά συμμετείχαν οι οπλίτες ηλικίας από είκοσι (20) ετών έως τριάντα πέντε ετών (35). Οι απώλειες των οπλιτών αυτή τη φορά ήταν κατά πολύ μεγαλύτερες. Ο Ξενοφών δυστυχώς δεν αναφέρει συγκεκριμένους αριθμούς επισημαίνει όμως πως ήταν κατά πολύ περισσότερες από την πρώτη επίθεση των πελταστών. Ο Ξενοφώντας χαρακτηρίζει μάλιστα, τους οπλίτες που σκοτώθηκαν ως τους καλύτερους του στρατεύματος των Σπαρτιατών (Ξ. Έλλ. 4.5.16).

Οι Σπαρτιάτες όμως με τη συνοδεία και των ιππέων που είχαν επιστρέψει από την επιχείρηση συνοδείας των Αμυκλαίων κατάφεραν να απωθήσουν τους πελταστές. Ωστόσο, δεν επεδίωξαν να τους καταδιώξουν και να εκμηδενίσουν την απειλή τους, καθώς βασική επιδίωξη των ιππέων ήταν η ασφαλής επιστροφή των οπλιτών στη βάση τους στο Λέχαιο⁴⁷⁹. Αυτή η παθητική στάση των Σπαρτιατών ενίσχυσε το φρόνημα των στρατιωτών του Ιφικράτους οι οποίοι με μία νέα αντεπίθεση με τη συμμετοχή ακόμα περισσότερων πελταστών κατάφεραν να εγκλωβίσουν τις σπαρτιατικές δυνάμεις σε έναν λόφο σε απόσταση δεκαέξι (16) ή δεκαεπτά (17) σταδίων από το Λέχαιο και μόλις δύο (2) σταδίων από τη θάλασσα. Οι Σπαρτιάτες από το Λέχαιο αντιλαμβανόμενοι την δύσκολη κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει οι συμπολεμιστές τους προσπάθησαν να τους βοηθήσουν επιβιβαζόμενοι κάποιοι εξ αυτών σε πλοίαρια προσεγγίζοντας δια μέσου της θάλασσας το σημείο στο οποίο είχαν αποκλειστεί οι Σπαρτιάτες οπλίτες (Ξ. Έλλ. 4.5.16-17).

Οι Σπαρτιάτες που είχαν αποκλειστεί στο λόφο βρίσκονταν σε απελπιστική θέση. Αφενός μεν, οι επιθέσεις των πελταστών συνεχίστηκαν με αμείωτη ένταση αφετέρου δε, και οι Αθηναίοι οπλίτες κατευθύνονταν εναντίον τους. Ορισμένοι από αυτούς έπεσαν στη θάλασσα για να σωθούν, ελάχιστοι κατάφεραν με τη βοήθεια και των Σπαρτιατών ιππέων να διασπασουν τον κλοιό των Αθηναίων και να φθάσουν στο Λέχαιο. Οι υπόλοιποι Σπαρτιάτες που

⁴⁷⁸ Οι οπλίτες στην προσπάθειά τους να εγκλωβίσουν τους πελταστές σε μάχη εκ του σύνεγγυς έχαναν την συνοχή μεταξύ των γραμμών τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η οπλική φάλαγγα να καταστεί ακόμα πιο ευάλωτη στις επιθέσεις των εχθρικών στρατιωτικών σωμάτων πρβλ. Κοπεσνυ 2001, 99.

⁴⁷⁹ Σύμφωνα με τον Κοπεσνυ αυτή η τακτική των ιππέων οφειλόταν στη βραδύτητα των οπλιτών, καθώς σε περίπτωση επιτάχυνσης του ρυθμού των ιππέων το αρραγές μέτωπο της παράταξης θα είχε διασπαστεί εξαιτίας της βραδύτητας των οπλιτών. Επομένως το ιππικό περιορίστηκε σε έναν παθητικό ρόλο πρβλ. Κοπεσνυ 2001,

βρίσκονταν στο λόφο αναγκάστηκαν σε άτακτη υποχώρηση. Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα οι απώλειες των Σπαρτιατών κατά την διάρκεια των εχθροπραξιών αλλά και κατά την υποχώρησή τους ανέρχονταν σε διακόσιους πενήντα (250) περίπου άνδρες (Ξ. Έλλ. 4.5.17).

Η μάχη στο Λέχαιο ήταν μία ακόμη επιβεβαίωση της σημαντικής μαχητικής αξίας του σώματος των πελταστών. Οι πελταστές του Ιφικράτους κατόρθωσαν να αποσυντονίσουν τους Σπαρτιάτες οπλίτες με την τακτική που εφάρμοσαν. Οι επιτυχημένες ρίψεις ακοντίων αναγκάσαν τους νεότερους οπλίτες των Σπαρτιατών να τους καταδιώξουν. Ωστόσο, κατά την απόπειρά τους αυτή απώλεσαν το μεγαλύτερο πλεονέκτημα της οπλικής φάλαγγας που δεν είναι άλλο από την συνοχή της. Αυτό συνέβη εξαιτίας της διαφοράς ρυθμού βαδίσματος που παρατηρήθηκε φυσιολογικά μεταξύ των οπλιτών στις επιχειρήσεις καταδίωξης των πελταστών. Ως εκ τούτου, οι οπλίτες δέχονταν ρίψεις ακοντίων από όλες τις κατευθύνσεις αδυνατώντας να παραθέσουν αποτελεσματική αντίσταση και ενισχύοντας ταυτόχρονα το ηθικό των πελταστών οι οποίοι προχωρούσαν σε νέες επιθέσεις με μεγαλύτερη σφοδρότητα⁴⁸⁰. Η τακτική του Ιφικράτους κρίνεται επιτυχημένη, καθώς δεν επέτρεψε να διαμορφωθούν οι συνθήκες εκείνες που θα επέτρεπαν στους οπλίτες να αντιμετωπίσουν τους πελταστές σε μάχη εκ παρατάξεως.

Η παράταξη του Ιφικράτους στο Λέχαιο έχει αρκετές ομοιότητες με την παράταξη του Δημοσθένους στη νήσο Σφακτηρία (Θουκ. 4.32-38). Και στις δύο περιπτώσεις οι δύο Αθηναίοι στρατηγοί κατάφεραν να μην εμπλακούν οι ελαφρά οπλισμένοι στρατιώτες τους σε μάχη εκ του σύνεγγυς με τους Σπαρτιάτες οπλίτες⁴⁸¹. Εξάλλου και οι δύο είχαν φροντίσει να είναι διαθέσιμες μονάδες οπλιτών ως εφεδρείες στην περίπτωση που οι επιθέσεις τους με τους πελταστές και τα υπόλοιπα σώματα ελαφρά οπλισμένων στην περίπτωση του Δημοσθένους, δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Επί πλέον και οι δύο στρατηγοί είχαν αντιληφθεί πως η αχίλλειος πτέρνα της οπλικής φάλαγγας ήταν τα πλευρά της δίνοντας την εντολή οι ρίψεις των ακοντίων να γίνονται προς όλες τις κατευθύνσεις, καθώς και στις δύο περιπτώσεις οι Σπαρτιάτες οπλίτες δεν διέθεταν την υποστήριξη σωμάτων ιπέων ή πελταστών τα οποία θα μπορούσαν με επιτυχία να προασπίσουν αμφότερες τις πλευρές της φάλαγγας. Συν τοις άλλοις η τακτική αυτή των Αθηναίων στρατηγών συνετέλεσε στην κατάλυση της ισχυρής συνοχής της οπλικής φάλαγγας. Αυτό το κατάφεραν οι Αθηναίοι στρατηγοί με τις συνεχείς αντεπιθέσεις των ελαφρά οπλισμένων μονάδων τους που ανάγκαζαν τους Σπαρτιάτες οπλίτες να τους

⁴⁸⁰ Konecny 2001, 116.

⁴⁸¹ Στην περίπτωση της Σφακτηρίας οι ψιλοί στο τελευταίο στάδιο της μάχης δεν δίστασαν να επιτεθούν διαζώσης στους εξαντλημένους Σπαρτιάτες οπλίτες. Οι συνθήκες όμως, που είχαν διαμορφωθεί σε αυτό το τελευταίο στάδιο της μάχης, ήταν ιδιαίτερες και ιδιαίτερος ευνοϊκές για αυτούς βλ. Θουκ. 4.35.2.

καταδιώξουν θυσιάζοντας την πολύτιμη συνοχή τους. Υπήρχαν ωστόσο, και σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο μαχών, στη Σφακτηρία οι οπλίτες των Σπαρτιατών ήταν ουσιαστικά παγιδευμένοι από τους ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες του Δημοσθένους σε περιοχή με ανάγλυφο που δεν ευνοούσε τη δράση τους. Στην περίπτωση του Λεχαιού οι πελταστές του Ιφικράτους πραγματοποίησαν επίθεση εναντίον των Σπαρτιατών οπλιτών σε πεδινό έδαφος. Αυτή η επιλογή του Ιφικράτους ήταν αρκετά ριψοκίνδυνη και απαιτούσε οργάνωση, πειθαρχία και άριστη εκπαίδευση, για να φέρουν σε πέρας την ομολογουμένως δύσκολη αποστολή τους δεδομένου ότι οι Σπαρτιάτες οπλίτες υπερερούσαν σε μάχη εκ του σύνεγγυς, καθώς οι δεξιότητές τους σε αυτήν ήταν απaráμιλλες (Ξ. Έλλ. 4.2.19-22).

Η συμμετοχή των Αθηναίων οπλιτών στη μάχη του Λέχαιου ήταν καθαρά υποστηρικτική. Δεν συμμετείχαν ενεργά σε καμία φάση της μάχης. Αυτό δημιουργεί κάποιες εύλογες απορίες, καθώς οι οπλίτες συνήθως ήταν το πλέον δραστήριο στρατιωτικό σώμα στα πεδία των μαχών. Αντιθέτως, στην προκειμένη περίπτωση δεν είχε τέτοιο ρόλο. Αυτό οφειλόταν εν πολλοίς στη διαφορετική στρατιωτική προσέγγιση που ακολούθησαν οι Αθηναίοι στρατηγοί, για να εκμεταλλευτούν τις ευνοϊκές περιστάσεις που είχαν διαμορφωθεί για το στράτευμά τους στο πεδίο της μάχης, δηλαδή την παρουσία απομονωμένης της σπαρτιατικής οπλιτικής φάλαγγας χωρίς την συνοδεία υποστηρικτικών σωμάτων. Οι οπλίτες των Αθηναίων παρέμειναν σε ρόλο υποστηρικτικό καθ' όλη τη διάρκεια της μάχης στο Λέχαιο, γιατί οι Αθηναίοι δεν ήθελαν να ρισκάρουν μία μάχη εκ του σύνεγγυς με τους πλέον φημισμένους οπλίτες της Ελλάδος που δεν ήταν άλλοι από τους Σπαρτιάτες, το αποτέλεσμα της οποίας θα ήταν αβέβαιο και σίγουρα σε κάθε περίπτωση θα αύξανε τον αριθμό των απωλειών για τους Αθηναίους. Η αποτελεσματικότητα που επέδειξαν οι πελταστές στη συγκεκριμένη μάχη οδήγησε τους Αθηναίους στρατηγούς να μην εμπλέξουν περαιτέρω στη μάχη τους οπλίτες διατηρώντας τις απώλειές τους σε χαμηλά επίπεδα. Επιπροσθέτως σύμφωνα με τον Best αυτή συνετέλεσε στην κατακόρυφη αύξηση συμμετοχής των πελταστών στα εκστρατευτικά σώματα πρωτίστως των Αθηναίων, αλλά και των υπόλοιπων Ελλήνων για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά τη μάχη στο Λέχαιο⁴⁸², καθώς οι Αθηναίοι ήταν πλέον πεπεισμένοι πως οι πελταστές μπορούσαν να προσφέρουν σημαντικές υπηρεσίες στο πεδίο της μάχης.

⁴⁸² Best 1969, 89.

Μετά τη νίκη στο Λέχαιο ο Ιφικράτης και οι πελταστές του κατάφεραν να ανακαταλάβουν την Σιδούντα, την Οινόη και τον Κρομμυώνα⁴⁸³ από τους Σπαρτιάτες (Ξ. Έλλ. 4.5.19). Αυτή η εξέλιξη ήταν αναμενόμενη, καθώς οι Σπαρτιάτες ήταν κατηφείς μετά την ήττα τους στο Λέχαιο. Μάλιστα σύμφωνα με τον Πλούταρχο οι Σπαρτιάτες παρέμειναν σε αυτήν την ψυχολογική κατάσταση για μεγάλο χρονικό διάστημα, αφού δεν μπορούσαν να ξεπεράσουν τις απώλειες τους στο έμψυχο δυναμικό (Πλουτ. Άγησ. 22.2). Επιπροσθέτως ο Ξενοφών τονίζει στην αφήγησή του πως οι Σπαρτιάτες κατά την επιστροφή τους στην Σπάρτη πέρασαν από τη Μαντίνεια, πριν ανατείλει ο ήλιος, για να μην περιπαίξουν οι Μαντινείς τους Σπαρτιάτες για την κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει, αν και σε προγενέστερο χρόνο περιέπαιζαν τους Μαντινείς για τον φόβο τους απέναντι στους πελταστές των Αθηναίων (Ξ. Έλλ. 4.5.19· 4.4.17).

⁴⁸³ Σύμφωνα με τον Salmon η *Κρομμυών* και η *Σιδούς* είναι τοπικοί οικισμοί που βρίσκονται πέρα από τον Ισθμό για την *Οινόη* δεν προτείνεται συγκεκριμένη τοποθεσία πρβλ. Salmon 1984, 364. Σχετικά με το σύνολο των πηγών στις οποίες αναφέρονται η *Σιδούς*, η *Οινόη* και η *Κρομμυών* πρβλ. Legon 2004, 466.

6.4 Στρατιωτικές επιχειρήσεις πελταστών από το 389 έως το 387

Η μάχη στο Λέχαιο δεν είναι μεμονωμένο παράδειγμα κατίσχυσης των πελταστών εναντίον των οπλιτών. Οι Σπαρτιάτες λίγο αργότερα, το 389 θα κληθούν και πάλι να αντιμετωπίσουν σώματα πελταστών. Αυτή τη φορά ο Αγησίλαος κατόπιν αιτήματος των Αχαιών που ήταν σύμμαχοί τους θα εκστρατεύσει στην Ακαρνανία, γιατί οι Ακαρνάνες μαζί με τους συμμάχους τους διεξήγαν επιθέσεις εναντίον της Καλυδώνος⁴⁸⁴ που είχε ενταχθεί στο κοινό των Αχαιών (Ξ. Έλλ. 4.6.1). Οι Σπαρτιάτες θα συνδράμουν τις δυνάμεις των Αχαιών με δύο μόρες οπλιτών. Εκτός των Σπαρτιατών συμμετείχαν και οι σύμμαχοι της Σπάρτης αναλογικά με τον ίδιο αριθμό στρατιωτών, ενώ υπήρξε πανστρατιά από την πλευρά του κοινού των Αχαιών (Ξ. Έλλ. 4.6.3).

6.4.1 Η περίπτωση της Ακαρνανίας (389)

Μετά από αναγνωριστικές κινήσεις και των δύο αντίπαλων συνασπισμών κατά την διάρκεια περίπου δύο (2) εβδομάδων ο Αγησίλαος με μία αιφνιδιαστική επίθεση θα εξασφαλίσει μεγάλο αριθμό αιχμαλώτων αλλά και σημαντικό αριθμό οικόσιτων ζώων. Την επόμενη ημέρα όμως, οι Σπαρτιάτες δέχθηκαν σφοδρή επίθεση από Ακαρνάνες πελταστές και τοξότες. Αυτοί προχωρούσαν σε ρίψεις εναντίον των Σπαρτιατών από την κορυφή του όρους χωρίς όμως, ουσιαστικό αποτέλεσμα για αυτούς. Λίγο αργότερα, όταν οι Σπαρτιάτες κλήθηκαν, να βαδίσουν από μία δύσβατη ατραπό η οποία περιβαλλόταν από βουνά οι πελταστές κατάφεραν να σκοτώσουν πολλούς στρατιώτες του Αγησιλάου εκμεταλλευόμενοι την ταχύτητά τους αλλά και την υψομετρική διαφορά της θέσης τους σε σχέση με το στράτευμα των Αγησιλάου, καθώς είχαν καταλάβει τα υψώματα που περιέβαλλαν την ατραπό που ακολούθησαν ο Αγησίλαος και οι στρατιώτες του και σκότωσαν πολλούς από αυτούς (Ξ. Έλλ. 4.6.6-10). Ωστόσο, η αντίδραση του Αγησιλάου ήταν άμεση και αποτελεσματική: θα αντεπιτεθεί χρησιμοποιώντας τις τάξεις των νεαροτέρων οπλιτών, αλλά και το ιππικό, καθώς αυτό είχε πρόσβαση στα συγκεκριμένα μονοπάτια. Εν τέλει οι δυνάμεις των Σπαρτιατών κατάφεραν να απωθήσουν τις δυνάμεις των Ακαρνάνων στην κορυφή του βουνού όπου οι Σπαρτιάτες οπλίτες σκότωσαν περίπου τριακόσιους (300) Ακαρνάνες (Ξ. Έλλ. 4.6.11-12).

Η συγκεκριμένη μάχη αποτελεί εξαίρεση καθώς αποτελεί την μοναδική νίκη των οπλιτών απέναντι σε πελταστές σε ορεινό ή ημιορεινό πεδίο μάχης έστω και με την σύμπραξη

⁴⁸⁴ Η Καλυδών ήταν πόλη στην περιοχή της Αιτωλίας. Είχε ιδρυθεί ήδη στην εποχή του Ομήρου και ως εκ τούτου είχε μακράιωνη ιστορία βλ. Ομ. Ίλ. 9.530. Οι αρχαιολόγοι ταυτίζουν την αρχαία πόλη της Καλυδώνος με τα ευρήματα που έχουν εντοπιστεί στις υπώρειες του όρους Αρακύνθου εννέα (9) χιλιόμετρα ανατολικά του Μεσσολογγίου πρβλ. Freitag, Funke & Moustakis 2004, 384

δυνάμεων ιππικού το οποίο είχε καίριο ρόλο στην επιτυχία αυτή του στρατιωτικού σώματος υπό την ηγεσία του Αγησιλάου.

6.4.2 Η περίπτωση της Αβύδου (388)

Τον αμέσως επόμενο χρόνο το 388 ο Ιφικράτης θα συνεχίσει την δράση του με τους πελταστές στην περιοχή του Ελλησπόντου. Ο Ιφικράτης αντικατέστησε τον Θρασύβουλο ο οποίος είχε σημαντικές επιτυχίες στην περιοχή του Ελλησπόντου, που επέτρεπαν στους Αθηναίους να ανασυντάξουν την επιρροή τους στην περιοχή⁴⁸⁵. Ο Ιφικράτης τέθηκε αντιμέτωπος με τον Αναξίβιο στον οποίο οι Σπαρτιάτες με τη σειρά τους είχαν αναθέσει το αξίωμα του αρμοστή στην πόλη της Αβύδου για το ίδιο έτος (Ξ. Έλλ. 4.8.32). Οι Αθηναίοι θέλοντας να διατηρήσουν τα κεκτημένα τους στην περιοχή του Ελλησπόντου, θα στείλουν τον Ιφικράτη με οκτώ (8) πλοία και χίλιους διακόσιους (1.200) πελταστές σε αυτήν. Σύμφωνα μάλιστα με τον Ξενοφώντα οι περισσότεροι από τους πελταστές είχαν συμμετάσχει στις επιχειρήσεις του Ιφικράτους στην Κόρινθο (Ξ. Έλλ. 4.8.34). Συνεπώς ήταν ιδιαίτερος έμπειροι και αξιόμαχοι στρατιώτες.

Αρχικά δεν υπήρξε κάποια μάχη μεγάλης κλίμακας μεταξύ των δυνάμεων του Ιφικράτους και του Αναξιβίου. Εν τούτοις, ο Ιφικράτης με μία αιφνιδιαστική νυχτερινή επιχείρηση κατάφερε να συλλάβει πολλούς αιχμαλώτους αλλά και να πάρει πολλά λάφυρα (Πολυαιν. 3.9.44'). Μία άλλη επιτυχημένη επιχείρηση του Ιφικράτους στην ευρύτερη περιοχή περιγράφεται από τον Sextus Julius Frontinus η οποία μάλιστα έλαβε χώρα σε ανύποπτο χρόνο πίνοντας εξαπίνης τις φρουρές του Αναξιβίου στην ευρύτερη περιοχή (Front. Strat. 1.4.7). Ο Ιφικράτης ανέλαβε δράση, μόλις πληροφορήθηκε, πως ο Αναξίβιος με τις δυνάμεις του χίλιους (1.000) μισθοφόρους κάποιους Λάκωνες που τον ακολούθησαν αλλά και διακόσιους (200) Αβυδηγούς οπλίτες κατευθύνονταν προς την Άνταδρο με σκοπό να εγκαταστήσουν εκεί φρουρά και να επιστρέψουν μετά στην Άβυδο. Ο Ιφικράτης και οι πελταστές του κινούμενοι αστραπιαία κατά τη διάρκεια της νύχτας στην ασιατική πλευρά του Ελλησπόντου κατέλαβαν καίριες θέσεις στα όρη της περιοχής και προετοίμασαν ενέδρα για τις δυνάμεις του Αναξιβίου. Ταυτόχρονα ζήτησε από τον στόλο να κινείται προς το βόρειο τμήμα της Χερρονήσου θέλοντας να κάνει τον Αναξίβιο να πιστέψει πως οι δυνάμεις του Ιφικράτους δεν επιχειρούσαν στην Ξηρά (Ξ. Έλλ. 4.8.34-35).

⁴⁸⁵ Ο Θρασύβουλος είχε πολλές και διαδοχικές επιτυχίες. Κατάφερε να καθυποτάξει την πόλη του Βυζαντίου και τη Χαλκηδόνα, καθώς και να συνάψει συμμαχία με δύο Θράκες ηγεμόνες τον Σεύθη και τον Αμάδοκο βλ. Ξ. Έλλ. 4.8.25-28. Ο Θρασύβουλος σκοτώθηκε κατά την διάρκεια μίας επιχείρησης λαφυραγωγής των αθηναϊκών δυνάμεων στην περιοχή της Παμφυλίας στην πόλη της Ασπένδου βλ. Ξ. Έλλ. 4.8.30.

Μετά την επιτυχή εγκατάσταση φρουράς στην Άντανδρο ο Αναξίβιος, ο οποίος δεν είχε αντιληφθεί την ενέδρα του Ιφικράτους επέστρεψε με το εκστρατευτικό του σώμα προς την Άβυδο χωρίς τα απαραίτητα μέτρα προφύλαξης (Ξ. Έλλ. 4.8.36). Όταν η οπισθοφυλακή του Αναξιβίου που αποτελούνταν από Λάκωνες άρχισε να κατεβαίνει τα όρη και πέρασε από το σημείο που ενέδρευαν οι πελταστές του Ιφικράτους εκείνοι εμφανίστηκαν και τους επιτέθηκαν. Ο Αναξίβιος αντιλήφθηκε πως δεν υπήρχε η δυνατότητα παραμικρής αντίστασης από την οπισθοφρουρά του. Αυτός μαζί με άλλους δώδεκα Σπαρτιάτες έπεσαν μαχόμενοι στο πεδίο της μάχης. Οι υπόλοιποι Σπαρτιάτες οπλίτες υποχώρησαν ατάκτως. Οι πελταστές του Ιφικράτους κατάφεραν να σκοτώσουν σύμφωνα με τον Ξενοφώντα περίπου διακόσιους (200) οπλίτες από το στράτευμα των Λακεδαιμονίων και άλλους πενήντα (50) περίπου πολίτες από την Άβυδο. Μετά από αυτήν την μεγάλη στρατιωτική επιτυχία ο Ιφικράτης μαζί με τους πελταστές του επέστρεψε στη Χερρόνησο (Ξ. Έλλ. 4.8.38).

Οι πληροφορίες που παραθέτει ο Ξενοφών είναι ελλιπείς. Κατ' αρχάς δεν αναφέρει σε ποια σώματα ανήκαν οι μισθοφόροι του Αναξιβίου. Ο Best πιστεύει ότι θα μπορούσαν κάλλιστα να ήταν πελταστές όπως και οι μισθοφόροι του Ιφικράτους⁴⁸⁶. Το οξύμωρο ωστόσο, αυτής της υπόθεσης είναι πως δεν αντέταξαν καμία αντίσταση, αν και η εξάρτυσή τους θα ήταν κατάλληλη για μία αντεπίθεση των Λακεδαιμονίων. Ο θάνατος του Αναξιβίου και των υπόλοιπων Σπαρτιατών θα είχε ως αποτέλεσμα την ενεργοποίηση των ενστίκτων επιβίωσης των υπόλοιπων στρατιωτών του εκστρατευτικού σώματος, οι οποίοι θα προσπαθούσαν να σωθούν με κάθε τρόπο. Κατά συνέπεια δεν είναι δυνατό σε καμία περίπτωση με τα υπάρχοντα δεδομένα να υποστηριχθεί αναφανδόν η συγκεκριμένη άποψη. Αποτελεί απλά μία εύλογη εικασία η οποία όμως στερείται αποδεικτικών στοιχείων.

Ο Ιφικράτης από την πλευρά του κατόρθωσε να πετύχει τον αντικειμενικό του στόχο που δεν ήταν άλλος από την καταστροφή του εκστρατευτικού σώματος του Αναξιβίου. Με αυτόν τον τρόπο αυτός κατάφερε να σταματήσει την εμπλοκή των Σπαρτιατών στις υποθέσεις της ευρύτερης περιοχής⁴⁸⁷. Ο Ιφικράτης το πέτυχε αυτό χρησιμοποιώντας τακτικές ανορθόδοξου πολέμου, για να περιορίσει στο ελάχιστο τις απώλειες των στρατιωτών αλλά και να αυξήσει ταυτόχρονα τις απώλειες των εχθρών δια μέσου του αιφνιδιασμού τους.

⁴⁸⁶ Best 1969, 91.

⁴⁸⁷ ο.π., 92.

6.4.3 Η αντικατάσταση του Ιφικράτους από τον Χαβρία και η περίπτωση της Αίγινας (387)

Το ίδιο έτος (388) ο Χαβρίας αντικατέστησε τον Ιφικράτη ως στρατηγό στην περιοχή της Κορίνθου λαμβάνοντας και το σώμα των πελταστών υπό τις διαταγές του (Δ.Σ. 14.92.2). Δεν υπάρχει καμία περαιτέρω μαρτυρία σχετικά με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα την ίδια χρονιά στην ευρύτερη περιοχή. Λίγο αργότερα το 387 ο Χαβρίας θα σταλεί μαζί με δέκα (10) τριήρεις και οκτακόσιους (800) πελταστές με την συνοδεία και άλλων πλοίων αλλά και οπλιτών από τους Αθηναίους στην Κύπρο⁴⁸⁸, για να βοηθήσουν τον Ευαγόρα στην επανάστασή του ενάντια στους Πέρσες (Ξ. Έλλ. 5.1.10-13)⁴⁸⁹.

Καθ' οδόν προς την Κύπρο ο Χαβρίας με τους πελταστές αποβιβάστηκε μαζί με τους στρατιώτες του τη νύχτα στην Αίγινα. Απώτερος στόχος του ήταν να εξαλείψει την παρουσία των Σπαρτιατών στο νησί. Αρχικά αποβιβάστηκε ο Χαβρίας με τους πελταστές σε μία κοιλάδα που βρισκόταν σε μικρή απόσταση από τον ναό του Ηρακλέους και προετοίμασαν την ενέδρα καθώς η περιοχή ήταν κατάλληλη για αυτήν την επιχείρηση. Με την ανατολή του ηλίου οι Αθηναίοι οπλίτες υπό την ηγεσία του Δημεινέτου, κινήθηκαν προς το εσωτερικό του νησιού λίγα χιλιόμετρα μετά τον ναό του Ηρακλέους στην περιοχή της Τριφυργίας όπως προέβλεπε το σχέδιο του Χαβρίου (Ξ. Έλλ. 5.1.10). Όταν ενημερώθηκε ο Γοργώπας, ο Λακεδαιμόνιος αρμοστής, για τις κινήσεις των Αθηναίων στράφηκε εναντίον των οπλιτών τους με το σύνολο των Αιγινητών, τους επιβάτες από τις τριήρεις αλλά και οκτώ Σπαρτιάτες που ήταν παρόντες. Επί πλέον προσήλθαν και πολλά από τα μέλη των πληρωμάτων που ήταν ελεύθεροι με στιδήποτε είχαν στη διάθεσή τους ως όπλο κατόπιν παρότρυνσης του ίδιου (Ξ. Έλλ. 5.1.11).

Όταν η εμπροσθοφυλακή των δυνάμεων του Γοργώπου πέρασε από την τοποθεσία που είχαν στήσει ενέδρα οι πελταστές κατευθυνόμενοι εναντίον των Αθηναίων οπλιτών, οι πελταστές εμφανίστηκαν ξαφνικά και προχώρησαν σε ρίψεις ακοντίων την ίδια στιγμή που και οι Αθηναίοι οπλίτες έφθασαν στο σημείο και επιτέθηκαν και αυτοί στην εμπροσθοφυλακή των Σπαρτιατών. Η επίθεση αυτή των Αθηναίων είχε ως αποτέλεσμα να εκμηδενιστεί η εμπροσθοφυλακή των Σπαρτιατών. Αρχικά σκοτώθηκαν όλοι όσοι βρίσκονταν στις πρώτες γραμμές της εμπροσθοφυλακής μεταξύ αυτών και ο Γοργώπας αλλά και οι υπόλοιποι οκτώ (8) Σπαρτιάτες.

⁴⁸⁸ Ένα ανάλογο εκστρατευτικό σώμα είχε αποσταλεί από τους Αθηναίους στον Ευαγόρα το 390 αλλά δεν είχε φθάσει ποτέ στον τελικό του προορισμό, καθώς παρεμποδίστηκε από το ναυτικό των Σπαρτιατών υπό τον Τελετία βλ. Λυσ. 19.21·43 Ξ. Έλλ. 4.8.24.

⁴⁸⁹ Ο Ισοκράτης στον Πανηγυρικό του διατείνεται ότι ο Ευαγόρας είχε στη διάθεσή του τρεις χιλιάδες (3.000) πελταστές, οι οποίοι σύμφωνα με τον ρήτορα δεν ήταν ικανή στρατιωτική δύναμη να αντιπαρατεθεί με τις στρατιωτικές δυνάμεις του μεγάλου Βασιλέως βλ. Ισοκ. 4.141.

Συνολικά και ύστερα από την καταδίωξη που ακολούθησε σκοτώθηκαν περίπου εκατό πενήντα (150) Αιγινήτες και διακόσιοι (200) περίπου από τους ξένους, τους μετοίκους και τους ναύτες που συνεπικουρούσαν τις δυνάμεις των Αιγινήτων.

Οι πελταστές του Χαβρίου είναι βέβαιο πως είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην καταδίωξη των αντιπάλων μετά την κατάρρευση της εμπροσθοφυλακής τους. Η χρήση πελταστών σε αποστολές καταδίωξης ήταν διαδεδομένη, καθώς η αποτελεσματικότητά τους ήταν εξαιρετική ήδη από τον 5^ο αιώνα (Θουκ. 5.10.9-10). Η στρατιωτική επιχείρηση του Χαβρίου ήταν άκρως επιτυχημένη και προκάλεσε σημαντικά προβλήματα στους αντιπάλους του. Είναι αξιοσημείωτο πως αμέσως μετά προκλήθηκε εξέγερση στα πληρώματα των Σπαρτιατικών τριήρων που βρίσκονταν στην Αίγινα. Η εξέλιξη αυτή οφειλόταν εν πολλοίς στη δράση του Χαβρίου, αν και τον εμπόδιζε να αναλάβει και πρωτοβουλίες στο μέτωπο των θαλάσσιων επιχειρήσεων⁴⁹⁰.

Οι πελταστές που χρησιμοποίησε ο Ιφικράτης αρχικά και εν συνέχεια ο Χαβρίας ήταν ιδιαίτερος αποτελεσματικοί. Δεν έχουν απαντηθεί ωστόσο, δύο σημαντικά ερωτήματα σχετικά με αυτούς. Αφενός μεν πια ήταν η προέλευση τους αφετέρου δε ποιος είχε αναλάβει τη χρηματοδότηση τους. Αναφορικά με το πρώτο ερώτημα ο Parke υποστηρίζει πως οι πελταστές που υπηρετούσαν υπό την διοίκηση των προαναφερθέντων στρατηγών ήταν και εκείνοι Αθηναίοι προερχόμενοι από τα κατώτερα στρώματα καθώς τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο οι Αθηναίοι δεν μπορούσαν να τους απασχολήσουν στο στόλο τους, γιατί αυτός κατόπιν απαιτήσεως των Λακεδαιμονίων είχε έναν πολύ μικρό αριθμό πλοίων μόλις δώδεκα (12) (Ξ. Έλλ. 2.2.20· 2.3.8), ενώ και τα οικονομικά μέσα των αρχών της πόλης ήταν πενιχρά⁴⁹¹. Η άποψη αυτή του Parke δεν επιβεβαιώνεται από τα σωζόμενα χωρία του Δημοσθένους, του Διοδώρου, του Πολυαίνου αλλά και του Αριστοφάνους στα οποία γίνεται σαφής αναφορά σε μισθοφόρους (Πολυαιν. 3.9.57· Ξ. Έλλ. 4.4.9, 14· Αρ. Πλ. 173· Δ. 4.24). Η πληθώρα και η ομοφωνία των μαρτυριών καθιστά την άποψη του Parke προβληματική. Την ίδια στιγμή ο Lippelt θεωρεί πως η συμμετοχή Αθηναίων πολιτών σε σώματα πελταστών δεν μπορεί να καθοριστεί με βεβαιότητα⁴⁹².

⁴⁹⁰ Best 1969, 92.

⁴⁹¹ Parke 1933, 49

⁴⁹² Lippelt 1910, 71

Επιπροσθέτως οι Αθηναίοι δεν διέθεταν κανένα σώμα πελταστών σε οποιαδήποτε περιοχή πριν από την άφιξη στην Κόρινθο του Κόνωνος και του Φαρναβάζου από τον Ελλήσποντο με τη συνοδεία ενός σώματος πελταστών το 393. Ο Κόνων ωστόσο, ήρθε με την συνοδεία ενός τεράστιου στόλου που δημιουργούσε ευνοϊκές εργασιακές προοπτικές για την πλειονότητα των Αθηναίων πολιτών των κατώτερων στρωμάτων που είχαν μεγάλη εμπειρία στη ναυσιπλοΐα (Ξ. Έλλ. 4.8.7-10). Επομένως οι τελευταίοι έχοντας μία επαγγελματική διάξοδο δεν θα επέλεγαν να γίνουν πελταστές χωρίς καμία εμπειρία. Τέλος η δράση και η οργάνωση του σώματος των πελταστών του Ιφικράτους και του Χαβρίου υποδηλώνει πως οι συμμετέχοντες σε αυτό ήταν μισθοφόροι στρατιώτες με μεγάλη εμπειρία από τα πεδία των μαχών καταφέροντας ακόμα και να νικήσουν δυνάμεις οπλιτών σε μάχες εκ του σύνεγγυς (Ξ. Έλλ. 4.5.16-17).

Η χρηματοδότηση του σώματος των πελταστών μέχρι το 388 γινόταν από τους Πέρσες, οι οποίοι προσπαθούσαν να ενισχύσουν τον συνασπισμό των ελληνικών πόλεων κρατών εναντίον της Σπάρτης και στον οποίο σημαίνοντα ρόλο κατείχε η Αθήνα (Ξ. Έλλ. 4.8.12· Αρ. Πλ. 173). Το χρονικό όριο αυτό της οικονομικής συνδρομής των Περσών συνάγεται αφενός μεν από το έτος κατά το οποίο διδάχθηκε η κωμωδία του Πλούτου το 388 αφετέρου δε από το γεγονός ότι το επόμενο έτος ο Χαβρίας με τους πελταστές κινείται προς την Κύπρο για να συνδράμει στις επιχειρήσεις του Ευαγόρου του Α΄ εναντίον των Περσών που είχε αποστατήσει (Ξ. Έλλ. 5.1.10). Συνεπώς οι Πέρσες από το 387 και εξής δεν χρηματοδοτούσαν το σώμα αυτό των πελταστών. Πιθανότερος χρηματοδότης του σώματος των πελταστών για το έτος 387 ήταν ο Ευαγόρας Α΄ ο οποίος επιζητούσε την στρατιωτική ενίσχυσή του εναντίον των δυνάμεων των Περσών. Το κίνητρό του αυτό πιθανότατα τον παρώθησε να χρηματοδοτήσει το σώμα αυτό. Σε κάθε περίπτωση όμως δεν υπάρχει καμία γραπτή μαρτυρία οπού αναφέρεται ρητώς αυτό. Συνεπώς πρόκειται για μίαν υπόθεση εργασίας βασιζόμενη αποκλειστικά και μόνο στην ανάγκη του Ευαγόρου του Α΄ να ενισχύσει την στρατιωτική του δύναμη ενάντια στους Πέρσες.

6.5 Η εκστρατεία του Τελευτία εναντίον της Ολύνθου (382)

Η πρώτη αναφορά χρήσης πελταστών σε πεδία μάχης στον ελλαδικό χώρο μετά το 387 λαμβάνει χώρα μόλις το 382. Εκείνη την χρονιά οι πόλεις της Ακάνθου και της Απολλωνίας⁴⁹³ που βρίσκονταν σε αντιπαράθεση με την πόλη της Ολύνθου έστειλαν πρέσβεις στη Σπάρτη, για να προειδοποιήσουν τους Σπαρτιάτες σχετικά με την απότομη αύξηση ισχύος της Χαλκιδικής Ομοσπονδίας με επίκεντρο την πόλη της Ολύνθου⁴⁹⁴ καθώς και τους επικείμενους κινδύνους που απέρρεαν από αυτήν για τα συμφέροντα της Σπάρτης στην περιοχή. Οι Σπαρτιάτες και οι σύμμαχοί τους θα πειστούν από τα επιχειρήματα των πρέσβων και θα αποφασίσουν την αποστολή εκστρατευτικού σώματος στην περιοχή (Ξ. Έλλ. 5.2.11- 20).

Επικεφαλής αυτού του εκστρατευτικού σώματος εναντίον της Ολύνθου θα τεθεί ο Τελευτίας, ετεροθαλής αδελφός του Αγησιλάου Β΄ (Πλουτ. *Άγησ.* 21.1· Ξ. Έλλ. 4.4.19)⁴⁹⁵. Οι Ολύνθιοι σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος στην έναρξη των εχθροπραξιών είχαν διαθέσιμους οκτακόσιους (800) οπλίτες, έναν πολύ μεγαλύτερο αριθμό πελταστών (Ξ. Έλλ. 5.2.14)⁴⁹⁶, για τον οποίο δεν δίνει καμία συγκεκριμένη πληροφορία ο Ξενοφών αλλά και περίπου πεντακόσιους (500) ιππείς⁴⁹⁷. Χρΐζει ιδιαίτερης αναφοράς το γεγονός ότι σύμφωνα με τον Ξενοφώντα ο αριθμός των πελταστών ήταν κατά πολύ μεγαλύτερος από αυτών των οπλιτών στο στράτευμα των Ολυνθίων. Συνήθως ο αριθμός των πελταστών υπολειπόταν κατά πολύ σε σχέση με τον αριθμό των οπλιτών στα εκστρατευτικά σώματα του 4^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με τον

⁴⁹³ Η πόλη της Ακάνθου βρίσκεται στη Χαλκιδική χερσόνησο, ενώ εκείνη της Απολλωνίας στην Μυγδονία πρβλ. Flinsted-Jensen 2004, 823-824· 816.

⁴⁹⁴ Η Ομοσπονδία των Χαλκιδικών πόλεων είχε πολλούς πλουτοπαραγωγικούς πόρους στη διάθεσή τους. Κατ' αρχάς οι Χαλκιδείς είχαν στη διάθεσή τους άφθονη ξυλεία κατάλληλη για τη ναυπήγηση πλοίων, έσοδα από τα λιμάνια της ομοσπονδίας, μεγάλη γεωργική παραγωγή αλλά και μεγάλο πληθυσμό βλ. Psoma 2011, 122.

⁴⁹⁵ Σύμφωνα με τον Πausανία παιδιά του Αρχίδαμου Β΄ ήταν ο Άγις από την πρώτη του σύζυγο την Λαμπιδώ βλ. Πλουτ. *Άγησ.* 1.1, και από τη δεύτερη σύζυγό του την Ευπωλία ο Αγησίλαος και η Κυνίσκα, η οποία ήταν η πρώτη γυναίκα ολυμπιονίκης. Δεν αναφέρεται ο Τελευτίας ως τέκνο του Αρχίδαμου βλ. Πaus. 3.8.1. Ο Πλούταρχος στο απόσπασμα της βιογραφίας του Αγησιλάου αναφέρεται στον Τελευτία ως *όμομήτριον αδελφόν* του Αγησιλάου βλ. Πλουτ. *Άγησ.* 21.1 Επομένως ο Τελευτίας ήταν αδελφός του Αγησιλάου από την μητέρα του την Ευπωλία. Στην Παλατινή Ανθολογία υπάρχει μία αναφορά ενός Θεόδωρου που είχε γιό έναν Τελευτία βλ. Παλ. Ανθ. 7.426. Δεν υπάρχει κανένας άλλος επιφανής άνδρας με το όνομα αυτό εκτός από τον αδελφό του Αγησιλάου. Αν ισχύει αυτό ο Θεόδωρος θα πρέπει να πρέπει να παντρεύτηκε την Ευπωλία μετά το 427/26 οπότε και πέθανε ο Αρχίδαμος Β΄ πρβλ. Ethenberg 1934, RE Bd 5A 1, 398-401.

⁴⁹⁶ Η μαρτυρία για τον αριθμό των πελταστών προέρχεται από τον Κλειγένη τον Ακάνθιο, ο οποίος θα μπορούσε να παρουσιάσει τις δυνάμεις των Ολυνθίων αυξημένες, για να παρακινήσει τους Σπαρτιάτες να στείλουν εκστρατευτικό σώμα στην Μακεδονία για τους Ολύνθιους.

⁴⁹⁷ Οι απόψεις των αρχαίων συγγραφέων σχετικά με τον ακριβή αριθμό των ιππέων που είχαν στη διάθεσή τους οι Ολύνθιοι ποικίλουν. Σύμφωνα με τον Δημοσθένη οι Ολύνθιοι διέθεταν τετρακόσιους (400) ιππείς και ένα συνολικό αριθμό πέντε χιλιάδων (5.000) στρατιωτών την εποχή που οι Σπαρτιάτες έστειλαν το εκστρατευτικό σώμα του Τελευτία εναντίον των Ολυνθίων βλ. Δ. 19.263. Ο Ξενοφών κάνει μία αναφορά σε εξακόσιους (600) περίπου Ολύνθιους ιππείς βλ. Ξ. Έλλ. 5.3.1.

Best αυτό υποδηλώνει την διαφορετική διάρθρωση των εκστρατευτικών σωμάτων των Ελληνικών πόλεων στην ευρύτερη περιοχή της αρχαίας Θράκης, μεταξύ των ποταμών Αξιού και Στρυμόνα, στις οποίες το σώμα των πελταστών είχε κυρίαρχο ρόλο⁴⁹⁸. Το γεωγραφικό ανάγλυφο της ευρύτερης περιοχής με τους μεγάλους ορεινούς όγκους ίσως είχε σχέση με αυτή τη διαφορετική διάρθρωση. Επιπροσθέτως οι επαφές των Ελλήνων της περιοχής με τους Θράκες ίσως είχαν επηρεάσει ως έναν βαθμό και τις επιλογές τους στο πεδίο της μάχης. Μάλιστα οι Ολύνθιοι είχαν διαμορφώσει εξαιρετικές σχέσεις με Θράκες γείτονές τους σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι πρέσβεις της Ακάνθου και της Απολλωνίας που αποτάθηκαν στους Σπαρτιάτες να θεωρούν πως θα μπορούσαν αυτοί να ενισχύσουν την στρατιωτική δύναμη των Ολυνθίων (Ξ. Έλλ. 5.2.17). Ωστόσο, δεν έχουμε επαρκή στατιστικά στοιχεία, ώστε να επιβεβαιωθούν απολύτως αυτές οι υποθέσεις.

Ο Τελευτίας τέθηκε επικεφαλής ενός εκστρατευτικού σώματος που έφθανε τους δέκα χιλιάδες άνδρες (Ξ. Έλλ. 5.2.37). Σε αυτούς προστέθηκαν οπλίτες και ιππείς συμμάχων των Σπαρτιατών μεταξύ των οποίων Μακεδόνες ιππείς και οπλίτες και ιππείς από τη Θήβα (Ξ. Έλλ. 5.2.37· 5.2.40), και άγνωστος αριθμός πελταστών υπό την ηγεσία του Τλημονίδου (Ξ. Έλλ. 5.3.6). Σύμφωνα με τον Best οι πελταστές αυτοί πιθανότατα προέρχονταν από τις ελληνικές πόλεις της Χαλκιδικής που διατηρούσαν σχέσεις με τη Σπάρτη⁴⁹⁹. Αυτές ήταν η Σπάρτωλος, η Απολλωνία, η Άκανθος και η Ποτειδαία (Ξ. Έλλ. 5.2.39· 5.3.6). Όταν το εκστρατευτικό σώμα των Σπαρτιατών έφθασε σε κοντινή απόσταση από την Όλυνθο και ενώ οι Σπαρτιάτες και οι σύμμαχοί τους επιδίονταν στην καταστροφή της υπαίθρου χώρας πέριξ της Ολυνθου εκμεταλλεύτηκαν την περίπτωση οι Ολύνθιοι ιππείς διέβησαν τον ποταμό που περνούσε πλησίον της πόλης και κινήθηκαν προς τους Σπαρτιάτες (Ξ. Έλλ. 5.3.2-3).

Μόλις αντιλήφθηκε ο Τελευτίας τις κινήσεις των Ολυνθίων ιπέων έδωσε εντολή στον Τλημονίδα να κινηθεί με τους πελταστές του εναντίον τους. Αυτοί διέβησαν και πάλι τον ποταμό με κατεύθυνση προς την Όλυνθο ωστόσο, οι πελταστές του Τλημονίδου υπέπεσαν στο μοιραίο λάθος να τους ακολουθήσουν χωρίς την απαιτούμενη κάλυψη άλλων στρατιωτικών σωμάτων. Όταν λοιπόν οι πελταστές διέβησαν και αυτοί το ποτάμι οι Ολύνθιοι ιππείς, αφού αντέστρεψαν το μέτωπό τους επιτέθηκαν σκοτώνοντας όχι μόνο τον Τλημονίδα αλλά και άλλους πολλούς πελταστές (Ξ. Έλλ. 5.3.3-5). Ο Τελευτίας έσπευσε σε βοήθεια των πελταστών

⁴⁹⁸ Best 1969, 112.

⁴⁹⁹ ό.π., 112.

με τους οπλίτες διατάζοντας ταυτόχρονα τους πελταστές και το ιππικό να καταδιώξουν αδυσώπητα τους Ολύνθιους ιππείς. Οι τελευταίοι κατόρθωσαν να επιστρέψουν στη βάση τους δηλαδή την Όλυνθο με ασφάλεια, ενώ την ίδια στιγμή οι επιτιθέμενοι δέχθηκαν επιθέσεις με βέλη από τους Ολυνθίους που βρίσκονταν στους πύργους της οχύρωσης της Όλυνθου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι στρατιώτες των Σπαρτιατών να υποχωρήσουν και να υπάρξει σύγχυση στις τάξεις τους. Τότε οι Ολύνθιοι έδωσαν το σύνθημα στους ιππείς⁵⁰⁰ και τους πελταστές τους να επιτεθούν στους εχθρούς ακολουθούμενοι και από τους Ολύνθιους οπλίτες. Η επίθεση των τελευταίων έκλινε οριστικά και αμετάκλητα την μάχη υπέρ των Ολυνθίων, καθώς κατά την διάρκειά της σκοτώθηκε ο Τελευτίας, και οι υπόλοιποι Σπαρτιάτες και οι σύμμαχοί τους *tr;arhkan* σε άτακτη φυγή (Ξ. Έλλ. 5.3.3-6). Σύμφωνα με τον Διόδωρο οι νεκροί των Σπαρτιατών ανέρχονταν σε πάνω από χίλιους διακόσιους άνδρες (1200) (Δ. Σ. 15.21.2)⁵⁰¹.

Οι Ολύνθιοι εφάρμοσαν ένα εξαιρετικό από τακτική άποψη σχέδιο μάχης με το οποίο κατάφεραν να νικήσουν και μάλιστα σχετικά εύκολα τις δυνάμεις των Σπαρτιατών. Αρχικά απομόνωσαν τους πελταστές των αντιπάλων με επιδρομή του ιππικού τους. Όταν οι ιππείς των Ολυνθίων πλησίασαν, ο Τελευτίας υπέπεσε σε ένα πολύ σοβαρό τακτικό λάθος δίνοντας την εντολή μόνο στους πελταστές της παράταξής του να καταδιώξουν τους ιππείς των Ολυνθίων⁵⁰². Η μη κάλυψη των πελταστών είχε ως αποτέλεσμα την συντριβή τους. Η επιτυχία αυτής της φάσης του σχεδίου τους ήταν απόλυτη, καθώς κατάφεραν να σκοτώσουν έναν μεγάλο αριθμό πελταστών μαζί και τον επικεφαλής τους τον Γλημονίδα. Εν συνέχεια ο Τελευτίας υπέπεσε και ο ίδιος σε σφάλμα τακτικής διατάζοντας το σύνολο του στρατεύματος του να επιτεθεί στους ιππείς των Ολυνθίων. Αυτή η απόφασή του είχε ως αποτέλεσμα οι δυνάμεις των Σπαρτιατών να αναλωθούν στην καταδίωξη των Ολυνθίων ιπέων και να εξαντληθούν σωματικά,

⁵⁰⁰ Ο Zahnt υποστηρίζει πως ο πρωταγωνιστικός ρόλος των Ολυνθίων ιπέων στις μάχες εναντίον των Σπαρτιατών αποτελούσε ένδειξη για την πολιτειακή συγκρότηση της χαλκιδικής ομοσπονδίας. Αυτή θα πρέπει να έχει διαμορφωθεί έχοντας ως βάση μια μορφή ολιγαρχικού πολιτεύματος πρβλ. Zahnt 1971, 94. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις δεν μπορούν να αποτελούν απόδειξη για την πολιτική διάρθρωση της οποιασδήποτε πολιτείας καθώς εξυπηρετούν πρωτίστως στρατιωτικούς σκοπούς και όχι πολιτικούς.

⁵⁰¹ Η περιγραφή της μάχης Ολυνθίων εναντίον Σπαρτιατών από τον Διόδωρο είναι πολύ πιο σύντομη και δεν αναφέρει καμία λεπτομέρεια από αυτές που παραθέτει ο Ξενοφών βλ. Δ.Σ. 15.21.1-2.

⁵⁰² Την ίδια ακριβώς τακτική θα εφαρμόσουν οι Ολύνθιοι ιππείς που επιχειρούσαν στη Βοιωτία στο πλευρό το Σπαρτιατών το 377 εναντίον των πελταστών των Θηβαίων βλ. Ξ. Έλλ. 5.4.54. Ο Best διατείνεται ότι οι πελταστές είχαν λάβει εντολή από τον Τελευτία απλά να ακολουθήσουν τους ιππείς και όχι να διαβούν τον ποταμό, ώστε να αποκοπουν από το υπόλοιπο στράτευμα. Υποστηρίζει ότι οι πελταστές ήταν απειθείς και με δική τους πρωτοβουλία προχώρησαν σε αυτήν την ενέργεια που είχε ως αποτέλεσμα τον αφανισμό τους πρβλ. Best 1969, 113-114. Η αφήγηση του Ξενοφώντος δεν αποδίδει ευθύνες σε άλλο πρόσωπο για την τακτική αυτή επιλογή των πελταστών των Σπαρτιατών. Επιπροσθέτως ακόμη και αν έδρασαν χωρίς την διαταγή του Τελευτίου ο επικεφαλής ενός εκστρατευτικού σώματος είναι υπεύθυνος για την πειθαρχία των στρατιωτών του. Ως εκ τούτου η ευθύνη που φέρει ο Τελευτίας σίγουρα δεν είναι μικρή, καθώς είτε πρόκειται για προσωπική διαταγή του ίδιου είτε για απειθεία των υφισταμένων του.

ενώ την ίδια στιγμή λόγω του διαφορετικού ρυθμού βαδίσματος των επί μέρους σωμάτων προκλήθηκε σημαντικό πρόβλημα στη συνοχή του στρατεύματος. Οι διαμορφωθείσες συνθήκες είχαν ως αποτέλεσμα ολόκληρο το στράτευμα να δεχθεί την συντονισμένη επίθεση του συνόλου του στρατού των Ολυνθίων αρχικά των ιππέων και των πελταστών και εν συνεχεία των οπλιτών που ολοκλήρωσε επιτυχώς το έργο των προηγούμενων επιθέσεων. Κατά την διάρκεια αυτής της επίθεσης σκοτώθηκε ο ίδιος ο Τελευταίος, και το υπόλοιπο στράτευμα τράπηκε σε φυγή. Σημειωθήτω πως ο ίδιος ο Ξενοφών προσάπτει στον Τελευταίο το γεγονός πως κατά την διάρκεια της μάχης δεν ήταν ήρεμος *ἀγανακτήσας τῇ τόλμῃ αὐτῶν ὀργισθεὶς* (Ξ. Έλλ. 5.3.3· 5.3.5). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να πάρει τις καίριες αποφάσεις που έκριναν την μάχη κάτω από μεγάλη ψυχολογική φόρτιση οδηγώντας τα στρατεύματά του σε μία ήττα. Επομένως ο Ξενοφών αποδίδει εμμέσως πλην σαφώς ένα μεγάλο μερίδιο ευθύνης για την αποτυχία της εκστρατείας των Σπαρτιατών εναντίον των Ολυνθίων στον Τελευταίο μέσω των λανθασμένων κρίσιμων αποφάσεων που έλαβε κατά την διάρκεια της μάχης.

Στη συγκεκριμένη μάχη οι πελταστές είχαν καίριο ρόλο. Αφενός μεν το σώμα των πελταστών Ολυνθίων ήταν πολυπληθές και πολυπληθέστερο εκείνου των οπλιτών τους και ταυτόχρονα συμμετείχε και στην τελική απόθεση των στρατιωτικών σωμάτων των Σπαρτιατών. Αφετέρου δε, οι πελταστές των Σπαρτιατών είχαν μεγάλες απώλειες λόγω της εσφαλμένης στρατηγικής του Τελευταίου. Δυστυχώς η μόνη πληροφορία που παρατίθεται τόσο από τον Ξενοφώντα όσο και από τον Διόδωρο σχετικά με αυτούς είναι το όνομα του επικεφαλής τους Γλημονίδα. Οι αρχαίοι ιστορικοί ωστόσο, σε πολλές περιπτώσεις παραλείπουν καίριες πληροφορίες σχετικά με τις αντιμαχόμενες παρατάξεις όπως των αριθμό των ανδρών που περιλάμβαναν τα επιμέρους στρατιωτικά σώματα αλλά και την εθνολογική σύσταση αυτών. Σε κάθε περίπτωση οι αρχαίοι συγγραφείς δεν είχαν εύκολη πρόσβαση σε αριθμητικά δεδομένα σχετικά με τα εκστρατευτικά σώματα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τα αριθμητικά στοιχεία που παραθέτουν να αφορούν κυρίως τους οπλίτες, ενώ τα υπόλοιπα στρατιωτικά σώματα βρίσκονταν στο περιθώριο των αφηγήσεών τους και ως εκ τούτου οι πληροφορίες για αυτά να είναι ελάχιστες.

6.6 Ο Θηβαϊκός πόλεμος (379/8-371)

Η επόμενη αναφορά στη συμμετοχή πελταστών σε πολεμικές επιχειρήσεις των ελληνικών πόλεων κρατών απαντά μόλις το 379/8. Η παύση της δραστηριότητας των πελταστών στον ελλαδικό χώρο για ένα τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα οφείλεται εν πολλοίς στην Ανταλκίδειο ειρήνη 387/386 (Ξ. Έλλ. 5.1.31· Δ.Σ. 14.110.3-4· Πλουτ. Αρτ. 21.4-6) η οποία δεν έδινε τη δυνατότητα διπλωματικών ελιγμών στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής στις ελληνικές πόλεις κράτη, καθώς τις καθιστούσε όλες πλην ελαχίστων εξαιρέσεων “αυτονόμους” και οριζόταν ως εγγυητής αυτής της αυτονομίας τους ο βασιλιάς της Περσίας Αρταξέρξης Β΄. Συνεπώς οι πόλεις κράτη δεν μπορούσαν να κινητοποιήσουν εκτεταμένες στρατιωτικές δυνάμεις, για να επιλύσουν τις διαφορές τους με τις αντίπαλες όμορες πόλεις κράτη⁵⁰³. Συν τοις άλλοις είχε διακοπεί η πρόσβαση των ελληνικών πόλεων της ηπειρωτικής Ελλάδος στις περιοχές της Μικράς Ασίας από τις οποίες αντλούσαν μισθοφορικά στρατεύματα.

Οι πελταστές υπό τον Χαβρία που συμμετείχαν στις επιχειρήσεις του έτους 379/78 κλήθηκαν να υπερασπιστούν τα σύνορα της Αττικής εναντίον των Σπαρτιατών. Αναλυτικότερα ανέλαβαν τη φύλαξη της οδού των Ελευθερών που ήταν το πέρασμα από την περιοχή της Βοιωτίας στην Αττική και αντιστρόφως. Η φύλαξη ημιορεινών και ορεινών οδών ήταν ένα τυπικό παράδειγμα επιτυχούς χρήσης του σώματος των πελταστών καθώς το γεωγραφικό ανάγλυφο της περιοχής ευνοούσε τη συμμετοχή τους σε τέτοιες επιχειρήσεις. Στις συγκεκριμένες θα συμμετάσχουν πελταστές τόσο από την πλευρά των Αθηναίων όσο και από εκείνη των Σπαρτιατών. Ο Κλεόμβροτος με τους στρατιώτες του είχε καταφέρει στις αρχές της ίδιας χρονιάς να βρεθεί στις Πλαταιές δια μέσου διαφορετικής οδού πιθανότατα δια μέσου του φρουρίου της Αιγόςθενας καθώς η οδός των Ελευθερών⁵⁰⁴ παρέμεινε κλειστή⁵⁰⁵. Στην επιχείρηση αυτή των Σπαρτιατών συμμετείχαν και πελταστές, για να προστατέψουν τους οπλίτες από επικίνδυνες επιθέσεις των αντίπαλων πελταστών, όπως συνηθίζοταν (Ξ. Άν. 4.8.15). Οι πελταστές

⁵⁰³ Η πιο δραστήρια ελληνική πόλη στον τομέα αυτό ήταν η Σπάρτη που προσπάθησε να διευθετήσει υπέρ της διενέξεις με ελληνικές πόλεις πριν από την Ανταλκίδειο ειρήνη, της οποίας οι Σπαρτιάτες ήταν οι εντόπιοι ρυθμιστές αυτής βλ. Δ.Σ. 15.5.4· Ξ. Έλλ. 5.2.11-20· Δ. Σ. 15.19.2-3· Ξ. Έλλ. 5.2.34.

⁵⁰⁴ Η περιοχή των Ελευθερών είχε συνδεθεί με το ιερό του Διονύσου για το οποίο υπάρχει η μαρτυρία του Πανσανία. Η περιοχή των Ελευθερών ανήκε αρχικά στους Βοιωτούς εν συνεχεία όμως πέρασε με τη θέληση των κατοίκων της περιοχής υπό τη διοίκηση των Αθηναίων βλ. Πανσ. 1.38.8. Σχετικά με τη σημασία του ιερού πρβλ. Schachter 1981, 174-175.

⁵⁰⁵ Ο Ξενοφών δεν αναφέρει την πορεία που ακολούθησαν οι στρατιώτες του Κλεομβρότου για να βρεθούν στις Πλαταιές βλ. Ξ. Έλλ. 5.4.14. Εφόσον η οδός των Ελευθερών φυλασσόταν από τους Αθηναίους, οι Σπαρτιάτες ακολούθησαν πιθανότατα την οδό από τα Μέγαλα προς το φρούριο της Αιγόςθενας και από εκεί κατευθύνθηκαν προς τις Πλαταιές, καθώς η οδός προς τη Βοιωτία δια μέσου του Πανάκτου απαιτούσε οι δυνάμεις των Σπαρτιατών να βρεθούν εντός της Αττικής. Αν όντως είχε συμβεί αυτό θα υπήρχε σίγουρα αναφορά στα Ελληνικά του Ξενοφώντος καθώς θα ήταν μία επιδρομή των Σπαρτιατών εντός της Αθηναϊκής επικράτειας. Τέλος θα μπορούσαν οι Σπαρτιάτες να προσεγγίσουν την Βοιωτία διά μέσου της θάλασσας χρησιμοποιώντας το λιμάνι της Κρευσίδος αλλά δεν αναφέρεται πουθενά η χρήση πλωτών μέσων.

των Σπαρτιατών ως στρατιωτικό σώμα αναγνώρισης των αντίπαλων στρατιωτικών μονάδων εντόπισαν στον Κιθαιρώνα ένα απόσπασμα εκατό πενήντα (150) Αθηναίων πελταστών τους οποίους κατέλαβαν εξαπίνης και τους σκότωσαν σχεδόν όλους (Ξ. Έλλ. 5.4.14).

Μία τέτοια σύγκρουση θα πρέπει να ήταν συνηθισμένη στις συνοριακές περιοχές μεταξύ των πόλεων κρατών τον 4^ο αιώνα. Οι πελταστές είχαν ελαφρύτερη εξάρτυση και μπορούσαν να κινηθούν με μεγαλύτερη άνεση στα ορεινά περάσματα που αποτελούσαν τις οδούς σύνδεσης της μίας πόλης κράτους με την άλλη καθώς το γεωγραφικό ανάγλυφο της Ελλάδος είναι ως επί το πλείστον ορεινό. Επιπροσθέτως οι οπλίτες δεν θα μπορούσαν να υπερασπιστούν με αποτελεσματικότητα τις ορεινές οδούς των πατρίδων τους λόγω ακαταλληλότητας της εξάρτυσής τους. Συνεπώς οι πόλεις κράτη ήταν φυσιολογικό να αναθέτουν τη φύλαξη τέτοιων ορεινών οδών σε σώματα ελαφρά οπλισμένων και πελταστών καθώς η αποτελεσματικότητά τους ήταν μεγαλύτερη σε σχέση με εκείνη των οπλιτών.

Ένα ακόμη ενδιαφέρον στοιχείο το οποίο κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί είναι οι μαρτυρίες που υπάρχουν σχετικά με την καταγωγή των πελταστών που βρίσκονταν υπό τη διοίκηση του Χαβρίου. Ο Ξενοφών αναφέρει ότι “*Χαβρίας ἔχων Ἀθηναίων πελταστὰς ἐφύλαττεν*” (Ξ. Έλλ. 5.4.14). Η αναφορά αυτή του Ξενοφώντος μπορεί να συνδεθεί με την ύπαρξη σώματος αποτελούμενου από Αθηναίους πελταστές. Σύμφωνα με τον Lippelt πολλά ελληνικά φύλα αλλά και πόλεις-κράτη διέθεταν τέτοια ημεδαπά σώματα πελταστών όπως οι Φωκείς⁵⁰⁶ (Ξ. Έλλ. 6.4.9· Δ.Σ. 16.24.2· 25.1). Η ύπαρξη ημεδαπών Αθηναίων πελταστών δεν αποτελεί έκπληξη, καθώς οι Αθηναίοι είχαν έλθει αντιμέτωποι με τέτοια σώματα για πρώτη φορά πριν από πενήντα χρόνια στη μάχη της Σπαρτώλου το 429. Άρα είχαν εξοικειωθεί με τη δράση των πελταστών και στο μεσοδιάστημα έστω και κάτω από έκτακτες περιστάσεις είχαν προχωρήσει στη διαμόρφωση σωμάτων ημεδαπών πελταστών. Χαρακτηριστικότερη είναι η περίπτωση του Θρασυβούλου ο οποίος στην κρίσιμη μάχη του Πειραιά το 402 για την ανακατάληψη της πόλης από τους ολιγαρχικούς χρησιμοποίησε ένα σώμα Αθηναίων δημοκρατικών πελτοφόρων (Ξ. Έλλ. 2.4.11-12). Επιπλέον η αποστολή που είχε ανατεθεί στους συγκεκριμένους πελταστές, η φύλαξη δηλαδή του ορεινού περάσματος των Ελευθερών δεν απαιτούσε ιδιαίτερες εμπειρίες και ικανότητες. Σημειωθήτω ωστόσο, ότι η φράση του Ξενοφώντος μπορεί να ερμηνευθεί ποικιλοτρόπως. Οι πελταστές των Αθηναίων θα μπορούσαν κάλλιστα να είναι είτε Έλληνες από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδος είτε αλλοδαποί. Δεν ορίζει την εθνικότητα των πελταστών. Δεν είναι δυνατό να αποκλειστεί κανένα από τα προαναφερθέντα ενδεχόμενα.

⁵⁰⁶ Lippelt 1910, 75 υπ. 3.

Ο Best υποστηρίζει πως οι πελταστές που είχαν τεθεί στη διάθεση των Αθηναίων υπό τον Χαβρία κατά την επίμαχη χρονιά 379/8 ήταν μισθοφόροι και όχι Αθηναίοι⁵⁰⁷. Η άποψη του εδραιώνεται σε μαρτυρίες του Ξενοφώντος και του Διοδώρου (Ξ. Έλλ. 5.4.54· Δ. Σ. 15.32.5) που αναφέρονται στο επόμενο έτος κατά το οποίο οι Αθηναίοι βοηθούν τους Θηβαίους εναντίον των Σπαρτιατών. Στο χωρίο του Ξενοφώντος δεν καταγράφεται η ακριβής σχέση του Χαβρίου με τους πελταστές που περιλαμβάνονται μεταξύ των μισθοφόρων των Θηβαίων. Στο χωρίο του Διοδώρου καταγράφεται ως επικεφαλής του συνόλου των μισθοφόρων⁵⁰⁸. Επί πλέον ανασταλτικός παράγοντας σύμφωνα με τον Best για την συμμετοχή Αθηναίων στο συγκεκριμένο σώμα πελταστών ήταν η ναυπήγηση μεγάλου αριθμού πλοίων από την πλευρά των Αθηναίων ήδη από το 378⁵⁰⁹. Αυτή η εξέλιξη έδινε την προοπτική επαγγελματικής αποκατάστασης στα μέλη των κατώτερων κοινωνικών τάξεων.

Η άποψη αυτή του Best δεν λαμβάνει υπόψιν της δύο σημαντικές παραμέτρους. Πρώτον οι στρατηγοί των Αθηναίων την εποχή αυτή δεν συνδέουν το σύνολο της στρατιωτικής τους δράσης αποκλειστικά με την πόλη των Αθηναίων⁵¹⁰. Αυτό τους δίνει τη δυνατότητα να διευθύνουν και μισθοφόρους αλλά και Αθηναίους ανά τακτά χρονικά διαστήματα, ενώ ταυτόχρονα οι μισθοφόροι πελταστές των Θηβαίων θα μπορούσαν κάλλιστα να είναι οι πελταστές που χρησιμοποίησε ο Χαβρίας την προηγούμενη χρονιά ή πελταστές από περιοχές της Ελλάδος που οι πληθυσμοί τους συνήθιζαν να συγκροτούν τέτοια σώματα τακτικά. Δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει κάποια συσχέτιση μεταξύ των σωμάτων των πελταστών που συμμετείχαν στις επιχειρήσεις αυτές. Ο ίδιος ως πεπειραμένος στρατηγός θα μπορούσε να βρίσκεται επικεφαλής διαφορετικών σωμάτων πελταστών από τη μία χρονιά στην επόμενη. Επιπροσθέτως υπήρχαν και άλλες περιπτώσεις όπου ναύτες υπό την πίεση των περιστάσεων κλήθηκαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε κάποια άλλη στρατιωτική μονάδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Θράσυλλος ο οποίος χρησιμοποίησε τους ναύτες του στόλου του και ως πελταστές (Ξ. Έλλ. 1.2.1). Επομένως η ναυπήγηση ενός σημαντικού αριθμού πλοίων από την πλευρά των Αθηναίων δεν μπορεί να θεωρηθεί σε καμία περίπτωση ως αποτρεπτικός παράγοντας για

⁵⁰⁷ Best 1969, 96.

⁵⁰⁸ Ο Munn υποστηρίζει ότι ο Χαβρίας είχε τεθεί επικεφαλής τόσο μισθοφορικού σώματος πελταστών όσο και μισθοφορικών δυνάμεων οπλιτών πρβλ. Munn 1987, 117-118 υπ. 39. Η αφήγηση του Ξενοφώντος αλλά και του Διοδώρου δεν αναφέρονται σε σώμα μισθοφόρων οπλιτών βλ. Ξ. Έλλ. 5.4.54· Δ. Σ. 15.32.4.

⁵⁰⁹ Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα οι Αθηναίοι είχαν ναυπηγήσει ένα στόλο ήδη από το 378. Ο Διόδωρος υπογραμμίζει πως ο αριθμός των επανδρωμένων πλοίων ανερχόταν στα διακόσια (200), ενώ ο Πολύβιος αναφέρει πως είχαν επανδρωθεί εκατό (100) πλοία βλ. Ξ. Έλλ. 5.4.34· Δ. Σ. 15.29.7· Πλβ. 2.62.6· IG II² 1604.

⁵¹⁰ Ο ίδιος ο Χαβρίας θα βρέθει το 360 στην υπηρεσία του φαραώ Τάω εναντίον των Περσών βλ. Αριστ. *Οικ.* 1350b· Ο Ιφικράτης θα συνδράμει με ένα σώμα μισθοφόρων την επίθεση των Περσών εναντίον των εξεγερθέντων Αιγυπτίων υπό τη γενική εποπτεία του Φαρναβάζου το 379 βλ. Δ. Σ. 15.41.1.

την διαμόρφωση ενός επιτόπιου σώματος πελταστών για τη φύλαξη των συνόρων. Οι ελάχιστες πληροφορίες που μπορούν να εξαχθούν από τα σχετικά χωρία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας δεν μας επιτρέπουν να αποκλείσουμε κανένα από τα ενδεχόμενα που παρατέθηκαν παραπάνω.

Αμέσως μετά την επιτυχημένη επιχείρηση του Κλεομβρότου εναντίον των πελταστών του Χαβρίου ο ίδιος αποχώρησε προς την Σπάρτη δια μέσου της Κρεύσιδος⁵¹¹ και της Αιγόσθενας χρησιμοποιώντας την χερσαία οδό⁵¹², αφού πρώτα όρισε ως αρμοστή τον Σφοδρία στις Θεσπιές. Επιπροσθέτως, του παραχώρησε το ένα τρίτο (1/3) των συμμαχικών του δυνάμεων και του παρέδωσε χρηματικό ποσό, για να μισθώσει τις υπηρεσίες σώματος μισθοφόρων. Ο Σφοδρίας ακολούθησε τις οδηγίες του Κλεομβρότου (Ξ. Έλλ. 5.4.15-16). Ο Ξενοφών δεν παραθέτει λεπτομέρειες σχετικά με το σώμα των μισθοφόρων που μίσθωσε ο Σφοδρίας, αλλά η χρήση σωμάτων πελταστών για τη φύλαξη ημιορεινών και ορεινών περασμάτων ήταν ιδανική. Άρα είναι πολύ πιθανό ο Σφοδρίας να μίσθωσε τις υπηρεσίες ενός σώματος πελταστών.

Την ίδια χρονιά το 378 θα πραγματοποιήσει εκστρατεία εναντίον των Βοιωτών και ο έτερος βασιλιάς της Σπάρτης, ο Αγησίλαος. Αυτός είχε αντιληφθεί πως η εξασφάλιση των στρατηγικών οδών του Κιθαιρώνος ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για μία επιτυχημένη επίθεση εναντίον της πόλης των Θηβαίων. Ο Αγησίλαος για να πετύχει τον στρατηγικό του στόχο εκμεταλλεύτηκε τις έριδες μεταξύ των πόλεων της Αρκαδίας⁵¹³. Την εποχή αυτή οι Ορχομένιοι βρίσκονταν σε ένοπλη αντιπαράθεση με τους Κλειτορίους. Οι τελευταίοι είχαν στη διάθεσή τους και ένα σώμα μισθοφόρων για το οποίο ο Ξενοφών δεν παραθέτει άλλες λεπτομέρειες. Ο Αγησίλαος, αφού ήρθε σε επικοινωνία με τον αρχηγό του μισθοφορικού σώματος, κατάφερε να τον πείσει να συμμετάσχει στην εκστρατεία των Σπαρτιατών δίνοντας του τον μισθό ενός μήνα για το σύνολο των στρατιωτών του πριν από την έναρξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Το σώμα αυτό των μισθοφόρων διατάχθηκε από τον Αγησίλαο να καταλάβει τα περάσματα του Κιθαιρώνα (Ξ. Έλλ. 5.4.35-37).

⁵¹¹ Η *Κρεῦσις* ήταν το σημαντικότερο λιμάνι της δυτικής Βοιωτίας και το επίνειο των Θεσπιών, ήδη από τη Μυκηναϊκή εποχή. Μάλιστα η έναρξη χρήσης του συγκεκριμένου λιμανιού έχει την αφετηρία τους στη Μυκηναϊκή εποχή. Αυτό υποδηλώνει την τεράστια σημασία της για την επικοινωνία της Πελοποννήσου με τη κεντρική Ελλάδα δια της θαλασσίας οδού πρβλ. Freitag 2000, 164-171. Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα οι Θηβαίοι είχαν οργανώσει εκεί ναύσταθμο και χρησιμοποιούσαν τα πολεμικά τους πλοία σε επιχειρήσεις εναντίον των Κορινθίων βλ. Ξ. *Άγισ.* 2.18.

⁵¹² Freitag 2000, 165-166.

⁵¹³ Είχε γίνει κοινή πρακτική μεταξύ όλων των ελληνικών πόλεων κρατών να εκμισθώνουν τις υπηρεσίες μισθοφόρων την περίοδο που εξετάζουμε βλ. Ξ. *Λακ.* 12.3.

Οι μισθοφόροι αυτοί ήταν πιθανότατα πελταστές, διότι η εξάρτυσή τους ήταν η καταλληλότερη για τη συμμετοχή τους σε στρατιωτικές επιχειρήσεις σε όρη με ορεινά και ημιορεινά περάσματα. Τόσο ο Κλεόμβροτος όσο και ο Χαβρίας λίγους μήνες νωρίτερα στην ίδια περιοχή χρησιμοποίησαν σώματα πελταστών (Ξ. Έλλ. 5.4.14). Επί πλέον ο Πολύαινος παραθέτει ένα χωρίο σύμφωνα με το οποίο ένα μέρος της εμπροσθοφυλακής του Αγησιλάου αποτελούνταν από πελταστές σε μεταγενέστερο χρόνο κατά την διάρκεια των επιχειρήσεων του στη Βοιωτία (Πολυαιν. 2.1.2). Ο Best μάλιστα υποστηρίζει πως αυτοί οι πελταστές ήταν οι ίδιοι με αυτούς που ανέλαβαν να καταλάβουν τα στρατηγικά περάσματα στην περιοχή του Κιθαιρώνα⁵¹⁴. Αν και η άποψη του Best είναι ενδιαφέρουσα δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί από τις ελάχιστες πληροφορίες που παρατίθενται στα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Συνεπώς αποτελεί μόνο μία ενδιαφέρουσα υπόθεση η οποία στηρίζεται σε ενδείξεις και όχι σε αδιάσειστες αποδείξεις.

Το ιππικό και οι πελταστές που διέθετε ο Αγησίλαος δέχθηκαν λίγο αργότερα την αιφνιδιαστική επίθεση Θηβαίων ιππέων. Αυτοί κατά τη διάρκεια της επίθεσης σκότωσαν πολλούς πελταστές και κάποιους ιππείς μεταξύ αυτών και δύο Σπαρτιάτες έναν περίοικο και κάποιους Θηβαίους φυγάδες (Ξ. Έλλ. 5.4.39). Οι Θηβαίοι ιππείς απωθήθηκαν ύστερα από την έγκαιρη επέμβαση των οπλιτών υπό τον Αγησίλαο με την υποστήριξη και των ιππέων των Σπαρτιατών αφήνοντας στο πεδίο της μάχης δώδεκα (12) νεκρούς (Ξ. Έλλ. 5.4.40-41). Ο Best υποστηρίζει πως η απουσία επιπρόσθετων πληροφοριών από την πλευρά του Ξενοφώντος αναφορικά με τους απωλεσθέντες πελταστές υποδηλώνει πιθανότατα πως αυτοί ήταν μισθοφόροι⁵¹⁵, καθώς τα ονόματα των Σπαρτιατών ιππέων που χάθηκαν αναφέρονται από τον Ξενοφώντα⁵¹⁶. Δεν είναι δυνατό να αποκλειστεί απολύτως αυτή η υπόθεση, αλλά τα πεπραγμένα των πελταστών εκείνη την εποχή βρισκόταν στο περιθώριο των πολεμικών αφηγήσεων των αρχαίων Ελλήνων ιστορικών. Τα στοιχεία που παραθέτουν οι αρχαίοι Έλληνες ιστορικοί σχετικά με τη δράση των πελταστών είναι περιορισμένα είτε είναι σώματα πελταστών πολιτών είτε σώματα πελταστών μισθοφόρων. Εξάιρεση αποτελεί ο Ξενοφών στο έργο του *Κύρου Ανάβασις* στο οποίο μας δίνει κάποια ονόματα πελταστών όπως του επικεφαλής του σώματος Επισθένη, ο οποίος ειρήσθω εν παρόδω στη συγκεκριμένη εκστρατεία ήταν μισθοφόρος (Ξ. Άν. 1.10.7). Επομένως η απουσία των ονομάτων των νεκρών πελταστών δεν μπορεί να συσχετιστεί με βεβαιότητα

⁵¹⁴ Best 1969, 98-99.

⁵¹⁵ ό.π., 99.

⁵¹⁶ Τα ονόματα των ιππέων ήταν τα εξής: Ο Κλέας και ο Επικυδίδας ήταν σπαρτιατικής καταγωγής, ενώ ο Εύδικος ήταν περίοικος βλ. Ξ. Έλλ. 5.4.39.

με την παρουσία σώματος μισθοφόρων πελταστών αλλά περισσότερο με την ελλιπή παρουσία των πεπραγμένων των πελταστών από την πλευρά των αρχαίων Ελλήνων ιστοριογράφων καθώς δεν διέθεταν επαρκείς πληροφορίες για τη δράση τους.

Ο Αγησίλαος όπως και ο Κλεόμβροτος, αφού ολοκλήρωσε την εκστρατεία επέστρεψε στις Θεσπιές και όρισε ως αρμοστή τον Φοιβίδα. Ο τελευταίος χρησιμοποιώντας σώματα πελταστών λεηλατούσε την ύπαιθρο χώρα των Θηβαίων (Ξ. Έλλ. 5.4.41). Αυτοί οι πελταστές κάλλιστα θα μπορούσαν να είναι εκείνοι οι μισθοφόροι τις υπηρεσίες των οποίων είχε μισθώσει ο Σφοδρίας λίγους μήνες νωρίτερα (Ξ. Έλλ. 5.4.15-16). Η χρήση πελταστών σε επιδρομές ήταν ιδεατή, καθώς οι πελταστές διατηρούσαν το πλεονέκτημα της ταχύτητας έναντι των οπλιτών, ενώ μπορούσαν σε περιπτώσεις λαφυραγωγής να μεταφέρουν περισσότερα λάφυρα λόγω της ελαφρύτερης εξάρτυσής τους.

Οι Θηβαίοι, για να σταματήσουν οι επιδρομές των πελταστών στην ύπαιθρο χώρα τους, εκστράτευσαν *πανδημει*⁵¹⁷ εναντίον της χώρας των Θεσπιέων ως πράξη αντεκδίκησης για τις επιχειρήσεις των αντίπαλων πελταστών, ώστε αφενός μεν, να διασφαλίσουν την απρόσκοπτη τροφοδοσία τους με τα πολύτιμα για την επιβίωσή τους αγροτικά προϊόντα που παρήγαν αφεντέρου δε, να πλήξουν τις προμήθειες του εχθρού. Όταν έφθασαν κοντά στις Θεσπιές ο Φοιβίδας τους επιτέθηκε με τους πελταστές, για να καθηλώσει τις δυνάμεις των οπλιτών σε ένα σημείο εμποδίζοντάς τους να διασκορπιστούν στην ύπαιθρο χώρα των Θεσπιέων και να τη λεηλατήσουν. Η επίθεση των πελταστών ήταν τόσο σφοδρή, ώστε ανάγκασε τους Θηβαίους να υποχωρήσουν εσπευσμένα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ακόμα και οι ημιονηλάτες, για να προλάβουν να υποχωρήσουν να πετούν τους καρπούς που είχαν συλλέξει (Ξ. Έλλ. 5.4.42).

Κατά την υποχώρηση των Θηβαίων οι πελταστές του Φοιβίδου συνέχισαν τις επιθέσεις τους, ενώ οι Θεσπιείς οπλίτες ακολουθούσαν σε παράταξη μάχης. Απώτερος στόχος αυτών των επιθέσεων ήταν η διάλυση της παράταξης των Θηβαίων και η άτακτη υποχώρησή τους. Εν τέλει όμως οι επιθέσεις αυτές των πελταστών έφεραν τα αντίθετα αποτελέσματα. Οι ιππείς των Θηβαίων που συνόδευαν τους οπλίτες σύμφωνα με τον Ξενοφώντα, όταν βρέθηκαν σε μία στενή κοιλάδα που σχημάτιζε ο ποταμός Θέσπιος, αρχικά συγκεντρώθηκαν και ανέστρεψαν την παράταξή τους. Οι πελταστές που ακολουθούσαν όντας ολιγάριθμοι και φοβούμενοι τους ιππείς υποχώρησαν. Αυτό αποτέλεσε το έναυσμα για την επίθεση των ιππέων εναντίον των

⁵¹⁷ Ο όρος *πανδημει* υποδηλώνει πως οι Θηβαίοι συμμετείχαν στην επιχείρηση αυτή όχι μόνο με τους οπλίτες αλλά και το ιππικό της πόλης πρβλ. Buckler & Beck 2008, 92.

πελταστών (Ξ. Έλλ. 5.4.43-44)⁵¹⁸. Ο Ξενοφών δεν αναφέρεται καθόλου στη δράση των υπόλοιπων σωμάτων του εκστρατευτικού σώματος των Θήβαιων κατά την διάρκεια της επίθεσης των πελταστών του Φοιβίδου. Αυτό υποδηλώνει μάλλον πως οι Θηβαίοι ιππείς κατάφεραν να διασφαλίσουν την ασφαλή υποχώρησή τους.

Ο Πολύαινος παραθέτει μια διαφορετική εκδοχή των γεγονότων. Αυτό συμβαίνει καθώς η αφήγησή του επικεντρώνεται μόνο στην τακτική του ιππικού που εφάρμοσε ο Γοργίδας χωρίς να καταγράφει τις κινήσεις των υπόλοιπων σωμάτων που συμμετείχαν στη μάχη, καθώς το ενδιαφέρον του περιοριζόταν στην αφήγηση ευφών τακτικών ελιγμών⁵¹⁹. Υποστηρίζει λοιπόν πως η ενέργεια των Θηβαίων ιππέων δεν ήταν αυθόρμητη αλλά ακόμη και η υποχώρηση βασιζόταν σε τακτικό σχέδιο του επικεφαλής τους Γοργίδα⁵²⁰, για να παρασύρει τους πελταστές σε ανοικτό πεδίο μάχης. Το κείμενο του Πολυαίνου (Πολυαιν. 2.5.2) έχει και αυτό κάποιες ανακρίβειες. Αρχικά δεν επιβεβαιώνεται από την τοπογραφία της ευρύτερης περιοχής.

⁵¹⁸ Η παρουσίαση των γεγονότων από την πλευρά του Ξενοφώντος υποβιβάζει την τακτική ικανότητα του Γοργίδα. Δεν είναι η πρώτη φορά που ο Ξενοφών διατηρεί μία προκατειλημμένη στάση απέναντι σε Θηβαίο αξιωματούχο είτε εν γένει απέναντι στην πόλη της Θήβας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η καταγραφή του αξιώματος των Βοιωτάρχων μόλις μία φορά στα Ελληνικά του Ξενοφώντος βλ. Ξ. Έλλ. 3.4.4. Το αξίωμα του Βοιωτάρχου αποτελούσε το σημαντικότερο αξίωμα της Βοιωτικής ομοσπονδίας. Η θητεία τους ήταν ενιαύσια πρβλ. Szanto 1897, RE Bd. 5, 637-638. Μία επιπρόσθετη απόδειξη της προκατάληψης του Ξενοφώντος απέναντι στη Θήβα είναι η απροθυμία του να αναγνωρίσει στα Ελληνικά την ομοσπονδιακή αρχή της Βοιωτικής ομοσπονδίας όπως αυτή εγκαθιδρύθηκε στη δεκαετία του 370 βλ. Ξ. Έλλ. 5.4.63· 6.1.1· 6.4.3. Ο Ξενοφών πιθανότατα δεν είχε αντιληφθεί επαρκώς μία σημαντική πολιτική καινοτομία της εποχής του την εμφάνιση των ομοσπονδιακών συστημάτων και την αυξανόμενη επιρροή αυτών πρβλ. Beck 2001, 355-356.

⁵¹⁹ Buckler & Beck 2008, 93.

⁵²⁰ Το αξίωμα που είχε ο Γοργίδας σύμφωνα με τον Πολύαινο ήταν εκείνο του υπάρχου βλ. Πολυαιν. 2.5.2. Ο Buckler και ο Beck διατείνονται πως είχε το αξίωμα του Βοιωτάρχου μετά την απελευθέρωση της Θήβας από τους Σπαρτιάτες στηριζόμενοι σε μία μαρτυρία του Πλουτάρχου βλ. Πλουτ. Πελ. 14.2· Buckler & Beck 2008. Ένας υπάρχος δεν θα μπορούσε ποτέ να τεθεί επικεφαλής οπλιτών, ενώ ένας βοιωτάρχος μπορούσε, όπως ο Γοργίδας που είχε τεθεί επικεφαλής οπλιτών λίγους μήνες νωρίτερα εντός του 378 βλ. Πολυαιν. 2.1.2· Δ. Σ. 15.32.5· Nep. Chabr. 1.2· Buckler 1972, 466-467. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Πελοπίδας στη μάχη της Τεγύρας το 375 όπου ηγείται του ιερού λόχου αλλά και ενός αποσπάσματος ιππέων. Τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο έχει τόσο το αξίωμα του λοχαγού του ιερού λόχου όσο και εκείνου του βοιωτάρχου βλ. Πλουτ. Πελ. 16-17· 29.1· Δ.Σ. 15.37·15.81.2. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις κατά τις οποίες οι βοιωτάρχοι τίθενται επικεφαλής του συνόλου των στρατευμάτων της βοιωτικής ομοσπονδίας. Η πλέον χαρακτηριστική είναι η εκστρατεία της Μαντινείας το 362 όπου το σύνολο του στρατεύματος της Βοιωτίας είχε επικεφαλής τον Επαμεινώνδα βλ. Ξ. Έλλ. 7.5.4. Σχετικά με τις υπόλοιπες περιπτώσεις πρβλ. Buckler & Beck 2008, 96 υπ. 36-38. Το αξίωμα του υπάρχου δεν περιλαμβανόταν μεταξύ των ανωτέρων αξιωματούχων της πόλης της Θήβας που περιλάμβανε τους πολεμάρχους, τρεις (3) τον αριθμό και τον γραμματέα βλ. Πλουτ. 7.4· 9.4· 9.8· 10.1-4· 11.4· H0. 577b· 598a· Ξ. Έλλ. 5.2.30· Τα αξιώματα αυτά απαντούν και σε άλλες βοιωτικές πόλεις πρβλ. Schaefer, 1956, RE Suppl. 8, 1111-1117. Σύμφωνα με τον Schaefer είναι πιθανόν οι πολέμαρχοι αρχικά να λειτουργούσαν ως βοηθοί του βασιλιά με στρατιωτικά καθήκοντα. Επιπροσθέτως θεωρούσε πως το αξίωμα αυτό στη Θήβα ήταν αντίστοιχο με το αξίωμα των πέντε (5) εφόρων στη Σπάρτη αλλά και το αξίωμα των εννέα (9) αρχόντων στην Αθήνα, πριν λάβουν χώρα οι μεταρρυθμίσεις του Σόλωνα. Τέλος το αξίωμα του πολεμάρχου στο πρώτο τρίτο του 4^{ου} αιώνα παραγκωνίστηκε από το αξίωμα του Βοιωτάρχου χάριν των πολιτικών επιδιώξεων των Θηβαίων στο σύνολο της Βοιωτίας. πρβλ. Schaefer, 1956, RE Suppl. 8, 1108-1111· Buckler & Beck 2008, 97. Στις περιόδους κατά τις οποίες η βοιωτική ομοσπονδία ήταν ενεργή οι πολέμαρχοι και οι γραμματείς των Βοιωτικών πόλεων ήταν υποδεέστεροι των ομοσπονδιακών αξιωματούχων, δηλαδή των Βοιωτάρχων πρβλ. Bussmann 1912, 15, 38 Cloché 1952, 74, Roesch 1965, 162· Georgiadou 1997, 134-135.

Η αναφορά του *ἐς εὐρυχωρίαν* δεν είναι ἐγκυρη. Ολόκληρη η κοιλάδα του ποταμού Καναβάρη (Θεσπιού) από τις Θεσπιές προς τη Θήβα παραμένει στενή καθ' ὅλο το μήκος της⁵²¹. Είτε η κίνηση των ιππέων ήταν εκούσια είτε ακούσια το αποτέλεσμα ήταν το ίδιο. Οι πελταστές αναγκάστηκαν σε άτακτη υποχώρηση καθώς δεν μπόρεσαν να τους συνδράμουν εγκαίρως οι Θεσπιείς οπλίτες. Σε κάθε περίπτωση οι κινήσεις των Θηβαίων ιππέων δεν φαίνεται να διακατέχονται από πανικό. Αντιθέτως οι κινήσεις τους ήταν ψύχραιμες και προμελετημένες. Αυτό υποδηλώνει εμμέσως πλην σαφώς πως το επεισόδιο που περιγράφει ο Ξενοφών αποτελούσε μία δική του επινόηση, για να μην αναγνωρίσει την στρατιωτική ανδρεία, ικανότητα και επιδεξιότητα των Θηβαίων⁵²².

Οι πελταστές ήταν εντελώς ανίσχυροι σε επιθέσεις ιππέων χωρίς την υποστήριξη μονάδων οπλιτών, καθώς ήταν βραδύτεροι και δεν είχαν αποτελεσματική αμυντική εξάρτηση για μάχη εκ του σύνεγγυς. Ο Φοιβίδας μαζί με δύο ή τρεις άνδρες του σκοτώθηκαν κατά την υποχώρηση σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος. Οι πελταστές υποχωρώντας έφθασαν τους Θεσπιείς οπλίτες, οι οποίοι και αυτοί υποχωρούσαν φοβούμενοι τους Θηβαίους ιππείς και σταμάτησαν μόνο εντός των τειχών της πόλεως. Η αντίδραση αυτή τόσο των πελταστών όσο και των οπλιτών ήταν συνήθης όταν καλούνταν να αντιμετωπίσουν μονάδες ιππικού σε πεδινές περιοχές (Ξ. Αν. 3.3.6-11) καθώς δεν μπορούσαν να αντιτάξουν αποτελεσματική άμυνα απέναντί τους. Οι οπλίτες είχαν ελάχιστες απώλειες καθώς ήταν ήδη απόγευμα και οι Θηβαίοι ιππείς δεν συνέχισαν για μεγάλο χρονικό διάστημα την καταδίωξή τους (Ξ. Έλλ. 5.4.45).

Η μάχη αυτή περιγράφεται και από τον Διόδωρο⁵²³. Αυτός από την πλευρά του αναφέρει πως οι απώλειες για τους Σπαρτιάτες ήταν ιδιαίτερος υψηλές και υπερέβαιναν τον αριθμό των πεντακοσίων (500) στρατιωτών και μεταξύ αυτών περιλαμβανόταν και ο Φοιβίδας (Δ.Σ. 15.33.6)⁵²⁴. Αν και οι αριθμοί των νεκρών που παραθέτουν οι δύο συγγραφείς, Διόδωρος

⁵²¹ Buckler & Beck 2008, 95

⁵²² Τόσο ο Cawkwell όσο και ο Buckler έχουν επισημάνει την προκατάληψη του Ξενοφώντος απέναντι στους Θηβαίους πρβλ. Cawkwell 1979, 37, 198, 343, 399· Buckler 2003, 238.

⁵²³ Στην αφήγηση του Διοδώρου οι Θηβαίοι επιτίθενται δύο φορές εναντίον των Θεσπιέων βλ. Δ. Σ. 15.27.4· 33.6. Η πρώτη επίθεση τους έλαβε χώρα αμέσως μετά την αποχώρηση του Κλεομβρότου μετά την ανακατάληψη της Καδμείας από τους Θηβαίους (379/8). Οι τελευταίοι ήθελαν να προστατέψουν την ασφάλεια της πόλης τους. Αυτό θα μπορούσε να συμβεί μόνο με την ανακατάληψη των Θεσπιών καθώς αυτή η πολύ βρισκόταν σε στρατηγική θέση και σε μικρή απόσταση από τη Θήβα. Επί πλέον απαιτούνταν από την πλευρά των Θηβαίων η αποτελεσματική περιφρούρηση των ορεινών περασμάτων του Κιθαιρώνος ούτως, ώστε να μην υπάρξει νέα εισβολή των Σπαρτιατών στη Βοιωτία. Εν τέλει οι Θηβαίοι θα καταλάβουν τις Θεσπιές λίγο πριν από τη μάχη στα Λεύκτρα το 371 βλ. Ξ. Έλλ. 6.3.1· 6.3.5.

⁵²⁴ Αν και ο Πολύαινος χρησιμοποιεί την ίδια πηγή με τον Διόδωρο τον Έφορο εν τούτοις, δεν αναφέρει απώλειες για την παράταξη των Σπαρτιατών και των Θεσπιέων ούτε τον Φοιβίδα ο θάνατος του οποίου τοποθετείται χρονικά την ίδια περίοδο και από τρίτη ανεξάρτητη πηγή τον Πλούταρχο, ο οποίος υποστηρίζει πως ο θάνατος του Φοιβίδα έλαβε χώρα μεταξύ της επιδρομής του Σφοδρία στον Πειραιά το 378 και της μάχης της Τεγύρας το 375 βλ. Πλουτ. Πελ. 15.6.

και Ξενοφών απέχουν παρασάγγας ένα είναι το βέβαιο πως οι περισσότεροι εκ των νεκρών θα πρέπει να ήταν πελταστές καθώς ήταν εκείνοι που ενεπλάκησαν πρωτίστως με τους ιππείς των Θηβαίων, χωρίς να μπορούν να αντιτάξουν ουσιαστική αντίσταση απέναντί τους⁵²⁵.

Η νίκη αυτή των Θηβαίων είχε σημαντική επίδραση στα πολιτικά πράγματα της Βοιωτικής ομοσπονδίας, καθώς οι Θηβαίοι επιχείρησαν και πάλι εναντίον των Θεσπιών αλλά και των υπολοίπων *περιοικίδων* πόλεων και κατάφεραν να επιβάλουν *δυναστεία* σε όλες αυτές⁵²⁶ δηλαδή κλειστό ολιγαρχικό πολίτευμα στο πρότυπο της Θήβας (Ξ. Έλλ. 5.4.46). Μάλιστα οι πολιτικοί σύμμαχοι των Σπαρτιατών στις πόλεις αυτές ζήτησαν τη βοήθεια αυτών. Οι Σπαρτιάτες μετά τον θάνατο του Φοιβίδου απέστειλαν νέο αρμοστή και εκστρατευτικό σώμα στις Θεσπιές από την θαλάσσια οδό αυτή τη φορά, για να προστατέψουν τις Θεσπιές από τους Θηβαίους. Η επιλογή των Σπαρτιατών να αποστείλουν το εκστρατευτικό τους σώμα δια μέσου πιθανότατα της Κρευσίδος επινεύει των Θεσπιών υποδηλώνει την δυναμική που είχαν πλέον οι Θηβαίοι στην ηπειρωτική Βοιωτία.

Το επόμενο έτος 377 ο Αγησίλαος επιχείρησε και πάλι εναντίον των Θηβαίων. Αρχικά προσπάθησε να διασφαλίσει την ασφαλή πορεία του εκστρατευτικού του σώματος διατάζοντας τον Σπαρτιάτη αρμοστή των Θεσπιών να καταλάβει και να επιτηρεί με φρουρά την οδό του Κιθαιρώνος που απέληγε στη Βοιωτία (Ξ. Έλλ. 5.4.47). Ο Αγησίλαος αυτή τη φορά θέλοντας να αιφνιδιάσει τις δυνάμεις των Θηβαίων και των Αθηναίων δεν επιτέθηκε από την πλευρά των Θεσπιών, αν και είχε διατάξει τον αρμοστή της πόλης να διαμορφώσει μία αγορά για το στράτευμά του αλλά και να περιμένουν εκεί οι πρέσβεις. Έτσι, αντί να κινηθεί από τις Πλαταιές προς τις Θεσπιές και από εκεί να εξαπολύσει την επίθεση του στη Θήβα έκανε μια διαφορετική επιλογή και από τις Πλαταιές κινήθηκε προς τις Ερυθρές και μετά πέρασε την περίφραξη που είχαν διαμορφώσει οι Θηβαίοι στην περιοχή του Σκώλου⁵²⁷ χωρίς αντίσταση προχωρώντας στη λεηλασία της υπαίθρου χώρας των Θηβαίων έως την πόλη της Τανάγρας (Ξ. Έλλ. 5.4.48-49).

⁵²⁵ Best 1969, 100.

⁵²⁶ Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα οι Θηβαίοι προχώρησαν στην ανακατάληψη των περιοικίδων πόλεων το 375 βλ. Ξ. Έλλ. 5.4.63. Τρεις (3) μόλις πόλεις δεν είχαν περιέλθει υπό την κατοχή των Θηβαίων οι Πλαταιές και οι Θεσπιές που θα περιέλθουν υπό την κατοχή των Θηβαίων μόλις πριν τη μάχη στα Λεύκτρα το 371 βλ. Ξ. Έλλ. 6.3.1, 5· Η τρίτη πόλη ήταν ο Ορχομενός τον οποίο οι Θηβαίοι δεν είχαν καταλάβει μέχρι το 371 βλ. Δ. Σ. 15.57.1.

⁵²⁷ Σχετικά με την οριοθέτηση της τοποθεσίας. Αυτή βρίσκεται εντός της θηβαϊκής επικράτειας στη βόρεια όχθη του Κηφισού στη τοποθεσία Παλαιόμυλοι, στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, νότια από το χωριό Νεοχωράκι βλ. Munn 1987, 121-124· Pritchett 1965, 107-109· 1969, 178-179· 1980, 289-294· 1982, 97-101.

Στις συμπλοκές που ακολούθησαν οι Θηβαίοι που βρίσκονταν σε λόφο κοντά στην πόλη της Θήβας και είχαν υψομετρική διαφορά με τους αντιπάλους τους, προχώρησαν στη ρίψη δοράτων *έξηκόντιζον*. Με αυτόν τον τρόπο κατάφεραν να σκοτώσουν έναν πολέμαρχο τον Αλύπητο⁵²⁸ αναγκάστηκαν όμως να υποχωρήσουν μετά την επέμβαση των Σκιριτών και των ιππέων και να υποστούν κάποιες απώλειες (Ξ. Έλλ. 5.4.52). Όταν πλησίασαν στην πόλη της Θήβας οι Θηβαίοι αντέστρεψαν το μέτωπό τους και κατάφεραν να απωθήσουν τους Σκιρίτες. Την επόμενη ημέρα ο Αγησίλαος θα πάρει την απόφαση να απομακρυνθεί στις Θεσπιές. Οι πελταστές των Θηβαίων θα τους ακολουθήσουν χωρίς ωστόσο, να έχουν την κάλυψη ιππικού ή οπλιτών με αποτέλεσμα αυτό να γίνει αντιληπτό από τη μονάδα Ολυνθίων ιππέων, συμμάχων των Σπαρτιατών. Αυτοί κατεδίωξαν τους πελταστές σε έδαφος με ανηφορική κλίση και εκεί σκότωσαν πολλούς από αυτούς, καθώς σύμφωνα με τον Ξενοφώντα ο Χαβρίας δεν τους κάλυψε⁵²⁹. Το ιππικό είχε σημαντικό πλεονέκτημα σε σχέση με σώματα πεζών σε εδάφη με ανηφορική κλίση (Ξ. Έλλ. 5.4.53-54)

Την άνοιξη του 376 ο Κλεόμβροτος προσπάθησε να εισβάλει στη Βοιωτία δια μέσου του Κιθαιρώνος. Έστειλε αρχικά την εμπροσθοφυλακή του αποτελούμενη από πελταστές να καταλάβουν την ορεινή οδό του Κιθαιρώνος που απέληγε στη Βοιωτία, για να διασφαλίσει την απρόσκοπτη πορεία του εκστρατευτικού του σώματος. Ωστόσο, οι Θηβαίοι και οι σύμμαχοί τους Αθηναίοι ωστόσο, ήταν επαρκώς προετοιμασμένοι και οργανωμένοι. Είχαν καταλάβει την κορυφή του βουνού και είχαν ετοιμάσει ενέδρα για τους πελταστές των Σπαρτιατών, όταν οι τελευταίοι προσέγγισαν το σημείο οι Θηβαίοι και οι Αθηναίοι έπιασαν εξαπίνης τους πελταστές των Σπαρτιατών αναγκάζοντάς τους σε άτακτη υποχώρηση, αφού πρώτα σκότωσαν περίπου σαράντα (40) από αυτούς. Μετά την ήττα αυτή μάλιστα, ο Κλεομβρότος θεωρούσε πως δεν θα μπορούσε να εισβάλει στη Βοιωτία και για αυτό το λόγο απέσυρε το σύνολο του εκστρατευτικού του σώματος (Ξ. Έλλ. 5.4.59). Αν και ο Ξενοφών δεν αναφέρει το σώμα των

⁵²⁸ Ο Anderson υποστηρίζει πως οι Θηβαίοι που βρέθηκαν στον λόφο ήταν οπλίτες που βρίσκονταν σε κίνηση και προχώρησαν στη ρίψη των δοράτων τους. Αυτή ήταν μία πράξη απελπισίας που δεν τους έδινε τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουν πλέον, εκ του σύνεγγυς τους αντιπάλους τους πρβλ. Anderson 1970, 137. Η άποψη αυτή του Anderson ενισχύεται από τη φράση του Ξενοφώντος *τὰ δόρατα έξηκόντιζον* με την οποία γίνεται σαφής αναφορά σε δόρατα και όχι σε ακόντια. Σε κάθε περίπτωση ωστόσο, ο Ξενοφών δεν αναφέρει το στρατιωτικό σώμα στο οποίο ανήκουν οι Θηβαίοι ως εκ τούτου η φράση που χρησιμοποιεί αποτελεί μόνο μία ένδειξη και όχι απόδειξη βλ. Ξ. Έλλ. 5.4.52.

⁵²⁹ Η αφήγηση του Ξενοφώντος στο συγκεκριμένο χωρίο είναι ασαφής. Οι πελταστές διαμαρτύρονταν επειδή ο Χαβρίας δεν κάλυπτε τα νότα τους. Δεν παραθέτει λεπτομέρειες σχετικά με το στρατιωτικό σώμα που βρισκόταν υπό τη διοίκησή του βλ. Ξ. Έλλ. 5.4.54. Ο Munn διατείνεται πως ο Χαβρίας στην προκειμένη περίπτωση ήταν επικεφαλής οπλιτών πρβλ. Munn 1987, 132 υπ. 78. Ο Best από την άλλη πιστεύει πως ο Χαβρίας ήταν επικεφαλής ενός άλλου σώματος πελταστών πρβλ. Best 1969, 109.

στρατιωτών που χρησιμοποιήσαν οι Θηβαίοι και οι Αθηναίοι σύμμαχοί τους, είναι σχεδόν βέβαιο πως πρόκειται για πελταστές, καθώς οι τελευταίοι είχαν χρησιμοποιηθεί στις πλείστες των περιπτώσεων σε ανάλογες μάχες σε περιοχές με αντίστοιχο γεωγραφικό ανάγλυφο (Ξ. Έλλ. 5.4.14).

Η εκτεταμένη χρήση πελταστών στη διαμάχη των Σπαρτιατών εναντίον των Θηβαίων και των συμμάχων τους στη προκειμένη περίπτωση ήταν αναμενόμενη, καθώς τα ορεινά περάσματα που βρίσκονται στις συνοριακές περιοχές της Αττικής και της Βοιωτίας αποτελούν ιδανικό πεδίο μάχης για αυτούς. Επιπροσθέτως οι μονάδες αυτές χρησιμοποιήθηκαν σε αποστολές λαφυραγώγησης στις οποίες είχαν σαφώς καλύτερες επιδόσεις από τους οπλίτες λόγω της ελαφρύτερης εξάρτυσής τους. Η συμμετοχή τέτοιων σωμάτων και στους δύο αντιμαχόμενους συνασπισμούς ελληνικών πόλεων κρατών επιβεβαιώνει την αναγνώριση του ρόλου αλλά και της σημασίας των σωμάτων των πελταστών στη διαμόρφωση της πολεμικής τέχνης των Ελλήνων κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αιώνα, καθώς είχαν μακρόχρονη επιτυχημένη παράδοση στις πολεμικές επιχειρήσεις σε ορεινά και ημιορεινά εδάφη, αλλά και στις επιχειρήσεις λαφυραγώγησης. Η διαμάχη των Θηβαίων με τους Λακεδαιμονίους δεν αποτελούσε μία περιφερειακή διαμάχη ή σπονδο σημασίας αντιθέτως τόσο οι Θηβαίοι όσο και οι Σπαρτιάτες πολεμούσαν μεταξύ τους με απώτερο στόχο την ηγεμονία σε ολόκληρη την Ελλάδα. Η συμμετοχή των πελταστών σε μία τόσο σημαντική σύγκρουση αποτελεί την σημαντικότερη απόδειξη όλων των παραπάνω.

6.7 Οι μεταρρυθμίσεις του Ιφικράτους

Ο Κορνήλιος Νέπως και ο Διόδωρος ο Σικελιώτης αναφέρονται σε μία σειρά μεταρρυθμίσεων του Ιφικράτους που αφορούσαν στο στρατιωτικό σώμα των πελταστών. Ο Διόδωρος τις αναφέρει αμέσως μετά τα σχετικά με τη συμμετοχή του Ιφικράτους σε πολεμικές επιχειρήσεις των Περσών στην Αίγυπτο εναντίον του αποστάτη Νεκτανέβως το 374/373⁵³⁰. Οι επιχειρήσεις αυτές δεν είχαν αίσια κατάληξη για τους Πέρσες, και ο Ιφικράτης φοβούμενος πιθανά αντίποινα του Φαρναβάζου που ήταν επικεφαλής του εκστρατευτικού σώματος των Περσών, επειδή η εκστρατεία απέτυχε, διέφυγε κρυφά με πλοίο προς την Αθήνα (Δ. Σ. 15.41-43).

Ο Διόδωρος διατείνεται πως ο Ιφικράτης υιοθέτησε σημαντικές αλλαγές στην εξάρτυση των Ελλήνων οπλιτών. Αναλυτικότερα οι οπλίτες έφεραν ως ασπίδα πλέον την *πέλτην* η οποία ήταν κατά πολύ ελαφρύτερη από το *όπλον*. Η αλλαγή αυτή σύμφωνα με τον Διόδωρο καθιστούσε τους οπλίτες πάρα πολύ ευκίνητους. Μάλιστα αυτή ήταν η αιτία να μετονομαστεί το σώμα των οπλιτών σε πελταστές σύμφωνα με τον ίδιο. Επιπροσθέτως, αυξήθηκε το μήκος του δόρατος κατά πενήντα (50%) τοις εκατό, ενώ σχεδόν διπλασιάστηκε το μήκος του ξίφους που έφεραν οι οπλίτες. Τέλος έκανε τα υποδήματα των Ελλήνων στρατιωτών αφενός μεν, ελαφρύτερα αφετέρου δε, ευκολότερη την αφαίρεσή τους. Μάλιστα τα υποδήματα αυτά έμειναν γνωστά ως ιφικρατίδες. Ο πατέρας του Ιφικράτους βιοποριζόταν ως υποδηματοποιός (Πλου. *Ηθ.* 186F) κατά συνέπεια αυτός πιθανόν να είχε κάποιες βασικές γνώσεις στον τομέα αυτό τις οποίες και χρησιμοποίησε, για να βελτιώσει την μαχητική ικανότητα των στρατιωτών του. (Δ. Σ. 15.44). *.....έπινοήσασθαι πολλά τῶν εἰς τὸν πόλεμον χρησίμων, καὶ μάλιστα περὶ τὸν καθοπλισμὸν φιλοτιμηθῆναι. [2] τῶν γὰρ Ἑλλήνων μεγάλαις ἀσπίσι χρωμένων καὶ διὰ τοῦτο δυσκινήτων ὄντων, συνεῖλε τὰς ἀσπίδας καὶ κατεσκεύασε πέλτας συμμέτρους, ἀμφοτέρων εὖ στοχασάμενος, τοῦ τε σκέπειν ἰκανῶς τὰ σώματα καὶ τοῦ δύνασθαι τοὺς χρωμένους ταῖς πέλταις διὰ τὴν κουφότητα παντελῶς εὐκινήτους ὑπάρχειν. [3] διὰ δὲ τῆς πείρας τῆς εὐχρηστίας ἀποδοχῆς τυγχανούσης, οἱ μὲν πρότερον ἀπὸ τῶν ἀσπίδων ὀπλῖται καλούμενοι τότε δὲ ἀπὸ τῆς πέλτης πελτασταὶ μετωνομάσθησαν. ἐπὶ δὲ τοῦ δόρατος καὶ τοῦ ξίφους εἰς τούναντίον τὴν μετάθεσιν ἐποίησατο: ἠϋξῆσε γὰρ τὰ μὲν δόρατα ἡμιολίῳ μεγέθει, τὰ δὲ ξίφη σχεδὸν διπλάσια κατεσκεύασεν.*

⁵³⁰ Ο Rop ορίζει ως terminus post quem για την άφιξη του Ιφικράτους στην Αίγυπτο στο πλευρό του Φαρναβάζου το έτος 375 σύμφωνα με τις πολιτικές εξελίξεις που λάμβαναν χώρα τότε στην ελλαδική χερσόνησο πρβλ. Rop 2019,100-101. Ο Ruzicka από την άλλη πλευρά ορίζει με σαφήνεια τον χρόνο άφιξης του Ιφικράτους στο έτος 373 μεταξύ τέλους Μαρτίου και αρχών Απριλίου πρβλ. Ruzicka 2012, 114 υπ.2. Την ίδια άποψη ενστερνίζεται και ο Stylianos 1998, 337-338.

τὴν δὲ δοκιμασίαν ἢ χρεῖα διαβεβαιούσα τὴν ἐπίνοιαν τοῦ στρατηγοῦ τῷ τῆς πείρας ἐπιτεύγματι δόξης ἤξίωσεν. [4] τὰς τε ὑποδέσεις τοῖς στρατιώταις εὐλότους καὶ κούφας ἐποίησε, τὰς μέχρι τοῦ νῦν ἰφικρατίδας ἀπ' ἐκείνου καλουμένας. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῶν χρησίμων εἰς τὰς στρατείας κατέδειξε, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἶη γράφειν.

Ο Κορνήλιος Νέπωσ προσθέτει την αλλαγή του μεταλλικού θώρακα από αντίστοιχο λινό σαφώς ελαφρύτερο. Αυτή τη λεπτομέρεια ο Διόδωρος δεν την αναφέρει. Επί πλέον παρατηρείται και διαφοροποίηση ως προς το μήκος των επιθετικών όπλων των οπλιτών. Ο Κορνήλιος Νέπωσ υποστηρίζει πως διπλασίασε το μήκος του δόρατος και χρησιμοποίησε ξίφος μακρύτερο (Nep. *Iph.* 1.3-4) *namque ille pedestria arma mutavit. cum ante illum imperatorem maximis clipeis, brevibus hastis, minutis gladiis uterentur, ille e contrario peltam pro parma fecit (a quo postea peltastae pedites appellati sunt, qui antea hoplitae appellabantur), ut ad motus concursusque essent leviores, hastae modum duplicavit, gladios longiores fecit. idem genus loricarum novum instituit et pro sertis atque aeneis linteas dedit.*

Τα ερωτήματα που τίθενται από την αφήγηση τόσο του Διοδώρου όσο και του Κορνηλίου Νέπωτος είναι πολλά και ακανθώδη. Κατ' αρχάς το πρώτο θεμελιώδες ερώτημα σχετίζεται με την πηγή ή τις πηγές από τις οποίες άντλησαν τις πληροφορίες τους τόσο ο Διόδωρος ο Σικελιώτης όσο και ο Κορνήλιος Νέπωσ. Σύμφωνα με τον Styliανου υπάρχουν δύο ενδεχόμενα αναφορικά με τις πηγές τους. Πρώτον, τόσο ο Διόδωρος όσο και ο Νέπωσ είναι πιθανό να αντλούν τις πληροφορίες τους από τον Έφορο ή άλλες πηγές που χρησιμοποιούν τον Έφορο ως πηγή, αλλά να τις παρερμήνευσαν. Δεύτερον ίσως και οι δύο να χρησιμοποιούν ως πηγή ένα κοινό βιογραφικό έργο ή ένα στρατιωτικό εγχειρίδιο το οποίο περιλάμβανε λανθασμένες πληροφορίες αναφορικά με τη μεταρρύθμιση αυτή⁵³¹. Ο Styliανου προκρίνει ως πιθανότερη εκδοχή την πρώτη, την προέλευση δηλαδή από τα αντίστοιχα κεφάλαια της ιστορίας του Έφορου, τα οποία ωστόσο, μάλλον παρερμηνεύθηκαν και από τους δύο λόγω ελλιπούς πληροφόρησης τους⁵³².

Η παραπάνω υπόθεση του Styliανου βασίζεται στην αυθαίρετη γενίκευση που υπάρχει και στα δύο κείμενα και δεν συνάδει με τα στρατιωτικά δρώμενα του 4^{ου} αιώνα σύμφωνα με τα οποία η μεταρρύθμιση αυτή αποτέλεσε την αιτία για την οριστική κατάργηση του σώματος των οπλιτών και την αντικατάστασή τους από πελταστές. Η χρήση οπλιτών από τις ελληνικές πόλεις κράτη συνεχίζεται αδιαλείπτως έως την ελληνιστική εποχή (ενδεικτ. Δ. Κασσ. 319.10-16). Συνεπώς η πληροφορία που αναφέρεται τόσο από τον Κορνήλιο Νέπωτα όσο και

⁵³¹ Styliανου 1998, 343.

⁵³² ό.π.,345

τον Διόδωρο Σικελιώτη σχετικά με την κατάργηση του σώματος των οπλιτών τον 4^ο αιώνα δεν ισχύει. Η σύγκυση αυτή των δύο συγγραφέων προήλθε πιθανότατα από τον συνδυασμό της ελλιπούς γνώσης τους για τα στρατιωτικά ζητήματα του 4^{ου} αιώνα και της ανεπαρκούς κατανόησης της πηγής ή των πηγών που είχαν στη διάθεσή τους.

Εν τούτοις, η αναφορά και μόνο δύο συγγραφέων μεταγενέστερων εποχών αλλά και των αγνώστων πηγών τους στη μεταρρύθμιση αυτή υποδηλώνει πως ο Ιφικράτης ήταν εισηγητής πιθανότατα κάποιων μεταρρυθμίσεων στην εξάρτυση των πελταστών προκειμένου να βελτιωθούν οι μαχητικές τους ικανότητες χωρίς βέβαια σε καμία περίπτωση να αντικαταστήσουν το σύνολο των οπλιτών. Ο Ιφικράτης ήταν ο πλέον κατάλληλος, για να εφαρμόσει το σύνολο αυτό των αλλαγών στην εξάρτυση των πελταστών, καθώς η φήμη του ως εξαιρετικού στρατηγού βασιζόταν εν πολλοίς στη δράση του σώματος αυτού. Επομένως γνώριζε πολύ καλά τις ιδιαιτερότητες αυτού του σώματος αλλά και τις αλλαγές που απαιτούνταν, για να γίνει ακόμα αποτελεσματικότερο. Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με την ροπή του ανθρώπου προς την βελτίωση των τεχνολογιών αιχμής ιδίως σε κομβικούς τομείς όπως οι πολεμικοί εξοπλισμοί καθ' όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας καθιστούν πιθανότατα την πραγματοποίηση της μεταρρύθμισης του σώματος των πελταστών από τον Ιφικράτη. Οι άνθρωποι προσπαθούν να καινοτομούν στον τομέα της στρατιωτικής τεχνολογίας ούτως, ώστε να έχουν πλεονέκτημα σε σχέση με τους αντιπάλους τους και κατά συνέπεια περισσότερες πιθανότητες κατάρτισης εναντίον τους, καθώς σε διαφορετική περίπτωση οι πιθανότητες επιβίωσης αυτών αλλά και των μελών της κοινωνίας που προστατεύουν περιορίζονται κατά πολύ⁵³³.

Οι αποσπασματικές πληροφορίες που παρατίθενται στην περίπτωση των μεταρρυθμίσεων του Ιφικράτους παρατηρούνται και σε άλλες περιπτώσεις αναφορών αρχαίων συγγραφέων σε στρατιωτικές καινοτομίες του αρχαίου κόσμου. Κατ' αρχάς οι αρχαίοι συγγραφείς σπάνια προσπαθούν να αντιληφθούν και να εξηγήσουν τη χρήση, τη λειτουργία και την επιρροή του στρατιωτικού εξοπλισμού. Δεν υπεισέρχονται σε λεπτομερείς αναλύσεις σχετικά με τις αλλαγές που επιφέρουν οι καινοτόμοι στρατιωτικοί εξοπλισμοί και εξαρτήσεις στο πεδίο της μάχης⁵³⁴. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της τάσης αποτελεί ο Τίτος Λίβιος, όταν παρουσιάζει την εξέλιξη της εξάρτυσης των στρατιωτών του πρώιμου ρωμαϊκού στρατού (Liv. 8.8.3). Τόσο ο Διόδωρος όσο και ο Κορνήλιος Νέπωσ ακολουθούν την ίδια τακτική αναφερόμενοι αποκλειστικά και μόνο στις μεταρρυθμίσεις. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό οι αρχαίοι συγγραφείς δεν συνέθεταν τις εργασίες τους με βάση τα σύγχρονα πρότυπα αναζήτησης και

⁵³³ Echeverria Rey 2010, 46.

⁵³⁴ ό.π., 29-30.

καταγραφής της επιστημονικής έρευνας. Κατά αυτόν τον τρόπο αποδίδουν τις στρατιωτικές καινοτομίες σε εξέχοντες στρατηγούς πλην ελαχίστων εξαιρέσεων⁵³⁵. Η απόδοση των μεταρρυθμίσεων σε ένα πρόσωπο αποτελεί την εύκολη λύση, καθώς οι πρωτογενείς πηγές και τα τεκμήρια που είχε στη διάθεσή του ο κάθε συγγραφέας της αρχαιότητας ήταν περιορισμένες σε σχέση με τον αριθμό πηγών που έχουν στη διάθεσή τους οι ιστορικοί της σύγχρονης εποχής, ενώ και οι δυνατότητες διασταύρωσης αυτών περιορισμένες έως ανύπαρκτες λόγω αντικειμενικών δυσκολιών όπως την έλλειψη πρόσβασης σε όλες τις διαθέσιμες πηγές που υπήρχαν στον αρχαίο κόσμο λόγω απουσίας σύγχρονων τεχνολογιών.

Σύμφωνα με τα παραπάνω οι μεταρρυθμίσεις του Ιφικράτους αφορούν το στρατιωτικό σώμα των πελταστών και όχι την οριστική αντικατάσταση των οπλιτών από τους πελταστές. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές που περιγράφονται από τον Διόδωρο και τον Νέπωτα έχουν ως απώτερο στόχο την μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητα των πελταστών απέναντι σε οπλίτες σε μάχη εκ του σύνεγγυς, όπως αυτούς που αντιμετώπισαν στην Αίγυπτο. Ο Ιφικράτης αποπειράθηκε να συνδυάσει στοιχεία της εξάρτυσης των οπλιτών σε συνδυασμό με την ελαφρύτερη εξάρτυση και την ταχύτητα των πελταστών. Από την μία πλευρά υιοθέτησε τη χρήση μακρύτερου δόρατος που έδινε τη δυνατότητα στους πελταστές να αντιμετωπίσουν σε μάχη εκ παρατάξεως τους οπλίτες αποτελεσματικότερα, αν και υπήρχαν περιπτώσεις κατά τις οποίες οι πελταστές είχαν εμπλακεί προγενέστερα σε μάχη εκ του σύνεγγυς με τους οπλίτες. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Σφακτηρίας (Θουκ. 4.35.3). Για τον ίδιο λόγο υιοθέτησε τη χρήση μακρύτερου ξίφους⁵³⁶. Αυτή η αντικατάσταση των ακοντίων από τα δόρατα ίσως να περιόριζε τον τρόπο δράσης των πελταστών που βασιζόταν στην αρχή των ξαφνικών επιθέσεων με τη ρίψη ακοντίων, αν και απαντούν στην αρχαία ελληνική γραμματεία περιπτώσεις όπου οπλίτες προχωρούν στη ρίψη δοράτων (Ξ. Έλλ. 5.4.52). Επίσης, για τον ίδιο λόγο υιοθέ-

⁵³⁵ Τα παραδείγματα συλλογικών στρατιωτικών καινοτομιών που σώζονται από τον αρχαίο κόσμο είναι ελάχιστα. Η εφεύρεση του *καταπέλτη* στις Συρακούσες την εποχή του Διονυσίου Α΄ ήταν μία από αυτές βλ. Δ. Σ. 14.42-43. Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εφεύρεση της τριήρους από τους Κορινθίους, αν και ως πρώτος ναυπηγός της τριήρους παρουσιάζεται ο Αμεινοκλής ο Σάμιος βλ. Θουκ. 1.13.

⁵³⁶ Σύμφωνα με τον Anderson και τον Sekunda οι πελταστές ίσως χρησιμοποιούσαν το σπαρτιατικό ξίφος το οποίο είχε μήκος περίπου τριάντα (30) εκατοστά και το αντικατέστησαν από το κλασικό ξίφος των οπλιτών με μήκος που σπάνια υπερέβαινε τα εξήντα (60) εκατοστά. Το σπαρτιατικό ξίφος πήρε την ονομασία από τους Σπαρτιάτες οι οποίοι ήταν οι πρώτοι που το χρησιμοποίησαν πρβλ. Anderson 1970, 37-38, 130· Sekunda 2014, 135· Schwarz 2009, 85-86· Bardunias & Ray 2016, 21-22. Ο Best από την πλευρά του διατείνεται ότι οι πελταστές άρχισαν τότε να χρησιμοποιούν τη ρομφαία θρακικό ξίφος μεγάλου μήκους πρβλ. Best 1969, 104. Ο Sekunda από την άλλη πλευρά έχει ταυτίσει τη ρομφαία με το δορυδρέπανο πρβλ. Sekunda 1983, 275-288.

τησε τη χρήση μακρύτερου ξίφους. Την ίδια στιγμή ωστόσο, διατήρησε την ασπίδα των πελταστών⁵³⁷ καθώς και τη χρήση ελαφρύτερου θώρακα με τη χρήση λινού υφάσματος, για να διατηρήσει την υπεροπλία των πελταστών στον τομέα της ταχύτητας. Σημαντική ως προς αυτήν ήταν και η χρήση των ιφικρατίδων καθώς έδινε τη δυνατότητα στους πελταστές να διατηρούν το ρυθμό του βηματισμού τους ανεξαρτήτως της μορφολογίας του εδάφους, περιορίζοντας ταυτόχρονα την πιθανότητα τραυματισμού των στρατιωτών εν κινήσει. Με αυτόν τον τρόπο οι πελταστές του Ιφικράτους θα μπορούσαν να καλύπτουν πιο άμεσα και πιο γρήγορα τα πλευρά της παράταξής τους, καθώς ακόμη και μετά τις μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε ο Ιφικράτης η εξάρτυσή τους ήταν ελαφρύτερη από εκείνη των οπλιτών.

Ωστόσο, το επιπρόσθετο βάρος του μακρύτερου δόρατος πιθανότατα οδήγησε σε επιπρόσθετες αλλαγές στον τρόπο μάχης των πελταστών. Το νέο δόρυ των πελταστών το οποίο ήταν πιθανό να υπερέβαινε και τα τέσσερα μέτρα (4) σε μήκος απαιτούσε τον χειρισμό του και με τα δύο χέρια⁵³⁸. Αυτό θα περιοριζε κατά πολύ τον ενεργητικό ρόλο των πελταστών στα πεδία των μαχών και την ταχύτητά τους. Ο van Wees αντιλαμβανόμενος αυτή τη δυσμενή εξέλιξη διατείνεται πως οι πελταστές, δεν έφεραν πλέον την ασπίδα στο μπράτσο αλλά αυτή κρεμόταν από τους ώμους. Με αυτόν τον τρόπο απελευθερώνονταν και το δεύτερο χέρι του κάθε πελταστή. Επιπροσθέτως οι πελταστές θα χρησιμοποιούσαν τα δόρατα για ευθεία χτυπήματα κάτω από το ύψος των ώμων. Αυτές οι αλλαγές στην εξάρτυση και στον τρόπο χρήσης του οπλισμού θα έκαναν την παράταξη των πελταστών περισσότερο συμπαγή⁵³⁹, .

Από την άποψη αυτή προσομοιάζουν στη μακεδονική φάλαγγα της ύστερης κλασικής εποχής, όπως υποστηρίζουν αρκετοί ερευνητές έστω και με κάποιες διαφοροποιήσεις. Ο Griffith θεωρεί πως υπήρξε κάποια επιρροή από την εξάρτυση των πελταστών του Ιφικράτους αλλά αυτή δεν ήταν η σημαντικότερη⁵⁴⁰. Ο Anderson και ο Sekunda είναι της γνώμης ότι οι μεταρρυθμίσεις του Ιφικράτους έπαιξαν σημαίνοντα ρόλο στη διαμόρφωση της Μακεδονικής

⁵³⁷ Η χρήση του επιθέτου *σύμμετρος* ως επιθετικού προσδιορισμού δίπλα στην *πέλτην* (Δ.Σ. 15.44.2) περιπλέκει τα πράγματα καθώς ο Sekunda διατείνεται ότι οι συγκεκριμένες πέλτες είχαν ανάλογο μέγεθος με τις ασπίδες της οπλιτικής φάλαγγας και προέρχονταν από την εξάρτυση των Περσών takabara. Η άποψη του αυτή εδράζεται στη χρήση του συγκεκριμένου επιθέτου αλλά και στην απεικόνιση σε αγγείο της ασπίδας ενός takabara η οποία *prima facie* δεν φαίνεται να έχει κάποια διαφορά από την ανάλογη ασπίδα των πελταστών. Συν τοις άλλοις οι καλλιτεχνικές απεικονίσεις δεν ανταποκρίνονται απολύτως στην πραγματικότητα αλλά αποτελούν αυθαίρετες συλλήψεις των καλλιτεχνών πρβλ. Sekunda 2014, 131-133.

⁵³⁸ Ο van Wees υπολογίζει πως το μήκος των νέων δοράτων ήταν δέκα (10) με δεκαπέντε (15) πόδια πρβλ. van Wees 2004, 197. Τα δέκα πόδια αντιστοιχούν σε τρία μέτρα περίπου, ενώ τα δεκαπέντε πόδια σε τεσσερισήμισι (4,57μ.) μέτρα.

⁵³⁹ van Wees 2004, 197.

⁵⁴⁰ Griffith 1981, 166.

οπλιτικής φάλαγγας⁵⁴¹. Την ίδια άποψη ενστερνίζεται και ο van Wees θεωρώντας τις μεταρρυθμίσεις του Ιφικράτους προπομπό της Μακεδονικής φάλαγγας⁵⁴². Ο Ιφικράτης αναμείχθηκε στα πολιτικά και στρατιωτικά πράγματα της Μακεδονίας, όταν η Ευρυδίκη χήρα του Αμύντα Γ' ζήτησε τη βοήθειά του, για να προστατέψει τα ανήλικα τέκνα της, Περδίκκα και Φίλιππο μετέπειτα βασιλείς της Μακεδονίας (Nep. *Iph.* 4.2·Αισχιν. 2.26-29·Σούδα λημ. Κάρανος)⁵⁴³ από τον Πausanias⁵⁴⁴ επίδοξο σφετεριστή του μακεδονικού θρόνου. Η παραμονή του στην περιοχή της Μακεδονίας ως στρατιωτικού αξιωματούχου θα έδωσε τη δυνατότητα σε αυτόν να μεταλαμπαδεύσει την πολύχρονη εμπειρία του στα πεδία των μαχών στους ημεδαπούς αξιωματούχους του μακεδονικού στρατού.

Άλλωστε και ο ίδιος ο Ιφικράτης επηρεάστηκε από τον τρόπο μάχης και τις εξαρτήσεις των στρατιωτών πολλών αντιπάλων του. Η συσσωρευμένη εμπειρία του Ιφικράτους από τα πεδία των μαχών τον είχε βοηθήσει να διαμορφώσει σαφή εικόνα για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα του σώματος των πελταστών. Αφορμή για την υιοθέτηση αυτών των μεταρρυθμίσεων αποτέλεσε το βαρύ πεζικό των Αιγυπτίων το οποίο κλήθηκε να αντιμετωπίσει ο Ιφικράτης κατά την εκστρατεία των Περσών στην Αίγυπτο το 374/73. Οι Αιγύπτιοι έφεραν μακρύ δόρυ αλλά και μία ποδήρη ασπίδα (Ξ. *K.II.* 6.2.10· 7.1.33). Η εξάρτυση αυτή των Αιγυπτίων περιόριζε κατά πολύ το πεδίο δράσης των πελταστών. Ο Ιφικράτης προσπάθησε να προσαρμόσει την εξάρτυση των πελταστών απέναντι στις νέες στρατιωτικές μονάδες που κλήθηκε να αντιμετωπίσει, για να διατηρήσει την υψηλή αποτελεσματικότητά τους. Για αυτό το λόγο θεώρησε σωστό να χρησιμοποιήσουν μακρύτερα επιθετικά όπλα. Τόσο το ξίφος όσο και το δόρυ των πελταστών αυξήθηκε σε μήκος, ενώ και η χρήση του λινού θώρακα αλλά και των ιφικρατίδων συνετέλεσαν στην καλύτερη προσαρμογή των πελταστών στο ιδιαίτερο

⁵⁴¹ Anderson 1970, 131· Sekunda 2008

⁵⁴² Van Wees 2004, 197.

⁵⁴³ Ο Αισχίνης στο έργο *Περὶ τῆς Παραπρεσβείας* παραθέτει την πιο αξιόπιστη και περισσότερη λεπτομερή καταγραφή των γεγονότων σχετικά με την παρέμβαση του Ιφικράτους για την προάσπιση των δικαιωμάτων των υιών της Ευρυδίκης επί του μακεδονικού θρόνου. Το μείζον πρόβλημα αναφορικά τόσο με το κείμενο του Αισχίνου όσο και με τις άλλες δύο πηγές τον Κορνήλιο Νέπωτα και το λεξικό της Σούδας είναι ότι δεν αναφέρουν με ακρίβεια ποιος ήταν ο ρόλος του Πτολεμαίου και αν έδρασε σε προγενέστερο ή μεταγενέστερο χρόνο σε σχέση με την παρέμβαση του Ιφικράτους. Ο Διόδωρος θεωρεί ότι ανήλθε στον μακεδονικό θρόνο και διατήρησε την εξουσία για τρία έτη βλ. Δ. Σ. 15.71.1. Οι σύγχρονοι ερευνητές εντοπίζουν και άλλα προβλήματα στις αφηγήσεις των αρχαίων συγγραφέων. Δεν είναι γνωστή η τοποθεσία που βρίσκονταν η Ευρυδίκη και οι γιοί της κατά την περίοδο κατά την οποία ο Πausanias διεκδίκησε τον μακεδονικό βασιλικό θρόνο. Επιπροσθέτως δεν υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των ερευνητών σχετικά με τη χρονική οριοθέτηση της παρέμβασης του Ιφικράτους σε σχέση με τις δύο παρεμβάσεις του Πελοπίδα στη Μακεδονία. Οι παρεμβάσεις αυτών των δύο στρατηγών υποδηλώνουν τον υπέρποντα ανταγωνισμό μεταξύ Αθήνας και Θήβας για την αύξηση της επιρροής τους στο βασίλειο της Μακεδονίας πρβλ. Carney 2019, 37-40, 64-67.

⁵⁴⁴ Ο Πausanias θα μπορούσε να ήταν συγγενής ή υιός του ομώνυμου βασιλιά. Ορισμένοι ερευνητές θεωρούν ότι θα μπορούσε να ήταν υιός του Αρχελάου. Σχετικά με τις διατυπωθείσες επιστημονικές απόψεις αλλά και τις γραμματειακές πηγές πάνω στις οποίες στηρίζονται πρβλ. Müller 2016, 226 υπ. 92-93.

απαιτητικό ξηρό κλίμα της Αιγύπτου (Δ. Σ. 15.44· *Nep. Iph.* 1.4) διατηρώντας με αυτόν τον τρόπο το βάρος της εξάρτυσης σε χαμηλά επίπεδα. Μάλιστα, σύμφωνα με νεότερους ερευνητές πιθανότατα αυτοί που ανέλαβαν την προσαρμογή της εξάρτυσης των πελταστών ήταν Πέρσες οπλουργοί που βρίσκονταν στην πόλη της Άκης ορμητήριο των στρατιωτικών επιχειρήσεων των Περσών στην Αίγυπτο εκείνη την περίοδο⁵⁴⁵. Επομένως στην υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων συμμετείχαν τόσο οι Αιγύπτιοι όσο και οι Πέρσες με τον δικό τους ιδιότυπο τρόπο. Οι Πέρσες οπλουργοί υλοποίησαν τις ιδέες του Ιφικράτους ενώ οι Αιγύπτιοι οπλίτες αποτέλεσαν την έμπνευσή του. Απώτερος στόχος του Ιφικράτους σύμφωνα με τις αλλαγές που πραγματοποίησε στην εξάρτυση των πελταστών ήταν η διαμόρφωση ενός σώματος στρατιωτών υβριδικής μορφής μεταξύ των οπλιτών και των πελταστών υιοθετώντας στοιχεία της πολεμικής τακτικής και από τα δύο σώματα. Η χρήση δόρατος από τους πελταστές τους επέτρεπε την εμπλοκή τους σε μάχη εκ του σύνεγγυς με τους οπλίτες, ενώ από την άλλη πλευρά δεν αυξήθηκε έτι περαιτέρω το βάρος της υπόλοιπης εξάρτυσής τους διατηρώντας έστω, ένα ισχυρό πλεονέκτημα στον τομέα της ταχύτητας.

Αναφορικά με τον χρόνο τέλεσης των μεταρρυθμίσεων του Ιφικράτους το έτος 374/3 είναι το πλέον πρόσφορο, καθώς αυτήν την χρονική στιγμή ικανοποιούνται δύο βασικές προϋποθέσεις για την πραγματοποίηση αυτών των μεταρρυθμίσεων. Αφενός μεν, ο Ιφικράτης την συγκεκριμένη χρονική στιγμή είναι εμπειρότατος στρατηγός, αφού ήδη από τη δεκαετία του 390 διοικεί στρατιωτικά σώματα πελταστών και συνεπώς γνωρίζει επακριβώς τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα του συγκεκριμένου σώματος στο πεδίο της μάχης. Αφετέρου δε, η ιδιαίτερη εξάρτυση των Αιγυπτίων αποτέλεσε την καλύτερη αφορμή για την εφαρμογή στο πεδίο της μάχης αυτών των μεταρρυθμίσεων ούτως, ώστε οι πελταστές να ανταποκριθούν στις ιδιαίτερες συνθήκες της συγκεκριμένης εκστρατείας. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές θα μπορούσαν να έχουν πραγματοποιηθεί και λίγο πριν την άφιξη του Ιφικράτους στην Αίγυπτο η οποία τοποθετείται χρονικά την άνοιξη του 373 από την πλειονότητα των ερευνητών⁵⁴⁶, καθώς ο Ιφικράτης θα μπορούσε να προετοιμάζε εκ των προτέρων τους στρατιώτες του για τις επερχόμενες μεταρρυθμίσεις, ούτως ώστε να μπορέσουν να προσαρμοστούν στον νέο τρόπο μάχης. Κανένας στρατηγός δεν θα επιθυμούσε οι στρατιώτες να συμμετέχουν σε μία εκστρατεία χωρίς να έχουν προγενέστερη εξοικείωση με τον οπλισμό και την εξάρτυση την οποία θα χρησιμοποιούσαν, καθώς αυτό θα είχε ως συνέπεια την περιορισμένη αποτελεσματικότητα τους στα πεδία των μαχών.

⁵⁴⁵ Sekunda 2014, 132· Ruzicka 2012, 106-107.

⁵⁴⁶ Βλ. σελ. 188 υπ. 534.

Ο Lippelt αποδέχεται την πραγματοποίηση των μεταρρυθμίσεων του Ιφικράτους ορίζοντας όμως, ένα διαφορετικό *terminus post quem* για αυτές, την περίοδο κατά την οποία ο Ιφικράτης εγκαταστάθηκε στη Θράκη δίπλα στον βασιλιά των Οδρυσών Κόττυ⁵⁴⁷ αμέσως μετά την σύναψη της Ανταλκιδείου ειρήνης (386) και έως το 380/79⁵⁴⁸. Χρήζει αναφοράς η άποψη του Lippelt ότι οι πελταστές διατήρησαν στην εξάρτυσή τους τα ακόντια ενώ προσέθεσαν και δόρυ σε αυτήν⁵⁴⁹. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο η εξάρτυση των πελταστών θα γινόταν μη διαχειρίσιμη λόγω μεγέθους και όγκου. Επιπροσθέτως θεωρεί πως οι μεταρρυθμίσεις αυτές του Ιφικράτους προσπάθησαν να συνδυάσουν την ευελιξία των πελταστών με την αυστηρή πειθαρχία των οπλιτών, όπως και τη δυνατότητά τους να μάχονται σε παράταξη⁵⁵⁰. Οι πελταστές ωστόσο, ήταν ήδη ένα στρατιωτικό σώμα το οποίο ήταν ιδιαιτέρως πειθαρχημένο, καθώς οι κινήσεις τους στα πεδία των μαχών απαιτούσαν μεγάλη ακρίβεια και συντονισμό μεταξύ τους, ώστε να επιτύχουν σημαντικές στρατιωτικές νίκες. Υποστηρίζει ακόμη ο Lippelt υποστήριζε ότι το σώμα των πελταστών ακόμα και μετά τις μεταρρυθμίσεις του Ιφικράτους παρέμεινε στο παρασκήνιο των μαχών και δεν είχε σημαντικό ρόλο στην έκβαση αυτών. Μάλιστα σύμφωνα με τον ίδιο η μικρή επιρροή των πελταστών είναι απόρροια της μικρής αναλογικά συμμετοχής τους στα εκστρατευτικά σώματα των αρχαίων Ελλήνων. Αυτή η διαπίστωση δεν είναι ορθή καθώς όλες οι επίλεκτες στρατιωτικές μονάδες δεν αποτελούνται από μεγάλο αριθμό στρατιωτών ακόμη και κατά την αρχαιότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ιερός λόχος των Θηβαίων. Το στρατιωτικό αυτό σώμα διαμορφώθηκε από τον Γοργίδα και συμμετείχαν σε αυτό τριακόσιοι επίλεκτοι (300) Θηβαίοι (Πλουτ. *Πελ.* 18.1). Τέλος ο Lippelt διατείνεται εύστοχα ότι η πρώτη εμφάνιση των πελταστών με την νέα τους εξάρτυση έλαβε χώρα στη Φωκίδα (Δ.Σ. 16.24.3).

⁵⁴⁷ Ο Νέπωτας ισχυρίζεται πως ο Ιφικράτης είχε παντρευτεί την κόρη του Κόττους βλ. *Nep. Iph.* 3.4· Την ίδια άποψη ενστερνίζονται ο Σενέκας ο πρεσβύτερος αλλά και ο Αθήναιος βλ. *Sen. Exc. Controv.* 6.5· *Ath.* 4.131a. Ο Δημοσθένης από την άλλη πλευρά ισχυρίζεται πως ο Κόττυς ήταν *κηδεστής* του Ιφικράτους όπως ο Χαρίδημος με τον Κερσοβλέπη Δ. 23.129. Ο όρος *κηδεστής* έχει τρεις διαφορετικές σημασίες τον πατέρα της νύφης τον γαμπρό ή τον αδελφό εξ αγχιστείας πρβλ. *Lidell & Scott 1996*⁹, λημ. *κηδεστής*. Οι νεότεροι ερευνητές Harris, Kallet και Davies θεωρούν πως ο Ιφικράτης είχε παντρευτεί την αδελφή του Κόττους το 386. Το βασικό τους επιχείρημα είναι πως ο αδελφός του Κόττους Ρηβούλας ήταν ενεργός στα πολιτικά πράγματα την δεκαετία του 330 βλ. *IG II²* 349. Επομένως τίθεται εν αμφιβόλω η δυνατότητα του Κόττους να έχει κόρη σε ηλικία γάμου 55 χρόνια πριν πρβλ. Harris 1989, 264-271· Kallet 1983, 245 υπ. 20. Οι παλαιότεροι είχαν αποδεχθεί την εκδοχή της *communis opinio* της αρχαιότητας πρβλ. Kirchner 1901, PA 7737· Lippelt 1910, 64· Thalheim 1916, RE 18, 2019-2022.

⁵⁴⁸ Sears 2013, 123-126.

⁵⁴⁹ Lippelt 1910, 65-66. Την ίδια άποψη υιοθετούν ο Rüstov και ο Köchly σύμφωνα με την οποία οι πελταστές διατήρησαν την ταχύτητά τους κάνοντας χρήση τόσο των ακοντίων αλλά και του δόρατος στα πεδία των μαχών πρβλ. Rüstov & Köchly 1852, 163-166. Οι φυσικές δυνάμεις των πελταστών δεν θα αρκούσαν για την διατήρηση της ταχύτητά τους με τη συγκεκριμένη εξάρτυση.

⁵⁵⁰ Lippelt 1910, 64-65.

Ο Parke επίσης υιοθετεί τις μεταρρυθμίσεις του Ιφικράτους. Υποστηρίζει πως αυτές αποτέλεσαν την αιτία για την διαμόρφωση ενός σώματος πελταστών που θα συμμετείχε πλέον στις συγκρούσεις των οπλιτικών φαλάγγων ενεργά και δεν είχε πλέον συμπληρωματικό ρόλο σε αυτές. Η διατύπωση αυτή του Parke δεν επιβεβαιώνεται από τις γραμματειακές μαρτυρίες. Κατ'αρχάς οι πελταστές δεν είχαν συμπληρωματικό ρόλο στις μάχες, συμμετείχαν σε αυτές επί ίσοις όροις και σε πολλές περιπτώσεις είχαν καταλυτικό ρόλο στην έκβαση αυτών. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν η μάχη της Σπαρτώλου αλλά και η μάχη στη Σφακτηρία (Θουκ. 2.79.1-7· 4.32-38·) Επί πλέον υποστηρίζει ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές έλαβαν χώρα σταδιακά. Η πλήρης μορφή αυτών θα πρέπει να έχει ως *terminus post quem* το 374, αν και θα μπορούσε να είχαν χρησιμοποιηθεί πειραματικά τόσο από τον Ιφικράτη όσο και από τον Χαβρία⁵⁵¹ σε προγενέστερη χρονικά περίοδο⁵⁵².

Ένα άλλο ακανθώδες ζήτημα αναφορικά με τις μεταρρυθμίσεις του Ιφικράτους είναι η πραγματοποίησή τους. Πολλοί ερευνητές δεν αποδέχονται την πραγματοποίηση αυτής της μεταρρύθμισης. Ο Best διατείνεται πως οι πληροφορίες που παραθέτουν ο Διόδωρος και ο Νέπως ήταν λανθασμένες. Σύμφωνα με τον Best οι μεταρρυθμίσεις που αναφέρονται στους παραπάνω συγγραφείς δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ⁵⁵³, καθώς χρησιμοποιούνταν ήδη αρκετές παραλλαγές της βασικής εξάρτυσης των Θρακών πελταστών μεταξύ των οποίων και εκείνων του Ιφικράτους⁵⁵⁴. Αυτός θεωρούσε πως οι πελταστές ήδη από προγενέστερη εποχή χρησιμοποιούσαν δόρατα σε ορισμένες περιπτώσεις αντί για ακόντια. Ως απόδειξη για την υπόθεσή του αυτή παραθέτει κάποια αγγεία που φέρουν μορφές πολεμιστών με πέλτες και δόρατα⁵⁵⁵. Η φαντασία του καλλιτέχνη σε πολλές περιπτώσεις θα μπορούσε να συνδυάσει στοιχεία εξαρτυσεων από στρατιώτες διαφορετικών σωμάτων για λόγους αισθητικούς. Ένα καλλιτεχνικό έργο έχει ως απώτερο στόχο να τέρψει και όχι να αποδώσει με ρεαλιστικό τρόπο την πραγματικότητα. Συνεπώς πρέπει να διατηρούνται πάντα σοβαρές επιφυλάξεις, όταν παρατίθενται ως αποδείξεις καλλιτεχνικές παραστάσεις στρατιωτών σε αγγεία. Επιπροσθέτως η αποτύπωση των πελταστών στα αγγεία έχει μία ιδιαιτερότητα. Όλοι οι πελταστές απεικονίζονται να χειρίζονται

⁵⁵¹ Σύμφωνα με τον Parke ο Χαβρίας ήταν ο στρατηγός που χρησιμοποίησε τους πελταστές στη νέα τους μορφή κατά τη διάρκεια της συμμετοχής τους στις συγκρούσεις Θηβαίων και Σπαρτιατών στην προσπάθεια των τελευταίων να καταλάβουν τη Θήβα. Ο Parke συνδέει τη στάση των στρατιωτών του Χαβρίου καθώς αναμένουν την επίθεση των Σπαρτιατών του Αγησιλάου, με τη νέα μορφή του σώματος των πελταστών πρβλ. Parke 1933, 81. Η άποψη αυτή έχει απορριφθεί από τον Buckler, ο οποίος υποστηρίζει πως η στάση του σώματος των στρατιωτών του Χαβρίου δεν σχετίζεται με την καινούρια μορφή του σώματος των πελταστών του Χαβρίου πρβλ. Buckler 1972, 466-474.

⁵⁵² Parke 1933, 80-81.

⁵⁵³ Ο πρώτος ερευνητής που ασπάστηκε την συγκεκριμένη θέση ήταν ο Droysen που θεωρούσε ότι η μεταρρύθμιση των πελταστών από τον Ιφικράτη δεν έλαβε χώρα ποτέ πρβλ. Droysen 1889, 25-27.

⁵⁵⁴ Best 1969, 104-105.

⁵⁵⁵ ο.π., 104 εικ. 7-8.

τα δόρατα με το ένα χέρι. Σύμφωνα ωστόσο με τον van Wees τα δόρατα που χρησιμοποιήθηκαν μετά τη μεταρρύθμιση του Ιφικράτους ήταν πολύ μεγάλα σε μήκος, για να μπορεί να τα ελέγξει κάποιος χρησιμοποιώντας μόνο το ένα χέρι⁵⁵⁶. Ο Best χρησιμοποιεί ως επιπρόσθετο επιχείρημα την απουσία οποιασδήποτε αναφοράς αυτής της μεταρρύθμισης από τον Ξενοφώντα, αν και ο ίδιος επαινεί τον Ιφικράτη ως στρατηγό (Ξ. Έλλ. 6.2.39). Πρόκειται για ένα *argumentum e silentio*. Ως γνωστόν, ο Ξενοφών σε πολλές περιπτώσεις παραλείπει σημαντικά ιστορικά γεγονότα, γιατί δεν βρίσκονται στο επίκεντρο των ενδιαφερόντων του⁵⁵⁷. Συνεπώς η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς σχετικά με την μεταρρύθμιση του Ιφικράτους από τον Ξενοφώντα δεν μπορεί να αποτελεί καθοριστική απόδειξη σχετικά με τη μη υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων του Ιφικράτους⁵⁵⁸.

Δεν είναι όμως, μόνον ο Best μεταξύ των ερευνητών που υποστηρίζει πως η μεταρρύθμιση αυτή δεν έλαβε χώρα ποτέ, αλλά και ο Stylianos. Κατά την άποψή του, η μεταρρύθμιση αυτή του Ιφικράτους δεν ήταν τίποτα περισσότερο παρά προσαρμογή της εξάρτυσης των στρατιωτών του και ιδίως των οπλιτών του⁵⁵⁹ στις ιδιαίτερες απαιτήσεις της συγκεκριμένης επιχείρησης, στην ιδιαίτερη δηλαδή εξάρτυση των Αιγυπτίων όπως αυτή παρατίθεται στην Κύρου Παιδεία (Ξ. Κ. Π. 6.2.10· 7.1.33). Σύμφωνα με αυτήν, οι Αιγύπτιοι έφεραν μακρά δόρατα και ασπίδες που κάλυπταν ολόκληρο το σώμα τους. Επιπροσθέτως οι κλιματικές συνθήκες στην Αίγυπτο ήταν τελείως διαφορετικές. Στο πλαίσιο αυτό σύμφωνα με τον Stylianos οι οπλίτες πρωτίστως του Ιφικράτους⁵⁶⁰ υιοθέτησαν τις μεταρρυθμίσεις που αποδίδονται από τον Διόδωρο και τον Νέπωτα σε αυτόν θέλοντας να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις των επιχειρήσεων που διεξήχθησαν στην περιοχή. Χρησιμοποίησαν μακρύτερα δόρατα και ξίφη όπως οι Αιγύπτιοι⁵⁶¹, ενώ έφεραν λινό θώρακα και όχι μεταλλικό, όπως οι κλιματολογικές συνθήκες επέβαλαν. Στην περιοχή της Αιγύπτου έως και σήμερα το βαμβάκι ως καλλιέργεια ευδοκμεί, και ο μεταλλικός θώρακας θα τους καθιστούσε πιο δυσκίνητους, και θα μείωνε κατά πολύ τις

⁵⁵⁶ Van Wees 2004, 197 υπ. 66.

⁵⁵⁷ Παρούσα εργασία, 183 υπ.522.

⁵⁵⁸ Ο Ξενοφών αναγνωρίζει τις στρατιωτικές ικανότητες του Ιφικράτους, θεωρούσε ότι είναι ικανότατος στρατηγός αλλά και ένας άνθρωπος με μεγάλη αυτοπεποίθηση. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει ο Ξενοφών μετά την πορεία του Ιφικράτους προς την Κέρκυρα το 373 βλ. Ξ. Έλλ. 6.2.39.

⁵⁵⁹ Ο Stylianos υποστηρίζει ότι η πλειονότητα των οποίων ήταν οπλίτες, αν και υπήρχαν και πελταστές πρβλ. Stylianos 1998, 344.

⁵⁶⁰ Ο Stylianos υποστήριξε ότι αυτοί που εν τέλει προσάρμοσαν την εξάρτυσή τους ήταν οπλίτες πρβλ. Stylianos 1998, 345. Η άποψη του αυτή εδράζεται στο χωρίο του Διοδώρου όπου γίνεται αναφορά σε αντικατάσταση βραχύτερου δόρατος από μακρύτερο δόρυ (Δ. Σ. 15.44.3). Ο ίδιος όμως ο Ιφικράτης καθ' όλη την διάρκεια της σταδιοδρομίας του διοικούσε μονάδες πελταστών βλ. Ξ. Έλλ. 4.5.3· 4.8.34.

⁵⁶¹ Στην Ανατολή δεν ήταν μόνο οι Αιγύπτιοι εκείνοι που χρησιμοποιούσαν μακρύ δόρυ. Στην εκστρατεία των Μυρίων πολλοί αντίπαλοι τους έφεραν δόρατα δέκα πέντε (15) πήχεων, όπως οι Χαλδαίοι και οι Χάλυβες βλ. Ξ. Άν. 4.3.4· 4.7.16.

σωματικές τους αντοχές λόγω του αυξημένου βάρους του και της υψηλής θερμοκρασίας. Στην Αίγυπτο σύμφωνα με τον Ηρόδοτο ο λινός θώρακας ήταν κοινός και τον χρησιμοποιούσαν κυρίως άτομα από τις κατώτερες τάξεις (Ηδτ. 2.81.1) ενώ την ίδια στιγμή αποτελούσε χαρακτηριστικό της εξάρτυσης των Περσών, των Χαλύβων και των Μοσσυνοίκων (Ηδτ. 1.135· Ξ. Άν. 4.7.15· 5.4.13). Τέλος οι ιφικρατίδες θα βοηθούσαν τους στρατιώτες να αποφύγουν τον τραυματισμό των πελμάτων τους από την επαφή τους με την καυτή άμμο της αιγυπτιακής ερήμου⁵⁶².

Ο Styliανου διατείνεται πως όλες οι καινοτομίες του Ιφικράτους στην εξάρτυση των στρατιωτών του πλην των ιφικρατίδων δεν είχαν μόνιμο χαρακτήρα αλλά αφορούσαν αποκλειστικά και μόνο τις επιχειρήσεις του Ιφικράτους στην Αίγυπτο. Την άποψη αυτή φαίνεται να ενστερνίζεται και ο Anderson με μία ωστόσο ειδοποιό διαφορά. Αυτός υποστηρίζει πως οι στρατιώτες του Ιφικράτους ήταν πελταστές και μετατράπηκαν σε οπλίτες για τις ανάγκες της επιχείρησης και δεν ήταν ως επί το πλείστον οπλίτες εξ αρχής όπως υποστήριζε ο Styliανου⁵⁶³. Τέλος ο Griffith απορρίπτει τελείως την ύπαρξη ενός σώματος πελταστών με αυτά τα χαρακτηριστικά την εποχή του Ιφικράτους στηριζόμενος στις περιγραφές των μαχών της δεκαετίας του 370 από τον Ξενοφώντα. Παραθέτει ακόμη την άποψη του Ιάσωνος των Φερών σύμφωνα με την οποία οι πελταστές ταυτίζονται ακόμη με τους ακοντιστές (Ξ. Έλλ. 6.1.9). Επί πλέον διατείνεται όπως και ο Styliανου ότι οι δυνάμεις του Ιφικράτους στην εκστρατεία της Αιγύπτου ήταν οπλίτες και όχι πελταστές⁵⁶⁴. Αποδέχεται ωστόσο, όπως και ο Styliανου την καθιέρωση της χρήση των ιφικρατίδων αλλά σε προγενέστερη περίοδο. Εικάζει ότι αυτή ξεκίνησε τη δεκαετία του 390 περίοδο κατά την οποία ο Ιφικράτης συγκρότησε την πρώτη μισθοφορική στρατιά στον Ελλήσποντο και μεγαλούργησε στην Κόρινθο. Στις γραμματειακές πηγές δεν έχουμε καμιά αναφορά σχετικά με τη χρήση των ιφικρατιδών τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Ως εκ τούτου η άποψή του αυτή παραμένει μία επιστημονική υπόθεση, η οποία ωστόσο, δεν βασίζεται σε τεκμηριωμένα στοιχεία ούτως, ώστε να γίνει ευρέως αποδεκτή.

Οι καινοτομίες αυτές του Ιφικράτους δεν φαίνονταν να είχαν περιστασιακό χαρακτήρα καθώς προσπαθούσαν να εξαλείψουν το σημαντικότερο μειονέκτημα των πελταστών που δεν ήταν άλλο από τη μάχη εκ του σύνεγγυς με στρατιωτικά σώματα με βαρύτερη εξάρτυση όπως

⁵⁶² Sekunda 2014, 135.

⁵⁶³ Anderson 1970, 129-132.

⁵⁶⁴ Griffith 1981, 166.

οι οπλίτες. Επιπροσθέτως καμία ιστορική πηγή δεν θα έκανε τόσο εκτενή αναφορά στις καινοτομίες του Ιφικράτους, αν αυτές δεν αποτελούσαν σημαντικό σταθμό στην εξέλιξη της στρατιωτικής τέχνης. Επί πλέον πολλές καινοτόμες στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις στο πλαίσιο του αρχαίου κόσμου δεν χρησιμοποιήθηκαν ευρέως μετά την εισαγωγή τους. Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει τη δυσκολία εκμάθησης από την εμπειρία (Αριστ. *Μεταφ.* 981a 25-981b 9). Η στρατιωτική ιστορία του αρχαίου κόσμου βρίθει τέτοιων παραδειγμάτων. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί ο παροπλισμός της λοξής φάλαγγας (Ξ. *Ελλ.* 6.4.9-15) μετά τον θάνατο του Επαμεινώνδα, αν και αποτελούσε μία από τις ευφυέστερες προσαρμογές στην ιστορία της οπλικής φάλαγγας. Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το φλογοβόλο που είχαν κατασκευάσει οι Θηβαίοι, για να καταλάβουν το φρούριο του Δηλίου (Θουκ. 4.100) το οποίο δεν ξαναχρησιμοποιήθηκε ποτέ. Επομένως η μεμονωμένη αναφορά χρήσης της ιδιόρρυθμης οπλικής εξάρτυσης που χρησιμοποίησε ο Ιφικράτης για στρατιώτες του κατά την διάρκεια της συμμετοχής του στην εκστρατεία των Περσών στην Αίγυπτο, δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την πραγματοποίηση της μεταρρύθμισης αυτής όπως διατείνεται ο Stylianou, καθώς οι μεταγενέστεροι πιθανότατα απλά να την εγκατέλειψαν.

Συμπερασματικά η μεταρρύθμιση του Ιφικράτους δεν αποτελεί αποκύημα της φαντασίας του Διοδώρου και του Κορνήλιου Νέπωτος. Η αναφορά των δύο συγγραφέων σχετίζεται με μία αλλαγή στην εξάρτυση των πελταστών, για να μπορέσουν αυτοί να ανταποκριθούν σε μάχη εκ του σύνεγγυς με οπλίτες διατηρώντας ταυτόχρονα ένα ισχυρό πλεονέκτημα στον τομέα της ταχύτητας. Αφορμή για αυτές αποτέλεσε η συμμετοχή του Ιφικράτους στις στρατιωτικές επιχειρήσεις των Περσών εναντίον του Νεκτανέβου το 374/3. Η ιδιόρρυθμη εξάρτυση των Αιγυπτίων οπλιτών που περιλάμβανε πολύ μακρύ δόρυ και ποδήρεις ασπίδες (Ξ. *Κ. ΙΙ.* 6.2.10· 7.1.33) ανάγκασε τον Ιφικράτη να προσαρμόσει την εξάρτυση των πελταστών του με τη βοήθεια και Περσών οπλουργών. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές ήταν καίριες για την εξέλιξη της στρατιωτικής τέχνης τον 4^ο αιώνα, καθώς σύμφωνα με πολλούς ερευνητές αποτέλεσαν τον προπομπό της εξελιγμένης Μακεδονικής φάλαγγας που θα κυριαρχήσει στα πεδία των μαχών ολόκληρης της Ανατολικής Μεσογείου από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα και εξής. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές του Ιφικράτους δεν χρησιμοποιήθηκαν ευρέως σύμφωνα με τα διασωθέντα κείμενα μόνο οι Φωκείς χρησιμοποίησαν ένα σώμα πελταστών με αυτά τα χαρακτηριστικά (Δ. Σ. 16.24.3). Αυτό δεν θα πρέπει να δημιουργεί αμφιβολίες σχετικά με την πραγματοποίηση ή όχι της συγκεκριμένης μεταρρύθμισης, καθώς στον αρχαίο κόσμο πολλές καινοτόμες μεταρρυθμίσεις εγκαταλείφθηκαν πρόωρα. Ωστόσο, φαίνεται ότι ήταν καίριες για την εξέλιξη της στρατιωτικής τέχνης τον 4^ο αιώνα, καθώς κατά την κρατούσα άποψη αποτέλεσαν τον προπομπό της

εξελιγμένης Μακεδονικής φάλαγγας που θα κυριαρχήσει στα πεδία των μαχών ολόκληρης της Ανατολικής Μεσογείου από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα και εξής.

6.8 Η εκστρατεία του Μνάσιππου στην Κέρκυρα

Αμέσως μετά την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων του Ιφικράτους το φθινόπωρο/χειμώνα του 373 ο Μνάσιππος ως ναύαρχος σημαντικού αριθμού πλοίων θα κινηθεί εναντίον των Κερκυραίων. Σύμφωνα με τον Διόδωρο το εκστρατευτικό του σώμα περιλάμβανε εξήντα πέντε (65) πλοία και χίλιους πεντακόσιους στρατιώτες (1500) (Δ.Σ. 15.47.1), ενώ ο Ξενοφών αναφέρει τον ίδιο αριθμό στρατιωτών αλλά εξήντα (60) πλοία και τουλάχιστον χίλιους πεντακόσιους (1500) μισθοφόρους χωρίς ωστόσο, να γίνεται αναφορά στα σώματα αυτών (Ξ. Έλλ. 6.2.3-6· 6.2.18). Στο εκστρατευτικό σώμα συμμετείχαν στρατιώτες από πολλές πόλεις που ήταν στενοί σύμμαχοι της Σπάρτης⁵⁶⁵. Μεταξύ των χιλίων πεντακοσίων μισθοφόρων θα πρέπει να υπήρχαν μάλλον και πελταστές οι οποίοι ειδικεύονταν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις με υψηλό συντελεστή δυσκολίας και σε επιχειρήσεις λαφυραγώγησης. Ας σημειωθεί ότι και οι Αθηναίοι που απεστάλησαν προς βοήθεια των Κερκυραίων διέθεταν σώμα πελταστών.

Ο Μνάσιππος με το εκστρατευτικό του σώμα κατάφερε να λάβει άμεσα τον έλεγχο του λιμανιού της Κέρκυρας και να καταλάβει τέσσερα πλοία των Κερκυραίων που βρίσκονταν εκεί, ενώ άλλα τρία πλοία πυρπολήθηκαν από τους ίδιους τους Κερκυραίους, για να αποκλείσουν το ενδεχόμενο να περάσουν στην κατοχή των Σπαρτιατών (Δ. Σ. 15.47.1). Οι Κερκυραίοι ζήτησαν άμεσα τη βοήθεια των Αθηναίων. Οι τελευταίοι ανταποκρίθηκαν στέλνοντας τον Κτησικλή με εξακόσιους (600) πελταστές⁵⁶⁶, οι οποίοι διέσχισαν την Ήπειρο⁵⁶⁷ με τη βοήθεια του βασιλιά Αλκέτα των Μολοσσών⁵⁶⁸. Εν συνεχεία κατόρθωσαν να φθάσουν στην Κέρκυρα και να εισέλθουν στην πόλη. Την ίδια στιγμή οι Κερκυραίοι βρίσκονταν σε απελπιστική κατάσταση, καθώς ο Μνάσιππος με τις δυνάμεις του πολιορκούσε την Κέρκυρα με αποτέλεσμα τόσο οι Κερκυραίοι όσο και οι δούλοι να υποσιτίζονται έχοντας εγκαταστήσει το στρατόπεδό του σε ένα χαμηλό λόφο περίπου μισό μίλι από τα τείχη της Κέρκυρας (Ξ. Έλλ. 6.2.7). Μάλιστα η κατάσταση έγινε ακόμα πιο δύσκολη για τους πολιορκούμενους μετά την απόφαση του Μνάσιππου να πωλείται ως δούλος όποιος αυτομολούσε από τους Κερκυραίους (Ξ. Έλλ. 6.2.15).

⁵⁶⁵ Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα στρατιώτες στο εκστρατευτικό σώμα παραχώρησαν οι εξής πόλεις: η Κόρινθος, η Λευκάδα, η Αμβρακία, η Ήλιδα, η Ζάκυνθος, η Ερμιόνη, η Τροιζήνα, η Επίδαυρος, η Αχαΐα και η Αλιείς, ενώ κάποιες άλλες στήριξαν οικονομικά την επιχείρηση βλ. Ξ. Έλλ. 6.2.3-4· 6.2.16.

⁵⁶⁶ Ο Διόδωρος αναφέρει ότι ο Κτησικλής πήγε στην Κέρκυρα με πεντακόσιους στρατιώτες και όχι πελταστές βλ. Δ.Σ. 15.47.4.

⁵⁶⁷ Δεν βρισκόταν ολόκληρη η Ήπειρος υπό τον διοικητικό έλεγχο των Μολοσσών. Την Θεσπρωτία την κατείχαν και την διοικούσαν οι Θεσπρωτοί. Ο σύμμαχος των Αθηναίων Αλκέτας κατάφερε δια μέσου διπλωματικών χειρισμών του να επιτραπεί στους Αθηναίους να περάσουν από την Θεσπρωτία απέναντι στην Κέρκυρα. Αυτή την άποψη υποστήριξε η Meyer πρβλ. Meyer 2013, 61-62. Η άποψη της αυτή εδράζεται σε έναν κατάλογο θεωροδόκων της Επιδαύρου που χρονολογείται το 356-355 βλ. IG IV² 1.95.Π στοίχοι 23-33.

⁵⁶⁸ Ο Αλκέτας είχε γίνει σύμμαχος των Αθηναίων χάρη στις διπλωματικές και στρατιωτικές ικανότητες του Τιμοθέου βλ. Ξ. Έλλ. 6.2.10· Δ. Σ. 15.46.3· 47.4-6.

Αυτή η απόφαση έκανε ακόμα πιο αποτελεσματική την πολιορκία της Κέρκυρας από τις δυνάμεις του Μνασιππού, καθώς διόγκωνε το πρόβλημα της πείνας στο εσωτερικό της πόλης. Ανάλογες στρατηγικές είχαν ακολουθήσει στο παρελθόν με επιτυχία πολλοί Σπαρτιάτες αξιωματικοί μεταξύ των οποίων και ο Λύσανδρος κατά την πολιορκία της Αθήνας στο τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου (Ξ. Έλλ. 2.2.2).

Ο Μνάσιππος θεωρώντας ότι οι Κερκυραίοι δεν θα μπορούσαν να αντισταθούν για μεγάλο χρονικό διάστημα στα στρατεύματά του υπέπεσε σε ένα στρατηγικό λάθος απέλυσε ένα μέρος των μισθοφόρων του, ενώ στους άλλους δεν απέδωσε τους μισθούς τους, αν και είχε πολλά χρήματα διαθέσιμα από τους συμμάχους της Σπάρτης που δεν ήθελαν να συμμετάσχουν σε ναυτικές εκστρατείες (Ξ. Έλλ. 6.2.16)⁵⁶⁹. Αυτές οι αποφάσεις του Μνασίππου προκάλεσαν προβλήματα απειθαρχίας στο στράτευμά του αλλά και περιόρισε τις φρουρές που υπήρχαν στο στρατόπεδό του. Την κατάσταση αυτή εκμεταλλεύτηκαν ο Κτησικλής με τους πελταστές τους σε συνεργασία με τους συμμάχους τους Κερκυραίους οι οποίοι επιτέθηκαν στο στρατόπεδο των Σπαρτιατών και κατάφεραν άμεσα να σκοτώσουν όλους τους στρατιώτες του Μνασίππου που ήταν διασκορπισμένοι στην ύπαιθρο χώρα (Ξ. Έλλ. 6.2.17). Στην κρίσιμη αυτή στιγμή ο Μνάσιππος στην απέλπιδα προσπάθειά του να εξαναγκάσει όλους τους διαθέσιμους στρατιώτες του να συμμετάσχουν στην επικείμενη μάχη άσκησε βία. Αυτή η ενέργειά του προκάλεσε την δυσαρέσκεια των στρατιωτών του σύμφωνα με τον Ξενοφώντα (Ξ. Έλλ. 6.2.19).

Αρχικά οι Σπαρτιάτες κατάφεραν να απωθήσουν τις συνασπισμένες δυνάμεις των Κερκυραίων και των Αθηναίων προς τα τείχη της πόλεως. Εμπρός όμως, από το νεκροταφείο της πόλεως οι Αθηναίοι και οι Κερκυραίοι αντέστρεψαν το μέτωπό τους και τους επιτέθηκαν στο στράτευμα των Σπαρτιατών. Τα ταφικά μνημεία αποτελούσαν ιδανική κάλυψη για την δράση των πελταστών (Ξ. Έλλ. 6.2.20). Για μία ακόμη φορά η απομόνωση της φάλαγγας από δυνάμεις ελαφρά οπλισμένων είχε δυσάρεστες συνέπειες για τους οπλίτες της φάλαγγας. Η κατάδιωξη των Σπαρτιατών είχε ως αποτέλεσμα να χαθεί η συνοχή του στρατεύματός τους και να γίνουν ευάλωτοι οι ίδιοι σε επιθέσεις των εχθρών. Οι συνασπισμένες δυνάμεις των Κερκυραίων και Αθηναίων κατάφεραν εν τέλει με μία σειρά οργανωμένων υποχωρήσεων και αντεπιθέσεων να προκαλέσουν πάρα πολλές απώλειες στο στράτευμα των Σπαρτιατών μεταξύ των

⁵⁶⁹ Τα χρήματα που απαιτούνταν από την πλευρά του Μνασίππου για την συντήρηση του εκστρατευτικού του σώματος ήταν τεράστια. Σύμφωνα με μελέτη της Ψωμά οι συνολικές δαπάνες ανέρχονταν σε 210 τάλαντα για μία περίοδο πέντε (5) μηνών. Συνεπώς είναι εξαιρετικά αμφίβολο, αν τα χρήματα που είχαν συνεισφέρει οι σύμμαχοι επαρκούσαν για τη συνέχιση της εκστρατείας πρβλ. Psoma 2022 vol I, 242. Επιπροσθέτως ο Stylianos θεωρεί ότι τα κρούσματα απειθαρχίας μεταξύ των στρατιωτών του Μνασίππου οφείλονταν εν πολλοίς σε έλλειψη χρηματικών πόρων από την πλευρά του Μνασίππου πρβλ. Stylianos 1998, 374-375. Μάλιστα αναφέρει και το παράδειγμα του Τιμοθέου ο οποίος είχε βρεθεί σε αντίστοιχη δύσκολη θέση βλ. Αριστ. *Οίκ.* 1350^a30.

οποίων συγκαταλέγονταν και ο Μνάσιππος⁵⁷⁰. Οι Κερκυραίοι έστησαν τρόπαιο στο πεδίο της μάχης (Ξ. Έλλ. 6.2.21-24). Οι Σπαρτιάτες κατά τη διάρκεια της μάχης προσπάθησαν να εφαρμόσουν ανεπιτυχώς την αναστροφή, τακτικό ελιγμό που είχαν εφαρμόσει με επιτυχία στη Μαντίνεια το 418 και στις Θερμοπύλες το 480 (Θουκ. 5.72-73· Ηδτ. 7.211.3).

Ο Κτησικλής εκμεταλλεύτηκε την περίπτωση, καθώς η παρουσία των ταφικών μνημείων διευκόλυνε την τακτική του κατά την διάρκεια της μάχης. Ακόμη και αν είχαν οι Σπαρτιάτες οπλίτες τις φυσικές δυνάμεις να καταδιώξουν τους πελταστές, για να πολεμήσουν με αυτούς εκ του σύνεγγυς, τα ταφικά μνημεία λειτούργησαν ως τεχνητά αναχώματα προστατεύοντας τους πελταστές από μία κατά παράταξη μάχη με αμφίροπη κατάληξη. Σημειωθήτω πως είναι η πρώτη φορά όπου ο στρατηγός ενός σώματος πελταστών εκμεταλλεύεται ανθρώπινες κατασκευές για να προσδώσει σημαντικό πλεονέκτημα σε αυτούς κατά την διάρκεια της μάχης. Για μία ακόμη φορά ωστόσο, δεν έχουμε επαρκείς πληροφορίες για τη δράση των πελταστών στη συγκεκριμένη μάχη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορούν να εξαχθούν περαιτέρω συμπεράσματα σχετικά με την συνεισφορά των πελταστών των Αθηναίων στην τελική επικράτηση των συμμάχων Αθηναίων και Κερκυραίων. Η χρήση του ρήματος *ήκόντιζον* από τον Ξενοφώντα (Ξ. Έλλ. 6.2.20) αποτελεί δυστυχώς τη μοναδική απόδειξη της ενεργής συμμετοχής των πελταστών του Κτησικλέους στη συγκεκριμένη μάχη, η οποία ωστόσο, δεν φαίνεται να είναι αμελητέα, καθώς ο συγκεκριμένος τρόπος μάχης ήταν τέλεια προσαρμοσμένος στην εξάρτηση που έφεραν οι πελταστές των Αθηναίων.

⁵⁷⁰ Σύμφωνα με τον Διόδωρο αρχικά οι Αθηναίοι μαζί με τους Κερκυραίους σκότωσαν περίπου διακόσιους στρατιώτες από το στράτευμα των Σπαρτιατών, ενώ στη δεύτερη φάση των στρατιωτικών επιχειρήσεων σκότωσαν τον Μνάσιππο και άλλους τόσους βλ. Δ.Σ. 15.47.6.

6.9 Η περίπτωση των Λεύκτρων (371)

Η επόμενη αναφορά σε στρατιωτική επιχείρηση των πελταστών απαντά το 371. Τις παραμονές της μάχης των Λεύκτρων οι μισθοφόροι της παράταξης των Σπαρτιατών με επικεφαλής τον Ιέρωνα, αλλά και με τη συνοδεία Φωκέων πελταστών και Φλειασείων και Ηρακλεωτών υπέων επιτέθηκαν σε κάποιους Βοιωτούς που λιποτάκτησαν⁵⁷¹ αναγκάζοντάς τους να υποχωρήσουν και πάλι προς το στρατόπεδο των Βοιωτών (Ξ. Έλλ. 6.4.9). Η αποστολή τους δεν ήταν δύσκολη, καθώς οι λιποτάκτες δεν επιθυμούσαν τη σύγκρουση με τις δυνάμεις των Σπαρτιατών, επιθυμούσαν απλά τη φυγή τους από το πεδίο της μάχης.

⁵⁷¹ Στο στρατόπεδο των Βοιωτών δεν υποστήριζαν όλοι με θέρμη τη σύγκρουση με τους Σπαρτιάτες βλ. Δ.Σ. 15.53.2-3. Είναι χαρακτηριστικό πως ο Επαμεινώνδας, για να ενισχύσει το ηθικό των Βοιωτών θα παρουσιάσει μία σειρά από θεϊκούς οϊωνούς σε αυτούς βλ. Δ.Σ. 15.53.4-54.2· Ξ. Έλλ. 6.4.7.

6.10 Η περίπτωση της Μαντινείας και του Ορχομενού (370)

Το 370 οι σχέσεις μεταξύ του Ορχομενού και της Μαντινείας ήταν τεταμένες. Αφορμή αποτέλεσε η επανίδρυση της πόλης της Μαντινείας σε ενιαία μορφή και των τειχών της από τους Μαντινείς μετά την μάχη των Λεύκτρων και την υπογραφή της νέας μορφής της κοινής ειρήνης το 371⁵⁷² (Ξ. Έλλ. 6.5.1-3) επικαλούμενοι την αυτονομία όλων των ελληνικών πόλεων (Ξ. Έλλ. 6.5.4). Αυτή η πρωτοβουλία των Μαντινέων προκάλεσε την αντίδραση των Σπαρτιατών. Μεταξύ των ελαχίστων από τους Αρκάδες που συντάχθηκαν με τους Σπαρτιάτες συγκαταλέγονταν και οι Ορχομένιοι⁵⁷³. Στην πόλη του Ορχομενού είχε εγκατασταθεί ένα σώμα μισθοφόρων υπό τον Λακεδαιμόνιο Πολύτροπο⁵⁷⁴ το οποίο είχε συγκροτηθεί από τον ίδιο στην Κόρινθο, για να προστατέψει τους Ορχομενίους που δεν ήθελαν να συμμετάσχουν στο νεοϊδρυθέν κοινό των Αρκάδων⁵⁷⁵ αλλά και στις στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον της Σπάρτης (Ξ. Έλλ. 6.5.11). Την ίδια στιγμή ο Αγησίλαος με τον στρατό των Λακεδαιμονίων κατέλαβε την αρκαδική πόλη της Ευταίας και περίμενε να φθάσει στην περιοχή ο Πολύτροπος με τους μισθοφόρους του. Στο μεταξύ, οι Μαντινείς και οι Αρκάδες σύμμαχοί τους με το στρατιωτικό

⁵⁷² Το 371 οι ελληνικές πόλεις συμφώνησαν σε δύο διαφορετικές εκδοχές συμφωνιών που έφεραν τους χαρακτηριστικούς όρους της κοινής ειρήνης. Η προφανής αιτία για αυτή τη μη συνηθισμένη κατάσταση ήταν ατυχής έκβαση της μάχης των Λεύκτρων για τους Σπαρτιάτες που μετέβαλε τον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ της Σπάρτης και της Θήβας βλ. Ξ. Έλλ. 6.4.9-15. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή των όρων της κοινής ειρήνης. Σύμφωνα με την πρώτη εκδοχή αυτής βασικός πυρήνας της ήταν η αυτονομία όλων των ελληνικών πόλεων βλ. Ξ. Έλλ. 6.3.18. Για την ενδελεχή ανάλυση όλων των πτυχών αυτής με σημαντικότερη την διπλωματική απομόνωση των Θηβαίων λίγο πριν τη μάχη στα Λεύκτρα πρβλ. Jehne 1994, 65-74. Η σύγκληση και δεύτερου συνεδρίου για τη διαμόρφωση μίας νέας κοινής ειρήνης το 371 στην Αθήνα μετά την μάχη των Λεύκτρων αποτέλεσε μία προσπάθεια των Αθηναίων των Σπαρτιατών αλλά και των συμμάχων τους να προστατευτούν από μία ενδεχόμενη επίθεση των Θηβαίων. Η αναμφισβήτητη καινοτομία της ήταν η προσθήκη ενός όρου σύμφωνα με τον οποίο η επίθεση σε μία πόλη που συμμετείχε σε αυτή υποχρέωνε όλα τα υπόλοιπα κράτη να συμβάλλουν υπέρ της πόλεως που δεχόταν την επίθεση, κάτι το οποίο στην προηγούμενη μορφή της δεν κατοχυρωνόταν με όρο της συνθήκης αλλά γινόταν σε εθελοντική βάση. Από αυτό το συνέδριο για τη διαμόρφωση της νέας μορφής κοινής ειρήνης δεν συμμετείχαν όλες οι ελληνικές πόλεις κράτη. Απείχαν οι Θηβαίοι, οι Θεσσαλοί αλλά και οι Ηλείοι, οι οποίοι αρνήθηκαν να δεχθούν την αυτονομία των Μαργανέων, των Σκυλλουντιών και των Τριφυλίων βλ. Ξ. Έλλ. 6.5.1-3. Η άρνηση των Θηβαίων να συμμετάσχουν δήλωνε εμμέσως πλην σαφώς τη διάθεσή τους να συνεχίσουν τον πόλεμο εναντίον των Σπαρτιατών πρβλ. Jehne 1994, 74-79.

⁵⁷³ Οι υπόλοιποι Αρκάδες που συνέπραξαν με τους Σπαρτιάτες ήταν οι Ηραιείς, οι Λεπρεάτες και οι Φλειάσειοι βλ. Ξ. Έλλ. 6.5.11.

⁵⁷⁴ Σύμφωνα με την αφήγηση του Διοδώρου στις στρατιωτικές δυνάμεις υπό την διοίκηση του Πολυτρόπου θα πρέπει να προστεθούν χίλιοι (1.000) Λακεδαιμόνιοι οπλίτες, ενώ το σώμα των μισθοφόρων απαρτιζόταν από πεντακόσιους (500) Αργείους και Βοιωτούς εξορίστους βλ. Δ.Σ. 15.62.1.

⁵⁷⁵ Το Κοινό των Αρκάδων δημιουργήθηκε κατόπιν πρωτοβουλίας ενός Μαντινείου πολιτικού του Λυκομήδου βλ. Δ. Σ. 15.59.1. Ο Styliανου θεωρεί πως η θέση αυτή του Διοδώρου αποτελεί μία υπεραπλούστευση. Ο Λυκομήδης ήταν αναντίρρητα η ηγετική φυσιογνωμία του Αρκαδικού κοινού τα πρώτα χρόνια μετά την ίδρυσή του αλλά σε αυτή συνετέλεσαν οι πολιτικοί των δημοκρατικών παρατάξεων τόσο της Μαντινείας όσο και της Τεγέας. Συν τοις άλλοις ρόλο διαδραμάτισαν τόσο οι εξόριστοι Αρκάδες στο Άργος όσο και στην Αθήνα πρβλ. Styliανου 1998, 414-416. Τέλος την υποστήριξή τους σε όλο αυτό το εγχείρημα παρείχαν οι Ηλείοι και οι Αργείοι βλ. Δ. Σ. 15.62.3· Ξ. Έλλ. 6.5.5, 16, 19, 23.

σώμα των επιλέκτων⁵⁷⁶ που περιλάμβανε πέντε χιλιάδες (5.000) στρατιώτες αποπειράθηκαν να καταλάβουν τον Ορχομενό με έφοδο αλλά απέτυχαν, ενώ υπέστησαν και κάποιες απώλειες (Ξ. Έλλ. 6.5.13· Δ. Σ. 15.62.2).

Οι οπλίτες των Ορχομενίων τους καταδιώξαν για ένα χρονικό διάστημα μαζί με τους μισθοφόρους του Πολυτρόπου. Όταν όμως οι Ορχομενίοι σταμάτησαν να τους καταδιώκουν οι οπλίτες, οι μισθοφόροι του Πολυτρόπου συνέχισαν με αμείωτο ρυθμό τις επιθέσεις. Επειδή όμως αυτοί, δεν είχαν την κάλυψη των Ορχομενίων οπλιτών, οι οπλίτες των Αρκάδων αντέστρεψαν όλοι μαζί το μέτωπό τους και τους επιτέθηκαν, γιατί σε διαφορετική περίπτωση θα τους εξόντωναν οι μισθοφόροι με την ρίψη δοράτων. Στη μάχη που ακολούθησε σκοτώθηκε ο Πολύτροπος και θα μπορούσαν να σκοτωθούν και οι περισσότεροι από τους μισθοφόρους του κατά τη διάρκεια της υποχώρησής τους. Η έγκαιρη όμως, παρέμβαση των Φλειασίων ιππέων ανάγκασε τους Μαντινείς να σταματήσουν την καταδίωξη τους επιτυγχάνοντας με αυτόν τον τρόπο την επιβίωση των περισσότερων (Ξ. Έλλ. 6.5.13-14). Σύμφωνα με τον Διόδωρο ο συνολικός αριθμός των νεκρών ανέρχονταν σε διακόσιους (200) (Δ. Σ. 15.62.2).

Λίγες ημέρες αργότερα οι Φλειάσιοι ιππείς και οι εναπομείναντες μισθοφόροι του Πολυτρόπου εμφανίστηκαν στο στρατόπεδο του Αγησιλάου το οποίο πλέον βρισκόταν έξω από τη Μαντινεία, καθώς ο Αγησίλαος μόλις πληροφορήθηκε την ήττα των μισθοφόρων του Πολυτρόπου, επειδή θεώρησε πως αυτοί και οι Φλειάσιοι ιππείς δεν θα κατάφερναν να προσεγγίζουν το αρχικό του στρατόπεδο και για αυτό κινήθηκε προς την περιοχή της Μαντινείας (Ξ. Έλλ. 6.5.15).

Ο Ξενοφών σε αυτό το χωρίο αναφέρεται στους μισθοφόρους χρησιμοποιώντας τον όρο *πελτασταί*. Αυτό σε συνδυασμό με τη χρήση του όρου *κατακοντισθήσονται* στην προγενέστερη παράγραφο του κειμένου του αποκαλύπτει πως οι μισθοφόροι ήταν αναντίρρητα πελταστές. Επιπροσθέτως με βάση τη μαρτυρία του Διοδώρου οι πελταστές αυτοί δεν προέρχονταν από μέρη της Ελλάδος με μακράιωνα παράδοση στη συγκρότηση σωμάτων πελταστών αλλά ήταν εξόριστοι Βοιωτοί και Αργείοι (Δ. Σ. 15.62.1). Αυτή είναι και η πρώτη σωζόμενη γραμματειακή μαρτυρία για τη συγκρότηση σώματος πελταστών από τους Βοιωτούς και τους Αργείους και αποτελεί μία ισχυρή ένδειξη για την ευρεία διάδοση του σώματος αυτού στις πόλεις

⁵⁷⁶ Κατά τον Έφορο αυτοί ήταν οι *επάριτοι* επαρίτους FGtH 70 F 215. Σε αυτό συμφωνεί και ο Ξενοφών βλ. Ξ. Έλλ. 7.4.22,33,36· 7.5.3. Σύμφωνα με τον Jakoby ο Διόδωρος αποφάσισε να αντικαταστήσει τον ασυνήθιστο αυτόν όρο από τον όρο *επίλεκτοι*. Η χρήση αυτού του όρου θα μπορούσε να είχε γίνει πρώτη φορά από τον Έφορο ως επεξήγηση του όρου *επάριτοι* που θα δυσκόλευε ακόμα και τους αναγνώστες του τέλους του 4^{ου} αιώνα πρβλ. Stylianou 1998, 424.

της νοτίου Ελλάδος κατά την διάρκεια του 4^{ου} αιώνα, αλλά και για την επιρροή του συγκεκριμένου σώματος στην εξέλιξη της πολεμικής τακτικής κατά την αντίστοιχη χρονική περίοδο. Κατά τον ο Best τα σώματα των πελταστών που πολεμούσαν στο πλευρό των Σπαρτιατών από το 377 και εξής είχαν συγκροτηθεί από Ακαρνάνες, Φωκείς και Λοκρούς οι οποίοι είχαν μεγάλη σχετική εμπειρία στη συγκρότηση σωμάτων πελταστών⁵⁷⁷. Στην προκειμένη περίπτωση οι πληροφορίες τις οποίες διασώζει ο Διόδωρος αντίκεινται στην υπόθεση αυτή. Αναντίρρητα όμως οι Ακαρνάνες οι Φωκείς και οι Λοκροί θα είχαν συγκροτήσει πολλά σώματα πελταστών στον ελλαδικό χώρο χάριν της μακρόχρονης εμπειρίας τους ως πελταστές στα πεδία των μαχών. Τέλος σε αυτές τις πρώτες συμμετοχές πελταστών σε μάχες μετά την μεταρρύθμιση του σώματος των πελταστών από τον Ιφικράτη δεν παρατηρείται κάποια αλλαγή στον τρόπο που πολεμούσαν.

⁵⁷⁷ Best 1969, 101.

6.11 Η περίπτωση του Αστυφίλου η ιδιόρρυθμη ιστορία ενός μισθοφόρου;

Ο Αστύφιλος ήταν ένας Αθηναίος η κληρονομιά του οποίου απασχόλησε τα αθηναϊκά δικαστήρια του 4^{ου} αιώνα και αποτέλεσε το περιεχόμενο του ομώνυμου, ένατου σωζόμενου λόγου του Ισαίου την κληρονομιά αυτή διεκδικούσαν ο ομομήτριος αδελφός του και ο γιός του πρώτου εξαδέλφου του Κλέωνος⁵⁷⁸. Δυστυχώς δεν διασώζονται τα ονόματα ούτε του ομομήτριου αδελφού του ούτε του ανεπιού του. Το κείμενο του Ισαίου αποτελούσε τον λόγο που εκφώνησε ο ομομήτριος αδελφός του Αστυφίλου στο αθηναϊκό δικαστήριο της εποχής.

Ο Αστύφιλος σύμφωνα με τον λόγο του Ισαίου είχε συμμετάσχει σε πολλές και διαφορετικές στρατιωτικές εκστρατείες. Στη 14^η παράγραφο του συγκεκριμένου λόγου αναφέρεται ότι ο Αστύφιλος είχε συμμετάσχει σε εκστρατείες στην Κόρινθο, τη Θεσσαλία στο Θηβαϊκό πόλεμο και τέλος σε εκστρατεία στη Μυτιλήνη κατά την διάρκεια της οποίας σκοτώθηκε (Ισ. 9.14). *Πρῶτον μὲν γὰρ ἐστρατεύσατο εἰς Κόρινθον, ἔπειτα εἰς Θετταλίαν, ἔτι δὲ τὸν Θηβαϊκὸν πόλεμον ἅπαντα, καὶ ἄλλοσε ὅπου περ αἰσθάνοιτο στράτευμα συλλεγόμενον, ἅπανταχοῖ ἀπεδήμει λοχαγῶν· καὶ οὐδ' ἐν μιᾷ τούτων τῶν ἐξόδων διαθήκας κατέλιπεν. Ἡ δὲ εἰς τὴν Μυτιλήνην στρατεία τελευταία αὐτῷ ἐγένετο, ἐν ἧ καὶ ἀπέθανε.*

Η στρατιωτική σταδιοδρομία του Αστυφίλου ξεκίνησε στο πλαίσιο του Κορινθιακού πολέμου (395-387) κατά την διάρκεια του οποίου συμμετείχαν τόσο Αθηναίοι οπλίτες και ιππείς όσο και μισθοφόροι όπως οι πελταστές του Ιφικράτους. Δεν υπάρχει κάποιο αντικειμενικό κριτήριο σύμφωνα με το οποίο να μπορεί να γίνει σαφής διαχωρισμός μεταξύ μισθοφόρων και Αθηναίων οπλίτων. Επιπροσθέτως λόγω ελλείψεως στοιχείων δεν μπορεί να αποκλειστεί η πιθανότητα ο Αστύφιλος να συμμετείχε τόσο ως οπλίτης όσο και ως μισθοφόρος σε διαφορετικές χρονικές περιόδου του πολέμου. Σύμφωνα με τον Rosivach ακόμα και οι Αθηναίοι θα μπορούσαν να υπηρετήσουν ως μισθοφόροι σε αθηναϊκό εκστρατευτικό σώμα, αν δεν είχε κηρυχθεί από τους Αθηναίους γενική επιστράτευση⁵⁷⁹. Ωστόσο οι μισθοφόροι που συμμετείχαν στον Κορινθιακό πόλεμο προέρχονταν πιθανότατα από την περιοχή της Μικράς Ασίας,

⁵⁷⁸ Το όνομα του Κλέωνος υιού του Θουδίππου έχει καταγραφεί σε δύο επιγραφές *Κλέων Θουδί[π]-[πο] Αραφήνιος*, να φέρει το αξίωμα του ταμίας βλ. IG ii² 1410, 1-2· 1411, 6. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη οι ταμίες, ήταν συνολικά δέκα (10), ένας από κάθε φυλή εκλέγονταν με κλήρο μεταξύ των μελών της ανώτερης κοινωνικής τάξης δηλαδή των πεντακοσιομεδίων και είχαν ενιαύσια θητεία βλ. Αριστ. Αθ. 47. Σχετικά με μία ενδελεχή παρουσίαση των πεπραγμένων των μελών της οικογένειας του Αστυφίλου πρβλ. Griffith-Williams 2013, 149-151.

⁵⁷⁹ Rosivach 2005, 196.

ενώ οι Αθηναίοι των κατώτερων στρωμάτων την ίδια εποχή απασχολήθηκαν στο μεγάλο ναυτικό στόλο που έφερε ο Κόνων μαζί του από την ίδια περιοχή⁵⁸⁰.

Ο δεύτερος σταθμός στην σταδιοδρομία του Αστυφίλου ήταν η συμμετοχή του σε εκστρατεία στην περιοχή της Θεσσαλίας. Οι Αθηναίοι κατά την διάρκεια του πρώτου μισού του 4^{ου} αιώνα ποτέ δεν έκαναν κάποια εκστρατεία στην περιοχή αυτή. Την ίδια εποχή όμως, ο Ιάσων από τις Φέρες ο ισχυρότερος ηγεμόνας ολόκληρης της περιοχής της Θεσσαλίας σύμφωνα με τον Ξενοφώντα είχε ένα εκστρατευτικό σώμα μισθοφόρων αποτελούμενο από έξι χιλιάδες (6.000) στρατιώτες (Ξ. Έλλ. 6.1.5). Εάν ο Αστύφίλος υπηρέτησε ως μισθοφόρος στην περιοχή της Θεσσαλίας όπως αναφέρεται στο κείμενο του Ισαίου, θα μπορούσε κάλλιστα να είναι ένας από τους μισθοφόρους του Ιάσωνος. Η πρώτη αναφορά σε εμπλοκή του Ιάσωνος σε στρατιωτική επιχείρηση σύμφωνα με τον Διόδωρο ανάγεται μόλις στο 379, όταν και βοήθησε τον Νεογένη να συγκεντρώσει στρατιώτες και να καταλάβει την ακρόπολη της Ιστιαίας και εν συνεχεία να γίνει τύραννος σε αυτήν (Δ. Σ. 15.30.3). Δυστυχώς δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί ο χρόνος κατά τον οποίο ο Αστύφίλος εντάχθηκε στο στράτευμα του Ιάσωνος ούτε το ακριβές χρονικό διάστημα που παρέμεινε σε αυτόν με βάση τις διασωθείσες γραπτές μαρτυρίες. Σε κάθε περίπτωση ως *terminus post quem* για την ένταξη του Αστυφίλου στο μισθοφορικό στράτευμα του Ιάσωνος μπορεί να οριστεί το έτος 379 σύμφωνα με την μαρτυρία του Διοδώρου ενώ ως *terminus ante quem* για την απόσυρσή του από το στράτευμά του το έτος 370 κατά το οποίο ο Ιάσων δολοφονήθηκε από μία ομάδα επτά (7) νεαρών (Ξ. Έλλ. 6.4.31).

Με βάση τις πληροφορίες των γραμματειακών κειμένων προκύπτει ένα μεγάλο χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο Αστύφίλος παραμένει ανενεργός ως στρατιώτης από το τέλος του Κορινθιακού πολέμου το 386 έως το 379. Σύμφωνα με τον Ισαίο εν συνεχεία ο Αστύφίλος συνέχισε την στρατιωτική του σταδιοδρομία συμμετέχοντας σε ολόκληρο τον Θήβαϊκό πόλεμο “*ἔτι δὲ τὸν θηβαϊκὸν πόλεμον ἅπαντα*” (Ισ. 9.14). Αυτός ξεκίνησε το 378 και ολοκληρώθηκε το 371. Κατά την διάρκεια αυτού του πολέμου επιχειρούσαν στη Βοιωτία αθηναϊκές στρατιωτικές δυνάμεις κυρίως πελταστών οι οποίοι συνεπικουρούσαν τους Θηβαίους στη φύλαξη των ορεινών περασμάτων που οδηγούσαν στη Βοιωτία. Ο χρόνος δράσης αυτών των δυνάμεων συμπίπτει χρονολογικά με τη δράση των μισθοφορικών στρατευμάτων του Ιάσωνος. Δυστυχώς για πολλοστή φορά οι γραμματειακές μαρτυρίες είναι ελλιπείς και δεν επιτρέπουν την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Δεν υπάρχουν τεκμήρια που να συνδέουν τον Αστύ-

⁵⁸⁰ Παρούσα Εργασία, 160, υπ. 474.

φιλο με την συμμετοχή του σε στρατιωτικές επιχειρήσεις σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους, αλλά και σε συγκεκριμένες περιοχές. Επομένως κάθε υπόθεση είναι πιθανή και δεν είναι δυνατό να αποκλειστεί κάποιες από αυτές, θα ήταν δυνατόν λόγου χάριν να είχε υπηρετήσει αρχικά στο μισθοφορικό στράτευμα του Ιάσωνος και εν συνεχεία να υπηρέτησε στις αθηναϊκές στρατιωτικές δυνάμεις που βοηθούσαν τους Θηβαίους αλλά και τούμπαλιν, όπως είναι πιθανός και κάθε άλλος δυνατός συνδυασμός.

Ο Rosivach διατείνεται ότι είναι πιθανότερο να περιορίσουμε χρονικά τον θηβαϊκό πόλεμο τα έτη 378-376 κατά τα οποία οι στρατιωτικές επιχειρήσεις διεξήχθησαν στη Θήβα ή πολύ κοντά σε αυτή⁵⁸¹. Η υπόθεση αυτή δεν εδράζεται σε στέρεα επιχειρήματα καθώς και οι επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα αργότερα με αποκορύφωμα τη μάχη στα Λεύκτρα το 371 αποτελούσαν απόπειρες των Σπαρτιατών να πλήξουν με αποφασιστικό τρόπο την ισχύ των Θηβαίων, και το πεδίο της μάχης των Λεύκτρων απέχει μόλις δεκά οχτώ (18) χιλιόμετρα από τη Θήβα. Συνεπώς αφού οι στρατιωτικές αυτές επιχειρήσεις είχαν κοινό στρατηγικό στόχο και δεν είναι δυνατό να διακριθούν σε επιμέρους διακριτούς πολέμους.

Στον Θηβαϊκό πόλεμο όπως προαναφέρθηκε συμμετείχαν πολλοί πελταστές των Αθηναίων ως σύμμαχοι των Θηβαίων για την προάσπιση των ορεινών περασμάτων που οδηγούσαν στη Βοιωτία, επειδή η φύση του γεωγραφικού ανάγλυφου της περιοχής ήταν ιδανική για τη χρήση αυτών. Δυστυχώς λόγω έλλειψης μαρτυριών δεν είναι εφικτό να επιβεβαιωθεί ότι οι πελταστές αυτοί ήταν είτε εξ ολοκλήρου μισθοφόροι είτε Αθηναίοι πολίτες⁵⁸². Η αυξημένη συμμετοχή πελταστών των Αθηναίων στις επιχειρήσεις αυτές ενισχύουν τις μαθηματικές πιθανότητες ο Αστύφιλος να ήταν ένας από αυτούς ασχέτως αν ήταν μισθοφόρος ή όχι. Σε κάθε περίπτωση η παρουσία του Αστυφίλου σε τρία διαφορετικά γεωγραφικά διαμερίσματα υποδηλώνει ότι αυτός ήταν μάλλον μισθοφόρος και αναζητούσε σε κάθε ελληνική πόλη την ευκαιρία εμπλοκής του σε κάποια εκστρατεία που θα του επέτρεπε να έχει ένα εισόδημα⁵⁸³. Δυστυχώς δεν μπορεί ο Αστύφιλος να συσχετιστεί με αυτά τα σώματα των πελταστών με αδιάσειστα στοιχεία όπως παραδείγματος χάριν μία αναφορά του Ισαίου στο στρατιωτικό σώμα που υπηρετούσε. Δεδομένου ότι υπήρχαν ελάχιστες ονομαστικές αναφορές σε πελταστές, όπως του Επισθένους που ήταν επικεφαλής των πελταστών στην εκστρατεία των Μυρίων (Ξ. Άν. 1.10.7), τα σχετικά με τον Αστύφιλο δεν είναι παρά μία υπόθεση εργασίας.

⁵⁸¹ Rosivach 2005,197.

⁵⁸² Βλ. Παρούσα εργασία, 177-180.

⁵⁸³ Rosivach 2005, 198.

Η τελευταία στρατιωτική επιχείρηση στην οποία συμμετείχε ο Αστύφιλος τον έφερε στο νησί της Λέσβου και την πόλη της Μυτιλήνης. Η παρουσία του στο συγκεκριμένο νησί δεν υποδηλώνει επιθετική ενέργεια των Αθηναίων εναντίον της πόλεως της Μυτιλήνης η οποία αποτελούσε μέλος της Β΄ Αθηναϊκής συμμαχίας και δεν θα μπορούσε να ήταν μέλος αθηναϊκής φρουράς καθώς οι τελευταίες είχαν αποσυρθεί από όλες τις ελληνικές πόλεις μετά την ειρήνη του 371 (Ξ. Έλλ. 6.4.1). Σύμφωνα μάλιστα με τον Διόδωρο σε προγενέστερη μορφή της κοινής ειρήνης το 374 την απόσυρση αυτή των φρουρών επέβλεπαν ειδικά επιφορτισμένοι αξιωματούχοι οι *έξαγωγείς* (Δ.Σ. 15.38.2). Μολονότι κατά τον Rosivach μία πόλη του μεγέθους της Μυτιλήνης δεν είχε τους απαιτούμενους πόρους ή την ανάγκη να εκμισθώσει τις υπηρεσίες των μισθοφόρων⁵⁸⁴, η πόλη αυτή ήταν υπολογίσιμη δύναμη ήδη από τον 5^ο αιώνα στους κόλπους της Α΄ Αθηναϊκής συμμαχίας. Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη αλλά και τον Αριστοτέλη οι Μυτιληναίοι συμμετείχαν στις εκστρατείες των Αθηναίων με ένοπλα σώματα (Θουκ. 3.10.5, 11.1,3, 39.2· Αριστ. Αθ. Πολ.24.2) και η αποστασία τους ανάγκασε τους Αθηναίους να κινητοποιηθούν με όλες τους τις δυνάμεις, για να τους αποτρέψουν (Θουκ, 3.3.1-2). Τα παραπάνω υποδηλώνουν εμμέσως πλην σαφώς την οικονομική ισχύ της πόλης και τη σημασία που είχε για το σύνολο της Α΄ Αθηναϊκής συμμαχίας⁵⁸⁵. Ως εκ τούτου καθίσταται σαφές ότι και κατά την διάρκεια του 4^{ου} αιώνα η Μυτιλήνη θα είχε τους απαραίτητους πόρους για την εκμίσθωση των υπηρεσιών των μισθοφόρων.

Εφόσον δεν διαθέτουμε στοιχεία για μία στρατιωτική κινητοποίηση της πόλης της Μυτιλήνης μετά το 371, ποιοι θα μπορούσαν να είναι αυτοί που εκμίσθωσαν τις στρατιωτικές υπηρεσίες του Αστυφίλου στην Μυτιλήνη; Η Burnett και ο Edmonson υποστηρίζουν ότι ο Αστύφιλος πέθανε κάποια στιγμή μετά το 371 στη Μυτιλήνη συμμετέχοντας σε μία φρουρά των Αθηναίων στην περιοχή⁵⁸⁶. Οι Αθηναίοι με τους Μυτιληναίους είχαν πάρα πολύ καλές σχέσεις. Η επίσημη συμμαχία τους έλαβε χώρα το 378/7 (IG II² 40). Αμέσως μετά ακολούθησε η προσχώρηση των Μυτιληναίων στη Β΄ Αθηναϊκή Συμμαχία (IG II² 43, 80· Δ.Σ. 15.28.3). Επιπροσθέτως τονίζουν την αναφορά του Ισαίου για την συγκεκριμένη στρατιωτική αποστολή του Αστυφίλου, η οποία χαρακτηρίζεται η πλέον εύκολη από όλες (Ισ. 9.15). Δυστυχώς δεν γίνεται καμία αναφορά στη φύση αυτής, καθώς η αναφερθείσα περιορισμένη επικινδυνότητά

⁵⁸⁴ Rosivach 2005, 199.

⁵⁸⁵ Η ισχύς των Μυτιληναίων δεν περιοριζόταν χρονικά μόνο τον 5^ο αιώνα. Είναι χαρακτηριστικό πως συμμετείχαν στην ιωνική επανάσταση και προμήθευσαν την πλειονότητα από τα εβδομήντα πλοία που προμήθευσαν οι Λέσβιοι τους Ιώνες για τη συμμετοχή τους στη ναυμαχία της Λαδής βλ. Ηδτ. 6.8.2..

⁵⁸⁶ Burnett & Edmonson 1961, 85-86.

της δεν αποκαλύπτει περαιτέρω πληροφορίες και σε καμία περίπτωση δεν αποκλείει στρατιωτικές επιχειρήσεις άλλου είδους όπως τις επιθετικές στρατιωτικές επιχειρήσεις άλλου είδους όπως επιθέσεις, που όμως δεν αναφέρονται στο πλαίσιο των σχέσεων Αθηναίων και Μυτιληναίων μεταξύ του 371 και του 366.

Την άποψη αυτή ασπάζεται και ο Welsh ο οποίος υποστηρίζει ότι η φρουρά του Αστυφίλου στη Μυτιλήνη έφθασε μετά την κοινή ειρήνη του 371 και αποτελούσε μία από τις πρώτες επανατοποθετήσεις φρουρών σε ελληνικές πόλεις μετά την επιβολή της ειρήνης το 371⁵⁸⁷. Αυτές οι φρουρές εγκαταστάθηκαν στα νησιά της Άνδρου και την πόλη Αρκεσίνη της Αμοργού χωρίς ωστόσο, να είναι εφικτό να οριστεί με ακρίβεια ο χρόνος κατά τον οποίο έλαβαν χώρα αυτές οι επανατοποθετήσεις φρουρών. Οι διασωθείσες επιγραφές το μόνο που επιβεβαιώνουν είναι ότι κατά την διάρκεια του συμμαχικού πολέμου (357-355) οι Αθηναίοι είχαν εγκαταστήσει κάποιες φρουρές σε ορισμένα νησιά. Αυτό ωστόσο, δεν καταδεικνύει τουλάχιστον πέραν πάσης αμφισβήτησης ότι οι φρουρές αυτές είχαν εγκατασταθεί σε προγενέστερο χρόνο, καθώς οι Αθηναίοι έχοντας ως αντιπάλους τους Χίους τους Ροδίους και τους Κώους ήταν απολύτως φυσιολογικό να προσπαθήσουν να ενισχύσουν την άμυνα των νησιών που παρέμεναν μέλη της Β' Αθηναϊκής συμμαχίας κατά τη διάρκεια του Συμμαχικού πολέμου.

Οι καλές διπλωματικές σχέσεις των Αθηναίων με τους Μυτιληναίους⁵⁸⁸ αποτελούν τον πρώτο από τους τρεις (3) καίριους παράγοντες για την παρουσία του Αστυφίλου στη Μυτιλήνη, την οποία οι Αθηναίοι χρησιμοποιούσαν τη Μυτιλήνη ως κέντρο ανεφοδιασμού του

⁵⁸⁷ Welsh 1991, 137. Δύο επιγραφές σχετίζονται με το ζήτημα αυτό. Η πρώτη επιγραφή (Tod 152· Rhodes & Osborne 51· IG XII. VII 5) αποτελεί ένα τιμητικό ψήφισμα της Αρκεσίνης πόλης της Αμοργού για τον Αθηναίο Ανδροτίωνα, ο οποίος διοικούσε την Αρκεσίνη και δάνεισε άτοκα την πόλη δύο φορές. Από αυτές η δεύτερη ήταν, για να πληρώσει τη φρουρά. Για τις υπηρεσίες του αυτές έλαβε πέρα από τιμητικό στεφάνο αλλά και φορολογική ατέλεια για αυτόν και τους επιγόνους του (Rhodes & Osborne 51 16-24· IG XII. VII 5 16-24). Αν και τρεις ήταν οι πόλεις στο νησί της Αμοργού και μία εξ αυτών είναι και η Αρκεσίνη πρβλ. Rhodes & Osborne 2003, 250. Το παράδοξο είναι ωστόσο, ότι στους φορολογικούς καταλόγους της Α' Αθηναϊκής (Δηλιακής) Συμμαχίας (IG I³ 279 στήλη Π.80) η Αμοργός απαντά ως ενιαία οντότητα με το εθνικό όνομα *Άμόργιοι* (το ίδιο συμβαίνει και με τη Β' Αθηναϊκής συμμαχίας (Rhodes & Osborne 2003, 22.124· Kirchner 1948²,50). Ο Ανδροτίων ήταν επιφανής Αθηναίος που συνδεόταν με τους τετρακόσιους πολίτες που κατέλυσαν τη δημοκρατία στην Αθήνα το 411 καθώς πατέρας του ήταν ο Άνδρων ένας από αυτούς. Ο ίδιος είχε ενεργό ρόλο στη δημόσια πολιτική σκηνή της Αθήνας εφόσον υπήρξε δις επιστάτης των πρυτάνεων βλ. IG II² 61.6-7· Δ. 22.38). Ανάλογα με το πότε ο Ανδροτίων κατείχε το προαναφερθέν αξίωμα του επιστάτη των πρυτάνεων η επιγραφή χρονολογείται είτε λίγο πριν από το 357/6 είτε κατά την διάρκεια του Συμμαχικού πολέμου πρβλ. Rhodes & Osborne 2003, 251. Σχετικά με την μεταγενέστερη πορεία του Ανδροτίωνος πρβλ. Rhodes & Osborne 2003, 250-251. Η δεύτερη επιγραφή (Rhodes & Osborne 2003, 52) σχετίζεται με το νησί της Άνδρου χρονολογείται με βεβαιότητα το καλοκαίρι του 356 και αναφέρεται στην πληρωμή της φρουράς της Άνδρου σύμφωνα με τις αποφάσεις των συμμάχων πρβλ. Rhodes & Osborne 2003, 252-254.

⁵⁸⁸ Αυτές επιβεβαιώνονται και από απόσπασμα του Δημοσθένους στο λόγο του προς Βοιωτό Β' σύμφωνα με τον οποίο ο Μαντίθεος φέρεται να συγκρότησε μισθοφορική ομάδα στρατιωτών μαζί με τον Αμεινίο στην Μυτιλήνη, αφού έλαβε σημαντική οικονομική ενίσχυση ύψους τριακοσίων (300) στατήρων της Φώκαιας από τον πρόξενο των Αθηναίων στη Μυτιλήνη τον Απολλωνίδα αλλά και φίλους των Αθηναίων στη περιοχή βλ. Δ. 40.36 . Αυτή

στόλου τους το έτος 361/60 σύμφωνα με τον Ψευδο-Δημοσθένη [Ψ.-Δ. 50.53]. Ο τρίτος και τελευταίος παράγοντας που συνδέεται άμεσα με τον πρώτο είναι η μαρτυρία του Θεόπομπου (FGrH 115 F 105) σύμφωνα με την οποία όλοι οι Αθηναίοι στρατηγοί της εποχής διαβιούσαν εκτός της Αθήνας εξαιτίας της ακολασίας ‘*άσέλγειαν*’ και της πολυτέλειας ‘*πολυτέλειαν*’ του βίου τους, αλλά και επειδή οι Αθηναίοι ήταν σκληροί με τους επιτυχημένους επαγγελματίες. Μεταξύ αυτών ήταν και ο Τιμόθεος που ήταν εγκατεστημένος στη Λέσβο. Η παρουσία του Αστυφίλου στην Μυτιλήνη μαζί με εκείνη του Τιμοθέου στο νησί της Λέσβου ίσως να υποδηλώνει τη συμμετοχή του πρώτου σε εκστρατευτικό σώμα του Τιμοθέου που δραστηριοποιήθηκε στην ευρύτερη περιοχή έχοντας ως έδρα τη Μυτιλήνη. Αυτή θα μπορούσε να είναι κάλλιστα η εκστρατεία του Τιμοθέου στη Σάμο που έλαβε χώρα το 366⁵⁸⁹ (Ισοκ. 15.111) χωρίς όμως να μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να συμμετείχε σε κάποια άγνωστη εκστρατεία που έλαβε χώρα μεταξύ του 370 και του 366. Στην εκστρατεία του Τιμοθέου στη Σάμο συμμετείχαν οκτώ χιλιάδες (8.000) πελταστές υπό την ηγεσία του, οι οποίοι σύμφωνα με τον Ισοκράτη πληρώθηκαν από τα λάφυρα που κατάφεραν να συγκεντρώσουν από τους αντιπάλους τους (Ισοκ. 15.111)⁵⁹⁰. Η εκστρατεία αυτή είχε ως αντικειμενικό στόχο την απελευθέρωση της

η μαρτυρία ενισχύει έτι περαιτέρω την πεποίθηση ότι οι σχέσεις Αθηναίων και Μυτιληναίων ήταν καλές τη δεδομένη χρονική περίοδο. Η χρήση στατήρων της Φώκαιας για την εκμίσθωση των υπηρεσιών μισθοφόρων στην περιοχή της Μυτιλήνης δεν θα πρέπει να προβληματίζει, καθώς οι στατήρες της Φώκαιας αποτελούσαν τον 4^ο αιώνα το κύριο νόμισμα για όλες τις πόλεις της Δυτικής Μικράς Ασίας πρβλ. Rubinstein 2004, 1091. Επιπροσθέτως είχε συναφθεί ειδική συνθήκη μεταξύ των Μυτιληναίων και των Φωκαίων να εκδίδουν πανομοιότυπα νομίσματα εναλλάξ ήδη από τον 5^ο αιώνα βλ. SEG 34.849.

⁵⁸⁹Σύμφωνα με τη Heskell πιθανότερη εκδοχή σχετικά με την χρονολογική τοποθέτηση της πολιορκίας της Σάμου από τον Τιμόθεο είναι εκείνη που ορίζει την έναρξη της πολιορκίας το διάστημα μεταξύ Μαΐου και Αυγούστου 366 και τη λήξη των επιχειρήσεων από τον Μάρτιο έως τον Ιούνιο/Ιούλιο του 365. Οι ημερομηνίες που προτείνονται βασίζονται στην άποψη ότι ο στόλος που συνόδευε τον Τιμόθεο δεν θα μπορούσε να έφθασε ή να αποχώρησε από το νησί της Σάμου τον χειμώνα εξαιτίας των δυσχερών καιρικών συνθηκών πρβλ. Heskell 1997, 26-28. Η χρονική διάρκεια της εκστρατείας του Τιμοθέου στη Σάμο βασίζεται στην μαρτυρία του Ισοκράτους σύμφωνα με την οποία διήρκεσε δέκα (10) μήνες βλ. Ισοκ. 15.111. Στην χρονική οριοθέτηση της εκστρατείας στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα συντελεί μία επιγραφή με αναφορά στις Ερυθρές και τον Τιμόθεο η οποία χρονολογείται στην πέμπτη πρυτανεία του 366 (Δεκέμβριος 366) βλ. IG II² 108. Τέλος σημαντικό ρόλο έχει και η μαρτυρία του Διοδώρου για την επιστροφή των εξόριστων Σαμίων το έτος 322 μετά από παραπάνω από σαράντα τρία (43) χρόνια απουσίας βλ. Δ.Σ. 18.18.9. Τη μαρτυρία αυτή του Διοδώρου τροποποίησε ελάχιστα ο Habicht ο οποίος διατείνεται ότι η επιστροφή των εξόριστων Σαμίων έλαβε χώρα τον χειμώνα του 322/1 ή στις αρχές του 321. Η άποψη του αυτή βασίζεται σε μία επιγραφή (MDAI (A) 157-164) στην οποία γίνεται αναφορά σε κατασκευή ενός χάλκινου αγάλματος προς τιμήν του Αντιλέοντος, όταν λάμβαναν χώρα αγώνες προς τιμήν των βασιλέων. Η απόφαση των Σαμίων για τέλεση αγώνων προς τιμήν τους οφείλεται στην απόφαση των βασιλέων (Φιλίππου Γ' Αριδαίου και Αλεξάνδρου Δ') για την επιστροφή των Σαμίων στην πατρίδα τους. πρβλ. Habicht 1957, 160.

⁵⁹⁰ Ο Pritchett έχει παρουσιάσει λεπτομερώς τις σχετικές με τη λαφυραγώγηση μαρτυρίες στον αρχαίο κόσμο, το λεξιλόγιο, το τι περιλαμβάνεται στα λάφυρα, αλλά και το πως αυτή γινόταν πρβλ. Pritchett 1991, 68-202. Τέλος αναφέρεται στην πώληση των λαφύρων πρβλ. Pritchett 1991, 401-437. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι οι Σπαρτιάτες είχαν επίσημους αξιωματικούς επιφορτισμένους με την ευθύνη αξιοποίησης των λαφύρων. Αυτοί ήταν οι *λαφυροπῶλαι* βλ. Ξ. Λακ. 13.11.

Σάμου από τις δυνάμεις του Κυπροθέμιδος στρατιωτικού αξιωματούχου του Μεγάλου Βασιλέως (Δ. 15.9)⁵⁹¹. Την άποψη αυτή ενστερνίζονται τόσο ο Rosivach όσο και ο Pistorius⁵⁹².

Αν και δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί με απόλυτη βεβαιότητα η παραπάνω θέση είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι ο Αστύφιλος ήταν πιθανότατα πελταστής και μάλιστα αξιωματικός, που όντας εξαιρετικός στρατιώτης κατάφερε να ανελιχθεί στη στρατιωτική ιεραρχία αναλαμβάνοντας το αξίωμα του λοχαγού με την πάροδο του χρόνου. Σύμφωνα με τον Ισαίο (Ισ. 9.14) είχε αυτό το αξίωμα χωρίς όμως, να παραθέτει πληροφορίες σχετικά με το χρόνο ανάληψης του συγκεκριμένου αξιώματος από την πλευρά του Αστυφίλου. Επιπλέον, κατά τον Ισαίο ο Αστύφιλος συμμετείχε στην εκστρατεία αυτή ως εθελοντής «έθελοντήν». Για τον Rosivach αυτό υποδηλώνει είτε την συμμετοχή του σε αυτή την εκστρατεία για πατριωτικούς λόγους, αν και στο κείμενο του Ισαίου δεν υπονοείται κάτι τέτοιο είτε συμμετείχε ως μισθοφόρος που θα πληρωνόταν με μισθό ή με μερίδιο από τα λάφυρα⁵⁹³.

Υπάρχουν και άλλες αποχρώσεις ενδείξεις που συντείνουν στην άποψη ότι ο Αστύφιλος συμμετείχε ως μισθοφόρος στις στρατιωτικές επιχειρήσεις του Τιμοθέου. Κατ' αρχάς δεν είχε αφήσει απογόνους ή οι απόγονοί του είχαν πεθάνει πρόωρα. Στην πρώτη περίπτωση επειδή δεν είχε αποκτήσει οικογένεια πιθανότατα εξαιτίας της ιδιαίτερης φύσης της ζωής του μισθοφόρου, αν και δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί απολύτως κάτι τέτοιο με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία. Χρήζει επίσης, ιδιαίτερης αναφοράς το γεγονός ότι ο ομιλητής κατηγορεί τον αντίδικό του πως οι μάρτυρες που χρησιμοποίησε ο Αστύφιλος για την διαθήκη δεν ήταν συγγενείς αλλά τυχαίοι πολίτες 'των έντυχόντων' (Ισ. 9.8-13). Ο ομιλητής θεωρεί αυτό το στοιχείο ως ένδειξη απάτης στην πραγματικότητα ωστόσο, αποτελεί μία ακόμα αποχρώσα ένδειξη της ιδιόρρυθμης κοινωνικής ζωής των μισθοφόρων οι οποίοι δεν μπορούσαν να διατηρήσουν τις κοινωνικές τους σχέσεις εξαιτίας των αναγκαστικών μακροχρόνιων απουσιών τους από τον τόπο καταγωγής τους⁵⁹⁴. Αυτή πιθανότατα ήταν και η αιτία που αποφάσισε ο ίδιος ο Αστύφιλος να παραχωρήσει την ευθύνη για την αναζήτηση γαμπρού για την νεότερη αδελφή του στον θείο του Θεόφραστο (Ισ. 9.29). Όλα τα παραπάνω δυστυχώς δεν αποτελούν αδιάψευστες μαρτυρίες της επαγγελματικής σταδιοδρομίας του Αστυφίλου ως μισθοφόρου αλλά αποχρώσεις

⁵⁹¹ Στην πραγματικότητα ο Τιμοθέος προσπάθησε να υποστηρίξει τον Αριοβαρζάνη σατράπη της Φρυγίας ο οποίος είχε αποστατήσει από τον Μεγάλο Βασιλέα βλ. Δ. 15.9.

⁵⁹² Τόσο ο Rosivach όσο και ο Pistorius θεωρούν ότι πιθανότατα η Μυτιλήνη αποτελούσε το κέντρο των στρατιωτικών επιχειρήσεων του Τιμοθέου στην ευρύτερη περιοχή, καθώς είχε τις ιδανικές αποστάσεις τόσο από τα όμορα νησιά όσο και από τα παράλια της Μικράς Ασίας, για να λειτουργήσει ως βάση για τέτοιου είδους επιχειρήσεις πρβλ. Rosivach 2005, 200· Pistorius 1913, 42 υπ. 5.

⁵⁹³ Rosivach 2005, 200-201.

⁵⁹⁴ ό.π., 203.

ενδείξεις αυτής. Δεν υπάρχει κάποια γραπτή μαρτυρία που να επιβεβαιώνει με σαφήνεια την μισθοφορική επαγγελματική του δραστηριότητα.

Όλες οι παραπάνω αποχρώσεις ενδείξεις αναδεικνύουν μερικές από τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε ο επαγγελματίας μισθοφόρος: περιορισμός των κοινωνικών επαφών και διαμονή για μεγάλα χρονικά διαστήματα εκτός της πόλεως του. Ίσως να αποτελεί την επιτομή της τραγικής ειρωνείας ότι η ετυμολογική προέλευση του ονόματος Αστύφιλος αναφέρεται σε εκείνον που αγαπά το άστυ, αν και όπως φαίνεται ο Αστύφιλος⁵⁹⁵ λόγω της φύσης του επαγγέλματός του ήταν απών από αυτό για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Η περίπτωση του Αστυφίλου είναι πολύτιμη, καθώς δεν έχει διασωθεί το σύνολο της στρατιωτικής σταδιοδρομίας αλλά και λεπτομέρειες από την προσωπική ζωή, ενός πιθανότατα επαγγελματία μισθοφόρου ο οποίος μάλιστα ήταν πολύ πιθανόν να συμμετείχε σε στρατιωτικές επιχειρήσεις ως πελταστής. Αποτελεί ως εκ τούτου μοναδική περίπτωση, καθώς οι αρχαίοι συγγραφείς δεν εστίαζαν την αφήγησή τους στη δράση στρατιωτικών μονάδων πλην των οπλιτών. Ο Αστύφιλος συμμετείχε στον περίφημο Κορινθιακό πόλεμο (395-387) τον Θηβαϊκό πόλεμο (378-371) και σε μία εκστρατεία που έλαβε χώρα στην περιοχή της Θεσσαλίας πιθανότατα υπό τον Ιάσωνα των Φερών. Τέλος συμμετείχε σε στρατιωτικές επιχειρήσεις στην περιοχή του ανατολικού Αιγαίου υπό τον Τιμόθεο έχοντας ως βάση τη Μυτιλήνη. Δυστυχώς επειδή ο Ισαίος επικεντρώνεται στο πρόβλημα που είχε ανακύψει με τη διαθήκη του Αστυφίλου δεν παραθέτει καμία πληροφορία για τη στρατιωτική δράση του Αστυφίλου στις πολεμικές επιχειρήσεις τις οποίες συμμετείχε. Συνεπώς δεν είναι δυνατή ούτε η διατύπωση μίας υπόθεσης σχετικά με αυτές. Εν τούτοις και μόνο ο εντοπισμός ενός Αθηναίου που είχε συμμετάσχει σε πολλές και σημαντικές στρατιωτικές εκστρατείες πιθανότατα συμμετέχοντας σε μισθοφορικό σώμα των πελταστών δεν είναι κάτι το αμελητέο.

⁵⁹⁵ LGPN 2, 11512· PA 2665.

6.12 Πελτασταί υπό τον Τιμόθεο στη Σάμο και την Όλυνθο

Οι επιχειρήσεις με στρατιωτικά σώματα πελταστών συνεχίζονται καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 360. Ο Αθηναίος στρατηγός Τιμόθεος αμέσως μετά την εκστρατεία εναντίον των περσικών στρατιωτικών δυνάμεων που κατείχαν τη Σάμο κλήθηκε από τους Αθηναίους να αντικαταστήσει τον Ιφικράτη στην περιοχή της Αμφίπολης και έδρασε για την προάσπιση των συμφερόντων των Αθηναίων στην περιοχή της Χαλκιδικής και του Στρυμόνα⁵⁹⁶. Σύμφωνα με τον Πολύαινο ο Τιμόθεος στην εκστρατεία στην Όλυνθο συνοδευόταν από οπλίτες και ιππείς. Στην Αμφίπολη⁵⁹⁷ συνοδευόταν επιπροσθέτως από ελαφρά οπλισμένους “ψιλούς”. Τέλος είχε στη διάθεσή του και τριήρεις (Πολυαιν. 3.10.7-8). Μεταξύ των ελαφρά οπλισμένων θα μπορούσαν κάλλιστα να υπάρχουν και πελταστές, καθώς σε πολλές περιπτώσεις ήδη από τον 5^ο αιώνα συμμετείχαν πελταστές σε πολεμικές συγκρούσεις στην ευρύτερη περιοχή έχοντας μάλιστα καίριο ρόλο στην έκβαση αυτών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η μάχη της Σπαρτώλου (Θουκ, 2.79.1-7) που έλαβε χώρα το 429 αλλά και οι επιχειρήσεις των Σπαρτιατών με επικεφαλής τον Βρασίδα στην ευρύτερη περιοχή του Στρυμόνα (Θουκ. 4.110-112).

⁵⁹⁶ Σύμφωνα με την Heskell οι Αμφιπολίτες, για να αντέξουν την πίεση που τους ασκούσε ο Ιφικράτης προτού αντικατασταθεί από τον Τιμόθεο είχαν συνάψει συμμαχία με τους Ολυνθίους. Η σύγκλιση των συμφερόντων τους ήταν πασιφανής, αφού και οι μὲν και οι δε δεν επιθυμούσαν την αύξηση της επιρροής των Αθηναίων στην περιοχή πρβλ. Heskell 1997, 28-29. Σημαντικό Ρόλο στην προσέγγιση των δύο πλευρών είχαν οι Θηβαίοι και οι προσπάθειες του Πελοπίδα να πείσει τον Μεγάλο Βασιλέα να αναγνωρίσει την αυτονομία και ελευθερία της πόλης της Αμφίπολης βλ. Δ. 19.137· Ξ. Έλλ. 7.1.36. Το σχέδιο του Τιμοθέου και του Περόδικα Γ΄ ήταν να καταλάβουν πρώτα την Όλυνθο και μετά να καταλάβουν την Αμφίπολη, καθώς η τελευταία δεν θα διέθετε πλέον την υποστήριξη της Χαλκιδικής Ομοσπονδίας βλ. Psoma 2011, 128· Fox 2011 263-264.

⁵⁹⁷ Οι επιθέσεις του Τιμοθέου στην Αμφίπολη και στην Όλυνθο σχετίζονται με την υποστήριξη που παρείχαν οι Ολυνθίοι στους Αμφιπολίτες κατά την διάρκεια της πολεμικής σύρραξης των τελευταίων με τους Αθηναίους από το 368 και εξής πρβλ. Heskell 1997, 28-29. Οι προθέσεις των Αθηναίων απέναντι στις πόλεις της ευρύτερης περιοχής είχαν ήδη εκδηλωθεί στο συνέδριο που είχε προηγηθεί αμέσως μετά τη μάχη στα Λεύκτρα βλ. Ξ. Έλλ. 6.5.1.

6.13 Η εκστρατεία των Αθηναίων στην Όλυνθο (349)

Πελαστές έστειλαν οι Αθηναίοι στην Όλυνθο το 349, για να υποστηρίξουν τους Ολυνθίους εναντίον των Μακεδόνων του Φιλίππου Β'. Σύμφωνα με τον Φιλόχορο (FGrH 328 F49) απεστάλησαν δύο χιλιάδες (2.000) πελαστές⁵⁹⁸ με επικεφαλής τον Χάρητα. Επιπροσθέτως θα συντρέξουν για βοήθεια άλλοι τέσσερις χιλιάδες (4.000) πελαστές και εκατόν πενήντα (150) ιππείς υπό την ηγεσία του Χαριδήμου που ήταν εκείνη την περίοδο στρατηγός στην περιοχή του Ελλησπόντου (FGrH 328 F50)⁵⁹⁹. Δυστυχώς δεν υπάρχει καμία αναφορά σχετική με την πολεμική δραστηριότητα αυτών των δυνάμεων εναντίον των Μακεδόνων. Η αποστολή τόσων πολλών πελαστών χωρίς την ταυτόχρονη υποστήριξή τους από κάποια δύναμη οπλιτών δεν απαντά συχνά. Μάλιστα η παντελής έλλειψη οπλιτών πιθανότατα να αποτέλεσε μία από τις βασικότερες αιτίες της ήττας του εκστρατευτικού σώματος των Αθηναίων από τις δυνάμεις του Φιλίππου. Οι πελαστές αυτοί του εκστρατευτικού σώματος των Αθηναίων ήταν κυρίως μισθοφόροι, όπως αποκαλύπτει χωρίο του Φιλοχόρου σύμφωνα με το οποίο πρέσβεις των Ολυνθίων μετέβησαν στην Αθήνα απαιτώντας στρατιωτική βοήθεια αποτελούμενη από αμιγώς αθηναϊκά στρατεύματα (FGrH 328 F 51). Η έλλειψη ουσιωδών πληροφοριών όπως ο χώρος δράσης αυτών των στρατιωτικών σωμάτων, ο ρόλος τους στις πολεμικές συγκρούσεις που έλαβαν χώρα αλλά και την σύσταση των οπλιτικών σωμάτων των αντιπάλων δυνάμεων δεν επιτρέπει την περαιτέρω ανάλυση των αριθμητικών στοιχείων που παρατίθενται. Σε κάθε περίπτωση μαρτυρείται η διευρυμένη χρήση μονάδων πελαστών στο εκστρατευτικό σώμα των Αθηναίων κάτι το οποίο αποτελεί αποχρώσα ένδειξη για τη σημασία που είχαν στην οπλιτική τέχνη του 4^{ου} αιώνα.

Την άποψη αυτή ενστερνίζεται και ο Best έχοντας ως επιπρόσθετη απόδειξη την παρουσία του Χαριδήμου στην ευρύτερη περιοχή ως επικεφαλής εκστρατευτικού σώματος που περιελάμβανε ιππείς και ελαφρά οπλισμένους και είχε αποσταλεί από τον Κερσοβλέπτη των

⁵⁹⁸ Ο Δημοσθένης ήταν εκείνος που παρακίνησε τους Αθηναίους να στείλουν ένα εκστρατευτικό σώμα, για να βοηθήσει τους Ολυνθίους. Σύμφωνα με τον ίδιο θα έπρεπε η σύνθεση του να ήταν χίλιοι πεντακόσιοι (1500) μισθοφόροι και πεντακόσιοι (500) πολίτες. Μάλιστα ο Δημοσθένης θέτει ως πρότυπο στρατιωτικής επιχείρησης την συνεργασία των Αθηναίων πολιτών με τους μισθοφόρους στην Κόρινθο κατά τη διάρκεια του Κορινθιακού πολέμου βλ. Δ. 4.20-24. Ο Best θεωρεί ότι η αναφορά του Φιλοχόρου σε δύο χιλιάδες (2.000) πελαστές υποδηλώνει την συμμετοχή μόνο μισθοφόρων στο εκστρατευτικό σώμα που έστειλαν οι Αθηναίοι.

⁵⁹⁹ Ο Χαριδήμος γνώριζε πολύ καλά την περιοχή, αφού είχε αντικαταστήσει τον Ιφικράτη ως επικεφαλής ενός εκστρατευτικού σώματος του Κότους μετά την άρνηση του Ιφικράτους να επιτεθεί εναντίον αθηναϊκών κτήσεων το 364 βλ. Δ. 23.132.

Θρακών (Δ. 23.163-165). Μεταξύ των ψιλών σύμφωνα με τον Best περιλαμβάνονταν τόσο Έλληνες όσο και Θράκες πελταστές. Σε καμία περίπτωση όμως, δεν μπορεί να θεωρηθεί αυτό το εκστρατευτικό σώμα υπό τον Χαρίδημο ως “ένας αθηναϊκός πελταστικός στρατός”⁶⁰⁰. Ταυτόχρονα η αποστολή πρέσβων από την πλευρά των Ολυνθίων αποκαλύπτει την αποτυχία των πελταστών εναντίον του στρατού του Φιλίππου Β΄. Οι Αθηναίοι ανταποκρίθηκαν στις απαιτήσεις των Ολυνθίων και έστειλαν δεκαεπτά (17) τριήρεις, δύο χιλιάδες (2.000) οπλίτες και τριακόσιους (300) ιππείς⁶⁰¹ καθώς και ιπαγωγά πλοία με επικεφαλής τον στρατηγό Χάρητα (Φιλογ. FGtH 328 F 51). Δυστυχώς δεν έχουμε καμιά αναφορά για τη στρατιωτική δράση και του τρίτου εκστρατευτικού σώματος των Αθηναίων.

⁶⁰⁰ Best 1969, 116.

⁶⁰¹ Σύμφωνα με τον Δημοσθένη ο πυρήνας των αθηναϊκών στρατιωτικών δυνάμεων αποτελούνταν από σώματα οπλιτών ιππέων και τριήρεις βλ. Δ. 4.40.

6.14 Συμπεράσματα για την δράση των πελταστών κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αιώνα

Επιχειρώντας μια συνολική αποτίμηση της επιρροής αλλά και της σημασίας του στρατιωτικού σώματος των πελταστών κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αιώνα θα πρέπει κανείς να σταθεί πρωτίστως στην εδραιωμένη πλέον αξία των σωμάτων των πελταστών στα πεδία των μαχών. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι αρχαίοι συγγραφείς αποπειράθηκαν να καταγράψουν άγνωστες έως τότε πτυχές της στρατιωτικής εξάσκησης αυτών. Αυτό υποδηλώνει εμμέσως την αναγνώριση της αξίας των πελταστών από τους συγχρόνους τους. Ο Ξενοφών υπογραμμίζει τη διάθεση του Αγησίλαου να αυξήσει τη μαχητική ικανότητα των στρατιωτών του στη Μικρά Ασία θεσπίζοντας βραβεία μεταξύ άλλων και για τον καλύτερο ακοντιστή μεταξύ των πελταστών. Κατ' αυτόν τον τρόπο αναγνωρίζεται εμμέσως η σημασία των πελταστών, καθώς ο καλύτερος πελταστής έπαιρνε έπαθλο ανάλογο με εκείνο του καλύτερου οπλίτη και του καλύτερου ιππέα (Ξ. Έλλ. 3.4.16-25· Ξ. Άγησ. 1.25-35). Δεν θα πρέπει να εκπλήσσει το γεγονός ότι οι πελταστές εξασκούνταν στη ρίψη ακοντίων, καθώς στη συντριπτική πλειονότητα των μαχών αυτός ήταν ο μοναδικός τρόπος επίθεσης των πελταστών κατά τη διάρκεια τους. Με αυτόν τον τρόπο ο Αγησίλαος εντατικοποίησε την εκπαίδευση των στρατιωτών του, καθώς όλοι θα απέβλεπαν στο βραβείο, χωρίς να προκληθούν αντιδράσεις στο εσωτερικό του στρατεύματος.

Μία άλλη άγνωστη πτυχή της στρατιωτικής εκπαίδευσης των πελταστών παρατίθεται από τον Πλάτωνα στους Νόμους. Εκτός από την ρίψη ακοντίων και λίθων οι πελταστές εξασκούνταν και στο παγκράτιο αρχαία πολεμική τέχνη η οποία θα βοηθούσε τους πελταστές να ανταπεξέρχονταν καλύτερα και σε περιπτώσεις μάχης εκ του συστάδην. Επιπροσθέτως εξασκούνταν και στο χειρισμό της πέλης (Πλ. Νομ. 834a). Οι μαρτυρίες αυτές αποτελούν μία ένδειξη ότι το σώμα των πελταστών συν τω χρόνω εξελίχθηκε έχοντας επαγγελματικά πρότυπα και ανάλογη εκπαίδευση, η οποία επέτρεπε την προσαρμογή σε όλες τις προκλήσεις του πεδίου των μαχών, καθώς ο ρόλος τους σε αυτές ήταν πολυσύνθετος.

Εκτός από την καταγραφή της εκπαίδευσης των πελταστών κατά την διάρκεια του 4^{ου} αιώνα, αυτό που χαρακτηρίζει τον αιώνα αυτό είναι η συνεχής και αδιάλειπτη συμμετοχή των πελταστών στις πολεμικές επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα κατά το πρώτο μισό του συγκεκριμένου αιώνα. Οι επιχειρήσεις αυτές μπορούν να διακριθούν σε αυτές στις οποίες οι πελταστές έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην τελική έκβασή τους. Σε εκείνες στις οποίες ο ρόλος τους ήταν περιορισμένος αλλά και σε εκείνες στις οποίες δεν μπορεί να εκτιμηθεί η συμβολή τους, καθώς η αφήγηση των ιστορικών για τις συγκεκριμένες μάχες παρέχει είτε ελάχιστες είτε καθόλου

πληροφορίες. Επί πλέον υπάρχει η ιδιαίτερη περίπτωση του Αστυφίλου ο οποίος όντας Αθηναίος μισθοφόρος είναι πάρα πολύ πιθανό να συμμετείχε ως πελταστής σε πολλές μάχες κατά την διάρκεια διαφορετικών εκστρατειών σε βάθος χρόνου. Αποτελεί μοναδική περίπτωση, καθώς δεν σώζεται η στρατιωτική σταδιοδρομία κανενός άλλου μισθοφόρου ο οποίος να ήταν ενταγμένος σε σώμα πελταστών. Τέλος υπάρχουν και οι γραμματειακές μαρτυρίες σχετικά με την μεταρρύθμιση του σώματος των πελταστών από τον Ιφικράτη, οι οποίες αποσκοπούσαν στη βελτίωση των αδυναμιών των πελταστών στο πεδίο της μάχης και την πιθανή προσαρμογή στις κλιματολογικές συνθήκες της Αιγύπτου.

Η μάχη που αύξησε κατακόρυφα τη φήμη και την επιρροή των πελταστών τον 4^ο αιώνα δεν ήταν άλλη από εκείνη στο Λέχαιο το 390. Σε αυτήν οι Σπαρτιάτες οπλίτες ηττήθηκαν κατά κράτος από τους πελταστές του Ιφικράτους έχοντας και μεγάλες απώλειες σε έμψυχο δυναμικό. Η τακτική του Ιφικράτους δεν ήταν καινοτόμος αλλά αντιθέτως κατόρθωσε να κατισχύσει των αντιπάλων του επιχειρώντας κάτι το οποίο μέχρι τότε δεν είχε τολμήσει κανένας στρατηγός. Διέταξε τους πελταστές να επιτεθούν στους οπλίτες των Σπαρτιατών σε πεδινό έδαφος. Η ενέργειά του αυτή ήταν πρωτόγνωρη και αρκετά ριψοκίνδυνη ωστόσο, εκ του αποτελέσματος κρίνεται απολύτως επιτυχημένη. Η τόλμη του αυτή οφειλόταν αφενός μεν, στην άριστη εποπτεία του πεδίου της μάχης εκ μέρους των Αθηναίων που επέτρεπε την παρακολούθηση των μετακινήσεων των αντιπάλων τους, αφετέρου δε στην εφεδρεία σώματος Αθηναίων οπλιτών, το οποίο έδινε τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν τις δυνάμεις των πελταστών με ανορθόδοξο τρόπο εκ πρώτης όψεως αλλά σε κάθε περίπτωση επιτυχημένο. Οι Σπαρτιάτες δεν χρησιμοποίησαν αποτελεσματικά το ιππικό τους, για να απωθήσουν τους πελταστές και έτσι γνώρισαν μία αναπάντεχη ήττα από ένα στρατιωτικό σώμα του οποίου τη μαχητική αξία υποτιμούσαν ακόμη και λίγες ημέρες πριν από τη μοιραία μάχη για αυτούς σύμφωνα πάντα με την αφήγηση του Ξενοφώντος (Ξ. Έλλ. 4.4.17).

Η νίκη των πελταστών κατέστησε σαφές ότι αυτοί αποτελούσαν ένα ανεξάρτητο στρατιωτικό σώμα το οποίο υπό την σαφή καθοδήγηση των αξιωματικών του μπορούσε να ανταπεξέλθει ακόμα και στη μέγιστη πρόκληση την επιτυχή αντιμετώπιση σε μάχη εκ του σύνεγγυς των δυνάμεων των οπλιτών. Μέχρι τη μάχη στο Λέχαιο, αν και οι πελταστές είχαν πετύχει σημαντικές επιτυχίες εναντίον των οπλιτών στα πεδία των μαχών, σε αυτές συμμετείχαν και άλλα στρατιωτικά σώματα και όχι αποκλειστικά οι πελταστές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μάχη της Σπαρτώλου κατά την οποία η συνδυασμένη επίθεση πελταστών και ιπ-

πέων δεν άφησε κανένα περιθώριο στους Αθηναίους οπλίτες που κλήθηκαν να τους αντιμετωπίσουν (Θουκ. 2.79.1-7). Επομένως η μάχη στο Λέχαιο αποτέλεσε ορόσημο για την αυτοτέλεια των πελταστών στο πεδίο της μάχης, καθώς μέχρι τότε αυτή δεν ήταν αυτονόητη. Συνήθως λειτουργούσαν ως υποστηρικτικό σώμα των οπλιτών. Αυτή η εξέλιξη όπως ήταν φυσιολογικό ενίσχυσε έτι περαιτέρω τη φήμη τους αλλά και τη συμμετοχή αντίστοιχων στρατιωτικών σωμάτων στις ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των Ελλήνων έως και τα μέσα του 4^{ου} αιώνα.

Αν και η μάχη στο Λέχαιο υπήρξε αναμφίβολα ο κολοφώνας της φήμης των πελταστών δεν αποτέλεσε χρονολογικά την πρώτη μάχη στην οποία συμμετείχαν πελταστές στις απαρχές του 4^{ου} αιώνα. Δυνάμεις πελταστών χρησιμοποιήθηκαν εκτεταμένα στα εκστρατευτικά σώματα των Σπαρτιατών στη Μικρά Ασία από το 400 έως το 394. Σε αυτά σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος είχαν ενσωματωθεί όσοι στρατιώτες είχαν απομείνει από τους Μυρίους περίπου έξι χιλιάδες (6.000) στρατιώτες⁶⁰². Από αυτούς σύμφωνα με τον Lendle χίλιοι πεντακόσιοι (1.500) με δύο χιλιάδες (2.000) ήταν πελταστές και ιππείς⁶⁰³. Αν και οι πελταστές συμμετείχαν σε πολλές μάχες των Σπαρτιατών κατά την προαναφερθείσα χρονική περίοδο στη Μικρά Ασία, ο ρόλος τους στην εξέλιξη των μαχών ήταν περιορισμένος. Συμμετείχαν κυρίως σε επιχειρήσεις λαφυραγώγησης (Ξ. Έλλ. 3.4.24· Ξ. Άγησ. 1.32· Ισοκ. 4.144). Δυστυχώς οι αφηγήσεις των αρχαίων συγγραφέων παραθέτουν τις ελάχιστες δυνατές πληροφορίες αναφορικά με αυτές τις επιχειρήσεις των σωμάτων των πελταστών. Η πλέον σημαντική μάχη εκείνης της περιόδου στην οποία συμμετείχαν πελταστές ήταν η μάχη που έγινε στα περίχωρα των Σάρδεων το 395. Οι πελταστές σε αυτήν συμμετείχαν σε μία ενέδρα ιδιαίτερος αποτελεσματική για τον Αγησίλαο και το στράτευμά του, με την οποία αιφνιδίασαν πλήρως το στράτευμα των Περσών έτσι, κατάφεραν να επικρατήσουν, ενώ επιπροσθέτως επιδόθηκαν στη λαφυραγώγηση της ευρύτερης περιοχής (Έλλ. Οξ. Β 11.4-5· Δ. Σ. 14.80· Ξ. Έλλ. 3.4.23-24· Ξ. Άγησ. 1.31-33· Πλουτ. Άγησ. 10.3).

Σε ανάλογες επιχειρήσεις συμμετείχαν και σώματα πελταστών τα οποία χρησιμοποίησαν οι αντίπαλοι των Σπαρτιατών. Οι Βιθυνοί κινήθηκαν εναντίον των δυνάμεων των Σπαρτιατών υπό τον Δερκυλίδα που λεηλατούσαν τη Βιθυνία. Κατάφεραν να αιφνιδιάσουν τους Σπαρτιάτες και να παγιδεύσουν περίπου διακόσιους (200) οπλίτες οι οποίοι είχαν αναλάβει τη φύλαξη του στρατοπέδου τους από αυτούς κατάφεραν να επιβιώσουν περίπου δέκα πέντε (15).

⁶⁰² Οι αριθμοί των αρχαίων συγγραφέων ποικίλλουν. Ο Ισοκράτης και ο Ξενοφών υποστηρίζουν ότι οι στρατιώτες ανέρχονταν σε έξι χιλιάδες (6.000) βλ. Ξ. Άν. 7.7.23· Ισοκ. 4.146. Από την άλλη πλευρά ο Διόδωρος υποστηρίζει ότι οι στρατιώτες ήταν πέντε χιλιάδες (5.000) βλ. Δ. Σ. 14.37.1. Η μαρτυρία του Ξενοφώντος σε κάθε περίπτωση είναι η πλέον βαρυσήμαντη, αφού ο ίδιος συμμετείχε στην εκστρατεία αυτή.

⁶⁰³ Lendle 1995, 452.

Μάλιστα οι πελταστές και οι ιππείς των Βιθυνών απελευθέρωσαν τους ομοεθνείς αιχμαλώτους τους αμέσως μετά την συντριβή των αντιπάλων τους. Οι οπλίτες δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν στην ταχύτητα ρίψης και κίνησης των πελταστών αλλά και στη δύναμη κρούσης των ιπέων των Βιθυνών που συνέδραμαν τους ομοεθνείς τους πελταστές (Ξ. Έλλ. 3.2.2-5). Η μάχη αυτή αποτέλεσε μία μικρογραφία της μάχης της Σπαρτώλου (Θουκ. 2.79.1-7). Οι πελταστές με την υποστήριξη του ιππικού αποτελούσαν ένα ανυπέρβλητο εμπόδιο για τις δυνάμεις απομονωμένων σωμάτων οπλιτών.

Αν για τις προηγούμενες μάχες οι αρχαίοι συγγραφείς παρείχαν κάποιες έστω βασικές πληροφορίες για την συμμετοχή των πελταστών σε αυτές, υπάρχουν δυστυχώς ορισμένες μάχες για τις οποίες αυτοί δεν παραθέτουν απολύτως καμία πληροφορία σχετικά με τη δράση τους. Η πρώτη εξ αυτών ήταν εκείνη του ποταμού Νεμέα (394) οι αρχαίοι συγγραφείς δεν αναφέρουν στην αφήγησή τους οποιοδήποτε σχόλιο σχετικά με τη δράση των πελταστών στη συγκεκριμένη μάχη. Αναφέρεται απλά ένα σώμα ελαφρά οπλισμένων από τη δυτική Ελλάδα που συνόδευε τους Κορινθίους. Σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος (Ξ. Έλλ. 4.2.22) όμως, το σώμα αυτό δεν συμμετείχε καθόλου στη μάχη. Η δεύτερη μάχη ήταν εκείνη της Κορώνειας (394) στην οποία συμμετείχε και ο Αγησίλαος, αφού είχε επιστρέψει από την Μικρά Ασία, αλλά και σημαντικός αριθμός πελταστών. Αν και η αφήγηση του Ξενοφώντος δεν παραθέτει επαρκείς λεπτομέρειες σχετικά με τη δράση τους στο πεδίο της μάχης, η άτακτη υποχώρηση των Αργείων οπλιτών σύμφωνα με τον Best μπορεί να αποδοθεί στη συνδυασμένη επίθεση των Σπαρτιατών οπλιτών και του σημαντικού αριθμού πελταστών που τους συνόδευαν. Πράγματι ο Ξενοφών τονίζει ότι οι πελταστές των Σπαρτιατών ήταν πολλοί περισσότεροι χωρίς ωστόσο, να αναφέρεται στις κινήσεις αυτών εντός του πεδίου της μάχης (Ξ. Έλλ. 4.3.15). Επομένως δεν μπορούν να εξαχθούν σαφή συμπεράσματα σχετικά με τη δράση των πελταστών και στη συγκεκριμένη μάχη. Αυτό το οποίο είναι ιδιαίτερος σημαντικό ωστόσο, είναι η επιβεβαιωμένη παρουσία σωμάτων πελταστών σε μεγάλες μάχες εκ παρατάξεως κάτι το οποίο δεν ήταν δεδομένο στις σημαντικές μάχες μεταξύ των Ελλήνων του 5^{ου} αιώνα.

Στην ευρύτερη ομάδα μαχών για τις οποίες δεν υπάρχουν διαθέσιμες πληροφορίες μπορούν να ενταχθούν και τα εκστρατευτικά σώματα των Αθηναίων στην περιοχή της Αμφίπολης υπό τον Τιμόθεο αμέσως μετά τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στην περιοχή της Σάμου στις οποίες ήταν επικεφαλής, και αργότερα, το 349 στην Όλυνθο υπό την ηγεσία του Χάρητος και του Χαριδήμου. Δυστυχώς δεν έχει σωθεί καμία απολύτως πληροφορία για την επιχειρη-

σιακή δράση των δύο προαναφερθέντων εκστρατευτικών σωμάτων. Σώζονται μόνον τα ονόματα των επικεφαλής των εκστρατευτικών σωμάτων. Επιπροσθέτως αναφέρεται ότι μεταξύ των στρατιωτικών σωμάτων περιλαμβάνονταν πελταστές. Ως εκ τούτου δεν μπορούν να εξαχθούν περαιτέρω συμπεράσματα σχετικά με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στις οποίες συμμετείχαν οι πελταστές σε αυτές τις εκστρατείες αλλά και ούτε κάτι σχετικό με την γενικότερη συμβολή αυτών στα πεδία των συγκεκριμένων μαχών. Στην ίδια ομάδα θα μπορούσε να ενταχθεί και μία αψιμαχία που έλαβε χώρα λίγο πριν από τη μάχη των Λεύκτρων το 371 κατά την οποία ένα μισθοφορικό σώμα των Σπαρτιατών μεταξύ των οποίων και Φωκείς πελταστές ανάγκασαν κάποιους φυγόμαχους Βοιωτούς να επιστρέψουν και πάλι στο στρατόπεδο των Βοιωτών (Ξ. Έλλ. 6.4.9). Αφενός μεν η επιχείρηση αυτή ήταν ήσσονος σημασίας αφετέρου δε ο Ξενοφών δεν παραθέτει πολλές λεπτομέρειες.

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις που εδραιώσαν τη χρήση των πελταστών κατά τη διάρκεια του 5^{ου} αιώνα ήταν εκείνες που διεξήχθησαν σε ορεινά και ημιορεινά εδάφη εναντίον οπλιτών οι οποίοι δεν μπορούσαν να αντιτάξουν αποτελεσματική αντίσταση στις τακτικές των πελταστών σε περιοχές με περιορισμένη ή και ανύπαρκτη πρόσβαση όπως οι προαναφερθείσες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δράση των Αιτωλών ακοντιστών εναντίον των δυνάμεων του Δημοσθένους στην Αιτωλία κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου (Θουκ. 3.97.2-3.98.2). Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό η αποτελεσματικότητα που επέδειξαν τα σώματα πελταστών σε αυτές τις επιχειρήσεις, είχε ως συνέπεια την ευρεία χρήση πελταστών σε ανάλογες επιχειρήσεις και κατά την διάρκεια του 4^{ου} αιώνα. Σε κάποιες περιπτώσεις ωστόσο, δεν ήταν το ίδιο επιτυχημένες αυτές οι στρατιωτικές επιχειρήσεις των πελταστών.

Αμέσως μετά την Κορώνεια ο στρατός των Σπαρτιατών εισβάλλοντας στη Λοκρίδα προχώρησε σε λεηλασίες. Οι Λοκροί θέλοντας να εκδικηθούν τους Σπαρτιάτες τους επιτέθηκαν το ίδιο βράδυ αιφνιδιαστικά εκμεταλλευόμενοι τα υψώματα που υπήρχαν στη δεξιά πλευρά του μονοπατιού που ακολουθούσαν οι Σπαρτιάτες. Κατάφεραν να σκοτώσουν δέκα οκτώ (18) Σπαρτιάτες μεταξύ των οποίων ήταν και ο Γύλλις ο επικεφαλής των Σπαρτιατών στην επιχείρηση αυτή (Ξ. Έλλ. 4.3.23). Η επόμενη επιχείρηση των Σπαρτιατών σε ορεινά εδάφη ωστόσο, ήταν επιτυχημένη και έλαβε χώρα το 389 μετά το Λέχαιο και τις πολύτιμες εμπειρίες που αποκόμισαν οι Σπαρτιάτες πολεμώντας τους πελταστές των Αθηναίων καθώς τις δυνάμεις των Σπαρτιατών οπλιτών συνέδραμαν ιππείς εναντίον των Ακαρνάνων. Η συνδυασμένη επίθεση των Σπαρτιατών ιππέων και στρατιωτών είχε ως αποτέλεσμα τριακόσιοι (300) Ακαρνάνες να σκοτωθούν. Οι ιππείς των Σπαρτιατών κατάφεραν να εμπλακούν στη

μάχη, καθώς στα ορεινά μονοπάτια του όρους όπου διεξαγόταν η μάχη αυτοί είχαν εύκολη πρόσβαση. Πρόκειται για τη μοναδική νίκη δυνάμεων οπλιτών ενάντια στους πελταστές σε ορεινά και ημιορεινά εδάφη. Οι Σπαρτιάτες κατάφεραν να ενισχύσουν τη δύναμη πυρός των οπλιτών εναντίον των πελταστών χρησιμοποιώντας ταυτόχρονα και σώμα ιππέων που είχε το πλεονέκτημα της ταχύτητας ακόμα και σε σχέση με τους πελταστές. Αυτό είχε ως συνέπεια να περιοριστούν κατά πολύ οι επιχειρησιακές δυνατότητες των πελταστών απέναντι στους οπλίτες των Σπαρτιατών. Η συνδυασμένη επίθεση Σπαρτιατών ιππέων και οπλιτών είχε ως αποτέλεσμα την απόθεση των Ακαρνάνων στην κορυφή του βουνού και τον θάνατο τρακοσίων (300) (Ξ. Έλλ. 4.6.11-12).

Κατά την διάρκεια του 4^{ου} αιώνα σώματα πελταστών χρησιμοποιήθηκαν σε ιδιαίτερες απαιτητικές στρατιωτικές επιχειρήσεις που περιλάμβαναν ενέδρες και πολύ καλά συντονισμένες κινήσεις διαφορετικών στρατιωτικών σωμάτων. Η πρώτη εξ αυτών οργανώθηκε και υλοποιήθηκε από τον Ιφικράτη λίγο μετά το Λέχαιο το 388 στην περιοχή του Ελλησπόντου εναντίον των δυνάμεων του Αναξιβίου. Η επιχείρηση αυτή ήταν νυχτερινή. Ο ίδιος με τους πελταστές κατέλαβε καίριες θέσεις στα όρη της περιοχής από όπου θα περνούσαν οι δυνάμεις του Αναξιβίου. Μάλιστα έδωσε εντολή ο αθηναϊκός στόλος του να κινείται προς το βόρειο τμήμα της Χερσονήσου, για να αποπροσανατολίσει πλήρως τον Αναξίβιο. Η επικράτηση των δυνάμεων του Ιφικράτους ήταν ολοκληρωτική (Ξ. Έλλ. 4.8.38).

Άλλη μία πολύπλοκη και επιτυχημένη στρατιωτική επιχείρηση πελταστών με ενέδρα έλαβε χώρα στην Αίγινα με επικεφαλής τον Χαβρία το 387. Αυτή την φορά το σχέδιο προέβλεπε την συγχρονισμένη κινητοποίηση των οπλιτών και των πελταστών που είχαν στήσει ενέδρα κοντά στο ναό του Ηρακλέους από όπου πέρασαν οι δυνάμεις των Σπαρτιατών με επικεφαλής τον Γοργώπα. Και σε αυτήν την περίπτωση η ήττα των Σπαρτιατών ήταν ολοκληρωτική καθώς κυκλώθηκαν από τις δυνάμεις των Αθηναίων και υπέστησαν πολλές απώλειες (Ξ. Έλλ. 5.1.12). Τέλος μία τελείως ιδιότυπη περίπτωση αποτελεί η μάχη που έλαβε χώρα στο νεκροταφείο της Κέρκυρας έξω ακριβώς από τα τείχη της πόλης το 373. Οι δυνάμεις των Σπαρτιατών με επικεφαλής τον Μνάσιππο είχαν αποθήσει σε αυτό το σημείο τις στρατιωτικές δυνάμεις των Κερκυραίων και των Αθηναίων, που περιλάμβαναν μεταξύ άλλων και εξακόσιους (600) πελταστές με επικεφαλής τον Κτησικλή. Μπροστά από το νεκροταφείο αναδιπλώθηκαν συγκροτημένα αυτές οι δυνάμεις και οι πελταστές κατάφεραν σημαντικά πλήγματα στο εκστρατευτικό σώμα των Σπαρτιατών εκμεταλλευόμενοι τα ταφικά μνημεία ως ιδανική κάλυψη (Ξ. Έλλ. 6.2.20). Ουσιαστικά οι δυνάμεις των Σπαρτιατών παρασύρθηκαν στο χώρο του

νεκροταφείου, όπου ο Κτησικλής εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο ακόμη και τα ταφικά μνημεία ούτως, ώστε να αποκτήσει πλεονέκτημα στη μάχη. Οι δυνάμεις των Κερκυραίων και των Αθηναίων με μία σειρά τακτικών υποχωρήσεων και αντεπιθέσεων κατάφεραν να σκοτώσουν πολλούς στρατιώτες από το στράτευμα των Σπαρτιατών μεταξύ αυτών και τον ίδιο τον Μνάσιππο (Ξ. Έλλ. 6.2.21-24). Η χρήση των ταφικών μνημείων ως προκάλυψη απαντά για πρώτη φορά και αποτελεί μία ευφυέστατη προσαρμογή της τακτικής των πελταστών καθώς τους εξασφάλιζε την απαιτούμενη απόσταση ασφαλείας από τους οπλίτες διευκολύνοντας σε μεγάλο βαθμό τις ρίψεις των ακοντίων τους.

Οι παραπάνω επιχειρήσεις αναδεικνύουν τις εξαιρετικές στρατιωτικές ικανότητες των πελταστών την άριστη εξάσκησή τους, αλλά και την πειθαρχία τους. Όλα τα παραπάνω ήταν απαραίτητα, για να ανταπεξέλθουν οι πελταστές στις απαιτητικές προαναφερθείσες στρατιωτικές επιχειρήσεις, οι οποίες απαιτούσαν τακτικό συντονισμό, πειθαρχία αλλά και ακρίβεια στις κινήσεις των διαφορετικών στρατιωτικών σωμάτων που συμμετείχαν σε αυτές. Ο συνδυασμός αυτός ήταν σημαντικός, ώστε οι πελταστές να μπορέσουν να καταφέρουν να νικήσουν τους αντιπάλους τους. Επομένως η δράση των πελταστών σε αυτές τις στρατιωτικές επιχειρήσεις ανέδειξε την σπουδαιότητά τους στο πεδίο της μάχης για μία ακόμη φορά.

Οι πελταστές συμμετείχαν με ενισχυμένη παρουσία και καίριο ρόλο στις στρατιωτικές επιχειρήσεις για τη διαφύλαξη των ορεινών περασμάτων στην παραμεθόριο περιοχή της Αττικής και της Βοιωτίας. Οι επιχειρήσεις εκεί έλαβαν χώρα στο πλαίσιο του Θηβαϊκού πολέμου (378-371), ενώ σώματα πελταστών διέθεταν τόσο οι Σπαρτιάτες όσο και οι Θηβαίοι που τέθηκαν αντιμέτωποι στο πλαίσιο αυτού του πολέμου. Η κατοχή αυτών των ορεινών περασμάτων ήταν σημαντική, καθώς εξασφάλιζε εμφανώς πλεονεκτική θέση. Σε αυτές τις μάχες ο αιφνιδιασμός του αντίπαλου έπαιξε καίριο ρόλο στην τελική τους έκβαση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι πελταστές του Κλεομβρότου το 379/78 οι οποίοι αιφνιδίασαν τους αντίστοιχους του Χαβρίου στα ορεινά περάσματα του Κιθαιρώνος (Ξ. Έλλ. 5.4.14). Το ίδιο έκαναν λίγα χρόνια αργότερα το 376 οι δυνάμεις των Αθηναίων και των Θηβαίων στην απόπειρα του Κλεομβρότου να καταλάβει τα περάσματα του Κιθαιρώνος έχοντας ως εμπροσθοφυλακή ένα σώμα πελταστών.

Το εκστρατευτικό σώμα των Αθηναίων και των Θηβαίων που αποτελούνταν πιθανότατα από πελταστές είχε κινηθεί εγκαίρως και είχε προλάβει να καταλάβει την κορυφή του βουνού και να ετοιμάσει ενέδρα στους πελταστές των Σπαρτιατών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να σκοτώσουν έναν σεβαστό αριθμό από αυτούς -περίπου σαράντα-. Η αποτυχία αυτή των

δυνάμεων του Κλεομβρότου ανέστειλε τα σχέδια του για εισβολή στη βοιωτική επικράτεια, αποσύροντας το σύνολο του εκστρατευτικού σώματος (Ξ. Έλλ. 5.4.59). Επιπροσθέτως αναδεικνύει τη σημασία των ορεινών αυτών περασμάτων για την τελική έκβαση του πολέμου, καθώς μία ασφαλής και επιτυχημένη εισβολή στην Βοιωτία απαιτούσε την κατάληψη τους, ώστε να διασφαλιστεί μία έξοδος διαφυγής σε περίπτωση αποτυχίας της εκστρατείας και δίοδος προς τη βοιωτική ενδοχώρα με σκοπό πιθανές ενισχύσεις από την πλευρά των Σπαρτιατών. Άρα δεν είναι τυχαία η αυξημένη συμμετοχή πελταστών και στους δύο αντίπαλους συνασπισμούς, καθώς οι στρατηγοί και των δύο αντιπάλων αντελήφθηκαν ότι οι πελταστές ήταν οι πλέον κατάλληλοι για τη διεξαγωγή επιχειρήσεων στα ορεινά περάσματα των βουνών που περικλείουν τη βοιωτική ενδοχώρα. Έπαιξαν ακόμη σημαίνοντα ρόλο στην ανατροπή του status quo, καθώς οι Θηβαίοι κατόρθωσαν για επτά χρόνια να αποτρέψουν μία νίκη των Σπαρτιατών σε μάχη εκ παρατάξεως μεγάλης κλίμακας η οποία θα τους ανάγκαζε σε συνθηκολόγηση με δυσμενείς όρους. Έτσι κέρδισαν χρόνο πριν από την τελική μάχη στα Λεύκτρα το 371 που αποτέλεσε την αφετηρία της ηγεμονίας των Θηβαίων στον ελλαδικό χώρο (Ξ. Έλλ. 6.4.9-15). Συνεπώς η συμμετοχή των πελταστών σε αυτές τις επιχειρήσεις κρίνεται ιδιαιτέρως επιτυχημένη, καθώς ήταν εξαιρετικοί στα πεδία των μαχών καθώς η εξέλιξη αυτή βασιζόταν εν πολλοίς σε αυτούς.

Στις μάχες μεταξύ των δύο συγκεκριμένων αντιπάλων συνασπισμών δεν έλειψαν και οι τακτικές αστοχίες των επικεφαλής των στρατιωτικών δυνάμεων δια μέσου των οποίων αναδείχθηκαν και οι τακτικές αδυναμίες των πελταστών. Η πρώτη εξ αυτών ήταν το 378, στην εκστρατεία του Αγησιλάου εναντίον των Βοιωτών, όταν σε μία αψιμαχία των Σπαρτιατών ιππέων και πελταστών με τους Θηβαίους ιππείς, οι τελευταίοι αιφνιδίασαν τους Σπαρτιάτες πελταστές την ώρα που κατευθύνονταν για το μεσημεριανό τους γεύμα και σκότωσαν πολλούς από αυτούς (Ξ. Έλλ. 5.4.39). Η αιτία αυτής της κατάληξης ήταν πιθανότατα η έλλειψη πειθαρχίας στο στρατόπεδο του Αγησιλάου και η αρχική απομόνωση των πελταστών στο πεδίο της μάχης σε συνδυασμό με τις ανεπαρκείς ικανότητες των Σπαρτιατών ιππέων. Σε κάθε περίπτωση η αφήγηση του Ξενοφώντος είναι λακωνική και σύντομη χωρίς την παράθεση κρίσιμων λεπτομερειών. Η απώλεια οστούσο πολλών πελταστών συνδέεται με την εσφαλμένη χρήση αυτών από την πλευρά του Αγησιλάου.

Η δεύτερη συνδέεται με την λανθασμένη τακτική εκτίμηση του Φοιβίδου κατά τη διάρκεια της επίθεσης των Θηβαίων με σκοπό την λαφυραγώγηση της υπαίθρου των Θεσπιέων λίγο αργότερα. Αρχικά κατάφερε με το σώμα πελταστών που διέθετε να καθηλώσει τους οπλί-

τες των Θηβαίων. Στη συνέχεια της μάχης ωστόσο, η τροπή αυτής άλλαξε. Οι πελταστές άρχισαν την καταδίωξη των Θηβαίων οπλιτών, όταν απομακρύνθηκαν αρκετά από τους Θεσπιείς οπλίτες που τους υποστήριζαν και ύστερα από έναν τακτικό ελιγμό των Θηβαίων ιππέων βρέθηκαν εκτεθειμένοι στην αντεπίθεση των ιππέων, αφού δεν καλύπτονταν από κάποιο άλλο σώμα (Ξ. Έλλ. 5.4.42-44· Πολυαιν. 2.5.2). Κατά την διάρκεια της καταδίωξης σκοτώθηκε ο Φοιβίδα και πιθανότατα αρκετοί από τους πελταστές, ενώ τόσο αυτοί όσο και οι Θεσπιείς οπλίτες σταμάτησαν μόνο εντός των τειχών της πόλεως των Θεσπιών (Ξ. Έλλ. 5.4.45· Δ.Σ. 15.33.6).

Οι συνθήκες που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο αυτής της μάχης ανέδειξαν την αδυναμία των πελταστών να αντιτάξουν αντίσταση απέναντι σε μονάδες ιππικού σε πεδινό έδαφος. Αυτό δεν αποτελεί έκπληξη καθώς η εξάρτηση και τα όπλα των πελταστών δεν προορίζονταν για τέτοια χρήση. Αντιθέτως οι ευθύνες θα πρέπει να επιρριφθούν στον Φοιβίδα ο οποίος θα έπρεπε να περιορίσει εγκαίρως τον ενθουσιασμό των στρατιωτών του σώζοντας ταυτόχρονα τη ζωή πολλών από αυτών και θέτοντας ως στόχο απλά την απόθεση των δυνάμεων των Θηβαίων και όχι την καταδίωξή τους, κατά την οποία χάθηκε ευλόγως η συνοχή του στρατεύματος του εξαιτίας της ελαφρύτερης εξάρτησης των πελταστών που επέτρεπαν σε αυτούς πιο γρήγορη και πιο ελεύθερη κίνηση. Αυτό έδωσε την ευκαιρία στο στρατεύμα των Θηβαίων να αντεπιτεθεί με εντυπωσιακή αποτελεσματικότητα. Αυτή δεν ήταν η πρώτη φορά όπου ένα σώμα πελταστών πέρασε δύσκολες καταστάσεις ερχόμενο αντιμέτωπο με μονάδα ιππικού σε πεδινό έδαφος. Ανάλογη περίπτωση είναι και εκείνη του Τελευτία κατά την εκστρατεία του στη Χαλκιδική το 382.

Κατά την διάρκεια αυτής της εκστρατείας οι διαταγές των επικεφαλής της σπαρτιατικής παράταξης θα οδηγήσουν τους πελταστές τους να οδηγηθούν σε παρόμοιο τακτικό αδιέξοδο με εκείνο των πελταστών του Φοιβίδου. Στην πρώτη φάση της μάχης επιδόθηκαν στη λαφυραγώγηση της υπαίθρου της Ολύνθου. Όταν όμως οι ιππείς των Ολυνθίων κινήθηκαν εναντίον τους, ο Τελευτίας τους διέταξε να κινηθούν ενάντια στους Ολυνθίους ιππείς χωρίς την κάλυψη άλλων σωμάτων. Οι ιππείς των Ολυνθίων παρέσυραν τους πελταστές στη διάβαση ενός ποταμού που βρισκόταν κοντά στη πόλη της Ολύνθου και μόλις αυτή πραγματοποιήθηκε από τους πελταστές οι ιππείς των Ολυνθίων αντέστρεψαν το μέτωπό τους και επιτέθηκαν αιφνιδιαστικά στους πελταστές. Οι πελταστές είχαν πολλά θύματα μεταξύ των οποίων ο επικεφαλής τους Τλημονίδα (Ξ. Έλλ. 5.3.2-3). Ο Τελευτίας θέλοντας να διασώσει τους πελταστές του θα επιτεθεί με το σύνολο του στρατεύματος του το οποίο όμως θα δεχθεί επίθεση με βέλη από

τους Ολυνθίους που βρίσκονταν στα τείχη της Ολύνθου. Εν συνεχεία προκληθηκε σύγχυση στο στράτευμα των Σπαρτιατών και ταυτόχρονα υπήρξε συντονισμένη επίθεση των Ολυνθίων ιππέων, πελταστών και των οπλιτών. Μεταξύ των νεκρών ήταν και ο ίδιος ο Τελευταίος, ενώ ο συνολικός αριθμός τους ήταν ιδιαίτερα υψηλός (Ξ. Έλλ. 5.3.3-6· Δ.Σ. 15.21.2).

Σημειωθήτω ότι στο στράτευμα των Ολυνθίων σύμφωνα με την μαρτυρία του Κλειγένους του Ακανθίου υπήρχαν πάνω από οκτακόσιοι (800) πελταστές (Ξ. Έλλ. 5.2.14). Οι Χαλκιδείς και οι Βοτιαίοι είχαν μία εξοικείωση με τέτοιου είδους στρατιωτικά σώματα ήδη από την εποχή του 5^{ου} αιώνα. Είναι επομένως, πιθανόν η αριθμητική υπεροχή τους ίσως να οφείλεται στο στρατιωτικό παρελθόν της πόλης και δεν απαντά στο στράτευμα άλλης πόλης κράτους με εξαίρεση τα ελληνικά φύλα της Δυτικής Ελλάδος όπου τα σώματα πελταστών και ακοντιστών ήταν ήδη από τον 5^ο αιώνα κυρίαρχα (Θουκ. 3.97.3-98.2· 107.3· 112.6· 7.31.5) Ως εκ τούτου θα μπορούσε αυτή η επιλογή των Ολυνθίων να ήταν συνειδητή επιλογή με σκοπό να ανταπεξέλθουν καλύτερα στις ιδιαίτερες απαιτήσεις της συγκεκριμένης πολεμικής επιχειρήσεως. Η καταδίωξη πελταστών απαιτούσε την παρουσία εξίσου γρήγορων ή και γρηγορότερων στρατιωτικών σωμάτων. Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία που να υποδηλώνουν μια μεταρρύθμιση στο σύνολο του στρατεύματος. Από την άλλη πλευρά οι αξιωματικοί του Σπαρτιατικού στρατού χρησιμοποιούσαν με εσφαλμένο τρόπο τα σώματα πελταστών σε μόνιμη βάση, καθώς σε τρεις διαφορετικές μάχες εντός σύντομου χρονικού διαστήματος δεν κατάφεραν να αμυνθούν αποτελεσματικά εναντίον σωμάτων ιππέων αλλά υπέστησαν σημαντικές ήττες. Οι παραπάνω μάχες αναδεικνύουν τα όρια δράσης των πελταστών ως αυτόνομου σώματος σε στρατιωτικές επιχειρήσεις. Η ικανότητά τους να αντιμετωπίσουν μεμονωμένα επιθέσεις ιππέων ήταν περιορισμένη, καθώς οι ιππείς ήταν πιο ευέλικτοι από τους ίδιους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα σημαντικές στρατιωτικές ήττες, όταν καλούνταν να αντιμετωπίσουν σώματα ιππέων χωρίς την υποστήριξη άλλων στρατιωτικών σωμάτων σε πεδινές περιοχές.

Άλλη μία μάχη κατά την οποία ένα σώμα πελταστών ηττήθηκε από τις αντίπαλες δυνάμεις εξαιτίας εσφαλμένης τακτικής προσέγγισης του επικεφαλής του σώματος των πελταστών ήταν η σύγκρουση των Ορχομενίων με τους υπόλοιπους Αρκάδες το 370 με αφορμή την ανασύσταση της πόλης της Μαντίνειας (Ξ. Έλλ. 6.5.1-3). Οι πελταστές υπό την ηγεσία του Σπαρτιάτη Πολυτρόπου συνέχισαν την καταδίωξη των Αρκάδων οπλιτών χωρίς την υποστήριξη των Ορχομενίων οπλιτών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι οπλίτες των Αρκάδων να καταφέρουν να αντιστρέψουν το μέτωπό τους και να καταδιώξουν τους πελταστές με μεγάλη αποτελεσματικότητα σκοτώνοντας διακόσιους (200) από αυτούς μεταξύ αυτών και τον ίδιο τον

Πολύτροπο (Ξ. Έλλ. 6.5.13-14· Δ.Σ. 15.62.2). Αξίζει να σημειωθεί ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση αναφέρεται από τον Διόδωρο και η προέλευση των πελταστών που ήταν εξόριστοι Αργείοι και Βοιωτοί (Δ. Σ. 15.62.1).

Τον 4^ο αιώνα απαντά και μία εντελώς ιδιόρρυθμη περίπτωση μισθοφόρου του Αστυφίλου η σταδιοδρομία του οποίου διασώθηκε χάρη στον δικανικό λόγο του Ισαίου *Περί Αστυφίλου κλήρου*. Αυτός σύμφωνα με τον Ισαίο συμμετείχε στον Κορινθιακό πόλεμο σε μία άγνωστη εκστρατεία στη Θεσσαλία, στον περίφημο Θηβαϊκό πόλεμο (378-371) αλλά και σε στρατιωτικές επιχειρήσεις στην περιοχή της Μυτιλήνης κατά την διάρκεια των οποίων σκοτώθηκε. Δεν είναι βέβαιο ότι ο Αστύφιλος υπηρέτησε σε όλες τις πολεμικές επιχειρήσεις που συμμετείχε ως πελταστής. Πιθανότερη είναι η συμμετοχή του σε σώμα πελταστών κατά τη διάρκεια του Θηβαϊκού πολέμου στον οποίο αυτά τα στρατιωτικά σώματα είχαν πρωτεύοντα ρόλο. Η περίπτωση του Αστυφίλου είναι μοναδική στην αρχαία ελληνική γραμματεία, αν και υπάρχουν περισσότερες αποχρώσεις ενδείξεις παρά αδιάψευστα τεκμήρια για τη σταδιοδρομία του. Ως εκ τούτου δεν είναι δυνατό να εξαχθούν περαιτέρω συμπεράσματα.

Κατά την διάρκεια του 4^{ου} αιώνα είχαμε την πρώτη απόπειρα μεταρρύθμισης του σώματος των πελταστών. Η μεταρρύθμιση αυτή αποδίδεται στον Ιφικράτη σε μία χρονική περίοδο κατά την οποία είχε καθιερωθεί η χρήση των πελταστών στα πεδία των μαχών. Συνεπώς είχαν αναδειχθεί με τον εναργέστερο τρόπο τα μειονεκτήματά τους στη μάχη. Ο Ιφικράτης προσπάθησε να ενισχύσει τις δυνατότητες των πελταστών στη μάχη εκ του σύνεγγυς καθιστώντας τους, όμως λιγότερο ευκίνητους, καθώς η εξάρτυσή τους ήταν πλέον βαρύτερη. Οι αλλαγές αυτές στην εξάρτυση και τα όπλα των πελταστών συνέβαλαν στη διαμόρφωση της σχεδόν σύγχρονης μακεδονικής φάλαγγας.

Οι μεταρρυθμίσεις αυτές έλαβαν χώρα για πρώτη φορά στην Αιγύπτου κατά τη διάρκεια μίας εκστρατείας στην οποία οι στρατιώτες που συμμετείχαν κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν διαφορετικές κλιματολογικές συνθήκες αλλά και το πεζικό των Αιγυπτίων που είχε ιδιότυπη εξάρτηση και οπλισμό, ενώ σε αυτές συμμετείχαν πιθανότατα και Πέρσες οπλοουργοί οι οποίοι υλοποίησαν τις μεταβολές στις εξαρτύσεις και τον οπλισμό των πελταστών, καθώς ο Ιφικράτης συμμετείχε σε εκστρατεία των Περσών εναντίον του Νεκτανέβεως. Πολλές από τις μεταβολές που προώθησε ο Ιφικράτης λειτούργησαν εξαιρετικά, αν και σύμφωνα με τις διαθέσιμες γραμματειακές πηγές φαίνεται ότι δεν χρησιμοποιήθηκαν ευρέως. Αυτό δεν αποτελεί κάτι το πρωτοφανές για τον αρχαίο κόσμο καθώς σε πολλές περιπτώσεις ακόμα και μηχανικές

κατασκευές που χρησιμοποιήθηκαν με ιδιαίτερη αποτελεσματικότητα στο πολεμικό πεδίο εγκαταλείφθηκαν πρόωρα (Θουκ. 4.100). Συνεπώς οι μεταρρυθμίσεις του Ιφικράτους δεν είναι εφικτό να αξιολογηθούν επαρκώς καθώς οι πληροφορίες που μας παραθέτουν ο Κορνήλιος Νέπως και ο Διόδωρος δεν βοηθούν στην αποκρυπτογράφηση του τρόπου εφαρμογής αυτών. Σε κάθε περίπτωση οι μεταρρυθμίσεις του Ιφικράτους δεν είχαν περιστασιακό χαρακτήρα, καθώς επέλυαν μόνιμες και καίριες αδυναμίες του τρόπου μάχης των πελταστών εναντίον των οπλιτών με την ενίσχυση της εξάρτυσής τους και του οπλισμό τους.

Συμπερασματικά οι πελταστές κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αιώνα είχαν εδραιώσει την φήμη τους. Αποτελούσαν ένα στρατιωτικό σώμα που χρησιμοποιούσαν οι επικεφαλής των στρατευμάτων κυρίως, για στρατιωτικές επιχειρήσεις σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές αλλά και για τον αιφνιδιασμό των αντιπάλων. Η συμμετοχή τους στις μάχες του 4^{ου} αιώνα όμως, ανέδειξε και τα τρωτά τους σημεία και κυρίως την αδυναμία αντιμετώπισης επιθέσεων του ιππικού εναντίον του οποίου δεν είχαν κάποιο πλεονέκτημα ούτως, ώστε βασιζόμενοι σε αυτό να μπορέσουν να επικρατήσουν στις μάχες εναντίον τους. Δυστυχώς οι γνώσεις μας για τη δράση των πελταστών είναι περιορισμένες, καθώς ακόμα και τον 4^ο αιώνα οι αρχαίοι συγγραφείς δεν καταγράφουν λεπτομερώς τη δράση των πελταστών, καθώς εστιάζουν την αφήγησή τους κυρίως στις δραστηριότητες των οπλιτών στα πεδία των μαχών. Σε κάθε περίπτωση ένα εκστρατευτικό σώμα για να είχε πλήρη κάλυψη και δυνατότητα πολλαπλών στρατιωτικών ελιγμών κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του 4^{ου} αιώνα θα έπρεπε να περιλαμβάνει και έναν σημαντικό αριθμό πελταστών. Αυτό αναδεικνύει τη σημασία των πελταστών στην εξέλιξη των μαχών την ίδια εποχή. Μάλιστα σε μία εξ αυτών, τη μάχη στο Λέχαιο, ήταν αναντίρρητα οι μεγάλοι πρωταγωνιστές. Πρωταγωνιστικό ρόλο διατήρησαν οι πελταστές επίσης και στη διάρκεια του Θηβαϊκού πολέμου (378-371) κατά τον οποίο η φύλαξη των ημιορεινών περασμάτων ήταν το κύριο καθήκον τους και ήταν ιδιαίτερος σημαντικό για την τελική έκβαση του πολέμου. Σε πολλές περιπτώσεις ωστόσο, οι ελλιπείς πληροφορίες που μας παρέχουν οι αρχαίοι συγγραφείς κάνουν κάθε απόπειρα ερμηνείας της εξέλιξης των μαχών αλλά και της συνεισφοράς των πελταστών στην εξέλιξη αυτών μάταιη, καθώς παραδίδονται ελάχιστα σχόλια σχετικά με τους πελταστές στις αφηγήσεις τους.

7 Οι απεικονίσεις των πελταστών σε αγγεία

Κατά τη διάρκεια του 6^{ου} αιώνα αλλά και το πρώτο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα απαντούν πολλά αγγεία με απεικονίσεις πελταστών. Οι απεικονίσεις πελταστών σε αγγεία θα συνεχιστούν μέχρι και το τέλος του 4^{ου} αιώνα, αν και τα ευρήματα των αρχαιολόγων είναι σαφώς λιγότερα από την προαναφερθείσα περίοδο. Σύμφωνα με τον Lissarague υπάρχει μία αξιοσημείωτη ποικιλία τόσο στην ένδυση αλλά και στην εξάρτυση και τον οπλισμό αυτών που απεικονίζονται με *πέλτην*⁶⁰⁴.

Αυτή απεικονιζόταν με πολλές διαφορετικές παραλλαγές στα αγγεία. Σε κάποιες παραστάσεις οι απολήξεις της ημισελήνοειδούς ασπίδας ήταν στρογγυλές ενώ σε άλλες περιπτώσεις αιχμηρές. Ένα άλλο στοιχείο διαφοροποίησης αποτελεί η απεικόνιση της ενδιάμεσης εσοχής που σε άλλες περιπτώσεις απεικονίζεται πιο πλατιά, ενώ σε άλλες περιπτώσεις πιο στενή. Οι διαφορετικές παραλλαγές της μπορούν να αποδοθούν στον ιδιαίτερο τρόπο απόδοσής τους από τους αγγειογράφους που σε κάθε περίπτωση αναλάμβαναν τη δημιουργία των αγγείων, αλλά και στις διαφορετικές διαστάσεις των αγγείων. Σε κάθε περίπτωση σύμφωνα με την περιγραφή του Αριστοτέλη η *πέλτη* είναι μία ασπίδα στην οποία δεν υπάρχει κυκλική περιφέρεια, άντυγα δεν είναι κατασκευασμένη από δέρμα βοδιού ούτε με στρώση χαλκού αλλά καλύπτεται από δέρμα κατσίκας και ο σκελετός της είναι κατασκευασμένος από κλαδιά (Αριστ. Fr. 468). Συνήθως τα κλαδιά ήταν από λυγαριά⁶⁰⁵.

Η ίδια ποικιλομορφία παρατηρείται και στις μορφές που φέρουν *πέλτην*. Μεταξύ αυτών αναγνωρίζονται μυθολογικές μορφές όπως οι Αμαζόνες είτε πεζές (BAPD⁶⁰⁶ 233, 7005, 12917, 21147) είτε έφιππες (BAPD 16804), αλλά και Αμαζόνες που φέρουν περσικό και φρυγικό *πίλο* αντίστοιχα (BAPD 9024291, 9048356). Επίσης παρατηρούνται Σάτυροι με *πέλτες* (BAPD 22887). Επί πλέον απεικονίζονται και οι Αριμασποί (BAPD 230475, 230373). Εκτός από τις μυθολογικές μορφές *πέλτην* φέρουν σε απεικονίσεις αγγείων τοξότες (BAPD 26033), έφηβοι (BAPD 725, 10978) ιππείς (BAPD 1558, 13483) αλλά και απλοί στρατιώτες ως πελταστές (BAPD 9254). Τέλος παρουσιάζονται και διάφορα έθνη όπως: Φρύγες πελταστές (BAPD

⁶⁰⁴ Για αυτό τον λόγο ο Lissarague διακρίνει τον κατάλογο των απεικονισθέντων πελταστών με βάση την παρουσία ή όχι Θρακικών ή Σκυθικών στοιχείων στην ενδυμασία τους Lissarague 1990, 151.

⁶⁰⁵ Υπάρχουν και διαφορετικές αναφορές σχετικά με το υλικό κατασκευής των πελτών στην αρχαιότητα. Κατ' αρχάς ο Ξενοφών στην *Κύρου Ανάβαση* περιγράφει μία χάλκινη *πέλτην* βλ. Ξ. Αν. 5.2.29. Αυτή δεν είναι η μοναδική μαρτυρία. Υπάρχει και αυτή του Ευριπίδου για μία χρυσή *πέλτην* βλ. Ευρ. *Ψησ.* 305. Σύμφωνα με τον Lissarague δεν είναι παρά ένα μυθικό όπλο πρβλ. Lissarague 1990, 152 υπ. 6.

⁶⁰⁶ BAPD= Beazley Archive Pottery Database. Οι κωδικοί των αγγείων που παρατίθενται αναφέρονται σε αγγεία με παραστάσεις δύο ή περισσότερων πελτών. Συνολικά πρόκειται για εβδομήντα επτά (77) αγγεία. Αντιστοίχως υπάρχουν και άλλα διακόσια ογδόντα οκτώ (288) αγγεία ή όστρακα αυτών όπου απεικονίζεται μία *πέλτην* βλ. 8. Κατάλογος Αγγείων/Θραυσμάτων Αγγείων που φέρουν απεικόνιση *πέλτης*.

25813), Θράκες (BAPD 22901) αλλά και Σκύθες (BAPD 16039). Αυτοί διακρίνονται είτε από τους διαφορετικούς *πίλους* είτε από την ιδιαίτερη ενδυμασία με την οποία απεικονίζονται.

Η απόπειρα ερμηνείας όλων αυτών των μορφών που απεικονίζονται με *πέλτην* κρίνεται σκόπιμο να ξεκινήσει με την ερμηνεία των μυθολογικών μορφών. Σώζονται εννέα (9) αγγεία με παραστάσεις Σατύρων με *πέλτες*. Όλα τα συγκεκριμένα αγγεία χρονολογούνται μεταξύ του 525-475⁶⁰⁷ (BAPD 22887, 43663, 201103, 330734, 330882, 9026229, 9050669, 9050728, 204074). Οι Σάτυροι ανήκουν στη μυθολογική σφαίρα του Θεού Διονύσου⁶⁰⁸. Συνδέονται με την οινοποσία τις ερωτικές σχέσεις αλλά και τον πόλεμο. Μάλιστα η σύνδεση των Σατύρων με τις *πέλτες* δεν είναι τυχαία καθώς σύμφωνα με τον Lissarrague οι Σάτυροι δεν είναι καθόλου συμβατοί με την εικόνα των οπλιτών⁶⁰⁹. Επομένως η χρήση της *πέλτης* ενισχύει την άποψη αυτή και δηλώνει την ένταξη των Σατύρων στο στρατιωτικό σώμα των πελταστών που σε αρκετές περιπτώσεις είχε τεθεί αντιμέτωπο με τους οπλίτες σε ευθεία αντιπαράθεση, όπως στην περίπτωση της μάχης του Λέχαιου (Ξ. Έλλ. 4.5.11-17). Η σύνδεση των Σατύρων με τον Θεό Διόνυσο αποτελεί την έμμεση σύνδεση των Σατύρων με την περιοχή της Θράκης, καθώς σύμφωνα με την παράδοση ο Διόνυσος είχε καταγωγή από την περιοχή αυτή⁶¹⁰. Οι πρώτοι πελταστές ήταν Θράκες ως εκ τούτου η εικονογραφική σύνδεση της *πέλτης* με τους Σατύρους δικαιολογείται επαρκώς⁶¹¹. Επιπροσθέτως η μορφή των σατύρων ήταν προσφιλής επιλογή των αγγειοπλαστών καθώς ήταν μυθικές μορφές για τις οποίες υπήρχαν ελάχιστες μυθολογικές αναφορές⁶¹². Επομένως οι Σάτυροι ήταν τόσο δημοφιλείς, γιατί μπορούσαν να αποτελούν έναν

⁶⁰⁷ Η απεικόνιση Σατύρων στα αθηναϊκά αγγεία θα συνεχιστεί και μετά τα μέσα του 5^{ου} αιώνα αλλά πλέον δεν θα απεικονίζονται με *πέλτην* αλλά ως *κομασται* πρβλ. Osborne 2018, 199.

⁶⁰⁸ Σύμφωνα με τον Στράβωνα ήταν θεότητες ακόλουθοι του Διονύσου. Υπήρχαν και άλλοι ακόλουθοι θεότητες του Διονύσου όπως οι Σίληνοι οι Βάκχες κ.ά. βλ. Στρ. 10.31.

⁶⁰⁹ Η μεταφορά του πολέμου στον κόσμο του θεού Διονύσου δια μέσου των Σατύρων δεν συνδέεται με τον κόσμο των οπλιτών. Η απεικόνιση αυτών σε αλάβαστρα τους συνδέει με τις γυναίκες. Αυτές χρησιμοποιούσαν τα συγκεκριμένα αγγεία ως αρωματοδοχεία πρβλ. Lissarrague 1990, 177-178. Υπάρχουν ωστόσο, κάποιες παραστάσεις Σατύρων σε αγγεία στις οποίες προσεγγίζουν πολύ χωρίς να ταυτίζονται απολύτως με τους οπλίτες. Σε μία αναπαράσταση στον αμφορέα του Harrow ένας Σάτυρος φέρει ένα δόρυ και ένα τόξο, ενώ από την άλλη πλευρά ένας Σάτυρος κρατάει ένα κράνος και κνημίδες. πρβλ. Lissarrague 1990, 174.

⁶¹⁰ Σύμφωνα με τον Nilsson ο Διόνυσος είχε θρακική καταγωγή. Τα επιχειρήματά του ήταν πολλά. Κατ' αρχάς η περίοπτη θέση της λατρείας του Διονύσου στην περιοχή της Θράκης. Το όνομα του Διονύσου χρησιμοποιούνταν ευρέως από τους Θράκες και τους Μακεδόνες ως προσωπικό όνομα. Οι γυναίκες της Μακεδονίας που συμμετείχαν στα διονυσιακά και τα φρυγικά Όργια είχαν παρόμοια αμφίεση και τελούσαν τις ιεροτελεστίες ακριβώς όπως οι γυναίκες των Ηδωνών που ήταν ένα φύλο των Θρακών πρβλ. Nilsson 1967³, vol. 1, 564-604 ιδιαιτ. 564-568, 578-582.

⁶¹¹ Σύμφωνα με τον Lissarrague μόνο μία φορά απεικονίζονται Σάτυροι με εξάρτηση και οπλισμό οπλίτη πρβλ. Lissarrague 2013, 180.

⁶¹² Σύμφωνα με τον Osborne οι Σάτυροι δεν είχαν κάποιο μυθολογικό παρελθόν για αυτό ήταν και τόσο συχνή η χρήση τους στην αγγειογραφία πρβλ. Osborne 2018, 188. Μάλιστα ο Ησίοδος αναφέρεται σε αυτούς ως ούτιδανοί δηλαδή ως μυθολογικά όντα άνευ σημασίας βλ. Ησ. Απ. 123.2. Ο Hedreen αποπειράθηκε να επιχειρηματολογήσει υπέρ της ενσωμάτωσης των Σατύρων σε γνωστές μυθολογικές αφηγήσεις. Θεωρεί ότι αυτοί εντάσσονται στον μυθολογικό κύκλο που σχετίζεται με τον εικονογραφικό τύπο της επιστροφής του Ηφαιστου στον Ολυμπο και σε

φανταστικό κόσμο για τους καλλιτέχνες μέσω των οποίων ήταν δυνατό να σχολιάσουν καταστάσεις στον πραγματικό κόσμο χωρίς ταυτόχρονα οι μυθολογικές αναφορές να τους περιορίζουν ως προς την αποτύπωση αυτών⁶¹³.

Εκτός από τους Σατύρους με *πέλτην* απεικονίζονται και οι Αμαζόνες⁶¹⁴. Οι Αμαζόνες στις παραστάσεις που απεικονίζονται είτε απεικονίζονται έφιππες (BAPD 12917, 16804, 46526, 207115, 217278, 301858, 310538, 9041559, 9048792, 26033, 302876) είτε απεικονίζονται χωρίς την παρουσία ίππων (BAPD 233, 7005, 207122, 213446, 214365, 230280, 230444, 230452, 230453, 230454. Συνολικά σώζονται είκοσι ένα (21) αγγεία με παραστάσεις Αμαζόνων. Ο αριθμός αυτός είναι πολύ μεγάλος καθώς αποτελεί σχεδόν το ¼ των σωζόμενων δειγμάτων. Στις παραστάσεις αυτές οι Αμαζόνες φέρουν την κάτωθι εξάρτυση και οπλισμό: Κατ' αρχάς έφεραν *πέλεκυ*⁶¹⁵, *τόξο*⁶¹⁶ φαρέτρα για τα βέλη τον περίφημο σκυθικό γωρυτό⁶¹⁷ *πέλτην* και ξίφος. Σε ορισμένες περιπτώσεις φέρουν ακόντια ή δόρατα. Αυτή η ποικιλομορφία στην εξάρτυση και τον εξοπλισμό των Αμαζόνων δεν δημιουργεί προβλήματα, καθώς οι επιρροές στην απεικόνιση των Αμαζόνων είναι σαφείς. Οι Αμαζόνες χρησιμοποιούν την εξάρτυση των Σκυθών οι οποίοι πολεμούσαν χρησιμοποιώντας τόξα αλλά και *πέλεκεις*. Οι τελευταίοι απαντούν και στις μυθολογικές αφηγήσεις που υπάρχουν σχετικά με τις Αμαζόνες. Αυτό δεν ήταν τυχαίο, καθώς σύγχρονες αρχαιολογικές έρευνες έχουν καταδείξει ότι οι γυναίκες στην ευρύτερη περιοχή της Σκυθίας συμμετείχαν κανονικά στις πολεμικές συγκρούσεις και ως εκ

εκείνον με τον Διόνυσο και την Αριάδνη, καθώς όμως στηρίζεται σε εικασίες και ενδείξεις δεν εδράζεται η επιχειρηματολογία του σε στέρεες βάσεις. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι η παρουσία των Σατύρων στον εικονογραφικό τύπο της επιστροφής του Ηφαιστου στον Όλυμπο ίσως να συνδέεται με την ποιητική παράδοση που συνδέει τον εικονογραφικό τύπο της επιστροφής του Ηφαιστου με την ταπείνωση του Άρεως αλλά και την μνηστεία της Αφροδίτης με τον Ήφαιστο χωρίς ωστόσο να γίνεται καμία αναφορά για τους Σατύρους στα αποσπάσματα που μας σώζονται πρβλ. Hedreen 1992, 13-67.

⁶¹³ Osborne 2018, 188-189.

⁶¹⁴ Η προέλευση και η σημασία του ονόματος Αμαζόνες παραμένει ασαφής μέχρι σήμερα, καθώς οι σύγχρονοι ερευνητές δεν έχουν καταλήξει σε ένα οριστικό και αμετάκλητο συμπέρασμα πρβλ. Blok 1995, 21-144. Mayor 2014, 21-25. Αποτελούν μυθικές μορφές της ελληνικής μυθολογίας που είχαν διαμορφωθεί έχοντας ως πρότυπο τις γυναίκες των Σκυθών που είχαν πιο ενεργό ρόλο σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής σε σύγκριση με τις Ελληνίδες πρβλ. Mayor 2014, 37-38.

⁶¹⁵ Η πρώτη απεικόνιση Αμαζόνων με *πέλεκεις*, σύμφωνα με τη Mayor, έγινε από τον ζωγράφο του Μονάχου και χρονολογείται στα μέσα του 6^{ου} αιώνα πρβλ. Mayor 2014, 221.

⁶¹⁶ Οι Σκύθες είχαν συνδεθεί με τη χρήση του τόξου. Σύμφωνα με τους Έλληνες του Πόντου ο πρώτος ηγεμόνας των Σκυθών που έφερε το ομώνυμο όνομα, ήταν αυτός που εισήγαγε την χρήση του τόξου στην στέπα. Αυτή την άποψη διέσωσε ο Ηρόδοτος στο τέταρτο (4^ο) βιβλίο του όπου αναφέρεται στους Σκύθες βλ. Ηδτ. 4.8-10.

⁶¹⁷ Ο Σκυθικός γωρυτός ήταν ταυτόχρονα μία φαρέτρα για τα βέλη, αλλά και μία θήκη για τόξο. Ο γωρυτός κρεμόταν από τον ώμο της Αμαζόνας χρησιμοποιώντας ζώνη και κατέληγε στο αριστερό της ισχίο πρβλ. Mayor 2014, 215.

τούτου κρίνεται απολύτως φυσιολογικό να έχουν υιοθετήσει την εξάρτυση και τον οπλισμό των Σκυθών⁶¹⁸.

Η απεικόνιση των Αμαζόνων με πέλεκεις και *πέλτην* δεν θα πρέπει να προκαλεί απορίες, αν και οι Έλληνες δεν χρησιμοποιούσαν τον πέλεκυ ως κύριο όπλο κρούσης, καθώς υπάρχουν γραμματειακές αναφορές για φύλα ανατολικής προελεύσεως που υπηρετούσαν στον περσικό στρατό και έφεραν την περίφημη *σάγαριν*⁶¹⁹. Ο Ηρόδοτος αναφέρεται στη χρήση της *σαγάρεως* από τους Σκύθες και τους Μασσαγέτες (Ηδτ. 1.215· 4.5· 7.64·). Ο Στράβων κάνει αναφορά στη χρήση αυτής από τις Αμαζόνες αλλά και τους Μασσαγέτες (Στρ. 11.5.1·11.8.6). Μάλιστα αναφέρεται ότι η *σάγαρις* των Μασσαγετών ήταν χάλκινη. Τέλος ο Ξενοφών έχει μία αναφορά στη σύλληψη ενός Πέρση αιχμαλώτου από τον στρατό των Μυρίων ο οποίος είχε στην κατοχή του και μία *σάγαριν* (Ξ. Αν. 4.4.16). Η χρήση αυτής επίσης έχει επιβεβαιωθεί από αρχαιολογικά ευρήματα στην ευρύτερη περιοχή της Ασιατικής στέπας⁶²⁰. Έχοντας στη διάθεσή μας όλα τα παραπάνω στοιχεία είναι προφανές ότι ο οπλισμός και η εξάρτυση των Αμαζόνων όπως απεικονίζονταν στα ελληνικά αγγεία ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα και δεν αποτελούσαν σε καμία περίπτωση επινόηση των αγγειοπλαστών της εποχής.

Με *πέλτην* απεικονίζονται και οι Αριμασποί λαός Σκυθικής καταγωγής οι οποίοι σύμφωνα με τον Favorinus αφαιρούσαν το ένα μάτι τους από μικρή ηλικία, για να συμμορφώνονται με τον νόμο (Fr. 96,21.41). Αυτό προέρχεται μάλλον από τη σφαίρα του μύθου. Απαντούν επτά αγγεία στα οποία απεικονίζονται με *πέλτην* (BAPD 12111, 46820, 230373, 230452, 230453, 230475, 230480, 9034451). Και όλα χρονολογούνται τον 4^ο αιώνα. Σύμφωνα με τον Στράβωνα, ο Αριστέας, ένας επικός ποιητής είχε συνθέσει έπη αφιερωμένα στους Αριμασπούς με τον ομώνυμο τίτλο (Στρ. 1.2.10). Αφού συνδέονται και αυτοί με τους Σκύθες συνδέονται εμμέσως και με τις Αμαζόνες. Μάλιστα σε δύο από τα αγγεία αυτά (BAPD 230452, 230453) συνυπάρχουν Αμαζόνες και Αριμασποί. Η σύνδεση αυτή επομένως δεν ήταν επινόηση των

⁶¹⁸ Οι Αρχαίοι Έλληνες είχαν αποδώσει το όνομα Σκύθες σε όλες τα νομαδικά και ημινομαδικά φύλα που ζούσαν στις περιοχές μεταξύ της Μαύρης Θάλασσας έως και την Άπω Ανατολή. Ο Ηρόδοτος και ο Στράβων έχουν κάποιες αναφορές στα επιμέρους ονόματα αυτών των λαών βλ. Ηδτ. 4.6· Στρ. 11.6.2-11.8. Επιπροσθέτως δεν θα πρέπει να προκαλεί απορία η συμμετοχή των γυναικών των Σκυθών σε δραστηριότητες από τις οποίες απείχαν οι Ελληνίδες, καθώς η ζωή των λαών της Στέπας απαιτούσε την καθολική συμμετοχή όλων των ανθρώπων ανεξαρτήτως φύλου σε όλες τις δραστηριότητες του καθημερινού βίου, με στόχο την επιβίωση πρβλ. Mayor 2014, 36-37.

⁶¹⁹ Η *σάγαρις* ήταν ο ανατολίτικης προελεύσεως πέλεκυς με μικρότερες διαστάσεις από τον λάβρυν. Αυτό το όνομα είχαν αποδώσει οι Λυδοί στον πέλεκυ βλ. Πλουτ Απ. 302a9. Η *σάγαρις* ήταν ο πέλεκυς που απεικονιζόταν να χρησιμοποιούν οι Αμαζόνες στα ελληνικά αγγεία ήδη από τα μέσα του 6^{ου} αιώνα πρβλ. Mayor 2014, 221.

⁶²⁰ Έχουν βρεθεί πολλές σαγάρεις αλλά και κρανία πολεμιστών και πολεμιστριών που φέρουν χτυπήματα από αυτές πρβλ. Mayor 2014, 220-221.

αγγειοπλαστών, ενώ ταυτόχρονα η χρήση της *πέλτης* από τους Αριμασπούς συνδεόταν με τη σκυθική καταγωγής τους, καθώς οι Σκύθες χρησιμοποιούσαν την *πέλτην*.

Εκτός από τις μυθολογικές μορφές με *πέλτην* απεικονίζονται στα αγγεία και ανθρώπινες μορφές οι οποίες φέρουν *πέλτες*. Κατ' αρχάς υπάρχουν έφηβοι που φέρουν *πέλτην* σε τέσσερα αγγεία (BAPD 725, 10978, 306127, 203237). Μάλιστα σε όλες τις περιπτώσεις οι έφηβοι απεικονίζονται γυμνοί. Σύμφωνα με τον Lissarrague, οι έφηβοι απεικονίζονται γυμνοί για να προβληθεί η ομορφιά του νεανικού σώματος. Η εικόνα αυτή έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τον ενήλικα οπλίτη που φέρει πλήρη εξάρτυση. Στο πλαίσιο αυτό η χρήση *πέλτης* από τους εφήβους εντείνει έτι περαιτέρω την αντίθεσή τους με τους οπλίτες οι οποίοι δεν χρησιμοποιούν αυτού του είδους την ασπίδα⁶²¹.

Εκτός όμως από τους εφήβους στα αγγεία που σώζονται, απεικονίζονται με *πέλτην* και Θράκες. Αναλυτικότερα έχουν βρεθεί έξι (6) αθηναϊκά αγγεία που απεικονίζουν Θράκες με *πέλτην* (BAPD 22901, 9025013, 9029843, 9029862, 13447, 205278)⁶²². Η εθνικότητα αυτών επιβεβαιώθηκε διά μέσου των ενδυμάτων τους καθώς απεικονίζονται να φορούν τη *ζειράν*, η οποία συνδέεται ως ένδυμα με το έθνος των Θρακών (Hdt. 7.75.2). Σύμφωνα με τον Raeck η απεικόνιση Θρακών με χαρακτηριστικά ενδύματα τους σε αθηναϊκά αγγεία απαντά από τα μέσα του 6^{ου} αιώνα και εξής⁶²³. Αυτή οφείλεται σε δύο παράγοντες είτε στην επιστροφή του Μιλτιάδου από την Θράκη (Hdt. 6.41.22) είτε στην άφιξη Θρακών στρατιωτών στην Αθήνα την εποχή που στην πολιτική ζωή της Αθήνας ήταν κυρίαρχος ο Πεισίστρατος ο οποίος είχε δεσμούς με την περιοχή της Θράκης (Αριστ. [Αθ. Πολ. 15.2]· Hdt. 1.64). Η σύνδεση της *πέλτης* με τους Θράκες είναι προφανής, καθώς αυτοί ήταν οι πρώτοι που χρησιμοποίησαν αυτήν την ασπίδα (Hdt. 7.72.4).

Με *πέλτην* απεικονίζονται και οι Σκύθες σε τέσσερα (4) αγγεία (4) (BAPD 16039, 275070, 9030903, 9040002). Αυτά χρονολογούνται μεταξύ του τελευταίου τετάρτου του 6^{ου} αιώνα και του πρώτου τετάρτου του 5^{ου} αιώνα. Οι μορφές των Σκυθών διακρίνονται από τους ιδιαίτερους *πίλους* τους με την απόληξή τους να ομοιάζει με ανθρώπινη μύτη. Επιπροσθέτως χρησιμοποιούσαν περισκελίδες (Hdt. 7.64)⁶²⁴. Η *πέλτη* αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της

⁶²¹ Lissarrague 1990, 171-172.

⁶²² Δυστυχώς δεν υπάρχουν για όλα τα αγγεία φωτογραφίες στο αρχείο του Beazley. Τα αγγεία με τους αριθμούς 9025013, 22901, δεν σώζεται εικόνα στο αρχείο του Beazley.

⁶²³ Raeck 1981, 69

⁶²⁴ Σύμφωνα με τους αρχαιολόγους το αρχαιότερο σωζόμενο δείγμα περισκελίδων έχει ανασκαφεί στις ταφείς υπέων στη Βορειοδυτική Κίνα στην περιοχή Tarim Basin και χρονολογείται μεταξύ του 1200 και 900 πρβλ. Mayor 2014, 191. Οι περισκελίδες ήταν απαραίτητες σε όλους τους λαούς της στέπας, καθώς ίππευαν για πολλές ώρες κάθε μέρα και έπρεπε με κάποιο τρόπο να περιορίσουν τις συνέπειες της τριβής του σώματος τους πάνω στη ράχη του αλόγου πρβλ. Mayor 2014, 194.

εξάρτυσης των Σκυθών, όπως αναφέρθηκε στην παρουσίαση των Αμαζόνων που έφεραν *πέλτην*. Φαίνεται να υπάρχει κάποια σύνδεση μεταξύ των εφήβων και των Σκυθών. Αυτή εδράζεται στη μαρτυρία του πατριάρχη Φωτίου σύμφωνα με τον οποίο «*τοὺς δὲ ἐφήβους, Ἡλεῖοι μὲν σκύθας καλοῦσιν*» (Φωτ. 552.27). Ο Lissarrague διατείνεται ότι υπήρχαν δύο εναλλακτικές υποθέσεις αναφορικά με τη σύνδεση αυτών των φαινομενικά ετερόκλητων ομάδων, αν και είναι πάρα πολύ δύσκολο να τις επιβεβαιώσουμε λόγω έλλειψης αποδεικτικών στοιχείων. Σύμφωνα με την πρώτη υπόθεση ο συνδετικός κρίκος θα μπορούσε να είναι ο παρόμοιος τρόπος μάχης των εφήβων της Ἡλιδος και των Σκυθών, αν και αυτοί δεν πολεμούσαν ως οπλίτες και δεν είχαν ελληνική καταγωγή. Σύμφωνα με την δεύτερη υπόθεση θα μπορούσαν οι έφηβοι της Ἡλιδος να είχαν υιοθετήσει κάποιο σκυθικό έθιμο και από αυτό να είχαν πάρει το όνομά τους⁶²⁵. Σε κάθε περίπτωση ο Φώτιος έζησε τον 9^ο αιώνα μ.Χ. οπότε η μαρτυρία του όχι μόνο δεν είναι σύγχρονη αλλά είναι πολύ μεταγενέστερη και ως εκ τούτου μπορεί να περιλαμβάνει συγκεχυμένες πληροφορίες σχετικά με τους Σκύθες. Επιπροσθέτως, τα αγγεία προέρχονται από την Αθήνα και δεν σχετίζονται σε καμία περίπτωση με την Ἡλιδα. Επομένως η σύνδεση που επιχειρεί να κάνει ο Lissarrague μεταξύ των Ηλείων και τους ονόματός που απέδιδαν στους εφήβους τους δεν μπορεί να δώσει μία σαφή και πειστική απάντηση σχετικά με τη σύνδεση των εφήβων με τους Σκύθες.

Οι περισσότερες παραστάσεις αγγείων απεικονίζουν στρατιώτες που φέρουν *πέλτην*, για τους οποίους δεν υπάρχουν επιπρόσθετα χαρακτηριστικά στοιχεία που να επιτρέπουν την ταξινόμησή τους σε επιμέρους κατηγορίες. Συνολικά σώζονται δέκα πέντε (15) αγγεία ή όστρακα (BAPD 200368, 200340, 204474, 9254, 201340, 201457, 201458, 201459, 201462, 201493, 230252, 275044, 301925, 320394, 350369). Υπάρχουν ωστόσο, κάποια ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά σε ορισμένες από αυτές τις παραστάσεις. Σε ένα όστρακο κύλικος (BAPD 9254) απεικονίζεται ένας στρατιώτης που φέρει *πέλτην*, να κρατά με το άλλο χέρι έναν λίθο ως επιθετικό όπλο και όχι ακόντιο. Το σύνολο της παράστασης είναι ακόμα πιο ενδιαφέρον καθώς απεικονίζονται μάχες οπλιτών με πελταστές μάλιστα σύμφωνα με τους αρχαιολόγους το όστρακο αυτό χρονολογείται στο δεύτερο μισό του πέμπτου αιώνα (450-400). Σε αυτήν την περίοδο έγιναν μάχες στις οποίες αντιπαρατέθηκαν στρατιωτικά σώματα πελταστών με σώματα οπλιτών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μάχη της Σπαρτώλου το 429 (Θουκ. 2.79). Επομένως ο αγγειογράφος απεικόνισε μια σκηνή μάχης εμπνευσμένη από τα πεδία μαχών της εποχής. Η χρήση του λίθου από έναν πελταστή ως επιθετικού όπλου ίσως να υποδηλώνει την έσχατη λύση των πελταστών απέναντι στους οπλίτες, όταν είχαν προχωρήσει στη

⁶²⁵ Lissarrague 1990, 171.

ρίψη όλων τους των ακοντίων εναντίον τους, τη χρήση δηλαδή οποιουδήποτε αντικειμένου που βρισκόταν εν αφθονία στα πεδία των μαχών, για να προκαλέσουν τον τραυματισμό ή τον θάνατο των αντιπάλων τους.

Τέλος ενδιαφέρον παρουσιάζει και ένας κάνθαρος (BAPD 301925) στον οποίο απεικονίζονται πελταστές να χορεύουν τον πυρρίχιο. Αυτός ήταν πολεμικός χορός τον οποίο οι αρχαίοι Έλληνες χόρευαν φέροντας την πλήρη εξάρτυσή τους και τον οπλισμό τους. Σύμφωνα με τον Αριστόξενο ο χορός αυτός επινοήθηκε από τον Πύρριχο τον Λάκωνα (Αριστοξ. Fr. 103.11). Διακρινόταν σε δύο είδη. Πρώτον τον πολεμικό χορό που έφερε το όνομα *πυρρίχην* και τον ειρηνικό που έφερε το όνομα *έμμέλειαν* (Πλ.Νομ. 816b8). Σύμφωνα με την περιγραφή του Πλάτωνος ο χορός αυτός μιμείται τις κινήσεις προς αποφυγή χτυπημάτων εκ του μακρόθεν αλλά και εκ του σύνεγγυς, καθώς και τις στάσεις επιθέσεις, όπως τις βολές των τόξων και τις ρίψεις των ακοντίων, αλλά και κάθε άλλου είδους χτύπημα (Πλ. Νομ. 815a). Χρήζει ειδικής αναφοράς ότι οι χορευτές φέρουν *πέλτην* και όχι κυκλική ασπίδα, αφού αυτοί συνήθως έφεραν κυκλική ασπίδα σύμφωνα με τον Lissarrague⁶²⁶.

Οι παραστάσεις πελταστών στα υπόλοιπα αγγεία δεν είναι δυνατό να αξιοποιηθούν, καθώς βρίσκονται είτε σε συλλογές μεγάλων μουσείων του εξωτερικού είτε ιδιωτικές συλλογές στις οποίες δεν μπορεί να έχει πρόσβαση ένας ερευνητής, ενώ και οι περιγραφές στο αρχείο του Beazley σχετικά με τα θέματα των παραστάσεων τους δεν είναι απολύτως ακριβείς και βέβαιες. Ως εκ τούτου δεν μπορούν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με τις απεικονίσεις των συγκεκριμένων αγγείων.

Εκτός όμως από τις μορφές που απεικονίζονται να χρησιμοποιούν *πέλτην*, υπάρχουν και μικρές απεικονιστικές λεπτομέρειες στα αγγεία οι οποίες υποδηλώνουν την ρεαλιστική αποτύπωση των σκηνών μάχης στις οποίες συμμετείχαν οι πελταστές. Σύμφωνα με τον Lissarrague σε είκοσι (20) τον αριθμό απεικονίζονται είτε πελταστές σε έξι (6) από αυτά είτε μορφές με θρακική ένδυση και υπόδηση⁶²⁷ και οπλίτες σε ομάδες και θάμνοι. Αυτοί λειτουργούν ως χαρακτηριστική ένδειξη απόπειρας ενέδρας είτε των πελταστών είτε των μορφών που φέρουν θρακική ένδυση και υπόδηση εναντίον των οπλιτών. Οι παραστάσεις θάμνων ήταν πολύ σπάνιες στην αττική αγγειογραφία και αυτό σύμφωνα με τον Lissarrague ενισχύει την άποψη ότι η απεικόνισή τους δεν είχε διακοσμητικό χαρακτήρα⁶²⁸. Ο συγκεκριμένος τύπος απεικόνισης

⁶²⁶ Lissarrague 2013, 182.

⁶²⁷ Σύμφωνα με τον Lissarrague υπάρχουν είκοσι (20) αγγεία πάνω στα οποία αναπαρίστανται και πελταστές αλλά και οπλίτες. Στο συγκεκριμένο αγγείο αναφέρεται σε κυνηγούς με πέτασο γλαμύδα και θρακική υπόδηση.

⁶²⁸ Lissarrague 1990, 156-162

κατά τον ίδιο ερευνητή ομοιάζει πολύ με τον εικονογραφικό τύπο του Αχιλλέως και του Τρωίλου ο οποίος απαντά σε ένδεκα (11) διαφορετικά αγγεία⁶²⁹. Σε κάθε περίπτωση οι πελταστές σύμφωνα με τις αφηγήσεις των αρχαίων ιστορικών σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποίησαν ενέδρες εναντίον σωμάτων οπλιτών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η τακτική του Δημοσθένους στη μάχη των Ολπών με τη χρήση ενέδρας εναντίον του συνασπισμού Αμβρακιωτών και Πελοποννησίων με σκοπό την υπερφαλάγγιση των αντιπάλων (Θουκ. 3.107.3-4). Συνεπώς η χρήση ενεδρών από την πλευρά των πελταστών ήταν τόσο συνήθης, ώστε αυτή αποτυπώθηκε και από τους αγγειογράφους της εποχής σε αγγεία.

Ένα άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των απεικονίσεων αυτών των πελτών ήταν τα εμβλήματα που απεικονίζονταν σε αυτές. Μεταξύ άλλων απαντούν φύλλα συκής, δελφίνια, κεφαλή πάνθηρα, φαλλός, μάτι και η πέρδικα. Τα φύλλα συκής συνδέονται με τον αθλητισμό. Ο φαλλός και το μάτι λειτουργούν αποτροπαϊκά, ενώ η πέρδικα και ο φαλλός συνδέονται και με τον έρωτα, όπως επίσης και η κεφαλή πάνθηρα. Αυτά τα εμβλήματα με εξαίρεση τον φαλλό που απαντά σπάνια και ως έμβλημα των ασπίδων των οπλιτών δεν αποτελούν επιλογές των αγγειογράφων για τους οπλίτες⁶³⁰. Η κεφαλή πάνθηρα αντικαθίσταται στην περίπτωση των οπλιτών από κεφαλή λέοντα. Επομένως υπάρχει σαφής διαχωρισμός μεταξύ οπλιτών και πελταστών ακόμα και στα εμβλήματα που απεικονίζονται πάνω στις ασπίδες τους.

Εκτός όμως, από την παρουσίαση των μορφών που φέρουν *πέλτην* αλλά και των εμβλημάτων της *πέλτης*, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και μία ομάδα αγγείων πάνω στα οποία αναπαρίστανται μορφές με *πέλτην* μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και νεαροί Αφρικανοί⁶³¹, Σάτυροι και Αμαζόνες. Τα αγγεία αυτά είναι τα αλάβαστρα⁶³² και τα χρησιμοποιούσαν για την εναπόθεση αρωμάτων σε τάφους γυναικών. Είχαν καθαρό θηλυκό χαρακτήρα, ενώ η απεικόνιση Αμαζόνων πάνω σε αυτά ίσως να υποδηλώνει την επιθυμία των ανθρώπων

⁶²⁹ Lissarrague 1990, 102 υπ. 21

⁶³⁰ ό.π. 153

⁶³¹ Σύμφωνα με την Neils δεν είναι νεαροί Αφρικανοί αλλά νεαρές Αφρικανές. Η πεποίθηση αυτή της Neils εδράζεται στα παρακάτω στοιχεία. Πρώτον, τα αλάβαστρα ήταν αγγεία που χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά από γυναίκες και ως εκ τούτου και οι μορφές που αποτυπώνονταν σε αυτά ήταν και αυτές γυναικείες. Δεύτερον, η αντίθεση μεταξύ λευκών γυναικών και Αφρικανών γυναικών εμφανίζεται και σε άλλα είδη αγγείων, ενώ φέρουν σε πολλές περιπτώσεις αυτές οι μορφές κοντή κόμη. Επί πλέον, στα αλάβαστρα αυτά απεικονίζονταν και φοίνικες που συνδέονται με την περιοχή της Αφρικής ήδη από τις τοιχογραφίες της Θήρας τον 16^ο αιώνα πρβλ. Neils 2007, 67-73. Σε κάθε περίπτωση σύμφωνα με τη Neils είναι βέβαιο ότι τόσο οι νεαρές Αφρικανές όσο και οι Αμαζόνες προσιδιάζουν σε μία αγριότερη και ηρωικότερη πτυχή των γυναικών του αρχαίου κόσμου πρβλ. Neils 2007, 69. Επιπροσθέτως, συνδέει ακόμη τις Αμαζόνες με την περιοχή της Αφρικής βασιζόμενη σε αποσπάσματα του Αισχύλου αλλά και του Διοδώρου βλ. Αισχυλ. Ικ. 278-290· Δ. Σ. 3.52-55.

⁶³² Αυτά τα αγγεία προέρχονται από τα αντίστοιχα της Αιγύπτου που κατασκευάζονταν από αλάβαστρο, καθώς φέρουν το ίδιο χρώμα και σχήμα με αυτά πρβλ. Lissarrague 1990, 177. Στο αρχείο του Beazley υπάρχουν χίλια πεντακόσια εξήντα τέσσερα (1564) αγγεία και όστρακα αλαβάστρων εκ των οποίων μόλις τα δέκα τρία (13) φέρουν απεικόνιση πελτών .

της εποχής για γυναίκες που είχαν αναπτύξει δυναμικό χαρακτήρα όπως οι Αμαζόνες. Η απεικόνιση των πελτών ενισχύει τον δυναμικό χαρακτήρα των Αμαζόνων. Το χρώμα τους ήταν λευκό αλλά αυτό δεν είχε τελετουργικό χαρακτήρα όπως στην περίπτωση των ληκύθων⁶³³.

Επομένως η απεικόνιση των πελταστών στα αγγεία έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το ιδεώδες του οπλίτη. Οι μορφές που επιλέγουν οι καλλιτέχνες ως πελταστές περιλαμβάνουν εφήβους, Σκύθες και Θράκες οι οποίοι σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν πρότυπο του ιδεώδους οπλίτη. Χρήζει ιδιαίτερης αναφοράς και η χρήση μυθικών μορφών όπως των Σατύρων και των Αμαζόνων που σχεδόν ποτέ δεν απεικονίζονται ως οπλίτες. Μάλιστα ακόμα και τα εμβλήματα των πελτών είναι διαφορετικά από εκείνα των οπλιτών. Ως εκ τούτου αφενός μεν οι αγγειογράφοι χρησιμοποίησαν περιθωριοποιημένες μορφές, για να δηλωθεί αυτή η έντονη αντίθεση μεταξύ των στρατιωτικών σωμάτων που καθ' όλη τη διάρκεια της κλασικής αρχαιότητας τα οποία δρούσαν ανταγωνιστικά στο πεδίο της μάχης. Ωστόσο, η αρμονική συνεργασία τους εξασφάλιζε σημαντικό πλεονέκτημα σε αυτό. Τέλος η ευρεία απεικόνιση των πελταστών σε αγγεία υποδηλώνει τη δημοφιλία τους μεταξύ των οπλιτικών σωμάτων αλλά και την αναγνώριση της μαχητικής τους ικανότητας από τους συγχρόνους τους.

⁶³³ Δεν είχαν όλοι οι λήκυθοι ταφικό χαρακτήρα πρβλ. Lissarrague 1990, 178 νπ. 122.

8 Συμπεράσματα

Οι πελταστές αποτέλεσαν ένα στρατιωτικό σώμα με μακραίωνη παράδοση στο πλαίσιο της αρχαίας ελληνικής πολεμικής τακτικής. Οι απαρχές του τρόπου μάχης των πελταστών τοποθετούνται αναντίρρητα στον ομηρικό κόσμο. Θα πρέπει να επισημανθεί εξ αρχής ωστόσο, ότι τα ομηρικά έπη και ιδίως η *Ιλιάδα* δεν είναι ιστορικά κείμενα, αλλά λογοτεχνικά ως εκ τούτου οι κρίσεις που βασίζονται σε αυτά θα πρέπει να είναι προσεκτικές και να εδράζονται και σε άλλα αδιάσειστα τεκμήρια, καθώς ο πυρήνας τους είναι λογοτεχνικός. Ως εκ τούτου μπορεί να δοθεί ένα αδρό περίγραμμα σχετικά με τον τρόπο μάχης της ομηρικής εποχής, ενώ οι επιμέρους διαπιστώσεις σχετικά με τον ομηρικό κόσμο κρίνονται επισφαλείς, καθώς οι λογοτεχνικές γραμματειακές πηγές της περιόδου συνδυάζονται με ανεπαρκή αρχαιολογικά ευρήματα.

Στο πλαίσιο του ομηρικού κόσμου και οι πλέον ξακουστοί ομηρικοί ήρωες όπως ο Αίαντας και ο Έκτορας επέλεξαν να πολεμούν εξ αποστάσεως εκτελώντας ρίψεις ακοντίων (Ομ. *Ύλ.* 14.402-408· 17.304-311). Σημειωθήτω ότι στο πλαίσιο της *Ιλιάδας* η πλειονότητα των μαχών γινόταν με ρίψεις ακοντίων παρά με τη χρήση δοράτων εκ του σύνεγγυς. Αυτό δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει, καθώς οι μάχες εξ αποστάσεως προσέφεραν περισσότερες πιθανότητες επιβίωσης μεταξύ των εμπλεκομένων σε αυτές λόγω του μικρού βεληνεκούς των εκηβόλων όπλων της ομηρικής εποχής. Επιπροσθέτως η συνεχής κίνηση των πολεμιστών στις μάχες του Ομηρικού κόσμου ενίσχυε την χρήση εκηβόλων όπλων όπως τα ακόντια (Ομ. *Ύλ.* 11.354-360· 11.498). Εκτός όμως από την χρήση ακοντίων υπήρχε και άλλο ένα κοινό χαρακτηριστικό στον τρόπο μάχης τους με τους πελταστές. Αυτό ήταν η αστραπιαία πραγματοποίηση ελιγμών στα πεδία των μαχών. Σε πολλές περιπτώσεις οι ομηρικές μάχες ολοκληρώνονται με ένα μόνο χτύπημα (Ομ. *Ύλ.* 8.266-279). Οι πελταστές σε μεταγενέστερες εποχές είχαν γρήγορες αντιδράσεις στα πεδία των μαχών. Αυτές μάλιστα αποτελούσαν εχέγγυο για τη διασφάλιση της επιβίωσης τους η οποία σε μεγάλο βαθμό εξαρτιόταν από τις έγκαιρες και γρήγορες κινήσεις τους στο πεδίο της μάχης με απώτερο στόχο την αποφυγή σύγκρουσής τους σε μάχη εκ του σύνεγγυς με τους οπλίτες που είχαν ανθεκτικότερη εξάρτυση και βαρύτερο οπλισμό (Θουκ. 3.107.3-4).

Αυτές οι ομοιότητες που παρατηρούνται στον τρόπο μάχης των ομηρικών ηρώων με τους πελταστές οφείλονται μεταξύ άλλων και σε κάποια κοινά χαρακτηριστικά της εξάρτυσής τους αλλά και του οπλισμού τους. Το οδοντόφρακτο κράνος των ομηρικών ηρώων ήταν κατασκευασμένο από δέρμα ζώων έχοντας μία εξωτερική επένδυση από χαυλίους αγριογούρουνου. Μάλιστα σώζονται πολλοί χαυλίοι αγριογούρουνων σε πολλές μυκηναϊκές ταφές κυρίως στην

Πελοπόννησο ιδίως σε τοποθεσίες της Μεσσηνίας αλλά και σε περιοχές της Στερεάς Ελλάδος όπως την Αττική και την Βοιωτία⁶³⁴. Ο *πίλος* των πελταστών ήταν κατασκευασμένο από δορά αλεπούς (Ηδτ. 7.75.1). Το ελαφρύ υλικό κατασκευής και των δύο επέτρεπε αφενός μεν, τις γρήγορες κινήσεις των κατόχων τους που ήταν πολύ σημαντικές για την επιβίωση τους αφετέρου δε, δεν περιόριζε καθόλου την οπτική και ακουστική εποπτεία του πεδίου της μάχης από τους πολεμιστές, η οποία ήταν ιδιαίτερος σημαντική για την ανάληψη επιτυχημένων πρωτοβουλιών κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων.

Εκτός όμως από το κράνος υπάρχουν και σε άλλα επιμέρους τμήματα της εξάρτυσης ομοιότητες. Η οκτώσχημη ασπίδα, αλλά και οι παραλλαγές της, όπως η Βοιωτική ασπίδα έφεραν δύο ημικυκλικές απολήξεις στον κάθετο άξονα, μία για κάθε πλευρά της ασπίδας. Η *πέλτη* από την άλλη πλευρά έφερε μία παρόμοια ημικυκλική απόληξη στον οριζόντιο άξονα. Αυτές οι ημικυκλικές απολήξεις βοηθούσαν τους ομηρικούς πολεμιστές, αλλά και τους πελταστές να κάνουν πιο εύκολες τις ρίψεις των ακοντίων τους, ενώ συντελούσαν στην καλύτερη οπτική αντίληψη των πολεμιστών καθώς η ασπίδα τους δεν περιόριζε τελείως το οπτικό τους πεδίο. Αυτό αποτελούσε σημαντικό πλεονέκτημα, γιατί η οπτική επαφή με τον αντίπαλο καθόριζε εν πολλοίς την επιβίωση των πολεμιστών στο πεδίο της μάχης.

Τα κοινά χαρακτηριστικά των ασπίδων και των κρανών που έφεραν οι πελταστές και οι ομηρικοί πολεμιστές καθώς και η κοινή χρήση των ακοντίων τηρουμένων των αναλογιών - δηλαδή της μεγάλης χρονικής απόστασης που χωρίζουν τις δύο ιστορικές περιόδους ακμής των ομηρικών πολεμιστών και των πελταστών και του διαφορετικού τρόπου προσέγγισης των μαχών σε αυτές- αποτελούσαν τις βασικές αιτίες για την κοινή προσέγγιση αυτών στα πεδία των μαχών. Εκτός όλων των άλλων κατά την περίοδο της ομηρικής εποχής οριοθετήθηκαν οι δύο βασικές μορφές της πολεμικής δραστηριότητας στην αρχαία Ελλάδα σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ομήρου. Η μάχη εκ του σύνεγγυς με τη χρήση δοράτων αλλά και η εξ αποστάσεως μάχη με τη χρήση ακοντίων. Οι Έλληνες θα συνεχίσουν να πολεμούν κατ' εξοχήν με αυτούς τους δύο τρόπους έως και τα μέσα του 4^{ου} αιώνα, όταν το ιππικό των Μακεδόνων θα αποκτήσει μεγάλη επιρροή στην εξέλιξη και την τελική έκβαση των μαχών (Αρρ. Άν. 3.15.1-2). Επομένως στον ομηρικό κόσμο έγινε η διαμόρφωση των πολεμιστών που έφεραν χαρακτηριστικά εξάρτυσης και οπλισμού που ομοιάζαν αρκετά με εκείνα των οπλιτών από τη μία πλευρά και των πελταστών από την άλλη. Επίσης την ίδια περίοδο έλαβαν χώρα και οι πρώτες απόπειρες για τη συγκρότηση των πρώτων οργανωμένων ομάδων πολεμιστών με την ακούσια συμμετοχή

⁶³⁴ Βαρβαρήγος 1981, 72-97.

των συμμετεχόντων, όταν το απαιτούσαν οι συνθήκες της μάχης (Ομ. Ύλ 17.1-761) αποτελώντας μία πρώιμη μορφή των μετέπειτα οργανωμένων στρατιωτικών σωμάτων και κυρίως της οπλιτικής φάλαγγας.

Δεν είναι ωστόσο, όλα τόσο σαφή και ευδιάκριτα σχετικά με τον ομηρικό κόσμο. Κατά τη διάρκεια της έρευνας ανέκυψαν σημαντικές και αντικειμενικές δυσκολίες. Πρώτον αν εξαιρεθούν τα οδοντόφρακτα κράνη για τα οποία υπάρχουν πληθώρα ευρημάτων, δεν ισχύει το ίδιο για τα υπόλοιπα είδη κρανών και ασπίδων. Πληροφορίες αντλούνται για αυτά εμμέσως από τις απεικονίσεις τους σε άλλα αντικείμενα, όπως τα αγγεία, τα κοσμήματα κ.ά.. Αυτό περιορίζει σε πολύ μεγάλο βαθμό τη δυνατότητα κρίσεων σχετικά με αυτά τα αντικείμενα, καθώς στις απεικονίσεις αυτές υπεισέρχονται τα υποκειμενικά κριτήρια των καλλιτεχνών αλλά και η διαφορετική κλίμακα των αντικειμένων που δεν αντικατοπτρίζουν το πραγματικό μέγεθος αυτών.

Οι πρώτες μαρτυρίες για την παρουσία των πελταστών σε ελληνικές πόλεις προέρχονται από τις παραστάσεις αγγείων η πλειονότητα των οποίων χρονολογείται από τα μέσα του 6^{ου} αιώνα έως το πρώτο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα (550-475). Οι αγγειογράφοι επικέντρωσαν το ενδιαφέρον τους σε αυτούς, καθώς ήταν στρατιώτες με διαφορετική εξάρτηση και οπλισμό και ως εκ τούτου η εικόνα τους ήταν τουλάχιστον ιδιόρρυθμη για τους Έλληνες. Οι απεικονίσεις των πελταστών στα αγγεία περιορίζονταν, καθώς η παρουσία των πελταστών εντός των ελληνικών πόλεων εδραιωνόταν και συνδέονταν με την περιοχή της Θράκης οι πληθυσμοί της οποίας πολεμούσαν ως πελταστές. Αυτό επιβεβαιώνεται και από την μαρτυρία του Ηροδότου σύμφωνα με την οποία οι Θράκες έφεραν την παραδοσιακή εξάρτηση και οπλισμό των πελταστών (Ηδτ. 7.75.1). Οι Θράκες πελταστές συνδέθηκαν από τα μέσα του 6^{ου} αιώνα με την πόλη της Αθήνας, καθώς δύο σημαντικοί Αθηναίοι πολιτικοί (Πεισίστρατος και Μιλτιάδης) είχαν στενές σχέσεις με την περιοχή [Αριστ. (*Αθ. Πολ.* 15.2)· Ηδτ. 1.64· 6.41.22]. Οι στενές αυτές σχέσεις αποτέλεσαν την αφορμή για τον ερχομό Θρακών πελταστών στην Αθήνα. Μάλιστα αυτοί σύμφωνα με τον Ευριπίδη και τον Ξενοφώντα ήταν οι πρώτοι που χρησιμοποίησαν *πέλτην* (Ε. *Αλκ.* 498 *απ.* 369· Ξ. *Απομ.* 3.9.2.)

Αν και η παρουσία Θρακών πελταστών στις ελληνικές πόλεις επιβεβαιώνεται ήδη από τον 6^ο αιώνα η πρώτη καταγεγραμμένη στις γραμματειακές πηγές συμμετοχή πελταστών σε μάχες μεταξύ ελληνικών στρατευμάτων εμφανίζεται μόλις το 429 και τη μάχη που έλαβε χώρα στη Σπάρτωλο (Θουκ. 2.79.1-7). Η έλλειψη ιστοριογραφικών αφηγήσεων σχετικά με τη δράση σωμάτων πελταστών στα πρώτα τρία τέταρτα του 5^{ου} αιώνα περιορίζει κατά πολύ το χρονικό εύρος των αφηγήσεων που περιλαμβάνουν τη δράση αυτών. Αυτή η έλλειψη μάλιστα αποτελεί

την σημαντικότερη αντικειμενική δυσκολία που ανέκυψε κατά την διάρκεια της έρευνας. Συνεπώς για το μεγαλύτερο μέρος του 5^{ου} αιώνα δεν μπορεί να διατυπωθεί καμία επιστημονική άποψη για την επιρροή που άσκησαν οι πελταστές στην πολεμική τακτική των Ελλήνων λόγω ελλείψεως τεκμηρίων.

Η παρουσία των πελταστών στα στρατεύματα των ελληνικών πόλεων κρατών το τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα είναι σημαντική και αδιάλειπτη αρχής γενομένης από τη μάχη της Σπαρτώλου το 429. Ο Πελοποννησιακός πόλεμος (431-404) αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος για την αύξηση της επιρροής των πελταστών στα πεδία των μαχών. Οι επικεφαλής των στρατιωτικών σωμάτων που συμμετείχαν στον Πελοποννησιακό πόλεμο θέλησαν να εκμεταλλευτούν στο έπακρο το σύνολο των δυνάμεων τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι πελταστές συντοχρόνως να αποκτήσουν έναν σαφή και διακριτό ρόλο μέσα στις μάχες σε σχέση με τα υπόλοιπα στρατιωτικά σώματα εκμεταλλευόμενοι την εξαιρετική αποτελεσματικότητά τους στην απaráμιλλη ταχύτητα τους αλλά και του ιδιαίτερου χαρακτήρα της εξάρτυσής τους που τους καθιστούσε ιδανικούς για πολλαπλούς ρόλους εντός των μαχών.

Η χρήση τους ανέδειξε σε πολλές περιπτώσεις τις αδυναμίες της οπλικής φάλαγγας. Αυτό συνέβη σε αργή συνεργασία με σώματα ιππέων όπως στη μάχη της Σπαρτώλου το 429 (Θουκ. 2.79) όπου οι Αθηναίοι οπλίτες υπέστησαν σημαντικές απώλειες, καθώς ήταν αρκετά πιο αργοί, ενώ και τα πλευρά της παράταξής τους ήταν εκτεθειμένα στους πελταστές και τους ιπείς. Άλλη μία μάχη στην οποία οι πελταστές εκμεταλλεύτηκαν πλήρως μία σημαντική αδυναμία των οπλιτών ήταν η μάχη στην Αμφίπολη το καλοκαίρι του 422. Συγκεκριμένα οι οπλίτες των Αθηναίων που βρίσκονταν στο δεξί τμήμα της παράταξης κατόπιν εντολής του Κλέωνος πήραν αριστερή κλίση αφήνοντας ακάλυπτη τη δεξιά πλευρά τους κατά την υποχώρησή τους προσφέροντας στους ιπείς και τους πελταστές του Βρασιδίου την ευκαιρία να σκοτώσουν πολλούς από αυτούς μεταξύ αυτών και τον ίδιο τον Κλέωνα (Θουκ. 5.10.2-11). Και σε αυτή την μάχη υπήρξε συνέργεια ιππικού και πελταστών. Αυτή η συνέργεια προκάλλουσε τεράστια προβλήματα στους οπλίτες καθώς δεν μπορούσαν να αντιδράσουν ουσιαστικά σε συνδυαστικές επιθέσεις αυτών των στρατιωτικών σωμάτων.

Σε άλλες περιπτώσεις, οι πελταστές εκμεταλλεύτηκαν το γεωγραφικό ανάγλυφο της περιοχής στην οποία διεξήχθη η μάχη. Η εξάρτυση και ο οπλισμός των πελταστών προσιδιάζε απολύτως σε περιοχές με ορεινό ή ημιορεινό ανάγλυφο. Σε αυτές το ανώμαλο έδαφος και τα στενά μονοπάτια δεν επέτρεπαν την ανάπτυξη της οπλικής φάλαγγας, ενώ την ίδια στιγμή οι οπλίτες εξαιτίας της βαρύτερης εξάρτυσής τους αλλά και του ακατάλληλου οπλισμού τους αποτελούσαν εύκολη λεία για τα σώματα των πελταστών. Μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις

τόσο οι πελταστές όσο και οι ακοντιστές χρησιμοποιήθηκαν σε οργανωμένες ενέδρες. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις τέτοιων μαχών αποτελούν η ήττα του Δημοσθένους στην Αιτωλία από τους Αιτωλούς αλλά και οι νίκες του λίγο αργότερα στην Ιδομενή και τις Όλπες (Θουκ. 3.98.1-2· 3.112· 3.107.3). Η χρήση σωμάτων πελταστών και ακοντιστών σε ορεινά και ημιορεινά μονοπάτια αμέσως μετά από αυτές τις στρατιωτικές επιτυχίες καθιερώθηκε για όλους τους εμπλεκόμενους σε τέτοιο είδος πολέμου. Έτσι ενισχύθηκε η παρουσία των πελταστών στα στρατιωτικά σώματα όλων των ελληνικών πόλεων κρατών της ηπειρωτικής Ελλάδος η οποία έχει ως επί το πλείστον ορεινό ή ημιορεινό γεωγραφικό ανάγλυφο.

Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις, στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου κλήθηκαν να επιχειρήσουν στα περίχωρα αλλά και εντός των πόλεων με απaráμιλλη επιτυχία σώματα πελταστών. Αυτά, σε συνεργασία με ομάδες συνωμοτών βοήθησαν στην κατάληψη μέρους των Μεγάρων (Θουκ. 4.66-69) αλλά και ολόκληρης της Τορώνης (Θουκ. 4.110-113). Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι και οι δύο επιχειρήσεις έγιναν κατά τη διάρκεια της νύχτας. Αυτό υποδηλώνει το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και κατάρτισης, γιατί οι νυχτερινές στρατιωτικές επιχειρήσεις απαιτούν μεγάλη ακρίβεια και άρτια συνεννόηση μεταξύ των στρατιωτικών σωμάτων που συμμετέχουν σε αυτές, για την επιτυχή ολοκλήρωσή τους. Η εξάρτηση και ο οπλισμός των πελταστών προσιδίαζε σε γρήγορες και αιφνιδιαστικές επιθέσεις που απαιτούσαν μεγάλη ταχύτητα και ακρίβεια στις κινήσεις των συμμετεχόντων σε αυτές όπως οι νυχτερινές στρατιωτικές επιχειρήσεις. Επιπροσθέτως η συμμετοχή των πελταστών σε τόσο δύσκολες στρατιωτικές επιχειρήσεις αποτελεί μία έμμεση απόδειξη αναγνώρισης των στρατιωτικών τους ικανοτήτων. Τέλος δεν είναι τυχαίο ότι επικεφαλής αυτών των δύο επιχειρήσεων ήταν ο Δημοσθένης και ο Βρασίδης αντίστοιχα οι οποίοι γνώριζαν τις δυνατότητες των πελταστών.

Στην ίδια κατηγορία μπορεί κάλλιστα να ενταχθούν και οι πελτοφόροι του Θρασυβούλου οι οποίοι έδρασαν στο λόφο της Μουνιχίας στον Πειραιά και κατάφεραν να απωθήσουν διαδοχικά αρχικά το στράτευμα των Τριάκοντα (Ξ. Έλλ. 2.4.19), και εν συνεχεία τους Σπαρτιάτες (Ξ. Έλλ. 2.4.33).

Μία άλλη πτυχή των επιχειρησιακών δυνατοτήτων των πελταστών αποκαλύφθηκε στο πλαίσιο των στρατιωτικών επιχειρήσεων στη νήσο Σφακτηρία από τον Δημοσθένη (Θουκ. 4.32-38). Εκεί οι πελταστές εκμεταλλευόμενοι τις ιδιόμορφες συνθήκες του πεδίου της μάχης μαζί με άλλους ψιλούς και την υποστήριξη Αθηναίων οπλιτών επιτέθηκαν κατά μέτωπο ενάντια στους Λακεδαιμόνιους οπλίτες, αφού πρώτα τους εγκλώβισαν και τους εξάντλησαν με συνεχείς ρίψεις ακοντίων τόξων αλλά και λίθων αναγκάζοντας τους εν τέλει να παραδοθούν. Αυτή η κατά μέτωπο επίθεση των πελταστών ήταν πρωτοφανής.

Εκτός από τη χρήση πελταστών σε στρατιωτικές επιχειρήσεις μικρότερης κλίμακας και πιο εξειδικευμένων στόχων οι Θηβαίοι θα χρησιμοποιήσουν ένα σώμα πελταστών στη μάχη του Δηλίου εναντίον των Αθηναίων έχοντας διασφαλίσει την αποφυγή σύγκρουσης εκ του σύνεγγυς με αυτούς χάρη σε ένα φυσικό ανάχωμα που βρισκόταν στην περιοχή. Η δράση των πελταστών συνεχίστηκε και στις επιχειρήσεις που ακολούθησαν για την κατάληψη του οχυρού του Δηλίου (Θουκ. 4.96· 100).

Σε έναν πόλεμο που διήρκησε είκοσι επτά (27) έτη οι οικονομικές δυσκολίες των συμμετεχόντων ήταν εμφανείς. Έτσι σε ορισμένες περιπτώσεις οι πελταστές χρησιμοποιήθηκαν και ως σώματα λαφυραγώγησης για την κάλυψη των δαπανών του πολέμου. Στην περίπτωση των Θρακών της Μυκαλλησού η λαφυραγώγηση συνοδεύτηκε από μία σειρά αποτρόπαιων εγκλημάτων (Θουκ. 7.29-30). Το δεύτερο παράδειγμα αποτελεί η εκστρατεία του Θρασύλλου στην Ιωνία κατά την οποία οι Αθηναίοι λαφυραγώγησαν τη Λυδία (Ξ. Έλλ. 1.2.2-9), ενώ ο ίδιος είχε προνοήσει οι ναύτες να προμηθευτούν πέλτες, για να μπορούν να πολεμούν ως πελταστές (Ξ. Έλλ. 1.2.1). Η επιλογή των πελταστών για τη λαφυραγώγηση περιοχών δεν ήταν τυχαία, καθώς μπορούσαν να μεταφέρουν περισσότερα λάφυρα από τους οπλίτες, αλλά και να κινηθούν γρηγορότερα σε σχέση με αυτούς, αν λάμβανε χώρα κάποια έκτακτη περίπτωση.

Οι πελταστές κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου είχαν συνεχή παρουσία στα πεδία των μαχών. Αυτό δεν ήταν τυχαίο αλλά συνδέεται με την εκπληκτική αποτελεσματικότητα τους σε αυτά, αλλά και την ιδιαίτερη εξάρτησή τους και τον οπλισμό τους που τους επέτρεπε άλλοτε να λειτουργούν ως ελαφρά οπλισμένοι, και σε άλλες περιπτώσεις να μάχονται ακόμα και με τους οπλίτες εκ του σύνεγγυς (βλ. περίπτωση Σφακτηρίας). Επιπροσθέτως συνεργάζονταν εξαιρετικά με τους ιππείς προξενώντας μεγάλες απώλειες στους οπλίτες.

Αυτή η επιτυχημένη παρουσία των πελταστών στον Πελοποννησιακό πόλεμο συνετέλεσε στην ανάδειξη σημαντικών στρατηγών που εκμεταλλεύτηκαν στο έπακρο τις δυνατότητες αυτών. Αυτοί ήταν ο Δημοσθένης και ο Βρασίδης οι οποίοι δεν δίσταζαν να αποδίδουν σημαντικούς ρόλους στα πεδία των μαχών στους πελταστές και να επιβραβεύονται για αυτήν την επιλογή τους. Οι επιλογές τους αυτές έγιναν, αφού είχαν δει και οι δύο ποιες ήταν δυνατότητες αυτών των στρατιωτικών σωμάτων σε πραγματικές μάχες. Ο Δημοσθένης είχε ηττηθεί από Αιτωλούς ακοντιστές στην Αιτωλία (Θουκ. 3.98.2), ενώ ο Βρασίδης ήταν παρών στην ήττα των Σπαρτιατών στη Σφακτηρία (Θουκ. 4.11.4). Οι σχέσεις των στρατηγών αυτών με τα σώματα των πελταστών ήταν αμοιβαία επωφελής καθώς η αποτελεσματικότητα των πελταστών στα πεδία των μαχών εξύψωνε τη φήμη και την επιρροή των συγκεκριμένων στρατηγών, ενώ από την άλλη η απόδοση του κατάλληλου ρόλου στα στρατιωτικά σώματα των πελταστών

στα πεδία των μαχών ενίσχυε την αποτελεσματικότητά τους σε αυτά. Αυτός ο επωφελής συνδυασμός ενίσχυσε την συμβολή των πελταστών στην τελική έκβαση αρκετών μαχών του Πελοποννησιακού πολέμου στις οποίες ήταν καθοριστική. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η μάχη των Αιτωλών με τους Αθηναίους στην Αιτωλία στην περιοχή του Αιγητίου (Θουκ. 3.97.2-98.3) όπου οι ικανότητες των Αιτωλών ακοντιστών έκριναν εν πολλοίς το αποτέλεσμα. Άλλη μία μάχη στην έκβαση της οποίας οι πελταστές είχαν καθοριστική συμβολή είναι μάχη των Ολπών όπου τα σώματα των Ακαρνάνων και Αμφιλόχιων ακοντιστών είχαν καίριο ρόλο στην υπερφαλάγγιση των αντίπαλων στρατιωτικών σωμάτων και άρα στην έκβαση της μάχης (Θουκ. 3.107.4).

Εκτός από την ανάδειξη σημαντικών στρατηγών η τακτική χρήση των πελταστών άλλαξε τον τρόπο μάχης μεταξύ των στρατευμάτων των ελληνικών πόλεων κρατών. Εκ των πραγμάτων όλοι οι στρατηγοί προσπαθούσαν να ενισχύουν τα σώματα οπλιτών τους με σώματα ελαφρά οπλισμένων, για να απαλείψουν την πιθανότητα να πάθουν ό,τι οι Αθηναίοι στη Σπάρτωλο. Επιπροσθέτως γενικεύτηκε η χρήση σωμάτων πελταστών και ακοντιστών σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές. Αυτό ήταν απολύτως φυσιολογικό, καθώς οι πελταστές ανταποκρίνονταν καλύτερα στα καθήκοντά τους σε αυτές τις περιοχές. Κατά τον τρόπο αυτό τα σώματα πελταστών αυξάνονταν και έγιναν αποδεκτά και από τους δύο αντίπαλους συνασπισμούς, καθώς η αποτελεσματικότητά τους ήταν εντυπωσιακή.

Η απόπειρα καταγραφής της εθνολογικής προέλευσης των πελταστών που υπηρετούσαν στους στρατούς των ελληνικών πόλεων κρατών τον 5^ο αιώνα προσκρούει στην έλλειψη αναλυτικών πληροφοριών αναφορικά με την εθνολογική σύσταση των σωμάτων των πελταστών. Οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς επικεντρώνονταν ως επί το πλείστον στις πράξεις των οπλιτών θέτοντας στο περιθώριο των αφηγήσεών τους τα πεπραγμένα των πελταστών αλλά και των υπόλοιπων ελαφρά οπλισμένων. Αυτά που είναι γνωστά είναι τα κάτωθι: Κατ' αρχάς στη μάχη της Σπαρτώλου συμμετείχαν και πελταστές από την πόλη της Ολύνθου, ως επί το πλείστον Χαλκιδείς και Βοττιαίοι (Θουκ. 2.79.4) τα σώματα ακοντιστών των Αμφιλοχίων, των Ακαρνάνων και των Αιτωλών αποτελούνταν από εντόπιους (Θουκ. 3.98.2.: 107.3.) Οι πελτοφόροι του Θρασυβούλου ήταν Αθηναίοι (Ξ. Έλλ. 2.4.6) , ενώ πιθανότατα Αθηναίοι ήταν και οι ναύτες του Θρασύλλου που έφεραν *πέλτην*. Κατά τον Θουκυδίδη οι πελταστές που συνέδραμαν τους Αθηναίους στη Σφακτηρία προέρχονταν από την περιοχή της Αίνου (Θουκ. 4.28.4). Δεν γνωρίζουμε την εθνολογική προέλευση των πελταστών που συμμετείχαν στις στρατιωτικές επιχειρήσεις του Βρασίδου και του Κλέωνος και έλαβαν χώρα στη περιοχή της

Μακεδονίας και της Θράκης. Μάλιστα επειδή οι περιοχές αυτές είτε γειτνιάζουν είτε βρίσκονται σχετικά κοντά βλ. Μακεδονία είναι πιθανό κάποιοι εκ των πελταστών είτε λίγοι είτε και περισσότεροι να ήταν θρακικής καταγωγής χωρίς ωστόσο, να είναι δυνατό να επιβεβαιωθεί αυτή η υπόθεση, καθώς δεν υπάρχει οποιαδήποτε μαρτυρία σχετικά με το ζήτημα αυτό. Η παρουσία εντόπιων σε σώματα πελταστών αποτελεί μία ένδειξη για τη μακροχρόνια χρήση τέτοιων σωμάτων από την πλευρά των Ελλήνων, καθώς οι Έλληνες φαίνεται να είχαν απομωώσει τον τρόπο με τον οποίο μάχονταν οι Θράκες πελταστές κάτι το οποίο απαιτεί συνεχή και μακροχρόνια τριβή με αυτού του είδους τον πόλεμο. Επίσης φαίνεται να είχαν κατανοήσει την χρησιμότητάς τους στα πεδία των μαχών αλλά επιθυμούσαν ταυτόχρονα να περικόψουν τις δαπάνες που συνδέονται με τη χρήση μισθοφορικών σωμάτων. Έτσι χρησιμοποιούσαν σώματα εντόπιων πελταστών χωρίς να απαιτούνται μεγάλα χρηματικά ποσά για την πληρωμή αυτών. Δυστυχώς αυτή η αποχρώσα ένδειξη δεν δύναται να ενισχυθεί από κάποια γραμματειακή μαρτυρία η οποία θα ενίσχυε έτι περαιτέρω μία τέτοια επιστημονική υπόθεση. Συν τοις άλλοις οι γραμματειακές μαρτυρίες που αφορούν τους πελταστές είναι σύγχρονες με την έναρξη του Πελοποννησιακού πολέμου. Παρόμοια εικόνα επικρατεί για την εθνολογική σύνθεση όλων των υπολοίπων σωμάτων πελταστών που έδρασαν στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου. Σύμφωνα με τα παραπάνω καθίσταται εξαιρετικά δύσκολη κάθε περαιτέρω απόπειρα ερμηνείας της εθνολογικής προέλευσης των πελταστών εξαιτίας των ελλιπών στοιχείων που παρατίθενται από τους αρχαίους συγγραφείς.

Στο τέλος του 5^{ου} αιώνα οι πελταστές αποτελούσαν ένα εξαιρετο στρατιωτικό σώμα το οποίο είχε κερδίσει με την απaráμιλλη αποτελεσματικότητά του στα πεδία των μαχών την αναγνώριση της μαχητικής του αξίας χωρίς ωστόσο, σε καμία περίπτωση να αποτελεί σημείο αναφοράς σε όλες τις μάχες (Θουκ. 4.96.1-6), αν και είχε πρωταγωνιστικό ρόλο σε κάποιες από αυτές (Θουκ. 2.79). Η δράση τους ανέδειξε σε μεγάλο βαθμό τις αδυναμίες της οπλιτικής φάλαγγας, ενώ οι ίδιοι αναλάμβαναν συνήθως επικουρικούς ρόλους στο πλευρό των οπλιτών καλύπτοντας αυτές τις αδυναμίες όπως την κάλυψη των πλευρών τους. Σημαίνοντα ρόλο σε όλα αυτά είχε ο τακτικός σχεδιασμός στρατηγών που ήταν πεπεισμένοι για τις δυνατότητές τους όπως ο Δημοσθένης και ο Βρασίδας. Επί πλέον η εντατικοποίηση του πολέμου συνετέλεσε σε αυτή την διαδικασία καθώς οι Έλληνες αναζητούσαν διαρκώς τρόπους να τελειοποιήσουν τον τρόπο μάχης των επιμέρους στρατιωτικών σωμάτων αλλά και να συνδυάσουν την δράση αυτών για καλύτερα αποτελέσματα. Στο πλαίσιο αυτό η χρήση των πελταστών σε περιοχές με ορεινό ή ημιορεινό γεωγραφικό ανάγλυφο μεγιστοποίησε την αποτελεσματικότητά τους στα πεδία των μαχών, ιδιαιτέρως απέναντι στους οπλίτες (Θουκ. 3.97.2-98.2), αλλά και

συνδυασμένες στρατιωτικές δράσεις επιμέρους στρατιωτικών σωμάτων στα πεδία των μαχών ιδίως σωμάτων ιππικού με εκείνα των πελταστών. Αυτές οι δράσεις ήταν εξαιρετικά αποτελεσματικές και συνετέλεσαν στην εξέλιξη της τακτικής αλλά και της στρατηγικής αντίληψης των αρχαίων Ελλήνων, καθώς αυτές άμβλυαν ή και εξάλειφαν τελείως τα μειονεκτήματα των επιμέρους σωμάτων, ενισχύοντας ταυτόχρονα τη δύναμη κρούσης τους. Τέλος όλα τα παραπάνω βασίστηκαν σε ένα θεμελιώδες προαπαιτούμενο την ύπαρξη επαρκούς ανθρώπινου δυναμικού. Πράγματι υπήρχαν πολλοί πελταστές ιδίως στις περιοχές της Θράκης μεταξύ Στρυμόνα και Αζιού έτοιμοι να λάβουν μέρος σε οποιαδήποτε σύγκρουση, γεγονός που συνετέλεσε στην ευρεία χρήση αντίστοιχων στρατιωτικών σωμάτων ιδίως στις συγκεκριμένες περιοχές.

Η μακροχρόνια διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου προκάλεσε αξιοσημείωτες κοινωνικές μεταβολές. Ένα σημαντικό μέρος του ενεργού πληθυσμού ασχολήθηκε αποκλειστικά με τον πόλεμο λησμονώντας τελείως τις ειρηνικές επαγγελματικές δραστηριότητες. Ως εκ τούτου αμέσως μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου υπήρχε έμπειρο ανθρώπινο δυναμικό έτοιμο για νέες στρατιωτικές προκλήσεις (Δ. Σ. 14.23.4). Αυτό το ανθρώπινο δυναμικό χρησιμοποίησε ο Κύρος στην εκστρατεία εναντίον του αδελφού του Αρταξέρξου Β΄ το 401 (Ξ. Άν. 1.2.9) μεταξύ αυτών ήταν και ένας σημαντικός αριθμός πελταστών χίλιοι εξακόσιοι (1.600). Η συμμετοχή τους σε αυτήν την εκστρατεία συνετέλεσε στην απόλυτη αναγνώριση των στρατιωτικών δυνατοτήτων τους. Κατ' αρχάς σύμφωνα με τον Ξενοφώντα ένα μέρος αυτών είχε ελληνική καταγωγή. Συγκεκριμένα πεντακόσιοι πελταστές (500) υπό την ηγεσία του Μένωνος ήταν Ολύνθιοι, Αινιάνες και Δόλοπες (Ξ. Άν. 1.2.6). Η μαρτυρία αυτή είναι πολύτιμη, καθώς επιβεβαιώνει την ευρεία αποδοχή που είχαν τα στρατιωτικά σώματα των πελταστών στον Ελλαδικό χώρο εκείνη την εποχή. Η Όλυνθος βρισκόταν στη μεταξύ Αζιού και Στρυμόνα Θράκη. Η περιοχή αυτή αποτελούσε το λίκνο των πελταστών. Από την άλλη πλευρά τόσο η Δολοπία όσο και η Αινίς βρίσκονταν όχι μακριά από την Αιτωλία και την Ακαρνανία όπου κατά την διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου δρούσαν σώματα ακοντιστών (Θουκ. 3.98.2· 3.107.3). Οι Ολύνθιοι χρησιμοποιούσαν εντόπιους πελταστές ήδη από τη μάχη στη Σπάρτωλο το 429 σύμφωνα με τη μαρτυρία του Θουκυδίδη (Θουκ. 2.79.4). Επομένως μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η πόλη της Ολύνθου ήδη από πολύ νωρίς είχε σώματα εντόπιων πελταστών και με τη συμμετοχή πελταστών από την Όλυνθο στην εκστρατεία των Μυρρίων συνεχιζόταν αυτή η παράδοση. Η χρονολογική απόσταση μεταξύ της μάχης της Σπαρτώλου 429 έως την εκστρατεία των Μυρρίων το 401 καθιστά πιθανή τη συμμετοχή κάποιων Ολύνθιων και στα δύο πολύ σημαντικά στρατιωτικά γεγονότα, καθώς η χρονολογική απόσταση δεν είναι αποτρεπτική για ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Δυστυχώς δεν παραδίδεται κανένα όνομα

πελταστή ούτε υπάρχει οποιοδήποτε άλλο στοιχείο για την ταυτοποίηση των Ολυνθίων που συμμετείχαν στην εκστρατεία των Μυρίων αλλά και τη μάχη στη Σπάρτωλο ούτως, ώστε να διερευνηθεί το ενδεχόμενο συμμετοχής κάποιων εξ αυτών και στα δύο σημαντικά στρατιωτικά γεγονότα. Οι αρχαίοι συγγραφείς δεν είχαν τη δυνατότητα να παραθέτουν τόσες πολλές λεπτομέρειες, και ως εκ τούτου η παραπάνω υπόθεση μένει στο πλαίσιο της επιστημονικής εικασίας.

Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας οι πελταστές συμμετείχαν σε πολλές και διαφορετικές στρατιωτικές αποστολές. Κατά πρώτον στη λαφυραγώγηση όπως και στον Πελοποννησιακό πόλεμο που ήταν υψίστης σημασίας, για την διασφάλιση των απαραίτητων προμηθειών που θα διασφάλιζαν την επιβίωσή τους, καθώς βρίσκονταν καθ' όλη τη διάρκεια της εκστρατείας σε περιοχές με εχθρικούς πληθυσμούς. Συνεπώς οι συμμετέχοντες σε αυτές τις επιχειρήσεις έκριναν εν πολλοίς την τύχη ολόκληρου του εκστρατευτικού σώματος. Οι πελταστές ανταποκρίθηκαν εξαιρετικά σε αυτές τις αποστολές (Ξ. Άν. 4.4.19-21). Κατά δεύτερον οι πελταστές σε αυτήν την εκστρατεία συμμετείχαν επίσης και σε επιχειρήσεις κατάληψης υψωμάτων είτε στηριζόμενοι αποκλειστικά στις δικές τους δυνάμεις (Ξ. Άν. 3.4.28-30) είτε με τη βοήθεια άλλων σωμάτων κυρίως οπλιτών (Ξ. Άν. 3.4.39). Αυτές οι επιχειρήσεις δεν κατέληγαν σε εκτεταμένες εχθροπραξίες, καθώς το εμφανές πλεονέκτημα που απέδιδαν στους Μυρίους ανάγκαζε τους εχθρούς τους να εγκαταλείψουν το πεδίο της μάχης στις πλείστες των περιπτώσεων. Η δυνατότητα των πελταστών να κινούνται με μεγάλη άνεση σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές έπαιξε σημαίνοντα ρόλο στην επιτυχία αυτών των αποστολών.

Όταν συνεργάζονταν με άλλα σώματα τα αποτελέσματα ήταν εκπληκτικά. Συνηθέστερα συνεργάζονταν με τους οπλίτες. Ταυτόχρονα επέλεγαν οι στρατηγοί να προχωρήσουν και σε τακτικές καινοτομίες, για να επιτύχουν την επικράτηση εναντίον των αντιπάλων τους όπως στην περίπτωση της μάχης με τους Κόλχους όπου οι στρατηγοί των Μυρίων είχαν χωρίσει το σύνολο των οπλιτών σε λόχους. Οι πελταστές με τη σειρά τους είχαν χωριστεί σε τρία τμήματα για να μπορούν να παρεμβαίνουν άμεσα στην εξέλιξη της μάχης και είχαν τοποθετηθεί μπροστά από τους οπλίτες (Ξ. Άν. 4.8.15) Κατάφεραν οι πελταστές με μία κυκλωτική κίνηση να ασκήσουν τεράστια πίεση στο κεντρικό τμήμα της παράταξης των Κόλχων και με τη βοήθεια των οπλιτών να τους απωθήσουν εύκολα (Ξ. Άν. 4.8.19).

Ο ρόλος των πελταστών στην εκστρατεία των Μυρίων ήταν αναβαθμισμένος σε σχέση με τον ρόλο που είχαν στον Πελοποννησιακό πόλεμο. Αυτό οφειλόταν πρώτον στην αδιάλειπτη παρουσία τους σε αυτήν καθώς συμμετείχαν στη συντριπτική πλειονότητα των μαχών. Δεύτερον στις εξαρτήσεις των αντιπάλων που ήταν απολύτως συμβατές με τη δική τους (Ξ.

Άν. 4.3.32-33). Τρίτον στο γεωγραφικό ανάγλυφο των περιοχών από τις οποίες πέρασαν το οποίο ήταν ως επί το πλείστον ορεινό ή ημιορεινό και αποτελούσε ιδανικό πεδίο μάχης για την εξάρτυση και τον οπλισμό που έφεραν. Τέταρτον στη χρήση ιδιαίτερων τακτικών μάχης από την πλευρά των Ελλήνων στρατηγών που αναδείκνυαν τα προτερήματά τους και περιόριζαν αντίστοιχα τα ελαττώματά τους προσαρμοσμένες κάθε φορά στις συνθήκες των περιοχών στις οποίες επιχειρούσαν μία από αυτές ήταν και η διάσπαση των στρατιωτικών σωμάτων που αποτελούσαν το εκστρατευτικό σώμα σε επιμέρους μικρότερα τμήματα, για να μπορούν να έχουν μεγαλύτερη ευελιξία σε μάχες που λάμβαναν χώρα σε περιορισμένο χώρο (Ξ. Άν. 4.8.15). Τέλος σημαίνοντα ρόλο στην αίσια έκβαση της εκστρατείας διαδραμάτισε η αρραγής επιχειρησιακή ενότητα των επιμέρους σωμάτων που συναποτελούσαν το εκστρατευτικό σώμα, καθώς με αυτόν τον τρόπο αμβλύνονταν τα επιμέρους μειονεκτήματά τους, ενώ ενισχυόταν η δύναμη κρούσης τους επιτυγχάνοντας εξαιρετικά αποτελέσματα στα πεδία των μαχών ακόμα και κάτω από αντίξοες συνθήκες για το στράτευμα όπως τη διάβαση του ποταμού Κεντρίτη (Ξ. Άν. 4.3.22-23).

Η καθοριστική συμβολή των πελταστών στην επιτυχή ολοκλήρωση της εκστρατείας αποκαλύπτεται εμμέσως πλην σαφώς, από την έκβαση των στρατιωτικών επιχειρήσεων εν τη απουσία τους. Σε αυτές οι οπλίτες των Μυρίων υπέστησαν σημαντικές απώλειες. Σε μία εξ αυτών ένα απόσπασμα Αχαιών και Αρκάδων οπλιτών χωρίς την υποστήριξη των πελταστών βρέθηκαν αποκλεισμένοι σε ένα λόφο από Θράκες ιππείς και πελταστές έχοντας μάλιστα και μεγάλο αριθμό απωλειών (Ξ. Άν. 6.3.6-9). Ανάλογα αποτελέσματα υπήρχαν και σε άλλες ανάλογες περιπτώσεις (Ξ. Άν. 3.4.25-30· 4.1.17-10). Χωρίς την κομβική παρουσία των πελταστών οι οπλίτες μόνοι τους δεν θα ολοκλήρωναν με επιτυχία αυτό το δύσκολο εγχείρημα, καθώς η συντριπτική πλειονότητα των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο πλαίσιο της εκστρατείας των Μυρίων προσιδίαζαν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις φθοράς και παρακώλυσης του αντιπάλου στις οποίες οι οπλίτες ήδη από την εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου δεν είχαν τρόπο να αντιδράσουν επαρκώς απέναντι σε σώματα ελαφρά οπλισμένων (Θουκ. 3.98.2). Τέλος η καθοριστική συμβολή των πελταστών επιβεβαιώνεται από τις απώλειες αυτών οι οποίες ήταν δυσανάλογα μεγαλύτερες (διπλάσιες στατιστικά) σε σχέση με τις αντίστοιχες των οπλιτών. Αυτό υποδηλώνει ότι οι πελταστές κατά την διάρκεια της εκστρατείας βρίσκονταν συνεχώς στη πρώτη γραμμή της μάχης, αν και ένα ποσοστό των απωλειών αυτών θα οφείλονταν και στην ελλιπέστερη εξάρτυση τους αλλά και τις τάσεις απειθαρχίας που παρατηρούνταν κατά καιρούς στις τάξεις τους (Ξ. Άν. 5.2.3-5).

Συμπερασματικά οι πελταστές στην εκστρατεία των Μυρίων ανέλαβαν σημαντικές αποστολές με εξαιρετικά αποτελέσματα, όπως τη λαφυραγώγηση οικισμών, πόλεων (Ξ. Άν. 5.4.22-29) αλλά και εχθρικών στρατοπέδων (Ξ. Άν. 4.4.19-21) και συνέβαλαν καθοριστικά στην αίσια έκβαση των στρατιωτικών επιχειρήσεων καλύπτοντας τις αδυναμίες κυρίως των οπλιτών. Η συμβολή τους στην τελική επιτυχία ήταν αντίστοιχη με εκείνη των τελευταίων. Αυτή αναδεικνύεται και από τον αυξημένο αριθμό θανάτων των πελταστών που σκοτώθηκαν και ήταν δυσανάλογος σε σχέση με εκείνο των οπλιτών⁶³⁵. Η σημαντική συνεισφορά τους αποδείχθηκε και κατά τις ελάχιστες φορές που δεν έδωσαν το παρών σε μάχες τις εκστρατείας και οι οπλίτες αντιμετώπισαν ανυπέβλητες δυσκολίες (Ξ. Άν. 6.3.19-21)..

Οι Έλληνες αξιωματικοί και στρατιώτες που συμμετείχαν στην εκστρατεία ως αποτέλεσμα της προηγούμενης στρατιωτικής τους εμπειρίας κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου κατάφεραν να τελειοποιήσουν έτι περαιτέρω τόσο την τακτική προσέγγιση όλων των στρατιωτικών σωμάτων συμπεριλαμβανομένων των πελταστών όσο και την πρακτική της υλοποίησης. Η επιτυχία του εκστρατευτικού σώματος βασίστηκε στην αγαστή συνεργασία όλων των επιμέρους στρατιωτικών σωμάτων. Αυτή απαιτούσε εξαιρετική στρατιωτική εκπαίδευση και αποτελεσματική διοίκηση του στρατεύματος από τους στρατηγούς του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος. Έτσι κατόρθωσαν να πετύχουν το φαινομενικά ανέφικτο: να διανύσουν μία τεράστια απόσταση περίπου χιλίων τριακοσίων είκοσι τριών (1323) χιλιομέτρων από τα περίχωρα της σημερινής Βαγδάτης έως την Τραπεζούντα δια μέσου εχθρικών πληθυσμών κάτι το οποίο δυσχέραινε μία στρατιωτική επιχείρηση που είχε ήδη υψηλότατο βαθμό δυσκολίας. Η ανυπέβλητη αυτή στρατιωτική επιτυχία σύμφωνα με τον Bengtson «συγκρίνεται μόνο με τις Θερμοπύλες»⁶³⁶ και δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς την συμμετοχή των πελταστών. Γεγονός που υποδηλώνει το अपαράμιλλο επίπεδο μαχητικών ικανοτήτων στο οποίο είχαν φθάσει οι πελταστές.

Η στρατιωτική αποτελεσματικότητα των πελταστών στην εκστρατεία των Μυρίων είχε ως άμεση συνέπεια την εδραίωση της χρήσης τέτοιων στρατιωτικών σχηματισμών στις πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ των Ελλήνων καθ' όλη τη διάρκεια του πρώτου μισού του 4^{ου} αιώνα. Για πρώτη φορά μάλιστα οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς θα στρέψουν το ενδιαφέρον τους προς τους πελταστές. Αυτό το φαινόμενο θα λάβει χώρα τα χρόνια που ακολούθησαν μετά το 401. Ο Πλάτωνας στους Νόμους (Πλ. Νομ. 834a) παρουσιάζει την καθημερινή εξάσκηση των πελταστών η οποία περιλάμβανε την εξάσκηση στις ρίψεις με τη χρήση ακοντιών,

⁶³⁵ Βλ. Παρούσα Εργασία, 147-148.

⁶³⁶ Bengtson 1991, 226.

τόξων, σφενδόνων, λίθων αλλά και την εξάσκηση στο παγκράτιον⁶³⁷. Η τελευταία θα σκληροποιούσε τους πελταστές και θα τους καθιστούσε ικανούς να ανταπεξέλθουν σε ακραίες καταστάσεις των μαχών, όταν καλούνταν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους απέναντι σε οπλίτες σε μάχη εκ του σύνεγγυς είτε στις περιπτώσεις που δεν θα είχαν κανένα άλλο διαθέσιμο όπλο στη διάθεσή τους παρά μόνο το σώμα τους. Επίσης η εξάσκηση στο παγκράτιον θα βοηθούσε τους πελταστές και στις μάχες που λάμβαναν χώρα εντός των πόλεων, όπου η ανάπτυξη των στρατευμάτων δεν ήταν δυνατό να γίνει λόγω της στενότητας του χώρου και ως εκ τούτου οι παραδοσιακοί τρόποι μάχης δεν μπορούσαν να εφαρμοστούν. Ίσως και να αποτελούσε την σημαντικότερη επιδεξιότητα των πελταστών για την άριστη επιχειρησιακή τους ικανότητα στις στρατιωτικές επιχειρήσεις εντός των πόλεων. Επί πλέον η εξάσκησή τους στη ρίψη λίθων αλλά και στα υπόλοιπα τηλεβόλα όπλα δεν είναι τυχαία, καθώς ο αριθμός των ακοντίων που έφεραν μαζί τους οι πελταστές ήταν περιορισμένος εξαιτίας και του μεγέθους τους⁶³⁸. Κατά συνέπεια θα ήταν συχνό το φαινόμενο οι πελταστές να χρησιμοποιούσαν και όπλα άλλων σωμάτων κατά τη διάρκεια μίας μάχης.

Την ίδια περίπου περίοδο ο Αγησίλαος σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντος χρησιμοποίησε ένα σύστημα ανταμοιβών, για να συστηματοποιήσει την εκπαίδευση των στρατιωτών με απώτερο στόχο να βελτιώσουν αυτοί τις μαχητικές τους ικανότητες. Στο πλαίσιο αυτό θέσπισε βραβεία για τον καλύτερο στρατιώτη του στα επιμέρους στρατιωτικά σώματα που υπήρχαν στο στράτευμά του μεταξύ αυτών και των πελταστών (Ξ. Έλλ. 3.4.16-25· Ξ. Άγησ. 1.23-25). Αυτή η διαδικασία δηλώνει αφενός μεν την αναγνώριση της συνεισφοράς των πελταστών στα πεδία των μαχών, αφετέρου δε και τη συστηματοποίηση της στρατιωτικής τους εκπαίδευσης. Το ενδιαφέρον των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων για τους πελταστές ήταν ανάλογο με τον όλο και πιο αποφασιστικό τους ρόλο στα πεδία των μαχών.

Κατά την διάρκεια αυτών των πενήντα ετών οι πελταστές έλαβαν μέρος σε πολλές μάχες. Η πλέον σημαντική από αυτές ήταν η μάχη στο Λέχαιο το 390 (Ξ. Έλλ. 4.5.14-17). Σε αυτήν οι πελταστές των Αθηναίων τέθηκαν αντιμέτωποι με τους Σπαρτιάτες οπλίτες και ιππείς. Αφενός μεν η κατάληξη αυτής ήταν τελείως απρόβλεπτη, καθώς κανείς δεν περίμενε την επικράτηση των πελταστών των Αθηναίων αφετέρου δε, η τακτική προσέγγιση του Ιφικράτους ήταν καινοτόμος και συνετέλεσε καταλυτικά στην αίσια έκβαση της μάχης για τους πελταστές. Πρώτη φορά στη μάχη αυτή πελταστές θα επιτεθούν κατά μέτωπο σε οπλίτες σε περιοχή με

⁶³⁷ Το παγκράτιον αποτελούσε έναν συνδυασμό πάλης και πυγμαχίας. Επιτρέπονταν οι λαβές αλλά και τα κτυπήματα με τα χέρια βλ. Αριστ. Ρητ. 1361b.

⁶³⁸ Lee 2007, 116.

ομαλό γεωγραφικό ανάγλυφο. Αυτή η τακτική επιλογή του Ιφικράτους, αν και φαινομενικά ήταν ριψοκίνδυνη στην πράξη ήταν μία σωστή τακτική επιλογή. Οι οπλίτες των Σπαρτιατών ήταν απομονωμένοι, ενώ οι Αθηναίοι είχαν ένα εφεδρικό σώμα οπλιτών (Ξ. Έλλ. 4.5.13) και άριστη εποπτεία της ευρύτερης περιοχής. Η επιλογή του Ιφικράτους να χρησιμοποιήσει τους πελταστές ως κύριο σώμα κρούσης αποτελεί μία καίρια εξέλιξη της τακτικής προσέγγισης των Ελλήνων στρατηγών, καθώς μέχρι τότε οι πελταστές δεν λειτουργούσαν ως αυτοτελές σώμα μέσα στη μάχη, αλλά δρούσαν συμπληρωματικά με τα υπόλοιπα στρατιωτικά σώματα και ιδίως τους οπλίτες. Η πρωτοφανής αυτή επιτυχία αύξησε κατακόρυφα τη φήμη τους και ενίσχυσε έτι περαιτέρω την παρουσία τους στα πεδία των μαχών. Το σώμα αυτό των πελταστών ήταν πιθανότατα μισθοφόροι την πληρωμή των οποίων είχαν αναλάβει οι Πέρσες που ενίσχυναν τον αντισπαρτιατικό συνασπισμό ήδη από την αρχή του Κορινθιακού πολέμου (Ξ. Έλλ. 3.5.1).

Οι στρατηγοί κατά την διάρκεια του 4^{ου} αιώνα χρησιμοποίησαν στις πλείστες των περιπτώσεων τα σώματα πελταστών σε στρατιωτικές επιχειρήσεις ανάλογες με εκείνες στις οποίες διέπρεψαν κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου αλλά και της εκστρατείας των Μυρίων έχοντας παράλληλα και ανάλογες αρμοδιότητες στα πεδία των μαχών. Υπήρχε ωστόσο, μία μάχη στην οποία εκμεταλλεύτηκαν τα πλεονεκτήματά των πελταστών χρησιμοποιώντας το αστικό περιβάλλον προς όφελος τους με έναν πρωτότυπο τρόπο. Στην Κέρκυρα το 373 οι δυνάμεις των Σπαρτιατών υπό τον Μνάσιππο είχαν απωθήσει τις δυνάμεις των Κερκυραίων και των συμμάχων τους Αθηναίων υπό την ηγεσία του Κτησικλέους μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν και εξακόσιοι (600) πελταστές (Ξ. Έλλ. 6.2.10) στα περίχωρα της Κέρκυρας όπου βρισκόταν το νεκροταφείο της πόλης. Σε αυτή την τοποθεσία ανασυγκροτήθηκαν οργανωμένα οι δυνάμεις των Κερκυραίων και των Αθηναίων και οι πελταστές τους και χρησιμοποιώντας τα ταφικά μνημεία ως κάλυψη κατάφεραν να σκοτώσουν πολλούς στρατιώτες των Σπαρτιατών μεταξύ των οποίων και τον ίδιο τον Μνάσιππο (Ξ. Έλλ. 6.2.21-24). Η συγκεκριμένη μάχη είναι ιδιαίτερη καθώς για πρώτη φορά ένας στρατηγός εκμεταλλεύτηκε τις αστικές κατασκευές, για να αλλάξει την τροπή μίας μάχης με μοναδικό τρόπο.

Οι πελταστές χρησιμοποιούνταν ανέκαθεν για στρατιωτικές επιχειρήσεις εντός του αστικού ιστού, καθώς ο οπλισμός η εξάρτυσή τους αλλά και η εκπαίδευσή τους ήταν προσαρμοσμένες σε τέτοιου είδους συγκρούσεις στις οποίες το αστικό περιβάλλον έθετε όρια στον τρόπο ανάπτυξης των στρατιωτικών σωμάτων δια μέσου της πυκνής δόμησης και των υψομετρικών διαφορών μεταξύ των τμημάτων των πόλεων (Ξ. Έλλ. 2.4.19).

Εκτός από την προαναφερθείσα μάχη οι πελταστές στο πρώτο μισό του 4^{ου} αιώνα συμμετείχαν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις που είχαν επιδείξει άριστη αποτελεσματικότητα σε προγενέστερες περιόδους. Μία κατηγορία εξ αυτών ήταν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις που λάμβαναν χώρα σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές. Ορισμένες ήταν μικροσυμπλοκές όπως αυτή μεταξύ των Λοκρών και των Σπαρτιατών αμέσως μετά τη μάχη στη Κορώνεια (Ξ. Έλλ. 4.3.23) αλλά και η σύγκρουση Ακαρνάνων και Σπαρτιατών μετά το Λέχαιο που αποτελεί την μοναδική ήττα ακοντιστών/ πελταστών από οπλίτες σε περιοχή με ορεινό γεωγραφικό ανάγλυφο, καθώς τους οπλίτες συνέδραμαν και ιππείς (Ξ. Έλλ. 4.6.11-12).

Στο πλαίσιο του Θηβαϊκού πολέμου (378-371) σώματα πελταστών τόσο από την πλευρά των Σπαρτιατών όσο και από την πλευρά των Θηβαίων που ήταν οι εμπλεκόμενοι σε αυτόν τον πόλεμο είχαν αναλάβει τη φύλαξη των ορεινών περασμάτων στη παραμεθόριο περιοχή της Αττικής και της Βοιωτίας. Ο ρόλος των πελταστών ήταν καίριος καθώς η κατάληψη των ορεινών περασμάτων προσέφερε καθοριστικό πλεονέκτημα στην παράταξη που τα κατείχε. Στις επιχειρήσεις αυτές σημαντικό ρόλο είχε ο αιφνιδιασμός των αντιπάλων. Άλλωστε αυτό ήταν βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του τρόπου μάχης των πελταστών (Θουκ. 3.107.4). Οι πελταστές του Κλεομβρότου αιφνιδίασαν τους πελταστές του Χαβρίου που υπερασπιζόνταν για λογαριασμό των Θηβαίων τα περάσματα του Κιθαιρώνος το 379/8 (Ξ. Έλλ. 5.4.14). Το 376 οι Θηβαίοι και οι Αθηναίοι πιθανότατα με σώμα πελταστών κατάφεραν να στήσουν ενέδρα στους πελταστές των Σπαρτιατών, να σκοτώσουν κάποιους σαράντα (40) τον αριθμό και να αποτρέψουν την εισβολή στη βοιωτική επικράτεια των Σπαρτιατών υπό τον Κλεόμβροτο (Ξ. Έλλ. 5.4.59). Η κατοχή των ορεινών περασμάτων των ορεινών όγκων που περικλείουν τη Βοιωτία ήταν μείζονος σημασίας για την έκβαση του πολέμου, γιατί όριζαν τις πύλες εισόδου των αντίπαλων δυνάμεων στην ευρύτερη περιοχή της Θήβας. Ο έλεγχος αυτών ήταν απαραίτητος για τη διενέργεια διευρυμένων πολεμικών επιχειρήσεων στην περιοχή της Βοιωτίας, καθώς σε διαφορετική περίπτωση τα στρατεύματα των Σπαρτιατών θα μπορούσαν να αποκλειστούν στο εσωτερικό της βοιωτικής ενδοχώρας. Ο σημαντικός αριθμός πελταστών που χρησιμοποιήθηκε και από τις δύο παρατάξεις αναδεικνύει τη σημασία της κατοχής των περασμάτων, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύει τους πελταστές ως τους καταλληλότερους στρατιώτες για αυτού του είδους τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Η ανάληψη καθηκόντων φύλαξης σε ορεινά περάσματα αποτελούσε έναν μικρό νεωτερισμό, καθώς κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου τα σώματα πελταστών χρησιμοποιήθηκαν ως επί το πλείστον είτε σε ορεινές περιοχές σε ενέδρες εναντίον οπλιτών είτε σε επιθέσεις εναντίον οπλιτών από

τοποθεσίες με υψομετρική διαφορά (Θουκ. 3.97.3-98.3). Στην περίπτωση του Θηβαϊκού πολέμου σώματα πελταστών αμφότερων των παρατάξεων μάχονταν για τη φύλαξη και την κατοχή των ορεινών διαβάσεων των ορέων. Παρατηρείται έτσι μία διαφοροποίηση στον τρόπο χρήσης των πελταστών.

Η χρήση των πελταστών στα πεδία των μαχών του πρώτου μισού του 4^{ου} αιώνα δεν είχε πάντοτε αίτια κατάληξη ορισμένες φορές λόγω τακτικών σφαλμάτων των επικεφαλής τους. Στις πλείστες των περιπτώσεων οι επικεφαλής των πελταστών διέταζαν την καταδίωξη στρατιωτικών σωμάτων των αντιπάλων χωρίς την απαιτούμενη κάλυψη των πελταστών από άλλα στρατιωτικά σώματα. Αυτό είχε ως συνέπεια την αναδιοργάνωση των εχθρών και την επίθεσή τους στους πελταστές κυρίως με σώματα ιππέων ενάντια στα οποία οι πελταστές δεν μπορούσαν να αμυνθούν επαρκώς. Αυτό συνέβη δύο φορές στους Σπαρτιάτες κατά τη διάρκεια του Θηβαϊκού πολέμου με τον Αγησίλαο το 378 (Ξ. Έλλ. 5.4.39), και λίγο αργότερα με τον Φοιβίδα του οποίου οι πελταστές του θα παρασυρθούν από τους ιππείς των Θηβαίων και θα δεχθούν την οργανωμένη επίθεση τους, η οποία θα οδηγήσει στο θάνατό πολλούς από αυτούς (Ξ. Έλλ. 5.4.42-45).

Στο ίδιο τακτικό ατόπημα θα υποπέσει και ο Τελευτίας ως επικεφαλής των Σπαρτιατών στην εκστρατεία τους στη Χαλκιδική εναντίον των Ολυνθίων το 382. Σε μάχη που διεξήχθη στα περίχωρα της Ολύνθου οι Ολυνθίοι ιππείς παρέσυραν τους απομονωμένους πελταστές των Σπαρτιατών στη διάβαση ενός ποταμού, και επετέθησαν αιφνιδιαστικά προκαλώντας τεράστιες απώλειες σε αυτούς μεταξύ των οποίων ήταν και του επικεφαλής τους του Τλημονίδα (Ξ. Έλλ. 5.3.2-3). Στην προσπάθειά που έκανε ο Τελευτίας να σώσει τους πελταστές θα επιτεθεί με το σύνολο του στρατεύματός του. Αυτό με τη σειρά του θα δεχθεί τη συντονισμένη επίθεση Ολυνθίων ιππέων, οπλιτών και πελταστών αλλά και τα βέλη των Ολυνθίων τοξοτών. Οι Σπαρτιάτες θα ηττηθούν και μεταξύ των νεκρών θα είναι και ο ίδιος ο Τελευτίας (Ξ. Έλλ. 5.3.3-6· Δ.Σ. 15.21.2). Οι Σπαρτιάτες στρατηγοί επανέλαβαν τρεις φορές το ίδιο λάθος σε σύντομο χρονικό διάστημα. Αυτό συνέβη επειδή αυτοί είτε υπερεκτιμούσαν τις δυνατότητες των πελταστών είτε δεν είχαν αντιληφθεί τα προφανή ελαττώματα αυτών στα πεδία των μαχών μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν η αδυναμία τους να αντιτάξουν αποτελεσματική άμυνα απέναντι σε μονάδες ιππικού σε πεδινά εδάφη, καθώς δεν διέθεταν απέναντί τους το πλεονέκτημα της ταχύτητας, ενώ την ίδια στιγμή η εξάρτυση τους δεν ήταν κατάλληλη για αποτελεσματική άμυνα σε μάχη εκ του σύνεγγυς, όταν υπήρχαν στρατιώτες άλλων σωμάτων για να

τους βοηθήσουν. Αυτές οι μάχες ανέδειξαν με χαρακτηριστικό τρόπο την αδυναμία των πελταστών να λειτουργήσουν τελείως αυτόνομα στα πεδία των μαχών χωρίς την υποστήριξη των υπόλοιπων στρατιωτικών σωμάτων.

Χρήζει επισήμανσης ένα άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του στρατεύματος των Ολυνθίων. Σύμφωνα με τον Κλειγένη τον Ακάνθιο οι πελταστές υπερτερούσαν αριθμητικά σε σχέση με τους οπλίτες των Ολυνθίων (Ξ. Έλλ. 5.2.14). Οι Ολύνθιοι είχαν μία μακρόχρονη παράδοση χρήσης σωμάτων πελταστών με εξαιρετικά αποτελέσματα στα πεδία των μαχών. Αρχικά στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου (Θουκ. 2.79.2) εν συνεχεία συμμετείχαν Ολύνθιοι πελταστές στην εκστρατεία του Κύρου (Ξ. Άν. 1.2.6) και τέλος στην προαναφερθείσα μάχη. Η αριθμητική υπεροχή των Ολυνθίων πελταστών ίσως να οφείλεται στην εξαιρετικά επιτυχημένη και μακρόχρονη στρατιωτική εμπειρία των Ολυνθίων στο συγκεκριμένο σώμα. Ένα άλλο ενδεχόμενο είναι αυτή η αναλογία να διαμορφώθηκε για τακτικούς σκοπούς από τους επικεφαλής των Ολυνθίων. Η αντιπαράθεση με πελταστές απαιτεί εξ ίσου ικανά ως προς την ταχύτητα στρατιωτικά σώματα. Σε κάθε περίπτωση η παρουσία περισσότερων πελταστών σε σχέση με τους οπλίτες δεν απαντά στο στράτευμα καμίας άλλης πόλης κράτους της Αρχαίας Ελλάδος την ίδια περίοδο. Το στράτευμα αυτό των Ολυνθίων αποτελεί μία *sui generis* περίπτωση. Μόνο τα ελληνικά φύλα της Δυτικής Ελλάδος βασίζονταν σχεδόν αποκλειστικά σε σώματα ακοντιστών και πελταστών, καθώς το ορεινό γεωγραφικό ανάγλυφο των περιοχών που κατοικούσαν ήταν ιδανικό για τη δράση τέτοιων μονάδων (Θουκ. 397.3-98·2107.3·112.6).

Την ίδια ανεπάρκεια θα επιδείξουν για μία ακόμη φορά οι Σπαρτιάτες το 370 κατά τη σύγκρουση των Ορχομενίων με τους υπόλοιπους Αρκάδες για την ανασύσταση της Μαντινείας. Όταν ο Σπαρτιάτης Πολύτροπος ως επικεφαλής των πελταστών θα καταδιώξει τους οπλίτες των Αρκάδων χωρίς τη συνοδεία Ορχομενίων οπλιτών. Οι Αρκάδες θα καταφέρουν να αντιστρέψουν το μέτωπό τους και να σκοτώσουν πολλούς πελταστές μεταξύ αυτών και τον Πολύτροπο (Ξ. Έλλ. 6.5.13-14·Δ.Σ. 15.62.2). Ο Διοδώρος παραθέτει την ενδιαφέρουσα πληροφορία ότι το σώμα των πελταστών αποτελούνταν από εξόριστους Θηβαίους και Αργείους (Δ.Σ. 15.62.1). Αυτό αποτελεί σοβαρή ένδειξη ευρείας αποδοχής του σώματος των πελταστών και στις πόλεις-κράτη της νοτίου Ελλάδος κατά τον 4^ο αιώνα με τη συγκρότηση σωμάτων πελταστών εντόπιων και εξορίστων.

Στον 4^ο αιώνα υπάρχουν επίσης σώματα πελταστών που συμμετείχαν σε ενέδρες σε συνεργασία με άλλα στρατιωτικά σώματα όπως και κατά τον 5^ο αιώνα (Θουκ. 3.107.3-4) Η πρώτη περίπτωση είναι εκείνη του Ιφικράτους λίγο μετά τη μάχη στο Λέχαιο το 388 αυτή τη

φορά στην περιοχή του Ελλησπόντου όπου οι πελταστές κατέλαβαν ορεινά περάσματα και σε συνεργασία με τους επικεφαλής των διαθέσιμων πολεμικών πλοίων που κινούνταν προς την αντίθετη κατεύθυνση κατάφεραν να προκαλέσουν σύγχυση στις δυνάμεις του Αναξιβίου. Ο συντονισμός των Αθηναίων ήταν εξαιρετικός ενώ και η δυσκολία της επιχείρησης ήταν πολύ μεγάλη, καθώς αυτή πραγματοποιήθηκε τις νυχτερινές ώρες (Ξ. Έλλ. 4.8.38). Η άρτια σύνδεση των ναυτικών δυνάμεων με τους πελταστές σε στρατιωτικές επιχειρήσεις ήταν κατάκτηση των Αθηναίων από την εποχή του Θρασύλλου (Ξ. Έλλ. 1.2.1). Ο Χαβρίας, μιμούμενος τον Ιφικράτη το 387, θα καταφέρει να συντρίψει τις δυνάμεις των Σπαρτιατών υπό τον Γοργόπα στο νησί της Αίγινας σε συνεργασία με οπλίτες οργανώνοντας μία ενέδρα κοντά στο ναό του Ηρακλέους (Ξ. Έλλ. 5.1.12).

Η έλλειψη καταγραφής λεπτομερειών της δράσης των πελταστών σε πολλές μάχες αποτελεί αναντίρρητα τη μεγαλύτερη αντικειμενική δυσκολία στη διαμόρφωση αντικειμενικής κρίσης για την επιρροή των πελταστών στα πεδία των μαχών του 4^{ου} αιώνα. Μεταξύ αυτών των μαχών περιλαμβάνονται οι μάχες εκ παρατάξεως που έλαβαν χώρα στον ποταμό Νεμέα και την Κορώνεια το 394 (Ξ. Έλλ. 4.2.22· 4.3.15). Η αναφορά και μόνο χρήσης σωμάτων πελταστών σε τέτοιες μάχες υποδηλώνει την αυξημένη επιρροή των πελταστών στη στρατιωτική τακτική αυτής της περιόδου, καθώς αυτό δεν ήταν σύνηθες σε προγενέστερες περιόδους για τις οποίες ωστόσο υπάρχουν ελάχιστες πληροφορίες. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται οι δράσεις των εκστρατευτικών σωμάτων του Τιμοθέου στην περιοχή της Σάμου όπως επίσης η δράση του εκστρατευτικού σώματος του Χάρητος και του Χαριδήμου στην Όλυνθο το 349.

Ο Ιφικράτης, ο στρατηγός με τη μεγαλύτερη επιρροή στο σώμα των πελταστών φαίνεται ότι προχώρησε την τρίτη δεκαετία του 4^{ου} αιώνα σε μία μεταρρύθμιση τόσο της εξάρτυσης όσο και του οπλισμού των πελταστών βασιζόμενος στην μακροχρόνια εμπειρία του από τα πεδία των μαχών και την άριστη γνώση των μειονεκτημάτων των πελταστών. Σύμφωνα με αυτή ο Ιφικράτης προσπάθησε να απαλείψει το κυριότερο μειονέκτημα των πελταστών δηλαδή, την ισχνή ικανότητά τους στη μάχη εκ του σύνεγγυς περιορίζοντας την ευκινησία τους. Αυτή η καινοτομία απέτέλεσε μάλλον τον προπομπό και το πρότυπο της κατά τι μεταγενέστερης μακεδονικής φάλαγγας.

Ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η περίπτωση του Αστυφίλου ενός Αθηναίου μισθοφόρου ο οποίος είναι πιθανό να υπηρέτησε ως μισθοφόρος σε κάποια φάση της σταδιοδρομίας του. Αποτελεί τη μοναδική περίπτωση εξατομικευμένης σταδιοδρομίας μισθοφόρου που είναι πιθανό να σχετίζεται με το σώμα των πελταστών. Η περίπτωση του

αποτελεί ένδειξη της συχνής χρήσης σωμάτων πελταστών κατά τη διάρκεια του πρώτου τρίτου του 4^{ου} αιώνα.

Η ενδεδειγμένη μελέτη ενός στρατιωτικού σώματος ενέχει τον κίνδυνο να δοθεί υπερβολική έμφαση σε αυτό με την παράβλεψη ή την σκόπιμη υποβάθμιση της συμβολής των υπολοίπων στρατιωτικών σωμάτων. Αν και ο κίνδυνος για μία τέτοια παρέκκλιση ήταν ορατός κατέστη σαφές σε όλη την έκταση της παρούσας διατριβής, ότι οι πελταστές δεν αποτέλεσαν σε καμία φάση ούτε του 5^{ου} ούτε του 4^{ου} αιώνα το κύριο στρατιωτικό σώμα των αρχαίων Ελλήνων. Οι Έλληνες συνήθιζαν να πολεμούν ως επί το πλείστον με σώματα οπλιτών, αν και το γεωγραφικό ανάγλυφο της ηπειρωτικής Ελλάδος είναι ορεινό και ως εκ τούτου ευνοούσε την χρήση σωμάτων πελταστών. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι αυτά τα δύο στρατιωτικά σώματα μοιράζονταν ένα κοινό στρατιωτικό παρελθόν. Στον ομηρικό κόσμο είχαν τεθεί οι αρχές για την μάχη εκ του σύνεγγυς αλλά και τη μάχη εκ παρατάξεως. Μάλιστα σε αυτήν την πρώιμη φάση ανάπτυξης της οπλιτικής τέχνης των Ελλήνων η χρήση τηλεβόλων όπλων ήταν ο συνηθής κανόνας. Αν και η παρουσία πελταστών στις ελληνικές πόλεις κράτη και ιδίως την Αθήνα θεωρείται βέβαιη από τα μέσα του 6^{ου} αιώνα και εξής χάρη στα αγγεία της περιόδου που παρουσιάζουν απεικονίσεις πελταστών⁶³⁹ αλλά και σε γραμματειακές μαρτυρίες που συνδέουν σημαντικούς Αθηναίους πολιτικούς της εποχής με την περιοχή της Θράκης. Εν τούτοις οι γραμματειακές μαρτυρίες που μας σώζονται και αναφέρονται στους πελταστές χρονολογούνται την εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου. Την περίοδο αυτή εντατικοποιούνται οι πολεμικές επιχειρήσεις η κλίμακά τους αυξάνεται, ενώ διευρύνεται το γεωγραφικό εύρος των περιοχών στις οποίες λαμβάνουν χώρα αυτές. Οι παραπάνω παράγοντες παρώθησαν τις αντίπαλες παρατάξεις στη χρήση εξειδικευμένων στρατιωτικών σωμάτων για τη βέλτιστη δυνατή αποτελεσματικότητα μεταξύ των οποίων ήταν και οι πελταστές. Αυτοί από την πρώτη μάχη στην οποία χρησιμοποιήθηκαν στη Σπάρτωλο έδειξαν τα απαραίτητα πλεονεκτήματά τους. Είχαν αρμονική συνεργασία με τα υπόλοιπα στρατιωτικά σώματα στην περίπτωση αυτή με σώμα ιππέων ήταν εξαιρετικά ταχείς και μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τις αδυναμίες της φάλαγγας δηλαδή την αδυναμία κάλυψης των εκτεθειμένων πλευρών της αλλά και τη βραδυπορία των οπλιτών της. Η αποτελεσματικότητα των πελταστών ενισχύθηκε έτι περαιτέρω, όταν άρχισαν να χρησιμοποιούνται σε ορεινές περιοχές στις οποίες κινούνταν με μεγάλη άνεση, ενώ οι οπλίτες δεν ήταν εύκολο να διατηρήσουν τη συνοχή τους, και επί πλέον και ο οπλισμός τους ήταν ακατάλληλος για τον τρόπο με τον οποίο διεξαγόταν η μάχη σε αυτές. Έτσι με αυτόν

⁶³⁹ Την ίδια περίοδο στις παραστάσεις των αγγείων εκτός από πελταστές υπάρχουν μυθικές μορφές όπως οι Αμαζόνες και οι Σάτυροι αλλά και Σκύθες και Θράκες ιππείς που φέρουν πέλτες βλ. παρούσα εργασία, 232-240.

τρόπο κατάφεραν να αποκτήσουν έναν κομβικό ρόλο προκαλώντας σημαντικές απώλειες σε σώματα οπλιτών, όταν δρούσαν στις προαναφερθείσες περιοχές είτε μεμονωμένα είτε σε συνεργασία με σώματα οπλιτών (Αιτωλία, Όλπες).

Οι πελταστές χρησιμοποιήθηκαν και σε επιχειρήσεις λαφυραγώγησης, καθώς ήταν ταχείς και είχαν τη δυνατότητα να μεταφέρουν περισσότερα λάφυρα χάρη στην ελαφριά εξάρτυσή τους όπως στην επιχείρηση του Θρασύλλου στην περιοχή της Λυδίας (Ξ. Έλλ. 1.2.4-5). Η απaráμιλλη ικανότητα προσαρμογή τους σε διαφορετικά πεδία μαχών και σε διαφορετικούς ρόλους συνέτεινε στην παγίωση της χρήσης τους. Επί πλέον οι δυνάμεις των πελταστών λειτουργούσαν ως αρμός για το σύνολο του στρατεύματος. Αποτελούσαν το συνδετικό κρίκο μεταξύ των ελαφρά οπλισμένων των οπλιτών και των υπέων, καθώς συγκροτούσαν πολύτιμη μονάδα υποστήριξης για όλα τα υπόλοιπα στρατιωτικά σώματα πολεμώντας κάποτε ως ελαφρά οπλισμένοι, ενώ σε άλλες περιπτώσεις ήταν σε θέση να αντιπαρατεθούν ακόμη και σε μάχη εκ του σύνεγγυς με οπλίτες όπως συνέβη στη μάχη που έφθασαν στο απόγειο της δημοτικότητάς τους στο πλαίσιο του Πελοποννησιακού πολέμου. Αυτή ήταν η μάχη στη νήσο Σφακτηρία όπου κατάφεραν εν τέλει να συλλάβουν αιχμαλώτους Λακεδαιμόνιους οπλίτες μετά από δική τους κατά μέτωπο επίθεση (Θουκ. 4.35.3· 38). Η αξιοσημείωτη αποτελεσματικότητά τους προκάλεσε σημαντικές αλλαγές στην πολεμική τακτική των Αρχαίων Ελλήνων εξελίσσοντάς την. Οι δυνάμεις των οπλιτών πλέον, δεν μπορούσαν να δράσουν μεμονωμένα στα πεδία των μαχών καθώς οι αρχαίοι Έλληνες στρατηγοί είχαν κατανοήσει πλήρως ότι μία τέτοια επιλογή δεν ήταν συνετή, αφού η δράση των πελταστών την καθιστούσε απαγορευτική ιδίως σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές. Αντιθέτως ένα σώμα οπλιτών αισθανόταν μεγαλύτερη ασφάλεια, όταν συνοδευόταν από σώμα πελταστών που κάλυπτε τις πλευρές του. Κατά αυτόν τον τρόπο τα στρατεύματα περιλάμβαναν περισσότερες μονάδες, ενώ την ίδια στιγμή απαιτούνταν καλός συγχρονισμός κινήσεων για την επίτευξη του τελικού στόχου δηλαδή την κατάσχεση ενάντια στον αντίπαλο. Η τακτική προσέγγιση των μαχών έγινε αρκετά πολυπλοκότερη καθώς περιλάμβαναν περισσότερους στρατιώτες με διαφορετικές ικανότητες. Αυτό έδινε στους στρατηγούς πολλές και διαφορετικές επιλογές για την προσέγγιση της εκάστοτε μάχης. Την ίδια στιγμή οι πελταστές κατείχαν έναν κομβικό ρόλο εντός των ελληνικών στρατευμάτων τόσο εντός της ηπειρωτικής Ελλάδος όσο και εκτός αυτής.

Η καταλυτική παρουσία των πελταστών στον Πελοποννησιακό πόλεμο άλλαξε άρδην τη δομή των στρατευμάτων. Οι στρατηγοί αντιλήφθηκαν άμεσα τη χρησιμότητα αυτών και τους ενέταξαν άμεσα στα στρατεύματά τους. Στην εκστρατεία του Κύρου το 401 υπήρχε ένας αξιοσέβαστος αριθμός πελταστών που συνετέλεσαν τα μέγιστα στην αίσια έκβαση αυτής της

εκστρατείας παρ' όλες τις δυσκολίες που ανέκυψαν. Κατά τη διάρκεια της οι πελταστές δεν ανέπτυξαν μόνον τις δεξιότητές στους και την τακτική τους ικανότητα αλλά ήταν εξαιρετικά αποτελεσματικοί σε ρόλους όμοιους με εκείνους που είχαν στις μάχες του Πελοποννησιακού πολέμου. Μάλιστα ήταν αποτελεσματικοί στην προστασία των οπλιτών του εκστρατευτικού σώματος, οι οποίοι καλούνταν να αντιμετωπίσουν στρατιώτες με ελαφρύτερη εξάρτηση και οπλισμό και ως εκ τούτου γρηγορότερους από αυτούς.

Η επιρροή των πελταστών συνεχώς αυξανόταν. Η μάχη στο Λέχαιο το 390 αποτέλεσε την μεγαλύτερη νίκη των πελταστών στο πεδίο της μάχης, καθώς κατάφεραν να νικήσουν Λακεδαιμόνιους οπλίτες σε κατά μέτωπο επίθεση. Η χρήση σωμάτων πελταστών από επαγγελματίες στρατηγούς και τα επόμενα χρόνια συνεχίστηκε, καθώς το πλαίσιο διεξαγωγής των πολέμων ήταν ιδανικό για την ανάδειξη των πλεονεκτημάτων τους, αφού στον ελλαδικό χώρο είχαμε τη διαμόρφωση συμμαχιών αποτελούμενες από πολλά μέλη οι οποίες πολεμούσαν μεταξύ τους σε εδάφη με ποικίλη μορφολογία, ενώ την ίδια στιγμή διέθεταν στρατεύματα με πολλά διαφορετικά στρατιωτικά σώματα, για να μπορούν να ανταποκριθούν σε οποιαδήποτε συνθήκη ανέκυπτε στα πεδία των μαχών. Στο πλαίσιο αυτών των μαχών τα σώματα των πελταστών θα αναλάβουν επιχειρήσεις κατάληψης ή φύλαξης δύσβατων τοποθεσιών σε υψώματα, αψιμαχίες, υπερφαλαγγισμούς αντίπαλων στρατιωτικών μονάδων, αμυντική κάλυψη των πλευρών της οπλιτικής φάλαγγας, καταδίωξη στρατιωτικών σωμάτων που υποχωρούσαν, επιχειρήσεις λαφυραγωγής, φύλαξη ορεινών οδών, επιθέσεις στην κορυφή της στρατιωτικής παράταξης. Η ικανότητα προσαρμογής των πελταστών ήταν εξαιρετική, όπως αυτή αποκαλύπτεται από τις διαφορετικές στρατιωτικές επιχειρήσεις που κλήθηκαν να φέρουν σε πέρας, ενώ ταυτόχρονα η αποτελεσματικότητά τους ήταν μνημειώδης.

Ολοκληρώνοντας την ερευνητική προσπάθεια καταγραφής της παρουσίας των πελταστών στη κλασική εποχή θα πρέπει να τονισθεί ότι η παρουσία των σωμάτων πελταστών συνεχίζεται και κατά την ελληνιστική περίοδο. Μία μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να περιλάβει τα στρατιωτικά σώματα των πελταστών της ελληνιστικής εποχής εφόσον σώματα ακοντιστών και πελταστών διέθεταν τόσο ο Αλέξανδρος Γ' της Μακεδονίας όσο και οι διάδοχοί του, ενώ ταυτόχρονα το σώμα των πελταστών συν τω χρόνω μεταβάλλεται αποκτώντας διαφορετικό χαρακτήρα. Επομένως μία ερευνητική επιστημονική εργασία με το συγκεκριμένο θέμα θα μπορούσε να προσφέρει πολύτιμα πορίσματα αναφορικά με την εξέλιξη του συγκεκριμένου στρατιωτικού σώματος.

9 Χρονολόγιο⁶⁴⁰ με τα σημαντικότερα γεγονότα του Πελοποννησιακού πολέμου και της πρώτης πεντηκονταετίας του 4^{ου} αιώνα

431- 421 Αρχιδάμειος Πόλεμος

431 Επίθεση των Θηβαίων κατά των Πλαταιών

429 (Άνοιξη) Παράδοση της Ποτίδαιας

(Θέρος) Ήττα των Αθηναίων στη Σπάρτωλο

428 Αποστασία της νήσου Λέσβου από την Αθήνα

427 (Θέρος) Παράδοση της Μυτιλήνης. Ολιγαρχική επανάσταση στην Κέρκυρα καταπνίγεται με αθηναϊκή βοήθεια

426 (Θέρος) Ήττα του Δημοσθένους στην Αιτωλία

426/425 Μάχη στις Όλπες νίκη των Αθηναίων υπό τον Δημοσθένη

425 Απόβαση του Δημοσθένους στη μεσσηνιακή Πύλο. Παράδοση των Σπαρτιατών που είχαν αποκλεισθεί στη Σφακτηρία (Αύγουστος)

424 Η εκστρατεία του Βρασίδα στη Χαλκιδική. Ήττα των Αθηναίων στο Δήλιον.

422 Θάνατος του Κλέωνος και του Βρασίδα στην Αμφίπολη

421 (Απρίλιος) Πεντηκονταετής ειρήνη ανάμεσα στην Αθήνα και τους Λακεδαιμονίους: Νικεΐος Ειρήνη.

418 Μάχη της Μαντίνειας

415 Απόπλους του αθηναϊκού στόλου για τη Σικελία υπό τους Νικία, Λάμαχο και Αλκιβιάδη

413 (Θέρος-Φθινόπωρο) Καταστροφή της Σικελικής στρατιάς των Αθηναίων στη Σικελία

411 (Μάιος-Ιούνιος) Κατάργηση της Αθηναϊκής δημοκρατίας και εγκαθίδρυση ολιγαρχικού καθεστώτος [Δικτατορία των τετρακοσίων (400)]

411 (Θέρος) Πολιτεία του Θηραμένους: Συμβιβασμός των δημοκρατικών και των ολιγαρχικών τάσεων. Η κυβερνητική εξουσία στα χέρια των πέντε χιλιάδων (5000).

411 (Τέλη) Ναυμαχίες στο Κυνός σήμα και την Άβυδο

⁶⁴⁰ Bengtson 1991, 512-516.

- 410 (Μάιος) Νίκη κατά θάλασσαν του Αλκιβιάδου στην Κύζικο
- 407 (Άνοιξη) Νίκη κατά θάλασσαν του Λυσάνδρου παρά το Νότιον
- 406 (Θέρος) Ναυμαχία στις Αργινούσες
- 405 (Θέρος) Σύγκρουση παρά τους Αιγός Ποταμούς
- 404 (Μάρτιος ή Απρίλιος) Παράδοση των Αθηνών
- 404-403 Η αρχή των Τριάκοντα στην Αθήνα
- 401 Η εκστρατεία των Μυρίων. Μάχη παρά τα Κούναξα. Θάνατος του Κύρου
- 400-394 Ο πόλεμος Σπάρτης-Περσών
- 399 Θάνατος του Σωκράτους
- 395 Σύγκρουση στις Σάρδεις
- 394 Μάχη στον ποταμό Νεμέα και την Κορώνεια, Ναυμαχία της Κνίδου
- 390 Μάχη στο Λέχαιο Νίκη του Ιφικράτους με τους πελαστές
- 386 Υπογραφή της Ανταλκιδείου Ειρήνης
- 382 Πόλεμος Σπάρτης Ολύνθου, Θάνατος Τλημονίδα και Τελευτία. Κατάληψη της Θηβαϊκής Καδμείας από τον Σπαρτιάτη Φοιβίδα
- 379 Παράδοση της Ολύνθου, διάλυση του κράτους της Χαλκιδικής. Απελευθέρωση των Θηβών· και αποχώρηση της σπαρτιατικής φρουράς.
- 378 Ίδρυση της Β΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας
- 377/76 Σπαρτιατικές δυνάμεις υπό τον Αγησίλαο και τον Κλεόμβροτο στην Βοιωτία
- 376 Νίκη του Χαβρία στην ναυμαχία της Νάξου εναντίον των Πελοποννησίων
- 374/73 ή 373/72 Καταστροφή των Πλαταιών από τους Θηβαίους
- 371 Μάχη στα Λεύκτρα. Νίκη Θηβαίων εναντίον Λακεδαιμονίων και θάνατος του Κλεομβρότου
- 369 (Άνοιξη) Δημιουργία ανεξάρτητου Μεσσηνιακού κράτους
- 362 Μάχη της Μαντινείας: Θάνατος του Επαμεινώνδα
- 358 Ο Φίλιππος Β΄ κατοτροπώνει τους Ιλλυριούς
- 357 ο Φίλιππος Β΄ κυριεύει την Αμφίπολη (και τον χειμώνα του 357/56) την Πύδνα.

357-355 Ο συμμαχικός πόλεμος των Αθηναίων

356 Η Ποτίδαια καταλαμβάνεται και καταστρέφεται από τον Φίλιππο Β΄

352 Ο Φίλιππος Β΄ νικά τον Ονόμαρχο στο Κρόκου πεδίο. Ο Φίλιππος Β΄ στις Θερμοπύλες.

349-348 Ολυνθιακός πόλεμος

348 Καταστροφή της Ολύθνου

10 Κατάλογος σημαντικότερων μαχών με τη συμμετοχή πελταστών/ακοντιστών

- 429 (Θέρος) Μάχη στη Σπάρτωλο ήττα των Αθηναίων (Πελταστές).
- 426 (Θέρος) Εκστρατεία του Δημοσθένους, στην Αιτωλία και Συντριβή των αθηναϊκών δυνάμεων (Ακοντιστές).
- 426/425 (Χειμώνας) Εκστρατεία του Δημοσθένους στην Ακαρνανία, Μάχη των Ολπών, μάχη της Ιδομενής, Νίκη του Δημοσθένους (Ακοντιστές).
- 425 (Θέρος) Εκστρατεία των Αθηναίων στην Πύλο. Κατάληψη Σφακτηρίας. Παράδοση Σπαρτιατών (Πελταστές).
- 423 Εκστρατεία του Βρασίδου στην Θράκη. Μάχη στην Αμφίπολη, ήττα των Αθηναίων (Πελταστές).
- 401 Μάχη στα Κούναξα. Η συμμετοχή των πελταστών συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της εκστρατείας
- 395 Μάχη στις Σάρδεις Οι δυνάμεις του Αγησιλάου θα κερδίσουν τις στρατιωτικές δυνάμεις των Περσών (Πελταστές).
- 390 Μάχη στο Λέχαιο, Νίκη του Ιφικράτους με τους πελταστές απέναντι στους Σπαρτιάτες οπλίτες (Πελταστές).
- 388 Στρατιωτικές επιχειρήσεις του Ιφικράτους στην περιοχή του Ελλησπόντου εναντίον του Αναξιβίου (Πελταστές).
- 382 Η εκστρατεία του Τελευτία εναντίον της Ολύνθου, Συντριβή των δυνάμεων των Σπαρτιατών, Θάνατος του Τελευτία (Πελταστές).
- 379/78-371: Θηβαϊκός πόλεμος, Διαδοχικές απόπειρες των Σπαρτιατών να εκμηδενίσουν τη δύναμη της Θήβας. Όλες αποτυχημένες. Εκτεταμένη συμμετοχή πελταστών τόσο από τους Σπαρτιάτες όσο και από τους Θηβαίους.
- 374/3: Μεταρρυθμίσεις Ιφικράτους στο σώμα των πελταστών. Συμμετοχή σώματος πελταστών με επικεφαλής τον Ιφικράτη στο εκστρατευτικό σώμα των Περσών εναντίον των Αιγυπτίων.

11 Κατάλογος Αγγείων/οστράκων Αγγείων που φέρουν απεικόνιση *πέλτης*⁶⁴¹ και εικόνες πελταστών και πελτών

1. BAPD 486, Έφηβος που φέρει *πέλτην*, όστρακο κρατήρα 425-375
2. BAPD 1240, Ιππέας που φέρει *πέλτην*, όστρακο πυξίδος 500-450
3. BAPD 1427, Πολεμιστής με *πέλτην*, κύαθος 525-475
4. BAPD 1713, Αμαζόνα με *πέλτην*, λήκυθος 500-450
5. BAPD 3829, Αμαζόνα με *πέλτην*, σκύφος 525-475
6. BAPD 4703, Αμαζόνα με *πέλτην*, αλάβαστρον 500-450
7. BAPD 5729, Ιππέας με *πέλτην*, αμφορέας 550-500
8. BAPD 6409, νεαρός Αφρικανός με *πέλτην*, αμφορέας 525-475
9. BAPD 6569, Αμαζόνα με *πέλτην*, αμφορέας 550-500
10. BAPD 7001, Αμαζόνα με *πέλτην*, υδρία 525-475
11. BAPD 7006, Αμαζόνα με *πέλτην*, λήκυθος 475-425
12. BAPD 7008, Αμαζόνες με *πέλτες*, κύλικα 550-500
13. BAPD 7063, Αμαζόνα με *πέλτην*, σκύφος 525-475
14. BAPD 7202, Σάτυρος με *πέλτην*, αμφορέας 500-450
15. BAPD 7224, Αριμασπός με *πέλτην*, πελίκη 400-300
16. BAPD 7978, Σάτυρος με *πέλτην*, κύλικα 525-475
17. BAPD 9980, Σκύθης με *πέλτην*, υδρία 550-500
18. BAPD 10839, Ιππέας με *πέλτην*, λήκυθος 525-475
19. BAPD 10878, Έφηβος ιππέας με *πέλτην*, κρατήρας 475-425
20. BAPD 11679, Αμαζόνα με *πέλτην*, αλάβαστρον 500-450
21. BAPD 11808, Αμαζόνα με *πέλτην*, υδρία 475-425
22. BAPD 11992, Έφηβος με *πέλτην*, κύλικα 500-450
23. BAPD 12132, Έφηβος με *πέλτην*, σκύφος 475-425
24. BAPD 12514, Αμαζόνα με *πέλτην*, 425-375
25. BAPD 13401, Αριμασποί με *πέλτες*, κρατήρας 400-300
26. BAPD 13447, Θράξ με *πέλτην*, κύλικα 500-450
27. BAPD 13858, Πολεμιστής με *πέλτην*, κύαθος 525-475
28. BAPD 16506, Θραξ με *πέλτην*, κύλικα 475-425

⁶⁴¹ Περιλαμβάνονται τα πρώτα ενενήντα εννέα (99) παραδείγματα ως ενδεικτικά και των υπολοίπων. Το σύνολο των ευρημάτων είναι διακόσια ογδόντα οκτώ (288). Αυτά μπορούν να εντοπιστούν στην εξής ιστοσελίδα: <https://www.beazley.ox.ac.uk/XDB/ASP/searchOpen.asp#aHeader> χρησιμοποιώντας ως decoration termword τον όρο PELTA.

29. BAPD 16798, Αμαζόνα με *πέλτην*, πελίκη 475-425
30. BAPD 17089, Πολεμιστής με *πέλτην*, κύλικα 525-475
31. BAPD 18018, Αμαζόνα με *πέλτα*, κρατήρας 450-400
32. BAPD 18920, Ιππέας με *πέλτην*, λήκυθος 500-450
33. BAPD 22887, Σάτυροι με *πέλτες*, κύλικα 525-475
34. BAPD 23589, Πολεμιστής με *πέλτην*, λήκυθος 525-475
35. BAPD 24441, νεαρός Αφρικανός με *πέλτην*, όστρακο κανθάρου 500-450
36. BAPD 25558, Πολεμιστής με *πέλτην*, όστρακο κύλικας 525-475
37. BAPD 28060, Έφηβοι με *πέλτες*, κρατήρας 400-300
38. BAPD 28581, Αριμασποί με *πέλτες*, πελίκη 400-300
39. BAPD 28761, Πολεμιστής με *πέλτην*, κύλικα 525-475
40. BAPD 29151, Αριμασπός με *πέλτην*, πελίκη 425-375
41. BAPD 29970, Αμαζόνα με *πέλτην*, λήκυθος 450-400
42. BAPD 30308, Αμαζόνα με *πέλτην*, αλάβαστρον 475-425
43. BAPD 31853, Πολεμιστής με *πέλτην*, κρατήρας 500-450
44. BAPD 43091, Πολεμιστής με *πέλτην*, κρατήρας 525-475
45. BAPD 43664, Πολεμιστής με *πέλτην*, αμφορέας 500-450
46. BAPD 43850, Αμαζόνα με *πέλτην*, όστρακο κύλικας 500-450
47. BAPD 44129, Ιππέας με *πέλτην*, όστρακο κύλικας 550-500
48. BAPD 44444, Πολεμιστής με *πέλτην*, κρατήρας 500-450
49. BAPD 45238, Αμαζόνα με *πέλτην*, όστρακα κυπέλλου 525-475
50. BAPD 45370, Αμαζόνα με *πέλτην*, λήκυθος 450-400
51. BAPD 200309, Σάτυροι με *πέλτες*, κύλικα 525-475
52. BAPD 200362, Πολεμιστής με *πέλτην*, κύλικα 525-475
53. BAPD 200368, Πολεμιστής με *πέλτην*, κύλικα 525-475
54. BAPD 200396, Σάτυρος με *πέλτην*, κύλικα 525-475
55. BAPD 200444, Αμαζόνα με *πέλτην*, κύλικα 525-475
56. BAPD 200484, Πολεμιστής με *πέλτες*, κύλικα 525-475
57. BAPD 200521, Αμαζόνα με *πέλτην*, κύλικα 525-475
58. BAPD 200558, Αμαζόνα με *πέλτην*, όστρακο κύλικας 525-475
59. BAPD 200656, Σάτυρος με *πέλτην*, κύλικα 525-475
60. BAPD 200939, Αμαζόνα με *πέλτην*, όστρακο κύλικας 525-475
61. BAPD 200940, γυμνός Έφηβος με *πέλτην*, κύλικα χωρίς στέλεχος 525-475
62. BAPD 201067, Πολεμιστής (γυμνός) με *πέλτην*, κύλικα 525-475

63. BAPD 201087, Σάτυρος με *πέλτην*, κύλικα 525-475
64. BAPD 201101, Σάτυρος με *πέλτην*, όστρακο κύλικας 525-475
65. BAPD 201102, Σάτυρος με *πέλτην*, όστρακο κύλικας 525-475
66. BAPD 201125, Πολεμιστής με *πέλτην*, κύλικα 525-475
67. BAPD 201129, Σάτυρος με *πέλτην*, κύλικα 525-475
68. BAPD 201140, Έφηβος με *πέλτην* χορεύει πιρρίχειο, 525-475
69. BAPD 201175, Έφηβος με σκυθικό *πίλο* και *πέλτην*, κύλικα 525-475
70. BAPD 201242, Σάτυρος με *πέλτην*, κύλικα 525-475
71. BAPD 201347, Ιππέας με *πέλτην*, κύλικα 525-475
72. BAPD 201441, Πολεμιστής με *πέλτην*, κύλικα 525-475
73. BAPD 201447, Σάτυρος με *πέλτην*, κύλικα 525-475
74. BAPD 201494, Σάτυρος με *πέλτην*, αλάβαστρον 525-475
75. BAPD 201538, Σάτυρος με *πέλτην*, κύλικα 525-475
76. BAPD 201594, Αμαζόνα με *πέλτην*, κύλικα 525-475
77. BAPD 202289, νεαρός Αφρικανός με *πέλτην*, κύλικα 525-475
78. BAPD 202781, νεαρός Αφρικανός τοξότης με *πέλτην*, αλάβαστρον 525-475
79. BAPD 202785, νεαρός Αφρικανός τοξότης με *πέλτην*, αλάβαστρον 525-475
80. BAPD 202786, νεαρός Αφρικανός τοξότης με *πέλτην*, αλάβαστρον 500-450
81. BAPD 202804, νεαρός Αφρικανός τοξότης με *πέλτην*, αλάβαστρον 500-450
82. BAPD 202806, νεαρός Αφρικανός τοξότης με *πέλτην*, αλάβαστρον 500-450
83. BAPD 202808, νεαρός Αφρικανός τοξότης με *πέλτην*, αλάβαστρον 500-450
84. BAPD 203237, Έφηβος τοξότης με *πέλτην* και σκυθικό *πίλο* όστρακο κύλικας 525-475
85. BAPD 203669 Έφηβος με *πέλτην*, κύλικα 500-450
86. BAPD 203706 Πολεμιστής από τη Θράκη με *πέλτην*, κύλικα 500-450
87. BAPD 203884 Σάτυρος με *πέλτην*, όστρακο κύλικας 500-450
88. BAPD 204074 Πολεμιστής με *πέλτην*, σκύφος 500-450
89. BAPD 205278 Πολεμιστής από τη Θράκη με *πέλτην*, όστρακο κύλικας, 500-450
90. BAPD 205747 Αριμασπός με *πέλτην*, κρατήρας 500-450.
91. BAPD 205763 Σάτυρος με *πέλτην*, σκύφος 500-450
92. BAPD 206610 Έφηβος με *πέλτην*, κρατήρας 500-450
93. BAPD 206941 Αμαζόνα με *πέλτην*, κρατήρας 475-425
94. BAPD 207096 Αμαζόνα με *πέλτην*, κρατήρας 475-425

95. BAPD 207097 Αμναζόνα με *πέλτην*, κρατήρας 475-425
96. BAPD 207110 Αμαζόνα με *πέλτην*, κρατήρας 475-425
97. BAPD 207519 Σκύθης τοξότης με *πέλτην*, αμφορέας 475-425
98. BAPD 209260, Πολεμιστής με *πέλτην*, λήκυθος 500-450
99. BAPD 209476 Αμαζόνα ιππέας με *πέλτην*, όστρακα κανθάρου 500-450

Εικόνα 1. Γυμνός έφηβος με πέλτην και ακόντιο. Κατηγορία αγγείου κύλιξ χω-
ρίς στέλεχος Αριθμός αγγείου στη συλλογή Beazley 200940
[https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?id={6FF6F917-0E7E-43EF-A707-3E04A5AC6109}&noResults=297&recordCount=23&databaseID={12FC52A7-0E32-4A81-9FFA-C8C6CF430677}&search=%20{AND}%20%20\[Decoration%20Termword\]%20PELTA](https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?id={6FF6F917-0E7E-43EF-A707-3E04A5AC6109}&noResults=297&recordCount=23&databaseID={12FC52A7-0E32-4A81-9FFA-C8C6CF430677}&search=%20{AND}%20%20[Decoration%20Termword]%20PELTA)

Εικόνα 2. Πολεμιστής με πέλτην και δόρυ. Κατηγορία αγγείου κύαθος. Αριθμός
αγγείου στη συλλογή Beazley: 1427 [https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?id={A0DCC89C-84B9-4537-9703-4718CA85BB2D}&noResults=2&recordCount=1&databaseID={12FC52A7-0E32-4A81-9FFA-C8C6CF430677}&search={AND}%20%20\[Decoration%20Termword\]%20PELTA%20{AND}%20%20\[Shape%20Name\]%20KYATHOS](https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?id={A0DCC89C-84B9-4537-9703-4718CA85BB2D}&noResults=2&recordCount=1&databaseID={12FC52A7-0E32-4A81-9FFA-C8C6CF430677}&search={AND}%20%20[Decoration%20Termword]%20PELTA%20{AND}%20%20[Shape%20Name]%20KYATHOS)

Εικόνα 3. Αμαζόνα με πέλτην και δόρυ ή ακόντιο. Κατηγορία αγγείου *άμφορεδες*. Αριθμός αγγείου στη συλλογή Beazley: 6569 [https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?id={CC75A9A9-2DF7-4515-AFA8-3D3127A7CC77}&noResults=297&recordCount=9&databaseID={12FC52A7-0E32-4A81-9FFA-C8C6CF430677}&search=%20{AND}%20%20\[Decoration%20Termword\]%20PELTA](https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?id={CC75A9A9-2DF7-4515-AFA8-3D3127A7CC77}&noResults=297&recordCount=9&databaseID={12FC52A7-0E32-4A81-9FFA-C8C6CF430677}&search=%20{AND}%20%20[Decoration%20Termword]%20PELTA)

Εικόνα 4. Σάτυρος με πέλτην που φέρει ως διακοσμητική παράσταση κισσό. Κατηγορία αγγείου *κύλιξ*. Αριθμός αγγείου στη συλλογή Beazley: 7978 [7978.https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?id={5F2B8F0F-5290-48DD-871F-EF5FE3F85F66}&noResults=297&recordCount=15&databaseID={12FC52A7-0E32-4A81-9FFA-C8C6CF430677}&search=%20{AND}%20%20\[Decoration%20Termword\]%20PELTA](https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?id={5F2B8F0F-5290-48DD-871F-EF5FE3F85F66}&noResults=297&recordCount=15&databaseID={12FC52A7-0E32-4A81-9FFA-C8C6CF430677}&search=%20{AND}%20%20[Decoration%20Termword]%20PELTA)

Εικόνα 5. Αμαζόνα με πέλτην που φέρει διακοσμητική παράσταση οφθαλμού.
Κατηγορία αγγείου *Άλαβαστρον*. Αριθμός Αγγείου στη συλλογή Beazley: 4703
[https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?id={41B06E28-B083-4DD7-91DB-8AC29B369CD8}&noResults=297&recordCount=6&databaseID={12FC52A7-0E32-4A81-9FFA-C8C6CF430677}&search=%20{AND}%20%20\[Decoration%20Termword\]%20PELTA](https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?id={41B06E28-B083-4DD7-91DB-8AC29B369CD8}&noResults=297&recordCount=6&databaseID={12FC52A7-0E32-4A81-9FFA-C8C6CF430677}&search=%20{AND}%20%20[Decoration%20Termword]%20PELTA)

Εικόνα 6. Ιππέας με πέλτην. Κατηγορία αγγείου κύλιξ. Αριθμός αγγείου στη συλλογή Beazley 201347 [https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?id={9E280421-B9ED-45B5-9709-BF45E3A8879E}&noResults=29&recordCount=16&databaseID={12FC52A7-0E32-4A81-9FFA-C8C6CF430677}&search={AND}%20%20\[Decoration%20Term-word\]%20PELTA%20{AND}%20%20\[Shape%20Name\]%20CUP](https://www.carc.ox.ac.uk/XDB/ASP/recordDetails.asp?id={9E280421-B9ED-45B5-9709-BF45E3A8879E}&noResults=29&recordCount=16&databaseID={12FC52A7-0E32-4A81-9FFA-C8C6CF430677}&search={AND}%20%20[Decoration%20Term-word]%20PELTA%20{AND}%20%20[Shape%20Name]%20CUP)

12 Επιγραφικές Πηγές

IG II²/III²= **Inscriptiones Graecae** 1913-1940, ed. Kirchner J., Berlin.

IG I³ = **Inscriptiones Graecae** 1981, 1994 Fasc. 1, ed. David Lewis, Berlin.

IG IV²= **Inscriptiones Graecae** 1929, ed. F. Hiller von Gaertringen Berlin.

IG XII, Suppl. = **Inscriptiones Graecae XII Supplementum** 1939, ed. F. Hiller von Gaertringen Berlin.

Rhodes, P.J. - Osborne, R. 2003, *Greek Historical Inscriptions 404-323 BC*, Oxford.

SEG= Supplementum Epigraphicum Graecum vol. 8 eds. Hondius J.E., **1923-1954 vol. 34**, eds. Pleket H. W., and Stroud R. S. 1987, Amsterdam **vol. 48**, eds. Henry W. Pleket, Ronald S. Stroud, Angelos Chaniotis and Johan H.M. Strubbe. Amsterdam **2001**.

Tod, M.N., *A Selection of Greek Historical Inscriptions (GHI)*, I, Oxford 1946² (nos. 1-96); II, Oxford 1948 (nos. 97-205)

13 Γραμματειακές πηγές

13.1 Αρχαίες Ελληνικές πηγές

Αθήναιος, Kaibel G., *Athenaei Naucraticae deipnosophistarum libri xv*, 3 vols., Leipzig: Teubner, 1-2:1887; 3:1890 (repr. 1-2:1965; 3:1966)

Αισχίνης, Martin V., and de Budé G., *De Falsa Legatione Eschine. Discours*, vol. 1, Paris: Les Belles Lettres, 1927 (repr. 1962)

Απολλόδωρος, R. Wagner, *Apollodori bibliotheca. Pediasimi libellus de duodecim Herculis laboribus [Mythographi Graeci* 1. Leipzig: Teubner, 1894]

Αριστοφάνης, Wilson N. G., *Acharnenses Aristophanis Fabulae*, Tomus I, Oxford: Oxford University Press, 2007.

---, Wilson N. G., *Plutus Aristophanis Fabulae*, Tomus II, Oxford: Oxford University Press, 2007.

---, Wilson N. G., *Pax Aristophanis Fabulae*, Tomus I, Oxford: Oxford University Press, 2007.

Αριστοτέλης, Oppermann H., *Aristotelis Αθηναίων Πολιτεία*, Leipzig: Teubner, 1928 (repr. 1968).

---, Wartelle A., and van Groningen B. A., *Aristote. Économique*, Paris: Les Belles Lettres, 1968.

---, Louis P., *Aristote. Histoire des animaux*, vols. 1-3, Paris: Les Belles Lettres, 1:1964; 2:1968; 3:1969.

---, Fobes F.H., *Aristotelis meteorologicorum libri quattuor*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1919 (repr. Hildesheim: Olms, 1967).

---, Ross W. D., *Metaphysica, Aristotle's metaphysics*, 2 vols., Oxford: Clarendon Press, 1924 (repr. 1970 [of 1953 corr. edn.]).

---, Ross W. D., *Aristotelis politica*, Oxford: Clarendon Press, 1957 (repr. 1964).

Αρριανός, Roos A. G. and Wirth G., *Alexandri Anabasis, Flavii Arriani quae exstant omnia*, vol. 1, Leipzig: Teubner, 1967 (1st edn. corr.)

---, Roos A. G. and Wirth G., **Historia Indika, Flavii Arriani quae exstant omnia**, vol. 2, Leipzig: Teubner, 1968 (1st edn. corr.)

Δημοσθένης, Butcher S. H., **Philippica I Demosthenis orationes**, vol. 1, Oxford: Clarendon Press, 1903 (repr. 1966).

---, Butcher S. H., **Adversus Androtonem**, *Demosthenis orationes*, vol. 2.1, Oxford: Clarendon Press, 1907 (repr. 1966).

---, Butcher S. H., **De Rhodiorum libertate** *Demosthenis orationes*, vol. 1, Oxford: Clarendon Press, 1903 (repr. 1966): [190-201].

---, Rennie W., **Contra Boetum 2 Demosthenis orationes**, vol. 2.2, Oxford: Clarendon Press, 1921 (repr. 1966)

Ψευδο-Δημοσθένης, Rennie W., **Contra Polyclem** *Demosthenis orationes*, vol. 3, Oxford: Clarendon Press, 1931 (repr. 1960).

Διόδωρος Σικελιώτης, Fischer K. T. (post Bekker I. & Dindorf L.) and Vogel, F., *Diodori bibliotheca historica*, 5 vols., 3rd edn., Leipzig: Teubner, vol. 1:1888³. 2:1890³. 3:1893³. 4-5:1906³ (repr. 1964).

Ευάγριος Σχολαστικός, Bidez J. and Parmentier L., *The ecclesiastical history of Evagrius with the scholia*, London: Methuen, 1898

Εύπολις, Meineke A., *Fragmenta comicorum Graecorum*, vol. 4, Berlin: Reimer, 1841 (repr. Berlin: De Gruyter, 1970).

Ευριπίδης, Diggle, J., *Alcestis Euripidis fabulae*, vol. 1, Oxford: Clarendon Press, 1984.

---, Diggle J., *Phoenissae Euripidis fabulae*, vol. 3, Oxford: Clarendon Press, 1994

Ηρόδοτος, Wilson N. G., *Herodoti Historiae (2 vols.)*, Oxford: Oxford University Press, 2015

Θουκυδίδης, Jones H. S., and Powell J. E. *Thucydidis historiae*, 2 vols., Oxford: Clarendon Press, 1:1942 (1st edn. rev.); 2:1942 (2nd edn. rev.) (repr. 1:1970; 2:1967).

Ζώσιμος, Paschoud F., *Zosime. Histoire nouvelle*, vols. 1-3.2, Paris: Les Belles Lettres, 1:1971; 2.1-2.2:1979; 3.1:1986; 3.2:1989

Ἰσαίος, P. Roussel, **De Astyphilo**, *Isée. Discours*, 2nd edn., Paris: Les Belles Lettres, 1960.

Ἰσοκράτης, Brémond E., and Mathieu, G., **Panegyricus**, *Isocrate. Discours*, vol. 2, Paris: Les Belles Lettres, 1938 (repr. 1967 (1st edn. rev. et corr.)).

---, Mathieu G., **Antidosis**, *Isocrate. Discours*, vol. 3, Paris: Les Belles Lettres, 1942 (repr. 1966).

Κρατίνοσ, Kock T., *Comicorum Atticorum fragmenta*, vol. 1, Leipzig: Teubner, 1880
F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker (FGrH)*, Leiden: Brill, FGrH 66
Ελληνικά της Οξυρρύγχου, 70 Έφορος, 324 Ανδροτίων, 328 Φιλόχορος.

Bartoletti, V., *Hellenica Oxyrhynchia*, Leipzig: Teubner, 1959.

Κάσσιος Δίων, Boissevain U. P., *Cassii Dionis Cocceiani historiarum Romanarum quae supersunt*, 3 vols., Berlin: Weidmann, 1:1895; 2:1898; 3:1901 (repr. 1955)

Λύσιασ, Carey C., *In Philonem Lysiae orationes cum fragmentis*, Oxford: Oxford University Press, 2007.

---, C. Carey, ‘Υπερ του Άριστοφάνουσ χρημάτων, προς το δημόσιον’ *Lysiae orationes cum fragmentis*, Oxford: Oxford University Press, 2007.

Νικηφόροσ Καλλίστοσ Ξανθόπουλοσ, Migne J. P., *Historia ecclesiastica, Patrologiae cursus completus (series Graeca) (MPG)* 145-147, Paris: Migne, 1857-1866

Ξενοφών, Marchant E.C., **Agesilaus**, *Xenophontis opera omnia*, vol. 5, Oxford: Clarendon Press, 1920 (repr. 1969).

---, Marchant E.C., **Anabasis** *Xenophontis opera omnia*, vol. 3, Oxford: Clarendon Press, 1904 (repr. 1961).

---, Marchant E.C., **Hellenica** *Xenophontis opera omnia*, vol. 1, Oxford: Clarendon Press, 1900 (repr. 1968).

----, Marchant E.C., **Memorabilia** *Xenophontis opera omnia*, vol. 2, 2nd edn., Oxford: Clarendon Press, 1921² (repr. 1971).

---, Marchant E.C., **De republica Lacedaemoniorum**, *Xenophontis opera omnia*, vol. 5, Oxford: Clarendon Press, 1920 (repr. 1969).

---, Marchant E. C., *De Vectigalibus, Xenophontis opera omnia*, vol. 5, Oxford: Clarendon Press, 1920

---, Marchant E. C., **Oeconomicus** Xenophontis opera omnia, vol. 2, 2nd edn., Oxford: Clarendon Press, 1921 (repr. 1971).

Όμηρος, Allen T. W., *Homeri Ilias*, vols. 2-3, Oxford: Clarendon Press, 1931

---, von der Mühlh, *Homeri Odyssea*, Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1962.

Παυσανίας, Spiro F., *Pausaniae Graeciae descriptio*, 3 vols., Leipzig: Teubner, 1903 (repr. 1:1967)

Πλάτων, Burnet J., *Apologia Socratis Platonis opera*, vol. 1, Oxford: Clarendon Press, 1900 (repr. 1967)

---, Burnet J., **Laches** *Platonis opera*, vol. 3, Oxford: Clarendon Press, 1903 (repr. 1968)

---, Burnet J., **Leges**, *Platonis opera*, vol. 5, Oxford: Clarendon Press, 1907 (repr. 1967).

----, Burnet J., **Phaedo** *Platonis opera*, vol. 1, Oxford: Clarendon Press, 1900 (repr. 1967).

---, Burnet J., **Protagoras**, *Platonis opera*, vol. 3, Oxford: Clarendon Press, 1903 (repr. 1968).

---, Burnet J., **Symposium**, *Platonis opera*, vol. 2, Oxford: Clarendon Press, 1901 (repr. 1967).

Πλούταρχος, Perrin, B., **Agesilaus**, *Plutarch's lives*, vol. 5, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1917 (repr. 1968).

---, Ziegler K., **Alcibiades** *Plutarchi vitae parallelae*, vol. 1.2, 3rd edn., Leipzig: Teubner, 1964³

---, Ziegler K., **Aristeides** *Plutarchi vitae parallelae*, vol. 1.1, 4th edn., Leipzig: Teubner, 1969⁴.

---, Ziegler K., **Artaxerxes**, *Plutarchi vitae parallelae*, vol. 3.1, 2nd edn., Leipzig: Teubner, 1971²

---, Ziegler K., **Marius** *Plutarchi vitae parallelae*, vol. 3.1, 2nd edn., Leipzig: Teubner, 1971²

---, Ziegler K., **Pelopidas** *Plutarchi vitae parallelae*, vol. 2.2, 2nd edn., Leipzig: Teubner, 1968²

---, W. Sieveking, **Plutarchi moralia**, vol. 3, Leipzig: Teubner, 1929 (repr. 1972)

Πολύαινος, Melber J., and Woelfflin E., *Polyaeni strategematon libri viii*, Leipzig: Teubner, 1887 (repr. 1970).

Πολύβιος, Büttner-Wobst T., *Polybii historiae*, vols. 1-4, Leipzig: Teubner, 1:1905; 2:1889; 3:1893; 4:1904 (repr. 1:1962; 2-3:1965; 4:1967).

Προκόπιος, G. Wirth (post J. Haury), **De Aedificiis**, *Procopii Caesariensis opera omnia*, vol. 4, Leipzig: Teubner, 1964

---, Wirth G., (post Haury J.), **De Bellis (de Bello Per Persico)** *Procopii Caesariensis opera omnia*, vols. 1-2, Leipzig: Teubner, 1:1962; 2:1963

Κλαύδιος Πτολεμαίος, Grasshoff G. and Stückelberger A., *Klaudios Ptolemaios Handbuch der Geographie*, vols. 1-2, Basel: Schwabe, 2006.

Στέφανος Βυζάντιος, Billerbeck M., and Zubler C., *Stephani Byzantii Ethnika (Volumen II: A-I)* [*Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Series Berolinensis* 43/2. Berlin - New York: De Gruyter, 2011]

(Ψεύδο)Σκύλαξ, Müller K., **Periplus Scylacis**, *Geographi Graeci minores*, vol. 1, Paris: Didot, 1855 (repr. Hildesheim: Olms, 1965)

Στράβωνας, Meineke A., *Strabonis geographica*, 3 vols., Leipzig: Teubner, 1877

Adler A., *Suidae lexicon*, 4 vols. *Lexicographi Graeci* 1.1-1.4. Leipzig: Teubner, 1.1:1928; 1.2:1931; 1.3:1933; 1.4:1935.

Φιλήμων, Kock T., *Comicorum Atticorum fragmenta*, vol. 2, Leipzig: Teubner, 1884.

13.2 Λατινικές πηγές

Frontinus, Sextus Julius, and Robert I. Ireland. **Strategemata**. 1. Aufl. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. Leipzig: B.G. Teubner, 1990.

Nepos, Cornelius, and Peter K. Marshall. **Chabrias, Thrasybulus**, Cornelii Nepotis Vitae cum fragmentis. 1. Aufl. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana: [Scriptores Romani]. Leipzig: B.G. Teubner, 1

14 Βιβλιογραφία⁶⁴²

- Ahlberg-Cornell, G. (1971) *Fighting on land and sea in Greek geometric art*. Stockholm : Lund: Svenska institutet i Athen; distributed by P. Åströms förlag (Skrifter utgivna av Svenska institutet i Athen, 4o= Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae, 4o, 16).
- Albracht, F. (1886) *Kampf und Kampfschilderung bei Homer: ein Beitrag zu den Kriegsaltertümern*. Naumburg a.S: H. Sieling.
- Alam, M. (2012) ‘The coinage of the Persian Empire’, in W.E. Metcalf (ed.) *The Oxford Handbook of Greek and Roman coinage*. Oxford University Press, pp. 61–87.
- Anderson, J.K. (1970) *Military theory and practice in the age of Xenophon*. Berkeley: University of California Press.
- Anderson, J.K. (1974) *Xenophon*. London: Duckworth.
- Bagnall, R.S. and Talbert, R.J.A. (eds) (2000) *Barrington atlas of the Greek and Roman world*. Princeton / : Oxford: Princeton University Press.
- Barber, E.J.W. (1991) *Prehistoric textiles: the development of cloth in the Neolithic and Bronze Ages with special reference to the Aegean*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Bardunias, P.M. and Ray, F.E. (2016) *Hoplites at war: a comprehensive analysis of heavy infantry combat in the Greek world, 750/100 BCE*. Jefferson, N.C: McFarland.
- Bartoletti, V. and Chambers, M. (eds) (1993) *Hellenica oxyrhynchia: post Victorium Bartoletti*. Stutgardiae: B.G. Teubner (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana).
- Beck, H. (2001) ‘“The Laws of th Fathers”’ versus “The Laws of the League”’: Xenophon on Federalism.’, *Classical Philology*, 96, pp. 355–375.
- Beekes, R.S.P. and Beek, L. van (2010) *Etymological dictionary of Greek*. Leiden ; Boston: Brill (Leiden Indo-European etymological dictionary series, v. 10/1-2).
- Bengtson, H. (1991) *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος (από τις απαρχές μέχρι τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία)*. Τίτλος πρωτότυπου: *Griechische Geschichte von den Anfängen bis in die Romische*

⁶⁴² Το σύστημα της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιείται στην παρούσα διδακτορική διατριβή είναι αυτό του πανεπιστημίου Χάβαρντ στη 12^η έκδοση του, Harvard 12th edition.

Kaiserzeit. 4., durchgesehene und erg. Aufl. Translated by Γαβρίλης Αντρέας. München: C.H. Beck (Handbuch der Altertumswissenschaft, 3. Abt., 4. T).

Berve, H. (1937) *Miltiades: Studien zur Geschichte des Mannes und seiner Zeit*. Berlin: Weidmann (Hermes : Zeitschrift für klassische Philologie. Einzelschriften, Heft 2).

Best, J.G.P. (1969) *Thracian peltasts and their influence on Greek Warfare*. Groningen: Wolters-Noordhoff (Studies of the Dutch Archaeological and Historical Society, v. 1).

Bianco, E. (2007) *Lo stratego Timoteo, torre di Atene*. Alessandria: Edizioni dell'Orso (Fonti e studi di storia antica, v. 9).

Bigwood, J.M. (1983) 'The Ancient Accounts of the Battle of Cunaxa', *The American Journal of Philology*, 104(4), pp. 340–357.

Blamire, A. (2001) 'Athenian Finance, 454-404 B. C.', *Hesperia*, 70(1), pp. 99–126.

Bleckmann, B. (1998) *Athens Weg in die Niederlage: die letzten Jahre des Peloponnesischen Kriegs*. Stuttgart : Leipzig: B.G. Teubner (Beiträge zur Altertumskunde, Bd. 99).

Blok, J. (1995) *The early Amazons: modern and ancient perspectives on a persistent myth*. Leiden ; New York: E.J. Brill (Religions in the Graeco-Roman world, 120).

Boardman, J. and Ashmolean, M. (1961) *The Cretan collection in Oxford: the Dictaeon cave and Iron Age Crete*. Oxford, England: Clarendon Press.

Borchhardt, J. (1972) *Homerische Helme: Helmformen der Ägäis in ihren Beziehungen zu orientalischen und europäischen Helmen in der Bronze- und frühen Eisenzeit*. P. von Zabern.

Borchhardt, J. (1977a) 'I. Frühe Griechische Schildformen', in H.G. Buchholz and J. Wiesner (eds) *Kriegswesen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Archaeologia Homerica E1 (Arch-Hom), Kapitel E), pp. 1–56.

Borchhardt, J. (1977b) 'II. Helme', in H.G. Buchholz and J. Wiesner (eds) *Kriegswesen*. Göttingen (Archaeologia Homerica, Kapitel E), pp. 57–74.

Bowden, H. (1993) 'Hoplites and Homer: Warfare, hero cult, and the ideology of the polis', in J. Rich and G.J. Shipley (eds) *War and society in the Greek world*. London : New York: Routledge (Leicester-Nottingham studies in ancient society, 4), pp. 45–63.

Branderburg, H. (1977) ‘Μίτρα, ζωστήρ und ζῶμα’, in *Kriegswesen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Archaeologia Homerica, Kapitel E), pp. 119–143.

Briant, P. (2002) *From Cyrus to Alexander: a history of the Persian Empire*. Τίτλος πρωτοτύπου: *Histoire de l'Empire Perse : de Cyrus à Alexandre*. Leiden : Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 1996. Translated by P.T. Daniels. Winona Lake: Eisenbrauns.

British, A. (1987) *A Lexicon of Greek Personal Names*. Edited by P.M. Fraser et al. Oxford: Clarendon Press.

British, M. (1981) *Catalogue of Greek coins: Central Greece. (Locris, Procis, Boeotia and Euboea.) / by Barclay V. Head ... Edited by Reginald Stuart Poole*. Edited by B.V. Head and R.S. Poole. Bologna: A. Forni (Catalogue of the Greek coins in the British Museum).

Buckler, J. (1972) ‘A Second Look at the Monument of Chabrias’, *Hesperia*, 41(4), pp. 466–474.

Buckler, J. (1979) ‘The Re-establishment of the Boiotarchia (378 BC)’, *American Journal of Ancient History*, 4, pp. 50–64.

Buckler, J. (2003) *Aegean Greece in the fourth century BC*. Leiden/ Boston: Brill.

Buckler, J. and Beck, H. (2008) *Central Greece and the politics of power in the fourth century BC*. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press.

Burkert, W. (1985) *Greek religion: archaic and classical* Τίτλος Πρωτοτύπου: *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*. Oxford: Blackwell.

Burnett, A.P. and Edmonson, C.N. (1961) ‘The Chabrias Monument in the Athenian Agora’, *Hesperia*, 30(1), pp. 74–91.

Bussman, J.B. (1912) *Die böotische Verfassung*. Fuldaer Actiendruckerei.

Campbell, B. and Tritle, L.A. (2012) *The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World*. Oxford University Press.

Carney, E.D. (2019) *Eurydice and the birth of Macedonian power*. New York: Oxford University Press (Women in antiquity).

- Casson, L. (1991) *The ancient mariners: seafarers and sea fighters of the Mediterranean in ancient times*. 2nd ed. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Catling, H., Buchholz, H.G. and Wiesner, J. (1977) 'III.Panzer', in *Kriegswesen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Archaeologia Homerica, Kapitel E), pp. 75–118.
- Cawkwell, G. (1989) 'Orthodoxy and Hoplites', *Classical Quarterly*, 39, pp. 375–389.
- Cichorius, C. (1896) *Die Reliefs der Traiansäule*. Berlin: Reimer.
- Cloch , P. (1952) *Th bes de B otie, des origines   la conqu te romaine*. Namur: Secr tariat des publications, Facult s universitaires.
- Coles, J.M. (1962) 'European Bronze Age Shields', *Proceedings of the Prehistoric Society*, 28, pp. 156–190. Available at: <https://doi.org/10.1017/S0079497X0001570X>.
- Crielaard, J.P. (2009) 'Cities', in K.A. Raaflaub and H. van Wees (eds) *A companion to archaic Greece*. Malden, MA: Wiley-Blackwell (Blackwell companions to the ancient world. Ancient history), pp. 349–372.
- Davies, J.K. (1971) *Athenian propertied families, 600-300 B.C.* Oxford: Clarendon Press.
- Decourt, J.C., Nielsen, T.H. and Bruno, H. (no date) 'Thessalia and Abjacent Regions', in Nielsen, T. H. and Hansen, M. H., .
- Desborough, V.R. d'Arba (1964) *The last Mycenaeans and their successors: an archaeological survey, c. 1200-c. 1000 B.C.* Oxford: Clarendon Press.
- Develin, R. (1989) *Athenian officials, 684-321 B.C.* Cambridge [England]: New York: Cambridge University Press.
- Droysen, H. and Hermann, K.F. (1889) *Heerwesen und Kriegf hrung der Griechen*. Freiburg i. B: Mohr (K.F. Hermann's Lehrbuch der griechischen Antiquit ten, 2. Bd., 2. Abt).
- Echeverria Rey, F. (2010) 'Weapons, technological determinism, and ancient warfare', in G.G. Fagan and M. Trundle (eds) *New perspectives on ancient warfare*. Leiden Boston: Brill (History of warfare, v. 59), pp. 21–56.
- Edwards, M.W. (1987) *Homer: poet of the Iliad*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Finley, M.I. (1978) *The world of Odysseus*. Rev. ed. New York: Viking Press.
- Fittschen, K. (1969) *Untersuchungen zum Beginn der Sagedarstellungen bei den Griechen*. Berlin: Hessling.
- Flensted-Jensen, P. (2004) 'Thrace from Axios to Strymon', in M.H. Hansen and T.H. Nielsen (eds) *An Inventory of archaic and classical Poleis*, pp. 810–853.
- Foltiny, S. (1977a) 'Beinschienen', in *Kriegswesen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Archaeologia Homerica, Kapitel E), pp. 143–159.
- Foltiny, S. (1977b) 'Schwert, Dolch und Messer', in *Kriegswesen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (Archaeologia Homerica, Kapitel E), pp. 231–274.
- Fornara, C.W. (1971) *The Athenian board of generals from 501 to 404*. Wiesbaden: F. Steiner (Historia. Einzelschriften, Heft 16).
- Fossey, J.M. and Ares, P. (1988) *Topography and population of ancient Boiotia*. 1st ed. Chicago: Ares.
- Fox, R.L. (2011) 'THE 360'S', in R.L. Fox (ed.) *Brill's Companion to Ancient Macedon*.
- Franz, J.P. (2002) *Krieger, Bauern, Bürger: Untersuchungen zu den Hoplitzen der archaischen und klassischen Zeit*. Frankfurt am Main: Lang (Europäische Hochschulschriften, Bd. 925).
- Freitag, K. (1999) *Der Golf von Korinth: Historisch-topographische Untersuchungen von der Archaik bis in das 1. Jh. v. Chr.* München: Tuduv (Quellen und Forschungen zur antiken Welt, Bd. 34).
- Freitag, K., Funke, P. and Moustakis, N. (2004) 'Aitolia', in M.H. Hansen and T.H. Nielsen (eds) *An inventory of archaic and classical poleis: an investigation conducted by the Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*. Oxford: Oxford University Press, pp. 379–390.
- Furtwängler, A. (1890) *Die bronzen und die übrigen kleineren funde von Olympia*. Berlin: A. Asher & Co (Olympia: die ergebnisse der von dem Deutschen Reich veranstalteten ausgrabung, 4).
- Gehrke, H.J. and Wirbelauer, E. (2004) 'Akarnania and adjacent areas', in M.H. Hansen and

T.H. Nielsen (eds) *An inventory of archaic and classical poleis: an investigation conducted by the Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*. Oxford: Oxford University Press, pp. 351–378.

Ghirshman, R. (1964) *Persia: from the origins to Alexander the Great*. London: Thames and Hudson (Arts of mankind ;[v.5]).

Gilliver, C., Lloyd, A.B. and Wees, H. van (eds) (1996) ‘Heroes Knights and Nutters’, in *Battle in antiquity*. Paperback edition 2009. London: Duckworth in association with The Classical Press of Wales, pp. 1–86.

Gomme, A., Andrews, A. and Dover, K.J. (1986) *A historical commentary on Thucydides*. Oxford: Clarendon Press.

Gray, D. (1954) ‘Metal-Working in Homer’, *The Journal of Hellenic Studies*, 74, pp. 1–15.

Griffin, J. (1980) *Homer on life and death*. Oxford : New York: Clarendon Press; Oxford University Press.

Griffith, G.T. (1981) ‘Peltasts and the Origin of the macedonian Phalanx’, in H.J. Dell (ed.) *Ancient Macedonian studies in honor of Charles F. Edson*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies (Institute for Balkan Studies, 158), pp. 161–167.

Griffith-Williams, B. (2013) *A commentary on selected speeches of Isaios*. Leiden: Brill (Mnemosyne Supplements. Monographs on Greek and Latin Language and Literature, 364).

Hansen, M.H. (2004) ‘Boiotia’, in M.H. Hansen and T.H. Nielsen (eds) *An inventory of archaic and classical poleis: an investigation conducted by the Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*. Oxford: Oxford University Press, pp. 431–461.

Hansen, M.H. and Raaflaub, K.A. (eds) (1993) ‘Homer to Solon: The Rise of the Polis’, in *The ancient Greek city-state: symposium on the occasion of the 250th anniversary of the Royal Danish Academy of Sciences and Letters, July, 1-4 1992*. Copenhagen: Royal Danish Academy of Sciences and Letters: Commissioner, Munksgaard (Historisk-filosofiske meddelelser, 67), pp. 41–105.

Hanson, V.D. (1989) *The western way of war: infantry battle in Classical Greece*. London: Hodder and Stoughton (<<A >>John Curtis book).

- Hanson, V.D. (2002) *Hoplites: The classical Greek battle experience*. Routledge.
- Hanson, V.D. and Lazenby, J. (eds) (1991) 'The Killing Zone', in *Hoplites: the classical Greek battle experience*. London : New York: Routledge, pp. 87–109.
- Harris, E.M. (1989) 'Iphikrates at the court of Cotys', *The American Journal of Philology*, 110(2), pp. 264–271.
- Hedreen, G.M. (1992) *Silens in Attic black-figure vase-painting: myth and performance*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Helbig, W. (1884) *Das homerische Epos aus den Denkmälern erläutert: archäologische Untersuchungen*. Leipzig: B. G. Teubner.
- Hellmann, O. (2000) *Die Schlachtszenen der Ilias: das Bild des Dichters vom Kampf in der Heroenzeit*. Stuttgart: F. Steiner (Hermes: Zeitschrift für klassische Philologie. Einzelschriften, Heft 83).
- Heskel, J. (1997) *The North Aegean wars, 371-360 B.C.* Stuttgart: F. Steiner (Historia. Einzelschriften, Heft 102).
- Heubeck, A. (1974) *Die Homerische Frage: ein Bericht über d. Forschung d. letzten Jahrzehnte*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft (Erträge der Forschung, Bd. 27).
- Higgins, R.A. (1957) 'The Aegina Treasure Reconsidered', *The Annual of the British School at Athens*, 52, pp. 42–57. Available at: <https://doi.org/10.1017/S0068245400012892>.
- Höckmann, O. (1980) 'Lanze und Speer', in. (Archaeologia Homerica, Bd. 2), pp. 275–319.
- Höckmann, O. (1985) *Antike Seefahrt*. München: Beck (Beck's archäologische Bibliothek).
- Hodkinson, S. (2000) *Property and wealth in classical Sparta*. London: Duckwork/ The Classical Press of Wales.
- Holladay, A.J. (no date) 'Hoplites and Heresies', *Journal of Hellenic Studies*, 102, pp. 94–103.
- Hornblower, S. (1991) *A commentary on Thucydides*. Oxford / New York: Clarendon Press; Oxford University Press.

How, H. (1919) 'On the Meaning of ΒΑΔΗΝ and ΔΡΟΜΩΙ in Greek Historians of the Fifth Century', *The Classical Quarterly*, 13, pp. 40–42.

Isaac, B.H. (1986) *The Greek settlements in Thrace until the Macedonian conquest*. Leiden: E.J. Brill (Studies of the Dutch Archæological and Historical Society, v. 10).

'Isaeus 9 and Astyphilus' Last Expedition' (1991) *Greek Roman and Byzantine Studies*, 32, pp. 133–150.

Jehne, M. (1994) *Koine Eirene: Untersuchungen zu den Befriedungs- und Stabilisierungsmaßnahmen in der griechischen Poliswelt des 4. Jahrhunderts v. Chr.* Stuttgart: F. Steiner (Hermes : Zeitschrift für klassische Philologie. Einzelschriften, Heft 63).

de Jong, I. (2005) 'Conversion versus realism in the Homeric epics', *Mnemosyne*, 58, pp. 1–22.

Kallet, L. (no date) 'Iphikrates Timotheos and Athens 371-360 B.C.', *Greek Roman and Byzantine Studies*, 24, pp. 239–252.

Kallet-Marx, R.M. (1985) 'Athens, Thebes, and the Foundation of the Second Athenian League', *Classical Antiquity*, 4(2), pp. 127–151. Available at: <https://doi.org/10.2307/25010831>.

Kapellos, A. (2019) *Xenophon's Peloponnesian War*. Berlin.

Kilian-Dirlmeier, I., Manolis, S.K. and Neroutsos, A.A. (1997) *Das Mittelbronzezeitliche Schachtgrab von Agina*. Mainz: P. von Zabern (Alt-Ägina, IV, 3).

King, C.A.K. (1983) *Military equipment in Homer and on Attic geometric vases*. University Microfilms.

Kinnee, L. (2018) *The Greek and Roman trophy: from battlefield marker to icon of power*. London: Routledge (Routledge monographs in classical studies).

Kirchner, J.E. (1901) *Prosopographia attica*. Berolini: typis et impensis G. Reimeri.

Kirchner, J.E. and Klaffenbach, G. (1948) *Imagines inscriptionum Atticarum: ein Bilderatlas epigraphischer Denkmäler Attikas*. 2 Aufl. / durchgesehen von Günther Klaffenbach. Berlin: Gebr. Mann.

Kirk, G.S. *et al.* (1985) *The Iliad: a commentary*. Cambridge [England] : New York: Cambridge University Press.

Kirk, G.S. *et al.* (1990) *The Iliad: a commentary*. Cambridge [England] : New York: Cambridge University Press (6).

Konecny, A. (2001) 'Κατέκοψεν τὴν μύραν Ἴφικράτης. Das Gefecht bei Lechaion im Frühsommer 390 v. Chr.', *Chiron: Mitteilungen der Kommission für alte Geschichte und Epigraphik des deutschen archäologischen Instituts*, 31, pp. 79–127.

Krentz, P. (1985) 'The Nature of Hoplite Battle', *Classical Antiquity*, 4, pp. 50–61.

Kromayer, J. and Veith, G. (1928) *Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Römer*. München: C.H. Beck (Handbuch der Altertumswissenschaft, 4.Abt., 3.T., 2.Bd).

Kroymayer, J. and Veith, G. (1903) *Antike schlachtfelder: bausteine zu einer antiken kriegsgeschichte*. Berlin: Weidmann.

Kukahn, E. (1936) *Der griechische Helm*. Marburg-Lahn: Buchdruckerei H. Bauer.

Latacz, J. (1977) *Kampfparänese, Kampfdarstellung und Kampfwirklichkeit in der Ilias, bei Kallinos und Tyrtaios*. München: C.H. Beck (Zetemata, Heft 66).

Latacz, J. (1996) *Homer, his art and his world*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Launey, M. (1949) *Recherches sur les armées hellénistiques*. Paris: E. de Boccard (Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, fasc. 169).

Lazenby, J.F. (1994) 'Logistics in Classical Greek Warfare', *War in History*, 1(1), pp. 3–18.

Lee, J.W.I. (2008) *A Greek Army on the March: Soldiers and Survival in Xenophon's Anabasis*. Cambridge University Press.

Legon, R.P. (2004) 'Megara, Corinthia, Sikyonia', in M.H. Hansen and T.H. Nielsen (eds) *An inventory of archaic and classical poleis: an investigation conducted by the Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*. Oxford: Oxford University Press, pp. 462–471.

Lendle, O. (1995) *Kommentar zu Xenophons Anabasis (Bücher 1-7) / Otto Lendle*. Darmstadt:

Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Lendon, J. (2005) *Soldiers and Ghosts: a History of Battle in Classical Antiquity*. New Haven: Yale University Press.

Levy, E. (2008) *Σπάρτη: κοινωνική και πολιτική ιστορία έως τη ρωμαϊκή κατάκτηση. Τίτλος πρωτοτύπου: Sparte : histoire politique et sociale jusqu' à la conquête romaine*. Paris : Éditions du Seuil, 2003. Translated by Α.Δ. Στεφανής. Αθήνα: Πατάκη.

Lewis, D.M. (1961) 'Double Representation in the Strategia', *The Journal of Hellenic Studies*, 81, pp. 118–123.

Lewis, D.M. and Andrewes, A. (1992) 'Chronological Notes', *The Cambridge Ancient History*. 2nd ed. Edited by D.M. Lewis and J. Boardman. Cambridge ; New York: Cambridge University Press (The Cambridge ancient history, 2nd ed, v. 5: The Fifth Century B.C.).

Lidell, H.G. and Scott, R. (eds) (1996) *A Greek-English lexicon*. Oxford : New York: Clarendon Press;, Oxford University Press.

Lippelt, O. (1910) *Die griechischen Leichtbewaffneten bis auf Alexander den Grossen*. Universität Jena.

Lissarrague, F. (1990) *L' Autre Guerrier Archers, Peltastes, Cavaliers dans l' imagerie Attique*. Paris-Rome: Éditions La Découverte - École Française de Rome.

Lissarrague, F. (2013) *La cité des satyres: une anthropologie ludique: Athènes VIe-Ve siècles avant J.-C*. Paris: École des hautes études en sciences sociales (<<L'>>histoire et ses représentations).

Lorimer, H.L. (1950) *Homer and the monuments*. London: Macmillan.

Loud, G. (1939) *The Megiddo ivories*. Chicago: University of Chicago Press (University of Chicago. Oriental Institute : Publications ; v. 52).

Luginbill, R. (1994) 'The Importance of Mass-Shove in Hoplite Warfare', *Phoenix*, 48, pp. 51–61.

Luraghi, N. (2014) 'Ephorus in Context', in G. Parmeggiani (ed.) *Between Thucydides and Polybius: the golden age of Greek historiography*. Cambridge, Massachusetts ; London: Center

for Hellenic Studies (Hellenic studies, 64).

Martin, G. (ed.) (2018) *The Oxford handbook of Demosthenes*. Oxford: Oxford University Press.

Matz, F. (1962) 'Minoan Civilization: Maturity and Zenith', *Cambridge Ancient History*. 2nd edn.

Mayor, A. (2014) *The Amazons: lives and legends of warrior women across the ancient world*. Princeton: Princeton University Press.

Meiggs, R. (1982) *Trees and timber in the ancient Mediterranean world*. Oxford: Clarendon Press.

Meiggs, R. and Lewis, D.M. (eds) (1988) *A selection of Greek historical inscriptions to the end of the fifth century B.C.* 2nd edn. Oxford [Oxfordshire]: Clarendon.

Meyer, E.A. (2013) *The inscriptions of Dodona and a new history of Molossia*. Stuttgart: Steiner (Alte Geschichte (Stuttgart, Germany), Bd. 54).

'Minoan Civilization: Maturity and Zenith' (no date) *Cambridge Ancient History*. 2nd edn.

Moortgat, A. (1955) *Tell Halaf vol. III Die Bildwerke*. Berlin: Walter de Gruyter.

Mueller, M. (2009) *The Iliad*. 2nd ed. London: Bristol Classical Press (Bristol classical paperbacks).

Mull, J. (2017) *Mythen und Metalle: der Trojanische Krieg, die Seevölker und der Kulturbruch am Ende der Bronzezeit*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.

Munn, M.H. (1987) 'Agesilaos' Boiotian Campaigns and the Theban Stockade of 378-377 B. C.', *Classical Antiquity*, 6(1), pp. 106–138. Available at: <https://doi.org/10.2307/25010860>.

Müseler, W. (2018) 'Das Geld der Strategen-Pharnabazos und die Finanzen der persischen Kriegsflotte', *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*, 68, pp. 47–129.

Niels, J. (2007) "The Group of the Negro Alabastra Reconsidered" *Il Greco il barbaro e la ceramica attica*, 4, 67-74.

Nilsson, M.P. (1967) *Geschichte der griechischen Religion*. 3., durchgesehene und ergänzte Aufl. Munchen: Beck (Handbuch der Altertumswissenschaft, 5. Abt., 2. T).

O' Connor, S. (2013) 'The Daily Consumption of Classical Greek Sailors and Soldiers', *Chiron: Mitteilungen der Kommission für alte Geschichte und Epigraphik des deutschen archäologischen Instituts*, 43(12), pp. 327–356.

O' Connor, S. (2015) 'Private Traders and the food supply of Classical Greek Armies', *Journal of Ancient History*, 3, pp. 173–219.

O' Connor, S. (2016) 'The Agoranomoi at Cotyora (Xen An. 5.7.21-9) : Cerasuntians or Cyreans?', *The Classical Quarterly*, 66(01), pp. 84–99.

Osborne, M.J. (1981) *Naturalization in Athens*. Brussel: AWLSK (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jaarg. 43, nr. 98, jaarg. 44, 101, jaarg. 45, 109).

Papazarkadas, N. (2009) 'Epigraphy and the Athenian Empire: Reshuffling the Chronological Cards', in J. Ma, N. Papazarkadas, and R. Parker (eds) *Interpreting the Athenian empire*. London: Duckworth, pp. 67–88.

Parke, H.W. (1933) *Greek mercenary soldiers: from the earliest times to the battle of Ipsus*. Oxford: Clarendon Press.

Parmeggiani, G. (2011) *Eforo di Cuma: studi di storiografia greca*. 1. ed. Bologna: Patròn (Studi di storia, 14).

Pauly, A.F. von *et al.* (1893) *Paulys Real-encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neue bearbeitung. Stuttgart: J.B. Metzler.

Pelekides, C. (1962) *Histoire de l'éphébie attique des origines à 31 avant Jésus-Christ*. Paris: Éditions E. de Boccard (École française d'Athènes. Travaux et mémoires, fasc. 13).

Pistorius, H. (1913) *Beitrag zur Geschichte von Lesbos im vierten Jahrhundert v. Chr.* Bonn: A. Marcus und E. Weber (Janaer historische Arbeiten, 5).

Poralla, P. and Bradford, A.S. (1985) *A prosopography of Lacedaemonians: from the earliest times to the death of Alexander the Great (X - 323 B.C.)*. 2 ed. Chicago: Ares.

Pritchett, W.K. (1940) 'The Term of office of Attic Strategoi', *The American Journal of Philology*, 61(4), pp. 469–474.

Pritchett, W. Kendrick (1974a) *The Greek state at war. vol 1*. Berkeley [etc.]: University of California press.

Pritchett, W. Kendrick (1974b) *The Greek state at war. vol. 2*. Berkeley [etc.]: University of California press.

Pritchett, W.K. (1979) *The Greek state at war. vol. 3: Religion*. Berkeley.

Pritchett, W.K. (1980) *Studies in ancient Greek topography*. Berkeley: University of California Press (University of California publications. Classical studies, v. 1, 4, 22, 28, 31, 33).

Pritchett, W.K. (1985) *The Greek state at war. vol. 4*. Berkeley: University of California Press.

Pritchett, W.K. (1991) *The Greek state at war. vol. 5*. Berkeley: University of California Press.

Psoma, S. (2011) 'The Kingdom Macedonia and the Chalcidic League', in R.L. Fox (ed.) *Brill's Companion to Ancient Macedon*. Leiden Boston: Brill, pp. 113–135.

Psoma, S. (2018) 'The Bottiaens Again: An Unknown Mint in Thrace, an Attic Funerary Stele and a Note on Greek Colonisation', in M. Καλαϊτζή et al. (eds) *Βορειοελλαδικά: Tales from the lands of the ethne. Essays in honour of Miltiades B. Hatzopoulos. Proceedings of the International Conference held in Athens (February 2015) = Histoires du monde des ethné. Études en l'honneur de Miltiades B. Hatzopoulos. Actes du colloque international tenu à Athènes (février 2015)*. Athens: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών (Μελετήματα, 78).

Psoma, S. (2022) *Corcyra: a city at the edge of two greek worlds*. Athens: Institute of Historical Research. National Hellenic Research Foundation (Μελετήματα, 83).

Raaflaub, K.A. (2008) 'Homeric Warriors and Battles: Trying to Resolve Old Problems', *The Classical World*, 101(4), pp. 469–483.

Rehak Paul (1999) 'The Mycenaean "Warrior Goddess" revisited', in R. Laffineur (ed.) *Polemos: le contexte guerrier en Egée à l'âge du Bronze: actes de la 7e Rencontre égéenne internationale, Université de Liège, 14-17 avril 1998*. Liège : Austin: Université de Liège, Histoire de l'art et archéologie de la Grèce antique University of Texas, Program in Aegean Scripts and

Prehistory (Aegaeum, 19), pp. 227–239.

Reichel, W. (1901) *Homerische Waffen, archäologische Untersuchungen*. 2. ... Aufl. Wien: A. Holder ([Abhandlungen des Archäologisch-epigraphischen Seminars der Universität Wien, Hft. 11]).

Rhodes, P.J. and Osborne, R. (eds) (2003) *Greek historical inscriptions, 404-323 BC*. New York : Oxford: Oxford University Press.

Roesch, P. (1965) *Thespies et la confédération béotienne*. Paris: E. de Boccard.

Rop, J. (2019) *Greek military service in the ancient Near East, 401-330 BCE*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rosivach, V. (2005) ‘Astyphilos the Mercenary’, *Greece & Rome*, 52(2), pp. 195–204.

Rousset, D. (2004) ‘West Lokris’, in M.H. Hansen and T.H. Nielsen (eds) *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, pp. 391–398.

Rubinstein, L. (2004a) ‘Ionia’, in M.H. Hansen and T.H. Nielsen (eds) *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, pp. 1053–1107.

Rubinstein, L. (2004b) ‘Mysia’, in T.H. Nielsen and M.H. Hansen (eds) *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, p. 1396.

Rüstow, W. and Köchly, H.A.T. (1852) *Geschichte des griechischen kriegswesens von der ältesten zeit bis auf Pyrrhos*. Uarau: Verlags-comptoir.

Ruzicka, S. (2012) *Trouble in the west: Egypt and the Persian Empire, 525-332 BCE*. New York: Oxford University Press (Oxford studies in early empires).

Sabin, L.D. of W.S.P. et al. (2007) *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*. Cambridge University Press.

Salmon, P. and Académie, R. de B. (1978) *Étude sur la Confédération béotienne, 447/6-386: son organisation et son administration*. Bruxelles: Académie royale de Belgique (Mémoires de la Classe des lettres, Collection in-8o, 2e sér., t. 63, fasc. 3).

Schachter, A. (1981b) *Cults of Boiotia*. London: University of London, Institute of Classical

Studies (Bulletin supplement/University of London, Institute of Classical Studies, nr. 38.1-38.4).

Schaefer 1957, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft: neue Bearbeitung* (RE) 23.1., 180

Schauer, P. (1980) 'Der Rundschild der Bronze- und frühen Eisenzeit', *Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums*, 27, pp. 196–248.

Scheer, R. (1989) 'Megara', *Griechenland: Lexikon der historischen Stätten von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Edited by S. Lauffer. München: Beck.

Scholten, J.B. (2000) *The politics of plunder: Aitolians and their Koinon in the early Hellenistic era, 279-217 B.C.* Berkeley: University of California Press (Hellenistic culture and society, v. 24).

Schubert, C. and Weiss, A. (eds) (2013) *Amazonen zwischen Griechen und Skythen: Gegenbilder in Mythos und Geschichte*. Berlin: De Gruyter (Beiträge zur Altertumskunde, Bd. 310).

Schwartz, A. (2009) *Reinstating the hoplite: arms, armour and phalanx fighting in archaic and classical Greece*. Stuttgart: F. Steiner (Geschichte, Heft 207).

Schweitzer, B. and Briegleb, J. (1969) *Die geometrische Kunst Griechenlands: frühe Formenwelt im Zeitalter Homers*. {Köln}: verlag M. DuMont Schauberg.

Sears, M.A. (2013) *Athens, Thrace, and the shaping of Athenian leadership*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sekunda, N. (1983) 'The Romphaia a Thracian weapon of the Hellenistic period', in A.G. Poulter (ed.) *Ancient Bulgaria: papers presented to the International Symposium on the Ancient History and Archaeology of Bulgaria, University of Nottingham, 1981. Parts 1 & 2*. Nottingham: University of Nottingham, pp. 275–288.

Sekunda, N.V. (2014) 'The Chronology of the Iphikratean Peltast Reform', in N.V. Sekunda and B. Burliga (eds) *Iphicrates, Peltasts and Lechaeum*. Gdańsk: Published for the Department of Mediterranean Archaeology, University of Gdańsk (Akanthina, 9), pp. 126–144.

Singor, H. (1995) 'Eni Protoisoi Machesthai: Some Remarks on the Iliadic image of the battlefield', in J.P. Crielaard (ed.) *Homeric questions: Essays in philology, ancient history and archaeology, including the papers of a conference organized by the Netherlands Institute at Athens (15 May 1993)*. Amsterdam: J. C. Gieben (Publications of the Netherlands Institute at Athens).

Snodgrass, A.M. (1964) *Early Greek armor and weapons: from the end of the bronze age to 600 B.C.* Edinburgh: University Press.

Snodgrass, A.M. (1999) *Arms and Armor of the Greeks*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Sprockhoff, E. (1954) 'Nordische Bronzezeit und frühes Griechentum', *Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums*, 1, pp. 28–110.

de Ste. Croix, G.E.M. (2005) *Τα αίτια του Πελοποννησιακού Πολέμου Τίτλος Πρωτοτύπου: The origins of the Peloponnesian War*. Translated by E. Αστερίου. Αθήνα: Οδυσσέας.

Steinmann, B.F. (2012) *Die Waffengräber der ägäischen Bronzezeit: Waffenbeigaben, soziale Selbstdarstellung und Adelsethos in der minoisch-mykenischen Kultur*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag (Philippika, 52).

Strasburger, G. (1954) *Die kleinen Kämpfer der Ilias*. s.n.

Stubbings, F.H. and Wace, A.J.B. (eds) (1962) *A companion to Homer*. London : New York: Macmillan; St. Martin's Press.

Stylianou, P.J. (1998) *A historical commentary on Diodorus Siculus Book 15*. Oxford: Clarendon Press (Oxford classical monographs).

Taplin, O. (1992) *Homeric soundings: the shaping of the Iliad*. Oxford [England] : New York: Clarendon Press; Oxford University Press.

'The 4th century BC Magistrate coinage of the Boiotian Confederacy' (1998) *Νομισματικά Χρονικά*, 17, pp. 61–89.

Thomas, D. (2009) 'Chronological Problems in the Continuation (1.1.1-2.3.10) of Xenophon's Hellenica', in R.B. Strassler (ed.) *The landmark Xenophon's Hellenika: a new translation*. 1st

ed. New York: Pantheon Books.

Tod, M.N. (ed.) (1946) *A selection of Greek historical inscriptions*. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press.

Tod, M.N. (1950) *A selection of Greek historical inscriptions to the end of the fifth century B.C.* 2nd ed. Oxford: Clarendon Press.

Traill, J.S. (1994) *Persons of ancient Athens*. Toronto: Athenians.

Treu, M. (1956) 'Der Stratege Demosthenes', *Historia, Zeitschrift für alte Geschichte*, 5(4), pp. 420–447.

Troxell, H.A. (1981) 'Orontes, Satrap of Mysia', *Schweizerische Numismatische Rundschau*, 60, pp. 27–39.

Trümper, H. (1950) *Kriegerische Fachausdrücke im griechischen Epos: Untersuchungen zum Wortschatze Homers*. Helbing & Lichtenhahn.

Tuplin, C.J. (1993) *The failings of empire: a reading of Xenophon Hellenica 2.3.11-7.5.27*. Stuttgart: F. Steiner (Historia. Einzelschriften, Heft 76).

Verdelis, N. (1963) 'Neue geometrische Gräber in Tiryns', *Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts (A): Athenische Abteilung (1876–) (B): Baghdadische Abteilung (I): Istanbulische Abteilung (K): Kairoische Abteilung (R): Römische Abteilung (1886–)*, pp. 1–63.

Verdelis, N. (1967) 'Neue Funde von Dendra', *Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts (A): Athenische Abteilung (1876–) (B): Baghdadische Abteilung (I): Istanbulische Abteilung (K): Kairoische Abteilung (R): Römische Abteilung (1886–)*, 82, pp. 1–53.

Vidal-Naquet, P. (1983) *Ο Μαύρος κυνηγός: μορφές σκέψης και μορφές κοινωνίας στον Ελληνικό κόσμο Τίτλος πρωτοτύπου: Le chasseur noir : formes de pensee et formes de societe dans le monde grec (έκδοση πρωτοτύπου 1981)*. Translated by Γ. Ανδρεάδης and Π. Ρηγοπούλου. Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη & Νέα Σύνορα (Αρχαία Γράμματα, 1).

Vonhoff, C. (2008) *Darstellungen von Kampf und Krieg in der minoischen und mykenischen Kultur*. Rahden/Westf: VML, Verlag Marie Leidorf (Internationale Archäologie, Bd. 109).

- Voto, J.G.D. (1988) 'Agesilaos and Tissaphernes near Sardis in 395 BC', *Hermes, Zeitschrift für klassische Philologie*, 116(1), pp. 41–53.
- Walbank, M.B. (1978) *Athenian proxenies of the fifth century, B.C.* Toronto ; Sarasota, Fla: S. Stevens.
- Webster, T.B.L. (1958) *From Mycenae to Homer*. London: Methuen & Co. Ltd.
- Wilken 1895, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft: neue Bearbeitung*, (RE) Bd 2 Hbd 2.1, 1011
- van Wees, H. (1986) 'Leaders of Men? Military Organisation in the Iliad', *The Classical Quarterly*, 36(2), pp. 285–303.
- van Wees, H. (1992) *Status warriors: war, violence, and society in Homer and history*. Amsterdam: J.C. Gieben (Dutch monographs on ancient history and archaeology, v. 9).
- van Wees, H. (1994a) 'The Homeric Way of War: The "Iliad" and the Hoplite Phalanx (I)', *Greece & Rome*, 41(1), pp. 1–18.
- van Wees, H. (1994b) 'The Homeric Way of War: The "Iliad" and the Hoplite Phalanx (II)', *Greece & Rome*, 41(2), pp. 131–155.
- van Wees, H. (1997) 'Homeric Warfare', in B.B. Powell and I. Morris (eds) *A new companion to Homer*. Leiden New York: E.J. Brill (Mnemosyne, bibliotheca classica Batava. Supplementum, 163), pp. 668–693.
- Wees, H. van (2004) *Greek Warfare: myths and realities*. London: Duckworth, Bristol Classical Press.
- Weinberg, G.L. (1994) *A World at Arms: A Global History of World War II*. Cambridge Eng. ; New York: Cambridge University Press.
- Wevers, R.F. (1969) *Isaeus: chronology, prosopography, and social history*. The Hague : Paris: Mouton (Studies in classical literature, 4).
- Wiener, M.H., Buchholz, H.G. and Matthäus, H. (2010) 'Helmentwicklung und ein unbekannter altäischer Bronzehelm', *Archaeologia Homerica. Kapitel E Kriegswesen*, E, pp. 135–209.

Wilken 1895,

Will, W. (2013) *Demosthenes*. Darmstadt: Primus (Gestalten der Antike).

Xenophon, a history of my times (Hellenica) / Translated by Rex Warner with an introduction and notes by George Cawkwell (1979). {London}: Penguin (Penguin classics).

Zahrnt, M. (1971) *Olynth und die Chalkidier: Untersuchungen zur Staatenbildung auf der Chalkidischen Halbinsel im 5. und 4. Jahrhundert v. Chr.* München: Beck (Vestigia, Bd. 14).

Βαρβαρήγος, Α.Π. and χ.ο. (1981) *Το οδοντόφρακτον μυκηναϊκόν κράνος (ως προς την τεχνικήν της κατασκευής του)*. χ.ο.

Γεωργιάδου, Α. (1997) *Plutarch's Pelopidas: a historical and philological commentary*. Stuttgart : Leipzig: B.G. Teubner (Beiträge zur Altertumskunde, Bd. 105).

Κουμανούδης, Σ.Ν. and Η, εν Α.Α.Ε. (1979) *Θηβαϊκή προσωπογραφία*. Αθήναι: Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία (Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, 90).

Ματθαίου, Ἀγγελος Π (2011) *Τά ἐν τῇ στήλῃ γεγραμμένα =: Six Greek historical inscriptions of the fifth century B.C.* Αθήναι: Ελληνική Επιγραφική Εταιρεία (Ελληνική Επιγραφική Εταιρεία).

Παρλαμά, Α. (2000) '452. Μαρμάρινη Στήλη Θανόντων 420-400 π.Χ.', in Α. Παρλαμά and Ν.Χ. Σταμπολίδης (eds) *Η πόλη κάτω από την πόλη: ευρήματα από τις ανασκαφές του Μητροπολιτικού Σιδηροδρόμου των Αθηνών: Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Φεβρουάριος 2000 - Δεκέμβριος 2001*. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού/ Ίδρυμα Ν. Π. Γουλανδρή.

Τσουντας, Χ. and Manatt, J.I. (1897) *The Mycenaean age: a study of the monuments and culture of pre-Homeric Greece*. Boston / New York: Houghton, Mifflin and Co.